

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.299>
<https://orcid.org/0000-0003-2600-7422>

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Viktorija
RIMAITĖ-BERŽIŪNIENĖ

Paminklai Lietuvoje: valstybės tapatybės konstravimas

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
politikos mokslai (S 002)

VILNIUS 2022

Disertacija rengta 2017–2021 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Alvydas Jokubaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – S 002).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – doc. dr. Inga Vinogradnaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – S 002).

Nariai:

prof. dr. Dovilė Budrytė (Džordžijos Gvinneto koledžas, JAV, socialiniai mokslai, politikos mokslai – S 002),

prof. dr. Violeta Davoliūtė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – S 002),

doc. dr. Jekaterina Lavrinec (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001),

doc. dr. Nerija Putinaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – S 002).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2022 m. balandžio mėn. 1 d. 15 val. Vilniaus universiteto, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto 402 auditorijoje. Adresas: Vokiečių g., 10, 402, Vilnius Lietuva. tel. +370 5 251 41 30; el. paštas tspmi@tspmi.lt.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.299>
<https://orcid.org/0000-0003-2600-7422>

VILNIUS UNIVERSITY

Viktorija
RIMAITĖ-BERŽIŪNIENĖ

Monuments in Lithuania: shaping state identity

DOCTORAL DISSERTATION

Social Science

Political Science (S 002)

VILNIUS 2022

The dissertation was prepared between 2017 and 2021 at Vilnius university, Institute of International Relations and Political Science.

Academic supervisor – Prof. Dr. Alvydas Jokubaitis (Vilnius University, Social Science, Political Science – S 002).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting at the Council of Political Science of Vilnius University.

Chairman – Assoc. Prof. Dr. Inga Vinogradnaitė (Vilnius University, Social Science, Political Science – S 002).

Members:

Prof. Dr. Dovilė Budrytė (Georgia Gwinnett College, US, Social Science, Political Science – S 002),

Prof. Dr. Violeta Davoliūtė (Vilnius University, Social Science, Political Science – S 002),

Assoc. Prof. Dr. Jekaterina Lavrinec (Vilnius Gediminas Technical University, Humanities, Philosophy H 001),

Assoc. Prof. Dr. Nerija Putinaitė (Vilnius University, Social Science, Political Science – S 002).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 3 p.m. on the 1st of April 2022 at the Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University (Room 402).

Address: Vokiečių str. 10, LT-01130, Vilnius, Lithuania.

Tel. +370 5 251 41 30; e-mail: tspmi@tspmi.lt.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University:

www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

TURINYS

ĮVADAS.....	7
I. NUO PAMINKLO PRIE DISKURSYVIO TAPATYBĖ FORMUOJANČIOS PRAKTIKOS	33
1.1. Socialinis konstruktyvizmas.....	33
1.2. Paminklas, kaip diskursyvi praktika.....	39
1.3. Valstybės tapatybė kaip pasakojimas	44
II. METODOLOGIJA: MULTIMODALINĖ KRITINĖ DISKURSO ANALIZĖ.....	49
III. LIETUVOS VALSTYBĖS TAPATYBĖ PAMINKLUOSE	66
1. Naratyvas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai.....	67
1.1. Tapatumo raiška paminkluose partizaniniam judėjimui.....	73
1.2. Tapatumo raiška tremtį atmenančiuose paminkluose.....	78
2. Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą.....	81
2.1. Valstybingumas: tapatumo raiška paminkluose, skirtuose modernios valstybės kūrimui.....	85
2.2. Valstybingumas: tapatumo raiška valstybės atkūrimo paminkluose	99
2.3. Valstybingumo genezė: tapatumo raiška tūkstantmečio, šimtmečio, stojimo į ES paminkluose.....	105
3. Pasakojimas apie senąją Lietuvą	108
3.1. Senoji Lietuva: tapatumo raiška paminkluose Lietuvos valdovams	111
3.2. Senoji Lietuva: tapatumo raiška didikų gimines įpaminklinančiuose praktikose	120
3.3. Senoji Lietuva: tapatumo raiška mūsų atmenančiuose paminkluose.....	125
4. Pasakojimas apie tautinį atgimimą	129
4.1. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška paminkluose 1863–1864 m. sukilimui.....	130
4.2. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška knygnešius atmenančiuose paminklinėse praktikose	133

4.3. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška paminkluose tautinio sąjūdžio lyderiams	137
5. Žydiškasis pasakojimas	152
5.1. Tapatumo raiška žydiškąjį naratyvą pasakojančiuose paminkluose	154
6. Lokalumas, nacionalumas, globalumas: trys tapatybinio pasakojimo lygmenys	161
6.1. Nuo lokalumo prie nacionalumo	161
6.2. Globalios Lietuvos paieškos.....	171
Valstybės tapatumo metanaratyvas paminklinėse praktikose: paminklokūros procesų principai	176
IŠVADOS.....	185
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	188
PRIEDAI	218
SUMMARY	456
ABOUT THE AUTHOR.....	473
LIST OF PUBLICATIONS.....	475
PADĖKA.....	476

ĮVADAS

Viešojoje Lietuvos erdvėje jau kurį laiką netyla diskusijos apie paminklus ir paminklinius objektus. 2015 m. nuo sostinėje esančio Žaliojo tilto buvo nukeltos sovietmetį menančios skulptūros¹. Toks veiksmas tiek visuomenės, tiek politikų vertintas nevienareikšmiškai – buvo pritariančių ir nepritariančių skulptūrų nukėlimui, o jų likimo ir vertinimo klausimas viešojoje erdvėje sukėlė debatus, susijusius su istorinės atminties, valstybės tapatumo ir sovietinio paveldo klausimais. 2017 m. Lietuvos Respublikos (LR) Seime pasirodė įstatymo dėl Lietuvoje išlikusių sovietinių paminklų naikavimo iniciatyva, kurią lydėjo Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) atstovų suformuotas sovietmečio relikvų, kuriuos reikia nugriauti, sąrašas², išprovokavęs diskusijas dėl požiūrio į išlikusius sovietinius artefaktus ir jų santykį su istoriniu pasakojimu apie Lietuvą. 2018 m. sostinėje iškilusį paminklą dr. Jonui Basanavičiui taip pat lydėjo nesutarimai. Buvo diskutuojama, kaip turėtų atrodyti paminklas tautos patriarchui, kur jis turėtų stovėti, kas turėtų jį kurti ir finansuoti.³

Po 2019 m. savivaldos rinkimų, kilo konfliktas dėl Vilniaus Pylimo ir Pamėnkalnio gatvių sankirtoje stovinčio rašytojo Petro Cvirkos paminklo ir, galiausiai, jo nuvertimas buvo įtrauktas į sostinės savivaldybės valdančiosios koalicijos programą⁴. Diskusijos dėl P. Cvirkos paminklo iš naujo prikeltos 2021 m. vasarą, kai tuometinis kultūros ministras Simonas Kairys paragino Kultūros paveldo departamentą (KPD) išbraukti šį monumentą iš Kultūros vertybių registro ir demontuoti jį, nurodant, kad privalu aiškiai suvokti, „kokį savo šalies istorijos pasakojimą kuriame sau ir pasauliui“⁵. Galiausiai P. Cvirkos paminklo istorija baigėsi

¹ „Nuo Žaliojo tilto nukeltos paskutinės sovietinės skulptūros“, BNS, 2015 m. liepos 21 d., (<https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/nuo-zaliojo-tilto-nukeltos-paskutinės-sovietinės-skulptūros-701874> žiūrėta 2021 02 18).

² Ažubalis Audronius, Kasčiūnas Laurynas, „Įstatymo dėl draudimo propaguoti komunizmą bei kitas totalitarines santvarkas viešuosiuose objektuose projekto pristatymas“ (spaudos konferencija, Vilnius 2017 m. gruodžio 4 d.), (<https://www.youtube.com/watch?v=UkLnRz2uza8> žiūrėta 2020 02 17).

³ Diskusijas ir nesutarimus iliustruoti gali šie viešojoje erdvėje pasirodę straipsniai: Valatkienė Lilija, „Pasityčiojimas iš paminklo patriarchui – išdidintas ir su romėniška toga“, *delfi.lt*, 2017 m. vasario 17 d.,

(<http://www.delfi.lt/veidai/kultura/pasityciojimas-is-paminklo-patriarchui-isdidintas-ir-su-romeniska-toga.d?id=70399730> žiūrėta 2021 02 14); Stepanovaitė Vaida, „Konkursas paminklui kaip paminklas konkursui“, *artnews.lt*, 2017 m. sausio 23 d., (<https://artnews.lt/konkursas-paminklui-kaip-paminklas-konkursui-40338>

žiūrėta 2021 01 03); Gudavičiūtė Dalia, „Jono Basanavičiaus paminklo konkursas – lyg kvailių komedija“, *lrytas.lt*, 2017 m. gegužės 17 d., (<https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2017/05/17/news/jono-basanaviciaus-paminklo-konkursas-lyg-kvailiu-komedija-1205976> žiūrėta 2021 01 28).

⁴ „Vilniaus koalicijos programa: svarbiausių pokyčių kryptys“, 2019 m. balandžio 11 d., (<https://vilnius.lt/wp-content/uploads/2019/04/Vilniaus-koalicijos-programa.pdf> žiūrėta 2021 02 12).

⁵ Grigaliūnaitė Violeta, „Paminklą P. Cvirkai žada nukelti ‚jau greitai‘, rašytojo anūkas tikras – tai verslo interesai“, *15min.lt*, 2021 m. gegužės 31 d.,

2021 m. lapkritį, pašalinus šį monumentalų objektą ir perdavus jį Nacionaliniam muziejui. Šis ne visoms visuomenės grupėms priimtinas ir kritikuotas pašalinimas, kaip rodo diskusija viešojoje erdvėje, buvo motyvuojamas išsilaisvinimu nuo „sovietinio krūvio“ ir „apsivalymu nuo komunistinės praeities“⁶.

Ryškus nesutarimas dėl paminklinių praktikų ir su jomis siejamų idėjų išryškėjo ir 2019 m. vasarą tuometiniam sostinės merui Remigijui Šimašui priėmus sprendimą nuo Vrublevskių bibliotekos pašalinti paminklinę Jono Noreikos-Generolo Vėtros atminimo lentelę ir Kazio Škirpos alėją pervadinti Trispalvės vardu⁷. Į diskusiją apie paminklus tuomet įsitraukė ir sostinės mero elgseną kritikavęs LR Prezidentas Gitanas Nausėda⁸, pasiūlęs pakeisti įstatyminių atmintinų simbolių reglamentavimą, nustatant universalizuotus, Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatytus kriterijus, kuriais vadovaujantis Lietuvos viešosiose erdvėse turėtų atsirasti paminklinės praktikos, pavyzdžiui, atminimo lentelės. Tokia Prezidentūros iniciatyva sukėlė savivaldybių atstovų nepasitenkinimą⁹, įvardijus ją, kaip varžančią savivaldybių laisvę spręsti, ką verta įpaminklinti, o ko – ne. 2019 m. pabaigoje paminklokūros pokyčiai įvyko ir Šiauliuose: centrinėje miesto dalyje buvo nuspręsta pašalinti iš sovietmečio išlikusį obeliską sovietų kariams, kurio demontavimas išprovokavo nuomonių susidūrimus¹⁰

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vel-prisimintas-paminklas-petru-i-cvirkai-zad-nukelti-jau-greitai-56-1512296> žiūrėta 2021 06 10).

⁶ Skirtingas reakcijas į paminklo nugriovimą atskleidžia pavyzdžiai šiuose straipsniuose: Kurowska Aneta, „Ką reiškia pastoliai prie Petro Cvirkos paminklo?“, *madeinvilnius.lt*, 2021 m. lapkričio 11 d.,

(<https://madeinvilnius.lt/naujienos/miestas/ka-reiskia-pastoliai-prie-petro-cvirkos-paminklo/> žiūrėta 2021 12 05); Augustaitytė Rugilė, „Kritikuoja sprendimą nugriauti P. Cvirkos paminklą: tai visiškai menko kultūros supratimo ženklas“, *diena.lt*, 2012 m. lapkričio 19 d., (<https://m.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/kritikuoja-sprendima-nugriauti-p-cvirkos-paminkla-tai-visiskai-menko-kulturos-supratimo-zenklas-1052060> žiūrėta 2021 12 05); Kvietkauskas Mindaugas, „Ar nugriautas tik Cvirka?“, *15min.lt*, 2020 m. lapkričio 20 d., (<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/mindaugas-kvietkauskas-ar-nugriautas-tik-cvirka-285-1600784> žiūrėta 2020 12 05).

⁷ „Užsienio žiniasklaida atsigrėžė į Generolo Vėtros istoriją: „taip Lietuvoje atrodo neigimas“, *lrt.lt*, 2019 m. rugpjūčio 12 d.,

(<https://www.lrt.lt/naujienos/pasulyje/6/1087499/uzsienio-ziniasklaida-atsigreze-i-generolo-vetros-istorija-taip-lietuvoje-atrodo-neigimas> žiūrėta 2020 12 06).

⁸ „Šimašius atsakė į Nausėdos kritiką dėl Generolo Vėtros atminimo lentelės“, *delfi.lt*, 2019 m. liepos 30 d., (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simasius-atsake-i-nausedos-kritika-del-generolo-vetros-atminimo-lenteles.d?id=81865203> žiūrėta 2020 12 06); „G. Nausėda: „Istorinė atmintis neturėtų būti vieno kurio nors miesto ar savivaldybės sprendinys klausimas“, *15min.lt*, 2019 m. liepos 30 d.,

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prezidentas-g-nauseda-kviecia-diskutuoti-apie-nacionaline-atminties-politika-56-1181502> žiūrėta 2020 12 06).

⁹ „Prezidento pasiūlymai dėl atminimo lentų varžytų savivaldos teises“, *lrytas.lt* / BNS, 2019 m. rugsėjo 4 d.,

(<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/09/04/news/prezidento-pasiulymai-del-atminimo-lentu-varzytu-savivaldos-teises-11698749/> žiūrėta 2020 12 06).

¹⁰ Šiuparis Gintaras, „Šiauliai atsikratė obelisko sovietų kariams“, *lrytas.lt*, 2019 m. gruodžio 5 d.,

(<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/12/05/news/siauliai-atsikrate-obelisko-sovietu-kariams-12803492/> žiūrėta 2020 12 05).

dėl sovietinio paveldo vaidmens viešosiose Lietuvos erdvėse. Panašaus pobūdžio diskusijos pastaraisiais metais kyla ir Kaišiadoryse. Sovietmečio relikto – paminklo „Fakelas“, skirto nužudytiems „sovietiniams aktyvistams“ ir stovinčio Kaišiadorių rajone, likimo klausimas 2017 m. buvo sprendžiamas internetinės kaišiadoriečių apklausos būdu¹¹, tačiau nerandant sutarimo 2021 m. persikėlė į Kaišiadorių rajono savivaldybės Tarybos darbotvarkę¹². Siekis išspręsti diskusijas dėl sovietinio obelisko likimo 2021 m. atsinaujino ir Palangoje¹³.

Bene garsiausiai nuskambėjusi ir ilgiausiai užsitęsusi viešojoje erdvėje periodiškai išnyranti bei sprendimo vis dar neturinti diskusija apie Lukiškių aikštės įpaminklinimo sprendimą. Aikštės sutvarkymo ir įpaminklinimo klausimas itin suaktyvėjo 1999 m., o 2011 m. Kultūros ministerija buvo paskelbusi paminklo Lukiškių aikštėje konkursą. Geriausi aikštės įpaminklinimo projektai buvo išrinkti 2013 ir 2014 m.¹⁴, tačiau dėl prieštaringų vertinimų ir nesutarimų šie projektai nebuvo įgyvendinti. Dėl kontraversiškų vertinimų skulptūros projektas „Laisvės kalva“, išrinktas dar 2017 m. paskelbto Lukiškių aikštės skulptūros konkurso nugalėtoju, kol kas taip pat nėra įgyvendintas¹⁵. Maža to, Lukiškių aikštės įpaminklinimas į viešąją erdvę iškėlė nacionaliniu valstybės simboliu laikomo Vyčio, kaip paminklo, atliepiančio arba neatliepiančio dabarties istorinės atminties poreikius, galinčio arba negalinčio reprezentuoti reikšmingiausius Lietuvos istorinės atminties taškus ir valstybės tapatumą liudijančių įvykių atminimą, klausimą¹⁶. 1999 m. vasario 11 d. LR Seimas priėmė nutarimą „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, kuriame buvo įtvirtinta, kad „Lukiškių aikštė Vilniuje formuojama kaip pagrindinė

¹¹ „Baigėsi savivaldybės organizuota apklausa dėl paminklo-obelisko demontavimo“, *kaišiadoriečiams.lt*, 2017 m. balandžio 8 d., (<https://www.kaišiadorieciams.lt/baigesi-savivaldybes-organizuota-apklausa-del-paminklo-obelisko-demontavimo/> žiūrėta 2021 12 07).

¹² „Kaišiadorių rajono savivaldybės Istorinės atminties įamžinimo komisijos pranešimas“, *kaišiadorys.lt*, 2021 m. liepos 9 d., (<https://kaišiadorys.lt/naujienos/21/kaišiadoriu-rajono-savivaldybes-istorines-atminties-iamzinimo-komisijos-pranesimas:14873> žiūrėta 2021 09 01).

¹³ Ziabkus Alvydas, „Okupantų simboliai Lietuvoje tapo vertybe: užsimojus atsikratyti paminklo su draudžiamais ženklais – netikėta kliūtis“, *lrytas.lt*, 2021 m. gegužės 11 d., (<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2021/05/11/news/okupantu-simboliai-lietuvoje-tapo-vertybe-uzsimojus-atsikratyti-paminklo-su-draudžiamais-zenklais-netiketa-kliutis-19315855/> žiūrėta 2021 06 10).

¹⁴ „Kultūros viceministrė: nereikėtų skubėti statyti Vyčio paminklą Lukiškių aikštėje“, *delfi.lt* / BNS, 2017 m. sausio 11 d., (<https://www.delfi.lt/veidai/kultura/kulturos-vice-ministre-nereiketu-skubeti-statyti-vycio-paminkla-lukiskiu-aiksteje.d?id=73420974> žiūrėta 2021 01 23).

¹⁵ Laurinavičienė Beatričė, „Kovos laukas – Lukiškių aikštė“, *vz.lt*, 2018 m. balandžio 30 d., (<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/04/30/kovos-laukas--lukiskiu-aikste> žiūrėta 2019 11 30).

¹⁶ Vyšniūnas Algis, „Kas gali paneigti, kad diskusija apie hieraldinį simbolį yra būdas išvengti paminklo pokario rezistencijai“, *tiesos.lt*, 2019 m. rugsėjo 29 d., (<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/algis-vysniunas.-kas-gali-paneigti-kad-diskusija-apie-hieraldini-simboli-yr> žiūrėta 2021 12 06).

reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su laisvės kovų memorialiniais akcentais¹⁷. 2020 m. birželio mėnesį sostinės mero Remigijaus Šimašiaus iniciatyva šioje aikštėje buvo įrengtas dirbtinis paplūdimys. Reaguojant į tai, LR Seime buvo priimtas „Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas“, pagal kurį memorialiniai Lukiškių aikštės akcentai turi apimti ir atspindėti ne tik, kaip ankstesnysis įstatyminis reguliavimas numatė, kovas už Lietuvos nepriklausomybę bei žuvusių kovotojų atminimą, 1863–1864 m. sukilėlių egzekucijos vietą ir šio sukilimo atminimo įamžinimą, bet ir tai, kad šioje aikštėje turi būti pastatytas „monumentas Vytis kartu su įrengtu memorialu žuvusiųjų už Lietuvos laisvę aukoms atminti“¹⁸. Tuo metu imta kalbėti, kad Vilniaus miesto savivaldybės įrengtas paplūdimys ir priimtas įstatyminis reguliavimas dėl Vyčio pastatymo Lukiškių aikštėje atspindi ne tik skirtingas estetines nuostatas, kokios monumentalios praktikos turėtų užpildyti šią aikštę, bet ir labai skirtingas aikštės funkcijų sampratą, galimai susijusias su skirtingomis laisvės ir Lietuvos valstybės sampratomis¹⁹.

Nors paminklai dėl savo erdvinio-tūrinio formato užpildydami viešąsias erdves iš tiesų atlieka dekoratyvinę ir estetinę funkcijas, šias diskusijas ir nesutarimus provokuoja ne vizualioji jų raiška. Monumentalūs sovietmečio relikvai Lietuvoje dažniausiai kelia sovietinio paveldo vaidmens ir vietos valstybės istorijoje bei santykio su okupaciniu režimu klausimus. Diskusijas provokuoja ir vieningo sutarimo neretai neturi ir iniciatyvos statyti naujus paminklus, nesutariant kokias istorines asmenybes ar įvykius Lietuvoje privalu atminti, suteikiant joms tų, be kurių Lietuvos valstybės nebūtų, statusą. Tai iliustruoti galėtų paminklo Antanui Smetonai iniciatyva sostinėje, kai idėjos šalininkai šią asmenybę apibrėžia kaip „prezidentą, kuris Lietuvai, kalbant apie nepriklausomybės atkūrimą, davė labai daug“, tuo tarpu skeptikai tikina, kad paminklas A. Smetonai nėra suderinamas su Vilniaus vizija: „Vilnius yra kosmopolitinis, atviras miestas ir turi simbolizuoti tokias idėjas“²⁰. Istorinės atminties ir prieštarų įvykių bei asmenybių vertinimo klausimas atsispindi ir diskusijose apie paminklinio akmens partizanui Juozui Krikštaponiui,

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, 1999 m. vasario 11 d., VIII-1070, Vilnius, (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.73921?jfwid=rivwzvpvg> žiūrėta 2021 12 16).

¹⁸ Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas, 2020 m. birželio 29 d., XIII-3202, Vilnius, (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0617390bb8e11ea9a12d0dada3ca61b?jfwid=rivwzvpvg> žiūrėta 2021 11 24).

¹⁹ Pavyzdžiui, liberalams priskirtini paplūdimio šalininkai laisvę siejo labiau su asmenine laisve – kova už laisvę suprantama, kaip kova laisvai būti tam tikroje erdvėje, šiuo atveju Lukiškių aikštėje. Kitaip sakant, valstybė yra laisvę išsikovojoji Lietuva, įgalinanti ir asmeninę laisvę. Tuo tarpu nacionalistinėmis ar tradicionalistinėmis pažiūromis grįstas laisvės aiškinimas prieštaravo liberalų pozicijoms – šiuo atveju valstybės laisvė traktuota kaip esanti virš asmeninės laisvės, nuolatinė kova už laisvę suprasta, kaip valstybės pagrindas.

²⁰ Jurčenkaitė Indrė, Tracevičiūtė Roberta, „Pasikeitus valdžioms, pristabdomas paminklo A. Smetonai įgyvendinimas“, *15min.lt*, 2021 m. kovo 12 d., (<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pasikeitus-valdzioms-stabdomas-paminklo-a-smetonai-igyvendinimas-56-1469090> žiūrėta 2021 05 12).

stovinčio Ukmergėje, likimą. Šiuo atveju, panašiai kaip ir generolo J. Noreikos-Vėtros paminklinės lentelės Vilniuje situacijoje, susiduria partizaninės rezistencijos veikėjo pagerbimo idėja ir jai oponuojantis ar bent jau iš dalies ją apsunkinantis pasakojimas apie dalies partizaninio judėjimo dalyvių veiklą Holokausto metu, šiuo konkrečiu atveju akcentuojant, kad J. Krikštonis prisidėjo prie žydų ir karo belaisvių žudynių, todėl neturėtų būti įpaminklinamas²¹.

Diskusijas dėl iš pažiūros meninių, estetinių paminklų aspektų daugeliu atveju supa nesutarimai dėl idėjinio paminklų lygmens. Pavyzdžiui, 2009 m. Tauragėje atidengtas Regimanto Midvikio kūrinys „Susprogdintas bunkeris“, skirtas „Kęstučio apygardos partizanams“ pagerbti ir vaizduojantis susprogdintą bunkerį, aktyviai kritikuotas dėl netradicinės raiškos bei „tautinės ir katalikiškos atributikos stokos“²². Kaip paaiškėjo diskusijų metu, paminklas sulaukė kritikos ne tik dėl iš tradicinio realistinio kanono išeinančios estetikos, bet ir dėl „pagarbos laisvės kovotojams stokos, atsiradusios, nenaudojant tautinės ir katalikiškos atributikos“²³. Tokiu būdu dėl vizualiosios paminklo raiškos kilusi diskusija persikėlė į idėjinį lygmenį. Ne tik meniniai ir estetiniai nesutarimai lydėjo ir 2017 m. įvykusį jau minėtos Lukiškių aikštės monumento konkursą, kurį laimėjo skulptoriaus Andriaus Labašausko idėja „Laisvės kalva“. Vyčio monumentą siūliusių kūrėjų grupė Kultūros ministerijos organizuotame konkurse liko antra²⁴. Netradicine raiška išsiskirianti A. Labašausko „Laisvės kalva“, savo forma primenanti kalvelę, sukėlė diskusijas, kai kurių politikų ir dalies visuomenės pasipriešinimą bei Vyčio idėją realizuoti siekusių menininkų pasipiktinimą. Tačiau nesutarimai, kaip vėliau ėmė aiškėti, sukosi ne tik apie skirtingas paminklų materialiosios raiškos sampratas, kai „kalvelininkai“ pasisakė už horizontalų, o „vytininkai“ – už vertikalų paminklą. Susipriešinimą diskusijoje dėl šių paminklinių praktikų palaikė skirtingos kovotojų už laisvę, laisvės, valstybės ir paminklo funkcijų sampratos²⁵.

Minėti pavyzdžiai rodo, kad diskusijos apie paminklus dažniausiai sukasi ne apie / ne tik apie vizualiąją, estetinę paminklų raišką. Žvelgiant į šias diskusijas, galima daryti prielaidą, kad jos kalba apie tai, kaip suprantame, kas yra ir kas nėra

²¹ Platūkytė Domantė, „Ukmergė ir toliau negirdi raginimų nukelti paminklą žydus naikinusiam partizanui Krikštoniui“, *lrt.lt*, 2021 m. birželio 15 d., (<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1431382/ukmerge-ir-toliau-negirdi-raginimu-nukelti-paminkla-zydus-naikinusiam-partizanui-krikstaponiui> žiūrėta 2021 06 20).

²² Trimonienė Rūta, *Paminklai Lietuvos sovietinio genocido aukoms ir rezistencijos dalyviams atminti*, (magistro darbas), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006, p. 27.

²³ „Dėl paminklo Kęstučio apygardos partizanams Tauragėje“, *Tremtinys* 13, 2003 m. kovo 30 d.; „Paminklo projektas Kęstučio apygardos partizanams Tauragėje nuvyllė“, *XXI a.*, 2009 m. birželio 12 d.,

(http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/06/12/mraso_02.html žiūrėta 2021 08 07).

²⁴ Jačasckas Ignas, „Vyčio autoriai Lukiškių memorialo konkursą apskundė Aukščiausiajam Teismui“, *15min.lt*, 2021 sausio 30 d.,

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vycio-autoriai-lukiskiu-memorialo-konkursa-apskunde-auksciausiajam-teismui-56-1448224> žiūrėta 2021 02 15).

²⁵ Statulevičiūtė-Kaučikiėnė Rūta, *Memorialas kovotojams už Lietuvos laisvę Lukiškių aikštėje Vilniuje: konkuruojančių diskursų analizė*, (magistro darbas) Vilnius: Vilniaus universitetas, 2021, p. 56.

Lietuva – ką pasakojime apie Lietuvą, reprezentuojamame per paminklus, ką turime atsiminti, o ką – pamišti, kas svarbu Lietuvos valstybingumui, kokios istorinės patirtys kelia nesutarimus ir prieštaras. Kitaip sakant, jos yra susijusios su tam tikrais kolektyviniais Lietuvos ir ją supančio pasaulio sampratos vaizdiniais. *Nors tokią prielaidą sudaro diskusijos viešojoje erdvėje, kaip rodo akademinės literatūros analizė (plačiau žr. nuo 12 psl.), ši prielaida nėra patikrinta akademiname lygmenyje. Tokia prielaida akademiname lygmenyje negali būti patvirtinta, neišanalizavus, ar Lietuvos viešosiose erdvėse stovintys paminklai iš tiesų gali veikti kaip valstybės tapatumo kūrėjai ir reprezentantai.*

Siekiant atskleisti paminklų galimybes dalyvauti valstybės tapatumo reprezentavimo, formavimo, performavimo ar įtvirtinimo procesuose, yra būtinas diskursyvus paminklinių praktikų²⁶ skaitymas. Būtent į tai buvo orientuota ši disertacija, visų pirma, parodanti teorinį paminklų kaip praktikų, leidžiančių analizuoti valstybės tapatumą, potencialą, o vėliau šį teorinį potencialą pritaikant praktinei Lietuvos atvejo analizei, padedančiai suprasti, apie ką iš tiesų sukasi Lietuvos viešojoje erdvėje dėl paminklų netylančios diskusijos. Praktinė analizė rodo, kad per paminklines praktikas Lietuvoje yra reprezentuojama ir formuojama tam tikra Lietuvos valstybės samprata, besiskleidžianti per tam tikrus dominuojančius paminklų tipus, kuriuose išsiskleidžia tai, kaip yra suprantama Lietuva ir ją supantis pasaulis.

Tyrimų apžvalga

Akademiname lygmenyje atsakymų į klausimą, kas yra Lietuva, kaip apibrėžiama ar suprantama ji ir ją supantis pasaulis, įprastai ieškoma tyrimuose. Šios krypties tyrimai apima platų disciplinų ratą: politikos mokslus, sociologiją, istoriją, filosofiją, etnologiją, kultūros studijas. Nepriklausomai nuo disciplinos juos visus vienija atsakymo, kas yra Lietuva, kas yra lietuviškumas, su kuo Lietuva tapatinasi, o nuo ko bando atsiriboti, paieškos. Žvelgiant į Lietuvos tapatybės analizių, kurioms neretai būdingas tarpdiscipliniškumas, visumą, išskirtinos kelios pagrindinės tyrimų kryptys:

Sociologinės krypties tyrimai, daugiausiai dėmesio skiria tautinio tapatumo sampratai ir bruožams, kurių tautinė savivoka Lietuvoje labiausiai sietina su lietuvių kalba, lietuviška kilme, bendros praeities atminimu, o kai kuriais atvejais ir pilietiniais saitais. Išsamiausia lietuvių tautinio tapatumo konstravimo sociologiniuose tyrimuose iki 2005 m. apžvalga yra atlikusi Meilutė Taljūnaitė. Apžvalga pradėdama nuo tarpukariu įgyvendintų tautiškumo sampratos tyrimų, autorė fiksuoja, kad po 1940 m. šios krypties tyrimai nutrūko ir buvo atnaujinti XX a. pabaigoje, pradėjus

²⁶ Pabrėžtina, kad šio darbo kontekste terminas „paminklas“, „paminklinė praktika“ ir „paminklinis objektas“ vartojami sinonimiškai. T. y. tiek „paminklas“, tiek „paminklinė praktika“ reiškia erdvine-tūrine raiška pasižymintį, viešojoje erdvėje stovintį, realiam istoriniam įvykiui, asmenybei ar jų grupei skirtą paminklą. Detalus apibrėžimas pateikiamas tyrimo metodologijos dalyje.

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo procesus²⁷. Anot M. Taljūnaitės, dominuojančiose tyrimų kryptyse vyrauja „tautinės savimonės ir identiteto nagrinėjimas, tautinio atgimimo laikotarpio įvertinimas, totalinių permainų priežasčių bei rezultatų tyrimas“, „vertybių sistemos kaip neatskiriamos tautinės sąmonės ir savimonės dalies“ analizė, aiškinantis, kokiomis vertybėmis vadovaujasi Europos Sąjungos (ES) valstybių gyventojai, taip pat analizuojama, „kaip lietuvių tautinio tapatumo bruožai reiškiasi kasdieniame žmonių gyvenime, jų elgesyje“, pasitelkiant autobiografinius analizės metodus.

Panaši tematika vyrauja ir vėlesnėse, nei 2005 m. analizėse. Aida Savicka domisi lietuviškos tapatybės sampratos kaita ir vietos savivoka²⁸. Tautinės ir regioninės tapatybės santykis domina Irma Spiriajeviene ir Eduardą Spiriajevą²⁹. Atsakymų, kaip konstruojamas lietuviškumas, kaip apibrėžti, kas yra lietuviškumas, kokie yra simboliniai tautinės tapatybės komponentai ir kokie herojų įvaizdžiai sudaro tautinę vaizduotę, ieškoma Dariaus Daukšo, Inijos Trinkūnienės, Ievos Akstinavičiūtės ir Daivos Petraitytės bei Irenos Šutinienės tyrimuose³⁰. Tautinės tapatybės apibrėžčių kontūrų ieškoma Jolantos Kuznecovienės straipsniuose³¹ ir jos kartu su Vyčiu Čiubrinsku sudarytoje knygoje „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“, kurioje be pačių sudarytojų darbų, išskiriant tautinio identiteto bruožus ir savo bei svetimo dėmenis, patalpinta ir I. Šutinienės analizė, nagrinėjanti socialinės atminties santykį su tautine tapatybe. Tautinę tapatybę Lietuvos atveju dažniausiai siejant su kalbos, kilmės, bendros praeities motyvais, J. Kuznecovienė konstatuoja, kad bandymas griežtai atskirti pilietinį ir etninį tautos modelį Lietuvos atveju nėra produktyvus³². Lietuvos identitetas, apimant etninius ir pilietinius faktorius, domino ir Renee Buhr,

²⁷ M. Taljūnaitės analizė pristatoma straipsniuose: Taljūnaitė Meilutė, „Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas

sociologiniuose tyrimuose“, *Filosofija. Sociologija* 2, 2006, p. 8–17; Taljūnaitė M., „Tautinio identiteto sociologiniai tyrimai Lietuvoje (iki 2005 m.)“, in Čiubrinskas Vytis, Kuznecovienė Jolanta (sud.), *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas 2008, p. 39–51.

²⁸ Savicka Aida, „Lietuviškosios tapatybės sampratos kaita visuomenės sąmonėje 2008–2017 m.“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (45), 2019, p. 68–83; Savicka A., „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija* 4 (29), 2018, p. 262–275.

²⁹ Spiriajeviene Irma, Spiriajevas Eduardas, „Nuo tautinės iki regioninės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris“, *Regional Formation and Development Studies* 1 (15), 2015, p. 109–120.

³⁰ Daukšas Darius, „Tarp savimonės ir kilmės: lietuviškumo konstravimas atsikuriančioje Lietuvoje 1988–1993 m.“, *Lituanistica* 1 (115), 2019, p. 1–11; Trinkūnienė Inija, „Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išsilaikymo galimybės“, *Filosofija. Sociologija* 1 (13), 2002, p. 10–16; Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva, „Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 14–31; Šutinienė Irena, „Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (24), 2009, p. 40–62.

³¹ Kuznecovienė Jolanta, „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaro ir atviro dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13; Kuznecovienė J., „Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (20), 2006, p. 84–107.

³² Kuznecovienė J., „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaro ir atviro dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13.

Marharyta S. Fabrykant bei Steven'ą M. Hoffman, išryškinusius minėtų faktorių persidengimą³³.

Sociologinės krypties tyrimuose Lietuvos kolektyvinę tapatybę paprastai bandoma atskleisti nagrinėjant kiekybinių apklausų, Europos vertybių tyrimų duomenis, atliekant įvairaus pobūdžio interviu. Nors įtikinamai atskleidžiamas apie Lietuvą ir ją supantį pasaulį konstruojamas pasakojimas, per paminklines praktikas reprezentuojamai valstybės tapatumo sampratai dėmesys neskiriamas.

Užsienio ir saugumo politikos tyrimai. Šios krypties tyrimuose per užsienio ir saugumo praktikų analizę siekiama išskirti valstybės tapatybės apibrėžtis, veikiančias Lietuvos užsienio ir saugumo politikos formavimą(si). 2001–2004 m. laikotarpiu pirmosios identiteto formavimąsi ir jo įtvirtinimo būdus Lietuvos užsienio politikos kontekste analizavo Dovilė Jakniūnaitė ir Gražina Miniotaitė. Tyrėjos, analizuodamos Lietuvos ir Lenkijos santykių kontekstą bei strateginius saugumo politikos dokumentus, fiksavo, kad „nors Lietuvoje stiprėja integracinės tendencijos, šalies viduje vyrauja suvereniteto diskurso reikšmės, sietinos su orientacija į tautinę valstybę“³⁴. Kiek vėliau, žvelgdama į Lietuvos užsienio ir saugumo politiką kaip į valstybės identiteto formavimosi procesą, G. Miniotaitė analizavo Šiaurės ir Rytų dimensijas Lietuvos užsienio politikos dokumentuose, pabrėždama, kad „regioninė Lietuvos tapatybė dar tik gimsta, pretenzijos sujungti Šiaurę, Pietus ir Rytus idėjiškai nepakankamai pagrįstos“³⁵. 2009 m. nors tiesiogiai valstybės tapatybės ar jos konceptualizavimo ir neanalizavo, vis tik, aptardamas Lietuvos užsienio politiką, Evaldas Nekrašas nurodė, kad, tapatybine prasme, Lietuvos laikyseną Rusijos atžvilgiu – atsisiejimą nuo jos kaip pavojingiausios kaimynės – lemia istorinė Lietuvos savivoka ir požiūris į šią kaimyninę valstybę³⁶. Tais pačiais metais analizę, kurioje nacionalinis tapatumas buvo laikomas svarbiausiu užsienio politiką lemiančiu veiksmu, pristatė Česlovas Laurinavičius, Raimundas Lopata ir Vladas Sirutavičius. Išskleisdami galimas tapatumo versijas autoriai analizavo Lietuvos užsienio politiką, nurodydami, kad negalima ignoruoti istorinių Lietuvos tapatumo versijų, nes jos vienaip ar kitaip dalyvauja politinėje valstybės mintyje, tačiau kartu nereiktų atmesti ir reikšmingos Lietuvos priklausomybės Vakarų struktūroms. Anot jų, tuometėje Lietuvoje „atgimė istorinės XVI–XVIII a. tradicijos, kaip Lietuva reprezentavo Vakarų katalikiškąjį pasaulį, o Rusija buvo traktuojama kaip barbariška netikėlių despotija“³⁷.

³³ Buhr Renee, Fabrykant Marharyta S., Hoffman Steven M., „The Measure of a Nation: Lithuanian Identity in the New Century“, *Journal of Baltic Studies* 2 (45), 2014, p. 143–168.

³⁴ Miniotaitė Gražina, Jakniūnaitė Dovilė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 3 (23), 2001, p. 21–43.

³⁵ Miniotaitė G., „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, 2005, p. 83–98.

³⁶ Nekrašas Evaldas, „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 123–142.

³⁷ Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 91–122.

Monografijoje „Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika“, išskirdamas Rusijos kaip priešiško *kito* ir JAV kaip strateginės partnerės vaizdinius valstybės savivokoje, Kęstutis Paulauskas konstatavo, kad nėra vienos tapatybės: „yra daug tapatybių, „Lietuvų“ <...>, daug būdų „rašyti“ Lietuvos valstybės, tautos ir visuomenės tapatumą ir saugumą“³⁸. Intersubjektyvų grėsmingo *kito* suvokimą ir savęs apibrėžimą per mažų ir silpnų kategoriją Lietuvos tapatumo apibrėžtyje, pasitelkdamas užsienio politikos sprendimų analizę, disertacijoje fiksavo ir Valentinas Beržiūnas³⁹. Tai, kad 1991–1994 m. Lietuvos saugumo ir užsienio politikai būdinga „grįžimo į Europą“ metafora, kvestionavusi valstybės ryšius su Europa / Vakaraais ir buvo sietina su valstybės nevisavertiškumo suvokimu, patvirtino ir Justinas Lingevičius, Lietuvos tapatybės formavimo procesus susiejęs su savęs pozicionavimu tarptautinėje erdvėje⁴⁰.

Užsienio ir saugumo politikos studijose į Lietuvos tapatumą žvelgiama analizuojant strateginius dokumentus, politinio ir akademinio elito refleksijas (diskursą), žiniasklaidoje formuotus įvaizdžius. Juose neskiriamas dėmesys paminklinėms praktikoms ir per jas kuriamam Lietuvos kolektyvinės tapatybės apibrėžimui.

Lietuviškojo tapatumo tyrimai Europos integracijos ir globalizacijos kontekste. Tai dar viena ryški tapatumo studijų kryptis Lietuvoje, plėtojama tarpdisciplininiame lauke. Šios krypties tyrimus vienija lietuviškumo ir europietiško santykio analizė, neretai fiksuojanti tautinio, nacionalinio tapatumo eroziją. Bene ryškiausiai šioje kryptyje išsiskiria Nerijos Putinaitės tyrinėjimai, pateikiami knygose, išleistose 2004 m. ir 2014 m., „Šiaurės Atėnų tremtiniai arba lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.“ bei „Trys lietuviškosios Europos: tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje“. Pirmojoje knygoje autorė, pasitelkdama istorikų ir kultūrininkų idėjas, analizuoja „lietuviškumo kaip išskirtinumo tapatybės genezę nuo XIX a. pagal tai, koks kuriamas vyraujantis pasakojimas apie lietuviškumą ir kokią poziciją šis pasakojimas užima europietiško atžvilgiu“⁴¹. Po dešimties metų išleistoje antrojoje knygoje N. Putinaitė išskleidžia lietuviškos tapatybės santykį su europietišku, teigdama, jog „neturi pagrindo nuogaštavimai, kad įstojimas į ES reiškia lietuviškumo tapatybės silpnėjimą ar net grėsmes jai“, o „dešimtmetis europėjimo lietuviams reiškia ir dešimtmetį lietuvejimo“⁴². Panašią situaciją konstatuoja ir iš teorinės perspektyvos į tautinės ir europinės tapatybės suderinamumo klausimų paieškas ateinanti Asta Ranonytė, pasak kurios, „tautinio ir europinio tapatumo suderinamumas <...> yra adekvatus socialinės interakcijos

³⁸ Paulauskas Kęstutis, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 184.

³⁹ Beržiūnas Valentinas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo tapatybiniai veiksniai*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 133–134.

⁴⁰ Lingevičius Justinas, „Lietuvos tapatybė saugumo ir užsienio politikoje 1991–1994 m.: grįžimo keliai ir įtampos“, *Politologija* 3 (79), p. 127–162.

⁴¹ Putinaitė Nerija, *Trys lietuviškosios Europos: tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje*, Vilnius: Naujasis židynys-aidai, 2014, p. 8.

⁴² Ten pat, p. 196.

reiškiny⁴³. Kiek kitokios pozicijos laikosi Dalia Strimaitytė, fiksuodama, kad stojimas į ES ir NATO susilpnino etninius tapatumo bruožus: „kryptingas susitelkimas į tautos interesus ir naudą lėmė automatišką europinių vertybių perimamumą, nuošalyje paliekant galimybę plėtoti savitą kultūros modelį“⁴⁴. Tautiškumo nykimą ir pilietiškumo savivokos stiprėjimą Lietuvos, kaip tautinės valstybės, santykyje su globalizacija konstatuoja ir Vytautas Jarutis⁴⁵. Tai, kad „globalizacijos sąlygomis vis mažiau Lietuvos piliečių tapatinasi su valstybe“ – „mažėja valstybės svarba tautinio tapatumo savivokoje“ fiksuoja ir I. bei E. Spiriajevai⁴⁶. Nacionalinės Lietuvos tapatybės klausimas po įstojimo į ES įdomus ir Eglei Rindzevičiūtei: ji fiksuoja, kad nacionalinio tapatumo santykis su Europa yra problemiškas: iš vienos pusės į Europą žiūrima kaip į masinės kultūros Vakarų pasaulį, iš kitos – pozityviai, Europą siejant su istorine kultūrine tradicija⁴⁷. Nevienareikšmį nacionalinio identiteto santykį su Europos integracijos ir globalizacijos procesais taip pat fiksuoja Virginijus Savukynas. Jo teigimu, iš vienos pusės pastebimas ne nacionalinės, o lokalsios (miesto ar kaimo) tapatybės stiprėjimas, iš kitos pusės – bandoma stiprinti regioninį identitetą, sietiną su LDK istorija⁴⁸. Be to, kitame savo darbe V. Savukynas, atlikdamas istorikų darbų apžvalgą, išskėlė Europos kaip *kito* Lietuvos atžvilgiu idėją⁴⁹. Anot lietuvių tapatybę iš, kaip pats apibrėžė, istoriosofinės pozicijos analizavusio Romualdo Grigo, lietuviybės ir Vakarų Europos santykis yra dramatiškas – nors lietuviai yra „neginčijami europinės kultūros ir tapatybės subjektai“, lietuviškumo, kildinamo iš baltų, pagrindu buvo gamta, o tai, savo ruožtu, užprogramuoja konfliktą su krikščionyste⁵⁰. Tapatybės politikos klausimas globalizacijos ir europeizacijos kontekste tampa atspirties tašku ir jau minėtai sociologinės krypties darbų rinktinei „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“, sudarytai V. Čiubrinsko ir J. Kuznecovienės, o kartu yra apmąstomas ir A. Savickos sudarytoje knygoje „Lithuania: Identity and Values Lithuanian Philosophical Studies“.

Šios krypties tyrimuose atskleidžiamas ištis įvairiapusis lietuviškosios tapatybės suvokimas jos santykio su europinės integracijos ir globalizacijos procesais kontekste. Tačiau naratyvui apie Lietuvą, veikiamam Europos integracijos ir

⁴³ Ranonytė Asta, „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 15 (4), 2004, p. 1–9.

⁴⁴ Strimaitytė Dalia, „Antrosios Lietuvos Respublikos geokultūrinės orientacijos: etninės valstybės propagavimo atvejis“, *Lietuvos istorijos studijos* 3 (35), 2015, p. 143–156.

⁴⁵ Jarutis Vytautas, „Kultūros paveldas, tautinė valstybė ir globalizacija: tarpusavio ryšiai ir įtakos“, *Politologija* 3 (63), 2011, p. 87–116.

⁴⁶ Spiriajeviėnė I., Spiriajevas E., 2015, p. 109–120.

⁴⁷ Rindzevičiūtė Eglė, „Nation“ and „Europe“: Reapproaching the debates about Lithuanian national identity“, *Journal of Baltic Studies* 1 (34), 2003, p. 74–91.

⁴⁸ Savukynas Virginijus, „What comes after the nation? Possible scenarios of postnationalism in central eastern Europe (The case of Lithuania)“, *Limes* 2 (1), p. 113–123.

⁴⁹ Savukynas V., „Lithuania and Europe Possibilities for Reconstructing Identity“ in Savicka A. (sud.), *Lithuania: Identity and Values Lithuanian Philosophical Studies*, Washington (D.C.): The Council for Research in Values and Philosophy, 2007, p. 37–51.

⁵⁰ Grigas Romualdas, *Lietuvių tapatybė ir Europa istoriosofinis aspektas*, Vilnius: Versmė 2016, p. 19, 39, 52.

globalizacijos, iškristalizuoti dažniausiai pasirenkama tekstų, intelektualinio elito diskusijų, istorinių veikalų analizė, kai kuriuose sociologinei kryptiai artimuose tyrimuose pasitelkiant ir apklausų duomenis ar domintis su lietuviškumu asocijuojamais simboliais, tačiau neskiriant papildomo dėmesio paminklinėms praktikoms.

Visame pasaulyje stiprėjančios naujųjų medijų ir vizualumo studijų tendencijos neaplenkė ir Lietuvos tapatumo studijų lauko. Nors negausiai, tačiau išskirtina tyrimų kryptis, kurioje *domimasi, kaip tai, kas yra Lietuva ir lietuviškumas, suvokiama per vizualiąsias bei naująsias medijas*. Šios krypties tyrimuose išsiskiria Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės ir Vytauto Rubavičiaus sudaryta knyga „Nacionalinis tapatumas medijų kultūroje“. Straipsnių rinktinės problemine ašimi tampa globalizacijos ir europinės integracijos procesai, apibrėžiami kaip valstybės galią kurti ir tvirtinti savo tapatumą silpninantys veiksniai⁵¹, o analizėse pasitelkiamos įvairios naujosios, dažniausiai vizualiosios medijos. Ž. Gaižutytė-Filipavičienė, analizuodama medijų meną ir ekranosferą, fiksuoja, kad „nekritiškas iš romantinės Lietuvos istoriografijos paveldėtas herojiško mūsų istorijos tarpsnio mitologizavimas <...> trukdo deramai analizuoti nacionalinio tapatumo paieškas“, tačiau kartu pabrėžia, kad ekrano ir medijų meno pavyzdžiai iš tiesų prisideda prie nacionalinio tapatumo kūrimo⁵². Odeta Žukauskienė, pasitelkdama Kęstučio Grigaliūno kūrybą, pripažįsta, kad meno formos per prisiminimų skatinimą dalyvauja nacionalinės tapatybės mediacijoje ir sutvirtinime. Tuo tarpu Antanas Andrijauskas, šiuolaikinių medijų aplinkoje ir globalizacijos bei eurointegracijos fone nagrinėdamas nacionalinį tapatumą, pabrėžė, kad Lietuvos valstybės tapatybė skleidėsi Rytų ir Vakarų civilizacijų sandūroje, o pastaruosius dešimtmečius lietuvių tauta viešajame diskurse „tradiciškai funkcionuoja ne kaip pilietinė, o kaip etninė ar etnografinė tauta“⁵³. Lietuvos tapatybinę poziciją tarp Rytų ir Vakarų, per elito asmenybes atskleidžiant orientaciją į Rytus, yra išryškinęs ir A. Andrijauskas⁵⁴.

Lietuvos nacionalinio identiteto raišką architektūroje yra analizavusi Julija Reklaitė ir John'as V. Maciuika. J. V. Maciuika akcentavo, kad, sovietmečiu jungiant vakarietišką orientaciją su vietinėmis tradicijomis, architektūroje buvo išsaugota istorinė ambicija būti Vakarų Europos dalimi, o tiek sovietmečiu, tiek atkurtos nepriklausomybės pradžioje architektūros objektų perteikiamų reikšmių negalima redukuoti iki Rytų ir Vakarų suskaidymo⁵⁵. J. Reklaitė, aiškindamasi, kaip per architektūrą kuriamas nacionalinio identiteto konstruktas, fiksavo architektūroje ryškėjantį siekį tapatintis labiau su Vakarais nei su Rytais: jos teigimu, „požiūris į nacionalinį identitetą architektūroje šiuo metu apsiriboja etnografinės architektūros

⁵¹ Gaižutytė-Filipavičienė Žilvinė, Rubavičius Vytautas, *Nacionalinis tapatumas medijų kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 10.

⁵² Ten pat, p. 138, 154.

⁵³ Ten pat, p. 199, 206.

⁵⁴ Andrijauskas Antanas, „Searching for Lithuanian Identity Between East and West“ in Savicka A., 2007, p. 53–79.

⁵⁵ Maciuika John V., „East Block, West View: Architecture and Lithuanian National Identity“, *Traditional Dwellings and Settlements Review* 1 (11), 1999, p. 23–35.

paviršutinišku interpretavimu ir radikaliu praeities formų atkūrimu⁵⁶. Tapatumą „iškaityti“ bandoma ne tik per naująsias medijas ar architektūrą: Vytautas Tumėnas savo tyrimuose tautinio ar etnoregioninio tapatumo reprezentantams priskiria tautodailės kūrinius⁵⁷.

Lietuvos tapatumą analizuojant per naujųjų medijų, tautodailės ar architektūros praktikas, paminklai netampa reikšminga tyrimų analizės medžiaga. Net ir Ž. Gaižutytės-Filipavičienės ir V. Rubavičiaus knygoje „Nacionalinis tapatumas medijų kultūroje“ pateikiamame Skaidros Trilupaitytės tekste, kuriame apie kolektyvinės atminties transformaciją mąstoma Žaliojo tilto ir kitų paminklų kontekste,⁵⁸ paminklų pavyzdžiai tampa kolektyvinės atminties tendencijų atspindžiais, bet ne valstybės tapatumą identifikuoti padedančiomis praktikomis.

Lietuvos – nacionalinės, tautinės – tapatybės, lietuviškumo apibrėžties ir komponentų *analizės sutinkamos ir kituose istorinės, filosofinės, etnologinės krypties tyrimuose*. Pavyzdžiui, LDK palikimo ir lietuviškosios tapatybės santykiu domėjosi Darius Kuolys⁵⁹. LDK paveldo reprezentacijas kaip tautinės tapatybės konstravimo būdą Lietuvoje, lyginant Lietuvą su Baltarusija, nagrinėjo Valius Venckūnas⁶⁰. LDK istorijos naratyvo santykio su politiniu tapatumu analizę įgyvendinęs yra ir Deividas Šlekys⁶¹. Istorinio (nacionalinio) pasakojimo apie Lietuvą klausimu posovietiniu laikotarpiu domėjosi Egidijus Aleksandravičius, kuris fiksavo, kad, atkūrus nepriklausomybę, „po vienos, privalomos, lietuviams iš viršaus sovietų okupantų primestos didžiojo pasakojimo versijos į kultūrinės atminties erdvę prasiveržė nauji pasakojimai, kurie ėmė tarpusavyje konkuruoti“⁶². Šiuolaikinė Lietuvos tautinė savivoka domino ir Gintautą Mažeikį, pasak kurio, tautiškumo būklė yra dinamiškai polimorfiška ir „išskirtini tokie (tautinio – aut. past.) sąmoningumo naratyvai: baltarusiškos Litvos, sovietinės Lietuvos, egzodo Lietuvos, šiuolaikinės migracijos Lietuvos, litvakų atminties Lietuvos, kitų įsivaizduojamų bendruomenių tariamos atminties, pavyzdžiui, bundančių žemaičių ar žiemgalių genčių“⁶³. E. Rindzevičiūtė savo darbuose yra nagrinėjusi tautines ir regionines tapatybes Lietuvos muziejuose,

⁵⁶ Reklaitė Julija, „Nacionalumo paradoksai. Tapatybės paieška Lietuvos architektūroje“, *Kūrybos erdvės* 19, 2013, p. 24–42.

⁵⁷ Tumėnas Vytautas, „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile“, *Lietuvos etnologija* 7 (16), 2007, p. 125–156.

⁵⁸ Trilupaitytė Skaidra, „Medijų kultūra ar atminties transformacijos? Žaliojo tilto atvejis ir kiti paminklai“ in Gaižutytė-Filipavičienė Ž., Rubavičius V., 2011, p. 84–104.

⁵⁹ Kuolys Darius, „LDK palikimas ir lietuviškoji tapatybė“, *Literatūra* 7 (48), 2015, 9–14.

⁶⁰ Venckūnas Valius, „Užslėptas tapatybių konfliktas: LDK paveldo diskursai Lietuvos ir Baltarusijos interneto žiniasklaidoje 2013-2014 m.“ *Informacijos mokslai* 83, 2018, p. 155–176.

⁶¹ Šlekys Deividas, „Lietuvos didžiosios kunigaikštystės istorijos naratyvo ir santykio su politiniu tapatumu analizė“, in Radžvilas Vytautas (sud.), *Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 2014, p. 113–163.

⁶² Aleksandravičius Egidijus, „Lost in freedom: competing historical grand narratives in post-soviet Lithuania“, *Darbai ir dienos* 60, 2013, p. 319–338, op cit.

⁶³ Mažeikis Gintautas, „Lietuvos tautinis polimorfizmas ir politinė evoliucija“, *Darbai ir dienos* 53, 2010, p. 49–74, op cit.

aiškindamasi, kaip 1940–2009 m. muziejų pasirinktos strategijos atskleidžia lietuvių tautos susiformavimą platesniame geopolitiniame regione⁶⁴.

Taigi, ir šios krypties paminkluose naratyvą apie Lietuvą atsekti įprastai bandoma per istorinių darbų, dokumentų, viešųjų ar elito diskusijų analizę, bet ne per analitinį paminklinių praktikų skaitymą.

Tapatybinio lauko tyrimų apžvalga rodo, kad, nors nacionalinės Lietuvos tapatybės, tautinės valstybės apibrėžties ir bruožų tyrimai užima solidžią akademinio lauko dalį, paminklinės praktikos nėra tapusios šių tyrimų analizės objektu. Tuo tarpu užsienyje analizės, kuriose būtent per paminklus siekiama apibrėžti, kaip suvokiama, kas yra tam tikra valstybė, kaip per paminklines praktikas apibrėžiamas valstybės tapatumas ar jo elementai, yra aktyviai įgyvendinamos užsienio šalyse⁶⁵. Teorinio ir praktinio pobūdžio akademinuose darbuose, įgyvendintuose Annie Kwai, Alois'o Riegl'io, Lisa Benton-Short, Katharyne Mitchell⁶⁶, plačiai sutariama, kad paminklus galima traktuoti kaip empirinius „dokumentus“, simbolines „medijas“, per kurias, aktualizuojant šiandienai svarbius praeities įvykius, skleidžiasi ir gali būti „perskaitomas“ valstybės tapatumas. Istoriniai pavyzdžiai Lietuvoje ir visame pasaulyje rodo, kad keičiantis santvarkai, visų pirma, griūna paminklai. Šį pavyzdį galime matyti ir netolimoje praeityje, kai ėmus aižėti Sovietų Sąjungai iš viešųjų Lietuvos erdvių buvo aktyviai šalinami politinių sovietmečio lyderių paminklai. Tai rodo, kad paminklinės praktikos yra labai svarbios kolektyvinės valstybės tapatybės artikuliacijai. Būtent į šį tyrimų lauką ir pretenduoja disertacija.

Darbe ne tik siekiama pademonstruoti, kad paminklai laikytini socialinėmis praktikomis, per kurias galima apčiuopti ir atskleisti valstybės tapatumą, paverčiantį diskusijas apie paminklus diskusijomis apie tai, kas yra ir kaip suprantama Lietuva. Bet ir parodyti, kaip ir kokia šio tapatumo versija yra kuriama ir reprezentuojama per paminklus bei kaip pastaroji nulemia paminklokūros procesus valstybėje.

Dažnai manoma, kad paminklų analizė negali pasakyti nieko naujo, ko nežinotume iš kitų tapatumo analizių. Toks įsitikinimas nėra teisingas. Paminklai yra

⁶⁴ Rindzevičiūtė E., „Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose 1940-2009“. *Lietuvos etnologija* 14 (23), 2004, p. 87–112.

⁶⁵ Tokio pobūdžio darbų pavyzdžiai gali būti: Nientied Peter, Janku Eranda, „Ambiguous Memorial Landscapes in Post-Socialist Cities: The Case of Tirana's Pyramid“, *Italian Journal of Planning Practices* 9, 2019, p. 1–23; Atkinson David, Cosgrove Denis, „Urban Rhetoric and Embodied Identities: City, Nation, and Empire at the Vittorio Emanuele II Monument in Rome, 1870–1945“, *Annals of the Association of American Geographers* 1 (88), 1998, p. 28–49; Forest Benjamin, Johnson Juliet, „Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow“, *Annals of the Association of American Geographers* 3 (92), 2002, p. 524–547 ir kt.

⁶⁶ Plačiau žiūrėti: Riegl Alois, „The modern cult of monuments: its essence and its development“ in Price Nicholas S., Talley Kirby M. Jr., Vaccaro Alessandra M. (eds.) *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, Los Angeles: Getty Conservation Institute, 1996; Kwai Anna A., *Solomon Islanders in World War II*, Australia: ANU Press, 2017, p. 93–111; Mitchell Katharyne, „Monuments, Memory and the Politics of Memory“, *Urban Geography* 5 (24), 2003, p. 442–459; Benton-Short Lisa, „Politics, Public Space and Memorials: The Brawl Mall on the Mall“, *Urban Geography* 4 (27), 2006, p. 297–329.

atskiras analizės atvejis, visų pirma, todėl, kad esami tyrimai nepaaiškina, kodėl dėl paminklų kaip vizualių, estetinių objektų kyla politinės diskusijos ir nesutarimai. Lygiai taip pat paminklų kaip diskursyvių praktikų, per kurias galima identifikuoti valstybės tapatumo sampratą, pobūdis kokybiškai skiriasi nuo dažniausiai analizuojamų praktikų, orientuotų į elito, oficialių institucijų, sprendimų priėmėjų, žiniasklaidos formuojamų ir reprezentuojamų Lietuvos ir ją supančio pasaulio vaizdinių tyrimus. Toks paminklų, kaip tapatybinių praktikų pobūdis, lemia keletą aspektų, kuriančių papildomas akademinės pridėtinės vertes. Teoriniame lygmenyje paminklus pripažįstant nacionalinio pasakojimo kūrėjais, šį vaidmenį paminklams suteikiant ir Lietuvos viešojoje erdvėje kylančių diskusijų metu, svarbu atkreipti dėmesį, kad paminklai atsiranda skirtinguose Lietuvos miestuose ir miesteliuose – taigi, turi santykį ne tik su visa Lietuva, bet ir su konkrečia vietove. Paminklokūros procesuose dalyvaujant labai įvairioms visuomenės grupėms, paminklai kaip potencialūs valstybės tapatybės reprezentantai atspindi gerokai daugiau visuomenės grupių turimus Lietuvos vaizdinius nei įprastos tapatumo tyrimuose dažniausiai analizuojamos diskursyvios praktikos – apklausų duomenys, oficialūs dokumentai, užsienio ir saugumo politikos praktikos, istoriniai šaltiniai, politikų kalbos. O atsirasdami konkrečiose Lietuvos vietovėse paminklai pretenduoja atskleisti vietos pasakojimo ir valstybės pasakojimo santykį. Galiausiai per paminklus, stovinčius Lietuvos viešosiose erdvėse, iškomunikuojama Lietuvos valstybės tapatumo samprata pasiekia kur kas platesnę auditoriją nei ta, kuriai tenka susipažinti su oficialiais ar istoriniais dokumentais, politinio, kultūrinio elito ar žiniasklaidos diskursu ir per tai formuojamu bei reprezentuojamu Lietuvos valstybės suvokimu. Tai paverčia paminklus akademinio dėmesio tapatybės studijų lauke vertu analizės šaltiniu.

Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje fiksuojamas susidomėjimas paminklais, tačiau esami tyrimai neatskleidžia, kokia yra paminklų visuma ir kaip ji apibrėžia, reprezentuoja Lietuvą. Lietuvos akademiniam lauke tyrimai dažniausiai įgyvendinami šiomis kryptimis: 1) urbanistinė tyrimų perspektyva; 2) kultūrologinė tyrimų perspektyva; 3) atminties studijų laukas; 4) miesto / regiono tapatybės analizės per paminklus; 5) ideologijos arba iš anksto apibrėžto istorinio pasakojimo paieška paminkluose; 6) paminklų vizualumo studijos.

Atliekant *urbanistinius* tyrimus daugiausiai dėmesio skiriama viešajai erdvei, kurioje stovi paminklinis objektas; į disertacijai aktualų politikos mokslų lauką tokiuose tyrimuose dažniausiai įeinama per galimo viešosios erdvės politiškumo pripažinimą. Tokio pobūdžio tyrimuose domimasi, ką aplinkai ir auditorijai komunikuoja konkreči viešoji erdvė ir jos planavimo bei užpildymo pasirinkimai, kai kuriuose darbuose, pavyzdžiui, Audriaus Novicko⁶⁷, domimasi ir sociokultūrinių veiksnių poveikiu paminklų raiškai ir viešųjų erdvių pokyčiais tam tikroje laiko perspektyvoje. Nors centrinėje urbanistinių studijų pozicijoje įprastai būna ne paminklai, o viešosios erdvės, kurias užpildantys statiniai reflektuojami kaip „ideologijos“, „galios“ atspindžiai; būtent tokiu būdu šiuose tyrimuose atsiranda ir

⁶⁷ Novickas Audrius, „Naujausi paminklų pavidalai Vilniaus miesto centrinės dalies aikštėse“, *Urbanistika ir architektūra* 3 (33), 2009, p. 145–157.

politinis dėmuo. Tarkime, Rimantas Buivydas fiksuoja sovietinių simbolių keitimą naujais simboliniais ženklais, kuriais užpildomos viešosios erdvės⁶⁸, pasitelkdama Vilniaus viešąsias erdves Viktorija Žilinskaitė monumentalioms praktikoms priskiria „galios veidrodžių“ sampratą⁶⁹, Rasa Čepaitienė pripažįsta, kad viešosiomis miesto erdvėmis yra ideologiškai manipuluojama⁷⁰, Gintautas Tiškus akcentuoja, kad reprezentacinėmis viešosiomis erdvėmis neretai siekiama perteikti ideologiškai įkrautą informaciją⁷¹. Taigi, urbanistinėje perspektyvoje paminklų ir politikos santykis pripažįstamas, sutinkant, kad per viešąsias erdves ir jų užpildymą paminklais gali būti siekiama įtvirtinti tam tikrą ideologiją, tam tikrą politinį diskursą. Tačiau, kaip yra formuojamas idėjinis, ideologinis lygmuo, perduodant ideologines žinutes, kaip viešųjų erdvių užpildymas sąveikauja skirtingose vietose, nėra aktyviai domimasi. Paprastai tariant, šios krypties tyrimuose įprastai konstatuojama, kad per paminklus gali būti perduodamos politinės reikšmės, tačiau aiškinantis kaip vyksta šių reikšmių konstravimo procesas, apsiribojama konkrečios viešosios erdvės (dažniausiai aikštės) analize.

Kultūrologinėje perspektyvoje paminklų tyrimai vystomi žvelgiant iš kultūros politikos ir paveldosaugos žiūros taškų. Paveldosauginę perspektyvą savo darbuose, aiškindamiesi ir aptardami paminklų funkcijas, užčiuopia R. Čepaitienė ir Monika Lileikė, kuri aiškinosi, kaip, pasitelkiant paveldosauginius instrumentus, statomais paminklais sovietmečiu buvo siekiama politiškai motyvuotų kultūrinių tikslų⁷². Paminklines praktikas tyrimuose susiejant su kultūros politika, paminklokūros iniciatyvos matomos, kaip tam tikri politiška motyvuoti pasirinkimai, dažniausiai sietini su istorinės, kolektyvinės, kultūrinės atminties formavimo tikslais. Tai, kad dominuojantis kultūrinis kontekstas yra būtina vizualiųjų objektų analizių dalis pabrėžia Vytautas Petrušonis⁷³. Iliustratyviais kultūros ir atminties samplaikos pavyzdžiais akademinuose tyrimuose, analizuojant paminklines praktikas Lietuvoje, galėtų tapti Rasos Antanavičiūtės darbai ar A. Novickio straipsnis, kuriame jis sieja „atminties įprasminimo sprendimus su kultūros atributais“⁷⁴. Nors ir pripažįstant, kad

⁶⁸ Buivydas Rimantas, „Viešųjų erdvių transformacija Lietuvos miestuose“, *Logos* 66, 2011, p. 132–141.

⁶⁹ Žilinskaitė Vytautė, „Lithuanian Code: Captures of history in Vilnius city scapes“, *Informacijos mokslai* 45, 2008, p. 90–96.

⁷⁰ Čepaitienė Rasa „Miestas kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai“ in Nikžentaitis Alvydas (sud.), *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 83.

⁷¹ Tiškus Gintautas, „Lukiškių aikštės Vilniuje reprezentacinių savybių tyrimas“, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 10, 2018, p. 1–7.

⁷² Lileikė Monika, „Archeologinio paveldo suvokimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje 1940–1944“, *Kultūros paminklai* 21, 2017, p. 19–25; , Čepaitienė R., „Nuo monumento prie smūtkelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5 (14), 2005, p. 171–188.

⁷³ Petrušonis Vytautas, „Kultūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą“, *Urbanistika ir architektūra* 5 (35), 2010, p. 252–261.

⁷⁴ Novickas A.; taip pat žiūrėti: Antanavičiūtė Rasa, „Menas ir politika: Vilniaus viešosiose erdvėse“, Vilnius: Lapas, 2019; Mikalajūnė Eglė, Antanavičiūtė R. (sud.) *Vilniaus paminklai. Kaitos istorija*, Vilnius: VDA leidykla, 2012.

paminklų atsiradimas per kultūros politikos prizmę gali būti sietinas su politiniais sprendiniais, reprezentuojamais materialiaja forma – paminklais, įpaminklinančiomis praktikomis, kaip valstybės tapatumo reprezentacija / artikuliacija, tokio pobūdžio tyrimuose nesidomima.

Gausiausios ir aktyviausios paminklinių praktikų analizės Lietuvoje sietinos su atminties studijų lauku. Vienoje stambiausių studijų „Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas“, 2013 m. sudarytoje Alvydo Nikžentaičio ir grįstoje tyrėjų grupės įgyvendintomis mokslinėmis analizėmis, dirbama atminties kultūrų ir atminties politikos perspektyvose, aiškinantis, kokia atmintis ir kaip yra formuojama nacionaliniu ir lokaliuoju lygmeniu. Paminklinės praktikos patenka ir į kitų tyrėjų, analizuojančių atminties procesus, tyrimų lauką. Šiame lauke dirba istorikas Dangiras Mačiulis, Rūta Trimonienė, R. Čepaitienė ir kiti⁷⁵. Taip pat galima rasti darbų, kuriuose orientuojamasi į atminties politikos formuotojus: pasak Daivos Citvarienės, analizavusios atminties politiką 1988–1992 m. laikotarpiu per naujų paminklų statymą, sovietinių paminklų griovimą ir tarpukario paminklinių objektų atstatymą, buvo kuriami nacionaliniai diskursai, kurių formuotojais tapo kultūrinio elito atstovai⁷⁶. Tyrimuose pripažįstama, kad per paminklus formuojama istorinė, kolektyvinė, kultūrinė atmintis, į šios atminties formavimo procesus dažniausiai žvelgiama iš istorijos mokslo perspektyvos, identifikuojant laikotarpius ar istorinius veikėjus, aplink kuriuos telkiasi atminties formavimo strategijos. Gausu darbų, kuriuose kalbama ir apie kolektyvinės tapatybės formavimą ir įtvirtinimą, tačiau tai nėra siejama su valstybės tapatumu, analizuojant konkrečios vietovės paminklus neretai orientuojamasi į regioninį kolektyvinio tapatumo aspektą.

Miesto ir regiono tapatybės, atsiskleidžiančios per paminklus, tampa svarbiu esamų analizių objektu. Regioninių, miestų, kitaip sakant, – vietos – tapatybių tyrimuose svarbias pozicijas užima R. Antanavičiūtė, Irena Šutinienė, R. Čepaitienė ir Vasilijus Safronovas. R. Čepaitienė straipsniuose, publikuotuose jau minėtoje A. Nikžentaičio sudarytoje studijoje „Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas“, pristato teorinius ir interpretacinius miesto kaip ideologinio teksto aspektus⁷⁷. Į R. Čepaitienės analizės, aiškinantis atminties politikos formavimo procesus Lietuvos provincijoje, patenka ir Lietuvos provincijos miestuose ir miesteliuose esantys paminklai. Anot tyrėjos – „savita atminties politika tarp Lietuvos regionų labiausiai išsiskiria Žemaitija“⁷⁸. Monumentalia lokalios atminties raiška

⁷⁵ Mačiulis Dangiras, „Kolektyvinė atmintis ir miesto įvaizdis: Šiaulių atvejis“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 9, 2009, p. 218–234; Mačiulis D., „Kolektyvinės atminties raiška Šiaulių miesto kraštovaizdyje XX a.“, *Kultūros paminklai* 14, 2009; Trimonienė R., „Paminklai sovietinio genocido aukoms ir rezidencijos dalyviams atminti Lietuvoje“, *Atminties vietos*, p. 180–202; Čepaitienė R., „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“ in Nikžentaitis A., 2013, p. 229–264.

⁷⁶ Citvarienė Daiva, „Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje“, *Darbai ir dienos* 49, 2008, p. 165–195.

⁷⁷ Čepaitienė R., 2013, p. 57–85, 83.

⁷⁸ Čepaitienė R., „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“, in Nikžentaitis A., 2013, p. 229–264, 252.

1926–1940 m. Lietuvos provincijoje yra domėjęsis ir D. Mačiulis, užsimindamas apie žemaitiškos ir biržietiškos tapatybės formavimąsi bei raišką⁷⁹. Paminėtini ir D. Mačiulio darbai, orientuoti į Šiaulių miesto atvejo analizę, kuriuose paminklai, kaip kultūrinės ar kolektyvinės atminties objektai, prisidedantys prie „miesto veido konstravimo“ buvo ne vieninteliai, tačiau svarbūs analizės šaltiniai. V. Safronovas savo tyrimuose dėmesį sutelkia į Klaipėdą ir Klaipėdos regioną, pavyzdžiui, savo disertacijoje, pasitelkdamas ir monumentalius objektus, jis analizuoja tapatybės ideologijų konkurenciją XX a. Klaipėdoje⁸⁰. I. Šutinienė, pasitelkdama simbolinius viešosios erdvės objektus, daugiausia paminklus, aiškinosi, koks tautos istorinis pasakojimas, formuojantis regioninę tapatybę, kuriamas pietryčių Lietuvoje⁸¹. Vis tik aktyviausiai domimasi Vilniaus miestu. Pavyzdžiui, Živilė Mikailienė analizavo, kokius ženklus sostinėje kūrė sovietmetis⁸², Vilniaus tapatumu per viešąsias erdves, jų pokyčius, kaitą ir nykimą domėjosi S. Trilupaitytė⁸³. Nuoseklumu ir gyliu išsiskiria R. Antanavičiūtės tyrimai, jos disertacijos pagrindu sugulę į knygą „Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse“ bei į kartu su E. Mikalajūne sudarytą leidinį „Vilniaus paminklai: kaitos istorija“. Šiose studijose analizuojamas Vilniaus viešųjų erdvių konstruojamas tapatumas: priklausomai nuo istorinio laikotarpio ir politinės santvarkos, žvelgiama, kaip keitėsi pagrindinės sostinės viešosios erdvės ir jas užpildantys paminklai. Nors ši tyrimų grupė yra artimiausia disertacijos tematikai, esamos analizės stokoja esminio elemento: jose koncentruojamasi į vietos – miesto, regiono – tapatybę, nesidomint, ar paminklinės praktikos gali padėti apibrėžti visos Lietuvos, o ne atskiros jos vietovės tapatumą, ar tarp skirtingose Lietuvos miestuose ir regionuose stovinčių paminklų galima atrasti reikšmingų atsikartojimų, pretenduojančių ne į lokalaus, bet į nacionalinio lygmens tapatumo pasakojimą.

Dar viena reikšminga tyrimų kryptis, neretai persidengianti su jau minėtomis akademinėmis perspektyvomis, kuriose Lietuvos atveju vykdomos paminklų analizės, *pasizymi iš anksto apibrėžtų istorinių pasakojimų ar tam tikrų režimų atspindžių paieška paminkluose*. Pavyzdžiui, jau minėtoje R. Antanavičiūtės knygoje „Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse“ aiškinamasi, kaip sostinė buvo ženklinama skirtingais istoriniais – politiniais periodais – Rusijos imperijos, lenkų okupacijos, sovietinės okupacijos laikotarpiais. Giedrė Jankevičiūtė analizavo istorinius tautinio atgimimo laikotarpių paminklus Lietuvoje, apimdama 1918–1940 ir 1988–1993 metų

⁷⁹ Mačiulis D. „Monumentali lokalios atminties raiška Lietuvos provincijoje 1926–1940“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 24, 2016, p. 20–33.

⁸⁰ Safronovas Vasilijus, *Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX a. Klaipėdos atvejo tyrimas*, (daktaro disertacija), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010.

⁸¹ Šutinienė I., „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (37), 2015, p. 85–105.

⁸² Mikailienė Živilė, „Kultūrinės atminties raišką Vilniuje sovietmečiu: tarp lietuviškumo ir sovietiško“, in Nikžentaitis A., 2013, p. 199–215.

⁸³ Trilupaitytė S., „Viešoji kultūros, vartojimo ar kultūringo vartojimo erdvė? Vilniaus atvejis“, *Lietuvos kultūros tyrimai* 2, 2012, p. 82–102.

chronologinius intervalus⁸⁴. Skirtingų istorinių laikotarpių įpaminklinimu – sovietiniu genocidu ir rezistencija bei holokaustu – domisi R. Trimonienė ir Milda Jakulytė-Vasil. R. Trimonienė iki 2009 m. analizavo rezistencijos dalyvių ir sovietinio genocido aukų įmažinimo paminklais procesą, prasidėjusį XX a. penktajame dešimtmetyje⁸⁵. Tuo tarpu M. Jakulytė-Vasil domėjosi Holokausto paminklais Lietuvoje, skiriant dėmesį Holokausto paminklų ir paminklų sovietinei rezistencijai konkurencijai⁸⁶. Apie paminklines praktikas tarpukario laikotarpiu, kuriant nacionalistinį pasakojimą apie Lietuvą, užsimenama ir D. Mačiulio darbuose: autorius domėjosi dviem kolektyvinės atminties vaizdinių aktualizavimo projekcijomis, kai viena iš jų aktualizavo nacionalizmo epochos nuo tautinio atgimimo iki kovų už Lietuvos nepriklausomybę 1918–1920 m. pabaigos vaizdinius, o kita – „garbingą praeitį“ liudijančius vaizdinius iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos⁸⁷. Nors šie ir kiti panašaus pobūdžio darbai per kolektyvinės atminties formavimo strategijų paiešką ir aiškinimą, pasitelkiant paminklus, yra susiję su tam tikromis intersubjektyviai suprantamomis tapatybinėmis reikšmėmis, tačiau jie yra orientuoti būtent į konkrečių istorinių laikotarpių atspindžių paminklinėse praktikose analizes. Šios krypties tyrimai neapima po nepriklausomybės atkūrimo pastatytų Lietuvos paminklų visumos ir neleidžia pasakyti, kokie ir kokius istorinius naratyvus pristatantys paminklai per tris atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius atsirado Lietuvoje. Maža to, ieškant konkrečių istorinių / politinių laikotarpių atspindžių paminkluose, neanalizuojamas skirtingų naratyvų tarpusavio santykis, jų išsidėstymas ar juose atsikartojančios bei persidengiančios reikšmės.

Atkreiptinas dėmesys, kad nepriklausomai nuo to, iš kokios disciplinos perspektyvos žvelgiama į paminklus, *Lietuvoje įgyvendintuose tyrimuose ir studijose išskirtinai domimasi kaitos momentais*. R. Čepaitienės žodžiais tariant, urbanistinių struktūrų palenkimas šiems (politiniams, ideologiniams – aut. past.) tikslams, siejamas su politiniais režimais ir jų kaitos implikuojamais pokyčiais⁸⁸. Didžiojoje dalyje Lietuvos akademiniam lauke randamų darbų domimasi, kokie paminklai atspindi konkretų istorinį / politinį laikotarpį ir kaip, pasikeitus istoriniam / politiniam periodui, vieni paminklai yra pakeičiami kitais. Tokių analizų tikslas yra parodyti, kad, pasikeitus istoriniam / politiniam / ideologiniam periodui, pasikeičia ir jį įprasminančios paminklinės praktikos. Tuo tarpu kaip, pavyzdžiui, paminklai savo reikšmine prasme išsidėsto tam tikro nusistovėjusio istorinio ir / ar ideologinio periodo rėmuose, ypač per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį, nėra aiškinamasi. Nėra pasakoma, kokie paminklai sutinkami visos Lietuvos viešosiose erdvėse, nėra analizuojama, kaip, per kokius istorinius naratyvus išsidėsto bendrą pasakojimą apie Lietuvos valstybę kuriančios reikšmės, formuojamos ir

⁸⁴ Jankevičiūtė Giedrė, „Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiais. Lietuva 1919 – 1940 ir 1989 – 1993“, *Menotyra* 2, 1995, p. 57-60.

⁸⁵ Trimonienė R., 2006, p. 180–202.

⁸⁶ Jakulytė-Vasil Milda, „Lietuvos Holokausto paminklų istorija ir jų įtaka istorinei atminčiai“, *Kultūros paminklai* 17, 2013, p. 133–143.

⁸⁷ Mačiulis D., 2016, p. 20–33.

⁸⁸ Čepaitienė R., 2013, p. 57–85.

reprezentuojamos per paminklus, pastatytus per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį, tai yra nuo 1990 m. iki šių dienų.

Dar viena reikšminga tyrimų kryptis yra *susijusi su paminklų vizualumo analizėmis*. Šios analizės dažniausiai persidengia su kitų jau minėtų kryptių tyrimais, papildomą dėmesį suteikiant ir estetinei paminklinių objektų raiškai. Meno, menotyros perspektyvose⁸⁹ pripažįstama, kad išdygusiems tarpukariu paminklams Lietuvoje sovietmečiu ir posovietiniu periodu būdinga tradicinė-realistinė raiška ir tam tikros vizualinės / estetiškos paralelės. Šias ir šiandienai būdingas paraleles, aptardama Vilniaus miesto atvejį, taikliai apibrėžia R. Antanavičiūtė ir Vilniaus Žaliojo tilto skulptūros analizavusi S. Trilupaitytė: „politiniai režimai puoselėjo realistines įamžinimo formas: XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, nepaisant politinės ideologijos skirtumų, visiems režimams buvo priimtinas konservatyvus, portretiškas herojaus ant pjedestalo vaizdinys“⁹⁰, herojaus ant postamento tradicija tebetęsiama ir nūdienos Lietuvoje, šalies politikams norint „statyti „teisingus“, nors pagal meninę formą ir anachronistinius, paminklus“⁹¹.

Politikos mokslų kontekste atskiro paminėjimo verti Justino Dementavičiaus darbai paminklų tematika. Knygoje „Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema“ pateikiamame J. Dementavičiaus straipsnyje autorius į paminklų ir politikos santykį gilina iš teorinės perspektyvos. Pripažindamas, kad paminklų pagalba formuojamas visuomenės integralumas ir režimą įteisinantis istorinis pasakojimas, J. Dementavičius kartu apžvelgia ir paminklokūros būklę Lietuvoje, kuri, pasak jo, yra sporadiška⁹². Vėliau publikuotame J. Dementavičiaus tekste „Lithuania Restituta: paminklo supolitinimo ir nupolitinimo aspektai posovietinėje Lietuvoje“, praktinei analizei pasirinkdamas Ukmergės centre stovinčias paminklines praktikas, autorius taikliai apibrėžia esamų paminklinių praktikų tyrimų būvį Lietuvoje: anot jo, „esami analizės lygmenys politinę dimensiją paliečia iš dalies ar tik netiesiogiai“⁹³. Straipsnyje paminklai analizuojami kaip „politiniai reiškiniai“, darant išvadą, kad „vieno miesto erdvėje koegzistuojantys paminklai, įprasminantys skirtingus istorinius tarpsnius, rodo <..> pluralistinę ir daugiaprasmę visuomenės savimonę, o ne vieno tautinio naratyvo dominavimą“⁹⁴. Vis tik net ir šiuo atveju dėmesys sutelkiamas į Lietuvos tyrimuose atsikartojančią tendenciją analizuoti

⁸⁹ Plačiau skaityti: Rimaitė Viktorija, „Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity“, *Punctum International Journal of Semiotics*, 2019 2 (5), p. 72–90; Kučinskaitė Justina, *Vilniaus skulptūros viešojoje erdvėje sampratos pokyčiai po 1990-ųjų*, (magistro darbas), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas ir kt.

⁹⁰ Antanavičiūtė R., 2019, p. 352.

⁹¹ Trilupaitytė S., „Medijų kultūra ar atminties transformacijos? Žaliojo tilto atvejis ir kiti paminklai“ in Gaižutytė-Filipaviečienė Ž., Rubavičius V., 2011, p. 84–102, op cit.

⁹² Dementavičius Justinas, „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiškumo klausimu“, in Radžvilas V. (sud.), *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 91–112.

⁹³ Dementavičius J., „Lithuania Restituta: paminklo supolitinimo ir nupolitinimo aspektai posovietinėje Lietuvoje“ in Lopata R., Dementavičius J. (sud.), *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 350–380, 351 op cit.

⁹⁴ Ten pat, p. 380.

konkretų miestą ir kelias miesto erdvėje stovinčias paminklines praktikas, nepateikiant atsakymų apie paminklus ir jų kuriamų reikšmių situaciją visoje Lietuvoje.

Pateikiant Lietuvos tapatybės ir paminklų tyrimų apžvalgą nepretenduota įvardinti ir apžvelgti visų iki vieno tyrimų. Ja siekta parodyti bendras šiame lauke dominuojančias tendencijas, kurios atskleidžia, kad vizualiosios praktikos, kurios pastaruosius tris dešimtmečius tarptautinėje erdvėje pripažįstamos itin svarbiomis priemonėmis, suteikiančiomis informacijos apie socialinę ir politinę realybę⁹⁵, siekiant išanalizuoti Lietuvos tapatybę, nebuvo pasirinktos. Lietuvoje stokojama dėmesio paminklinėms praktikoms, apie kurias besisukančios diskusijos viešojoje erdvėje peržengia estetinės raiškos klausimus ir paverčia juos politinio lygmens diskusijų objektais.

Tyrimo problema

Viešosios erdvės diskusijoms apie paminklus perlipant jų vizualiosios, estetinės raiškos klausimus, nėra aišku, kas tampa šių diskusijų objektu, dėl ko tokios diskusijos kyla. Esami tyrimai, apimantys paminklinių objektų ir tapatumo tyrimus, nepaaiškina, koks yra paminklų ir valstybės tapatybės santykis, kaip tampa įmanoma, kad tam tikri paminklai Lietuvoje yra ir atsiranda, o kitus raginama griauti. Nėra tyrimų, pateikiančių ne konkrečiame mieste ar regione, bet visoje šalyje stovinčių paminklų visumą ir tipologizaciją, tokiu būdu paliekant savotišką informacijos apie visoje Lietuvoje esančių paminklų reprezentuojamas politines reikšmes vakuumą. Esamuose tyrimuose paminklams tampant miesto ar regiono tapatybės kūrėjais ir reprezentantais⁹⁶, neaišku, kaip lokalus miesto ar tam tikro Lietuvos regiono tapatumas sąveikauja su nacionaliniu pasakojimu apie tai, kas yra Lietuva ir ją supantis pasaulis. Tapatybinės krypties tyrimuose pagrindinis dėmesys sutelkiamas į siekį apibrėžti lietuviškumą, tautinę ar nacionalinę Lietuvos tapatybę – t. y. į nacionalinio lygmens pasakojimą apie tai, kas yra Lietuva, pripažįstant egzistuojančius lokaliuosius pasakojimus, su kuriais taip pat linkstama tapatintis⁹⁷.

⁹⁵ Negash Girma, „Art Invoked: A Mode of Understanding and Shaping the Political“, *International Political Science Review* 2 (25), 2005; Devereaux Mary, „Protected Space: Politics, Censorship, and the Arts“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 2 (51), 1993; Zuckert Catherine, „Why Political Scientists Want to Study Literature“, *Political Science and Politics* 2 (28), 1995.

⁹⁶ Pavyzdžiui, R. Čepaitienė išskiria Žemaitijoje dominuojančio kolektyvine atmintimi grįsto pasakojimo išskirtinumą, D. Mačiulis su paminklinėmis praktikomis susiejo pasakojimą apie Šiaulius, V. Safranovas išskiria Klaipėdos krašte egzistuojantį lokalųjį pasakojimą, I. Šutiniene – lokalųjį pietryčių Lietuvos pasakojimą, išskirtinio dėmesio sulaukia per paminklines praktikas kuriamas pasakojimas apie Vilnių.

⁹⁷ Lokalijų tapatumų egzistavimas pripažįstamas šiuose darbuose: Savukynas V., „What comes after the nation? Possible scenarios of postnationalism in Central Eastern Europe (The Case of Lithuania)“, *Limes* 2 (1), 2008, p. 113–123; Savička A., „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija*, 4 (29), 2018, p. 262–275; Korzeniewska Katarzyna, „Victinis“ (tutejszy), lenkas,

Vis tik, koks yra santykis tarp lokaliųjų ir nacionalinio pasakojimo – konkuruojantis, steigiantis, vienas kitą neigiantis, papildantis ar pratęsiantis – nėra aišku.

Atsispiriant nuo teorinio lygmens, nurodančio, kad paminklai gali būti praktikos, per kurias reprezentuojamas, kuriamas ir atsiskleidžia valstybės tapatumas, ir praktinės situacijos Lietuvos akademiniam lauke, kuriame per paminklines praktikas reprezentuojamai valstybės tapatumo sampratai neskiriamas tinkamas dėmesys, ir yra formuluojama tyrimo problema. Tai diktuoja **pagrindinį tyrimo klausimą**: *kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus?* Šiuo atveju reikšminga ne tik identifikuoti per paminklus išsiskleidžiančią Lietuvos valstybės tapatybės versiją, bet ir atsekti šios reikšmės formavimosi procesą, tai yra, kaip – per kam skirtus paminklus, per kokias ir kada pastatytas paminklų grupes, per kokius tapatybinio pasakojimo lygmenis reprezentuojančius paminklus – tokia versija susiformuoja ir yra suformuojama.

Disertacija nesiekia apibrėžti vienintelės ir universalios Lietuvos valstybės tapatybės versijos, lygiai taip pat nepretenduojama kurti naujos valstybės tapatybės koncepcijos. Įgyvendinama analizė: *pirma*, išskleidžiamos teorinės paminklų, kaip diskursyvių praktikų, per kurias galima analizuoti valstybės tapatumo formavimo, performavimo ar įtvirtinimo procesus, galimybes, kurios Lietuvos kontekste paminklą pristato kaip valstybės tapatumo analizės praktiką. Tai yra teorinis disertacijos aspektas, kuriuo siekiama parodyti paminklų, kaip tapatumo analizės objekto išskirtinumą. *Antra*, šios galimybes realizuojamos praktinėje Lietuvos atvejo analizėje – pateikiamas iki šiol neegzistavęs Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių paminklų sąrašas ir tipologizacija, atskleidžiami per paminklus kuriamo ir reprezentuojamo tapatybinio pasakojimo lygmenys – išskleidžiama per paminklus reprezentuojama Lietuvos valstybės tapatumo samprata. *Trečia*, įgyvendinta analizė padeda suprasti, kad Lietuvos viešojoje erdvėje dėl paminklų kylančios diskusijos, perlipančios paminklų vizualumo ir estetinės raiškos klausimus, iš tiesų susijusios su klausimu, kaip suvokiama ir kas yra Lietuva bei ją supantis pasaulis. Paminklinių praktikų analizė atskleidžia, kad diskusiją apie paminklus pirmiausia formuoja politiniai veiksniai.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo **tikslas** yra išanalizuoti, kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra kuriama ir reprezentuojama per viešosiose Lietuvos erdvėse stovinčius paminklus. Siekiama atskleisti teorines paminklų dalyvavimo valstybės tapatumo formavime ir reprezentavime galimybes ir parodyti paminklų, kaip tapatybės kūrimo praktikų, vaidmenį Lietuvoje.

Siekiant įgyvendinti pagrindinį disertacijos tikslą, keliami šie **uždaviniai**:

1. Remiantis socialinio konstruktyvizmo perspektyva suformuoti teorinį pagrindą paminklų analizei. Pristatyti teorinę paminklų, kaip diskursyvių praktikų,

katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Przegląd Polonijny. Kwartalnik* 1 (83), p. 59–86.

dalyvaujančių valstybės tapatybės formavimo, performavimo ar įtvirtinimo procesuose, analizės koncepciją.

2. Suformuoti tyrimo metodologiją, tinkamą paminklų, kaip diskursyvių tapatybinių praktikų, dalyvaujančių valstybės tapatumo konstravimo procesuose, tyrimui.

3. Sukurti Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių paminklų, pastatytų po nepriklausomybės atkūrimo, tipologiją, išskleisti tapatybinio pasakojimo, pristatomo per paminklus, lygmenis.

4. Atskleisti, kokia yra per paminklines praktikas reprezentuojama valstybės tapatumo samprata.

Disertacijoje domimasi intersubjektyviomis, tai yra, kolektyvinio pobūdžio reikšmėmis, per kurias skleidžiasi valstybės tapatumas. Analizuojami konkrečiam istoriniam įvykiui, asmenybei ar asmenybių grupei skirti paminklai, stovintys viešosiose erdvėse visoje Lietuvoje, kurių materialioji raiška apima erdvinius-tūrinius objektus iš akmens, granito, betono metalo ar kitų tvarių medžiagų (detalus paminklų atrankos apibrėžimas pateikiamas Metodologijos dalyje). Paminklai tyrimo kontekste dėl savo kaip diskursyvios praktikos specifiškumo suvokiami ne vien per vizualiąją raišką, bet ir per juos supančias kalbines praktikas bei kontekstinę informaciją⁹⁸. Kadangi pagrindinis tyrimo tikslas yra susijęs su paminklo, kaip praktikos įgalinančios valstybės tapatybės artikuliacijos ir jos raiškos per paminklus analizę būtent nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, tai analizuojami paminklai pastatyti nuo 1990 m. iki tyrimo pradžios – 2019 m.

Tezės

1. Paminklai yra atskiras politinį valstybės tapatumą formuojantis veiksnys, turintis specifinius bruožus. Šie bruožai leidžia atskleisti, kaip paminklai dalyvauja valstybės tapatybės formavimo, performavimo ar įtvirtinimo procesuose, o kartu padeda suprasti, kodėl dėl paminklų viešojoje erdvėje kyla diskusijos bei apie ką jos sukasi.

2. Per paminklines praktikas, konstruojančias ir reprezentuojančias Lietuvos valstybės tapatumą, skleidžiasi ne tik Lietuvos samprata, bet ir to, kas nėra Lietuva – tai yra, kas yra Lietuvą supantis pasaulis, suvokimas:

a) Lietuva per paminklus apibrėžiama kaip nepriklausoma valstybė, savo ištakomis siekianti viduramžius;

b) per paminklus ryškiausiai artikuliuojama Rusijos kaip *kito* reikšmė.

3. Lietuvos valstybės tapatybė skleidžiasi per atsikartojančius istorinius naratyvus. Galima išskirti penkis pagrindinius paminklų tipus – okupacija ir pasipriešinimas jai, valstybingumas, senoji Lietuva, tautinis atgimimas, žydiškasis pasakojimas.

⁹⁸ Paminklų kaip diskursyvių praktikų specifiškumas detalai pristatomas Metodologijos dalyje.

4. Reikšmių atsikartojimas skirtinguose paminklų tipuose, atspindinčiuose skirtingus istorinius pasakojimus, reprezentuojamus paminklais, sukuria tam tikrus principus, kuriais vadovaujantis Lietuvoje vyksta paminklokūros procesas.

5. Lietuvos valstybės tapatybę apibrėžiančios dažniausiai atsikartojančios reikšmės, nurodančios paminklokūros principus, suformuoja struktūrą, kurios ribose dažniausiai randasi nauji paminklai, tačiau šios struktūros egzistavimas neeliminuoja galimų išskirčių, kai skirtingose Lietuvos vietose iškyla pavieniai paminklai, neatitinkantys dominuojančių reikšmių.

6. Paminklai, būdami istorinių įvykių, asmenybių ar jų grupių atminimo praktikomis, stovinčiomis tam tikrose lokacijose, prie kurių atsiradimo prisideda įvairios visuomenės grupės ir skirtingų valdžios lygmenų atstovai, per savo kuriamus ir reprezentuojamus pasakojimus gali atskleisti skirtingus tapatybinio pasakojimo lygmenis, padedančius suprasti lokaliųjų pasakojimų ir nacionalinio pasakojimo santykį.

Metodologija

Valstybių kolektyvinių (politinių) tapatybių atskleidimui paprastai analizuojamos įvairios praktikos – kiekybinės apklausos, politikų kalbos, strateginiai valstybių dokumentai, užsienio-saugumo politikos praktikos, iš kurių iškristalizuojami *aš / mes* ir *kitas / kiti* apibrėžimai, leidžiantys suvokti, kaip yra suprantama valstybė ir ją supantis pasaulis. Šiame darbe, remiantis suformuotomis socialinio konstruktyvizmo metateorinėmis nuostatomis, kurių pagrindinė teigia, kad socialinį pasaulį kuriančios ir atspindinčios intersubjektyvios reikšmės yra socialiai konstruojamos, atliekama valstybės tapatybės konstravimo per paminklus analizė. Paminklai disertacijos kontekste veikia kaip Lietuvos akademiniėje erdvėje inovatyvi ir nekonvencionali socialinė praktika, per kurią gali būti formuojama, reprezentuojama, o kartu ir „perskaitoma“ valstybės tapatybė. Minėtų praktikų funkciją atlieka viešosiose Lietuvos erdvėse (60 savivaldybių) stovintys paminklai, pastatyti po 1990 m. iki 2019 m. (tyrimo pradžios).

Tyrimo metodologijoje nenukrypstama nuo pagrindinio disertacijos tikslo: tai yra, teoriniame lygmenyje pristatant inovatyvią paminklų, kaip diskursyvių praktikų, dalyvaujančių valstybės tapatybės formavimo, performavimo ar įtvirtinimo procesuose, prieigą, praktiniame lygmenyje siekiama parodyti, kaip tokia prieiga veikia – atskleisti ne tik, *kokia* Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus, tačiau kartu išskleisti ir šios reikšmės formavimosi procesą, tai yra *kaip* ta tapatybė yra konstruojama. Įgyvendinant šį tikslą, metodologiniame lygmenyje orientuojamasi į intersubjektyvių – tai yra ne individualių, bet kolektyvinių – valstybės tapatybės reikšmių identifikavimą.

Metodologijoje vadovaujamosi Gunter'io Kress'o ir Theo van Leeuwen'o vizualių objektų analitine strategija, nurodančia, kad vizualių praktikų analizių dėmesys turėtų būti sutelktas ne tik į pavienius vaizdus, bet ir į tam tikrą *sintaksę* – tai yra, ne tik koks yra analizuojamas vaizdas, bet ir kaip kalbama apie tuos vaizdus, o kartu ir koks yra tuos vaizdus supantis istorinis, kultūrinis, politinis kontekstas,

padedantis suformuoti tam tikrą reikšmę atskleidžiantį teiginį⁹⁹. Taigi, tyrime reikšmės nešėju tampa tiek paminklas, kaip materialus, vizualus objektas, tiek jį supanti diskusija, leidžianti identifikuoti intersubjektyvią reikšmę, konstruojamą ir reprezentuojamą per monumentalią praktiką, kalbinių praktikų pagalba. Atsispiriant nuo Mario Panico, Federico Bellentani, Gill'o Absnoug, David'o Machin'o¹⁰⁰ pabrėžiamo konteksto ir interteksto vaidmens paminklų socialinių ir politinių reikšmių analizėse, metodologiniame lygmenyje išskiriami trys analitiškai reikšmingi paminklų, kaip diskursyvių praktikų, modalumai: 1) *vaizdo*, produkuojančio vizualų diskursą: paminklas kaip materialus objektas ir užrašai ant paminklo; 2) *kalbos* – žodinio diskurso: diskusijų ir kitų kalbinių praktikų (aprašymų, pristatymų), susijusių su analizuojamais paminklais; 3) *konteksto ir interteksto*, kaip dėmenų, kuriais grįstose reikšmių struktūrose yra artikuliuojama paminklo, kaip diskursyvos praktikos reikšmė.

Remiantis išskirtais modalumais, analizė įgyvendinama, taikant multimodalinę kritinę diskurso analizę. Ši analizė susideda iš vaizdinio diskurso analizės, žodinio diskurso analizės, paminklų tipologizacijos ir kontekstinės bei intertekstinės informacijos, gaunamos iš ekspertinių interviu ir su analizuojamais paminklais susijusios istoriografinės medžiagos. Derinant komplementarius analitinius metodus, atliepančius multimodalinės kritinio diskurso analizės principus (plačiau žr. Metodologijos dalyje), ieškoma atsakymo į pagrindinį tyrimo klausimą: *kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus.*

Darbo aktualumas, naujumas ir reikšmė

Disertacijoje tiriant paminklais formuojamą valstybės tapatybę, pasitelkiama nekonvencionalios praktikos politikos moksluose Lietuvoje prieiga. Tokiu būdu išplečiant diskursyvių praktikų, dokumentų, per kuriuos galima atsekti intersubjektyvias tapatybines reikšmes, susijusias su valstybės tapatumo reprezentacijomis, sampratą ir atliepian užsienyje vis stipresnes pozicijas įgaunančias tarpdisciplininių vizualumo studijų tendencijas. Lietuvos valstybės kolektyvinės (politinės) tapatybės atskleidimui įprastai renkantis kiekybinių apklausų, įvairaus pobūdžio interviu duomenis, politikų kalbas, strateginius valstybės dokumentus, užsienio saugumo politikos praktikas, elito diskusijas, paminklinių praktikų analizė atspindi gerokai daugiau visuomenės grupių turimų Lietuvos vaizdinių nei atspindi tos tapatumo tyrimuose analizuojamos praktikos, kurios yra orientuotos į elito, oficialių institucijų, sprendimų priėmėjų tyrimus. Be to, paminklai, būdami istorinių įvykių, asmenybių ar jų grupių atminimo praktikomis, stovinčiomis tam tikrose vietose – konkrečiose lokacijose –, prie kurių atsiradimo prisideda įvairios

⁹⁹ Kress Gunther, Leeuwen Theo van, *Reading Images. The Grammar of Visual Design*, London and New York: Routledge, 2006, p. 1–5.

¹⁰⁰ Plačiau skaityti: Bellentani Federico, Mario Panico, „The meanings of monuments and memorials: Toward a semiotic approach“, *Punctum. International Journal of Semiotics* 2 (1), 2016, p. 28–46; Abousnoug Gill, Machin David, *The Language of War Monuments*, London: Bloomsbury Academic, 2013, p. 19–20; taip pat žiūrėti metodologijos dalyje, p. 49–65.

visuomenės grupės ir skirtingų valdžios lygmenų atstovai, per savo kuriamus ir reprezentuojamus pasakojimus turi potencialą atskleisti ne tik nacionalinį pasakojimo apie valstybę lygmenį, bet ir lokaliuosius pasakojimus, kuriamus per paminklus, ir šių pasakojimų santykį su nacionalinio lygmens pasakojimu apie valstybę.

Tam, kad suprastume, kokias reikšmes politiniame lygmenyje – Lietuvos tapatumo apibrėžime – kuria ir perduoda paminklai, visų pirma, reikia žinoti, kokie paminklai apskritai yra sutinkami Lietuvos viešosiose erdvėse. Sąrašo, kuris atspindėtų per atkurtos nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje pastatytas paminklines praktikas, skirtas istoriniams įvykiams, personalijoms ar jų grupėms atminti, esami paminklų tyrimai nepateikia. Nežinant paminklų visumos, nėra aišku, ir kaip galima tipologizuoti visos Lietuvos teritorijoje stovinčius paminklus – tai yra nežinoma, kokius istorinius naratyvus¹⁰¹ tie paminklai atspindi, lygiai taip pat nežinoma, ar ir kaip pasakojimas apie valstybę per paminklus sąveikauja su lokaliaisiais pasakojimais apie vietas, kuriose stovi konkretūs paminklai. Todėl papildant disertacijos pridėtinę vertę, greta paminklo kaip diskursyvosios praktikos, dalyvaujančios valstybės tapatumo formavimo, performavimo ar palaikymo procesuose, teorinės prieigos ir jos praktinio pritaikymo Lietuvos atvejo studijai, yra pateikiamas esamas žinias apie paminklus Lietuvoje papildantis paminklų sąrašas, paminklinių objektų tipologizacija, kuri iki šiol nėra sukurta, bei lygmenų, per kuriuos kuriamas ir formuojamas pasakojimas apie Lietuvos valstybę, išskyrimas.

Tyrimė, skirtingai nei jau įgyvendintose analizėse, aiškinamasi ne kaip keičiantis politinei santvarkai, keičiasi paminklai ar jų kuriamos reikšmės, o analizuojama, ką apie valstybės tapatumą byloja per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį pastatyti paminkliniai objektai – kokias ir kaip su valstybės tapatumu susijusias reikšmių konfigūracijas jie kuria. Galiausiai, esamiems Lietuvos tyrimams labiausiai orientuojantis į konkrečių istorinių pasakojimų ar ideologijų paiešką paminkluose, šiuo tyrimu, tipologizuojant paminklus pagal jų tematines vertes, išskleidžiami visi per paminklus Lietuvos viešosiose erdvėse išryškėjantys istoriniai naratyvai. O per šių naratyvų atsikartojančias reikšmes ir išskirtis sudėliojamas metapasakojimas, atskleidžiantis, kaip yra kalbama apie paminklus, susijusius su valstybės tapatumu Lietuvoje. Tai naudinga ir praktiniame lygmenyje, numatant ir suprantant, kokių paminklų iniciatyvų nevykstant ryškiems santvarkos pokyčiams galime tikėtis Lietuvoje.

Darbo struktūra

Disertacija formuojama iš trijų pagrindinių sudedamųjų dalių. Pirmoji darbo dalis pristato teorines prielaidas ir pagrindinius darbe naudojamus teorinius teiginius, tarp kurių svarbiausia – paminklo, kaip Lietuvos akademinėje erdvėje inovatyvios ir nekonvencionalios diskursyvosios praktikos, leidžiančios analizuoti valstybės tapatumo konstravimo procesą, prieiga: 1-ajame skyriuje pateikiamos socialinio konstruktyvizmo, kaip šį tyrimą įgalinančios teorijos, nuostatos; sutarus, kad teorinėje

¹⁰¹ Istorinio „naratyvo“ ir istorinio „pasakojimo“ sąvokos darbe naudojamos sinonimiškai.

socialinio konstruktyvizmo plotmėje socialinė tikrovė yra konstruojama per diskursyvias praktikas, 2-ajame skyriuje aptariama paminklo, kaip diskursyvios praktikos, teorinė prieiga; galiausiai 3-ajame skyriuje detalizuojama, kaip paminklai, dalyvaudami socialinės tikrovės konstravime, formuojama valstybės tapatumą atskleidžiantį pasakojimą apie tai, kas yra Lietuvos valstybė.

Antroji darbo dalis skirta metodologijos aptarimui. Šioje dalyje, išskiriant tris esminius paminklų modalumus, aptariami metodologiniai tyrimo principai: apibrėžiamas analizės laikotarpis, pristatoma paminklų atrankos schema, aptariamos duomenų rinkimo ir analizės stadijos, aptariami potencialūs tyrimo ribotumai.

Trečiojoje disertacijos dalyje pristatomas atliktas empirinis tyrimas. Šioje dalyje pateikiamas paminklinių objektų, stovinčių visos Lietuvos viešosiose erdvėse, sąrašą. Ji yra sudaryta iš 5 skyrių, pristatančių 5 skirtingus dominuojančius paminklinių objektų tipus, per paminklines praktikas atsiskleidusius istorinius pasakojimus apie Lietuvą. 6-ajame skyriuje aptariamas tyrimo metu išryškėjęs tapatumo lygmenis ir lokalo lygmens su nacionalinio lygmens pasakojimu apie Lietuvą santykis, o 7-asis skyrius skirtas pateikti paminklų analizės metu išsikristalizavusias atsikartojančias reikšmes, sugulančias į metapasakojimą. Tyrimas užbaigiamas apibendrinimu ir išvadų pateikimu.

I. NUO PAMINKLO PRIE DISKURSYVIOS TAPATYBĖ FORMUOJANČIOS PRAKTIKOS

Teorinė tyrimo dalis formuojama iš trijų atraminių dėmenų. Pirmasis apibrėžia vizualių objektų analizės politikos moksluose galimybes, nurodant analizę įgalinančią discipliną – disertacijoje taikomą socialinio konstruktyvizmo teorinę prieigą. Pristačius socialinio konstruktyvizmo metateorinius principus, kurių laikomasi tyrime, pereinama prie antrojo atraminio teorijos dėmens, susijusio su konstruktyvistinėje perspektyvoje itin reikšmingomis socialinės praktikos ir tapatybės sąvokomis. Antrasis ir svarbiausias atraminis teorinis dėmuo leis apibrėžti paminklo kaip Lietuvos kontekste inovatyvios ir nekonvencinės praktikos, dalyvaujančios valstybės tapatumo konstravimo, perkonstravimo procesuose, analitines galimybes. Trečiasis teorinis dėmuo sudarytas iš valstybės tapatybės sąvokos, taikomos disertacijoje apibrėžimo. Išskleidus klasikinių tapatumo studijų atstovų pozicijas, valstybės tapatumas tyrime, laikantis Homi Bhabha, Anthony Giddens'o ir kitų autorių aiškinimų, suprantamas, kaip pamatine *mes / jie, aš / kitas* skirtimi grįstas pasakojimas apie tai, kas yra per paminklus konstruojama Lietuvos valstybė ir koks yra ją supantis pasaulis.

1.1. Socialinis konstruktyvizmas

Ieškant atsakymo į pagrindinį tyrimo klausimą, kaip ir kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus, svarbus tampa ne tik pačios reikšmės, *kokia* valstybės tapatybė yra kuriama, apčiuopimas, bet ir jos formavimosi išskleidimas, analizuojant, *kaip* vyksta reikšmės formavimosi procesas. Reikšmių ir jų formavimosi proceso atskleidimu socialiniuose moksluose aktyviai domėtis pradėta XX a. antrojoje pusėje¹⁰², pripažinus, kad įvairios praktikos, tuo metu labiausiai akcentuojant kalbines praktikas, dalyvauja socialinio pasaulio konstravime.

Atsispiriant nuo Peter'io L. Berger'io ir Thomas'o Luckmann'o, pabrėžta, kad socialiniame pasaulyje figūruojančios reikšmės yra ne objektyvios ir veikiančios pačios savaime, bet socialiai konstruojamos. Būtent socialinis konstruktyvizmas, kurio pamatinė nuostata, sekant P. L. Berger'iu ir T. Luckman'u, teigia, kad „tikrovė yra socialiai konstruojama ir žinojimo sociologija privalo analizuoti šito konstravimo procesus“¹⁰³, įgalina disertacijos siekį išanalizuoti, *kokia* ir *kaip* Lietuvos valstybės tapatybė yra kuriama per paminklus.

¹⁰² Geertz Clifford, *Kultūrų interpretavimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2005; Rabinow Paul, Sullivan William M., (sud.) *Interpretive social science*, Berkeley: University of California, 1979, p. 4; Fischer Frank, Forester John, (sud.) *The argumentative turn in policy analysis and planning*, Durham, NC: Duke University Press, 2002; Glasersfeld Ernst von, „An Exposition of Constructivism: Why Some Like It Radical“, *Journal for Research in Mathematics Education* 4, 1990, p. 19–29, 195–210.

¹⁰³ Berger Peter L., Luckmann Thomas, *Socialinis tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 11.

Laikantis pamatinių šios teorijos teiginių, kad socialinė tikrovė nėra objektyviai duota, ji kuriama, palaikoma arba perkuriama per intersubjektyvias reikšmes socialinių sąveikų ir jų iškomunikavimo metu, įgyvendinamos ir užsienyje populiarios paminklų analizės. Federico'as Bellentani's, analizuodamas 2009 m. pastatytą Estijos kovų už nepriklausomybę monumentą – stelą, vainikuojamą kryžiumi, aiškinosi, kaip per paminklinę praktiką formuojant tam tikrą praeities aiškinimą, susietą su kultūrine ir politine Estijos Vyriausybės darbotvarke, projektuojamos šios valstybės ateities vizijos¹⁰⁴. Kenneth'as E. Foote'as, Attila's Toth'as ir Anett'ė Arvay, tirdami paminklinių praktikų griovimo ir statymo tendencijas Vengrijoje po 1989 m., išryškino, kad per naujai statomus paminklus 1956 m. sukilimui Vengrijoje buvo siekiama sukurti distanciją tarp komunistinės praeities ir pateikti naują politinį būvį atitinkantį pasakojimą apie valstybę¹⁰⁵. Brian'as S. Osborne'as ir Geraint'as B. Osborne'as yra analizavę, kaip per naujų paminklinių praktikų integravimą Parlamento kalvos panteone Kanadoje yra keičiamas pasakojimas apie valstybę, ieškant globaliame pasaulyje atpažįstamų Kanados simbolių¹⁰⁶. Minėtų analizių centre buvo reikšmės identifikavimas ir proceso, kaip tam tikra reikšmė buvo suformuota, išskleidimas, sutampantis su socialinio konstruktyvizmo pamatinėmis nuostatomis.

Tokiame kontekste socialinis konstruktyvizmas Lietuvos valstybės tapatumo, konstruojamo per paminklus tyrime, laikantis Knud'o Erik'o Jorgensen'o suformuotos konstruktyvizmo lygmenų klasifikacijos¹⁰⁷, atlieka metateorinę funkciją, nusakančią bendrinio pobūdžio socialinės tikrovės, konstruojamos per socialines interakcijas ir intersubjektyvias reikšmes, analizės pagrindus. Šie pagrindai yra glaudžiai susiję su tyrimuose atsikartojančiomis konstruktyvizmo metateorinėmis nuostatomis, apibrėžiamomis priklausomai nuo konstruktyvistinėje paradigmoje dirbusio autoriaus, kurio išplėtota teorija remiamasi.

Galima išskirti šias akademinėje literatūroje atsikartojančias ir tyrimui reikšmingas metateorines socialinio konstruktyvizmo nuostatas:

1) Socialinė realybė yra konstruojama ir grįsta intersubjektyviomis reikšmėmis

Socialinė realybė nėra objektyvi duotybė – „tikrovė iškyla kaip intersubjektyvus pasaulis, pasaulis, kuriuo dalijuosi su kitais“¹⁰⁸, ir kuris yra konstruojamas socialinių sąveikų metu. Socialinė realybė yra grįsta ne individualių reikšmių pažinimu ir atpažinimu, bet kolektyvinėmis socialinėmis praktikomis, per kurias yra įgyjamas

¹⁰⁴ Bellentani F., „3 The multiple meanings of monuments in transitional societies: The case of Estonia“, *Semiotics, Communication and Cognition* 24, 2021, p. 33–44.

¹⁰⁵ Foote Kenneth E., Toth Attila, Arvay Anett, „Hungary After 1989: Inscripting a New Past on Place“, *The Geographical Review* 3 (90), 2000, p. 301–334.

¹⁰⁶ Osborne Brian, Osborne Geraint, „The Casteing of Heroic Landscapes of Power: Constructing Canada's Pantheon on Parliaments Hill“, *Material Culture Review* 60, 2004, p. 1–15;

¹⁰⁷ Jorgensen Knud E., „Four Levels and a Discipline“, in Fierke Karin M., Jorgensen K. E. (sud.) *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York, London: M. E. Sharpe, 2001, p. 37.

¹⁰⁸ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 37.

kolektyvinis žinojimas, grįstas intersubjektyviomis – kolektyviai atpažįstamomis – reikšmėmis.

Intersubjektyvių reikšmių kūrimas ir palaikymas ar keitimas vyksta per socialines praktikas¹⁰⁹. Per socialines praktikas ne tik formuojama ir performuojama socialinė realybė – būtent per praktikas ši realybė gali būti atskleista. Todėl socialinio konstruktyvizmo paradigmos rėmuose užsiimant analize, ji turi būti orientuota į socialinių praktikų, per kurias kuriamos, perkuriamos, įtvirtinamos intersubjektyvios reikšmės, tyrimą.

Dvora Yanow, sekdamą P. L. Berger'iu ir T. Luckmann'u ir aptardama vizualių objektų analizės prielaidas, pabrėžia, kad būtent reikšmių intersubjektyvumas leidžia paaiškinti kolektyvinį – intersubjektyvų – reikšmės susiformavimo pobūdį. Ką konkretus vizualus objektas reiškia, kokios reikšmės nešėjas jis yra, skirtingos interpretacinės bendruomenės gali suprasti savaip: reikšmės intersubjektyvumas gali pasižymėti nacionaliniu, regioniniu, lokaliu ir kitais lygmenimis, tačiau jis niekada nėra individualus¹¹⁰. Tokiame vizualių objektų reikšmių kontekste paminklinės praktikos tampa svarbios dėl intersubjektyvaus savo pobūdžio: žinia, kurią paminklai perduoda apie valstybės tapatumą, neabejotinai yra intersubjektyvi – visuotinai pripažįstama ir atpažįstama. Kitaip sakant, pavyzdžiui, Lietuvoje stovintis Karaliaus Mindaugo paminklas nacionaliniame lygmenyje turi labai aiškią reikšmę, kolektyviai artikuliuojamą – tai yra Lietuvos karalius, su kuriuo į Lietuvą atėjo krikščionybė.

2) *Idėjos svarbios materialaus pasaulio suvokimui*

P. L. Berger'is ir T. Luckmann'as pabrėžė, kad socialinis konstruktyvizmas turi tirti socialinį tikrovės konstravimą, kuris vyksta per kasdienio gyvenimo praktikas¹¹¹. Šioje vietoje galima remtis kalbos vaidmenį intersubjektyvių reikšmių kūrime pripažinusio Liudwig'o Wittgenstein'o pristatytu pavyzdžiu:

„Skirtinguose knygos skyriuose, kad ir fizikos vadovėlyje, matome iliustraciją [stačiakampį]. Tekste šalia jos kartais kalbama apie stiklinį kubą, kartais apie vielos stovą, kartais apie apverstą ir atidarytą dėžę, kartais apie tris lenteles, sudarančias erdvinį kampą. Tekstas kiekvieną kartą aiškina iliustraciją.

Bet mes galime pasakyti, kad iliustraciją matome tai kaip vieną, tai kaip kitą daiktą. Ir taip keista, kad aiškinimui skirtus žodžius galime vartoti ir tiesioginiam suvokimui aprašyti“¹¹²

Paprastai sakant, L. Wittgenstein'as sako, kad materialus objektas pats savaime neturi reikšmės, reikšmę jam suteikia idėjinis lygmuo: tas pats materialus daiktas gali turėti skirtingas reikšmes, kurias išsiaiškinti galime tik analizuodami idėjas. Šioje

¹⁰⁹ Schwartz-Shea Peregrine, Yanow Dvora, *Interpretive Research design: Concepts and Processes*, New York, London: Routledge, 2012, p. 43.

¹¹⁰ Schwartz-Shea Peregrine, Yanow Dvora (sud.), *Interpretation and method*, New York: Routledge, 2014, p. 372.

¹¹¹ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 27.

¹¹² Wittgenstein Ludwig, *Pastabos apie psichologijos filosofiją*, Vilnius: Kitos knygos, 2018, p. 17.

vietoje išskirtinę reikšmę vaidina kalba: kalbos supratimas yra esminė kasdienio gyvenimo tikrovės supratimo sąlyga¹¹³.

Analitinės galimybes, kaip paminklinėse praktikose atsekti socialines ir politines reikšmes, pristatantys Mario Panico ir F. Bellentani's, G. Abousnnouga's ir D. Machin'as pabrėžia, kad materialioji monumentalių objektų raiška pati savaime nieko nereiškia ir nekomunikuoja specifinių reikšmių¹¹⁴. Reikšmes užčiuopti įmanoma tik analizuojant, kokias idėjas paminklai įkūnija.

Praktinį to pavyzdį galime pastebėti sostinėje stovinčių Petro Cvirkos ar Salomėjos Neries paminklų atveju. Atitinkamai 1959 ir 1946 metais pastatytų paminklų materialioji raiška nepasikeitė, tačiau jų reikšmės, žvelgiant į paminklų pastatymo ir šių dienų kontekstą, pasikeitė. Pastatymo laikotarpiu tai buvo paminklai rašytojams, nusipelnusiems valstybės veikėjams, o šiuo metu paminklų reikšmė neretai sietina, visų pirma, su kolaborantų atminimu ar net Tėvynės išdavikų reikšmėmis. Tai liudija, kad materialius objektus suprasti galime tik, analizuodami idėjinį jų lygmenį, ir atvirksčiai – kad užčiuoptume idėjas, turime matyti materialią raišką.

3) *Socialinės struktūros ir socialiniai veikėjai pasižymi abipusiu ryšiu*

Vienas iš pamatinių su socialiniu konstruktyvizmu sietinų autorių A. Giddens'as savo struktūracijos teorijoje išryškino abipusę veikėjo ir struktūros sąveiką, nusakančią, kad veikėjai yra pajėgūs kurti ir perkurti juos supantį pasaulį, tačiau jų veikimas yra ribojamas tam tikrų struktūrinių veiksmų. Kaip sekdamas A. Giddens'u ir Margaret'a Archer aiškino Algimantas Valantiejus, „socialinės struktūros „sąvoka“ žymi ne tik įprastą terminą, bet ir struktūrinį požiūrį į socialinę tikrovę. Struktūra, anot Giddens'o, vienu ir tuo pačiu metu formuoja tokias ontologines formas, kaip „asmenybė“ ir „visuomenė“. Dar daugiau: struktūros turi vadinamuosius emerđžentinius (ontologinius) požymius. Emerđžentiniai, ontologiniai, požymiai nusako nuolatinę sąveiką tarp pagrindinių socialinės tikrovės dalių – struktūros ir veiksmo. Struktūros, pasak M. Archer, nėra sudaiktintos realybės formos. Esmė ta, kad jas formuoja žmonių veiksmai. Be to, struktūros gali daryti poveikį konkreitiems veiksams tik todėl, kad jų tarpininkas – socialinė sąveika“¹¹⁵. Kitaip sakant, nuolatinis struktūros ir veikėjo ryšys yra ir įgalinantis, ir ribojantis vienu metu – veikėjas gali veikti, kasdienio gyvenimo tikrovę jis nuolat patvirtina, sąveikaudamas su kitais, tačiau jo veikimas nėra visiškai laisvas ir neribotas.

Struktūros ir veikėjo ryšys gana ryškus ir žvelgiant į praktines tyrimų, kuriuose paminklais perduodamų socialinių ir politinių reikšmių identifikavimas užima centrinę vietą, prielaidas. Pavyzdžiui, G. Abousnnouga'as ir D. Machin'as, analizuodami karo monumentus akcentuoja konteksto, kaip tam tikros specifinės reikšmių struktūros, svarbą, kurios plotmėje paminklas įgyja savo reikšmę¹¹⁶. Tai, kad

¹¹³ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 54.

¹¹⁴ Abousnnouga G., Machin D., 2013; Bellentani F., Mario P., 2016.

¹¹⁵ Valantiejus Algimantas, „Socialinės struktūros samprata“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (18), 2006, p. 48–68.

¹¹⁶ Abousnnouga G., Machin D., 2013, p. 77–90, 189–190.

paminklai ir jų statytojai, kurdami ir įtvirtindami tam tikras reikšmes, veikia kultūriškai, politiškai, istoriškai determinuotoje sistemoje, kitaip sakant, struktūroje, kurios ribose ir yra artikuliuojama paminklinės praktikos reikšmė, pabrėžia ir G. Kress'as bei T. van Leeuwen'as¹¹⁷.

Struktūros ir veikėjo santykis paminklų atveju itin ryškus, galvojant apie sovietinių paminklų likimą Lietuvoje. Lietuvai 1990 m. atkūrus Nepriklausomybę, tai yra, pasikeitus politinei struktūrai, politinius Sovietų Sąjungos lyderius ar sovietinio laikotarpio atmintinus įvykius įpaminklinančios praktikos buvo greitai pašalinamos iš viešųjų erdvių arba pakeičiamos naujomis. Taigi, keičiantis politinei struktūrai, keitėsi ir paminklai.

4) Tapatybė

Anot P. L. Berger'io ir T. Luckmann'o, tapatybė yra pamatinis subjektyvios tikrovės elementas: „tapatumą formuoja socialiniai procesai. Susiformavus tapatumui, socialiniai ryšiai jį palaiko, keičia ar net iš naujo performuoja“¹¹⁸. Šis tapatybės formavimosi procesas yra grindžiamas, visų pirma, *save* suvokimu, kuris neįmanomas be *kito* suvokimo¹¹⁹. Suvokus *save* per *kitą* ir tokiu būdu suteikus kitiems socialinį žinojimą, kas esu *aš*, *save* ir *kitą* apibrėžiančios reikšmės socialinių interakcijų metu gali būti palaikomos ar keičiamos. Pavyzdžiui, sovietmečiu Lietuvoje buvo masiškai griaujami paminklai Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečiui ir 20-mečiui, minintys 1918 m. datą. Per šiuos paminklus buvo įtvirtinama nepriklausomos Lietuvos samprata. Tuo tarpu Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, ši samprata per paminklų griovimą buvo eliminuojama iš Lietuvos valstybės apibrėžimo ir keičiama Sovietų Sąjungos simboliais, taip nurodant, kad Lietuva yra ne nepriklausoma, savarankiška, 1918 m. sukurta valstybė, bet Sovietų Sąjungos dalis.

Tapatybės studijų lauke sutariama, kad valstybės tapatybės apibrėžtis dėl daugiadimensio tapatybės pobūdžio yra problemiška. Tačiau kartu, remiantis David'o Campbell'io pozicija, šiuolaikinėje valstybių sąrangoje tapatybė yra neišvengiamas būties aspektas¹²⁰, kuris nėra statiškas – tai intensyviai ir nepertraukiamai formuojamas ir performuojamas istorinis, socialinis, intelektinis ir politinis procesas¹²¹. Kitaip sakant, valstybės tapatybė nėra duotybė – ji yra socialinių sąveikų konstruktas. Šis konstruktas teoriniame ir analitiniame lygmenyse svarbus tiek valstybės užsienio politikos, tiek vidaus politikos tyrimuose.

Pasak D. Campbell'io, valstybės tapatybė padeda identifikuoti išorines grėsmes valstybės suverenumui ir yra tiesiogiai susijusi su valstybės saugumu, nes siekis apsaugoti visada yra grįstas *diferenciacija, atsiskyrimu, atsiribojimu* nuo kažko, ką

¹¹⁷ Kress G., Leeuwen T. van, 2006, p. 2, 35.

¹¹⁸ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 216.

¹¹⁹ Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *The Phenomenology of Mind*, Dover: Philosophical classics, 2003, p. 63, 44.

¹²⁰ Campbell David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998, p. 9.

¹²¹ Said Edward W., *Orientalizmas*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 408.

apibrėžti ir padeda esama valstybės tapatybė¹²². Valstybės tapatybės vaidmuo vidaus politikos perspektyvoje sietinas su *tapatinimosi* elemento apibrėžimu: valstybė – „tai įsivaizduojama politinė bendruomenė – ir įsivaizduojamai iš prigimties ribota bei suvereni“¹²³, „suvokiama kaip vientisa bendruomenė, pastoviai judanti istorijoje į vieną ar kitą pusę“¹²⁴.

Nepriklausomai nuo to, kokiaje perspektyvoje analizuojama valstybės tapatybė, jos analizės aktualizuojamos, ieškant praktikų, kurių pagalba politinės bendruomenės, gyvenančios moderniose valstybėse, supranta savo tapatumą ir priklausymą vienam ar kitam politiniam dariniui. Būtent *tapatinimosi* ir *atsiskyrimo / diferencijavimosi* elementai tampa pamatiniais valstybės tapatybės konstravimo(si) ir jos atskleidimo bruožais, kurie klasikiniame tapatybės apibrėžime yra sietini su *aš / kitas, mes / jie, draugas / priešas* skirtimis. Kitaip sakant, suvokti, kas esu *aš*, neįmanoma, nesuvokiant, kas yra *kitas*. Taigi, tapatybė – tai tapatybinės praktikos, leidžiančios užčiuopti intersubjektyvias *mes / jie* skirties reikšmes. Apie tai, kad *savęs* neįmanoma suvokti be *kito*¹²⁵, vienas pirmųjų ėmė kalbėti filosofas Georg'as Wilhelm'as Friedrich'as Hegel'is. Remiantis šio filosofo politine mintimi, pilnavertis *savęs* suvokimas atsiranda tik santykyje su *kitu*¹²⁶, o *aš* ir *kitas* kategorijos yra neatskiriamos¹²⁷. *Kito* egzistavimą, kaip būtiną politinės bendruomenės susiformavimo sąlygą, numatė ir Carl'as Schmitt'as: politiškumo savybė, suponuojanti politinės bendruomenės steigimąsi ir gyvavimą, yra *draugo* ir *priešo* skirtis¹²⁸, nurodanti, kas yra kolektyvinis tam tikros politinės bendruomenės, šiuo atveju valstybės, priešas. Šią poziciją pratęsia šiuolaikinis norvegų politikos mokslininkas Iver'is Brynild'as Neumann'as, teigdamas, kad *kito* konstravimas stiprina socialinį integralumą ir vidinius bendruomenės ryšius¹²⁹, o tapatybės formavimosi procese *aš* ir *kitas* kategorijos neegzistuoja atskirai¹³⁰.

Tapatybė, kaip metateorinė socialiai konstruojamos tikrovės nuostata, pasak Dovilės Jakniūnaitės, itin svarbi, nes „konstruktyvizmas, akcentuodamas tapatybės reikšmę ir jos analizės būtinumą, klausia, kaip jos atsiranda“¹³¹. Kitaip sakant, šio tyrimo kontekste tai įgalina Lietuvos valstybės tapatybės per paminklus apibrėžties ir tos apibrėžties formavimosi tyrimą. Kadangi tapatybės sąvoka tyrime užima svarbią poziciją, ši sąvoka plačiau bus apibrėžta trečiajame metodologinės dalies skirsnyje.

¹²² Campbell D., 1998, p. 196, 199.

¹²³ Anderson Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 21.

¹²⁴ Ten pat, p. 41.

¹²⁵ Hegel G. W. F., 2003, p. 44, 63.

¹²⁶ Ten pat, p. 60.

¹²⁷ Ten pat, p. 44.

¹²⁸ Schmitt Carl, *The Concept of the Political: Expanded Edition*, Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 2007, p. 26.

¹²⁹ Neumann Iver B., *Uses of the Other: The East in European Identity Formation*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998, p. 26–27.

¹³⁰ Ten pat, p. 35.

¹³¹ Jakniūnaitė Dovilė, *Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007, p. 39.

1.2. Paminklas, kaip diskursyvi praktika

„Paminklo“ sąvoka neretai tapatinama su „skulptūros“ sąvoka. Skulptūros įprastai suvokiamos kaip erdviniai tūriniai objektai, atliekantys dekoratyvinę funkciją. Savo vizualiąją raišką taip pat būdami erdviniais tūriniais objektais, paminklai užpildo viešąsias erdves, tokiu būdu išpildydami dekoratyvines, estetines funkcijas. Tačiau, skirtingai nei skulptūras, paminklus suvokti vien kaip dekoratyvines ar puošybinės praktikas būtų klaidinga.

Greta dekoratyviųjų ir estetinių funkcijų, kaip rodo Lietuvoje įgyvendinti tyrimai, paminklams dažnai priskiriami istorinės, kolektyvinės, kultūrinės atminties formavimo ir palaikymo, konkrečių istorinių, politinių naratyvų įamžinimo tikslai¹³². Vis tik, sekant vokiečių istoriko Reinhart'o Koselleck'io aiškinimu, „paminklai atlieka kur kas platesnes funkcijas nei tik atminties palaikymas“¹³³. Istorinės, kolektyvinės, kultūrinės atminties kūrimas yra vienas iš kertinių elementų valstybės tapatybės formavimo ir jos įtvirtinimo procesuose, „tarnaujantis kaip kuriantis, jungiantis ir tikslingas turinys, kuriuo „užpildoma“ kolektyvinė tapatybė“¹³⁴. Kolektyvinės atminties kūrimo procesas, nurodant ką reikėtų prisiminti, o ką – nustumti į užmarštį, įprastai vykdomas politiniame lygmenyje: istorinės, kolektyvinės atminties formavimas nėra savaiminis veiksmas, jis implikuojamas ir padiktuojamas politinio apsisprendimo, ką konkrečių paminklų norima „pasakyti“. Siekiant apibrėžti paminklinių praktikų funkcijas, svarbu atkreipti dėmesį, kad viešosiose erdvėse stovintys paminklai negalėtų atsirasti arba būti demontuoti be politiniame lygmenyje jų atsiradimui ar nukėlimui suteikiamo pritarimo. Stipriai išreikštą politinio lygmens veikimą paminklų atveju suponuoja ir tai, kad tam tikri paminklai konkrečiose valstybėse apskritai negali atsirasti – paminklokūros procesai yra veikiami tam tikros nusistovėjusios politinės konjunkčūros, dėl kurios, pavyzdžiui, šiandienos Lietuvoje negalėtų atsirasti paminklas Vladimirui Iljičiui Leninui, Antanui Sniečkui ar kitiems sovietinio laikotarpio veikėjams. Kitaip sakant, tai rodo, kad per paminklus kuriant ir palaikant kolektyvinę atmintį, tai nėra galutinė ar vienintelė paminklų funkcija bei tikslas pats savaime – tai susiję su tuo, koks yra tam tikros kolektyvinės atminties formavimo ir įtvirtinimo per paminklus tikslas, tai yra kodėl apsisprendžiama kurti vienokią ar kitokią kolektyvinę atmintį.

Paminklai, kurie iškyla viešosiose erdvėse, atlikdami kolektyvinės atminties formavimo ir įtvirtinimo funkcijas, nėra atsitiktiniai, jie, remiantis M. Panico, F. Bellentani, B. S. Osborne, G. B. Osborne, Pieter Nientied, Benjamin`u Forest`u, Juliet`a Johnson, David`u Atkinson`u, Denis`u Cosgrove¹³⁵, tampa praktikomis, per

¹³² Rimaitė V., „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu“, *Politologija* 4 (96), 2019, p. 60–91.

¹³³ Koselleck Reinhart, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*, Redwood City: Stanford University Press, 2002, p. 28.

¹³⁴ Wang Zheng, *Memory Politics, Identity and Conflict*, London: Palgrave Macmillan, 2018, p. 11–12.

¹³⁵ Plačiau skaityti: Nientied P., Janku E., 2019, p. 1–23; Atkinson D., Cosgrove, D., 1998; Forest B., Johnson J., 2002; Osborne B., Osborne G., 2004.

kurias išartikuluojami valstybės tapatumą pristatantys pasakojimai. „Ne tik įkūnydami, bet ir medijuodami kolektyvinę atmintį, paminklai tampa nacionalinių pasakojimų pasakotojais“¹³⁶. Paprastai tariant, paminklai okupuoja viešąsias erdves, kuriose stovi, parodydami, ką visuomenei – tam tikrai politinei bendruomenei – verta atsiminti, per konkretų istorinį atsiminimą nurodant, su kuo valstybė tapatinasi ir nuo ko atsirboja arba kas esame *Mes*, o kas – *Kiti*. Paminklai kuria istorinę atmintį ir kartu formuoja kolektyvinę tapatybę. Pavyzdžiui, kaip pabrėžia Vengrijos atvejį analizavę K. E. Foote'as, A. Toth'as ir A. Arvay'us, valdžioje įsitvirtinus komunistams, 1945–1953 m. laikotarpiu, buvo masiškai griauamos Habsburgų dinastiją atmenančios paminklinės praktikos. Tuo tarpu, apie 90-uosius prasidėjus Sovietų Sąjungos irimo procesams, imta šalinti komunistinį laikotarpį ir šio periodo politinius veikėjus atmenančius paminklus. Tai rodo, kad paminklai yra neatsieti nuo politinio lygmens ir dominuojančio politinio elito kuriamo pasakojimo, kas yra tam tikra valstybė ir koks pasaulis ją supa.

Apibendrinant akademinę literatūrą, galima išskirti keturias funkcijų grupes, per kurias paminklai, būdami materialiais, simboliškai raiška ir dekoratyvumu pasižyminčiais vizualiais objektais, kuria intersubjektyvias reikšmes, praktiniame lygmenyje prisidedančias prie valstybės tapatumo atskleidimo. Į valstybės tapatybę atskleidžiantį pasakojimą paminklai „sugula“, atlikdami šias tarpusavyje persidengiančias funkcijas:

1) *istorinės ir kolektyvinės atminties formavimas ir palaikymas*. Natalia Krzyzanowska, Katharyne'a Mitchell'ė, J. Shaya, Charles'as Merewether'is, D. Atkinson'as ir D. Cosgrove'as¹³⁷ aiškina, kad pasakojimą apie valstybę paminklinės praktikos kuria formuodamos ir palaikydamos istorinę, kolektyvinę atmintį. Paprastai tariant, iš bendro valstybės istorinių įvykių, istorinių veikėjų konteksto, siekiant atitinkamų tikslų, atrenkami konkretūs asmenys ir įvykiai, kuriems suteikiamos dominuojančios, svarbiausios pozicijos. Toks atrankos procesas nėra neutralus – jis politiškai motyvuotas siekiu įtvirtinti tai, ką privalu atminti, dalį istorinių įvykių ar personalijų, nustumiant į užmarštį. Taip per sąmoningai įgyvendinamą įpaminklinimo procesą formuojama istorinė ir kolektyvinė atmintis, nurodanti, kokie istoriniai momentai ir žmonės yra reikšmingiausi bei svarbiausi.

2) *dominuojančius galios santykius palaikančio naratyvo ir diskurso įtvirtinimas*. Įpaminklinant konkrečius istorinius įvykius, asmenis ar jų grupes kartu įtvirtinamos ir atitinkamos nuostatos, vertybės, principai, normos. Tokiu būdu suformuojamas diskursas, implikuojantis mąstymo apie valstybę kryptį – nurodantis,

¹³⁶ Shaya Josephine, „The Public Life of Monuments: The Summi Viri of the Forum of Augustus“, *American Journal of Archeology* 1 (117), 2013, p. 83–110.

¹³⁷ Minėtos idėjos pristatomos šiuose darbuose: Krzyzanowska Natalia, „The discourse of counter-monuments: semiotics of material commemoration in contemporary urban spaces“, *Social semiotics* 5 (26), 2016, p. 465–485; Mitchell K., 2003, p. 442–459; Shaya J., 2013, p. 83–110; Merewether Charles, „The Rise and Fall of Monuments“, *Grand Street* 68, 1999, p. 182–191; Atkinson D., Cosgrove D., 1998, p. 28–49.

kam verta priskirti valstybę kūrusių asmenų vaidmenį, kokias kovas vadinti valstybingumo liudytojomis, kokius tų kovų dalyvius suprasti kaip pagalbininkus, su kuriais prasminga vienytis, o kokius kaip potencialius priešininkus, kėlusius ir galimai keliančius grėsmę valstybės tapatumui ar egzistencijai. B. Forest'as ir J. Johnson'as akcentuoja, kad dominuojančius galios santykius palaikančio naratyvo ir diskurso įtvirtinimas siejamas su politinę bendruomenę telkiančios, vienijančios sąmonės skatinimu, kuomet istorinių relikvų atminimas, reprezentuojamas per paminklus, padeda pagrįsti dominuojančio politinio elito laikyseną, vidaus ir užsienio politikos sprendimus bei jų formavimą¹³⁸. Inicijuojant ir statant paminklus praeičiai atminti, kuriama simbolinė atrama politiniams sprendimams dabartyje.

3) *dominuojančio politinio elito legitimavimas*. Ši akademinėje literatūroje sutinkama paminklinių praktikų funkcija itin ryški posovietinio bloko šalių atveju. Tiek Lietuvoje, tiek panašią istorinę patirtį išgyvenusiose valstybėse galime matyti, kad sovietinės okupacijos laikotarpiu viešosiose erdvėse aktyviai dygo paminklinės praktikos Sovietų Sąjungos politiniams lyderiams. Pasikeitus politiniam elitui ir jo atstovaujamai santvarkai, sovietiniai monumentai pradėti griauti arba pakeisti naujais. Tai praktiniame lygmenyje parodo, kad simboliniu paminklų statymo aktu siekiama įtvirtinti, pagrįsti esamą santvarką, ideologines politinio elito nuostatas ir laikysenas, atsiriboti / diferencijuotis nuo praeities. Anot Josephine'ės Shaya'os, atitinkamų vertybių ekspresija per paminklus pakloja pamatą ne tik vyraujančius galios santykius palaikančio naratyvo ir diskurso įtvirtinimui, bet ir dominuojančio režimo ir politinio elito vertinimui¹³⁹. Tokį matymą sustiprina ir jau minėtų B. S. Osborne'o ir G. B. Osborne'o aiškinimas, kuriame paminklai matomi kaip galios sistemos dalis, tiksliau tariant, galios sistemos išraiška, susijusi su dominuojančiai galiai palankios socialinės sanglaudos skatinimu¹⁴⁰. Taip paminklus, ar „tiksliau, įpaminklinamus asmenis / įvykius, galima suprasti kaip įrankius, leidžiančius patvirtinti dominuojančio politinio elito, politinio elito grupių teisingumą, tinkamumą, jų veiksmų ir pasirinktos politinės krypties pagrįstumą.

4) *tam tikros politinės bendruomenės telkimas ir edukavimas*. Paminklai neužima izoliuotos pozicijos, jie stovi ne vakuume, savo reikšmes jie kuria ir įtvirtina tam tikroje sociopolitinėje, sociokultūrinėje ir istorinėje aplinkoje – jie visada, pasak J. Shaya'os¹⁴¹, B. Forest'o ir J. Johnson'o¹⁴², santykiau su auditorija ir funkcionuoja per santykį su auditorija. Politinės bendruomenės telkimas, pavyzdžiui, Annie'ės Kwai'ės darbuose pristatomas per kolektyvinio intereso skatinimą, pasitelkiant paminklus: statant paminklus tam tikram įvykiui ar asmeniui siekiama paskatinti politinę bendruomenę kolektyviai palaikyti tai, ko siekė, už ką kovojo paminklu

¹³⁸ Forest B., Johnson J., 2002.

¹³⁹ Shaya J., 2013, p. 83–110.

¹⁴⁰ Osborne B., Osborne G., 2004, p. 1–15.

¹⁴¹ Shaya J., 2013.

¹⁴² Forest B., Johnson J., 2002.

pagerbtas asmuo ar įvykis¹⁴³. Paminklai į santykį su auditorija įsijungia ne tik stovėdami viešosiose erdvėse: tai, kas įpaminklinama, dažniausiai yra integrali kitų (ko ne visuomet istorinės ir / ar kolektyvinės atminties, praktikų, tokių, kaip istorijos mokymas, valstybinių švenčių ar atmintinų progų minėjimas, dalis. Per paminklines praktikas atmenami istoriniai įvykiai, istorinės asmenybės, ar jų grupės, aplink save turėtų vienyti ir telkti politines bendruomenes: per paminklus įtvirtinami politinę bendruomenę saistantys ir vienijantys simboliai. Paprastai tariant, per politinę bendruomenę telkiančią ir edukuojančią paminklų funkciją formuojamas žinojimas, kas tam tikrai politinei bendruomenei, jos kūrimuisi yra svarbu ir būdinga. O tas žinojimas, savo ruožtu, vėliau padeda priimti, „pagrįsti“ tam tikrus politinius sprendimus ir jų teisingumą bei jiems pritari¹⁴⁴.

Taigi, kaip rodo teoriniai ir praktiniai darbai, kuriuose aptariamas paminklų ir valstybės tapatumo santykis, į valstybės tapatybės formavimo, performavimo arba įtvirtinimo procesus paminkliniai objektai įsijungia atlikdami išskirtas keturias funkcijas, kurios nėra politiškai ar ideologiškai neutralios. Analitiniame lygmenyje paminklai gali funkcionuoti kaip praktikos, per kurias yra reprezentuojama valstybės tapatumo samprata, tai yra kuriamas pasakojimas, kas yra ir kas nėra valstybė.

Čia gali kilti klausimas apie paminklokūros procesų dalyvius – jei paminklus stato ir finansuoja ne tik centrinės valdžios ar savivaldos institucijos, bet ir bendruomenės, fondai ir kiti veikėjai, ar tie paminklai vis dar dalyvauja valstybės tapatumo konstravimo procesuose? Ieškant atsakymo į šį klausimą, vertėtų atkreipti dėmesį, kad paminklokūros procesuose – paminklų inicijavimo, finansavimo, statymo stadijose – dalyvauti gali ne bet kas, o tie veikėjai, tie paminklokūros procesų dalyviai, kurie „turi“ tam tikrą *galią* arba Pierre'o Bourdie žodžiais tariant, bent jau simbolinę galią, simbolinį kapitalą. Todėl, sekant metateorine konstruktyvistine veikėjo ir struktūros abipusio ryšio nuostata, nepriklausomai nuo inicijavimo ar finansavimo šaltinio, veikimas nusistovėjusios galios sistemos rėmuose išlieka. Dėl abipusio veikėjo ir struktūros ryšio šių dienų Lietuvos viešosiose erdvėse mes nerastume paminklo, pavyzdžiui, sovietinei partizanei Marytei Melnikaitėi – tokią paminklinę praktiką galima sutikti nebent Grūto parke, kur ji yra dekontekstualizuota. Struktūra gali leisti demontuoti M. Melnikaitės paminklą išsaugoti, tačiau implikuoja būtiną monumentalaus objekto reikšmės perrašymą. Be to, vadovaujantis šiulaikiniais paminklų tyrinėjimais, valstybės tapatybę atskleidžiančio pasakojimo per paminklines praktikas kūrime šiandien, remiantis B. S. Osborne'u, G. B. Osborne'u, Euan'u

¹⁴³ Kwai A., 2017, p. 93–111.

¹⁴⁴ Šiuo atveju paprastu praktiniu pavyzdžiu galėtų tapti Karaliaus Mindaugo paminklas, sostinėje pastatytas 2003 m. Karaliaus Mindaugo politinė figūra istorijos mokyme, politinės bendruomenės telkime, minint Mindaugo karūnavimo datą, yra sietina su vakarietiškomis tendencijomis: ši istorinė asmenybė atnešė į Lietuvą krikščionybę, europietišką civilizaciją, dar XIII a. tapo simboliu, liudijančiu Lietuvos judėjimą Vakarų, Vakarų Europos kryptimis. Šio paminklo atsiradimas Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą išvakarėse paliudija, kad prisijungti prie Vakarų Europos šalių suburtos bendrijos yra natūrali Lietuvos valstybės egzistavimo tąsa, susišaukianti su Karaliaus Mindaugo proteguotu Lietuvos judėjimu vakarietiškos kultūros link.

Hague, Edward'u H. Sebesta ar Renee Ater'iu¹⁴⁵, dalyvauja labai įvairios grupės ir įvairių valdžios lygmenų atstovai, tačiau jų dalyvavimas automatiškai nekeičia apibrėžtų paminklų funkcijų, pretenduojančių į santykį su politika.

Tarkime, Musninkuose, Širvintų rajone, 2018-aisiais visuomenine iniciatyva buvo pastatytas paminklas Vyties Kryžiaus kavalieriams ir oficialiai pripažintiems 1918–1920 m. savanoriams. Paminklo finansavimas didžiąja dalimi taip pat buvo padengtas visuomeninėmis lėšomis. Bendra paminklo kaina siekė 14 tūkst. eurų, Krašto apsaugos ministerijos parama siekė vos 2 tūkst. eurų, likusią dalį suaukojo kraštiečiai¹⁴⁶. Kitaip sakant, paminklo idėja nebuvo nuleidžiama iš viršaus – iš nacionalinės ar savivaldos politikos lygmens –, o kilo iš visuomenės ir nemaža dalimi buvo finansuota būtent visuomenės lėšomis, tačiau dėl to nepasikeitė paminklo funkcijos: jis formuoja istorinę atmintį ir kolektyvinį tapatumą, kuriant pasakojimą apie tai, kas yra Lietuva ir kas yra jai priešiškos jėgos.

Iki šiol praktikomis, padedančiomis identifikuoti Lietuvos valstybės tapatumo sampratą, esamuose tyrimuose įprastai tapdavo apklausų duomenys, interviu medžiaga, strateginiai dokumentai, užsienio saugumo politikos praktikos, politikų pasisakymai, istoriniai šaltiniai, elito – kultūrinio, intelektualinio, politinio – diskusijos ir veikalai, periodikos ir žiniasklaidos diskursas. Tarp kiek mažiau konvencionalių praktikų galima sutikti architektūros analizes ir užuomazginėje formoje esančias naujųjų medijų analizes (plačiau skaityti Įvade, 7–32 psl.). Žvelgiant iš teorinės perspektyvos, būtent paminklo kaip praktikos, leidžiančios išskleisti Lietuvos valstybės tapatumo sampratą ir jos formavimosi procesą, praktinis taikymas išplečia diskursyvių praktikų, dokumentų, per kuriuos galima atsekti intersubjektyvias tapatybines reikšmes, susijusias su valstybės tapatumo reprezentacijomis, sampratą keliomis kryptimis: *pirma*, paminklokūros procesuose šiandien dalyvauja labai įvairios visuomenės ir gyventojų grupės bei įvairių valdžios lygmenų atstovai¹⁴⁷. Kaip sako R. Čepaitienė: „Nesvarbu, kas yra paminklų statybos iniciatorius – privatus asmuo, bendruomenė, valstybė. Kartą atidengti, jie nebeturi savininko, priklauso visiems“¹⁴⁸. Tai reiškia, kad paminklai, kaip potencialūs valstybės tapatybės reprezentantai, atspindi gerokai daugiau visuomenės grupių nei atspindi tos tapatumo tyrimuose dažniausiai analizuojamos diskursyvosios praktikos, kurios yra orientuotos į elito, oficialių institucijų, sprendimų priėmėjų tyrimus. Tokio pobūdžio praktikos atspindi tą tapatybės versiją, kuri būdinga konkrečiai grupei (elito, institucijų atstovų, sprendimų priėmėjų ir pan.). Tuo tarpu analizuojant paminklus kaip diskursyvias

¹⁴⁵ Apie skirtingų grupių dalyvavimą valstybės tapatumą atskleidžiančio pasakojimo konstravime, įtvirtinime ir palaikyme plačiau rašė: Osborne B., Orborne G., 2004, p. 1–15; Ater Renée, „Slavery and Its Memory in Public Monuments“, *American Art* 1 (24), 2010, p. 20–23; Hague Euan, Sebese Edward H., „The Jefferson Davis Highway: Contesting the Confederacy in the Pacific Northwest“, *Journal of American Studies* 2 (45), 2011, p. 281–301.

¹⁴⁶ Vaškevičius Algis, „Paminklas 1918–1920 metų savanoriams“, *XXI amžius* 34 (2251), 2017, (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/09/08/gkras_02.html žiūrėta 2021 04 15).

¹⁴⁷ Apie skirtingų grupių dalyvavimą valstybės tapatumą atskleidžiančio pasakojimo konstravime, įtvirtinime ir palaikyme plačiau rašo, pavyzdžiui: Osborne B., Orborne G., 2004, p. 1–15; Ater R., 2010, p. 20–23; Hague E., Sebese E. H., 2011, p. 281–301.

¹⁴⁸ Čepaitienė R., 2005, p. 171–188.

praktikas, atskleidžiami, viena vertus, statytojų ir iniciatorių, kurių ratas šiandienos kontekste yra platus ir įvairus, turimi intersubjektyvūs tapatybiniai vaizdiniai. Kita vertus, analizuojant paminklus ir su jais susijusią informaciją, atskleidžiama ir tai, kokia versija, kas yra Lietuva ir ją supantis pasaulis, yra suteikiama, matoma paminklų lankytojų, kurie regi paminklinį objektą ir susipažįsta su tą objektą pristatančia informacija. *Antra*, iš jau esamų tyrimų žinant, kokios yra galimos Lietuvos tapatumo apibrėžties versijos ir variacijos, tai nepadeda suprasti apie paminklus vykstančių diskusijų. Tiksliau sakant, diskusijoms dėl paminklų peržengiant vizualiosios, estetinės paminklų raiškos klausimus, esami tyrimai nepaaiškina, apie ką jos iš tiesų sukasi. Kitaip sakant, dėl to, kad nėra panašaus pobūdžio tyrimo, negalima drąsiai ir nenuneigiamai tvirtinti, kad diskusijos apie paminklus iš tiesų yra diskusijos apie tai, kas yra ar kas / kokia turėtų būti Lietuva. *Trečia*, teoriniame lygmenyje pripažįstant, kad paminklai kuria ir reprezentuoja pasakojimą apie valstybės tapatumą, svarbu atkreipti dėmesį, kad paminklinės praktikos atsiranda tam tikrose vietovėse, todėl potencialiai turi ryšį su tam tikra lokacija ir gali pasakyti kažką apie savo santykį su konkrečia vieta. Paminklų atsiradimas konkrečiose vietovėse yra lydimas savivaldos lygmens valdžios pritarimo, o, šiuolaikiniuose paminklokūros procesuose dalyvaujant įvairiems veikėjams, neretai yra susijęs ir su vietovės gyventojų iniciatyvomis. Tokiu būdu paminklai gali atskleisti ne tik nacionalinio, bet ir lokalo lygmens pasakojimą bei šių lygmenų tarpusavio santykį, kuriant ir reprezentuojant tai, kas yra Lietuva ir kas ją supantis pasaulis.

Pasak P. L. Berger'o ir T. Luckmann'o, „tapatumas išlieka nesuprantamas, kol jis nėra lokalizuotas pasaulyje“¹⁴⁹. Taigi, tyrimo kontekste tapatumas socialiniame pasaulyje lokalizuojamas per paminklus. Tai yra užsienyje analogiškuose tyrimuose taikomas, tačiau Lietuvos akademinėje erdvėje inovatyvias ir nekonvencionalias praktikas, kurių analizė gali atskleisti intersubjektyvias reikšmes, apibrėžiančias, kokia ir kaip Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama. Tokiu būdu išskleidžiamos ne tik teorinės paminklų, kaip diskursyvių tapatybinių praktikų, galimybės, bet ir pristatomas praktinis jų taikymas. O tai suteikia naujos informacijos apie Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčius paminklus, jų tipologizaciją, paaiškina paminklokūros procesų šiandienos Lietuvos principus ir atskleidžia, apie ką iš tiesų sukasi diskusijos dėl paminklų.

1.3. Valstybės tapatybė kaip pasakojimas

Kaip ir buvo minėta, tapatybė, o kartu ir jos pamatą sudaranti *aš / kitas* perskyra nėra objektyvi, nekintanti, fiksuota duotybė. „*Kitas* niekada nepasirodo išorėje ir nėra išorinis – jis yra suformuojamas per kultūrinius ir socialinius diskursus, per kuriuos mes tarsi kalbame tarp *savų* ir apie *save*“¹⁵⁰. Bet tarp *savų* ir apie *save* kalbėti įmanoma tik diferencijuojantis nuo to, kas nesame *mes* – tai yra nuo *kito*. Taigi, per *kito*

¹⁴⁹ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 218

¹⁵⁰ Bhabha Homi K., *Nation and Narration*, London, New York: Routledge, 1990, p. 4.

identifikaciją vyksta ne tik *kito*, bet ir *savęs* identifikavimo procesas, suvokiama skirtis tarp *mūsų* ir *jų*: „pakanka, kad „mes“ patys savo sąmonėje nubrėžiame šias ribas, – taip „jie“ virsta „jais“, o jų teritorija ir mentalitetas tampa kitokie nei „mūsų“. Todėl atrodo, kad tiek pirmykštės, tiek modernios politinės bendruomenės, atstovaujančios valstybėms, iš dalies įgyja savo tapatybę neigimo pagrindu“¹⁵¹. To, kas nesame, kitaip tariant, *kito*, *kitoniškumo* dėmuo ir jo išryškinimas, remiantis D. Campbell'iu, B. Anderson'u, H. K. Bhabha, A. D. Smith'u, A. Giddens'u, E. W. Said'u, yra esminis valstybės tapatybę formuojantis veiksnys: įvairios *kito* konstravimo strategijos suteikia galimybę formuoti ir analizuoti istoriškai specifiskas ir teritoriškai apibrėžtas valstybių tapatybes¹⁵². Sutarus, kad valstybės tapatybė yra istoriškai, kultūriškai, politiškai specifiskas formuojamas ir formuojantis procesas, konstruojamas per kultūrinius ir socialinius diskursus bei kylantis iš vidinių kultūrinių ir politinių kontekstų, svarbu apibrėžti, kaip įvairios kultūrinius ir socialinius diskursus reprezentuojančios praktikos įkūnija *mes / jie* skirtį. Kultūrinių praktikų svarbą valstybės tapatybės konstravimo procesuose akcentuoja ir B. Anderson'as bei E. W. Said'as (kurio teigimu, geopolitinio sąmoningumo sklaida yra neatsiejama nuo geografinių perskyrų tarp valstybių įtvirtinimo ir sustiprinimo per įvairaus pobūdžio kultūrinę produkciją)¹⁵³. Kitaip sakant, toks požiūris sustiprina viešosiose erdvėse stovinčių paminklų, kaip diskursyvių praktikų, galinčių dalyvauti valstybės tapatumo konstravimo, perkonstravimo, įtvirtinimo procesuose, sampratą.

Nepaisant to, kokia diskursyvi praktika pasirenkama, siekiant identifikuoti, kaip valstybės tapatybės kontekste skleidžiasi *mes / jie* perskyra, anot B. Anderson'o, svarbu suvokti, kad „tapatumo negalima „prisiminti“, jį reikia papasakoti“¹⁵⁴. Kitaip sakant, valstybės tapatybė nėra prisiminimas ar savaiminė duotybė: tai konstruktas, per tam tikras praktikas, tyrimo atveju per paminklus, kuriantis pasakojimą apie tai, kas yra ir kas nėra valstybė arba, paties B. Anderson'o žodžiais tariant, įsivaizduojama politinė bendruomenė. Sekdamas ir pratęsdamas B. Anderson'o įsivaizduojamų bendruomenių ir jas jungiančių naratyvų koncepciją, H. K. Bhabha knygoje „Nation and Narration“ pristato nacionalinio pasakojimo arba, kitaip sakant, valstybės tapatybės kaip naratyvumo idėją, pripažįstant, kad naratyvas, per kurį skleidžiasi valstybės tapatumas, gali būti, o dažniausiai ir yra ne vienas. Politinė tauta, kuri sudaro valstybę, „gimsta“ per įvairius jungiančius naratyvus, nubrėžiančius valstybės tapatybės ribas ir nurodančius tai, ką politinė tauta turi pamiršti, o ką prisiminti¹⁵⁵. Naratyvas padeda sujungti skirtingus veikėjus ir įvykius į bendrą pasakojimą. Per naratyvų konstravimą formuojamas politinio darinio – valstybės – narių integralumas, atskleidžiantis jų *savitumą* ir *kitoniškumą*: išryškinantis skirtumą nuo kitų politinių bendruomenių¹⁵⁶. Valstybės tapatybės naratyvumo idėją galima sieti ir su

¹⁵¹ Said Edward W., 2006, p. 85.

¹⁵² Campbell D., 1998, p. 68.

¹⁵³ Said E. W., 2006, p. 38.

¹⁵⁴ Ten pat, p. 226.

¹⁵⁵ Bhabha Homi K., 1990, p. 2–5, 310–311.

¹⁵⁶ Mottier Veronique, „Narratives of National Identity: Sexuality, Race and the Swiss Dream of Order“, *Revue suisse de sociologie* 26(3), 2000, p. 533–558.

A. Giddens'ą, kuris akcentuoja, kad tapatybės konstravimas yra formuojamas iš tam tikro pasakojimo apie *save* ir *kitus*, į kurį yra atitinkamai integruojami įvairūs išoriniai įvykiai. Remiantis A. Giddens'ą, žmogaus gyvenime tokią pasakojimo funkciją atlieka biografija¹⁵⁷. Tačiau naratyvus tapatumo pobūdis galioja ne tik asmeniui, bet ir kitiems veikėjams, pavyzdžiui, valstybėms, o kertinis naratyvų tikslas išlieka tas pats – suvokti *save* ir *kitus* (supantį pasaulį).

Politinės bendruomenės tapatybė kuriama atsimenant bendras pergales ir džiaugsmus, herojišką praeitį, protėvius, didelius praecityje nuveiktus darbus¹⁵⁸. Tapatumas skleidžiasi per naratyvus apie praecities ir dabarties traumas ir pergales, kuriose pasirodo *kitas*¹⁵⁹. Tiek H. Bhabha, tiek kiti tyrėjai, pavyzdžiui, Yehudith'a Auerbach'a sutaria, kad su valstybės tapatumu, kaip jau buvo minėta, gali būti siejamas ne vienas pasakojimas. Savo tyrimuose skirtingų pasakojimų sąveiką praktiniame lygmenyje atskleidžia I. Neumann'as, Ted'as Hopf'as ir D. Campbell'as. Pirmasis iš minėtų tyrėjų pabrėžia, kad Europos tapatybė atsiskleidžia per praktikas, pasakojančias apie Turkijos ir Rusijos *kitoniškumą*¹⁶⁰. T. Hopf'as, analizuodamas Rusijos tapatybę, formuoja didįjį naratyvą, po kuriuo „patelpa“ išoriniai, istoriniai ir vidiniai *kiti*¹⁶¹. O D. Campbell'as *savęs* ir *kito* aiškinimą JAV tapatybės atveju sieja su skirtingais istoriniais įvykiais ir skirtingais pasakojimais apie tuos įvykius, per kuriuos ryškėja, kaip skirtingu metu buvo suvokiamas *kitas*, kurio vaidmuo atitinkamu metu galėjo būti priskiriamas indėnams, Anglijai, komunistams ir kitiems veikėjams.

Jei valstybės tapatumas gali skleisti per diskursyvias praktikas, sugulančias į skirtingus naratyvus, kyla klausimas, kaip tuomet analizuoti kokia yra valstybės tapatybė ir kaip ji yra konstruojama. Pripažįstant kelių naratyvų galimybę, Y. Auerbach'a savo tyrimuose taiko metanaratyvo sąvoką: metanaratyvas yra tarsi pasakojimas apie pasakojimus, padedantis surikiuoti naratyvus platesnėje, holistinėje schemoje¹⁶². Taigi, galima manyti, kad valstybės tapatumas skleidžiasi per pasakojimus kas esame *mes*, o kas yra *kiti*, o, kaip šių pasakojimų pagrindas, vadovaujantis pasirodančiais atsikartojimais, kuriamas metapasakojimas. Per šiuos pasakojimus išsiskleidžianti *mes / jie, aš / kitas* skirtis, kuri produkuoja politinę valstybės laikyseną tarptautinėje sistemoje ir implikuoja idėjas, normas, nuostatas, kurios tarsi nurodo, kas yra *draugas*, o kas *priešas*, su kuo kooperuotis, tapatintis, o su kuo kariauti¹⁶³: per *kito* identifikavimą *mes* apsibrėžiame *savęs* ribas, todėl

¹⁵⁷ Giddens Anthony, *Modernity and Self-Identity*, Redwood City: Stanford University Press, 1991, p. 54.

¹⁵⁸ Renan Ernest, „What is a Nation“ in Bhabha Homi K., 1990, p. 8–22.

¹⁵⁹ Auerbach Yehudith, The Reconciliation Pyramid: A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts, *Political Psychology* 2 (30), 2009, p. 291–318.

¹⁶⁰ Plačiau skaityti: Neuman I. B., 1998.

¹⁶¹ Hopf Ted, *Social Construction of International Politics, Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2002, p. 155.

¹⁶² Auerbach Y., 2009.

¹⁶³ Neuman I. B., 1998, p. 30.

tapatybės analizė turi apimti, kaip atsiranda ir susiformuoja tos ribos, dėl kurių susiformuoja fizinės ir ekonominės sienos¹⁶⁴.

Vis tik, laikantis to, kad tapatybiniai pasakojimai kuriami per kolektyvinį trauminių patirčių, pergalių ir kitų istorinių relikto atsiminimą, kuriame išryškėja *kitas*, svarbu pabrėžti, kad *kitas* ne visada ir nebūtinai yra priešiškas, grėsmingas. *Kitas* gali būti labai įvairaus pobūdžio: jis gali būti vidinis ir išorinis, istorinis ar priešiškas¹⁶⁵. Priešškumas nėra būtina *kito* savybė: kitas ir jo pobūdis yra kontekstualus, atskleidžiamas konkrečios analizės metu.

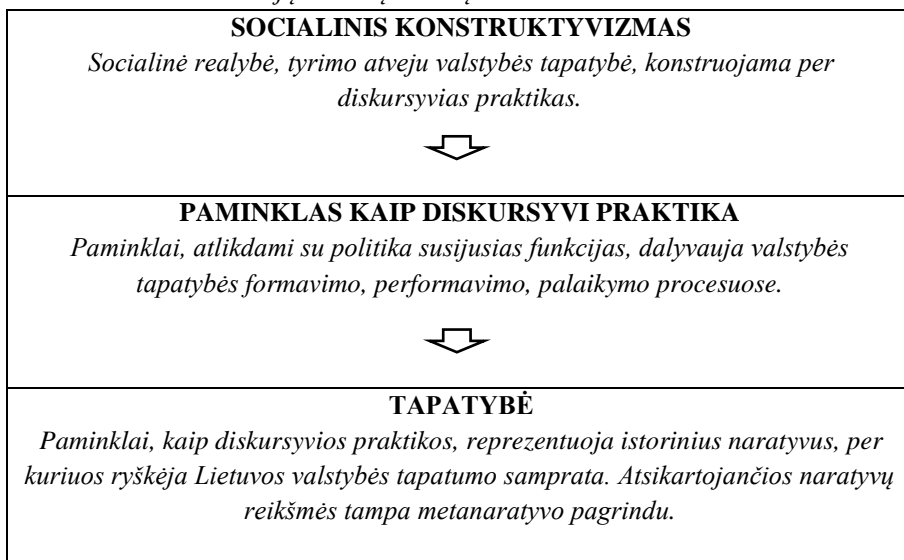
Šio tyrimo kontekste taikoma teorinė valstybės tapatybės apibrėžtis nepretenduoja į universalų valstybės tapatumo apibrėžimą. Į universalumą nepretenduojama ir ši apibrėžimą taikant praktiškai: tyrimu siekiama ne atskleisti vienintelę, nekintančią Lietuvos valstybės tapatybę ir jos formavimosi procesą, bet tokį valstybės tapatumą, koks jis ir kaip atsiskleidžia analizuojant paminklus.

Sutarus, kad valstybės tapatumas tyrime suvokiamas per paminklais reprezentuojamus naratyvus, kurių atsikartojančios reikšmės sukuria metanaratyvą, svarbu apibrėžti, kaip šie teoriniai konstruktai yra konceptualizuojami tyrime. Tyrime laikomasi nuostatos, kad per paminklus reprezentuojami naratyvai atspindi jau esamus, suformuotus ir įtvirtintus istorinius naratyvus, kurie tampa paminklų tipologizacijos pagrindu. (Šie naratyvai detalai pristatomi Metodologijos dalyje). Taigi, nesiekiami kurti naujų istorinių naratyvų, tačiau, analizuojant paminklines praktikas, norima suprasti ir susisteminti, kokius Lietuvoje dominuojančius istorinius pasakojimus reprezentuoja ir konstruoja viešosiose Lietuvos erdvėse stovintys paminkliniai objektai. Išskyrus istorinius naratyvus – paminklų tipus – aiškinamasi, kokios šių tipų / naratyvų reikšmės dažniausiai atsikartoja. Šios atsikartojančios reikšmės traktuojamos kaip metanaratyvo – pasakojimo apie pasakojimus – elementai, leidžiantys apibrėžti paminklokūros principus šiandienos Lietuvoje ir suvokti apie ką iš tiesų sukasi dėl paminklų kylančios diskusijos.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 35.

¹⁶⁵ Hopf T., 2002, p. 9–10, Neumann I. B., 1998, p. 39.

Lentelė nr. 1 Trijų teorinių atramų schema

Pateikta schema apibendrina teorinį disertacijos pagrindą. Tyrime dominuoja trys teorinės atramos: 1) socialinis konstruktyvizmas, kaip teorinė paradigma, įgalinanti reikšmės formavimosi išskleidimo galimybes, analizuojant kaip ir kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra konstruojama per paminklus; 2) Lietuvos tyrimų kontekste inovatyvi paminklo kaip diskursyvios praktikos, dalyvaujančios valstybės tapatumo konstravime, teorinė samprata, nurodanti, kas leidžia teigti, kad paminklas gali dalyvauti valstybės tapatumo konstravime, reprezentuojant su valstybės tapatybe susijusias intersubjektyvias reikšmes; 3) valstybės tapatumo, kuris yra kuriamas per paminklus, sąvokos apibrėžimas.

II. METODOLOGIJA: MULTIMODALINĖ KRITINĖ DISKURSO ANALIZĖ

Tam, kad, atlikus paminklinių objektų analizę, taptų įmanoma suprasti šiandienos Lietuvoje vykstančių paminklokūros procesų principus ir identifikuoti, apie ką iš tiesų vyksta diskusija dėl paminklų, svarbu yra identifikuoti, kokias reikšmes politiniame lygmenyje – valstybės tapatybės sampratos kontekste – reprezentuoja, kuria ir įtvirtina paminklai. Apibrėžus atrامينius teorinius tyrimo taškus, pažymėtina, kad metodologiniame lygmenyje nenukrypstama nuo siekio atskleisti reikšmės formavimosi procesą – tai yra per paminklines praktikas išskleisti, kaip ir koks Lietuvos valstybės tapatumas yra kuriamas, įtvirtinamas ir palaikomas. Reikšmės formavimosi proceso atskleidimą įgalinančioje metodologijoje laikomasi vienos iš pamatinių teorinių nuostatų, grįstos P. L. Berger'io ir T. Luckmann'o socialinio konstruktyvizmo teorija, ir teigiančios, kad socialiniame pasaulyje sąvokos ir objektai nėra natūralios duotybės ar atskirų individų sampratos arba požiūrio padariniai, o yra konstruojamos socialinių interakcijų metu ir veikia kaip intersubjektyvūs socialiniai konstruktai¹⁶⁶. Kitaip tariant, socialinis pasaulis ir jo komponentai yra susieti su tuo, ką žmonės – socialinio pasaulio veikėjai – apie juos mąsto, tad reikšmės egzistuoja ne kažkur išorėje, laukdamos kol bus „atrstos“: intersubjektyvios reikšmės yra produkuojamos socialinių interakcijų tarp veikėjų ir struktūrų metu ir yra ne individualaus, o kolektyvinio pobūdžio.

Tezė apie veikėjų ir struktūrų abipusį savitarpio ryšį priskirtina paradigminėms konstruktyvizmo nuostatoms. Remiantis A. Giddens'u, veikėjų veiksnumas daro poveikį juos supančiam pasauliui, tačiau egzistuoja ir tam tikros struktūros nulemtos sąlygos, ribojančios arba įgalinančios tą veikimą, todėl reikšmės formavimosi procesas vyksta per nuolatinę veikėjo ir struktūros sąveiką¹⁶⁷. Tai leidžia manyti, kad Lietuvos valstybės tapatybės formavimosi procesas, kuriame dalyvauja paminklai, vyksta tam tikros nusistovėjusios galios struktūros rėmuose. Tapatybės yra konstruojamos, įtvirtinamos ir suvokiamos per praktikas, o apčiuopiamos per įvairias diskurso formas, kurios, pasak Roman'o Jakobson'o, yra ne vien tik žodinės¹⁶⁸. Tokiame kontekste tapatybių analizė tampa įmanoma per diskursyvių praktikų analizę: remiantis teorinėje dalyje pristatyta paminklo kaip diskursyvos praktikos, dalyvaujančios valstybės tapatumą formuojančiuose ir atskleidžiančiuose procesuose, samprata, diskursyviomis praktikomis tyrimo kontekste tampa paminklai. Paminklai, kurie, politines ir socialines paminklinių objektų reikšmes analizavusių M. Panico'io ir F. Bellentani'io teigimu, yra tam tikra materialia, simboline raiška pasižymintys vizualūs objektai¹⁶⁹.

Kaip yra aiškinusi struktūros ir veikėjo santykį diskurso analizėje tyrusi Agnė Girkontaitė, „politikos moksluose mėginama paaiškinti, kaip racionalios (ar bent jau

¹⁶⁶ Berger P., Luckmann Th., 1999, p. 11, 14, 34.

¹⁶⁷ Giddens Anthony, *Sociologija*, Poligrafija ir informatika: Kaunas, 2005.

¹⁶⁸ Jakobson Roman, „Lingvistika ir poetika“, *Baltos lankos* 18 (19), 2004, p. 5–49.

¹⁶⁹ Bellentani F., Panico M., 2016, p. 28–46.

sąmoningos ir apgalvotos) veikėjų strategijos ar taktikos diskusijoje priveda iki tam tikrų diskursų dominavimo¹⁷⁰. Kitaip sakant, sutarus, kad paminklas disertacijoje veikia kaip diskursyvi praktika, per kurią formuojama, performuojama arba įtvirtinama valstybės tapatybė, tampa svarbu atkreipti dėmesį ir į diskursyvią praktiką supančias diskusijas. Reikšmės formavimosi procese svarbi tampa ne tik pati diskursyvi praktika – konkretus paminklas – bet ir diskusijos, susijusi su šiuo paminklu, tai yra kalbėjimas apie konkretų paminklą, atskleidžiantis, kokios reikšmės ir kaip tampa dominuojančiomis.

Vizualių objektų analizės epistemologines ir metodologines nuostatas pristatantys tyrėjai G. Kress'as ir T. van Leeuwen'as, kurdami fotografijų, reklamų, paminklų, filmų ir kitų vizualių praktikų tyrimams strategijas akcentuoja, kad analizuojant vizualias praktikas esminis dėmesys turėtų būti sutelktas ne tik į pavienius vaizdus ar vien kalbėjimą apie juos, bet ir į tam tikrą *sintaksę* – tai yra, kaip analizuojami vaizdai, žodžiai apie tuos vaizdus ir tam tikras istorinis, kultūrinis, politinis kontekstas suformuoja tam tikrą reikšmę atskleidžiantį teiginį¹⁷¹. Paminklo reikšminis potencialas yra kur kas didesnis nei juo konstruojama dominuojanti reikšmė. Kontekstualųjį ir intertekstualųjį paminklų analizės aspektą tyrimuose, kurių tikslas yra susijęs su socialinių ir / ar politinių reikšmių apčiuopimu, pabrėžia ir M. Panico,

F. Bellentani's, G. Absnougas, D. Machin'as: konkreta paminklo sampratą lemia kultūrinis kontekstas¹⁷², o jo reikšmė, kaip potencialių, galimų reikšmių sistemos dalis, yra artikuliuojama tam tikroje nusistovėjusioje kontekstualioje ir intertekstualioje reikšmių sistemoje¹⁷³. Tokiame kontekste tampa aišku, kad kalbėjimas apie paminklus, apie juos vykstančios diskusijos nėra neutralūs, o jas suprasti būtinos papildomos žinios apie kontekstą, kuris supa paminklinę praktiką.

Tai iliustruoti gali, pavyzdžiui, Petro Cvirkos paminklas Vilniuje. 1959 m. pastatytos paminklinės praktikos vizualioji raiška, jo materialioji forma ir įrašas, iškalts paminkle, nepasikeitė iki šių dienų. Tačiau reikšmės pokytis buvo akivaizdus: sovietmečiu tai buvo paminklas atmenantis rašytoją, nusipelniusį veikėją, tuo tarpu po Nepriklausomybės atkūrimo paminklo reikšmė imta labiausiai sieti su politiniu veikėju – kolaborantu ar net Tėvynės išdaviku. Šis reikšmės pokytis išsiskleidė būtent per kalbines praktikas ir diskusijas, susijusias su P. Cvirkos paminklu, bei konkretų kontekstą, kurių supamas išryškėjo reikšmės pokytis.

Kalbos veikimo ne tik reprezentaciniame, bet ir reikšmes konstruojančiame, socialinio pasaulio supratimą formuojančiame lygmenyje samprata ateina iš struktūrinės ir kritinės lingvistikos tradicijų: šios disciplinos padėjo pagrindus kritinei diskurso analizei (KDA), kuri buvo išplėta Norman'o Fairclough'to, Ruth'os Wodak, Teun'o A. van Dijk'o ar James'o Paul'o Gee ir yra grįsta kalbos, galios ir ideologijos tarpusavio ryšiu bei siekiu analizės metu tą ryšį atskleisti. Tekstai,

¹⁷⁰ Girkontaitė Agnė, „Struktūros ir veikėjo santykis diskurso analizėje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (42), 2018, p. 45–72.

¹⁷¹ Kress G., Leeuwen T. van, 2006, p. 1–5.

¹⁷² Bellentani F., Panico M., 2016.

¹⁷³ Abousnougas G., Machin D., 2013, p. 19–20.

vadovaujantis N. Fairclough¹⁷⁴ tu, yra socialinės erdvės, kuriose tuo pačiu metu vyksta du fundamentalūs socialiniai procesai: kalba ne tik reprezentuoja pasaulį, bet kartu jį ir formuoja¹⁷⁴. Taigi, kalbinės praktikos nėra neutralios: reiškiniai ir objektai savo reikšmę ir prasmę įgyja diskurso ribose per santykį su diskurse įtvirtintomis taisyklėmis, kurios padeda jiems formuotis kaip diskurso objektams¹⁷⁵. Kitaip sakant, kalbėjimas apie paminklus, kaip diskursyviais praktikas, prisideda prie paminklinių praktikų reikšmių formavimo(si), išryškinant, kokios reikšmės yra dominuojančios.

Vadovaujantis KDA prieiga ir paminklo, kaip diskursyvios praktikos specifika, kai vizualiosios jo raiškos analizė nėra pakankama politinių reikšmių ir jų formavimosi atskleidimui, šio tyrimo kontekste formuojama multimodalinė kritinio diskurso analizė (MKDA), sudaryta iš trijų modalumų:

1) *vaizdo*, produkuojančio vizualų diskursą: paminklas kaip materialus objektas ir užrašai ant paminklo; 2) *kalbos* – žodinio diskurso: diskusijų ir kitų kalbinių praktikų (aprašymų, pristatymų), susijusių su analizuojamais paminklais; 3) *konteksto ir interteksto*, kaip dėmenų, kuriais grįstose reikšmių struktūrose yra artikuliuojama paminklo, kaip diskursyvios praktikos reikšmė: paminklai, atlikdami istorinės ir kolektyvinės atminties formavimo funkcijas, yra skirti istorinių įvykių ir / ar asmenybių atminimui, todėl kontekstinė ir intertekstinė aplinka yra susijusi su įtvirtintu paminklokūriniu bei istoriniu diskursu, kuris disertacijos kontekste suvokiamas, kaip beskleidžiantis per istoriografiją ir diskurso formuotojus bei aiškintojus. Pasak C. Geertzo, „nėra nieko svarbiau, kaip išsiaiškinti, ką reiškia – ir ko nereiškia – teiginys“, naudojamas konkrečios sistemos, šiuo atveju paminklokūros ir istorijos, veikėjų¹⁷⁶. Konteksto ir interteksto šaltiniu šiame darbe yra ekspertinė informacija apie paminklus, apimanti tiek paminklokūrinę, tiek istorinę paminklų pusę. Pagal išskirtus modalumus tyrime formuojamos atitinkamos duomenų generavimo ir analizavimo strategijos.

Analizuojant kaip ir kokia Lietuvos tapatybė yra reprezentuojama per paminklus Lietuvoje, visų pirma, apibrėžiamas analizės *laikotarpis* ir tai, kokia *paminklo*, kaip diskursyvios praktikos, *apibrėžtis* yra taikoma tyrime. Vėliau detalizuojama, kaip įgyvendinamos duomenų rinkimo ir analizavimo strategijos.

Laikotarpis

Apibrėžiant laikotarpį, sekama paminklų analizėse dominuojančia elitistine koncepcija, nurodančia, kad ryškiausi paminklokūros procesų pokyčiai ir su jais susiję politinių reikšmių, formuojamų, performuojamų arba įtvirtinamų per paminklus, pasikeitimai yra sietini su politinės santvarkos ir jai atstovaujančio politinio elito pasikeitimu¹⁷⁷. Siekiant suprasti, kokia yra šiuo metu per paminklines praktikas

¹⁷⁴ Fairclough Norman, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London: Routledge, 2010, p. 6.

¹⁷⁵ Foucault Michel, *The Archeology of Knowledge*, New York: Vintage Books, 1972, p. 128.

¹⁷⁶ Geertz C., 2005, p. 16.

¹⁷⁷ Plačiau apie šią koncepciją skaityti: Foote K. E., Toth A., Arvay A., 2000, p. 301–334; Grant Bruce, „New Moscow Monuments, or, States of Innocence“, *American Ethnologist* 2 (28),

konstruojama Lietuvos valstybės tapatybė, atsispiriama nuo valstybės santvarkos prasme lūžinio laikotarpio pradžios, žyminčio Sovietų Sąjungos griūtį ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, tai yra 1990 m. Analizės laikotarpis užbaigiamas tyrimo pradžios periodu – 2019 m. Taigi, *analizės laikotarpis* apibrėžtinai, kaip 1990–2019 m.

Paminklo sąvoka

Sutarus, kad paminklas tyrimo kontekste suvokiamas kaip diskursyvi praktika, dalyvaujanti valstybės kolektyvinės tapatybės formavime, paminklinės praktikos atrenkamos kliaujantis dviem žingsniais: pirmasis žingsnis apima paminklų turinį, tai yra, atsako į klausimą, kam yra skirtas paminklas; antrasis žingsnis yra grįstas formos – materialiosios raiškos kriterijumi.

Pirmasis žingsnis: reikšminga atkreipti dėmesį, kad paminklais vadiname erdvinius-tūrinis objektus. Be to, paminklus suprantant kaip diskursyvias praktikas, per kurias formuojamas ir gali būti atskleistas tapatybinis valstybės naratyvas, svarbu įvesti paminklo ir skulptūros sąvokų skirtį bei netapatinti šių sąvokų. Skulptūra bendrąja prasme yra apibrėžiamas kaip dekoratyvinę funkciją atliekantis erdvinis-tūrinis objektas. Būdamas viešąją erdvę dekoruojančiu erdvinio tūrinio objektu, skulptūra gali tapti politinės diskusijos, politinių debatų objektu, tačiau savo kilmės prasme ir tikslu ji neatlieka su politika susijusių funkcijų. Tuo tarpu paminklo, išlaikančio erdvinio-tūrinio objekto išvaizdą, kuri taip pat galimai kartu atlieka ir dekoratyvinę funkciją, sąvoka su savo kilme atsineša ir tam tikrą prasminį krūvį, pretenduojantį į politinių reikšmių formavimą(si). Paminklo sąvoka yra kildinama iš lotyniško veiksmožodžio *monere* – priminti, atminti – tokiu būdu suteikiančio paminklui atminimo, priminimo semantinį krūvį.

Priminimo, atminimo aspektas yra fiksuojamas ne tik Lietuvių kalbos žodyne pateikiamame „paminklo“ sąvokos apibrėžime¹⁷⁸, bet ir nemažos dalies Lietuvos tyrėjų, tokių kaip Gintautas Tiškus, Laimonas Briedis¹⁷⁹, R. Čepaitienė, J. Dementavičius darbuose. Minėtas aspektas svarbus ir prancūzų, anglų, rumunų, italų, ispanų, portugalų, rusų ir kitose kalbose. Todėl, apibrėžiant „paminklo“ sąvoką, pati sąvokos etimologija „pritraukia“ jai su atmintimi, priminimu susijusį semantinį krūvį.

Vis tik atminimo ir priminimo dėmuo, galvojant apie paminklus kaip apie diskursyvias praktikas, per kurias konstruojamas intersubjektyviomis reikšmėmis

2001, p. 332–362; Merewether Ch., 1999, p. 182–191; Forest B., Johnson J., 2002, p. 524–547; Bellentani F., „Relocating the Past: The Case of the Bronze Soldier of Tallinn“, *A Transdisciplinary Journal* 7, 2018, p. 131–149.

¹⁷⁸ Lietuvių kalbos žodynas, „Paminklas“, *lkz.lt*,

(<http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=paminklas&lns=-1&les=-1&id=22050290000>)
žiūrėta 2021 02 02)

¹⁷⁹ Briedis Laimonas, „Vilniaus miškas: in memoriam“, in *Vilnius: savas ir svetimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2010; Mikalajūnė E., Antanavičiūtė R., 2012, p. 16; Tiškus G., „Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestuose“, *Logos* 85, 2015, p. 181–217.

grįstas valstybės tapatumo pasakojimas, nėra pakankamas apibrėžiant kokie paminklai tampa šių diskursyvių praktikų išraiškomis. Vadovaujantis užsienyje įgyvendintais tyrimais, paminklas, suvokiamas kaip diskursyvi tapatybinė praktika, turinti atitikti du kriterijus. Pirmasis kriterijus išskiriamas, sekant Charles'o Merewether'io pozicija, nurodančia, kad paminklai, komunikuojantys politines žinutes ir prisidedantys prie politinės minties formavimo atspindi konkrečius istorinius teiginius, kurių pagrindu tampa istorinio įvykio ar istorinės personalijos / personalijų grupės paminėjimas, atminimas¹⁸⁰. Tai reiškia, kad paminklas, kaip diskursyvi tapatybinė praktika, tokiaame kontekste turi būti skirtas istoriniam įvykiui, asmenybei ar tam tikrų asmenybių grupei paminėti. Antrasis kriterijus, išskiriamas vadovaujantis Robin'ū Jeffrey, nurodančiu, kad paminklas nepretenduos tapti tapatybinį valstybės pasakojimą atspindinčia ir formuojančia praktika, jei per paminklą paminimas, atmenamas įvykis, asmuo ar asmenų grupės nebus realūs ir tikri¹⁸¹, tai yra jei tai nebus konkrečiu istoriniu laikotarpiu egzistavęs įvykis, personalija ar personalijų grupė. Tad turinio lygmenyje, atsakant į klausimą, kam skirti paminklai patenka į analizės imtį, orientuojamasi į paminklus, kuriems priskiriama paminėjimo, atminimo funkcija, kai atmenami ir paminimi tikri ir realiai egzistavę įvykiai, asmenys ar asmenų grupės.

Antrasis žingsnis: apibrėžus, kam skirti paminklai patenka į tyrimo imtį, dėmesys turėtų būti atkreiptas į tai, kad paminklinės praktikos, skirtos atminti ir paminėti konkrečius istorinius įvykius, personalijas ar jų grupes, formos ir medžiagiškumo prasme yra labai įvairios. Todėl į tyrimo imtį nepatenka: kapinėse, bažnyčių šventoriuose, žūčių vietose, miškuose, stadionuose, skulptūrų parkuose, sodybose, privačiuose ar uždaruose kiemuose stovintys paminklai; mediniai paminklai; kryžiai; kario kryžiai; stogastulpiai; koplytstulpiai; aukurai; miestų ir kaimų įkūrimą žymintys paminklai; atminimo suoliukai; paminkliniai akmenys; standartizuoti atminimo ženklai ir standartiniai genocido ženklai; paminklinės lentos; paminklinės plokštės; atminimo lentelės; taip pat paminklai, žymintys suėmimų vietas ar kitas konkrečias vietas. Pažymėtina, kad kai kurie paminklai, kurie viešojoje erdvėje prieinamuose šaltiniuose apibrėžimai kaip paminklai, savo išvaizda primena paminklinius akmenis. Tokiais atvejais vadovujamasi prieinamuose šaltiniuose pateikiama informacija. Jei paminklinį akmenį savo formatu primenantis objektas vadinamas „paminklu“, jis įtraukiamas į imtį. Jei viešai sutinkami dvejopi – ir „paminklinio akmens“, ir „paminklo“ – apibrėžimai, tuomet vadovujamasi materialiąja-estetine objekto raiška: kai paminklinį objektą sudaro tik akmuo ir ant jo iškaltas įrašas, jis laikomas „paminkliniu akmeniu“ ir į analizę neįtraukiamas, tačiau jei akmuo yra puoštas papildomais elementais (lentelės, saulutes, iškalti vizualieji atributai ir etc.), jis laikomas „paminklu“ ir priskiriamas tyrimo imčiai.

Apibendrinant, šio tyrimo kaip diskursyvos praktikos, per kurią formuojamas ir atskleidžiamas Lietuvos valstybės tapatumas, rėmuose analizuojami viešosiose

¹⁸⁰ Merewether Ch., 1999, p. 182–191.

¹⁸¹ Jeffrey Robin, „What the Statues Tell: The Politics of Choosing Symbols in Trivandrum“, *Pacific Affairs* 3 (53), 1980, p. 484–502.

erdvėse stovintys erdviniai-tūriniai iš akmens, granito, betono, metalo ar kitų tvarių medžiagų pagaminti paminklai, skirti atminti, paminėti realų įvyki, asmenį ar asmenų grupes.

Duomenų rinkimas

Analizės duomenys, atsispiriant nuo trijų anksčiau išskirtų modalumų, yra: 1) *vaizdai / paminklai* – vaizdinis diskursas; 2) *kalbėjimas apie vaizdus / paminklus* – žodinis diskursas; 3) *kontekstas ir intertekstas* – su analizuojamais paminklais susijusi istoriografija ir ekspertiniai interviu, kurie ir tampa pagrindiniu konteksto ir interteksto šaltiniu.

Vaizdinį diskursą sudaro materialioji paminklo raiška ir ant paminklo esantys, paminkle iškalti įrašai. Tyrime analizuojamos paminklinės praktikos iš 60-ties Lietuvos savivaldybių. Pažymėtina, kad paminklų, stovinčių visos Lietuvos viešojoje erdvėje, sąrašas iki disertacijoje įgyvendinamo tyrimo neegzistavo. Todėl paminklai buvo renkami remiantis Kultūros paveldo departamento (KPD) prie Kultūros ministerijos (KM) suformuotu Kultūros vertybių registru¹⁸², Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centro (LGGRTC) sudarytu Paminklinių objektų sąvadu¹⁸³, taip pat prieinamais savivaldybių ir turizmo centrų informaciniais ištekliais bei kitais viešais šaltiniais, pateikiančiais informaciją apie konkrečios savivaldybės teritorijoje esančius paminklus. Analizuojamų atvejų atrankos stadijoje kontaktuota su kiekvienos iš 60 savivaldybių atstovais, jų sąrašas pateikiamas priede nr. 3. Po atrankos bendrą paminklų analizės imtį sudarė 404 paminklai. Pilnas paminklų sąrašas pateikiamas priede nr. 1.

Žodinį diskursą sudaro kalbėjimas apie paminklus, tai yra paminklų aprašymai, pristatymai, viešosios erdvės diskusijos apie paminklus ir kitos kalbinės diskurso formos. Kadangi domimasi, kokią valstybės tapatumo sampratą viešosiose Lietuvos erdvėse stovintys paminklai kuria ir reprezentuoja šiandien bei kokia yra ne siauro rato turima paminklinių raiškų samprata, bet ta samprata – tie intersubjektyvūs tapatybiniai vaizdiniai, su kuriais susiduria paminklą lankantys ar juo besidomintys žmonės, žodinį diskursą sudaranti medžiaga renkama remiantis tyrimo metu viešai prieinamais dokumentais. Tai yra, nesiekama surinkti visų įmanomų archyvinių šaltinių apie paminklus patenkančius į analizės imtį. Svarbi yra šiuo metu viešai prieinama informacija. Atrinkti paminklai, jų pavadinimai tolesniame duomenų rinkimo etape funkcionuoja kaip raktažodžiai, per kuriuos atrenkama į analizę patenkanti tekstinė / žodinė medžiaga. Medžiagos rinkime pasitelkiami šaltiniai, kuriuose kalbama apie analizuojamas paminklines praktikas: tai laikraščiai, interneto portalai, savivaldybių ir jų lankytojų centrų bei bibliotekų informacija, gidai, socialinių medijų žinutės ir kiti vieši, laisvai bet kuriam paminklu besidominčiam asmeniui prieinami šaltiniai.

¹⁸² Kultūros vertybių registras, „Paieška“, *kvr.kpd.lt* (<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> žiūrėta 2021 04 02).

¹⁸³ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, „Paminklinių objektų sąvadas“, *genocid.lt* (<http://www.genocid.lt/765/a/> žiūrėta 2021 05 02).

Konteksto ir interteksto, kurie būtini paminklais perduodamų reikšmių artikuliacijai iš potencialių reikšmių išekstrapoliuojant dominuojančią reikšmę, pagrindu tampa istoriografinė medžiaga ir ekspertiniai interviu su paminklokūros procesu tyrėjais bei istorikais, sudarantys kontekstinės ir intertekstinės medžiagos pagrindą. Kontekstas ir intertekstas analizėje atlieka neutralią funkciją: padeda suprasti, kokioje reikšmių sistemoje, kokiomis aplinkybėmis atsirado tam tikriems istoriniams naratyvams – paminklų tipams – priskiriami paminklai. Ekspertiniai interviu pasirinkti, remiantis nuostata, kad patirtys, žinios ir pozicijos yra perduodamos per kalbą, o būtent kalbos akto metu artikuliuojamos refleksijos padeda suprasti, kaip formuojasi tam tikros reikšmės¹⁸⁴: ekspertinių interviu tikslas nėra užduoti klausimus ir gauti atsakymus į juos arba testuoti iš anksto suformuotas hipotezes – interviu tikslas socialinių mokslų kontekste, visų pirma, yra suprasti socialinio pasaulio fenomenus ir juos aiškinančias reikšmes¹⁸⁵, taigi ir tam tikras dominuojančias intersubjektyvias reikšmes, kuriomis grįsti paminklų reprezentuojami istoriniai naratyvai. Paminklai viešosiose erdvėse atsiranda tam tikrų jau egzistuojančių reikšmių ir istorinių naratyvų kontekste, kaip tų naratyvų reprezentantai. Todėl prieš atliekant paminklų analizę ir tipologizaciją, būtina suprasti, apie ką kalba konkretūs istoriniai naratyvai, kurie yra žinomi per kitas praktikas – istorijos mokymą, valstybines šventes, viešąjį diskursą. Interpretacinio pobūdžio tyrimuose ekspertinių interviu metodas vertinamas dėl informatyvumo, kompleksiskumo ir informacijos išsamumo¹⁸⁶, kurie yra itin svarbūs analizuojant reikšmių formavimosi procesą ir turinį. Eksperto statusą turintys asmenys, vadovaujantis Alexander'iu Bogner'iu, Beate'e Littin ir Wolfgang'u Menz'u, apibūrinami kaip tie, kurie supranta, kaip formuojamas tam tikras žinojimas ir dalyvauja to žinojimo kūrime¹⁸⁷. Todėl tyrimo kontekste eksperto statusą turinčiais laikytini asmenys, kurie per savo profesinę veiklą prisideda prie žinių apie paminklus ir jų supratimą formavimo bei aiškinimo, tai yra paminklosaugininkai, istorikai, istorijos mokslą produkuojančių institucijų atstovai, paminklinių sąvadų sudarinėtojai, atstovaujantys KPD, LGGRTC ir kitas atminties formavimo institucijas. Dėl plataus ekspertų rato pasirenkama pusiau struktūruotų interviu strategija, formuojant preliminarų orientacinį klausimyną, kurio eiga ir klausimų turinys gali keistis, priklausomai nuo eksperto specializacijos, (ne)noro atskleisti tam tikrą informaciją ir kitų *ad hoc* aplinkybių.

Ekspertinių interviu dalyvių atrankos stadijoje nesivadovaujama atsitiktinumo ar kuo didesnės informantų įvairovės principais – vadovujamasi požiūriu, kad tai, kas priskiriama eksperto statusui turinčiam asmeniui, padiktuoja tyrimo poreikiai¹⁸⁸, o

¹⁸⁴ Seidman Irwing, *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*, New York: Teachers College Press, 2006, p. 1–7.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 9.

¹⁸⁶ Fujii Lee A., *Interviewing in Social Science Research: A Relational Approach*, London: Routledge, 2017, p. 92.

¹⁸⁷ Bogner Alexander, Littin Beate, Menz Wolfgang, *Interviewing Experts*, London: Palgrave Macmillan, p. 28–29.

¹⁸⁸ Ten pat, p. 18

kartu remiamasi Lee Ann'os Fujii plėtojama interviu metodo taikymo socialinių mokslų tyrimuose logika, nusakančia, kad tyrimai, kurių centre yra reikšmių atskleidimas, reikalauja sąmoningos ir apgalvotos respondentų atrankos, grįstos tyrimo logiką ir pagrindinį tyrimo klausimą atliepiančiais kriterijais¹⁸⁹. Tokiame kontekste eksperto statusą įgyja profesionalai, dirbantys paminklokūros, o kartu ir istorijos srityse, atrenkami pagal tyrimo diktuojamą tematiką. Pabrėžtina, kad ekspertai tyrimo kontekste atlieka neutralią funkciją, būtiną konteksto suvokimui – konkreti paminklo ar paminklų grupės reikšmė politiniame – valstybės tapatumo – lygmenyje gaunama per analitinį paties paminklo, tai yra, vaizdinio ir žodinio diskursų, skaitymą. Interviu dalyvavusių ekspertų sąrašas ir interviu protokolai pateikiamas priede nr. 2.

Duomenų analizė

Tyrimas grindžiamas multimodaline diskurso analize, kurioje pagal tris anksčiau išskirtus modalumus derinami *keturi analitiniai įrankiai*. C. Geertz'o žodžiais tariant, pasitelkiami ir tarpusavyje derinami tokie tyrimo metodai, kurie atliepia dvejopą uždavinį: pirma, atskleidžia analizuojamai reikšmei ir jos formavimosi proceso veikėjams būdingas praktikas ir jas „grindžiančias sąvokines struktūras – socialinio diskurso „įstaras“; ir antra, sukuria „analizės sistemą, kuria vadovaujantis galima aiškiai pamatyti, kas toms struktūroms būdinga“¹⁹⁰.

1) *vaizdinio diskurso analizė*. Vaizdinio diskurso analizė apima materialiosios estetinės paminklo dimensijos skaitymą ir kalbines praktikas, iškalta ar kitokia forma pateikiamas ant paminklo. Galimybė analitiškai skaityti paminklą kaip vizualią praktiką yra itin svarbi siekiant atsakyti ne tik į klausimą *kokia* politinė valstybės tapatybė yra konstruojama per paminklus, bet ir *kaip* ji yra konstruojama (klausimas *kaip* suponuoja reikšmes, susijusias su paminklu, kaip vizualiu-materialiu objektu ir tuo, kas ir kaip per tą vizualų-materialų objektą yra vaizduojama. Semiotinės analizės tinkamumą ir palankumą tokio tikslo įgyvendinimui liudija esama tyrimų praktika). Vadovaujantis D. Yanow pozicija, reikšmės formavimosi analizė, grįsta semiotine prieiga, atskleidžia, kaip analizuojamą objektą sudarantys elementai yra susiję tarpusavyje: toks elementų tarpusavio ryšys yra vienas esminių aspektų, leidžiančių identifikuoti ir atsekti reikšmės formavimo(si) procesą¹⁹¹. Remiantis D. Yanow, kiekvienas analizuojamas objektas – ar jis būtų kalbinis, ar vizualinis – turi savo žodyną ir kalbą. Būtent teksto imanentiškumo principais grįsta semiotinė analizė, ieškanti panašumų ir skirtumų, leidžia užčiuopti tą žodyną ir tą kalbą, kuria reikšmės formavimo(si) proceso metu ir kalba analizuojamas objektas bei derinti ją su platesniu kultūriniu ir socialiniu kontekstu¹⁹². Tokią poziciją palaiko ir paminklų politiškumo analizėse semiotinę prieigą plačiai taikantys G. Abousnnouga's ir D. Machin'as: semiotika, suteikdama maksimalią svarbą tekstui pačiam savaime ir tuo tekstu

¹⁸⁹ Fujii Lee A., 2017, p. 38.

¹⁹⁰ Geertz C., 2005, p. 29.

¹⁹¹ Yanow D., 2012, p. 371.

¹⁹² Ten pat, p. 376–377.

perduodamoms reikšmėms, įgalina tyrėją atrasti pagrįstas ir analitiškai reikšmingas nuorodas, susijusias su užtekstiniu pasauliu – su socialiniu ir politiniu kontekstu¹⁹³.

Semiotinę prieigą šiuolaikiniuose paminklų tyrimuose taiko G. Abousnuga's, D. Machin'as, F. Bellentani's, M. Panico, Sergei Kruk'as, Wendy'e L. Bowcher, Jennifer'e Yameng Liang ir kiti autoriai. F. Bellentani's ir M. Panico semiotines paminklų analizės grįsdami Algirdo Juliaus Greimo semiotikos principais, pagrindinį šio metodo privalumą paminklų, kaip tapatybę konstruojančių praktikų, tyrimuose įvardina holistinį semiotikos pobūdį: pastarasis leidžia pašalinti griežtas distinkcijas tarp vizualaus ir politiško, materialaus ir simbolinio, meno ir galios – šios distinkcijos semiotinės analizės metu veikia ne kaip opozicinės, o kaip papildančios viena kitą reikšmės formavimo(si) procese¹⁹⁴.

Siekiant nustatyti, kaip ir kokia Lietuvos tapatybė konstruojama per paminklus, disertacijoje, taikant semiotinės analizės įrankį, vadovaujamosi europietiška semiotikos tradicija, grįsta A. J. Greimo mokykla, analitinėje plotmėje išskyrusia tris lygmenis: loginį-semantinį (kurio ašis yra semiotinis kvadratas), naratyvinį ir diskursyvinį, išsiskaidantį į figūratyvinį ir tematinį analitinius aspektus¹⁹⁵. Būtent pastarojo lygmens analitinės kategorijos, vadovaujantis įgyvendintų panašaus pobūdžio tyrimų praktika, bus pasitelkiamos tyrime.

Figūratyvumas šiame kontekste suprantamas kaip analizuojamo objekto turinio vienetas, kuris turi atitikmenį natūraliojo pasaulio išraiškos plotmėje, jausmai suvokiamoje realybėje. Tuo tarpu tematiškumas apibrėžiamas kaip turinio vienetas, kuris neturi atitikmens jutiminiame pasaulyje ir yra proto konstruktas¹⁹⁶. Svarbu atkreipti dėmesį, kad figūratyvinio ir tematinio lygmenų apjungimas nurodo, pirmiausiai, *formą* ir vizualinę gramatiką, o tada, remiantis *tematinėmis* analizuojamų monumentų vertėmis, leidžia numatyti, kuo, koku turiniu, ji yra užpildoma. Vadovaujantis Roland'u Barthes'u, toks formos ir turinio lygmenų išskyrimas atitinka semiologinę sistemą, kurioje figūratyvinis lygmuo yra sietinas su signifikantu (angl. signifier), o tematinis – gali žymėti signifikatą (angl. signified), taip sukuriant tam tikrą ženklą¹⁹⁷, reikšmę, kitaip dar apibrėžiamą *reikšminio viseto* terminu. Paprastai tariant, semiotinės paminklų analizės kontekste figūratyvumas veikia kaip paminklo išraiška, forma ir jos apibrėžimas, nurodantis aiškų paminklo išraiškos, jo formos atitikmenį realiame pasaulyje, o tematiškumas nurodo, kas turinio lygmenyje vaizduojama konkrečiu paminklu¹⁹⁸. Pabrėžtina, kad, analizuojant paminklus iš semiotinės diskursyvinio lygmens, pabrėžiančio figūratyvinį ir tematinį analitinius

¹⁹³ Analysing the language of war monuments.

¹⁹⁴ Bellentani F., Panico M., 2016.

¹⁹⁵ Greimas Algirdas J., *Struktūrinė Semantika*. Vilnius: Baltos lankos, 2012; Nastopka Kęstutis, *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 131–133.

¹⁹⁶ Nastopka K., *Literatūros semiotika*. Vilnius: baltos lankos, 2010, p. 131–133.

¹⁹⁷ Barthes Roland, *Teksto malonumas*. Vilnius: Vaga, 1991, p. 88.

¹⁹⁸ Paprastai tariant, pavyzdžiui, Karaliaus Mindaugo paminklo, 2003 m. pastatyto Vilniuje, atveju figūratyvinis lygmuo leis apibrėžti, kad ant vidutinio aukščio pjedestalo vaizduojamas soste sėdintis, karūnuotas vyras, rankose laikantis atitinkamas regalijas, o tematinis lygmuo leis nurodyti, kad tai yra vienintelis karūnuotas Lietuvos karalius ir etc.

aspektus, perspektyvos, vadovaujamosi pagrindiniais semiotinės analizės principais: dirbama tolydumų ir pertrūkių, skirtingumų ir panašumų paieškos kontekste, pripažįstant, kad vienas pats terminas-objektas neturi reikšmės, o santykis tarp terminų yra būtina reikšmės sąlyga¹⁹⁹.

Įgyvendinant analizę taip pat laikomasi R. Barthes'o išplėtos „realumo efekto“ nuostatos, kuri tampa esmine ir leidžia supaprastinti vizualinį paminklo skaitymą. Ši nuostata analizuojamiems monumentams taikytina dėl jų raiškos: pripažįstama, kad tradicinė (realistinė) raiška būdinga ne tik sovietmečiu pastatytiems paminklams, bet ir atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje pastatytiems paminklams²⁰⁰. Sekant R. Barthes'o aiškinimu, realistinė tradicija pažeidžia trinarę ženklų prigimtį²⁰¹, o ši pažeidimą lydi tiesioginis daikto ir jo išraiškos susitikimas: „signifikato nebuvimas, teikiant pirmenybę vien referentui, tampa paties realizmo signifikantu“²⁰². Tai leidžia atmesti signifikanto artikuliacijos stadiją, įgyvendinamą per signifikanto suskaidymą į įskaitomus diskrečius vienetus²⁰³: nelieka būtinybės ignoruoti referencinį išpūdį ir apriboti natūraliojo pasaulio figūrų atpažinimą. Tokiame kontekste analizuojamas paminklas neskaidomas į atskirus, jį sudarančius objektus – vizualiojo paminklo skaitymo metu, pasitelkus diskursyvinį semiotinės analizės lygmenį, analizės ašimi tampa tai, į ką referuoja paminklas.

Pabrėžtina, kad tyrime nėra atliekama grynoji semiotinė analizė: pasitelkiamos semiotinės analizės prieigos ir įrankiai, kurie, ieškant atsakymo į pagrindinį tyrimo klausimą, *kokia ir kaip* Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus, gali padėti juos „prakalbinti“. Analizės tikslas nėra pristatyti išsamų semiotinį paminklinio objekto skaitymą – semiotinės analizės principai pasitelkiami tik tiek, kiek jie padeda atsekti, kaip per paminklą formuojasi valstybės tapatumui svarbios reikšmės. Kaip minėta anksčiau, vaizdinio diskurso analizė apima ir įrašus, esančius ant paminklinių praktikų, analizuojant tai, kaip atrodo paminklas ir kas ant jo užrašyta, kaip integralią visumą.

2) *žodinio diskurso analizė*. Žodinio diskurso analizės metu, laikantis KDA principų ir žiūrint į kalbą ne tik kaip į socialinį pasaulį atspindinčią, reprezentuojančią, bet kartu ir jį formuojančią, steigiančią praktiką, ieškoma per žodines praktikas išsiskleidžiančių reikšmių, susijusių su paminklais, kaip diskursyviomis praktikomis, dalyvaujančiomis Lietuvos valstybės tapatumo formavimo ir įtvirtinimo procesuose. Taikant šį analitinį įrankį, siekiama dekonstruoti ir išskleisti tapatybines reikšmes, nurodant, kaip tos reikšmės per kalbines praktikas ir diskusijas apie paminklus yra formuojamos, kokios jos yra ir kaip keičiasi bei kaip sąveikauja su kitomis diskurse

¹⁹⁹ Greimas A. J., 2012, p. 46–58.

²⁰⁰ Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Lietuvos skulptūra“, *vle.lt* (<https://www.vle.lt/Straipsnis/lietuvos-skulptura-118228> žiūrėta 2021 m. gegužės 2 d.) ir Modernaus meno centras, „Monumentalioji propaganda“, *mmcentras.lt* (<http://www.mmcentras.lt/kulturos-istorija/kulturos-istorija/daile/skulptura/paminklai-idejoms-zmonems-formoms-xx-a-78-desimtmetis/79476> žiūrėta 2021 05 02).

²⁰¹ Barthes R., *Realumo efektas*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 29, 28.

²⁰² Ten pat.

²⁰³ Greimas A. J., *Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 23, 79.

egzistuojančiomis reikšmėmis. Esant poreikiui, diskurso analizė papildoma Ilan'o Danjoux'o²⁰⁴ išskirtomis politinių vizualių objektų tyrimų analitinėmis kategorijomis, pasak autoriaus, padedančiomis „tinkamai apibrėžti reikšmę konkrečios kontekstinės aplinkos viduje“²⁰⁵. Sekant I. Danjoux'ą, įvedamos ir paminklų tyrimui pritaikomos kategorijos yra šios: 1) kas sukūrė paminklą; 2) kur paminklas stovi; 3) kada ir kokiomis aplinkybėmis paminklas buvo pastatytas. Paminklo sukūrimo kategorija gali būti išplečiama, siejant ją ne tik su paminklo autoriumi, bet ir su jį inicijavusiomis bei finansavusiomis institucijomis ar veikėjais.

3) *paminklų tipologizacija*. Pagal apibrėžtus kriterijus sudarius į tyrimo imtį patenkančių paminklų sąrašą ir atrinkus žodinį diskursą sudarančią medžiagą, atliekama pirminė paminklų analizė, identifikuojant jų politines, su valstybės tapatumo samprata susijusias reikšmes. Paminklų reikšmės susiejamos su egzistuojančiais / dominuojančiais istoriniais naratyvais, tokiu būdu atliekant paminklų tipologizaciją pagal dominuojančias reikšmes suskirstant paminklus į tipus – istorinius naratyvus. Tipologinės analizės metodas pasirinktas kaip deskriptyvus analitinis įrankis, leidžiantis išgryninti kategorijų rinkinį, taikomą tam tikro socialinių mokslų reiškinių (šiuo atveju paminklų ir valstybės tapatumo) aiškinimui, išskiriant tarpusavyje susijusias, bet tam tikromis charakteristikomis besiskiriančias to paties reiškinių aiškinimo kategorijas²⁰⁶. Tipologinė analizė leidžia išskirti kategorijas palyginti, atskleidžiant, kuo viena kategorija skiriasi nuo kitos²⁰⁷. Tyrimo kontekste šis įrankis funkcionuoja kaip priemonė, padedanti susisteminti sudarytą paminklinių objektų, stovinčių Lietuvos viešosiose erdvėse, sąrašą, kategorizuojant jį pagal paminklų tematinės reikšmės – reprezentuojamus ir konstruojamus istorinius naratyvus.

4) *ekspertinių interviu analizė*. Ekspertinių interviu metu gauta informacija, esant poreikiui, yra papildoma komplementariais ekspertiniais šaltiniais. Dirbant su interviu metu surinkta medžiaga, laikomasi dviejų pagrindinių Steiner'io Kvale'o²⁰⁸ išskirtų žingsnių: interviu transkribavimo ir transkribuotų duomenų analizavimo. Interviu būdu gauta informacija atlieka neutralią funkciją: ji suteikia nešališkų ekspertinių žinių apie paminklus (paminklų skaičius, iniciatoriai, pastatymo aplinkybės ir etc.); suteikdama žinių apie dominuojančius istorinius naratyvus, padeda priskirti paminklus konkrečioms tipams – istoriniams naratyvams. Remiantis į kontekstą ir atvejo specifiškumą orientuota tyrimo logika, išankstinės teminės kategorijos, skirtos interviu metu surinktų duomenų apdorojimui, nėra formuojamos. Ekspertinių interviu metodu surinkti duomenys apdorojami pagal atviro kodavimo

²⁰⁴ Danjoux Ilan, „Don't Judge a Cartoon by Its Image“, knygoje Yanow D. ir Schwartz-Shea P. (sud.), *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*, London and New York: Routledge, 2014, p. 353-367.

²⁰⁵ Ten pat.

²⁰⁶ Given Lisa M. (sud.), *Typological Analysis*, London: Sage, 2008.

²⁰⁷ Wikander Ola, „The Hebrew Consecutive Waw as a Northwest Semitic „Augment“: A Typological Comparison with Indo-European“, *Vetus Testamentum* 2 (60), 2010, p. 260–270.

²⁰⁸ Kvale Steinar, *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, London: Sage, 1996.

metu suformuotą kokybinių duomenų schemą: siekiant sistemiškai apdoroti turimus duomenis, pirminėje darbo su interviu duomenimis stadijoje identifikuojamos raktinės temos ir sąvokos. Antrinėje darbo su duomenimis stadijoje gauta informacija susisteminama ir panaudojama istorinių naratyvų – paminklų tipų – apibendrinimui.

Taigi, paminklų reikšmės politiniame – valstybės tapatumo lygmenyje – identifikuojamos, vadovaujantis pačių paminklų analize, kai analizuojamas vaizdinis – kaip paminklas atrodo ir kas ant paminklo pavaizduota, užrašyta – ir žodinis – kas kalbama apie paminklus, diskursai. Reikšmės šaltiniu tampa paminklas pats savaime. Trečiasis modalumas – kontekstas ir intertekstas – veikia kaip papildoma neutralaus pobūdžio informacija, nedaranti įtakos per paminklą perskaitomai reikšmei. Kontekstinė ir intertekstinė informacija, kitaip sakant istoriografija ir ekspertiniai interviu, suteikia papildomų žinių apie paminklų atsiradimą ir padeda per diskursyvų analitinį paminklų „skaitymą“ gautas reikšmes sudėlioti jau esamų istorinių naratyvų rémuose. Paprastai tariant, kad paminklas galėtų būti priskirtas, pavyzdžiui, tautinio atgimimo naratyvui, būtina žinoti, iš ko – iš kokių reikšmių – tas naratyvas susideda. Tuomet tampa įmanoma ne tik tipologizuoti paminklus pagal tai, kokius nusistovėjusius istorinius naratyvus jie reprezentuoja, bet ir rekonstruoti, kas būdinga būtent per paminklus reprezentuojamam ir kuriamam vienam ir kitam istoriniam naratyvui.

Tyrime, taikant MKDA metodologinius principus, derinami trys komplementarūs analitiniai metodai – vaizdinio diskurso analizė, žodinio diskurso analizė ir ekspertiniai interviu, vedantys į to paties klausimo atsakymą – *kaip ir kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra konstruojama per paminklus (apibendrinta MKDA analitinė strategija pateikiama Lentelė nr. 2 Apibendrinta analitinė strategija).*

Paminklų tipologizacijos principai

Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių paminklų analizei pritaikius teorinę paminklo kaip diskursyvios praktikos, atskleidžiančios valstybės tapatumo sampratą, prieigą, išryškėjo, kad per paminklines praktikas valstybės tapatybė skleidžiasi per penkis pagrindinius istorinius naratyvus. Išskirtini šie tematiniai paminklų tipai – egzistuojantys istoriniai naratyvai: 1) pasakojimas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai; 2) valstybingumo pasakojimas; 3) pasakojimas apie senąją Lietuvą; 4) tautinio atgimimo pasakojimas; 5) žydiškasis pasakojimas. Būtent šie tipologiniai vienetai – jau egzistuojantys istoriniai naratyvai – išskirti, remiantis egzistuojančiais tyrimais, aptariančiais tam tikrus Lietuvos sampratą formuojančius istorinius pasakojimus ar su šiais pasakojimais susišaukiančias paminklinių praktikų grupes. Formuojant istorinių naratyvų rinkinį, atliepiantį tematinę į tyrimo imtį patenkančių paminklų grupes, remtasi I. Šutinienės, E. Aleksandravičiaus, R. Trimonienės, M. Jakulytės-Vasil darbais²⁰⁹. Vis tik, pabrėžtina, kad paminklų priskyrimą vienam ar kitam naratyvui, naratyvų potemes, naratyvų pavadinimų adaptacijas diktavo paminklų analizės metu

²⁰⁹ Šutinienė I., 2009, p. 40–62; ; Trimonienė R., 2006, p. 180–202; Jakulytė-Vasil M., 2013, p. 133–143; Aleksandravičius E., 2013, p. 319–338.

identifikuotos reikšmės²¹⁰. Faktinė galimybė priskirti vienas ar kitas reikšmes konkrečiam naratyvui buvo tikrinama ekspertinių interviu metu, aiškinantis ir tikslinantis, ar konkrečios per paminklus kuriamos ir reprezentuojamos reikšmės priskyrimas vienam ar kitam naratyvui nenukrypsta nuo šiandieninėje historiografijoje dominuojančių reikšmių struktūrų.

Iškirti paminklų tipai – istoriniai pasakojimai buvo iškristalizuoti atliekant kelis analitinius žingsnius. Pirmiausia, buvo sudarytas visų Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių paminklų, pastatytų 1990–2019 m. laikotarpiu ir skirtų realiam istoriniam įvykiui, asmenybei ar jų grupei, sąrašas. Pagal šį sąrašą buvo atlikta pirminė paminklinių praktikų analizė, identifikuojant atmenamas asmenybes, jų gyvenimo laikotarpį, veiklos kontekstą, įpaminklinamų įvykių datas ir aplinkybes. Ši informacija padėjo sugrupuoti paminklus pagal jų tematines vertes į tipus, grįstus egzistuojančiais istoriniais naratyvais: ant paminklų nurodyti metai, užrašai, informacija apie paminklus, paminklais atmenamos personalijos ir jų veikla atskleidė, kad paminklai Lietuvos viešosiose erdvėse įprastai yra statomi egzistuojančių – dominuojančių istorinių naratyvų rėmuose. Siekiant geriau suprasti šiuos naratyvus, su jais siejamus asmenis ir įvykius, ir tokiu būdu užtikrinti tipologizacijos nuoseklumą bei tikslumą, buvo atlikta kontekstinės medžiagos apžvalga, sudaryta iš ekspertinių interviu ir istoriografinės medžiagos. Vėliau pirminės analizės pagrindu tipologizuoti paminklai buvo analizuojami papildomai – atliekama išsami paminklinių praktikų aprašų, pristatymų analizė, apžvelgiamas ir nagrinėjamas vizualus diskursas. Tai leido patikslinti paminklinių praktikų priskyrimą vienam ar kitam tipui ir detaliai aprašyti reikšmes, dėl kurių konkretūs paminklai priskiriami tam tikram tipui – istoriniam naratyvui.

Tyrimo ribotumai

Orientacija į reikšmės ir jos formavimosi atsekimo procesą, tyrime aiškinantis, kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklus, suponuoja interpretacine prieiga grįstą tyrimo pobūdį. Tai lemia ir atitinkamus analizės kokybei keliamus kriterijus, labiausiai susijusius su tyrimo skaidrumu ir pasiektų išvadų patikimumu, kurie, savo ruožtu, verčia įsivertinti galimus įgyvendinamo tyrimo ribotumus.

Žvelgiant į galimus tyrimo ribotumus, visų pirma, išskirtinas Lietuvos valstybės tapatybės analizės, pasitelkiant paminklines praktikas, teorinės pozicijos tyrimo lauke įvertinimas²¹¹. Teorinė pozicija šiuo atveju yra susieta su socialinio konstruktyvizmo

²¹⁰ Pavyzdžiui, Senosios Lietuvos terminas pasirinktas, sekant Alfredo Bumblausko knyga: Bumblauskas A., *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005. Knygoje 1009–1795 laikotarpis, apimantis LDK ir ATR laikus, apibrėžiamas „senosios Lietuvos“ sąvoka. Tematiškai paminklinės praktikos, susijusios su LDK ir ATR, kuria susižavėjęs ir persidengiančias reikšmes, o tai leidžia priskirti vienam bendram istorinio naratyvo tipui.

²¹¹ Yanow D., Schwartz-Shea Peregrine, „Reading and Writing as Method: in Search for trustworthy texts“ in Ybema Sierk, Yanow D., Wels Harry, Kamsteeg Frans (sud.),

ir politikos mokslų teorinėmis nuostatomis, lemiančiomis požiūrį į paminklus, kaip diskursyviais praktikas, leidžiančias išskaityti valstybės tapatybines reikšmes, ir atitinkamų reikšmių paiešką analizės proceso metu. Sutarus, kad paminklo sąvoka, kuria operuojama tyrime, yra susijusi ne tik su politinėmis implikacijomis, bet ir su erdvine-tūrine, o kartu ir dekoratyvine analizuojamo objekto, atmenančio istorinį įvykį, istorines asmenybes ar asmenybių grupes, apibrėžtimi, svarbu, atkreipti dėmesį, kad, nepaisant tarpdisciplininio paminklų pobūdžio, analitinio proceso metu domimasi būtent su valstybės tapatybe susijusiomis reikšmėmis, kurių identifikavimą įgalina socialinio konstruktyvizmo ir politikos mokslų teorinė perspektyva. Todėl tyrimas nepretenduoja atskleisti meninės paminklų vertės ar jų svarbos menotyros, dailėtyros ar kitų meno disciplinų kontekste. Lygiai taip pat analize nesiekama atlikti istorinės studijos. Teorinės pozicijos pasirinkimas lemia ir atitinkamus – į politikos mokslus ir valstybės tapatumą orientuotus – tyrimo rezultatus.

Potencialūs tyrimo ribotumai sietini ir su diskursyvios vizualiosios praktikos – paminklo – pobūdžiu bei pasirinktais analitiniais įrankiais. Žodinio ir vaizdinio diskursų analizės medžiaga tampa atkurtos Nepriklausomybės laikotarpiu, t. y. 1990–2019 m., pastatyti paminklai. Tai reiškia, kad reikšmės nėra kristalizuojamos diskursyviai „skaitant“ šiuo laikotarpiu nugriautus ar dekonstruotus ir į Grūto parką ar kitas vietas perkeltus paminklus. Lygiai taip pat į analizės imtį nepatenka dar nepastatyti ar inicijuoti, bet pritarimo nesulaukę paminklai. Tai gali turėti tam tikros įtakos tyrimo rezultatams, kadangi viešosiose erdvėse stovintys paminklai gali būti traktuojami kaip sutarimo objektai. Tad įgyvendinamo pobūdžio analizė neleidžia identifikuoti, kokius paminklus „išstūmė“ dominuojantys, t. y. viešosiose erdvėse iškilę, taigi sutarimo dalyku tapę, paminklinės praktikos, ar kokios galimai buvo dominuojančioms reikšmių struktūroms oponuojančios reikšmės. Lygiai taip pat pasakytina, kad paminklų tipologizaciją sudaro 61 psl. išskirti dominuojantys istoriniai naratyvai, kuriais remiantis tematiškai į tipus suskirstomi ir paminklai. Naratyvai pasirinkti atlikus pirminę paminklų analizę ir įvertinus paminklinių praktikų reprezentuojamas temas. Bet kokiu atveju, bendra paminklų visuma ir tematinis paminklų išsidėstymas bei suderinamumas su išskirtais naratyvais – paminklinių objektų tipais – išskleidžiamas priede nr. 1 ir gali būti nesunkiai patikrinamas.

Pažymėtinas ir ne kiekvieno paminklo atveju lygiavertis žodinio diskurso medžiagos kiekis. Pavyzdžiui, Vilniuje stovintis paminklas Jonui Basanavičiui pasižymi išskirtine informacijos apie jį gausa, o, tarkime, Skaudvilėje esantis paminklas bermontininkų sušaudytiems šauliams yra aprašytas labai ribotai – nurodant, kad toks paminklas atitinkamoje vietoje tiesiog yra. Nevienodas tekstinės informacijos kiekis gali lemti ir tam tikrus galimybių „išskaityti“ atitinkamas reikšmes ribotumus. Žodinio diskurso analizėje panaudotos medžiagos kiekis, suteikiantis analitiniam procesui skaidrumo, greta kiekvieno paminklo nurodytas priede nr. 1. Pabrėžtina, kad informacija apie paminklų, stokojančių viešai prieinamų aprašų,

egzistavimą vienoje ar kitoje savivaldybėje buvo tikrinama, kontaktuojant su konkrečios savivaldybės darbuotoju, atsakingu už vietovės paminklinį ženklumą ir paminklokūros procesus. Šis papildomas kontaktavimas, renkant medžiagą apie paminklus, suteikia analitinei medžiagai patikimumo. Savivaldybių darbuotojų, su kuriais buvo bendradarbiauta, sąrašas pateikiamas priede nr. 3.

Tyrimo ribotumų refleksija neabejotinai yra susijusi ir su ekspertinių interviu analitiniu įrankiu. Šiuo atveju kaip ir kituose panašaus pobūdžio tyrimuose, analitinę medžiagą renkančiuose ir iš eksperto statusą tam tikroje srityje turinčių asmenų interviu formatu, gali kilti klausimas, kiek patikima ir nešališka yra kiekvieno iš ekspertų suteikta informacija ir kokią įtaką tai gali daryti tyrimo rezultatams. Vis tik, laikantis pozicijos, kad ekspertinių interviu metodas šiame tyrime atlieka tik komplementarią funkciją, kai interviu būdu surinkta informacija analizės procese yra neutralaus pobūdžio, suteikianti objektyvių ekspertinių žinių apie paminklus (jų skaičių, iniciatorius, pastatymo aplinkybes ir etc.); apie dominuojančius istorinius naratyvus, jų reikšmes, manytina, kad šis aspektas reikšmingos įtakos tyrimo rezultatams neturi. Ekspertų, dalyvavusių interviu, sąrašas ir protokolai, nurodantis eksperto poziciją, interviu laiką ir vietą pateikiamas priede nr. 2.

Galiausiai, kritinės refleksijos nurodo ir tai, kad matymo ir tam tikru vaizdu perteikiamų reikšmių pobūdį medijuoja socialinis kontekstas²¹², kuris užima išskirtinę poziciją interpretacinio pobūdžio tyrimų paradigmoje²¹³. Tyrime domimasi, kokias reikšmes valstybės tapatumo atžvilgiu, paminklai kuria viešojoje erdvėje ir šiandienos perspektyvoje, t. y. analizės medžiaga tampa tie šaltiniai, kurie yra lengvai viešai prieinami analizės laikotarpiu. Kitaip sakant, tyrimo kontekstu tampa esamoji aplinka su savo politinėmis, kultūrinėmis, ideologinėmis, istorinėmis, ekonominėmis orientacijomis. Tokio pobūdžio nusistatymas, kai domimasi, ką paminklai „komunikuoja“ iš šių dienų perspektyvos, yra susijęs su tam tikrais reikšmių atsekimo ribotumais – nėra domimasi istorine reikšmių kaita, nustatant, kokią reikšmę konkretus paminklas, pastatytas, pavyzdžiui, 1992 m., reiškė pastatymo metais ir kaip ta reikšmė pasikeitė iki tyrimo įgyvendinimo laikotarpio 2020 m. Tai, kad kontekstu tampa esamasis periodas – tyrimo įgyvendinimo laikotarpio kontekstas – neabejotinai daro įtaką tyrimo rezultatams, tačiau ši įtaka nėra neigiama, nes tyrimu siekiama suprasti, ką apie Lietuvą ir ją supantį pasaulį šiandien pasakoja Lietuvos viešosiose erdvėse stovintys paminkliniai objektai.

Paminėtini ir potencialūs ribotumai, susiję su analizuotų paminklų kiekiu. Iki šioje disertacijoje įgyvendinamo tyrimo, paminklų, per atkurtos Nepriklausomybės laikotarpį atsiradusių skirtingose Lietuvos miestų ir miestelių viešosiose erdvėse, sąrašas neegzistavo, todėl, pradėjus tyrimą nebuvo žinoma su kokiu paminklų skaičiumi teks dirbti. Galutinis paminklų sąrašas, kuriame paminklų skaičius siekė 395 objektus, reikalavo lankstumo ir diktavo analitinius pasirinkimus, kai, disertacijos kontekste siekiant išanalizuoti tokį kiekį paminklų, atlikti ne tik šių dienų konteksto,

²¹² Gillian Rose, *Visual Methodologies: an Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage, 2007, p.11.

²¹³ Schwartz-Shea P., Yanow D., 2012, p. 47.

bet ir, pavyzdžiui, archyvinių šaltinių, susijusių su kiekvienu paminklu, analizė tapo neįmanoma.

Apžvelgti potencialūs tyrimo ribotumai nesutrukdo įgyvendinti tyrimo ir pateikti atsakymą į pagrindinį tyrimo klausimą – kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra formuojama per paminklines praktikas. Šiuos ribotumus minimizuoti ar jų vengti siekiama, pateikiant išsamius priedus, susijusius su tyrimo medžiaga, leidžiančia atsekti reikšmių identifikavimo kryptis ir principus, o kartu empirinėje tyrimo dalyje nuosekliai ir detalai aprašant, kaip gautos vienos ar kitos reikšmės, susijusios su valstybės tapatumu ir sudarančios teiginius apie Lietuvą ir ją supantį pasaulį. Minėti ribotumai ir pati tyrimo strategija taip pat lemia tyrimo išvadų pobūdį: pagrindinis tikslas yra pateikti ne plačias ir universalias generalizacijas, bet pagrįstą ir nuoseklų reikšmių formavimosi proceso, veikiančio konkrečiame kontekste, atskleidimą bei jo aprašymą.

Lentelė nr. 2 Apibendrinta analitinė strategija

	<i>Modalumas: kas yra analizės medžiaga?</i>	<i>Atranka: kaip renkama medžiaga analizei?</i>	<i>Analitinis įrankis: kaip analizuojama surinkta medžiaga?</i>
Paminklas kaip reikšmės šaltinis pats savaime	Vaizdai – paminklai ir įrašai ant paminklų – vizualus diskursas	KPD Kultūros vertybių registras, LGGRTC Paminklinių objektų sąvadas, savivaldybių ir turizmo centrų informaciniai ištekliai bei kiti vieši šaltiniai, pateikiantys informaciją apie konkrečios savivaldybės teritorijoje esančius paminklus	Vaizdinio diskurso analizė, integruojant semiotinės diskursyvinio lygmens analizės bruožus
	Kalbėjimas, diskusijos apie paminklus – žodinis diskursas	Pagal raktažodžius, kurių funkciją atlieka paminklų pavadinimai, renkama viešai prieinama tekstinė informacija	Kritinė diskurso analizė
Papildomas įrankis, neutralus diskursyvaus analitinio paminklų skaitymo atžvilgiu	Kontekstas ir intertekstas, kaip reikšmių struktūros, kuriose formuojasi paminklų reikšmės ir kurios leidžia atsekti dominuojančią reikšmę	Eksperto statusą tyrimo kontekste turinčiais laikytini asmenys, kurie per savo profesinę veiklą prisideda prie žinių apie paminklus ir jų supratimą formavimo bei aiškinimo, tai yra paminklo saugininkai, istorikai, paminklinių sąvadų sudarinėtojai, atstovaujantys KPD ar LGGRTC bei kitoms atminties formavimo institucijoms. Ekspertų atranka grįsta tyrimo metu išryškėjusia paminklų tematika.	Ekspertinių interviu ir istoriografijos medžiaga funkcionuoja kaip neutrali informacija, padedanti suprasti, kokiose reikšmių struktūrose atsiranda paminklai ir į kokius tipus pagal egzistuojančius / dominuojančius istorinius naratyvus jie gali būti suskirstomi.

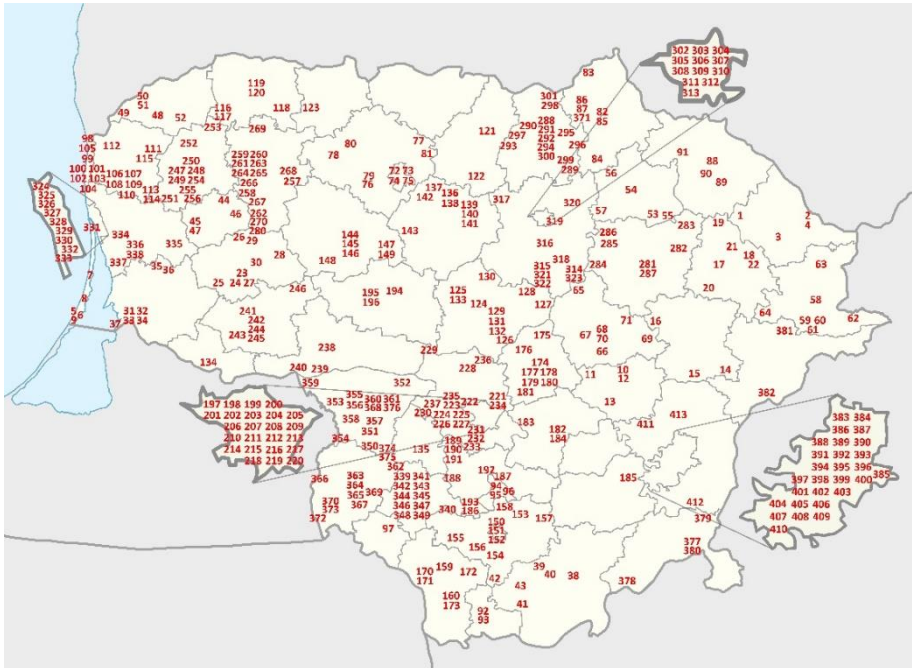
III. LIETUVOS VALSTYBĖS TAPATYBĖ PAMINKLUOSE

Analizės metu išryškėjusios paminklinių praktikų kuriamos ir reprezentuojamos reikšmės leido tipologizuoti paminklus, išskiriant penkis paminklų tipus – egzistuojančius istorinius naratyvus: 1) pasakojimas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai; 2) valstybingumo pasakojimas; 3) pasakojimas apie senąją Lietuvą; 4) tautinio atgimimo pasakojimas; 5) žydiškasis pasakojimas. Analitinėje dalyje, visų pirma, pateikiama kontekstinė informacija, susijusi su kiekvienu iš paminklų tipų, tai yra tam tikru istoriniu naratyvu, supančiu paminklus, bei informacija apie konkrečiam tipui priskiriamų paminklų skaičių ir vizualiosios raiškos išskirtinumus, jie šie egzistuoja. Vėliau pereinama prie detalaus tapatybinių reikšmių, išsiskleidusių analizuojant skirtingiems tipams – istoriniams naratyvams – priskirtinus paminklus, aptarimo.

Diskursyvaus paminklinių praktikų skaitymo metu, įgyvendinant vizualaus ir žodinio diskursų analizę, papildomą ekspertinių interviu informacija ir istoriografinę medžiagą, paaiškėjo, kad valstybės tapatybės samprata per paminklines praktikas Lietuvoje skirtinguose naratyvuose skleidžiasi, apimdama tris tarpusavyje susijusius lygmenis: lokalųjį, nacionalinį ir globalųjį. Šiuose lygmenyse persidengiančios ir skirtinguose istoriniuose naratyvuose – paminklų tipuose – atsikartojančios reikšmės leido identifikuoti valstybės tapatumo, reprezentuojamo per paminklus, metanaratyvą, kartu apibrėžiantį pagrindinius šiandienos paminklokūros procesų Lietuvoje principus.

Lentelė nr. 3 Tapatybinių reikšmių išsidėstymo schema

METANARATYVAS	
1) Pasakojimas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai	} Lokalus lygmuo
2) Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą	
3) Pasakojimas apie senąją Lietuvą	} Nacionalinis lygmuo
4) Tautinio atgimimo pasakojimas	
5) Žydiškasis pasakojimas	} Globalus lygmuo

Paveikslas nr.1 Analizuotų paminklų išsidėstymas Lietuvoje

1. Naratyvas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai

Daugiausia paminklų analizuojamoje imtyje atmena su okupacija, kurią Lietuva patyrė XX a. ir kuri prasidėjo 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos armijos įvedimu į Lietuvos teritoriją, susijusius įvykius – partizaninį pasipriešinimą ir tremtį. Tipologizuojant paminklus pagal egzistuojančius / dominuojančius istorinius naratyvus, būtent pasakojimas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai sudaro kiekybine prasme gausiausią paminklų tipą. Šiam tipui priskirtini 125 paminklai iš 395.

Pažymėtina, kad pasipriešinimo okupacijai paminklų tipas yra sudarytas iš dviejų tematinų paminklų grupių: tai 1) paminklų, pastatytų partizaninio judėjimo ir jį įgyvendinusių asmenų atminimui, ir 2) paminklų, atmenančių tremtinius, trėmimų patirtis. Atitinkamai 96 paminklai žymi pasakojimą apie partizaninį judėjimą, 45 – išgyventą tremties patirtį, o 18 paminklų iš minėtų 96 ir 45 paminklų persidengia, kartu atmindami ir partizaninį judėjimą, ir tremtį. Tai, kad okupacijos ir pasipriešinimo jai naratyvą atspindi būtent šios dvi išskirtos paminklų grupės, liudija du paminkluose išryškėjantys aspektai: 1) sutampantys laikotarpiai, atsispindintys paminklinių praktikų įrašuose; 2) persidengiantys paminklai, kurie yra skirti kartu ir tremtinių, ir partizaninio judėjimo dalyvių, ir kitų rezistencijos dalyvių atminimui.

Naratyvą apie okupaciją ir pasipriešinimą jai paminklai pradeda „pasakoti“ likus metams iki 1940 m. įvykusios Lietuvos aneksijos: tai liudija tremtį atmenančių paminklų epitafijos, nurodančios dar 1939 m. Nors tiek tremtį, tiek partizaninį

pasipriešinimą atmenančiuose paminkluose, žymint sovietinio pasipriešinimo pradžią, dominuoja 1944 m. išskyrimas, galima rasti išskirčių, nurodančių, kad okupacija ir tam tikras pasipriešinimas okupacijai prasidėjo anksčiau: bene anksčiausiai datuojamas Žemaičių Naumiesčio memorialas Tėvynės kančioms, kurio užrašas kviečia „nepamiršti 1939–1990 Tėvynės kančių“; ankstesnę nei 1944 m. pasipriešinimo pradžią nurodo, pavyzdžiui, paminklas Šarkių apylinkės 1941–1951 m. žuvusių sukilėlių ir partizanų atminimui; paminklas Smilgių valsčiaus stalinizmo aukoms, ant kurio postamento iškalta 1940–1953 m. data; memorialas politinių kalinių ir tremtinių atminimui Klaipėdoje, žymintis 1940–1990 m. datą; paminklas politiniams kaliniams ir tremtiniams Marijampolėje, atmenantis, kaip liudija įrašas, kovojusius už Lietuvos laisvę 1940–1956 m.; paminklas Jonavos krašto laisvės kovotojams, kurio kolona yra „suveržta dviem alegoriniais pančiais: apatinis simbolizuoja 1940-aisiais prarastą nepriklausomybę, antrasis – Antrojo pasaulinio karo metu suvaržytą laisvę“²¹⁴; Varėnoje ir Nedzingėje stovintys paminklai tremtiniams ir partizanams²¹⁵, kuriuose įrašytos 1941 m. datos; taip pat paminklas Tautos kančioms Skuode, primenantis 1941–1991 m. lietuvių tautos kančias²¹⁶, arba paminklas Šeduvos geležinkelio stotyje „1941–1952 Lietuvos tremtinių atminimui“. Pabaigos data, per paminklus kuriant pasakojimą apie okupaciją ir pasipriešinimą jai, dažniausiai žymima 1953 m.²¹⁷, nors pasitaiko ir kitokio, tai yra vėlesnių, datų žymėjimo. 1955 m. data nurodoma ant paminklo žuvusių Kėdainių apskrities Kėdainių valsčiaus Slikių ir Žeimių valsčiaus Akmenų kaimų Vyčio apygardos partizanų atminimui; tokią pat datą žymi ir paminklas Stalgėnuose partizanams, ryšininkams, jų rėmėjams, politiniams kaliniams atminti „kentėjusiems už Lietuvos laisvę 1944–1955 m.“, 1956 m. data nurodoma ant Vilniuje esančio paminklo tremtiniams Jakutijoje, taip pat ant paminklo tremtinių atminimui Marijampolėje, 1965 m. pabaigos datą žymi paminklas, žuvusiems Kretingos apskrityje veikusios Žemaičių apygardos „Kardo“ rinktinės partizanams atminti. Lietuvos viešosiose erdvėse galima sutikti ir dar vėlesnio datavimo, kuris sutampa su istorine okupacijos pabaigos data – 1990 m. Pavyzdžiu galėtų tapti Klaipėdoje esantis memorialas politinių kalinių ir tremtinių atminimui, taip pat paminklas Tėvynės kančioms

²¹⁴ Jonavos žinios, „Jonavoje bus atidengiamas paminklas laisvės kovotojams atminti“, *jonavoszinios.lt*, (<https://www.jonavoszinios.lt/naujiena/jonavoje-bus-atidengtas-paminklas-laisves-kovotojams-atminti-ziureta-2021-03-05>).

²¹⁵ Tai paminklas 1941 m., 1944–1952 m. iš Varėnos geležinkelio stoties į tremtį ir lagerius išvežtų Varėnos ir jos apylinkių gyventojų atminimui ir paminklas Nedzingės parapijos žuvusių 1941 m. Birželio sukilėlių ir 1945–1953 m. žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui.

²¹⁶ „Paminklas Tautos kančioms atminti“, *skouds.lt*, (<http://www.skouds.lt/istoriniai-objektai/1142-paminklas-tautos-kancioms-atminti-ziureta-2021-05-14>).

²¹⁷ Paminklas Didžiosios kovos apygardos partizanams Gelvonuose, paminklas Vyčio apygardos partizanams Vadokliuose, paminklas bolševizmo kankiniams kalėjime atminti Marijampolėje, paminklas žuvusiems Narvydžių apylinkės partizanams, paminklas Dainavos apygardos partizanams pagerbti Miroslave, paminklas Telšių būrio partizanams, paminklas tremtiniams Sereikiuose, paminklas stalinizmo aukoms Smilgiuose, paminklas tremtiniams Naujojoje Vilnioje, paminklas Tauro apygardos partizanams Marijampolėje ir etc.

Žemaičių Naumiestyje ar paminklas Tautos kančioms Skuode, ant kurio nurodyta dar vėlesnė – 1991 m. data.

Bendrame istoriniame naratyve apie okupaciją ir pasipriešinimą jai, anot Arvydo Anušausko, atraminiu tašku tampa 1940 m., o pagrindiniu akcentu – ginkluotas pasipriešinimas, parodęs, kad „lietuvių tauta nesutiko su okupacija, integravimu, įtraukimu į Sovietų Sąjungą ir priešinosi“²¹⁸.

Pasakojimo apie okupaciją ir pasipriešinimą jai dominavimą paminkluose, kiekybine – paminklų skaičiais – prasme, kaip rodo kontekstinė informacija, lėmė siekis deramai įamžinti tuos, su kuriais okupacijos metu buvo pasielgta netinkamai: susidorota, nužudyta ir palaidota bendrosė kapų duobėse, miškuose, patvoriuose²¹⁹. Kaip yra teigęs skulptorius Jonas Jagėla, aktyviai kūręs paminklus partizanams ir jų apygardoms, jo žmonos žodžiais tariant, tai lėmė ir istorinės bei politinės aplinkybės:

„žmonės klausinėdavo, ar reikia statyti paminklus laisvės kovotojams. Mano minėtas skulptorius J. Jagėla šiuo klausimu turėjo tokią nuomonę: kai 19 amžiaus viduryje Europoje griuvo imperijos ir atsirado naujos nepriklausomos valstybės, jos statė paminklus savo kovotojams už laisvę. Mes tuo metu buvome okupuoti carinės Rusijos. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, jai reikėjo stotis ant kojų ir rūpintis krašto ekonomika. Tarpukaryje paminklai statyti Lietuvos 10-mečiui ir 20-mečiui ir tik nedaug jų buvo aukšto meninio lygio, o laisvės kovotojų įamžinti nelabai suspėta. Tada Lietuva ir vėl buvo okupuota. Tai iki nepriklausomybės atkūrimo nelabai buvo progų statytų paminklus laisvės kovotojams“²²⁰.

Pažymėtina, kad pasakojimo apie okupaciją ir pasipriešinimą jai įpaminklinimą vos atkūrus nepriklausomybę lėmė ir papildomos priežastys: siekis įamžinti žuvusius artimuosius ir gedėti tų, dėl kurių gedėti nebuvo galima okupacijos metu.

„Kai Sąjūdžio metais prasidėjo tos statybos, žmonės buvo „tiesiog ištroškę“ įamžinti savo artimuosius. Dabar, žiūrint iš laiko perspektyvos, manau, kad jie padarė labai didelį ir gerą darbą, nes buvo tie, kurie įamžino žmones, kurių pavardžių mes gal nė nežinotume. Tai išėjo tarsi dviguba nauda: pirma, įamžino žmones, kurie žuvo dėl Lietuvos laisvės arba ypatingai nukentėjo sovietų okupacijos metu, tai vienas dalykas yra atmintis ir sužinojimas, kas vyko tame

²¹⁸ Anušauskas Arvydas, *interviu*, 2020 11 27. (Autorės asmeninis archyvas).

²¹⁹ Černiauskas Norbertas, *interviu*, 2020 08 11. (Autorės asmeninis archyvas); Trimonienė Rūta, *interviu*, 2020 06 23. (Autorės asmeninis archyvas).

²²⁰ Trimonienė R., *interviu*, 2020 06 23, op cit.

prieškariniame laikotarpyje ir pokaryje; kitas dalykas, tie žmonės įamžino savo artimuosius ir mes žinome jų pavardes, vardus ir slapyvardžius – tai duomenys, kuriuos mes galime tikrinti archyvuose, rasti kituose informaciniuose šaltiniuose.“²²¹.

„Pirmajame etape vyko aktyvus išgedėjimas, kai artimieji, negalėję išgedėti, palaidoti, atiduoti pagarbos savo artimiesiems, puolė masiškai statyti paminklus savo artimiesiems, bendražygiams. Tai labiau simbolizuoja, kad reikia įkalti į atmintį. Daug kur pažymėta mirtis ir kančia tų žmonių. Tai būtent aktyvios bendruomenės iniciatyva ir tie paminklai dažnai primena antkapius. Tas laikotarpis buvo labai aktyvus“²²².

Šio laikotarpio aktyvumą patvirtina tai, kad per pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį buvo pastatyti 43 iš 98 paminklų, per kuriuos atmenamas partizaninis pasipriešinimas, ir net 30 iš 45 paminklų, susijusių su tremties įamžinimu.

Bendrame šio tipo paminklų atsiradimo kontekste išskirtinas papildomas susidomėjimas okupacijos laikotarpiu, išryškėjęs pastaraisiais metais. Kaip aiškina R. Trimonienė ir N. Černiauskas:

„Išaugo nauja karta, kurie iš senelių ir tėvų buvo girdėję apie partizanus, „miško brolius“ ir dabar galėjo padėti įamžinti jų atminimą. Iki Atgimimo ir dar kokius ketverius-penkerius metus po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dar buvo naudojamas žodis „banditai“ partizanams apibūdinti. Lietuvoje ilgą laiką buvo labai ryškus susiskirstymas į partizanų ir tremtinių vienoje pusėje, o kitoje – į stribų ir enkavėdistų palikuonis“²²³,

„Užaugo karta, kuri gimė jau po 1990 m. ir ji pradėjo ieškoti klausimų, kas tai yra, ir savo priėjimo prie tos temos“²²⁴.

Paminklų partizanams atveju, antrasis paminklų statymo suaktyvėjimo laikotarpis – pastarasis dešimtmetis – įamžinimo diskurse taip pat sietinas ir su geopolitinėmis aplinkybėmis. „Su Ukrainos ir Gruzijos įvykiais aišku, kad suaktyvėjo. Be abejonės, ta geopolitinė situacija tai paveikė, aktyvizavo“, „kitas etapas prasidėjo daugmaž su Ukrainos įvykiais ar kiek anksčiau, daugmaž 2010

²²¹ Ten pat, op cit.

²²² Černiauskas N., *interviu*, 2020 08 11, op cit.

²²³ Trimonienė R., *interviu*, 2020 06 23, op cit.

²²⁴ Černiauskas N., *interviu*, 2020 08 11, op cit.

metais, kai šią iniciatyvą perėmė valstybė, <...> banga atėjo per Ukrainos karą ir tai yra atsakas į grėsmę, ieškojimas praeityje atramos taškų, susitapatinimas²²⁵ – taip yra apibūdinama geopolitinių veiksnių įtaka paminklokūros procesams, susijusiems su pasakojimo apie pasipriešinimą okupacijai įpaminklinimu.

Šis kontekstinėje informacijoje išryškėjęs paminklų partizaniniam judėjimui suaktyvėjimo periodas ryškus ir žvelgiant į paminklų pastatymo datas. Nuo akcentuotų geopolitinių įvykių, tai yra nuo 2008-ųjų iki 2019-ųjų metų skirtingų Lietuvos vietovių viešosiose erdvėse išdygo 29 paminklai, susiję su pasipriešinimo okupacijai, tai yra partizaninio judėjimo, įpaminklinimu. Jei partizaninio judėjimo įpaminklinimo atveju pastarasis dešimtmetis geopolitinių veiksnių kontekste liudija ryškų paminklinių praktikų inicijavimo ir statymo suaktyvėjimą, laikotarpiu po 2000-ųjų metų paminklai tremtiniais statomi rečiau ir pasyviau. Per pastaruosius 19 metų pastatyta vos trečdalis paminklų trėmimų atminimui (tai yra 15 paminklų iš 45 paminklų), 2000–2005 m. laikotarpiu buvo pastatyti tik trys paminkliniai objektai, 2006–2009 m. laikotarpiu, taip pat 2014-aisiais ir 2017-aisiais metais kasmet atsirado po vieną paminklą tremčiai, o 2009-aisiais ir 2010-aisiais metais – po dvi paminklines praktikas per metus. Per paskutiniuosius metus didesniu aktyvumu pasižymėjo 2016 m., kai per vienerius metus buvo pastatyti trys paminklai tremtiniais atminti.

Remiantis analize, iniciatyvos statyti šiam pasakojimo apie okupaciją ir pasipriešinimą jai tipui priskirtinus paminklus ateina iš labai skirtingų lygmenų ir finansavimo šaltinių – jos būna ir asmeninės, ir visuomeninės, ir valstybinės, ir savivaldybių lygmens²²⁶. O vizualiojoje aptariamo tipo paminklų raiškoje galima išskirti keletą tendencijų.

Paveikslas nr. 2. Paminklas 1944–1949 m. Vabalninko valsčiaus Ilgalaukių ir Smilgiškio kaimo apylinkėse veikusių ir žuvusių partizanų atminimui, 1992 m., LGGRTC nuotr.

Paveikslas nr. 3 Paminklas 1944 m. gruodžio 22 d. sovietų represinių struktūrų sudegintų Petkūnų ir Važdėlės kaimų, nužudytų jų gyventojų Antano Deveikio, Antano ir jo sūnaus Povilo Gasiūnų, V. Kanapecko, Jurgio Kriščiūno, Jono Kulboko, Benedikto Peleko, Povilo Užusienio ir Povilo Vareikos atminimui, 1990 m., R. Trimonienės nuotr.

²²⁵ Anušauskas A., *interviu*, 2020 11 27, op cit.; Černiauskas N., *interviu*, 2020 08 11, op cit.

²²⁶ Trimonienė R. *interviu*, 2020 06 23.

Pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį statyti paminklai, įamžinantys partizanus, politinius kalinius ir tremtinius, savo vizualią raišką dažnai priminė antkapius – siekis atminti sutapo su siekiu išgedėti. Dažniausiai tai buvo akmeninės plokštės su jose iškaltais žuvusiųjų, kankintų ar ištremtų asmenų vardais, greta kurių vaizduojami valstybiniai simboliai – Vyčio Kryžius ir Gediminaičių stulpai, kai kuriais atvejais nurodant ir išvardintų asmenų gimimo metus. Ši raiška dažnai kartojasi partizanams skirtuose paminkliniuose objektuose, kurių pristatymuose, kaip rodo diskurso analizė, akcentuojamas noras, poreikis „tinkamai įamžinti“, „pagerbti atminimą“. Valstybės tapatumo formavimo per paminklus prasme tai kuria asociacijas su kančiomis ir kovomis bei žūtimis dėl valstybės.

Galima išskirti ir dar vieną vizualinį bruožą, būdingą tremtį atmenantiems paminklams ir kai kurioms partizaninį judėjimą įpaminklinančioms praktikoms, kuris yra sietinas su noru pagerbti tuos, kurie žuvo, kovojo už Lietuvos valstybę. Tai paminklinėje raiškoje dažnai dominuojanti aukuro vizualika, kai aukuras sudarytas ar papuoštas lauko akmenimis. Tremties patirtį ar partizaninį judėjimą įpaminklinančius aukurus sutikti galime Kaišiadoryse, Rietave, Vilniuje, Peršekininkų, Bukonių kaimuose, Nedzingėje, Noruliuose, Slikių, Riogliškių, Babrungo, Mikėnų, Riečių kaimuose, Marijampolėje, Endrikių kaime. Pagrindinė tokios vizualiosios raiškos paminklinių praktikų paskirtis yra susijusi su per juos atmenamų asmenybių ar įvykių garbinimu, emocinio krūvio prasme orientuojantis į praeities ir dabarties santykį bei liūdesį ir susikaupimą²²⁷. Tokiu būdu paminklinė raiška, susijusi su antkapiais ar antkapinius-aukurus primenančia estetinė paminklų raiška, tarsi pasitelkiama pasakoti apie sudėtingiausią, tragiškiausią istorinį Lietuvos valstybės laikotarpį.

Paveikslas nr. 4 Paminklas tremyje mirusių ir sovietų lageriuose žuvusių Kaišiadorių krašto gyventojų atminimui, 1996 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.

Paveikslas nr. 5 Paminklas Rietavo ir jo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui, 1993 m., LGGRTC nuotr.

²²⁷ Antanavičiūtė R., Mikalajūnė E., 2012, p. 32.

1.1. Tapatumo raiška paminkluose partizaniniam judėjimui

„Mes esame tie, kurie kovojo ir žuvo už tėvynės laisvę“ – tokia intersubjektyvi reikšmė, atsikartojanti partizaniniam judėjimui, šio judėjimo dalyviams ir vadams skirtuose paminkluose, ryškėja atlikus paminklų analizę. Kovos ir už laisvę, ir už nepriklausomybę motyvas labai ryškus ir žodiniame diskurse apie paminklus, skirtus partizaninio judėjimo atminimui²²⁸. Tokie diskurse dominuojantys motyvai sutampa su atsikartojančiais užrašais ant paminklų, tarp kurių dažniausiai pasitaiko: „žuvę už tėvynės laisvę“, „žuvusiems už Lietuvą“, „žuvę dėl tėvynės laisvės“, „jie žuvo už Lietuvos laisvę“, „žuvusiems už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę“. Tai, ką turime prisiminti per paminklą, partizaninio judėjimo paminklų atveju sutalpinama į „tėvynės“, „Lietuvos“, „laisvės“ ir „nepriklausomybės“ sąvokas ir gali būti apibūdinama diskurse dominuojančiu suvokimu, kad „laisvės niekas nedovanoja, ją reikia apginti“²²⁹. Greta šių nuolat atsikartojančių sąvokų atsikartoja ir tam tikri vizualieji bruožai – tai yra iškalti du oficialiems valstybės simboliams priskiriami ženklai: dvigubas kryžius arba Vyčio Kryžius ir Gedimainaičių stulpai.

Dvigubas kryžius, žinomas kaip Jogailaičių dinastijos simbolis, „ypač išpopuliarėjo XX a. pirmojoje pusėje, nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje. Ši kryžių kaip skiriamąjį ženklą ėmė naudoti Lietuvos kariuomenė, aviacija, kitos valstybės institucijos. Jis papuošė Lietuvos ordinus ir medalius, pareigybinius ženklus, tapo daugelio visuomeninių draugijų ir organizacijų atributu. 1919 m. dvigubas kryžius buvo pavadintas kryžiumi „Už Tėvynę“ ir tapo vienu aukščiausių valstybės apdovanojimų. 1920 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidento įsaku kryžius „Už Tėvynę“ buvo pavadintas Vyčio Kryžiumi. <...> 1930 m. rugsėjo 1 d. Vyčio Kryžius buvo pavadintas Vyčio Kryžiaus ordinu. Dvigubas kryžius taip pat naudotas ir kariuomenės simbolikoje kaip karo aviacijos simbolis, taip pat kaip Lietuvos karo invalidų šalmų ženklas, kaip pagrindinis Lietuvos šaulių sąjungos simbolis“²³⁰. Tai simbolis, kuris net ir sovietmečiu, uždraudus valstybingumo simbolius, buvo naudotas pagrindinėse rezistencinėse veiklose. Kartu tai aukščiausias Lietuvos Respublikos karinis ordinas, skiriamas už didvyrišką drąsą ginant Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Todėl toks nuolatinis simbolio naudojimas tarsi patvirtina,

²²⁸ Pavyzdžiui: „Memorialinis kompleksas Antanui Kraujeliui atminti – paminklas visiems Lietuvos partizanams“, *etaplus.lt*, 2019 sausis, (<https://www.etaplus.lt/memorialinis-kompleksas-antanui-kraujeliui-atminti-paminklas-visiems-lietuvos-partizanams> žiūrėta 2020 01 05); Raginytė Lina, „Iškilmingai atidengtas paminklas Lietuvos laisvės gynėjams“, *mignalina.lt*, 2016 m. liepos 4 d., (<https://www.mignalina.lt/2016/07/04/iskilmingai-atidengtas-paminklas-lietuvos-laisves-gynejams/>; http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/09/03/gkras_05.html žiūrėta 2020 01 15); „Bus įamžinti kovotojų už Lietuvos laisvę žygiai per Baltijos jūrą“, *alkas.lt*, 2011 m. rugpjūčio 25 d., (<http://alkas.lt/2011/08/25/bus-iamzinti-kovotoju-uz-lietuvos-laisve-zygiai-per-baltijos-jura/> žiūrėta 2020 01 06).

²²⁹ Baltakis Jonas, „Tremtiniai nė akimirksniai neprarado Vilties sugrįžti“, *mignalina.lt*, 2016 m. lapkričio 10 d., (<https://www.mignalina.lt/2016/11/10/tremtiniai-ne-akimirksniai-neprarado-vilties-sugrizti/> žiūrėta 2020 01 14).

²³⁰ Akmenytė-Ruzgienė Vilma, „Lietuvos valstybės simboliai“ // „Dvigubas kryžius“, *lrs.lt*, (https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38115&p_k=1 žiūrėta 2021 10 11).

kad atmename tuos, kurie kovojo už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, ir kartu nurodo tam tikrą tąsą su viduramžiais kurta Lietuva bei XX a. pirmoje pusėje sukurta pirmąją Lietuvos Respublika, kai Vyčio Kryžius buvo pradėtas aktyviai naudoti.

Dar ryškesnį tęstinumo momentą implikuoja aktyvus Gediminaičių stulpų naudojimas. Neabejotina, kad Gediminaičių stulpai nuo 1397 m. buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto herbas, bylojęs apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikais suformuotas Lietuvos valstybės ištakas. „Gediminaičių stulpai ypač paplito XX a. pirmojoje pusėje, kai susikūrė nepriklausoma Lietuvos valstybė“²³¹, tad šio simbolio nuolatinis naudojimas paminkluose nurodo sąsajas ne tik su pirmąją Lietuvos Respublika, bet ir su valstybingumo bei savarankiškos valstybės idėja, suformuota dar LDK Vytauto laikais. Išskirtimi, patvirtinančia tęstinumo aspektą, tampa ir Kupiškio rajone, Stuburuose, esantis paminklas „Lietuva“ žuvusiems S. Dariaus ir S. Girėno rinktinės partizanams: paminkle greta Gediminaičių stulpų iškalta: „LDK 1430“.

Tapatybinėje *mes* perspektyvoje matoma gana ryški politinė savivoka, Lietuvą suvokiant kaip savarankišką institucinę sąrangą turinčią valstybę. Tapatinimasis su suverenia valstybe Lietuva ryškėja nuo 2004 m. visos Lietuvos teritorijoje ėmus aktyviau statyti paminklus Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos (LLKS) atstovams. 2004 m. Palangoje pastatytas paminklas iš šio miesto kilusio LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signataro ir šios Tarybos prezidiumo pirmininko, generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimui. Paminklas jam 2009 m. iškilo ir Kaune, Karo muziejaus sodelyje. 2010 m. Švenčionių rajone iškilo paminklas LLKS Tarybos prezidiumo nario Vinco Žaliaduonio-Cezario, jo kovos draugų – žuvusių Ceikinių krašto partizanų – atminimui. 2016 m. Rokiškio rajone atidengtas paminklas, skirtas LLKS Tarybos nariui, 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signatarui Leonardui Vilhelmui Grigoniui-Užpaliui. Galiausiai, 2017 m. Lazdijuose iškilo paminklas Adolfui Ramanauskui-Vanagai, kuris buvo LLKS Gynybos pajėgų vadas, ir paminklas LLKS deklaracijos signatarui Aleksandrui Grybinui-Faustui Lukšiuose. 2015–2019 m. programą LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signatarams jų gimtinėse įgyvendino ir valstybės lėšomis finansuojamas LGGRTC. Tuo tarpu pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį buvo pastatyti tik trys paminklai, susiję su LLKS atstovais, o du iš jų didžiąja dalimi skirti atminti tą patį veikėją. Du paminklai 1995-aisiais ir 1996-aisiais metais iškilo Veiveriuose: tai atitinkamai paminklas brolių – LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos „Partizanai“ autoriaus Juozo-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto, Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanų Jurgio-Piršlio ir Stasio-Juodvarnio Lukšų atminimui bei paminklas LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos „Partizanai“ autoriaus Juozo Lukšos-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto atminimui. 1999 m. paminklas LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkui, generolui Jonui Žemaičiui-Vytautui buvo atidengtas sostinėje.

²³¹ Ten pat.

Analitiniame lygmenyje dėmesys LLKS paminklokūros procesuose sustiprina suverenios valstybės tęstinumo reikšmės, reprezentuojamos paminklinėmis praktikomis, svarbą. Kaip žinia, svarbiausias LLKS dokumentas buvo 1949 m. vasario 16 d. pasirašyta Deklaracija, kuri „įteisino LLKS kaip visuotinio organizuoto ginkluotojo pasipriešinimo sovietinei okupacijai organizaciją, o jos Tarybą – kaip vienintelę teisėtą valdžią okupuotos Lietuvos teritorijoje. Seimas, įvertindamas LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos reikšmę Lietuvos valstybės tęstinumui, 1999 m. sausio 12 d. priėmė įstatymą dėl Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos, kuris nustatė šio dokumento statusą Lietuvos Respublikos teisės sistemoje, pripažino kaip Lietuvos valstybės tęstinumui reikšmingą teisės aktą“²³². Ryškus LLKS atsiradimas diskurse sustiprina intersubjektyvią reikšmę, susijusią su valstybės tapatumo apibrėžimu per paminklus partizanams, Lietuvą suvokiant kaip laisvą, nepriklausomą valstybę, sukurtą XX a. pirmoje pusėje, kurios ištakos siekia LDK ir Vytauto laikus.

Kitas tapatumo suvokimui reikšmingas elementas, išsiskleidęs analizės metu, yra greta savitumo sampratos išryškėjęs kitoniškumo supratimas: mes žuvome, mes kovojome, o tie, kurie kankino ir žudė bei atėmė laisvę buvo grėsmingi *kiti*. Priešas, vadovaujantis analizės duomenimis, reiškiasi trimis kryptimis, per paminklinę raišką fiksuojant tris laisvei ir nepriklausomybei grėsmę keliančius priešus: Rusiją arba tuometinę SSRS, tuometę Lenkiją ir nacistinę Vokietiją.

Į SSRS kaip grėsmingo *kito* intersubjektyvią reikšmę ryškiausiai nurodo paminklai, kurie žudynių ar kankinimų pradžią datuoja 1944 m. ar vėlesnius metus. Tai sutampa ir su ginkluotos rezistencijos, tai yra aktyvaus partizaninio judėjimo, nukreipto prieš Lietuvą aneksavusią ir reokupavusią SSRS, pradžia. Toks datavimas, sietinas būtent su SSRS sugrėsminimu ir šios valstybės kaip priešiškos jėgos suvokimu, fiksuojamas paminkluose Didžiosios kovos apygardos partizanams Gelvonuose, žuvusiems Narvydžių apylinkės partizanams, Dainavos apygardos partizanams pagerbti Miroslave, Vyčio apygardos partizanams ir jų rėmėjams Vadokliuose, Vabalninko valsčiaus Ilgalaukių ir Smilgiškio kaimų partizanams, Sedos kautynėse 1944 m. spalio 7 d. žuvusių Tėvynės apsaugos rinktinės karių atminimui, Telšių būrio partizanams, Vytauto apygardos Liūto rinktinės Perkūno būrio partizanams Kubiliuose, Tauro apygardos partizanams Marijampolėje, Akmenų kaimų Vyčio apygardos partizanų atminimui Slikių kaime, partizanams ir sovietinio genocido aukoms Sereikiuose, Žuvinto kautynėms ir kitose paminklinėse praktikose.

Diskursyvus paminklų skaitymas atskleidė, kad iniciatyvos statyti paminklus partizanams ateina iš labai skirtingų lygmenų ir finansavimo šaltinių. Tai reiškia, kad partizaninio judėjimo paminklinių praktikų kuriamos intersubjektyvios reikšmės, apimančios ir priešiškų mūsų valstybei jėgų vaizdinį, egzistuoja skirtinguose lygmenyse ir skirtingose atmintyse – tai ne tik institucionalizuota reikšmė, kurią savo iniciatyvomis palaiko nacionalinės ar savivaldos politikos lygmuo, bet individualią ir

²³² „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“, 1999 m. sausio 12 d., VIII-1021, Vilnius, (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.71713/asr> žiūrėta 2021 02 18).

kolektyvinę tam tikrų bendruomenių atmintį bei jos svarbą liudijanti išraiška. Vis tik, svarbu atkreipti papildomą dėmesį, kaip šis esamas politinio valstybės tapatumo dėmuo per paminklokūros procesus yra palaikomas ir valstybiniu lygmeniu. Valstybinės atminimo programos 1995–2009 m. rėmuose²³³ buvo nuspręsta pastatyti partizanų apygardų paminklus 9 partizanų apygardoms įamžinti. Iki 2020 m. rugsėjo mėnesio buvo pastatyti 8 iš 9 suplanuotų paminklų: 1996 m. pastatytas paminklas Algimanto apygardos partizanams Troškūnuose, Anykščių rajone; 1998 m. Širvintų rajone, Gelvonuose, išdygo paminklas Didžiosios Kovos apygardos partizanams; 2003 m. Marijampolė pastatytas paminklas Tauro apygardos partizanams; 2005 m. – Žemaičių apygardos partizanams Telšiuose; 2006m. – Vyčio apygardos partizanams Panevėžio rajone esančiuose Vadokliuose; Radviliškio rajone, Šeduvoje, 2007 m. iškilo paminklas Prisikėlimo apygardos partizanams; o 2009 m. paminklai buvo pastatyti net dviem partizanų apygardoms – Vytauto apygardos partizanams Utenoje ir Kęstučio apygardos partizanams Tauragėje.

Nė vienas iš analizuotų paminklų tiesiogiai „nekalba“ apie partizanus, žuvusius antinacistinio pasipriešinimo metu. Keliuose paminkluose, kurie įamžina žuvusių atminimą, nurodomas laikotarpis, apimantis ir antinacistinio pasipriešinimo laikotarpį. „Žuvę dėl tėvynės laisvės 1941–1951“ – taip tai, ką svarbu prisiminti, nurodo paminklas Šarkių žuvusių sukilėlių ir partizanų atminimui, apimdamas ir nacistinio pasipriešinimo laikotarpį, kai Vokietija buvo suvokiama kaip grėsmingas *kitas*. Vis tik, lyginant su SSRS kaip prieš suvokimu, nacistinės Vokietijos kaip grėsmingo *kito* samprata yra išreikšta silpnai ir atsikartoja retai.

Priešiškos jėgos samprata sietina ir su tuometine Lenkija. Vienas paminklas, stovintis Dubingių miestelyje, yra skirtas „Lietuviams nužudytiems Armijos Krajovos 1944“. Tai paminklinė praktika, skirta 1944 m. birželio 23 d. Armijos Krajovos penktosios, Breslaujos ir Naručio brigadų kareivių, nužudytų Dubingių, Joniščio, Inturkės, Molėtų, Bijutiškio, Giedraičių ir Siužionių apylinkių gyventojų atminimui²³⁴. Nors bendroje imtyje tai yra vienas paminklas, jis reikšmingas dėl to, kad, kaip akcentuojama paminklo pristatymuose, lenkų partizanai, priklausę Armijai Krajovai, veikė tik Vilniaus krašte ir būtent Dubingiuose surengė didžiausias vietinių gyventojų žudynes²³⁵, kurių atminimas ir yra įpaminklinamas. Atsiribojimą nuo Lenkijos, kaip istorinės jėgos, kėlusios grėsmę Lietuvai, žymi ir paminklas žuvusiems pasieniečiams Linkmenyse. Ši paminklinė praktika skirta pasienio pareigūnams, saugojusiems Lietuvos ir Lenkijos demarkacinę liniją 1923–1939 m. Netoli paminklo vietos „ėjo administracinė linija su Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu. <...> Pareigūnai čia turėjo atlikti nelengvą ir pavojingą tarnybą, nes tai buvo laikina siena tarp neseniai kariavusių valstybių. Šios linijos Lietuva niekada nepripažino kaip

²³³ „Paminklai Lietuvos partizanų apygardoms“ // Molėtų rajono savivaldybė, *genocid.lt*, (<http://genocid.lt/centras/lt/2576/a/> žiūrėta 2021 04 12).

²³⁴ „Paminklai“ // Molėtų rajono savivaldybė, *genocid.lt*, (http://genocid.lt/Statiniai/Vietos/Paminklai/Moletai_paminklai.htm#Dubingiu žiūrėta 2021 02 14).

²³⁵ „Memorialinis paveldas“, *asvejosparkas.lt*, 2009 m. spalio mėn. 3 d., (<http://asvejosparkas.lt/?p=447> žiūrėta 2021 02 12).

valstybės sienos, ją žymėjo tik paprastomis medinėmis gairėmis, kurios neretai lenkų iniciatyva buvo perkasinėjamos ir dėl to ne kartą kildavo konfliktai²³⁶. Lenkijos kaip istorinio priešiško *kito* samprata, lyginant su SSRS priešiškumo reikšme, vėlgi, yra išreikšta labai silpnai.

Tai, kad grėsmingiausio *kito* intersubjektyvi reikšmė priskiriama SSRS nurodo ir paminklų įrašai, kuriuose išskiriamas 1941 m. birželio sukilimo laikotarpis, darant pertrūkį ir greta nurodant 1944–1953 m. laikotarpį. Nacistinės okupacijos laikotarpis tokiu būdu per paminklus neapimamas ir nutylimas. Iliustratyviu pavyzdžiu galėtų būti paminklas Nedzingėje „žuvusiems už tėvynę sukilėliams ir partizanams“, skirtas Nedzingės parapijos žuvusių 1941 m. birželio sukilėlių ir 1945–1953 m. žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui,²³⁷ arba paminklas Jonavos krašto laisvės kovotojams nuo 1940 m.²³⁸ Taip pat ir paminklas Gerdžiūnų miestelio bei jo apylinkių gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir išstremtų 1941 ir 1944–1952 metais atminimui.

SSRS kaip grėsmingiausio *kito* reikšmė, per paminklines praktikas partizanams išreiškiant valstybės tapatumo sampratą, leidžia suprasti ir paminklinių praktikų partizaniniam judėjimui atminti suaktyvėjimą pastarąjį dešimtmetį. Geopolitinės aplinkybės aktualizuoja istorinį priešišką *kita*, apibrėžiamą per SSRS reikšmę. Aktyvus naujų paminklų partizanams atsiradimas po Rusijos-Gruzijos karo ir Rusijos-Ukrainos karinio konflikto, kai per šiuos paminklus reprezentuojama laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės samprata, kurios egzistencijai istorinę grėsmę kėlė SSRS, įtvirtina intersubjektyvią Rusijos ir jos pirmtakės SSRS kaip priešiško *kito* reikšmę bei jos aktualumą.

Kaip jau buvo aptarta, pirmasis laikotarpis, žymintis gausų paminklinių praktikų, atstovaujančių naratyvui apie okupaciją ir pasipriešinimą jai, atsiradimą, chronologiniu požiūriu sutampa su pirmuoju atkurtos nepriklausomybės dešimtmečiu. Antrasis suaktyvėjimo laikotarpis, kurį liudija pastatytų paminklų kiekis, sietinas su geopolitinėmis aplinkybėmis. Lyginant suaktyvėjimo laikotarpius, matomas ir paminklų paskirties skirtumas, pasireiškiantis per vizualiąją paminklų raišką. Pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį siekta deramai įpaminklinti judėjimo dalyvius, kad būtų žinomos jų pavardės, vardai, kad būtų galima pagerbti ir išgedėti – kad tie žmonės būtų priskirti kovotojams už tai, kas suprantama, kaip politinė Lietuvos valstybė. Šiame kontekste atsirado antkapius atmenantys paminklai, kuriuose itin svarbų vaidmenį vaidino iškalti partizanų vardai, pavardės, gimimo metai. Antrosios paminklų statymo suaktyvėjimo bangos metu apie tokią paminklų funkciją jau nekalbama, nes ji yra išpildyta. Keičiasi ir paminklų raiška bei tematinis išpildymas –

²³⁶ „Paminklinis akmuo Lietuvos pasienio policininkams“, *ignalina.info.lt*, (<https://www.ignalina.info/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-pasienieciams-linkmenyse/> žiūrėta 2021 04 05).

²³⁷ „Paminklai“ // Varėnos rajono savivaldybė, *genocid.lt*, (http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Varena_paminklai.htm žiūrėta 2021 04 05).

²³⁸ „Jonavoje bus atidengtas paminklas laisvės kovotojams atminti“, *Jonavos žinios*, (<https://www.jonavoszinios.lt/naujiena/jonavoje-bus-atidengtas-paminklas-laisves-kovotojams-atminti> žiūrėta 2021 04 05).

statomi stilizuoti paminklai konkrečioms partizaninio judėjimo veikėjams – lyderiams ar partizanų apygardoms.

Paminklų partizaniniam judėjimui analizė atskleidė intersubjektyvias reikšmes, sudarančias tapatinimosi ir diferenciacijos aspektus, reikšmingus politinei Lietuvos valstybės tapatybei. *Savęs* supratimas apibrėžtinai per dvi kertines reikšmes: tapatinimąsi su laisva ir nepriklausoma tėvyne Lietuva bei Lietuvos valstybės kaip tąšos to, kas buvo kuriama nuo LDK laikų, o XX a. pirmoje pusėje virto nepriklausoma Lietuvos Respublika, reikšme. Tuo tarpu, diferenciacijos dėmuo reiškiasi trimis pagrindinėmis kryptimis: grėsmingas *kitas* yra SSRS arba dabartinė Rusija, nacistinė Vokietija ir tuometinė Lenkija. Stipriausiai išreikšta, aktualizuojama valstybei grėsmingos jėgos reikšmė, kaip rodo paminklų analizė, yra sietina būtent su siekiu atsiskirti, atsiriboti nuo SSRS ar, kitaip tariant, Rusijos.

1.2. Tapatumo raiška tremtį atmenančiuose paminkluose

Kančios, aukos ir poreikio išgedėti motyvas labai ryškus analizuotų paminklų įrašuose, paminklus tremtiniams ir trėmimams atminti, pristatant per poreikį prisiminti kančias ir aukas: „nepamirškite 1939–1990 tėvynės kančių“, „tautos aukoms atminti“, „kančioms atminti“, „nulenka galvą jų patirtai kančiai“, „mūsų kančioms atminti“. Tokie įrašai fiksuotini, pavyzdžiui, ant paminklų „Žuvusiems Sibire ir žuvusiems už Lietuvą“ Pajūrio miestelyje; tautos kančioms Skuode; Baubliuose okupacijų kančioms atminti; ant paminklo „Kančių motina“ Alytuje; ant paminklo tremtiniams Drąsučiuose; ant paminklinės praktikos Sereikiuose; ant memorialo tėvynės kančioms atminti Žemaičių Naumiestyje. Išgedėjimo motyvą liudija ir paminklų statymo laikotarpis: 30 paminklų tremties tematika iš 45 paminklinių objektų pastatyti pirmąjį atkurtos Lietuvos dešimtmetį. Tai, kaip ir minėtu partizaninio judėjimo įpaminklinimo atveju, nurodo, kad siekiama deramai atminti ir pagerbti tuos, kurie priklauso *mums*. Tokį įspūdį sustiprina ir diskurse nuolat atsikartojantis priminimas apie lietuvių tautos kančias²³⁹ ir noras išgedėti ant paminklų išrašant ir tremtinių bei politinių kalinių vardus²⁴⁰. Tie, kurių mes per paminklines praktikas gedime ir kuriuos atsimename, kaip nukentėjusius arba dalyvavusius

²³⁹ Pavyzdžiui, „Paminklas Tautos kančioms atminti“, *skouds.lt*, (<http://www.skouds.lt/istoriniai-objektai/1142-paminklas-tautos-kancioms-atminti> žiūrėta 2021 05 14); Kazlauskienė Donata, „Telšiuose atidengtas unikalus paminklas tremties aukoms“, *diena.lt*, 2016 m. birželio 14 d., (<https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/telsiuose-atidengtas-unikalus-paminklas-tremties-aukoms-755307> žiūrėta 2021 04 08).

²⁴⁰ Vardai išskalti, pavyzdžiui, paminkle Ragelių parapijos gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir sovietiniuose lageriuose, mirusių tremtyje, atminimui, paminkle Runikių pradinės mokyklos mokytojo Jono Dargio, suimto 1941 m. birželio 14 d. ir 1942 m. sušaudyto Krasnojarsko kr., atminimui; paminkle Juozui Tonkūnui ir Lietuvos agronomams tremtiniams Dotnuvoje; paminkle Peršėkininkų kaimo stalinizmo represijų aukų atminimui; paminkle Stalgėnuose partizanams, ryšininkams, jų rėmėjams, politiniams kaliniams atminti; paminkle Barvydžių, Vieksnalių ir Žiograkalnio kaimų kovotojų už Lietuvos laisvę ir tremtinių atminimui ir etc.

sovietinėje rezistencijoje, yra *mūsų* dalis – taip per paminklus tremtiniams formuojama intersubjektyvi reikšmė, apibrėžianti *savęs* suvokimą.

Vadovaujantis atlikta analize, tie, kurie buvo ištremti, yra *savi*. Paraleliai tie, kurie trėmė, per paminklines formas yra supriešinami *saviems* ir *tampa svetimais, kitais*. Atkreiptinas dėmesys, kad nedidelė dalis paminklų, įamžinančių trėmimų patirtis, kaip rodo vizualiojo paminklų diskurso analizė, grįsta paminklų įrašais, bei žodinio diskurso analizė, kurioje apibrėžiama tai, kas priskirtina *mes* kategorijai, referuoja į tautą. Tai iliustruoja, pavyzdžiui, paminklas Tautos kančioms atminti Švėkšnoje ar paminklas Tautos kančioms Skuode. Tokiu būdu nurodoma į tam tikrą tautinę bendruomenę, kuriai okupacijos periodu teko išgyventi tremtį. Vis tik, diskursyvus paminklų skaitymas atskleidė, kad reikšminiame lygmenyje per paminklus *mes* kategorija užpildoma ne išskirtinai lietuvių tautos, bet Lietuvos valstybės vaizdiniu, kuriam būdingas dažnesnis atsikartojimas. „1940–1941 ir 1944–1953 iš šios geležinkelio stoties masiškai tremtų Lietuvos gyventojų atminimui“ – toks įrašas randamas ant paminklo „Prarasta karta“ Naujojoje Vilnioje. Sostinėje taip pat aptinkamas paminklas, skirtas „1942–1956 Jakutijoje kentėjusių ir žuvusių Lietuvos tremtinių atminimui“. „1940–1956 kovojusiems už Lietuvos laisvę, žuvusiems, nukankintiems, mirusiems atminti“ – įrašyta paminklo politiniams kaliniams ir tremtiniams lentelėje Marijampolėje. Paminklo tremtiniams Šeduvoje atveju įrašas byloja apie „Lietuvos tremtinių atminimą“. Memorialas „žuvusiems Sibire ir žuvusiems už Lietuvą“ sutinkamas Pajūrio miestelyje. Lietuvos vardas fiksuojamas ir ant memorialo politiniams kaliniams ir tremtiniams Klaipėdoje. Valstybės samprata išreiškiama ir per „Tėvynės“ sąvoką, įrašytą, pavyzdžiui, ant paminklo tremtiniams Kuršėnuose, ant paminklinio objekto 1945–1952 m. Truskavos apylinkėse žuvusių Vyčio apygardos partizanų, sovietų lageriuose ir kalėjimuose žuvusių, tremtyje mirusių Truskavos parapijos gyventojų, taip pat žuvusių Truskavos krašto partizanų atminimui. Kitaip sakant, tapatybine prasme, per paminklines praktikas tremčiai atminti reprezentuojama Lietuvos valstybės samprata sietina ne vien su tauta – bendruomene, kurios pastangomis siekta priešintis okupacijai, bet ir su suvereniu politiniu dariniu, egzistavusiu iki okupacijos – tai yra laisva, nepriklausoma Lietuvos valstybe.

Kitoniškumo reikšmė paminklų tremčiai atveju sutampa su ta, kuri perduodama per paminklus partizaninio judėjimo dalyviams ir vadams: tai priešiškos jėgos, organizavusios Lietuvos gyventojų trėmimus. Šiuo atveju priešiškas istorinis *kitas* identifikuojamas dviem kryptimis – stipriai išreikšta SSRS ir menkai artikuliuojama tuometės Vokietijos kaip priešiško *kito* reikšmė. Tik pavieniai tremties atminimui skirti paminklai žymi konkrečias datas – konkretų laikotarpį. Tie paminklai, kurių užrašuose nurodyti metai, tarkime, Žemaičių Naumiesčio memorialas tėvynės kančioms atminti, kurio įrašas primena „1939–1990 tėvynės kančias“ arba paminklas tremtiniams Šeduvoje, žymintis 1941–1952 m. laikotarpį, taip pat lauko akmenų paminklas politiniams kaliniams ir tremtiniams Marijampolėje, savo įrašu pažymintis 1940–1956 m. datą, paminklas bolševizmo aukoms Vilkaviškyje, kurio įrašė iškalta 1940–1952 m. data, ar paminklinis objektas Pilviškiuose, ant kurio yra užrašas „1941–2001 Tremtiniams“, apima ir nacistinės, ir sovietinės okupacijos laikotarpiu vykdytus

trėmimus. Tiesiogiai nacistinė okupacija per paminklus tremčiai įvardijama vos vieno paminklo atveju – Klaipėdoje nuo 1997 m. stovintis memorialas politinių kalinių ir tremtinių atminimui turi tokį įrašą: „Teprimena šie krauju ir ašaromis aplaistyti vardiniai akmenys žiauria komunistinę ir nacinę Lietuvos okupaciją 1940–1990“.

Taigi, Lietuvos valstybės tapatumą apibrėžiant per *kito* suvokimą, grėsmingas *kitas* nacistinės Vokietijos vaidmenyje reiškiasi labai retai, tiesiogiai neįvardijant nacistinės okupacijos ir su ja paminklus susiejant per ant paminklų iškaltus datų įrašus. Aiškiai išreikšta priešiško *kito* reikšmė paminklinių objektų tremčiai atveju sietina su SSRS. Sovietų Sąjungos kaip grėsmingo *kito* reikšmę suponuoja paminklų įrašai, kalbantys apie trėmimus į Sibirą ar skirtingus jo regionus: nuoroda apie tremtį į Sibirą pateikiama Šeduvoje esančiame paminkle tremtiniam atminti; Nemunėlio Radviliškio seniūnijoje prie Germaniško pagrindinės mokyklos pastatytame paminkle mokytojui-tremtiniui Jonui Dargiui, taip pat paminkle Rietavo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui. Šiuo atveju paminėtinas galėtų būti ir Pajūrio miestelio memorialas, kuriame atmenami Sibire ir kovoje už Lietuvą žuvę asmenys. Paminklas sudarytas iš pusračiu išdėstytų septynių didelių akmenų, kurie vaizduoja septynis regionus, į kuriuos tremti Pajūrio miestelio žmonės, tai yra Tomskas, Irkutskas, Permės sritis, Chabarovskas, Krasnojarsko kraštas, Jakutija ir Komija,²⁴¹ bei paminklas tremtyje mirusių ir sovietų lageriuose žuvusių Kaišiadorių krašto gyventojų atminimui, ant kurio postamento iškalta „1948 Krasnojarsko karštas / 1949 Irkutsko sritis / 1951 Tomsko sritis“. Tai yra labai aiškios nuorodos į SSR. Ši priešiško *kito* samprata sustiprinama ir keliuose paminkluose, nurodant datą, kartu nurodant ir trėmimų pertrūkį, sutapusį su nacistinės okupacijos 1941–1944 m. laikotarpiu. Tai iliustruoja paminklas Naujojoje Vilnioje, ant kurio nurodomos dvi trėmimų datos, tai yra 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. Taip pat paminklinis objektas Gerdžiūnų miestelio ir jo apylinkių gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir ištremtų 1941, 1944–1952 m., atminimui.

Intersubjektyvią reikšmę, kai Lietuvos valstybei nedraugiška jėga sietina su SSRS arba, kitaip tariant su Rusija, sustiprina aiškus prieš apibrėžimas per stalinizmo, bolševikinio terorizmo, sovietinio genocido, raudonojo teroro sąvokas. Šiuo atveju reprezentatyvus yra paminklas Rietavo ir jo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui, ant kurio iškalti žodžiai „bolševikinio genocido aukoms, kentėjusioms lageriuose ir Sibiro tremtyje“; paminklas Peršėkininkų kaimo stalinizmo represijų aukų atminimui, kurio postamente nurodytos „stalinizmo represijų aukų“ pavardės; taip pat paminklas Važdėlėse, Anykščių rajone, 1944 m. gruodžio 22 d. sovietų represinių struktūrų sudegintų Petkūnų ir Važdėlės kaimų, nužudytų jų gyventojų Antano Deveikio, Antano ir jo sūnaus Povilo Gasiūnų, V. Kanapecko, Jurgio Krisiūno, Jono Kulboko, Benedikto Peleko, Povilo Užusienio ir Povilo Vareikos atminimui, kur po žuvusių asmenų pavardėmis įrašyta „stalinizmo aukos“; o kartu ir Pasvalyje esantis paminklas tremties ir pokario metų aukų atminimui, prie kurio įtvirtinta lentelė „raudonojo teroro aukoms atminti“.

²⁴¹ Šilalės Vlado Statkevičiaus muziejus, „Pajūrio seniūnija“, *silalesmuziejus.lt* (<https://www.silalesmuziejus.lt/lt/pajurio-seniunija> žiūrėta 2021 03 02).

„Stalinizmo aukos“ įvardijamos ant paminklo Smilgiuose, paminklas Sereikiuose, kaip rašoma ant jo, yra skirtas „sovietinio genocido aukoms atminti“, būtent „sovietinio genocido aukoms“ dedikuotas paminklinis objektas Panevėžyje, Marijampolėje esantis paminklas, kaip nurodo jo įrašas, atmena „bolševizmo kankinius kalėjime“. Vilkaviškyje 1990 m. atidengtas paminklinis objektas yra dedikuotas „bolševizmo aukoms 1940–1952“. Tiek sovietinis genocidas ar stalinizmas, tiek raudonasis teroras ar bolševikinis genocidas yra tiesiogiai siejami su SSRS vykdyta politika ir nurodo aiškų žuvusių ir ištremtų lietuvių diferencijavimą nuo juos žudžiusių, trėmusių ir su jais kolaboravusių sovietų pareigūnų.

Paminklų tremties atminimui kuriamos intersubjektyvios reikšmės suponuoja aiškia dichotomiją. Tai, su kuo tapatinamasi, yra ištremti ir okupacijos periodu kentėję ar žuvę žmonės, kurių kančios ir žūtys asocijuojamos su kančiomis už Lietuvos valstybės laisvę ir nepriklausomybę. Tuo tarpu tie, kurie trėmė, žudė ir kankino, kartu yra ir tie, nuo kurių diferencijuojamasi, - jie yra Lietuvos valstybei priešiškos jėgos, kai priešiško *kito* samprata labiausiai siejama su SSRS.

2. Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą

Atkūrus nepriklausomybę 1990 m. paminklinėmis praktikomis politiniame lygmenyje, visų pirma, siekta „sugrįžti į normalybę“: „šimtais buvo atstatomi Lietuvos nepriklausomybei statyti paminklai, kartu nukeliant sovietinius ženklus“²⁴². Kaip pastebi KPD vadovas Vidmantas Bezaras, visų pirma, atkūrus nepriklausomybę „buvo bumas atkūrimo senųjų paminklų. Kas buvo nugriauta, apie 80 proc. buvo atstatyta“²⁴³. Žvelgiant iš valstybės tapatumo perspektyvos, tai buvo tarsi parodymas, kad, 1990 m. atkūrus nepriklausomybę ir pasakojant apie tai, kas yra Lietuva, iš kur ji save kildina, tapatinamasi būtent su pirmąja Lietuvos respublika – tarpukario Lietuva.

„Tai buvo grįžimas prie tų pačių vertybių. <...>
Tai buvo vienas iš tokių aiškių ženklų, kad mes norime
būti nepriklausomi – tokie, kokia buvo Lietuva
(tarpukariu – aut. past.)“²⁴⁴.

Taigi, per paminklus kuriant pasakojimą apie Lietuvos valstybingumą, atspirties tašku tampa 1918 m. data. Tokiame kontekste pristatoma valstybės tapatumo samprata sietina ne vien apie su etniniais ir kultūriniais ryšiais, bet ir su politine tautos samprata A. Smith'iską prasmę²⁴⁵, apimant tam tikras suverenias valstybei būtinas politines institucijas ir išvystytą politinę sąrangą, į kurias referuoja paminkluose atmenama 1918 m. data. Valstybingumo pasakojimui, reprezentuojamam per paminklinius objektus, būdingas valstybingumo pertrūkis: nėra su valstybingumu

²⁴²Anušausku A., *interviu*, 2020 11 27, op cit.

²⁴³Bezaras Vidmantas, *interviu*, 2020 08 10, op cit. (Autorės asmeninis archyvas).

²⁴⁴Balza Raimundas, *interviu*, 2020 12 11, op cit.

²⁴⁵Smith Anthony D., *National identity*, London: Penguin Books, 1991, p. 11, 21.

susijusių paminklų, žyminčių įvykius ar asmenis susijusius su laikotarpiu, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos dalis. Lietuvos aneksija ir okupacija bei laikotarpis, kai Lietuva buvo inkorporuota į SSRS sudėtį, yra pertrūkio laikotarpis:

„atėjo 1940 m. ir iki sovietmečio pabaigos griuvo paminklai, kurie buvo skirti nepriklausomos Lietuvos įvykiams įamžinti“²⁴⁶.

Šį pertrūkį liudija ne tik paminklų griovimas sovietmečiu, bet kartu ir ant Lietuvos nepriklausomybei skirtų paminklų įrašytos jų nugriovimo ir atstatymo datos. Pavyzdžiui, ant Nepriklausomybės paminklo Meškuičiuose „Laisvės angelas“ iškalto pastatymo ir atstatymo datos – 1930 m. ir 1991 m.; ant Radviliškio rajone Aukštelkų kaime esančio Nepriklausomybės dešimtmečiui skirto paminklo nurodytos pastatymo, nugriovimo ir atstatymo datos – „Laisvę atgavę, jungo nevilksime 1928 m., / nugriautas 1951 m. / atstatytas 1990 m.“ Ant Vilkaviškyje stovinčio paminklo nepriklausomybei vėlgi nurodyta aiški valstybingumo pertrūkio reikšmė, ant paminklo žymint pastatymo ir atstatymo datas bei nugriovimo laikotarpį: „Lietuvos nepriklausomybės atgimimo atminčiai 1918–1923 m. / pokario metais nugriautas, atstatytas 1991 m.“ Nutrūkęs Lietuvos valstybingumo pasakojimas per paminklus atnaujinamas 1990 m. atkūrus nepriklausomybę. O jį įtvirtinančių paminklinių praktikų galima rasti ir įpaminklinant ne vien valstybės sukūrimo 1918 m. ir atkūrimo 1990 m. datas, bet ir, pavyzdžiui, atmenant Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą (ES) įvykį, valstybės šimtmečio ar tūkstantmečio minėjimus.

Paminklų tipas, kuriam priskirtini monumentalūs objektai, pasakojantys apie Lietuvos valstybingumą (apie modernios nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimą XX a. pradžioje ir šios valstybės atkūrimą besibaigiant XX a.) apima 115 paminklinių praktikų. Kaip rodo tematinis paminklų išsidėstymas, šis tipas yra sudarytas iš trijų paminklų masyvų: 1) tai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį atspindintys ir su juo bei kova dėl valstybės nepriklausomybės susiję, modernios valstybės ištakas ir politinių institucijų kūrimą primenantys paminklai; 2) antrąjį masyvą sudaro paminklai, atmenantys valstybės atkūrimo faktą ir / ar jo aplinkybes 1990 m.; 3) trečiajam masyvui priskirtini paminklai, kurie ieško valstybingumo gijų per tam tikrų sukakčių atminimą – minint valstybės šimtmetį ar Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį – ir reikšmingų valstybingumo kaitos momentų, pavyzdžiui, įstojimo į ES, išskyrimą, kitaip sakant, iš dabarties perspektyvos žymint valstybingumo kūrime atmintinus taškus. Pirmąjį masyvą sudaro gausiausia paminklų grupė – 89 paminklinės praktikos. Antrajai grupei priskirtina 13 paminklų, trečiajai taip pat – 13 paminklų. Pažymėtina, kad du paminklai aptariamame paminklų tipe persidengia.

Vizualiosios raiškos lygmenyje valstybingumo pasakojimą kuriantys paminklai iš kitų paminklų tipų išsiskiria kai kuriais estetiniais elementais. Pavyzdžiui, laisvės angelo simbolis sutinkamas išskirtinai tik 1918 m. sukaktį atmenančiuose atstatytuose paminkluose. Tokius paminklus galima pamatyti Meškuičiuose (paminklas „Laisvės angelas“), Žiežmariuose („Laisvės paminklas“), Alytuje („Laisvės angelas“),

²⁴⁶Bezaras V., *interviu*, 2020 08 10, op cit.

Rozalime (Nepriklausomybės paminklas, dar vadinamas angelu), Plungėje (Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas su Laisvės angelo skulptūra), Kuliuose (Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas, dar vadinamas laisvės paminklu). Laisvės angelas, kaip pasikartojantis nepriklausomybės paminklų simbolis, sustiprina intersubjektyvią laisvos ir nepriklausomos Lietuvos reikšmę. Kaip nurodo Lietuvos Nepriklausomybės paminklų morfologiją analizavęs T. Grunskis, Laisvės angelo figūrą galima laikyti etaloniniu laisvės idėjos susakralinimo ir abstrakcijos įpavidalinimo pavyzdžiu: šių paminklų „paskirtis – įamžinti, sureikšminti (susakralinti) abstrakčią idėją (kuri simbolizuoja įvykį) objektu ir lėmė nežemiškojo pasaulio atstovo pavidalo parinkimą, kurio abstraktus, pirminis simboliškumas buvo visiems aiškus ir komunikavo paprastą žinią – mūsų laisvė yra sakralus dalykas ir svarbiausia vertybė²⁴⁷“. Laisvės paminklai, nors ir ne taip aktyviai, bet statyti ir atmenant 1990 m. datą, šiuo atveju Šilalėje galima sutikti 1998 m. iškilusį Laisvės šauklį, Švenčionyse – 2002 m. atsiradusį Laisvės paminklą. Laisvės paminklų kanonus taip pat atitinka ir 2005 m. Vilniuje iškilusi paminklinė praktika „Aukojimas“, skirta kovoms ir Lietuvos laisvę.

Dar vienas paminėtinas aspektas – atstatytiems tarpukario nepriklausomybės paminklams būdinga paprasta, net buitiska, į aukštą meninę vertę nepretenduojanti raiška. Ilustratyviausiais pavyzdžiais galėtų tapti paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui Jonišio miestelyje, Molėtų rajone, paminklas, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui Kaulinių kaime, Radviliškio rajone, paminkliniai objektai Plateliuose, Vandžiogaloje, Balninkuose, Šimonyse. Šie paminkliniai objektai pagaminti iš betono, todėl išsiskiria itin paprasta išvaizda, kai nesudėtingas betoninis postamentas papuošiamas kryželiu viršuje ir išraižytu ar lentelėje iškaltu tekstu ir data. Tokia raiška ir panaši struktūra, pajvairinta lauko akmenų intarpais būdinga nepriklausomybės paminklams Laukuvoje: Šilutės rajone; Sauginiuose, Šiaulių rajone; Pavištytyje, Biržų rajone. Nepriklausomai nuo meninės vertės ir medžiagiškumo, 1918 m. sukurtiems Lietuvos valstybės faktą atmenantiems nepriklausomybės paminklams būdingas klasikinis, kanoninis estetiškas vaizdavimas, dažniausiai nepriklausomybės sukaktis atmenant per vaizduojamus etaloninius, replikuotus ir atkartotus ar interpretuotus obeliskus.

²⁴⁷ Mikalajūnė E., Antanavičiūtė R. 2012, p. 29–31.

Paveikslas nr. 6 Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmėčiui (1918–1928) Jonišio miestelyje, 1928 m., 1990 m. atstatytas, V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.

Paveikslas nr. 7 Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės paminėjimui 1918–1928 m. Balninkuose, 1928 m., 1990 m. atstatytas, V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.

Įdomu ir tai, kad vizualiajame lygmenyje nors ir nedažnai atsikartojančias, tačiau tarp XX a. pirmojoje pusėje Lietuvos viešosiose erdvėse iškilusių ir naujam gyvenimui po 1990 m. prisikėlusių paminklinių objektų, galime pastebėti tendencijų, būdingų būtent XX a. pirmosios pusės paminklams ir kitose šalyse. Šių tendencijų pavyzdžiais galėtų tapti iš postamento ir kario figūros sudaryti paminklai, pavyzdžiui, Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Dusetose arba paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę Nemunaityje. Kario vaizdavimas, šiuo atveju, simboliškai atstoja kovojusių už Lietuvos valstybės laisvę ir nepriklausomybę grupę bei tokiu būdu išryškina praeities kovų heroizmą ir pergales, susiejant su dabartimi ir ateitimi. Kario ir moters vaizdavimas paminkluose populiarus XX a. pirmojoje pusėje. Kaip pavyzdį galima išskirti paminklą, žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę Širvintose. Vaizduojamą moterį su vainiku rankose galima išvysti paminkle žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę Biržuose. Moters vaizdavimas šio laikotarpio paminkluose savo reikšmine prasme dažniausiai siejamas su keliais simboliniais vaidmenimis. Paminkluose mirusiems už tėvynę, Lietuvos Nepriklausomybę, kitaip sakant, paminklinių objektų Biržuose ir Širvintose atvejais, moteris gali būti suvokiama kaip tėvynės personifikacija. Paminklas Širvintose, dar vadinamas paminklu „Motina“, susišaukia su Pirmojo pasaulinio karo monumentams būdingu moters vaidmens namų fronte reprezentavimu, kai paminklinėse praktikose tiesiogiai nevaizduojamas priešas, bet moteris vaizduojama kaip bandanti pagydyti, įkvėpti ar apraudanti nuo priešo rankos kritusius karius, gynusius tėvynės laisvę²⁴⁸.

²⁴⁸ Plačiau apie moters vaidmenį XX a. pirmosios pusės įvykius menančiuose paminkluose skaityti: Abousnnouga G., Machin D., 2013, p. 163–181.

2.1. Valstybingumas: tapatumo raiška paminkluose, skirtuose modernios valstybės kūrimui

Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą per modernios valstybės kūrimui skirtas paminklines praktikas sietinas su dviem tematinėmis paminklų grupėmis. Pirmajai grupei, atsižvelgiant į paminklų tematinę vertę, jų persidengimą ir per paminklinius objektus atmenamus įvykius ar asmenis, priskirtini 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės atkūrimą minintys ir kovas už nepriklausomybę menantys paminklai. Antroje grupėje rikiuojasi paminklai, susiję su istorinėmis, tarpukariu prie valstybingumo kūrimo prisidėjusiomis asmenybėmis, kurios yra sietinos su modernios valstybės politinių, ekonominių, karinių institucijų atsiradimu ir veikimu.

2.1.1. Nepriklausomybės sukakčių atminimo ir nepriklausomybės kovų paminklai

Lietuvos valstybingumo pasakojimas, kuriamas ir įtvirtinamas per paminklines praktikas, pradedamas siekiu „atkurti normalybę“ – tai patvirtina ir į analizuojamų paminklų imtį patenkantys Nepriklausomybės paminklai, skirti 1918 m. sukurtos Lietuvos valstybės 5-mečiui, 10-mečiui, 20-mečiui, kurių bendroje imtyje yra 29²⁴⁹. Tūkstanti devyni šimtai aštuoniolikieji, laisvė ir nepriklausomybė – tai užrašai, pasikartojantys didžiojoje dalyje Nepriklausomybės paminklų. Paminklas Dusetuose su lentele „Lietuvos nepriklausomybei 1918–1928“, „Laisvę atgavus tegyvuoja Lietuva“ įrašas ant paminklo Degučiuose, paminklo Balninkuose įrašas „Lietuvos Nepriklausomybės 10 m. paminėjimui 1918–1928“, užrašas „Lietuvos nepriklausomybei 1930 m.“ įrašytas paminklo Meškuičiuose postamente, Nepriklausomybės paminklo Kretingoje lentelėje įrašyti žodžiai „Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti 1918–1928 m.“, „laisvę atgavę, jungo nevilksime“ įrašas ant Nepriklausomybės paminklo Aukštelkių kaime, „Lietuvos nepriklausomybės 10 m. sukaktuvių atminčiai“ įrašas paminkle Kaulinių kaime – tai dažniausiai atsikartojantys įrašai ant paminklų, išryškinantys Lietuvos, kaip laisvos ir nepriklausomos valstybės, apibrėžimą. Laisvos valstybės motyvą, analizuojant tarpukario arba pirmosios Lietuvos respublikos laikotarpį atmenančius paminklus, sustiprina pirmaisiais nepriklausomybės metais atstatyti laisvės paminklai: paminklas „Laisvės angelas“, 1991 m. atstatytas Meškuičiuose; paminklas „Laisvės angelas“ Alytuje, atstatytas 1991 m.; „Laisvės paminklas“ Žiežmariuose, kai kur dar vadinamas „Laisvės statula“, atstatytas 1991 m.²⁵⁰; Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas

²⁴⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad atstatytų Nepriklausomybės paminklų yra ir daugiau, tačiau, kaip kad, pavyzdžiui, Nepriklausomybės paminklas Vištytyje, atstatytas 1988, Upytėje – 1989m., Grinkiškyje – 1989 m., Baisogaloje – 1989m., Pašiaušėjė – 1989 m., nemaža dalis jų buvo atstatyta dar 1988–1989 m., todėl į analizę nepakliūva, nes, kaip nurodyta įvadinėje ir metodologinėje dalyse, analizuojami paminklai, kurie yra pastatyti ar atstatyti nuo 1990 m.

²⁵⁰ „Laisvės paminklas Žiežmariuose“, *turizmas.kasiadorys.lt*, 2019 m. liepos 2 d., (<http://turizmas.kasiadorys.lt/ka-veikti/laisves-paminklas-ziez mariuose/>)

Plungėje, atstatytas 1992 m., ant kurio viršaus įkomponuota laisvės angelo skulptūra, kurioje pastatymo metu, tai yra 1928–1931 m., kaip nurodo KPD, per angelo krūtinę buvo perjuosta juosta su užrašu „Laisvė“ arba „Lietuva“; Kuliuose 1990 m. atstatytas Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas dar vadinamas „Laisvės paminklu“²⁵¹; Rozalime atstatytas paminklas, ant kurio viršaus, pasak įvairių šaltinių, stovi iš bronzos nulietas nepriklausomybės angelas: „Vasario 18-ąją rozalimiečiai ant postamento pastatė bronzinę angelo skulptūrą. 1991 m. Nepriklausomybės angelas vėl prisikėlė gyventi – visiškai toks pat kaip pirmykštis“²⁵². Per atstatytus nepriklausomybės paminklus apibrėžiant, kas yra Lietuva – Lietuvos valstybė kaip politinis vienetas – labai aiškiai išsiskiria intersubjektyvi laisvos ir nepriklausomos valstybės, atsiradusios 1918-aisiais metais, reikšmė.

Pabrėžtina, kad ši laisvos ir nepriklausomos valstybės, sukurtos 1918 m. reikšmė, analizuojant paminklų raišką, yra palydima atsikartojančiais Gediminaičių stulpų ir Vyčio simboliais. Tai dažniausiai atsikartojantys valstybės nepriklausomybės 5-mečiui, 10-mečiui ar 20-mečiui skirtuose paminkluose simboliai: su tam tikromis išimtimis ant daugelio paminklų randami Gediminaičių stulpai. Šis simbolis sutinkamas ant Nepriklausomybės paminklų Dusetose, Degučiuose, Joniškio miestelyje (Molėtų raj.), Balninkuose, Meškuičiuose, Sauginiuose, Ežerėlyje, Plungėje, Plateliuose, Pavištytyje. Itin charakteringu pavyzdžiu galėtų būti 1991 m. Veisiejuose atstatytas Nepriklausomybės 10-mečio paminklas, kur ant nedidelio postamento stovinti keturkampė kolona viršuje užsibaigia Gediminaičių stulpais. Kaip minėta 73 psl., šis simbolis liudija laisvos ir nepriklausomos Lietuvos ištakų ir sąsajų ne tik su tarpukario Lietuva, kurios paminklai ir yra atstatomi, bet ir su viduramžių Lietuva paiešką. Itin reikšminga tai, kad Gedimino stulpai savo vietą atranda ant didžiosios dalies dešimtojo dešimtmečio metu Lietuvoje atstatytų paminklų: kaip žinia, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą naudoti valstybinius simbolius, tame tarpe ir Gediminaičių stulpus, buvo draudžiama. „Gediminaičių stulpai atgimė kartu su Lietuvos Atgimimu. 1988 m. Gediminaičių stulpai tapo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio, vedusio šalį į nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, emblemos sudedamąja dalimi“, - taip Gediminaičių stulpų simbolio naudojimas aprašomas oficialiame valstybės simbolių apraše²⁵³. Todėl per Nepriklausomybės paminklų, statytų tarpukariu, atstatymą po Sovietų Sąjungos griūties, „grįžtant į normalybę“ – į laisvos ir nepriklausomos Lietuvos būvį – XX a. pradžioje sukurta Lietuvos respublika vaizduojama kaip tąsa to, kas buvo pradėta kurti dar viduramžiais, o Lietuvos valstybės sampratai atkurtos nepriklausomybės

žiūrėta 2021 05 14).

²⁵¹ „Už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę Plungės krašte“, (stendas), *Indm.lt*, (<https://www.indm.lt/wp-content/uploads/2016/12/21-stendas72.compressed.pdf> žiūrėta 2021 05 23).

²⁵² „Lankytinos vietos“ // „Rozalimo šilas“, *rozalimas.lt*, (http://www.rozalimas.lt/?page_id=105 žiūrėta 2021 05 23).

²⁵³ „Gediminaičių stulpai“, *lrs.lt* (https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38114&p_k=1 žiūrėta 2021 07 14).

laikotarpiu priskiriama tęstinumo reikšmė, siejanti ją, visų pirma, su tarpukario, o kartu ir su LDK laikais.

Lietuvą apibrėžiant kaip laisvą ir nepriklausomą valstybę su ištakomis tarpukaryje ir dar LDK laikais, tąsos ir tęstinumo motyvas sustiprinamas ir per Vyčio naudojimą paminkluose. Vyčio simbolis sutinkamas ant paminklų Laukuvoje, Balninkuose, Dusetose, Degučiuose, Rietave, Ukmergėje, Meškuičiuose, Kretingoje, Lapėse, Šiluose. Vyčio simbolio naudojimu išsiskiria nepriklausomybės penkmetį atmenantis paminklas Vilkaviškyje, pastatytas 1923 m. ir atstatytas 1991 m.: ant gana aukšto betoninio postamento Vilkaviškyje stovinčio obelisko viršuje iškelta nedidelė trimatė Vyčio skulptūra. Vyčio istorija, kaip nurodo istoriniai šaltiniai, siekia XIV amžių, kai Lietuvos kunigaikščių herbuose buvo pradėtas naudoti raitelio atvaizdas. Tik kunigaikščio Vytauto Didžiojo valdymo laikais LDK herbu oficialiai tapo Vytis. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, herbas – laisvos ir nepriklausomos valstybės simbolis – buvo uždraustas. Jis atstatytas tuomet, kai 1990 m. kovo 11 d. buvo atstatyta nepriklausoma Lietuvos Respublika, priimant įstatymą dėl valstybės pavadinimo ir herbo, kuriuo įteisintas istorinis Lietuvos herbas – Vytis²⁵⁴. Tokiu būdu, po 1990 m. atstatant Nepriklausomybės paminklus, per Vyčio simbolio naudojimą labai aiškiai, pakartotinai implikuojamas valstybės tęstinumo motyvas.

Dar vienas ištakų paiešką LDK laikotarpiu liudijantis aspektas yra diskurse cirkuliuojantys aiškinimai ir chronologiniai sutapimai, kai dalis Nepriklausomybės paminklų tarpukariu iškilo 1930 m., minint 500-ąsias kunigaikščio Vytauto Didžiojo mirties metines. Pavyzdžiu galėtų tapti 1930 m. pastatytas ir 1990 m. atstatytas Nepriklausomybės paminklas Lazdijuose: „1930 m. minint Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500 metų sukaktį, Lazdijų miesto centre, turgaus aikštėje, Šaulių sąjungos iniciatyva, už miesto ir apylinkės gyventojų suaukotas lėšas pastatytas Nepriklausomybės paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“²⁵⁵. Taip pat ir paminklas Lietuvos nepriklausomybei „Lituania Restituta“ Ukmergėje, pastatytas 1930 m., 1951 m. nugriautas ir atstatytas 1990 m.: kaip rašoma ant paminklo, „Šis laisvės paminklas pastatytas Vilkmėgės visuomenės aukomis 1930 m. Vytauto Didžiojo metais, paminėjimui 12 metų Lietuvos nepriklausomo gyvenimo sukaktuvių“. Dar vienu pavyzdžiu galėtų tapti Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Degučių kaime (pastatytas 1930 m., nugriautas 1958 m. ir atstatytas 1990 m.) – paminklą pristatančiuose šaltiniuose akcentuojama, kad ši monumentali praktika pastatyta minint Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties 500-ąsias metines²⁵⁶. Paminklai Nepriklausomybei, pastatyti 1930 m., minint Vytauto Didžiojo metus ir 500-ąsias jo mirties metines, susišaukia su tarpukario Lietuvoje egzistavusiu Vytauto

²⁵⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl pavadinimo ir herbo, 1990 m. kovo 11 d., *I-II*, Vilnius, (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.08CD4C01694F> žiūrėta 2021 05 02).

²⁵⁵ „Nepriklausomybės paminklas Lazdijuose“, *lazdijumuziejus.lt*, (<http://www.lazdijumuziejus.lt/lt/nepriklausomyb%C4%97s-paminklas-lazdijuose> žiūrėta 2020 10 22).

²⁵⁶ „Nepriklausomybės paminklas Degučių kaime“, *zvb.lt*, (http://www.krastotyra.zvb.lt/lt/kulturos_paminklai/istorijos_paminklai/nepriklausomybes_paminklas_deguciu_kaime.html žiūrėta 2020 03 12).

kultu, kai ši kultą 1927–1928 m. inicijavo su romantine tautinio atgimimo ideologija ir valdančiąja tautininkų politine grupe susiję kultūriniai bei politiniai sambūriai, o visuomenė, kaip rodo duomenys, šį kultą priėmė išskirtinai palankiai, siejant Vytautą su modernaus lietuvių valstybingumo ir tautiškumo simbolika, patį didįjį kunigaikštį interpretuojant kaip išskirtinai lietuviškos Lietuvos valstybės kūrėją: „emocinėje plotmėje kultas grindžiamas tautinės garbės bei orumo ir tautinio bendrumo išgyvenimais, konsoliduojančiais jaunos valstybės visuomenę“²⁵⁷. Tai pakartotinai rodo, kad, per paminklus pasakojant apie Lietuvos valstybingumą tarpukariu, XX a. pradžioje sukurta valstybė buvo siejama su LDK laikais, o atkuriant nepriklausomybei dedikuotus paminklus buvo atkuriamos ir sąsajos su LDK laikais siekiančiomis Lietuvos valstybės ištakomis.

Žvelgiant iš valstybės tapatybės perspektyvos, reikšmingas momentas yra paminklų analizės metu ryškėjantis nepriklausomybei skirtų paminklų persidengimas su paminklais, kovojusiems už Lietuvos Nepriklausomybę. Iš minėtų 29 paminklų, skirtų nepriklausomybės 5-mečiui, 10-mečiui ar 20-mečiui atminti, net 20 paminklų vienaip ar kitaip siejasi ir su 1918–1920 m. vykusiomis nepriklausomybės kovomis. Šį aspektą išryškina įrašai paminkluose: „garbė tėvynės gynėjams“ – toks įrašas iškaltas ant Nepriklausomybės dešimtmečio obelisko Jonišio miestelyje, Molėtų rajone; Nepriklausomybės paminklo Laukuvoje įrašas „Lietuvos laisvės kovų didvyriams“; ant Meškuičių Nepriklausomybės paminklo 2018 m. pritvirtinta lentelė su įrašu „Nepriklausomybės kovų Meškuičių valsčiaus savanoriai“, išvardijant jų pavardes; Biržuose stovinčio Nepriklausomybės paminklo, vadinamo „Birute“, postamente iškalti žodžiai „žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“; Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Kretingoje ragina: „sustok, praeinąs lietuvi, pagerbk kovojusius dėl Lietuvos laisvės, pagalvok, ar seki jų pavyzdžiu“; Nepriklausomybės paminklas, esantis Lapėse, atstatytas tik 2010 m. ir turi įrašą „žuvusiems už Lietuvos laisvę 1918–1928 m.“; ant Šiliuose stovinčio (1938 m. pastatyto ir 1990 m. atstatyto) Nepriklausomybės paminklo esantis įrašas yra orientuotas į nepriklausomybės kovų dalyvius: „Šilų savanoriams / 1919–1939“. Į nepriklausomybės kovų dalyvius orientuotų Nepriklausomybės paminklų pavyzdžius galima rasti ir Sauginiuose – ten pritvirtinta lentelė su užrašu „10 metų sukaktuvių proga, žuvusiems už Lietuvos laisvę / mes neužželdinsim jūsų takų“; taip pat Rozalime, kur ant Nepriklausomybės paminklo postamento iškaltos nepriklausomybės kovose žuvusių rozalimiečių pavardės, Nemunaityje – čia ant paminklo išrašyti žodžiai: „žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę / praievi, žvome už tėvynės laisvę / garbė žuvusiems už tėvų žemę“ ir kitose Lietuvos vietose. Tokie paminklai atlieka nevienalyčio atminimo funkciją: per juos atmenama 1918 m. sukurta laisva ir nepriklausoma Lietuvos valstybė, tačiau kartu atsimenamos ir pirmaisiais nepriklausomybės metais vykusios kovos dėl Lietuvos laisvės ir tose

²⁵⁷ Sirutavičius Vladas, Staliūnas Darius (sud.), *Nacionalizmas ir emocijos: Lietuva ir Lenkija XIX-XX a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001, p. 68–102, 165–166, 175–176, 186–187.

kovose dalyvavę Lietuvos valstybingumo gynėjai. Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą per paminklus kartu tampa ir pasakojimu apie kovą dėl valstybingumo.

Šį argumentą sustiprina ir minėtų paminklų raiška – kovos dėl laisvės ir nepriklausomybės motyvas yra itin aiškiai išreikštas vizualiniame paminklų lygmenyje. Kovos motyvui išreikšti naudojama įvairi paminklinė raiška, pradedant kario figūra ir su ja susijusia simbolika, baigiant gana universaliu kovos už tėvynę simboliu – dvigubu kryžiumi arba, kitaip dar vadinamu, Vyčio kryžiumi. Ant Nepriklausomybės paminklo Dusetose postamento stovi betoninė senovės karžygio statula²⁵⁸. Labai charakteringas paminklas, sustiprinantis vizualikos sutapimą su kovos už laisvę ir nepriklausomybės motyvus, randamas Nemunaityje – čia stovi Nepriklausomybės paminklas, kur ant trijų pakopų postamento užkelta bronzinė apvali uniformuoto kario – pėstininko – skulptūra, vaizduojanti karį, kuris vykdo komandą „Ginklų gerbk“²⁵⁹. Kario, kovos simboliką savo raiškoje talpinančių paminklų pavyzdžių bendroje paminklų nepriklausomybei grupėje taip pat nemažai: ant Nepriklausomybės paminklo Kupiškyje obelisko išraižytas trimitas ir šautuvas; ant Alytuje stovinčio „Laisvės angelo“, skirto nepriklausomybės dešimtmečiui, obelisko pavaizduotas stilizuotas, didelio mastelio kardas; ant Plungės Nepriklausomybės paminklo postamento stovintis laisvės angelas vienoje iš rankų laiko nuleistą kalaviją; Šiluose stovintis Nepriklausomybės paminklas – tai akmeninis kryžius su stačiakampiu cokoliu ant laiptuotos betoninės pakylės, priešakinėje paminklo plokštumoje yra įrašas, o virš jo įtvirtintas bareljefas su kario galva su šalmu. Taip pat pabrėžtina, kad beveik ant visų Nepriklausomybės paminklų sutinkamas dvigubo kryžiaus motyvas: ant paminklų iškalamas dvigubas kryžius, dvigubas kryžius iškalamas arba tvirtinamas prie paminklų skydo viduje arba vaizduojamas skyde, o už skydo vaizduojami sukryžiuoti kalavijai. Kaip žinia, dvigubas kryžius yra Lietuvos istorinis nacionalinis simbolis, reglamentuojamas Lietuvos Respublikos valstybės herbo, kitų herbų ir herbinių ženklų įstatyme²⁶⁰. Dvigubas kryžius (platesnis šio simbolio naudojimas apibrėžiamas 73 psl.), kuris kaip valstybinis simbolis, pradėtas gausiau naudoti tarpukariu, šiuo atveju ne tik patvirtina sąsają su viduramžių Lietuva ir valstybės ištakomis dar LDK laikais, kai aptariamasis simbolis rodė valdančiąją Jogailaičių dinastiją, tačiau kartu dar nuo pirmosios Lietuvos respublikos laikų yra tapęs aukščiausių valstybės apdovanojimų – ordinų ir medalių²⁶¹ – ir šaulių sąjungos bei kovos už tėvynę simboliu. Vyčio kryžiaus naudojimas Nepriklausomybės paminkluose, viena vertus, atlieka tą pačią funkciją, kaip ir Gediminaičių stulpai – tai yra sustiprina intersubjektyvią laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, kildinamos iš LDK laikų reikšmę, o kita vertus, tokia

²⁵⁸ Lietuvos Nepriklausomybės paminklas, *sartai.info.lt*,

(<http://www.sartai.info/zemelapis/nepriklausomybes%20paminklas.html> žiūrėta 2021 04 05).

²⁵⁹ Kultūros vertybių registras, „Paieška“, *kvr.kpd.lt* (<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> žiūrėta 2021 03 10).

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos valstybės herbo, kitų herbų ir herbinių ženklų įstatymas, 1990 m., balandžio 10 d., *I-130*, Vilnius,

(<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.55B9E4E382B3/asr> žiūrėta 2019 01 20).

²⁶¹ Edmundas Rimša, *Heraldika Iš praeities į dabartį*, Versus Aureus: Vilnius, 2004, p. 74.

Nepriklausomybės paminklų, skirtų nepriklausomos valstybės sukūrimui atminti, raiška implikuoja, kad laisva ir nepriklausoma Lietuva buvo pasiekta per kovą. Vyčio kryžiaus motyvą, jo simbolį skyde, už kurio sukryžiuoti kalavijai, galima išvysti ant Nepriklausomybės paminklų Pavištytyje, Luokėje, Plateliuose, Kuliuose, Lazdijuose, Aukštelių kaime, Sauginiuose, Kretingoje, Meškuičiuose, Kupiškyje, Joniškio miestelyje (Molėtų raj.), Balninkuose ir kitose Lietuvos vietose.

Kaip ir buvo minėta, paminklų, skirtų nepriklausomybei, tematinį verčių sutapimas su kovomis už nepriklausomybę, analizuojant per paminklus ryškėjanti politinį Lietuvos valstybės tapatumą, pritraukia ir paminklus, skirtus nepriklausomybės kovoms, išsidėsčiusius įvairiose Lietuvos vietose, naujai pastatytus arba sovietmečiu nugriautus ir atstatytus po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Dalis paminklų, kaip, pavyzdžiui, paminklas Širvintose „Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“, dar vadinamas „Motina“, ar paminklas Ramygaloje „žuvusiems 1919 m. kovose su rusų bolševikais“ yra atstatyti pirmaisiais atkurtos nepriklausomybės metais. Kita dalis paminklų, atmenančių būtent nepriklausomybės kovas, yra pastatyti viso atkurtos nepriklausomybės laikotarpio metu. Paminklų užrašuose ryškėja atsikartojantys motyvai, apimantys „Nepriklausomybės kovų“ ir laikotarpio, prasidedančio nuo 1918 m. ir besitęsiančio iki 1920 m., 1922 m. ar 1923 m., įvardijimu: „Vyties Kryžiaus kavalieriams ir oficialiai pripažintiems 1918–1920 m. savanoriams“ (paminklas Musnininkuose, 2018 m.); „Nepriklausomybės kovų Žemaitkiemio savanoriams 1919–1920 m.“ (Ukmergė, 2017 m.); „Kėdainių krašto kovotojams už Lietuvos nepriklausomybę 1919–1923 m.“ (Kėdainiai 2014 m.); „1919–1920 m. Nepriklausomybės kovų Saločių valsčiaus savanoriams“ (Saločiai, 2015 m.); „1918–1922 m. Nepriklausomybės kovų Vyčių kaimo savanoriams“ (Vyčių kaimas, Panevėžio raj., 1991 m.); „Būtingės apyl. gyvenusieji 1918 m. savanoriai“ (Būtingė, 1998 m.). Paminklai, remiantis diskursyviu jų skaitymu, tiek atmenamo įvykio, tiek paminklų įrašuose įvardijamo laikotarpio aspektais referuoja į tuo metu Lietuvoje vykusias nepriklausomybės kovas, kai buvo kovojama su Raudonąja armija, bermontininkais ir lenkais – per šios grupės paminklus intersubjektyviai diferencijuojamasi tarp trijų valstybių – tuometės Vokietijos, kovojant prieš bermontininkus²⁶², Rusijos arba tuometės Tarybų Rusijos, kaunantis su Raudonąja armija / bolševikais, ir konfrontuojant su to meto Lenkija, kitaip tariant, Jozefo Pilsudskio Lenkija.

Paminklų nepriklausomybės kovoms ar savanoriams vizualikoje ryškėja atsikartojantys Vyčio kryžiai, savanorių pajėgų herbo simboliai, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalio atvaizdai: juos galima išvysti ant paminklų Būtingės savanoriams, Žemaitkiemio savanoriams, Tverėčiaus savanoriams, Ceikinių savanoriams, Bartinkų savanoriams. Toks simbolių, susijusių su karinėmis to meto struktūromis, atvaizdavimas ant paminklų sustiprina diferencijavimosi nuo

²⁶² Bermontininkai – tai iš rusų karo belaisvių suformuoti baltagvardiečių kariniai daliniai, veikę drauge su vokiečių kariuomene prieš Sovietų Rusiją. Šių dalinių tikslas, kaip liudija istoriniai šaltiniai, buvo susijęs su Vokietijos ekspansiniais planais Baltijos šalyse, rusų baltagvardiečių noru atkurti carinę Rusiją, kovojant su Raudonąja armija ir bolševizmu.

bermontininkų, lenkų, bolševikų pobūdį. Lietuvos valstybės tapatumas šiuo atveju apibrėžiamas per kovą su tais, kurie kėlė grėsmę valstybės laisvei, nepriklausomybei ir savarankiškumui. Priešiško *kito* reikšmė sustiprinama ir paminklų įrašų semantika. „Per amžius budėję / Mes laisvę laimėjom / Per aukas ir pasišventimą / Garbė žuvusiems už Tėvynę / Tautai – jaunąsias jėgas / Dievas – mūsų prieglauda ir stiprybė“ – toks įrašas randamas ant 1993 m. Pavištytyje atstatyto paminklo kovotojams už Lietuvos laisvę. „Savanoriais išėję,/ priešus nugalėję,/ Lietuvą laisvą sukūrėm“ – įrašyta paminklo 1918–1922 m. Nepriklausomybės kovų Vyčių kaimo savanoriams postamente. „Per aukas ir vienybę laisvę atgavus tegyvuoja Lietuva“ – įrašyta Degučių nepriklausomybės paminkle. Tokie įrašai, semiotine prasme, liudija labai aiškų skirtingumo santykį: laisvė – laisvas valstybės būvis – paminklų įrašuose priešpastatoma kovai už ją. Taigi, laisva Lietuva ir kovotojai už laisvą Lietuvą atsiduria *mes* ašyje, o mus su tais, kurie bandė sugriauti Lietuvos valstybingumo idėją, sieja skirtingumo santykis – jie tampa grėsmingais *kitais*.

Trejopas *priešo* pobūdis ryškėja ne tik paminklų įrašuose, kai paminklai dedikuojami nepriklausomybės kovoms bendrąja prasme, bet ir žodiniame diskurse, kuriame, pristatant nepriklausomybės kovų įpaminklinimą, kalbama būtent apie tris tuometinei Lietuvai grėsmingas jėgas: „Kraštas buvo nualintas, o į jį taikėsi ne viena valstybė – Lenkija, Rusija ir Vokietija. Tačiau Lietuvos savanoriai laisvę apgynė, todėl šis nepriklausomybės kovų laikotarpis savo reikšme toks pat svarbus, kaip ir Nepriklausomybės Akto paskelbimas“²⁶³, pabrėžiant, kad, vienai grėsmei palikus Lietuvą, laisvę ir nepriklausomybę teko ginti nuo kito priešo: „kai 1918 m. pabaigoje vokiečiai paliko Lietuvą, į jų vietą atbildėjo Tarybų Rusijos kariuomenė“²⁶⁴. Į grėsmingą trejopo pobūdžio *kitą*, reprezentuojamą per paminklines praktikas, referuoja ir kai kurių paminklų įrašai ar pavadinimai. Pavyzdžiui, ant Jonišio miestelyje, Molėtų rajone 1990 m. atstatyto paminklo yra įrašas: „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Radviliškyje 1999 m. iškilo paminklas „Pergalei prieš bermontininkus 1999 m.“, paminklas atsirado pergalės prieš bermontininkus 80-mečio proga ir vaizduoja stilizuotą pergalės deivę, „kuri simbolizuoja tautos laisvės ir pergalės idėją, o kardas jos rankose – padėką ir pagarbą tiems žmonėms, kurie kovojo už Lietuvos nepriklausomybę“²⁶⁵. Paminklas „bermontininkų sušaudytiems šauliams“ randamas ir Skaudvilėje. Ramygaloje 1923 m. buvo pastatytas, sovietmečiu nugriautas ir 1990 m. atstatytas paminklas savanoriams „žuvusiems 1919 m. kovose su rusų bolševikais“.

²⁶³ „Lietuvos nepriklausomybės kovos įamžintos pašto ženkle“, *pamarys.eu.*, 2019 m. sausio 31 d., (<http://www.pamarys.eu/lietuvos-nepriklausomybes-kovos-iamzintos-pasto-zenkle/> žiūrėta 2021 05 02).

²⁶⁴ „Lietuvių tautos kovos už Lietuvos nepriklausomybę“, *svencioniukrastas.lt*, 2019 m. rugpjūčio 28 d., (https://www.svencioniukrastas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=6892:lietuvi-tautos-kovos-u-lietuvos-nepriklausomyb&catid=833:2019-m-rugpjio-28-d-trejadienis-nr621882&Itemid=59 žiūrėta 2021 05 02).

²⁶⁵ „Paminklas pergalei prieš bermontininkus atminti“, *manokrastas.lt*, 2016 m. vasario 17 d., (<https://www.manokrastas.lt/straipsnis/paminklas-pergalei-pries-bermontininkus-atminti> žiūrėta 2021 05 02).

Tokie įrašai dar kartą įtvirtina intersubjektyvias trimis kryptimis išreikšto priešiško *kito* reikšmes.

Kontekstinė informacija rodo, kad, aptariant tuometinės Lenkijos, kaip priešiško *kito*, raišką paminkluose tapatybine prasme, svarbu atkreipti dėmesį ir į didžiojo kunigaikščio Vytauto bei su juo susijusių simbolių pasikartojimą paminkluose, aptartą 87-88 psl. kunigaikštis Vytautas Didysis tuometinės Lenkijos, kaip tarpukario *priešo*, naratyvo kūrime buvo bene svarbiausia istorine figūra, sietina su laisva, nepriklausoma ir su Lenkija nesusaistyta LDK.

„Tas antilenkiškas motyvas yra, bet nelaikyčiau jo pagrindiniu. Svarbiausia buvo valstybingumo tradicijos pabrėžimas – tai vienas dalykas. Kitas dalykas, kuris buvo labai ryškus, – tai Vilniaus idėja. Tai Vytautas kaip Vilniaus idėjos reprezentantas, LDK tradicijos Vilniuje atstovas. Galiausiai, vėlgi tos pačios Vilniaus vadavimo kampanijos (vadavimo iš tuometinės Lenkijos – aut. past.) vienas iš šūkių buvo „vaduoti Vytauto karstą“²⁶⁶.

Atkreiptinas dėmesys, kad paminklų savanoriams, kovojusiems nepriklausomybės kovose, gausa išsiskiria 2018 m.: diskurse šie metai siejami su valstybės šimtmečiu, nurodant, kad paminklas savanoriams, pastatytas, savanoriai prisiminti, būtent minint valstybės šimtmetį. Tokių paminklinių praktikų galima rasti Jonavos rajone esančiame Šveicarijos kaime: 2018 m. Šveicarijos kaimo bendruomenės šventės „Rudens mozaika“, skirtos Lietuvos valstybės atkūrimo Šimtmečiui proga gyvenvietės centre atidengtas paminklas Šveicarijos krašto 1919–1920 m. savanoriams²⁶⁷, taip pat Musninkuose, kur 2018 m. iškilo paminklas Vyties Kryžiaus kavalieriams ir oficialiai pripažintiems 1918–1920 metų savanoriams: „Nedidelis miestelis, pasitikdamas valstybės atkūrimo 100-metį, vienas pirmųjų Lietuvoje atidengė išpūdingą paminklą krašto savanoriams, 1918–1920 metais kovojusiems už šalies Nepriklausomybę“²⁶⁸, su šimtmečio minėjimu siejamas ir 2018 m. Ceikinių valsčiaus savanoriams pastatytas paminklas.²⁶⁹ Tais pačiais metais atsirado paminklas Tverečiaus valsčiaus savanoriams, paminklas 1919–1920 m. Lietuvos savanoriams Balbieriškyje, paminklas 1919 m. Nepriklausomybės kovų Ramygalos valsčiaus Vyties Kryžiaus kavalieriams, paminklas Bartninkuose 1919–1920 m. nepriklausomybės kovų Bartnininkų valsčiaus savanoriams, paminklas

²⁶⁶ Mačiulis Dangiras, *interviu*, 2020 07 18, op cit.

²⁶⁷ „Šveicarija, „Rudens mozaika“ 2018“, youtube.com, 2018 m. rugsėjo 9 d., (<https://www.youtube.com/watch?v=ueDdt311dqU&feature=share> 2021 05 02).

²⁶⁸ „Paminklas 1918–1920 metų savanoriams“, *xxiamzius.lt*, 2017 m. rugsėjo 8 d. (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/09/08/gkras_02.html žiūrėta 2021 05 01).

²⁶⁹ „Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę: 1918-1928-2018“, *merkinesmuziejus.lt*, 2018 m. rugpjūčio 22 d.

(<http://www.merkinesmuziejus.lt/naujienos/params/post/1586577/zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe-1918-1928-2018> žiūrėta 2021 06 02).

Pilviškių savanoriams, kurių sudaro paminklinė lenta su savanorių vardais ir trikampis piramidės formos marmurinis obeliskas, kurio kiekvienas iš kampų „simbolizuoja Lietuvos savanorių tikslą tarnauti Dievui, artimui, Tėvynei“²⁷⁰. Paminklų savanoriams atsiradimas, minint valstybės šimtmetį, žvelgiant iš analitinės paminklų perspektyvos, nėra atsitiktinis: per paminklus kuriant Lietuvos valstybingumo naratyvą, Lietuva tapatinama su 1918 m. sukurtu politiniu dariniu – laisva, nepriklausoma, sutvarkyta demokratiniiais pagrindais, savarankiška Lietuvos valstybe, dėl kurios nepriklausomumo ir savarankiškumo buvo kovojama su *priešu*, kuris tuomet reiškėsi trimis minėtomis kryptimis.

Svarbu akcentuoti, kad beveik visi atstatyti nepriklausomybės sukakčių atminimo ir nepriklausomybės kovų paminklai buvo atstatyti per pirmuosius trejus atkurtos nepriklausomybės metus – 1990–1992 m. laikotarpiu. Išskirtimis tampa tik trys paminklai: Pavištytyje 1993 m. atstatytas paminklas „kovotojams už Lietuvos laisvę“, Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Kupiškyje, atstatytas 1997 m. ir Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Lapėse, kuris sovietmečiu nugriautas ir pakartotinai pastatytas tik 2010 m. Kitaip sakant, Lietuvos valstybingumo pasakojimas pradedamas pasakoti nuo aiškaus tapatinimosi ir diferencijavimosi kryptių išryškavimo: vos atkūrus nepriklausomybę, siekiama parodyti, kad atkurta valstybė yra laisva ir nepriklausoma, savo ištakas dar LDK laikais sukūrusi, šalis. Šiuo atveju reikšminga atkreipti dėmesį į tai, kad 1990 m. atkūrus nepriklausomybę, paminklai, skirti Nepriklausomos Lietuvos 5-mečiui, 10-mečiui, 20-mečiui, kaip ir atstatyti paminklai nepriklausomybės kovoms, žymėjo „iš apačios“ – iš visuomenės, įvairių bendruomenių – kylantį norą per paminklus parodyti, kad „grįžtama į normalybę“ – į savarankiškos, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos būvį. Tai liudija paminklų atstatymo inicijavimo ir fundavimo šaltiniai, kurie dažniausiai siejami su paprastų žmonių iniciatyvomis. Pavištytyje paminklas „Kovotojams už Lietuvos laisvę“ 1993 m. naujam gyvenimui pakilo „pavištytiečio V. Uldinsko, D. Gutauskienės, kunigo G. Steponaičio bei įvairių patriotinių organizacijų geranoriška šalpa, didžiausią iniciatyvą, atstatant paminklą, parodė ir daugiausiai pastangų įdėjo girininkas J. Sadauskas“²⁷¹. Dusetose paminklas atstatytas „Dusetų miesto viršaičio Algimanto Dieninio rūpesčiu“²⁷². Asmenine iniciatyva ir vėl išdygo paminklas nepriklausomybės dešimtmečiui Laukuvoje: „1991 metais Laukuvos Sąjūdžio grupės nariai, vidurinės mokyklos (dabar N. Vėliaus gimnazija) direktorius, žuvusių partizanų sūnus Vincas Jurgaitis ir laukuviškis Juozas Miknius pagal turimą nuotrauką ir prisiminimus atstatė paminklą“²⁷³. Iš visuomenės kylančios iniciatyvos

²⁷⁰ „Kariuomenės šimtmečio proga – paminklas savanoriams“, *santaka.info*, 2018 m. lapkričio 26 d. (<https://www.santaka.info/?sidx=50769> žiūrėta 2021 06 02).

²⁷¹ „Paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę Pavištytyje“, *geocities.ws*, (<http://www.geocities.ws/kociubaitis/paminklpav.html>) žiūrėta 2021 05 12).

²⁷² „Zarasų rajono kultūros paveldas“, *zarasumuziejus.lt*, (http://www.zarasumuziejus.lt/?page_id=706) žiūrėta 2021 05 12).

²⁷³ „Laukuvos atgimimo paminklai“, *grazitumano.lt*, (http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Laukuvos_atgimimo_paminklai) žiūrėta 2021 05 12).

ir lėšos paskatino atstatyti ir Nepriklausomybės paminklą Ukmergėje „Lituania Restituta“, kaip liudija įrašas ant paminklo, 1990 m. paminklas buvo atstatytas „ukmergiečių valia“; „vietos gyventojų ir apylinkės tarybos iniciatyva“²⁷⁴; 1991 m. buvo atstatytas sovietmečiu nugriautas paminklas „Laisvės angelas“ Meškuičiuose; panašiai buvo atkurta ir dalis kitų paminklų. Tai, savo ruožtu, sustiprina reikšmių, susijusių su Lietuvos tapatumo samprata, įtvirtinama per paminklus, intersubjektyvumą. Įvairiuose Lietuvos kraštuose kilusios visuomenės iniciatyvos atstatyti paminklus, kuriuose Lietuva suvokiama kaip laisva, nepriklausoma valstybė, nepriklausomybės kovose kovojusi už savo savarankiškumą prieš Raudonąją armiją, bermontininkus ir lenkus, šias jėgas suvokiant kaip grėsmingus *kitus*, sustiprina kolektyvinį tapatumo apibrėžčių, sutinkamų paminkluose, pobūdį.

2.1.2. Paminklai modernios valstybės (politinių) institucijų kūrimui

Lietuvos, kaip laisvos ir nepriklausomos valstybės sampratą, paminklų, per kuriuos atmenamas tarpukario laikotarpis grupėje, sustiprina paminklinės praktikos, per kurias atmenami istoriniai veikėjai, tam tikros tarpukario svarbios ir reikšmingos Lietuvos valstybingumui asmenybės, kurios neretai yra susijusios ir su modernios valstybės institucijų kūrimu. Su tam tikrais tarpukario Lietuvos veikėjais ar jų grupėmis, per kuriuos pasakojama apie modernios Lietuvos valstybės kūrimą, yra susiję 25 paminklai, kurie skirtingai nei paminklai nepriklausomybei ar nepriklausomybės kovoms, yra ne atstatyti, bet pastatyti visiškai naujai. Vienintele išskirtimi galima laikyti šalių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio paminklą Tauragėje, pastatytą 1930 m., nugriautą 1944 m. ir atstatytą 1990 m.:

„1930 m. tauragiškiai pirmieji Lietuvoje įamžino Šalių sąjungos įkūrėjo, tautos ideologo, literato ir knygnešio V. Putvinskio-Pūtvio (1873–1929) atminimą. Ties dabartine Jūros bei Dariaus ir Girėno gatvių sankryža nuo XIX a. vidurio stovėjo paminklas Rusijos imperatoriui Nikolajui I. Pirmojo pasaulinio karo metais jis iš dalies buvo sunaikintas. Tauragės šauliai, panaudodami likusias senojo paminklo dalis, 1929 m. čia pastatė iš esmės naują monumentą, dedikuotą Lietuvos šalių sąjungos sukūrimo dešimtmečiui. 1930-aisias, ant šio paminklo, nuėmus viršuje buvusį betoninį kryželį, buvo pastatytas V. Putvinskio-Pūtvio biustas (autorius nežinomas). Pirmosios sovietų okupacijos metais biustas buvo nuverstas, o 1944 m. sovietų kariai sudaužė bei netoliese užkasė ir postamentą.

1989 m. tauragiškiai šauliai ir Sąjūdžio tarybos aktyvistai atkasė sudaužyto paminklo dalis ir, vadovaujami tautodailininko Antano Bagdono, atstatė paminklą tokį, koks jis buvo pastatytas anksčiau. A. Bagdonas, padedamas Roberto Krapo, nulipdė paminklo bareljefus ir nuliejo biustą. Visos pirmojo paminklo nuolaužos

²⁷⁴ Graži tu mano, „Atgimimo paminklai Šiaurės Lietuvoje“, *grazitumano.lt*, (http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Atgimimo_paminklai_%C5%A0iaur%C4%97s_Lietuvoje#.C5.A0iauli.C5.B3_miestas_žiūrėta_2021_05_12).

bendru sutarimu buvo užkastos prie atstatyto paminklo. 1990 m. rugpjūčio 19 d. atkurtas paminklas buvo iškilmingai atidengtas ir pašventintas²⁷⁵.

Chronologinis atmenančių tarpukario veikėjų paminklų išsidėstymas atskleidžia, kad, visų pirma, per paminklines praktikas po 1990 m. siekta legitimizuoti nepriklausomos, savarankiškos Lietuvos idėją ir tik po to, parodant, A. D. Smith'o žodžiais tariant, moderniai politinei tautai būdingus teisinius, institucinius modernios valstybės kūrimo atributus²⁷⁶, ir tokiu būdu jau nebekuriant, bet įtvirtinant modernios nepriklausomos ir laisvos Lietuvos sampratą. Pirmaisiais atkurtos nepriklausomybės metais apibrėžus „normalų“ – laisvos ir nepriklausomos valstybės – būvį, imta ieškoti paminklinių raiškų, per kurias tas būvis būtų įtvirtinamas – kurios atskleistų, kaip formuodama savarankiškas politines institucijas, teisinę sistemą kūrėsi moderni Lietuvos valstybė. Tai liudija, kad per pirmąjį penketį po 1990 m. iš 26 paminklų, įpaminklinančių pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu reikšmingas asmenybes ar jų grupes, buvo pastatyti vos 7 nauji paminklai: paminklas Jonui Basanavičiui Mažeikiuose 1990 m.; paminklas A. Stulginskiui 1991 m. Jokūbavo gyvenvietėje, Kretingos rajone; paminklas Antanui Merkiui 1991 m. Mažosiose Lapėse; paminklas Gabrielei Petkevičiūtei-Bitei 1994 m. Joniškėlyje; du paminklai Steponui Dariui ir Stasiui Girėnui, pastatyti 1993 m. Šilalėje ir Kaune; paminklas Biržiškų šeimai 1995 m. Viečkėnuose.

Vėliau, per visą analizuojamą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį, randami įvairiose Lietuvos vietose pastatyti paminklai įvairiems tarpukario veikėjams, vienaip ir kitaip prisidėjusiems prie modernios Lietuvos valstybės ir jai būtinų institucijų kūrimo. Pavyzdžiui, paminklas Vasario 16-osios Akto signatarui Alfonsui Petručiui 2006 m. išdygo Pivašiūnuose, Alytaus rajone; paminklas, pirmojo Lietuvos Banko valdytojo, profesoriaus akademiko, Štuthovo kalinio Vlodo Rafaelio Jurgučio atminimui, atsirado 2015 m. sostinėje; paminklas tautos patriarchu vadinamam J. Basanavičiui 2002 m. buvo pastatytas Palangoje; 2019-aisiais metais šaulių sąjungos įkūrėjas V. Putvinskis buvo įpaminklintas Kelmėje, kur atgulė amžino poilsio; 1920 m. ir 1922–1924 m. ministrų kabinetui vadovavęs E. Galvanauskas Klaipėdoje įamžintas buvo 2006 m.

Verta atkreipti dėmesį, kad atmenamų veikėjų ar jų grupių imtyje per paminklines praktikas, pastatytas po 1990 m., ryškėja dvi dominuojančios asmenybių grupės: tai yra Vasario 16-osios akto signatarai ir vėliau tam tikras valstybines pareigas užėmę ar valstybines institucijas tarpukariu kūrę veikėjai. Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu galima rasti 4 monumentus, dedikuotus signatarui, politiniam ir visuomeniniam veikėjui, tautos kūrėjui J. Basanavičiui: 1990 m. paminklas buvo pastatytas Mažeikiuose, 1996 m. paminklinė praktika išdygo Vilkaviškyje, 2002 m. – Palangoje, o 2018 m. – ir Vilniuje. Iš Šakių krašto kilę signatarai Justinas Staugaitis, Saliamonas Banaitis ir Jonas Vailokaitis buvo įamžinti 2018 m. Šakiuose: čia pastatytas paminklas, ant kurio iškaldintos šių signatarų parašų

²⁷⁵ „Paminklas Vladui Putvinskiui-Pūtviui“, *krastogidas.lt*,

(<http://krastogidas.lt/objektai/621-paminklas-vladui-putvinskiui-putviui> žiūrėta 2021 05 14).

²⁷⁶Smith A. D., 1991, p. 21.

faksimilės. Signatarui Kazimierui Steponui Šauliui paminklas buvo pastatytas 2017 m. Švėkšnoje, o Pranui Dovydaičiui – 2015 m. Kazlų Rūdoje ir 2017 m. Čekiškėje. Per paminklus atmenant Vasario 16-osios akto signatarus, žvelgiant iš tapatybinių pozicijų, ryškėja aiškus intersubjektyvus nepriklausomos Lietuvos aspektas: siekiama distancijuotis nuo priklausomybės Rusijos imperijai, tai yra būvio, su kuriuo Lietuva susidūrė iki 1918 m. vasario 16 d. Analitiniu požiūriu, gana aktyvus iškilų asmenybių, kūrusių tarpukario Lietuvą, įpaminklinimas suponuoja siekį parodyti, kad buvo kuriama etnografiškai, geografiškai apibrėžta ir politiškai nuo kitų tarptautinių subjektų atskira Lietuva.

Labai aiški valstybės savarankiškumo ir nepriklausomumo reikšmės raiška ryškėja per prezidento pareigas 1920 m. ir 1922–1926 m. ėjusio A. Stulginskio atminimui pastatytus paminklus Jokūbavo gyvenvietėje 1991 m. ir Kaltinėnuose 2019 m.; per 2006 m. Klaipėdoje pastatytą paminklą 1919–1920 m. ir 1922–1924 m. ministro pirmininko pareigas ėjusiam E. Galvanauskui ir G. Petkevičiutei-Bitei – Steigiamojo Seimo narei, tuometinių valstiečių sąjungos ir socialistų liaudinių demokratų bloko atstovei (kuri, kaip vyriausia Steigiamojo Seimo narė, pirmininkavo ir pirmajam jo posėdžiui) skirtą 1994 m. Joniškėlyje pastatytą paminklą. Taip pat išskirti būtų galima paminklus V. Jurgučiai ir V. Putvinskiui. Pirmasis yra tituluojamas finansinės Lietuvos sistemos kūrėju – lietuviškos valiutos – lito – tėvu. Tuo tarpu V. Putvinskis buvo šaulių sąjungos kūrėjas, pirmojoje Lietuvos Respublikoje suvaidinęs reikšmingą vaidmenį jos karinės sąrangos kūrime ir valstybės gynime nuo priešiškų jėgų; kaip rašoma paminklo Kelmėje 2019 m. atidengimui skirtoje publikacijoje, „Kelmėje jis turėjo du dvarus. Jo dvare buvo vieta, kur rinkdavosi Lietuvos šviesuoliai, ten buvo kuriama Lietuvos demokratų partija. Kaip ūkininkas jis padarė pradžią žuvininkystei <...> V. Putvinskis 1919 m. kartu su bendraminčiais įkūrė Lietuvos šaulių sąjungą, 1919–1922 m. buvo jos pirmininkas. Už nuopelnus atkuriant bei įtvirtinant Lietuvos nepriklausomybę 1928 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino II-ojo laipsnio ordinu“²⁷⁷. Šie paminklai liudija savarankiškos politinės sistemos kūrimą, politinių institucijų funkcionavimą, finansinės ir karinės valstybės sąrangos formavimą – elementus, kurie yra būtini laisvai, nepriklausomai ir savarankiškai valstybei. Per paminklines praktikas atmenant savarankiškos ir nepriklausomos Lietuvos kūrėjus, prisidėjusius prie valstybės kūrimo politine, ekonomine, karine prasme, sustiprinama intersubjektyvi Lietuvos kaip laisvos ir nepriklausomos valstybės reikšmė, parodant aiškią diferenciaciją nuo Rusijos imperijai pavaldaus ir savarankiškumo netekusio Šiaurės vakarų krašto, kuriam Lietuvos valstybė priklausė iki nepriklausomos valstybės sukūrimo.

Kaip rodo paminklinių objektų analizė, 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdytas A. Smetonos perversmas ir po to įvestas autoritarinis režimas, per paminklus matomas

²⁷⁷ „Kelmėje atidengtas paminklas Šaulių sąjungos įkūrėjui V. Putvinskiui“, *kauno.diena.lt*, 2019 m. rugsėjo mėn. 21 d., (<https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/kelmeje-atidengtas-paminklas-sauliu-sajungos-ikurejui-v-putvinskiui-931530> žiūrėta 2021 05 02).

kaip integrali to meto Lietuvos – valstybės raidos ir valstybingumo kūrimo tarpukariu – dalis. Skirtingose Lietuvos vietose galima „sutikti“ paminklinių praktiškų, per kurias įamžinamos su A. Smetonos režimu susijusios, todėl, istoriniu ir politiniu požiūriu, prieštarai vertinamos, asmenybės tokios, kaip A. Smetona, kuriam paminklas 2019 m. atsirado Užgiryje, taip pat autoritarinio laikotarpio ministrai pirmininkai J. Černius ar A. Merkys, kuriuos atitinkamai atmena paminklai Kupiškyje 1998 m. ir Mažosiose Lapėse 1991 m. bei paminklinė praktika Lietuvos savanorio, Lietuvos vietinės rinktinės įkūrėjo, gen. Povilo Plechavičiaus, dalyvavusio perversme ir po jo laikinosios karo valdžios vardu pasiūliusio A. Smetonai būtų perversmo diktatoriumi atminimui Kauno mieste, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje, 2008 m. Žvelgiant iš įpaminklinimo žiūros taško, laikotarpis, kuomet valdžioje 1926–1940 m. buvo A. Smetona, nežymi pertrūkio – su šiuo laikotarpiu siejami žmonės yra atmenami per paminklus, nors jų įpaminklinimas nėra aktyvus. Vis tik, jiems skirtų paminklinių praktiškų egzistavimas liudija, kad šis Lietuvos valstybės etapas nėra užmirštas ir eliminuojamas iš per paminklus kuriamo pasakojimo apie valstybingumą. Tiek ministro pirmininko J. Černiaus, tiek A. Merkio atvejais, per paminklus akcentuojama, kad tai buvo nepriklausomos valstybės politiniai veikėjai: ant paminklo J. Černiui Kupiškyje iškalta, kad tai yra paminklas „nepriklausomos Lietuvos ministrai pirmininkai, generolai Jonai Černiui“, pristatant paminklą A. Merkiui, akcentuojama, kad paminklinė praktika yra skirta paskutiniam nepriklausomos Lietuvos ministrai pirmininkui. Tai, kad akcentuojamas Lietuvos nepriklausomumas liudija ir įrašas ant paminklo „Antanas Merkys buvęs nepriklausomos Lietuvos ministras pirmininkas“. Vis tik, verta atkreipti dėmesį, kad, pristatant aptariamus paminklus, dėmesys nuo įpaminklinamų asmenybių politinės veiklos perkeliama ir į kitus jų vaidmenis, kuriuos jie prisiėmė modernios Lietuvos valstybės kūrimo procese. Pavyzdžiui, pristatant P. Plechavičiaus įamžinimą Kauno mieste, prisimenama ne tik jo veikla, įtvirtinant A. Smetonos autoritarinį režimą, bet ir vaidmuo nepriklausomybės kovų metu: „1918 m. grįžęs iš Rusijos įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. 1918–1919 m. Žemaitijoje savo iniciatyva ir lėšomis organizavo partizanų būrius ir likvidavo bolševizmo užuomazgas. 1919 m. jam buvo suteiktas kapitono, o 1922 m. – majoro laipsnis. <...> Buvo Aukštųjų karininkų kursų lektorius, 1926 m. gruodžio perversmo vadas ir vykdytojas. 1927 m. buvo paskirtas Generalinio štabo valdybos viršininku“²⁷⁸. Kalbant apie prezidento A. Smetonos paminklą Užgiryje, neretai akcentuojama, kad jis buvo pirmasis nepriklausomos Lietuvos prezidentas, šiuo atveju akcentą dedant ne ant jo prezidentavimo laikotarpio (1926–1940 m.), bet ant laikotarpio kuriuo jis vadovavo valstybei – 1919 m. balandžio 4 d. – 1920 m. balandžio 19 d.: „2019 m. rugpjūčio 10 d. Užulėnio kaime, priešais Užugurio mokyklą-muziejų, buvo iškilmingai atidengtas paminklas pirmajam Lietuvos valstybės prezidentui – Antanui Smetonai“. Kupiškyje stovinčio J. Černiaus

²⁷⁸ „Plechavičius Povilas“, *kvb.lt*, (<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PLECHAVI%C8IUS%20POVILAS> žiūrėta 2021 05 02).

biusto atveju diskurse stipriai išreikšta jo kaip generolo, Lietuvos kariuomenės atstovo, karo veikėjo teminė vertė²⁷⁹.

Autoritarinis A. Smetonos režimas nėra matomas kaip pertrūkis, per paminklus pasakojant apie Lietuvos valstybingumą. Pertrūkis valstybingumo pasakojime, reprezentuojamame per paminklus, fiksuojamas, kaip jau minėta, tik vienu, tai yra, sovietmečio atveju. Pertrūkio motyvas valstybingumo pasakojimo kūrime labai aiškiai išreiškiamas ne tik per atstatytus Nepriklausomybės paminklus, ant kurių yra iškaltos ar užrašytos nuvertimo datos, kaip minėta 81–82 psl. Šį motyvą sustiprina paminklų aprašymuose dominuojančios nuorodos, pabrėžiančios, kad Nepriklausomybės paminklai buvo nugriauti sovietmečiu, tokiu būdu nutraukiant Lietuvos, kaip laisvos, savarankiškos ir nepriklausomos valstybės egzistavimą. „Vienas pagrindinių aikštės akcentų – Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui (1918–1928 m.) skirtas paminklas, kuris sovietmečiu nugriautas, o naujai atstatytas 1990 m.“²⁸⁰, - taip viešojoje erdvėje pristatomas atstatytas Nepriklausomybės paminklas Platieliuose. Panašiai kalbama ir apie Nepriklausomybės paminklus Dusetose bei Degučiuose: „1952 m. sovietų valdžia paminklą nugriovė. 1989 m. Dusetų miesto viršaičio Algimanto Dieninio rūpesčiu, paminklas atstatytas“²⁸¹, Degučiuose „1930 m. originalas sovietų buvo nugriautas 1958 m., atstatytas – 1990 m.“²⁸². Valstybingumo pertrūkio momentas ryškus ir Nepriklausomybės paminklo Sauginiuose pristatyme: „Į paminklo pamatą buvo įmūryta kapsulė su dokumentais, pagal liudininkų teigimą, tai buvo sąrašas pavardžių su parašais, kurie statė paminklą. 1955 m. tuometinė sovietų santvarka liepė paminklą nugriauti susprogdinant, o jo liekanas panaudojo besikuriančio kolūkio fermos pamatams. Vietinių gyventojų nepasitenkinimas ir nepritarimas tuometinės valdžios nutarimui dėl paminklo pasireiškėdavo mitingais“²⁸³. Tokiu būdu per paminklines praktikas pabrėžiant, kad sovietų valdžios sprendimu Nepriklausomybės paminklai buvo nugriauti, labai aiškiai implikuojama, kad, atstatant nepriklausomos Lietuvos laikotarpį tarpukariu statytus, sovietmečiu nugriautus paminklus, distancijuojamasi nuo Sovietų Sąjungos. Lietuva yra laisva, savarankiška nuo kitos valstybės

²⁷⁹ Pavyzdžiui, „Išmintingai statęs Lietuvos valstybingumo rūmą“, *xxiamzius.lt*, 2008 m. sausio 9 d.

(http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/09/atmi_01.html;
<https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-cernius/> žiūrėta 2021 06 01) arba „Šviesuliai. Patriotų kaimas turėjo ir generolą, ir poliglota“, *panskliautas.lt*, 2018 m. kovo 23 d. (<http://panskliautas.lt/sviesuliai-patriotu-kaimas-turejo-ir-generola-ir-poliglota-nuotraukos> žiūrėta 2021 06 01).

²⁸⁰ „Laisvės paminklui Platieliuose sugrąžins buvusį grožį“, *zemaityjosnp.lt*, 2019 m. birželio 4 d. (<http://zemaityjosnp.lt/laisves-paminklui-platieliuose-sugrazins-buvusi-grozi/> žiūrėta 2021 05 16).

²⁸¹ „Zarasų rajono kultūros paveldas“, *zarasumuziejus.lt*, (http://www.zarasumuziejus.lt/?page_id=706 žiūrėta 2021 05 16).

²⁸² „Kovų su bolševikais atminties takais“, *etaplus.lt*, (<https://www.etaplus.lt/kovu-su-bolsevikais-atminties-takais> žiūrėta 2021 05 16).

²⁸³ „Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Sauginiuose“, *grazitumano.lt*, (http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Lietuvos_Nepriklausomyb%C4%97s_paminklas_Sauginiuose žiūrėta 2021 05 16).

nepriklausoma valstybė, kurios valstybingumas buvo nutrauktas 1940 m. Itin charakteringas dabartinės Rusijos pirmtakės Sovietų Sąjungos, kaip priešiško *kito*, intersubjektyvią reikšmę iliustruojantis pavyzdys yra randamas Kadrėnų kaime, Ukmergės rajone. Čia 2018 m. buvo suformuotas memorialas 18-ai sušaudytų pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940) ministrų. Ši paminklinė praktika pristatoma panašaus pobūdžio įrašais:

„2016 m. gimė visuomeninė iniciatyva monsinjoro Alfonso Svarinsko įkurtame Didžiosios Kovos apygardos partizanų parke įrengti memorialą septyniolikai žuvusių pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940) ministrų atminimui įamžinti. 2018 m. idėja įgyvendinta – memorialas, užimantis 100 kv. m plotą, buvo iškilmingai atidengtas. Jo forma – puslankiu išdėstyti metro aukščio kryžiai ir paminklas su Dovydo žvaigžde, simbolizuoja už darbo stalo kabinete posėdžiauti susėdusius ministrus. Tarpukario Lietuvoje buvo suformuotas 21-as ministrų kabinetas. Prasidėjus sovietinei okupacijai, per penkerius metus – nuo 1940 m. birželio 15 d. iki 1945 m. gegužės 8 d. – NKVD nužudė 17 ministrų, o vieną – Nacistinės Vokietijos Gestapas. Daugumos jų palaidojimo, tiksliau, užkasimo, vietos nežinomos arba iki šiol žinomos netiksliai.“²⁸⁴.

Nepriklausomos Lietuvos politinių veikėjų „pašalinimas“ žymi simbolinį pertrūkį per paminklus kuriamame pasakojime apie Lietuvos valstybingumą. Kartu greta Sovietų Sąjungos, kaip intersubjektyvios priešiškos jėgos, pakartotinai užsimenama ir apie tuometės Vokietijos grėsmingumą: tuometė Vokietija priešiško *kito* reikšmę įgijo nepriklausomybės kovose kaunantis su bermontininkais; ši reikšmė atsikartoja ir memoriale sušaudytiems ministrams. Tokiu būdu primenama, kad Lietuvos, kaip savarankiškos, laisvos ir nepriklausomos šalies, valstybingumas buvo nutrauktas ne tik dviejų sovietinių okupacijų metu, bet ir tarp jų įsiterpiančios nacistinės okupacijos laikotarpiu. Visgi, Vokietijos, kaip grėsmingo *kito*, įvaizdis, šiuo atveju, yra išreikštas silpnai – jam nebūdingas gausus pasikartojimas.

2.2. Valstybingumas: tapatumo raiška valstybės atkūrimo paminkluose

Pasakojant apie Lietuvos valstybingumą, 1990 m. kovo 11-oji tampa reikšmingiausia data per paminklines praktikas, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimui. Iš 13 aptariamai grupei priskirtinų paminklų daugiau nei pusė, tai yra, 8 paminkliniai objektai atmena būtent 1990 m. kovo 11 d. Šią datą įpaminklina,

²⁸⁴ „Memorialas 17-ai sušaudytų pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940) ministrų“, [ukmerge.info.lt](https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/memorialas-17-ai-susaudytu-pirmosios-lietuvos-respublikos-1918-1940-ministru/) (https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/memorialas-17-ai-susaudytu-pirmosios-lietuvos-respublikos-1918-1940-ministru/ žiūrėta 2021 05 16).

pavyzdžiui, „Laisvės šauklys“ Šilalėje, pastatytas 1998 m., skirtas 1990 m. kovo 11 d. atminti; 1990 m. Plungėje iškilęs paminklas, kaip rašoma ant jo „1990 kovo 11“; 1990 m. Agluonėnuose pastatytas akmeninių Gediminaičių stulpų paminklas – aukuras, atmenantis 1990 m. atkurtą Lietuvos Nepriklausomybę ir kartu 450-ąsias miestelio įkūrimo metines; paminklas „Laisvės kelias“ Vilniuje, pastatytas 2010-aisiais metais ir skirtas 20-osios nepriklausomybės atkūrimo metinėms atminti bei simbolizuojantis ėjimą į nepriklausomybę – 1989 m. rugpjūčio 23 d., minint 50-ąsias Molotovo-Ribentropo metines, įvykusią Baltijos kelio akciją; taip pat Ryškėnuose 2010 m. iškilęs 20-osios nepriklausomybės atkūrimo metinėms skirtas paminklinis objektas ir 2011 m. sostinėje, greta Martyno Mažvydo bibliotekos, iškilusi „Žinia“, pastatyta atkurtos nepriklausomybės 20-mečio proga ir skirta valstybingumui pagerbti, bei kitos paminklinės praktikos.

Žvelgiant iš tapatumo perspektyvos, svarbu atkreipti dėmesį, kad per šias paminklines praktikas yra atsispirama nuo Kovo 11-osios Nepriklausomybės Atkūrimo Akto, tai yra, atmenama tai, kas sukurta / atkurta būtent šiuo aktu. Tai liudija paminklų pavadinimai ir aptariamus paminklus pristatantis įtvirtintas diskursas, kuris akcentuoja nepriklausomybės atkūrimo įvykį ir atkurtą valstybės laisvę: „Nepriklausomybės atstatymo datai įamžinti“, „1990 m. atkurta Lietuvos nepriklausomybei“, „Lietuvos valstybės atkūrimo dvidešimtmečiui“, „praneša pasauliui žinią apie atkurtą Lietuvos nepriklausomybę“²⁸⁵. Laisvės motyvą sustiprina ir paminklų pavadinimai: Šilalėje stovi „Laisvės šauklys“, Vilniuje atkurtą nepriklausomybę mena „Laisvės kelias“, Švenčionyse – 2002 m. išdygęs „Laisvės paminklas“. Ant paminklų įrašyta 1990 m. data taip pat tiesiogiai referuoja į laisvos ir nepriklausomos valstybės atstatymo įvykį. Išraiškingu pavyzdžiu galėtų tapti ir 2016 m. Balsėnų kaime iškilęs paminklas Kovo 11-osios Akto signatarui Kazimierui Antavavičiui, kai per asmens, pasirašiusio šį aktą, atminimą išryškinama šio akto svarba Lietuvos valstybingumo pasakojime. Analitiniu požiūriu, ryškėja, kad per paminklus atmenamu įvykiu, įtvirtinama laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės intersubjektyvi reikšmė, distancijuojantis nuo iki 1990 m. Lietuvos valstybę valdžiusios svetimos jėgos, panaikinusios suverenias Lietuvos galias.

Pabrėžtina, kad intersubjektyvi reikšmė, apibrėžianti, kas yra Lietuva, tai yra, laisva, nepriklausoma, suvereni, savarankiška valstybė, yra grįsta atkūrimo aspektu: politinis darinys – valstybė – yra ne naujai sukuriama, kaip kad buvo 1918 m., ėmus kurti modernią nepriklausomą Lietuvos valstybę, bet atkuriamą, atstatant tai, kas buvo nutraukta. Kaip rašoma, atkurtos nepriklausomybės 20-mečiui skirtu, Vilniuje stovinčio paminklo „Žinia“ aprašyme: „Jauna graži moteris, išraiškingai į dangų iškeltose rankose laikanti lanką ir šaunanti strėlę, praneša pasauliui žinią apie atkurtą

²⁸⁵Tipiniai diskurso raiškos pavyzdžiai: „Nepriklausomybės paminklas „Laisvės šauklys“ Šilalėje“, *grazitumano.lt* (http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Nepriklausomyb%C4%97s_paminklas_%22Laisv%C4%97s_%C5%A1auklys%22_%C5%A0ilal%C4%97je žiūrėta 2021 05 16), *klaipedos-r.lt* (<https://www.klaipedos-r.lt/index.php?3792641666> žiūrėta 2021 05 16), „Laisvės kelias Baltijos kelias“, *laisveskelias.lt* (<http://www.laisveskelias.lt/apie-projekta> žiūrėta 2021 05 16).

Lietuvos nepriklausomybę²⁸⁶. Atkūrimo svarba išryškėja ir vizualinėje paminklų raiškoje. Agluonėnuose 1990 m. pastatytas nepriklausomybės atkūrimui skirtas paminklas yra Gediminaičių stulpų pavidalo. Šiuo atveju implikuojama natūrali atkurtos valstybės tąsa, per simbolius siejant ją su tarpukario Lietuva ir pagrindžiant Lietuvos ištakas viduramžių laikotarpiu. Analogiška situacija yra ir su Vyčio simbolio naudojimu, kuris pavaizduotas ant atkurtos nepriklausomybės 20-mečio paminklo Ryškėnuose: čia paminklo obeliskas užsibaigia Vyčio skulptūrele. Apibrėžto tapatumo atkūrimo reikšmę sustiprina ir ant paminklo Bikuškyje pritvirtinta lentelė su žodžiais: „už ateities dienas, už saulėtą rytojų mes prisikėlėm drąsiai žengti laisvės kelią“. Šis įrašas prasminiu „prisikėlimo“ krūviu atkartoja laisvos ir nepriklausomos Lietuvos sampratos atkūrimo aspektą.

Intersubjektyvi tarpukariu sukurtos laisvos, nepriklausomos, savarankiškos Lietuvos valstybės samprata, kuri buvo pertraukta 1940 m. aneksavus ir okupavus Lietuvą bei prijungus ją prie Sovietų Sąjungos, analizės metu išryškino ir grėsmės Lietuvos valstybingumui motyvą. Grėsmę, paminklų raiškoje įgijusią Sovietų Sąjungos pavidalą, valstybės egzistencijai ir išlikimui, patvirtina paminklų įrašuose ar jų pristatymuose ryškėjantis laisvės saugojimo ir kovos už laisvę motyvas. „Metalinis trimitą rankoje laikantis angelas kviečia svetimą jungą tempusius žemaičius tapti laisvais kūnu ir siela, saugoti Kovo 11-ąją iškovotą laisvę“²⁸⁷, – laisvės saugojimo reikšmę įtvirtina Šilutėje stovinčio „Laisvės angelo“ aprašymas. Ant Plungėje 1990 m. pastatyto paminklo iškalti žodžiai: „Dieve, saugok Lietuvą“. Tokiu būdu formuojama intersubjektyvi priešiško *kito* reikšmė, susijusi su Sovietų Sąjunga – tuometine Rusija. Šią reikšmę bendroje paminklų imtyje sustiprina ir paminklinė praktika Juragių kaime, Kauno rajone, skirta Sausio 13-osios dešimtmečiui paminėti (pastatyta 2001 m.). 1991 m. sausio 13-osios naktį nutrūkus radijo ir televizijos transliacijai iš Vilniaus, ji buvo pradėta iš Kauno rajone esančio Juragių televizijos perdavimo centro, kur ir stovi tos nakties įvykius ir kovą už valstybingumą žymintis paminklas. „Juragių televizijos perdavimo centre budėję darbuotojai tikino, kad tokios vienybės, pasiryžimo saugoti ir ginti jie nėra matę. Po dešimties metų Juragiuose nuspręsta pastatyti paminklą istoriniams įvykiams atminti, buvo renkamos lėšos“²⁸⁸, – rašoma paminklo pristatyme. Tai sustiprina laisvos ir nepriklausomos valstybės gynimo nuo priešų reikšmę, kartu tapatybiniame lygmenyje išryškinant grėsmingo *kito* sampratą.

Intersubjektyvi *priešo* reikšmė, grėsmingą *kitą* apibrėžiant per tuometinę Rusiją, išryškėja ir paminkluose, kurie skirti Lietuvos valstybės kovoms už laisvę ir nepriklausomybę ir kurie kartu šių kovų pabaigą sieja su laisvės ir nepriklausomybės gynimu, atkuriant nepriklausomybę 1990-aisiais. Paminklinių objektų, atmenančių

²⁸⁶ „Vilniuje atidengus paminklą Kovo 11-ajai, pasigesta paminklo laisvės kovotojams“, *15min.lt* (<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniuje-atidengus-paminkla-kovo-11-ajai-pasigesta-paminklo-laisves-kovotojams-56-132271> žiūrėta 2021 05 18).

²⁸⁷ „Paminklas „Laisvės šauklis“, *krastogidas.lt* (<http://krastogidas.lt/objektai/619-paminklas-laisves-sauklis> žiūrėta 2021 05 18).

²⁸⁸ „Sausio 13-osios minėjimas Kauno rajone“, *kaunieciams.lt*, 2017 m. sausio 5 d. (<https://www.kaunieciams.lt/sausio-13-osios-minejimas-kauno-rajone/> žiūrėta 2021 05 18).

kovas už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, kurių pabaiga sietina su sėkmingai atkurtu ir apgintu nepriklausomos valstybės atkūrimu, galima sutikti Kaune, kur nuo 2018 m. stovi paminklas „Laisvės karys“, Alytuje, kur 2002 m. buvo pastatytas paminklas „Prisikėlimas“, dar vadinamas „Laisvės paminklu“, taip pat 2005 m. Vilniuje, greta televizijos bokšto atsiradęs paminklas „Aukojimas“. Analizuojant su šiais paminklais susijusių diskursyvių medžiagą ryškėja, kad visi paminklai statyti siekiant pagerbti visus kovojusius už laisvę. Nors paminklas „Aukojimas“ sostinėje neretai vadinamas paminklu Sausio 13-osios aukoms atminti, tačiau, pristatant šį paminklą, akcentuojama, kad jis skirtas ne tik šiai progai atminti: „Vilniuje, prie televizijos bokšto, trečiadienį atidengtas paminklas Lietuvos laisvės gynėjams. 8,5 metro aukščio bronzinį memorialą „Aukojimas“, skirtą visiems kada nors kovojusiems už Lietuvos laisvę, sukūrė skulptorius Darius Bražiūnas ir architektas Artūras Asauskas“²⁸⁹, – tokia žinutė buvo išplatinta, pranešant apie atidengtą paminklą. Pats paminklas savo aprašyme apibūdinamas ne kaip paminklas konkrečiam įvykiui, bet kaip laisvės paminklas, sietinas su visomis istorinėmis kovomis už Lietuvos laisvę: „Rankas į dangų pakėlusį moteris stovi ant didžiulio varpo. Stilizuota figūra šiek tiek pakilusi virš žemės, ji sukurta pagal laisvės statulų kanonus. Didžiulio varpo (skersmuo – 2,5 m) apačioje iškalti Lietuvos himno žodžiai. Varpas skamba prieš mišias ir kviečia žmones, jis yra kaip šauksmas, kaip nepriklausomybės simbolis“²⁹⁰. Paminklą pastatė, jo iniciatyva ir lėšomis rūpinosi „Lietuvos radijo ir televizijos centras“, kurio vadovas atidengiant paminklinį objektą taip pat akcentavo visus laisvės kovotojus: „Aukojimo“ atidengimu siekiame įprasmiti visų, kada nors kovojusių ir žuvusių už mūsų šalies laisvę, atminimą. Suprantama, neišskiriant ir tragiškos Sausio 13-osios aukų“²⁹¹. Analogiškas pavyzdys regimas Anykščiuose, kur stovi Vlado Vildžiūno paminklas, paties autoriaus pavadintas „Prisikėlimu“, o, kaip rašo vietinė spauda, anykštėnų dar vadinamas Feniksu, Laisvės ir Didybės angelu²⁹². Remiantis diskurso analize, matoma, kad šis paminklas taip pat atmena įvairių istorinių periodų kovas už Lietuvos laisvę, kurios baigėsi Lietuvai pasitraukus iš Sovietų Sąjungos sudėties ir apgynus šį pasitraukimą. „Prisikėlimo“ šalininkas, tuometinis Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos (LLKS) Valdybos pirmininkas Jonas Burokas, šį paminklą apibūdino tokiais žodžiais: „Pranašiška skulptorius anykštėnas vaizduoja prisikėlimą, Laisvės ir Didybės angelą: sunkiai keliasi po pusės amžiaus sovietinės okupacijos Lietuva“²⁹³. Analogišką įamžinimo funkciją apibrėžė ir

²⁸⁹ „Prie televizijos bokšto - paminklas laisvės gynėjams“, *delfi.lt*, 2005 m. birželio 15 d. (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prie-televizijos-boksto-paminklas-laisves-gynejams.d?id=6902571> žiūrėta 2021 05 18).

²⁹⁰ *Tvbokstas.lt* (<https://tvbokstas.lt/ka-pamatyti/> žiūrėta 2021 05 18).

²⁹¹ „Prie televizijos bokšto - paminklas laisvės gynėjams“, ten pat.

²⁹² Baronienė Daiva, „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, *anyksta.lt*, 2012 m. liepos 25 d. (<http://www.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21056-anyksciu-centre-nebeliks-prisikelimo> žiūrėta 2021 05 18).

²⁹³ „Protestas dėl laisvės paminklo „Prisikėlimas“ iškėlimo iš miesto centrinės aikštės“, *anyksta.lt*, 2012 m. liepos 30 d.

(<http://m.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21133-protestas-del-laisves-paminklo-prisikelimas-iskelimo-is-miesto-centrines-aikstes> žiūrėta 2021 05 18).

Anykščių rajono savivaldybės tarybos narė, aktyvi Sąjūdžio dalyvė Aldona Daugilytė, dalyvavusi paminklo inicijavimo procesuose: „Laisvės ir Didybės angelas – tūkstančių įvairiose pasaulio vietose gyvenančių anykštėnų dovana savo miestui. <...> pinigais „Prisikėlimui“, įprasminančiam visų amžių ir visų kartų lietuvių amžiną laisvės siekį, rinko net mažiausieji anykštėnai“²⁹⁴. Tai, kad pasakojime apie valstybingumą yra ryški kovų už laisvę ir nepriklausomybę reikšmė, kai kovos baigiasi sėkmingai „įveikiant“ priešišką *kitą* – Sovietų Sąjungą ar, kitaip sakant, tuometinę Rusiją – 1990 m. pradžioje, patvirtina ir dar vienas paminklas tai – Kaune stovintis „Laisvės karys“, viešojoje erdvėje sukėlęs nemenką ažiotažą, kai „Vyčio“ paramos fondas siekė paminklą pastatyti Lukiškių aikštėje, tačiau galiausiai po ilgų diskusijų ir nesutarimų jis iškilo Kaune. „Pastatėme „Laisvės kari“ – mūsų šauklį, mūsų karžygi. Lai jis simbolizuoja aukas tų lietuvių, kurie per tuos šimtmečius kovojo ir krito kovose už laisvę“²⁹⁵, – taip paminklo tikslas buvo viešai pristatytas jo atidengimo metu. Visų istorinių kovų už laisvę motyvą akcentavo ir iniciatyvos globėjas, kadenciją baigęs Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, savo kalboje akcentavęs, kad Lietuvos valstybės istorija prasidėjo Karaliaus Mindaugo laikais ir atgimė XX a. „Matau gražią jungtį tarp Lietuvos istorijos, kuriai šimtas metų, istorijai, kuriai daugiau nei tūkstantis metų. Šis simbolis yra toks, kuriame susijungia visi amžiai. <...> Ne veltui, visų kartų atėjūnai stengėsi (Vytis – aut. past.) išmesti iš istorijos vadovėlių ir iš žmonių atminties“²⁹⁶, – kalbėjo V. Adamkus, pabrėždamas visų istorinių kovų už Lietuvos laisvę motyvą. Kaip žinia, Vytis, kaip oficialus valstybės simbolis, buvo uždraustas sovietmečiu. Tai patvirtina, jog diskurse dominuoja ir šio paminklo ryšys su Sovietų Sąjungos, kaip priešiško *kito* reikšme: paminklas žymi visas istorines kovas už valstybingumą, įskaitant ir tas, kurios vyko XX a. pabaigoje. Tai, kad šios kovos yra susijusios ir su tomis kovomis, kurios vyko Lietuvai vaduojantis iš Sovietų Sąjungos, patvirtino ir paminklo kūrėjas. Vienas iš skulptūros autorių Arūnas Sakalauskas paminklo atidengimo ceremonijos metu ir vėliau pristatydamas šį paminklinį objektą pabrėžė, kad raitelio veidas – tai 1972 m. protestuojant prieš sovietų valdžią Lietuvoje susideginusio Romo Kalantos atvaizdas. „Raitelio veidas yra Romo Kalantos veidas. Norėjau šį siurprizą išsaugoti iki šio momento“²⁹⁷, – „Laisvės kario“ atidengimo iškilmėse sakė A. Sakalauskas. Per aptartus paminklus sugrėsminami tie, kurie kėsinosi į Lietuvos valstybingumą – į laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę, kai su šiomis jėgomis, saugant Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, reikėjo kovoti.

²⁹⁴ Baronienė D., „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, ten pat.

²⁹⁵ „Oficialiai pristatyta „Laisvės kario“ skulptūra Kaune – paaiškėjo, kieno veidas puošia Vytį“, *delfi.lt*, 2018 m. liepos 5 d.

(<https://www.delfi.lt/video/aktualijos/oficialiai-pristatyta-laisves-kario-skulptura-kaune-paaiskejo-kieno-veidas-puosia-vyti.d?id=78506577> žiūrėta 2021 05 17).

²⁹⁶ Ten pat.

²⁹⁷ Šakienė Jurgita, „Kaune pristatytas „Laisvės karys“: paaiškėjo, kieno veidas parinktas raiteliui“, *kauno.diena.lt*, 2018 m. liepos 5 d.

(<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/finalinis-akordas-atidengtas-laisves-karys-871452> žiūrėta 2021 05 17).

Taigi, Sovietų Sąjungai priskiriamo priešiško *kito* reikšmė ryškėja kalbant apie kovas už valstybingumą ir laisvę, kurios, kaip rodo paminklų ir įtvirtino kalbėjimo apie paminklus analizė, baigėsi Lietuvai atkūrus nepriklausomą. Tapatybiniame lygmenyje ryškią ir aiškią Lietuvos diferenciaciją nuo tuometės Rusijos liudija ir aptariamai paminklų grupei priklausančio, jau minėto Vilniuje stovinčio paminklo „Žinia“, skirto atkurtos nepriklausomybės 20-mečiui, istorija. „Žinia“ sostinėje atsirado 2011 m., tačiau skulptorius Kęstutis Patamsis paminklą sukūrė dar sovietmečiu, jo restauravimo darbų prieš pastatymą ėmėsi skulptorius Tadas Gutauskas. Viešojoje erdvėje susipriešinimą pasėjo istorija, kurioje akcentuojama, kad šis paminklinis objektas buvo skirtas Sniečkaus miestui (dabartiniam Visaginiui), o vėliau bandyta paminklą siūlyti ir kitoms vietoms, tačiau jis taip ir nebuvo pastatytas²⁹⁸. Aistras sukėlė tai, kad konkursas šiam paminklui nebuvo skelbiamas, o jis buvo sukurtas sovietmečiu, tai yra tuo laikotarpiu, nuo kurio siekiama distancijuotis. „Tiesiog pamėginta jai prikergti kažkokią naują prasmę, o ji pati tebeskendi gūdžiam sovietmetyje, kai buvo įprasta vaizduoti tokias stilizuotas mergeles“²⁹⁹, – taip paminklą prieš jo pastatymą 2010 m. kritikavo rašytojas Andrius Jakučiūnas. Tai, kad darbas statytas sovietmečiu, todėl yra netinkamas, pabrėžė ir Lietuvos Dailės Sąjungos atstovai: „Dar tarybiniais metais prie Dailės kombinato buvo tokia meno taryba, kuri ir sprendavo, kokiose vietose ir ką galima statyti. Ta „Žinia“ jau buvo rodyta, buvo bendrauta ir su Visaginu, ir su Elektrėnais. Lyg ir Palangoje buvo bandyta surasti jai vietą. Tačiau niekur ji taip ir nebuvo pastatyta“³⁰⁰. Nors iš vienos pusės „Žinia“ buvo kritikuojama dėl savo sąsajų su sovietmečiu, buvo nemažai jos rėmėjų, o paminklas, kaip praktika, per kurią atmenama prieš 20 metų atkurta nepriklausomybė, iškilo Gedimino prospekte prieš pat Martyno Mažvydo biblioteką. LLKS (jai buvo pavesta rūpintis paminklo atsiradimu) valdybos pirmininkas J. Burokas atmetė kaltinimus dėl sovietinės paminklo praeities. „Skulptorius K. Patamsis (1939–2007) norėjo pastatyti paminklą Lietuvos valstybės atkūrimui. <...> Jeigu tai būtų surašyta sovietiniais laikais, tokios skulptūros paprasčiausiai nebūtų leidę statyti. Juk čia vaizduojama graži moteris, šaunanti strėlę į dangų ir pranešanti žinią, kad Lietuva yra laisva“³⁰¹, – pateikiami tokie LLKS valdybos pirmininko aiškinimai. Šiame kontekste nepriklausomos ir laisvos Lietuvos

²⁹⁸ Šią istoriją galima rasti įvairiose publikacijose: pavyzdžiui, „Skulptūra „Žinia“ iškils be ekspertų pritarimo“, *15min.lt*, 2010 m. gruodžio 13 d.

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skulptura-zinia-iskils-be-ekspertu-pritarimo-56-128597> žiūrėta 2021 05 17), BNS ir *lyrtas.lt*, „Vilniuje atidengus paminklą Kovo 11-ajai, pasigesta paminklo laisvės kovotojams“, *lyrtas.lt*, 2011 m. sausio 8 d.

(<https://www.lyrtas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2011/01/08/news/vilniuje-atidengus-paminkla-kovo-11-ajai-pasigesta-paminklo-laisves-kovotojams-nuotraukos-video-papildyta--5595341/> žiūrėta 2021 05 17).

²⁹⁹ „Kokią žinią mums atneša „Žinia“?“, *bernardinai.lt*, 2010 m. gruodžio 22 d.

(<https://www.bernardinai.lt/2010-12-22-kokia-zinia-mums-atnesa-zinia/> žiūrėta 2021 05 17).

³⁰⁰Ten pat pateikiama Valdo Bubelevičiaus, tuometinio Vilniaus skyriaus Dailininkų sąjungos pirmininko, pozicija.

³⁰¹ „Skulptūra „Žinia“ iškils be ekspertų pritarimo“, *15min.lt*, 2010 m. gruodžio 13 d.

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skulptura-zinia-iskils-be-ekspertu-pritarimo-56-128597> žiūrėta 2021 05 17).

idėja, kurios įtvirtinimui ir palaikymui, buvo statomas paminklas „Žinia“, apima aiškų siekį atsiriboti nuo to, kas buvo prieš tai – į Sovietų Sąjungos sudėtį inkorporuotos ir laisvę, nepriklausomybę bei savarankiškumą praradusios Lietuvos. Paminklinės praktikos sąsaja su ta santvarka, kuri buvo prieš tai ir liudijo Lietuvos priklausomumą, išprovokavo diskusijas, nesutarimus ar net susipriešinimą, tokiu būdu sustiprinant diferenciacijos nuo Sovietų Sąjungos reikšmę.

Apie Lietuvos valstybingumą pasakojant per paminklus, atmenančius nepriklausomybės atkūrimą 1990 m. ir su juo susijusius įvykius bei asmenis, įtvirtinama aiški laisvos ir nepriklausomos valstybės su ištakomis tarpukariu ir dar viduramžiais reikšmė. Ši reikšmė yra palydima kovų už tokį valstybės būvį motyvais, numatant aiškia priešiško *kito*, tai yra Sovietų Sąjungos – tuometinės Rusijos – reikšmę.

2.3. Valstybingumo genezė: tapatumo raiška tūkstantmečio, šimtmečio, stojimo į ES paminkluose

Iš kur Lietuva, kaip valstybė, yra kildinama, nuo kokio įvykio datuojamas jos atsiradimas ir kokia yra Lietuvos valstybingumo genezė – atsakymai į tokius klausimus pateikiami per paminklus, kurie žymi valstybingumui reikšmingas datas, tačiau nėra sietini su 1990 m. kovo 11 d. įvykiais bei aplinkybėmis, o į 1918 m. vasario 16 d. datą žvelgia iš laiko distancijos. Šioje paminklų grupėje, kurią, kaip minėta, sudaro 13 paminklinių objektų, remiantis jų pastatymo datomis, iš dabarties perspektyvos žymimi valstybingumo kūrime atmintini taškai, parodantys, kur atstačiusi normalų valstybės būvį ir jį įtvirtinusi judėjo Lietuva, o kartu ir pristatantys argumentus, pagrindžiančius, kad Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė savo ištakas skaičiuoja nuo XI a., kai pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas.

Žvelgiant į paminklų pastatymo datas, pažymėtina, kad vienas paminklas iš aptariamos grupės iškilo 2004 m., penkios paminklinės praktikos – 2009 m., o septyni paminklai – 2016–2018 m. laikotarpiu. Paminklų pastatymas tam tikru laiku yra tiesiogiai susijęs ir su jų tematinėmis vertėmis. 2004-aisiais metais, tai yra, Lietuvos įstojimo į ES metais – Vilniaus rajone, Girijos kaime atsirado paminklas Lietuvos narystei Bendrijoje. Kaip rašoma paminklo pristatyme, „2004 m. gegužės 1 d. <...> renginys skirtas Lietuvos narystei Europos Sąjungoje paminėti. Šiai progai pažymėti garsus lietuvių skulptorius Gediminas Jokūbonis sukūrė paminklą. Kompoziciją sudaro balto granito kolona, kurios viršų juosia žvaigždžių karūna“³⁰². Šis anksčiausiai iš aptariamos grupės pastatytas paminklinis objektas skirtas Lietuvos įstojimui į ES, žymi tam tikrą valstybingumo genezė: laisva ir nepriklausoma valstybė apsisprendė, kur link ji turi judėti, įstodama į Europos valstybių šeimą, ji tapatina save su Vakarų Europos valstybėmis.

Pagrindinis dėmesys per paminklus pasakojant apie Lietuvos valstybingumo raidą sutelkiamas į valstybės šimtmečio ar Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio

³⁰² „Girija“, *vilnijosvartai.lt* (<http://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/girija/> žiūrėta 2021 05 18).

atminimą, tai yra, į datas, per kurių įpaminklinimą atmenama iš kur yra kildinama įtvirtinta Lietuvos tapatumo samprata. 2009 m., minint tūkstantmetį po to, kai Kvedlinburgo analuose pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas, skirtingose šalies vietovėse atsirado būtent šią progą atmenantys penki į analizės imtį patenkantys paminklai. Paminklai 2009 m. iškilo Salantuose, Krakėse, Reškutėnuose, Klaipėdoje ir Marijampolėje. Pabrėžtina, kad tiek paminklų vizualiojoje raiškoje per naudojamą Vyčio simbolį, kuris sutinkamas ant paminklų Salantuose, Klaipėdoje, Marijampolėje, tiek per žodinio diskurso analizės medžiagoje randamus paminklų pristatymus, labai ryškiai akcentuojamas valstybės tęstinumas: siekiama parodyti, kad Lietuva savo užuomazgine forma gyvavo jau tuomet, kai pirmą kartą buvo paminėtas jos vardas, ji gyvuoja dabar ir gyvuos ateityje. „Marijampolės miesto centrinėje J. Basanavičiaus aikštėje į statomo paminklo „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti“ pamatus buvo įmūryta kapsulė su laišku ateities kartoms. Laišku ainiams primenamas protėvių triūsas ginant tautiškumą ir kalbą ir prašoma saugoti gimtąjį žodį, kaip tautos išlikimo pagrindą, ir ateityje“³⁰³ – taip tęstinumo motyvas atskleidžiamas Marijampolėje pastatyto paminklo „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“ pristatyme. Tęstinumas sustiprinamas, žvelgiant ir į paminklo raišką:

Keturkampį paminklo pagrindą puošia bareljefai. Pirmajame bareljefe užrašas skelbia: „TAUTAI, KALBAI. LIETUVOS VARDU TŪKSTANTMEČIUI PAMINĖTI 1009–2009“. <...> Virš pagrindo kylanti 15 m. aukščio sraigtinė kolona įprasmina sunkų lietuvių tautos kelią išlikti. Kolonos viršuje – sidabru spindintis raitelis ant žirgo su ietimi rankoje: „Žirgas simbolizuoja tautos veržlumą ir jos nenutrūkstantį skrydį į ateitį, jaunuolis ant žirgo – tai atvira, laisva tauta, kuri savo rankose laiko pasaulio svertą – ietį – tautos kovos, žodžio ir išlikimo simbolį“³⁰⁴.

Lietuvos – lietuvių tautos – išlikimo motyvas, nurodantis, kada ši tauta užgimė, o užgimusi išliko, ir valstybės tąsos aspektas ryškūs ir tūkstantmečio paminklo uostamiestyje atveju. „2009 metais Lietuva šventė savo vardo paminėjimo tūkstantmetį. Valstybės vardo paminėjimo jubiliejui pasiruošė ir Klaipėda. Skverelyje priešais „Meridianą“ pastatyta septynių metrų aukščio granitinė kolona su rutuliu, kurio viršuje – bronzinis žirgas su raiteliu. <...> Paminklas simbolizuoja pagarbą tiems, kurie kūrė Lietuvos valstybę, gynė ją nuo priešų, išsaugojo tėvų kalbą ir kultūrą. <...> Įmūryta kapsulė su laišku ateinančioms kartoms. Jame – poeto Justino Marcinkevičiaus žodžiai: „Tauta išlieka, kai išlieka išliekančiųjų“³⁰⁵. Kitaip sakant, paminklų analizė atskleidė, kad per paminklines praktikas pasakojant apie Lietuvos valstybingumą, intersubjektyvi laisvos ir nepriklausomos, siekiančios viduramžių

³⁰³ „Iniciatyvos“, *lietuvai1000.lt* (<http://www.lietuvai1000.lt/iniciatyvos.htm> žiūrėta 2021 05 18).

³⁰⁴ „Paminklas „Tautai ir kalbai“, *noriuzinoti.lt* (<http://www.noriuzinoti.lt/lt/pavelda/paveldas/88-skulpturos/896-paminklas-tautai-ir-kalbai> žiūrėta 2021 05 18).

³⁰⁵ „Paminklas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui“, *krastogidas.lt* (<http://www.krastogidas.lt/objektai/63-paminklas-lietuvos-vardu-paminejimo-tukstantmečiui> žiūrėta 2021 05 18).

ištaką, valstybės naudojant vardo paminėjimo tūkstantmečio progą, yra palaikoma ir sustiprinama: Lietuva, kaip atskira laisva ir nepriklausoma valstybė, ėmė formuotis tuomet, kai buvo paminėtas jos vardas, keičiantis laikams, ji buvo apginta nuo priešų, buvo išsaugota jos kalba ir kultūra, ji egzistuoja dabar ir egzistuos toliau.

Beje, atkreiptinas dėmesys, kad per Lietuvos vardo 1000-mečio įamžinimą, lygiai taip pat, kaip ir paminklo stojimui į ES atvejų, tapatybiniu požiūriu, sustiprinamas vakarietiško motyvas, nes šios datos minėjimas yra neatsiejamas nuo krikščionybės kelio į Lietuvą pradžios. Šią reikšmę sustiprina į tuometę Lietuvą atvykusio skleisti krikščionybę misionieriaus, vienuolio Brunono minėjimas paminklinių praktiškų pristatymuose.

Intersubjektyvios laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, kurios ištakos siekia viduramžius, o modernios valstybės istorija skaičiuojama nuo 1918 m., reikšmės palaikymą liudija ir paminklai Lietuvos valstybės šimtmečiui. 2016 m. Girdžiuose iškilo pirmoji paminklinė praktika, skirta šiai progai ir patenkanti į tyrimo imtį. Penki paminkliniai objektai atsirado 2018 m. – valstybės Šimtmetį įamžinantys paminklai buvo pastatyti Palangoje, Griinių kaime, Senuosiuose Trakuose, Lauko Sodoje, Kaune, kur minint šimtmetį iškilo 101–102 psl. aptartas paminklas „Laisvės karys“. Galiausiai, 2019 m. Šimtmečio paminklas atsirado ir Subačiuje. Kaip parodė analizė, per šiuos paminklus aiškiai palaikoma laisvos ir nepriklausomos Lietuvos tapatumo samprata: laisva ir nepriklausoma valstybė nėra kažkas naujo – tai natūrali tąsa to, kas buvo sukurta dar 1918 m., pasirašant Vasario 16-osios aktą. Per paminklus žvelgiant iš 100 metų perspektyvos, akcentuojami moderniai, savarankiškai valstybei būdingi atributai, tokiu būdu parodant, kad jau prieš 100 metų Lietuva, kaip valstybė, turėjo visus pilnaverčiam to meto valstybingumui būtinus dėmenis, pavyzdžiui, politinio elito atstovus ar nuosavą kariuomenę. Tai iliustruoja Šimtmečio stela Palangoje, ant kurios iškaltos tuo metu atstovavusių politinį elitą valstybės kūrėjų pavardės: „1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos akto signatarai, kurie mokėsi Palangos progimnazijoje Kazimieras Steponas Šaulys, Antanas Smetona, Steponas Kairys, Jurgis Šaulys“. Šimtmečio paminklas, kuris yra skirtas ne tik prieš 100-osioms atkurtos Lietuvos metinėms, bet ir kariuomenės atkūrimo šimtmečiui paminėti, Subačiuje, Kupiškio rajone, liudija, kad tarpukariu kurtos valstybės sąraigoje egzistavo ir karinis elementas. Ant šio paminklo iškaltas toks užrašas: „Lietuvos valstybės ir Lietuvos kariuomenės atkūrimo 100-mečiui atminti 1918–2018“.

Pastebėtina ir tai, kad šimtmečio paminklai, žymintys 1918 m. atkurtos Lietuvos 100-ąsias metines, savo vizualiąją raišką referuoja į sąsajas su viduramžių Lietuva. Gediminaičių stulpai, iškalti ant valstybės ir kariuomenės šimtmetį atmenančio paminklo Subačiuje. Šis viduramžių Lietuvą menantis simbolis taip pat yra ant Šimtmečio paminklų Lauko Sodoje ir Girdžiuose. Dvigubas viduramžių Lietuvos referentas sutinkamas Senuosiuose Trakuose ir Palangoje – ant čia esančių šimtmečiui skirtų paminklinių praktiškų yra ir Gediminaičių stulpų ir Vyčio simboliai. Palangoje esančios Šimtmečio stelos viršuje matomas metalinis Vytis, o apačioje iš metalo išlieti Gediminaičių stulpai. Tuo tarpu Senuosiuose Trakuose pats paminklas yra sudarytas iš stilizuotų Gediminaičių stulpų ir Vyčio: „Senųjų Trakų žemė, turėjusi ypatingą vaidmenį ankstyvosios mūsų valstybės kūrimosi laikotarpiu, puošiasi nauja karūna –

Vyčio ir Gediminaičių stulpų kompoziciniu paminklu, kurį sukūrė skulptorius Kęstutis Musteikis³⁰⁶. Taigi, minint modernios valstybės šimtmetį, kartu atmenama ir iš kur ta moderni valstybė kilo – atkartojant valstybingumo tąsos elementą, pabrėžiamos viduramžiškos laisvos ir nepriklausomos Lietuvos ištakos.

Žvelgiant chronologiškai ryškėja, kad per pirmąsias dvi aptartas paminklų grupes, pristatančias pasakojimą apie Lietuvos valstybingumą. Tai yra per paminklines praktikas, atspindinčias pirmosios Lietuvos respublikos laikotarpį ir kovas dėl valstybės nepriklausomybės tarpukariu bei paminklus, atmenančius valstybės atkūrimo faktą ir jo aplinkybes 1990 m., kuriama ir įtvirtinama laisvos, nepriklausomos Lietuvos reikšmė, kartu išskiriant ir priešiškas jėgas, nuo kurių siekiama apginti laisvą ir nepriklausomą valstybę. Tuo tarpu, trečiajam masyvui, kurį sudaro paminklas stojimui į ES, paminklai tūkstantmečiui ir šimtmečiui pažimėti, priskirtini paminkliniai objektai, kurie palaiko per paminklines praktikas pristatytas ir įtvirtintas reikšmės bendrame tapatumo pasakojime. Šie paminklai ieško valstybingumo gijų, tokiu būdu sustiprinant ankstesnėse grupėse išryškėjusias intersubjektyvias reikšmes, susijusias su Lietuvos, kaip valstybės, samprata.

3. Pasakojimas apie senąją Lietuvą

Su senąja Lietuva bendroje paminklų imtyje sietina 30 paminklų. Šie paminklai savo reikšmine prasme leidžia suformuoti atskirą paminklų tipą, kuriam priskirtini paminkliniai objektai, atmenantys ir istorines asmenybes – senosios Lietuvos valdovus ar didikus – ir istorinius įvykius – reikšmingus momentus pasakojime apie Lietuvos praeitį dažniausiai žymėjusius mūsų. Per paminklus pasakoti apie senąją Lietuvą pradedama nuo kunigaikščio Vykinto – Mindaugo dėdės, Žemaičių kunigaikščio, antimindauginės koalicijos nario³⁰⁷. Reikšmingiausių vietą paminklų formuojamame senosios Lietuvos naratyve užima Mindaugas, kuriam skirti 2 paminklai, ir Vytautas – jį bendroje analizuotų paminklų imtyje atmena net 8 paminklai. Senosios Lietuvos atminimas įpaminklinamas per kitų svarbų vaidmenį LDK istorijoje, kovojant už LDK žemes, kuriant miestus, formuojant vidaus ir užsienio politiką, suvaidinusių valdovų tokių, kaip Vytenis, Algirdas, Gediminas, Aleksandras, įpaminklinimą.

Per šio tipo paminklus senosios Lietuvos naratyvas formuojamas įpaminklinant ne tik didžiųjų kunigaikščių atminimą. Reikšmingą vaidmenį sudaro svarbiausių LDK didikų giminių – Radvilų, Chodkevičių, Tiškevičių – atminimas. Pasak Chodkevičių giminės reikšmę ir įtaką XV–XVI a. analizavusios istorikės Genutės Kirkienės, šio laikotarpio LDK istorija – tai didikų giminių istorija³⁰⁸. Didikų giminių reikšmę ir

³⁰⁶ „Senuosiuose Trakuose – naujas paminklas“, *madeinvilnius.lt*, 2018 m. liepos 22 d. (<https://madeinvilnius.lt/naujienos/rajonas/senuosiuose-trakuose-naujas-paminklas/> žiūrėta 2021 05 17).

³⁰⁷ Šapoka Adolfas (red.), *Lietuvos istorija*, Kaunas: Šviesa, 1936, p. 51.

³⁰⁸ Kirkienė Genutė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV-XVI a.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 5.

statusą vėlyvesniame laikotarpyje, apimant ir ATR laikus, yra išskyręs A. Bumblauskas: „XVII–XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos valstybė vadinama bajorų respublika. Šioje epochoje dar yra išlikęs bajorijos elitas – didikai“³⁰⁹, (bajorijos elitą nuo įprastų bajorų skyrė turtas). Pasakojant apie senąją Lietuvą per didikų giminių paminklus, taip pat fiksuojamas dėmesys mūšiams, pavyzdžiui, Durbės 1260 m., Pabaisko 1435 m., Salaspilio 1605 m. Mūšiams, kuriuose Lietuva apgynė savo žemes ir tuometę valstybę ar įprasmino savo vardą tuometiniame pasaulyje.

Paminklų analizė atskleidė, kad pasakojant apie senąją Lietuvą ATR laikotarpis, senosios Lietuvos istorijos laikotarpis po Liublino unijos, kuria LDK ir Lenkijos karalystė buvo sujungtos į bendrą valstybę – ATR, turėjusią bendrą karalių, bendrą seimą ir senatą, nėra ištrinamas iš formuojamo naratyvo. ATR laikotarpį atmenančių paminklinių praktikų nėra daug – fiksuojami 4 paminklai iš 30, tačiau jie tampa integralia kuriamo naratyvo apie senąją Lietuvą dalimi. Tai liudija paminklai, skirti Žygimanto Augusto, valdžiusio būtent Liublino unijos pasirašymo laikotarpiu (Pasvalyje), Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės (Druskininkuose), Salaspilio mūšio, vykusio 1605 m., Biržuose, Paulavos Respublikos, gyvavusios vėlyvuojau ATR laikotarpiu, kūrėjo Povilo Ksavero Bžostovskio (Šalčininkų raj.) atminimui.

Per paminklus ryškėjantis senosios Lietuvos pasakojimas aiškios pabaigos neturi. Galima būtų teigti, kad pasakojimas apie senąją Lietuvą, istorinio laikotarpio prasme, „uždaromas“ paminklu jau minėtam Paulavos respublikos kūrėjui P. K. Bžostovskiui, kurio sukurta respublika egzistavo nuo 1769 m. iki 1795 m. – metų, kai po III-ojo ATR padalijimo neliko viduramžiais kurtos Lietuvos valstybės. Vis tik, žvelgiant į bendrą analizuojamų paminklų imtį, kurią sudaro 404 paminklai, randami du paminklai, sietini su laikotarpiu po 1795 m., tačiau nepriskirtini nė vienam kitam per paminklines praktikas ryškėjančiam naratyvui. Tai yra Ukmergės rajone esantis paminklas Deltuvos mūšiui, vykusiam 1812 m. birželio 28 d. tarp Napoleono Bonaparto vadovaujamos Prancūzijos kariuomenės kartu su vietiniais pagalbininkais ir Rusijos imperijos kariuomenės: šis mūšis bendrame diskurse pristatomas kaip vienintelis Napoleono armijos mūšis, vykęs būtent Lietuvos teritorijoje. Antroji tarp minėtų ir chronologiškai vėliausius LDK atgarsius žyminčių paminklinių praktikų yra skirta Lietuvos didikų Tiškevičių giminės atstovui, bajorui Feliksui Tiškevičiui, gyvenusiam 1869–1933 m., ir jo žmonai Antaninai. Remiantis istoriniais šaltiniais, „Tiškevičiai – LDK didikų giminė, atsiradusi XV a. pab. kilusi iš Tiškos, kurio 5 sūnūs prie krikšto vardų pridėdavo ir pailgintą tėvo vardą – Tyszkowicz, tapusį jų pavarde. Ši giminė iškilo XVI a. II p., didžiausią politinę galia įgijo XVII a., turtinę – XIX a. Iš jų buvo 9 vaivados, 2 vyskupai, po 3 lauko etmonus, kaštelionus ir išdininkus, 4 didieji maršalkos“³¹⁰. Taigi, šios giminės atstovo įpaminklinimas kartu liudija ir LDK laikais iškilusių didikų, tai yra senosios Lietuvos praeities veikėjų, atminimą.

Remiantis tematinio paminklų, atmenančių senąją Lietuvą, išsidėstymu, pasakojimą apie senąją Lietuvą sudarantis paminklų tipas išsiskleidžia per tris

³⁰⁹ Bumblauskas Alfredas, *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 320.

³¹⁰ Bumblauskas A., 2005, p. 321.

paminklų grupės: 1) pirmoji ir gausiausia išskiriama grupė yra sietina su paminklais Lietuvos valdovams – kunigaikščiams ir vieninteliam karaliui Mindaugui, tokių paminklų randama 18; 2) antrąją grupę, kuriai priskirtini 6 paminklai, sudaro didikų gimines įpaminklinančios praktikos (viena iš paminklinių praktikų persidengia su pirmosios grupės paminklais, tai paminklas Žygimantui Augustui ir Barborai Radvilaitei); 3) trečioji grupė, apimdama 7 paminklinius objektus, atmena senosios Lietuvos istorijai reikšmingus mūšius ir kitus įvykius. Kaip jau buvo užsiminta, nurodant, kad šiam tipui priskirtini ir paminkliniai objektai didikų giminių atstovams, pabrėžtina, kad per paminklines praktikas kuriamas senosios Lietuvos naratyvas nėra vien tik didžiųjų kunigaikščių atminimo formuotojas, išaukštinantis tik ankstyvąją LDK laikotarpį:

„Kad yra įtampa tarp šių dviejų laikotarpių – ankstyvosios LDK ir vėlyvosios ATR – tai tikrai. Anksčiau ji buvo žymiai didesnė, ji vis mažėja ir mes vis labiau atrandame tą laikotarpį. <...> tas didingos Lietuvos laikotarpis, susaistytas su didžiais kunigaikščiais, jau seniai pasibaigė.“³¹¹

Aptariant šio paminklų tipo vizualiąją raišką, bendrame Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių ir kitų analizės metu išryškėjusių paminklų tipų kontekste, būtent pasakojimas apie senąją praeitį savo estetinė išraiška yra labiausiai orientuotas į suasmeninimą. Apie senąją Lietuvą dažniausiai pasakojama per ant postamento užkeltus, gana didelio, monumentalaus mastelio kunigaikščių biustus ar figūras arba ant stilizuotų postamentų pateikiant jų bareljefus. Toks suasmeninimas labai aiškiai nurodo, su kokiomis konkrečiomis asmenybėmis yra sietinas senosios Lietuvos kūrimas – kas yra didieji viduramžių Lietuvos kūrėjai.

Paveikslas nr. 8 Paminklas Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Aleksandru Panevėžyje, 2003 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.

Paveikslas nr. 9 Paminklas Vytautui Didžiajam Birštone, 1998 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės

³¹¹ Černiauskas N., *interview*, 2020 08 11, op cit.

3.1. Senoji Lietuva: tapatumo raiška paminkluose Lietuvos valdovams

Žemaičių kunigaikštis Vykintas, Karalius Mindaugas, kunigaikščiai Vytenis, Gediminas, Margiris, Algirdas, Vytautas Didysis, Aleksandras, Žygimantas Augustas, vadovaujantis paminklų analize, per paminklines praktikas pasakoja apie Lietuvos valstybės ištakas, nuo kurių atsispiriama plėtojant kitus Lietuvos tapatumą atskleidžiančius naratyvus, pavyzdžiui, pristatant valstybingumo pasakojimą, atspindintį modernios valstybės kūrimo ir atkūrimo bei kovų už nepriklausomybę aspektus, ar okupacijos ir pasipriešinimo jai naratyvą. Lietuvos siekis viduramžių pasaulyje sukurti politiškai sėkmingai funkcionuojančią savarankišką valstybę, kova už senąją Lietuvą ir jos išsaugojimą bei pasirinkta europietiška / vakarietiška kryptis – tokios intersubjektyvios reikšmės dažniausiai atsikartoja per senųjų Lietuvos valdovų įpaminklinimą formuojamoje Lietuvos valstybės tapatumo sampratoje. Šios reikšmės bus atskleidžiamos, remiantis chronologiniu senosios Lietuvos valdovų išsidėstymu pagal valdymo metus.

Chronologiniu požiūriu, naratyvas apie senąją Lietuvą pradedamas formuoti nuo Žemaičių kunigaikštį Vykintą atmenančio paminklo, 2005 m. išdygusio Tveruose. Prasminiame lygmenyje po diskursyvaus paminklinės praktikos skaitymo išryškėjo Vykinto sąsaja su Tverais, jo, kaip žemaičių kunigaikščio, vaidmuo ir kova su Mindaugu akcentuojama viešojoje erdvėje aptinkamame paminklo pristatyme:

„Istorikas E. Gudavičius Tverus tapatina su metraštyje paminėta Tviriment vietove. <...> Šitą versiją patvirtina 2002 metais Kultūros paveldo centro instituto archeologų atlikta žvalgomoji ekspedicija. Prie Tverų (700 m į š.) aptiktas kapinynas. Radiniai datuojami XIII–XV a. <...> Čia XIII a. buvo Tverų žemės centras. Iš čia valdė Vykintas – Žemaičių kunigaikštis – 1236 metų Saulės mūšio, kuriame buvo sutriuškintas Livonijos Ordinas, kariuomenės vadas. Dar kartą Hipatijaus metraštyje Vykintas minimas kartu su Tverais apie 1251 metus: „Atvyko Mindaugas, surinkęs didelę jėgą, prie Vykinto pilies, vadinamos Tverais“³¹².

Žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos, per paminklinę praktiką pasakojama, kokia buvo LDK formavimosi pradžia – kaip savo užuomazginiame periode kūrėsi viduramžių Lietuva, kaip tame kūrimosi procese dalyvavo vienas iš etnografinių Lietuvos regionų, tai yra Žemaitija, atstovaujama žemaičių kunigaikščio Vykinto. Šioje vietoje reikšmingas Žemaitijos savarankiškumo motyvas – Vykintas – diskurso analizės medžiagoje apibrėžiamas būtent kaip žemaičių kunigaikštis. Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną istorinį žemaičių kunigaikščio Vykinto vaidmenį, kurio nuorodą galima aptikti paminklo vizualinė raiškoje – ant paminklo iškaltame kalavijo simboliu, o kartu ir paminklo pristatyme, minint Vykinto vaidmenį Saulės mūšyje. Nors kalavijas, kaip rodo paminklo pristatymo nuorodos, galėtų referuoti į Vykinto kovą su Mindaugu, tačiau kartu, kaip užsimenama paminklinės praktikos pristatymuose, 1236 m. Saulės mūšyje su kalavijuočių ordinu kovėsi ir jį nugalėjo žemaičiai, vadovaujami Vykinto. Atmenant Saulės mūšį minimas būtent šio

³¹² „Paminklas Vykintui“, *tverai.lt* (<http://tverai.lt/main/pages/page/paminklas-vykintui> žiūrėta 2021 05 17).

kunigaikščio vardas. Taigi, su žemaičių kunigaikščio Vykinto atminimu yra susijusi ir pergalė Saulės mūšyje – per paminklinę praktiką atmenant Vykintą, kartu atmenama, kad dėl tuometės dar užuomazginės LDK buvo kovota, o Saulės mūšio kovoje prieš istorinį *priešą* – kalavijuočių ordiną – švęsta pergalė.

Lietuvos žemes suvienijusiam Mindaugui, su kuriuo kovojo Vykintas, analizuotoje paminklų imtyje skirtos dvi paminklinės praktikos: 1995 m. Druskininkuose iškilęs paminklas Karaliui Mindaugui ir paminklas Karaliui Mindaugui sostinėje, pastatytas 2003 m. Analizuojant šį paminklą pristatančią žodinio diskurso medžiagą³¹³, ryškėja reikšmės, pateikiančios jo, kaip valstybės vienytojo ir vienintelio karaliaus, sampratą: jo asmenybė tapatinama su Lietuvos suvienijimu ir iškilimu, su tuometės Lietuvos tapimu pilnaverte XIII a. valstybe, esančia šiandieninės Lietuvos pirmtake. Sąsajos tarp Mindaugo kurtos valstybės ir šiandienos Lietuvos liudija ne tik paminklų aprašymai, bet patvirtina ir ant paminklo Druskininkuose iškalti himno žodžiai: „Lietuva tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme, iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“.

Reikšmingas akcentas karaliaus Mindaugo atveju yra sietinas su krikščionybe ir europietizacija – jis buvo pirmasis apsikrikštijęs valdovas, atvedęs krikščionybę į Lietuvą, taip atveriant karūnacijos galimybę. Karaliaus rangą ir priimtą katalikišką tikėjimą išryškina net tik paminklų pristatymai, bet, pavyzdžiui, ant paminklo Druskininkuose šalmo vaizduojamas kryžius, taip pat valdžios simboliai – skeptras ir rutulys su kryžiaus motyvu, vaizduojami valdovo rankose, paminkle sostinėje. Tokie simboliai negalėtų būti sietini su pagoniškuoju viduramžių Lietuvos periodu, todėl, analitine prasme, atskleidžia Lietuvoje kartu su krikštu prasidėjusį kristianizacijos ir europietizacijos laikotarpį, kai krikščioniško tikėjimo priėmimas leido Mindaugo sukurtai Lietuvos valstybei tapti lygiaverte kitų tuometės Europos valstybių nare, o ne būti vien necivilizuotu pagonių kraštu. Todėl ir to meto Lietuva, žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos, pradedama matyti kaip Europos ir Vakarų pasaulio dalis.

Vis tik, pagoniškasis Lietuvos laikotarpis, o galimai ir 1261 m. įvykęs Mindaugo atsimitimas nuo krikščionybės nėra ignoruojamas ar eliminuojamas iš per paminklus kuriamo pasakojimo apie senąją Lietuvą. Iki krikščioniška Lietuva, remiantis Vilniuje stovinčiu Karaliaus paminklu, pagonybės ir krikščionybės sankirtą pristato taip, tarsi šie laikotarpiai būtų natūrali vienas kito tąsa, kurią stipriai veikė to meto (geo)politinė situacija ir kuri pasakojime apie tai, kas yra Lietuva, paliko ryškų europietiškumo pėdsaką: „Aplink paminklą matyti saulės kalendorius, kuriame sužymėtos ne tik krikščioniškos, tačiau ir pagoniškos šventės. Tai atskleidžia, kad karalius Mindaugas

³¹³ „Paminklas Lietuvai“, *atraskdzukija.lt* (<https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/paminklas-lietuvai/>; žiūrėta 2021 05 20), BNS, „Atidengtas paminklas Lietuvos karaliui Mindaugui“, *delfi.lt*, 2003 m. liepos 6 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/atidengtas-paminklas-lietuvos-karaliui-mindaugui.d?id=2574017> žiūrėta 2021 05 21), „Karaliaus Mindaugo paminklas“, *ivilnius.lt* (<http://www.ivilnius.lt/lankytinos-vietos/paminklai/karaliaus-mindaugo-paminklas/> žiūrėta 2021 05 21).

savo religijos neatsisakė visiškai, o krikščionybės priėmimas dalinai buvo susijęs su siekiu tapti karaliumi³¹⁴.

Į paminklus žvelgiant chronologiškai, sutinkamas Marijampolėje esantis paminklinis objektas daugmaž 1295–1316 m. laikotarpiu LDK valdžiusiam kunigaikščiui Vyteniui. Šis paminklas buvo pastatytas 1938 m., tačiau, prasidėjus sovietų okupacijai, apie 1940-uosius metus buvo suniokotas ir nugriautas. Toje pačioje vietoje jis buvo atkurtas 2009 m.³¹⁵ Paminklo pristatymuose pabrėžiamas atstatymo faktas: „istoriniu ir kultūriniu paveldu Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytenio bendrosios paramos logistikos batalione imta rūpintis po 1993-ųjų, kai iš Lietuvos buvo išvesta sovietų kariuomenė“³¹⁶. Tai leidžia teigti, kad per paminklą atkartojamas kituose naratyvuose jau matytas valstybingumo pertrūkio motyvas: tai rodo tąsą tarp šiandieninės Lietuvos valstybės, kai paminklas buvo atstatytas, tarpukario, kai paminklas buvo pastatytas, tąsa yra susijusi ir su viduramžiais egzistavusia Lietuva, nes referuoja į viduramžiais valstybę valdžiusį asmenį. Šiandieninės Lietuvos, kaip tąsos to, kas buvo sukurta viduramžiais reikšmė sustiprinama ir per paminklo vizualikoje naudojamus Gedimainaičių stulpus (ši sąsaja detaliai aptariama „Pasakojimo apie okupaciją ir pasipriešinimą jai“ bei „Pasakojimo apie Lietuvos valstybingumą“ dalyse, jį taikytina ir šiuo atveju).

Paminklinis objektas vaizduoja ant postamento pakeltą kunigaikščio Vytenio figūrą su į viršų iškeltu kardu. Vadovaujantis vyraujančiomis į viršų iškelto kalavijo reikšminėmis konotacijomis ir istoriniais aiškinimais, vizualiniame lygmenyje tai gali referuoti į karinius vaizduojamos asmenybės sugebėjimus, juos pabrėžia ir istoriografijoje dominuojanti Vytenio samprata: „Vytenis garsėjo, kaip geras karo vadas“³¹⁷, „pagarsėjo kaip karo vadas ir diplomatas“³¹⁸. Tai leidžia teigti, kad per paminklą Vyteniui atmenama, ne tik LDK laikų Lietuvą, bet ir kova už tuometę valstybę.

Kunigaikščiui Vyteniui mirus, LDK valdovo sostą paveldėjo jo brolis Gediminas. Bendroje analizuotų paminklų imtyje aptinkamas vienas paminklinis objektas, atmenantis kunigaikštį Gediminą, – tai 1996 m. Vilniuje pastatytas paminklas. Paminklinis objektas apima aukštą postamentą, ant kurio vaizduojama nuo žirgo nulipusio kunigaikščio su šarvais, rankoje laikančio neiškeltą kalaviją, o kita ranka laiminančio miestą, figūra, greta kurios stovi žirgas. Vizualika turi sąsajų su paminklo pristatymuose ryškėjančiomis atsikartojančiomis reikšmėmis – Gediminas matomas kaip Vilniaus miesto įkūrėjas ir į tuomečius Vakarus orientavęsis diplomatas, kurio valdymo metu buvo plečiama valstybė – viduramžių Lietuva.

³¹⁴ „Karaliaus Mindaugo paminklas“, *govilnius.lt*

(<https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/karaliaus-mindaugo-paminklas> žiūrėta 2021 05 21).

³¹⁵ „Paminklai ir skulptūros // Paminklas LDK kunigaikščiui Vyteniui“, *marijapoletic.lt* (<https://marijapoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-ldk-kunigaiksciui-vyteniui/> žiūrėta 2021 05 21).

³¹⁶ Ten pat.

³¹⁷ Šapoka A., 1936, p. 65.

³¹⁸ *Enciklopedinis žinynas, Lietuvos valdovai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 32.

Neiškeltas kalavijas, skirtingai nei Vytenio atveju į viršų iškeltas kardas, remiantis semiotiniu paminklo skaitymu, su kova yra siejamas skirtingumo santykiu. Kuriant valstybę ne kovos keliu, priešinga reikšminė kryptis gali būti neabejotinai siejama su diplomatija. Vilniaus miesto kūrėjo ir į Vakarus besiorientavusio diplomato reikšmę įtvirtina ir paminklinės praktikos pristatymuose dažnai sutinkami apibūdinimai, akcentuojantys Gedimino laiškus: „Būtent Gedimino laiškuose Vakarų Europai 1323 metais pirmą kartą paminėtas Vilniaus vardas, o ši pirmojo paminėjimo data, 1323-iejį, laikomi Vilniaus įkūrimo metais“³¹⁹, „jis perkėlė Lietuvos sostinę iš Trakų į Vilnių ir <...> palaikė puikius santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Jis yra tas žmogus, kuris parodė Europai, kad LDK egzistuoja ir kad ji yra labai svarbi viso žemyno dalis“³²⁰. Na, o minėtą kunigaikščio Gedimino sąsają su Vilniaus įkūrimu patvirtina ir paminklinio objekto postamente iškalta geležinio vilko figūra. Kaip žinia, Vilniaus įkūrimo legenda yra siejama su geležinio vilko simboliu: išaiškinus Gedimino sapną, kuriame ant kalno staugė geležinis vilkas, turėjo iškilti sostinė Vilnius.

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną paminklo Gediminui aspektą, susijusį su vizualine jo raiška. Kairėje ir dešinėje postamento pusėse yra iškalti kiti Gediminaičių dinastijos atstovai ir jų vardai. Vienoje pusėje matomas Kęstučio ir Vytauto atvaizdas, kitoje – Algirdo ir Jogailos. Žiūrint į dinastinę liniją, Algirdas ir Kęstutis buvo Gedimino sūnūs. Jogaila – Algirdo sūnus, o Vytautas – Kęstučio sūnus. Tokiu būdu atmenama žymiausia ir Lietuvą ilgiausiai valdžiusi giminė: Gediminas ir jo vaikai bei vaikaičiai vaizduojamai kaip integrali visuma valdovų, kūrusių viduramžių Lietuvą.

Su kunigaikščiu Gediminu ir Vyteniu sietina dar viena paminklinė praktika, stovinti Alytaus rajone prie Punios piliakalnio. Tai yra paminklas „Margiris – legendinis kunigaikštis“. Istoriniuose aiškinimuose sutariama, kad kunigaikštis Margiris galėjo būti kunigaikščių Vytenio ir Gedimino brolis. Paminklinė praktika susideda iš akmens masyvo, ant kurio iškaltas rankomis užsidengusio veidą Margirio siluetas, ir užrašo – Maironio eilėraščio „Ant Punios kranto“ ištraukos: „*Tai kapas Margio milžinų! / Nors amžių šešetas sukako, / Kaip jie – tik sauja pelenų!.. / Tačiau daugiau už gyvus sako*“. Nors viešai prieinamos informacijos apie šią paminklinę praktiką beveik nėra, tiek paminklinio objekto dedikacija kunigaikščiui Margiriui, tiek ant paminklo iškalti žodžiai susišaukia su lietuvių kultūrinėje ir kolektyvinėje atmintyje egzistuojančiu Margirio, kaip kovotojo prieš kryžiuočius, vaizdiniu. Pasak Dalios Čiočytės, kunigaikščio Margirio vadovauti ir ginti Pilėnai Lietuvoje yra tapę archetipiniu vaizdiniu, tapusiu gynybinio patriotizmo simboliu³²¹ – toks dominuojantis vaizdinys ir jo atminimas per paminklinį objektą kuria kovos už

³¹⁹ „Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, *pamatyklietuvoje.lt* (<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/1464> žiūrėta 2021 05 21).

³²⁰ „Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, *turizmo-info.lt*, 2018 m. spalio 8 d., (<http://turizmo-info.lt/lankytnos-vietos-vilniuje/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/> žiūrėta 2021 05 22).

³²¹ Čiočytė Dalia, „Vladislavo Sirokoslės poema Margiris: archetipiniai poetinės struktūros bruožai“, *Literatūra* 56 (1), 2014, p. 31–39.

viduramžių Lietuvą, jos (ap)gynimo motyvą. Šis reikšminis motyvas susišaukia su reikšme, kuriama įpaminklinant, pavyzdžiui, kunigaikštį Vytenį ir kitus chronologiškai vėliau valdžiusius kunigaikščius.

Su Gediminaičių dinastijos linija susijęs paminklas Gedimino sūnui Algirdui plyti Maišiagaloje. Iš lauko akmenų sudaryta paminklinė kompozicija išdygo 2002 m. minint 625-ąsias Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mirties metines. Paminklo atsiradimo aplinkybės ir reikšminė prasmė labiausiai sietina su kunigaikščio įsitvirtinimu Maišiagalos apylinkėse. Pavyzdžiui, paminklo aprašymuose minima, kad „Maišiagalos gyvenvietė <...> rašytiniuose Prūsijos analuose <...> minima nuo XIII a. vidurio, kiek vėliau šios apylinkės priklausė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui“³²². Tai kartu ir paminklo ženklumas, kai ant paminklinės kompozicijos iškaltas „LDK kunigaikštis Algirdas“, jo gyvenimo metai (1293–1377)³²³ ir Gediminaičių stulpai, referuoja į Algirdo laikų Lietuvos atminimą. Žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos, šio kunigaikščio įpaminklinimas atskleidžia reikšmes, susijusias su savarankiškos viduramžių Lietuvos, per rašytinius šaltinius pripažįstamos tuometėje tarptautinėje aplinkoje, egzistavimu ir tam tikrų nuo seniausiųjų laikų žinomų Lietuvos miestų kūrimu, kuris sietinas su viduramžių valstybės vystymu.

Didžiausią kiekį paminklų, per Lietuvos valdovų įpaminklinimą pasakojant apie senosios Lietuvos praeitį, kaip ir buvo minėta, sudaro paminklinės praktikos Vytautui Didžiajam – skirtingose Lietuvos vietovėse randami 8 objektai. Analizuojant tapatybines reikšmes, susijusias su šiuo LDK valdovu, atkreiptinas dėmesys, kad net 5 iš 8 paminklų yra atstatyti ir net 4 iš atstatytų paminklų, kurie buvo pastatyti tarpukario laikotarpiu, o sovietmečiu nugriauti, buvo atkurti būtent 1990 m.: šie paminklai randami Rietavo rajone Medingėnuose, Kaune, Kudirkos Naumiestyje, Pabiržėje. Tapatybiniame lygmenyje, vos atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, paminklų Vytautui atstatymas, kaip ir atstatytas paminklas Vyteniui, kūrė ir įtvirtino simbolinę nepriklausomos valstybės reikšmę: atstatoma nepriklausoma, laisva ir savarankiška Lietuvos valstybė, savo šaknis išleidusi ir į pasaulio žemėlapi įsirašiusi dar viduramžiais. Nugriovimas sovietmečiu tampa savarankiškos Lietuvos, jos valstybingumo pertrūkiu, o atstatymas simboliškai įtvirtina trijų periodų – LDK, tarpukario, šiandienos – nepriklausomos Lietuvos tąsą. Šis valstybingumo tąsos elementas atsikartoja tiek paminklų įrašuose, tiek žodinio diskurso medžiagoje, per kurią pristatomi šie paminklai. Pavyzdžiui, ant Vytauto paminklo Kudirkos Naumiestyje iškalta jo atstatymo data – 1990 m. Kitų paminklinių praktikų atveju atstatymo aspektas išryškkinamas paminklų pristatymuose³²⁴, Tūbinių Vytauto

³²² „Maišiagalos piliakalnis ir paminklas kunigaikščiui Algirdui“, *exploretakai.lt* (<https://exploretakaivilnius.lt/lt/pilys-ir-pilivietes/maisiagalos-piliakalnis-ir-paminklas-kunigaiksciui-algirdui> žiūrėta 2021 05 22).

³²³ Istoriniuose šaltiniuose nurodoma kiek kitokia kunigaikščio Algirdo gimimo data, tai yra 1296–1377 m.

³²⁴ „Vytauto Didžiojo laisvės dvasia atgimė Tūbinėse“, *tubiniuistorija.lt* (<https://tubiniuistorija.lt/paveldas/paminklo-atstatymas> žiūrėta 2021 05 22) ir „Vytauto Didžiojo paminklai“, *lietuviai.lt*

Didžiojo paminklo atveju su trimis laikotarpiais asocijuojama pati paminklinės praktikos sandara: ji sudaro trys plokštumos, o jų visuma – trikampę piramidę, kai šios plokštumos siejamos atitinkamai su LDK, tarpukario ir atkurtos nepriklausomybės laikotarpiais.

Remiantis vizualiniu Vytautą įpaminklinančių praktikų skaitymu, ant paminklų dažnai sutinkamas Gediminaičių stulpų simbolis. Jis referuoja ne tik į ilgiausiai viduramžių Lietuvą valdžiusią Gediminaičių dinastiją, kurios metu tuometė Lietuva buvo pasiekusi savo aukso amžių ir kurios vienas iš atstovų buvo Vytautas Didysis. Kaip jau buvo plačiau aptarta, Gediminaičių stulpų simbolio naudojimas, šiuo atveju, vėlgi, suponuoja jau minėtą valstybės tęstinumo reikšmę: per paminklus Vytautui atmename viduramžiais sukurtą nepriklausomą, savarankišką valstybę, kuri egzistavo tarpukariu ir kurios natūrali tąša matoma šiomis dienomis.

Paminklų Vytautui gausa verčia atkreipti išskirtinį dėmesį į šio valdovo reikšmę, per paminklus pasakojant apie senąją Lietuvą ir referuojant į Vytauto asmenybę bei jo valdymo laikotarpį. Referavimą į šio valdovo asmenybę nurodo didžiojo kunigaikščio bareljefas regimas ant paminklinių objektų Tūbinėse, Medingėnuose, Vytauto biustas, užbaigiantis paminklą Pabiržėje, valdovo figūra ant arklio, vaizduojama Birštone ir Marijampolėje. Ne tik į valdovo asmenybę, bet ir į jo valdymo metus referuoja ant paminklų Raižiuose ir Marijampolė iškalti jo vadovavimo LDK metai bei ant paminklų Kaune ir Marijampolėje vaizduojami LDK žemėlapiai, nurodantys valstybės teritoriją būtent jo valdymo laikotarpiu. Akcentuotina, kad būtent Vytauto paminklai, lyginant juos ir kitus įpaminklintus kunigaikščius, kuria tam tikras nuorodas į Lietuvos savarankiškumo nuo Lenkijos aspektą. Pavyzdžiu galėtų tapti paminklo Vytautui Didžiajam Kaune aprašymas:

„Vytauto Didžiojo paminklas – vienas geriausių pavyzdžių, kuriame akivaizdūs prieškarinio ideologinės propagandos tikslai: lengvai žiūrovui suprantamas įvaizdis, leidžiantis tapatintis su herojumi ir per tai diegti tam tikras moralines vertybes. Kaip pastebi daugelis tyrinėtojų, Lietuvos respublikos pilietis kaip savos valstybės istoriją suvokė tik „gryno“ lietuviško valstybingumo periodus, t. y. laikotarpį iki unijos su Lenkija ir Lietuvos respublikos kūrimosi priešaušrį“³²⁵.

Kaip žinia, tarpukariu Vytauto kultas Lietuvoje buvo labai gajus ir sietas su nusistovėjusia istoriografinė tradicija, kai šis valdovas vaizduotas kaip paskutinis galingas savarankiškos, tai yra nuo nieko (o tarpukariu labiausiai nuo Lenkijos) nepriklausomos LDK, valdovas, atstovavęs modernaus lietuvių valstybingumo ir tautiškumo simboliką. Taigi, į paminklus žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos, ryškėja, kad per šio didžiojo kunigaikščio įpaminklinimą, kuriamos reikšmės, susijusios su savarankiškos, nepriklausomos, stiprios Lietuvos, pripažįstamos tuometėje Europoje ir pasaulyje, samprata. Kartu negalima nepastebėti, kad Vytauto

(https://lietuvai.lt/wiki/Vytauto_Did%C5%BEiojo_paminklai žiūrėta 2021 05 22).

³²⁵ Jankevičiūtė G., „Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiais. Lietuva 1919–1940 ir 1989–1993“, p. 57 ir „Lietuvos respublikos monumentų atstatymas: Vytauto Didžiojo paminklas“, *atmintiesvietos.lt*

(<https://www.atmintiesvietos.lt/lt/tekstai/moksliniai-ir-publicistiniai-kauno-tyrimai/lietuvos-respublikos-monumentu-atstatymas-vytauto-didziojo-paminklas/> žiūrėta 2021 05 23).

paminklus lydi ir kovos už tuometę Lietuvą, jos plėtrą ir stiprinimą reikšmė. Kovos reikšmę implikuoja paminklinė praktika randama Raižiuose, Alytaus rajone. 2010 m. čia pastatytas paminklas, kurio viršutinėje dalyje yra įkomponuoti ne vien Gedimainaičių stulpai, bet ir totorių simbolis Tarak Tamga, o vidurinėje dalyje iškalti metai – 1397 m. – data, kai Vytautas į Lietuvą pasikvietė totorius. Totorių atvykimas į Lietuvą įprastai kultūrinėje ir kolektyvinėje ar net komunikacinėje atmintyje siejamas su Vytauto politine-istorine figūra, kai tuometis valstybės vadovas pasikvietė šią tautą sustiprinti jo pajėgas kovoje su priešiškomis jėgomis. Tad, nors galima sakyti, kad per šią paminklinę praktiką atsimenama totorių tautinės mažumos atsiradimo Lietuvoje istorija, šiuo atveju stipresnė yra ir kituose paminkluose atsikartojanti kovos už LDK reikšmė, kai totoriai buvo pasitelkti, stiprinant karines tuometės Lietuvos jėgas. Kovos reikšmę sustiprina ir tai, kad paminklas Raižiuose, kaip, beje, ir paminkliniai objektai Kaune bei Marijampolėje, yra susijęs su Žalgirio mūšio atminimu. Vidurinėje paminklo Raižiuose postamento dalyje yra įrašyta šio mūšio data – „1410“, o į paminklo pamatus įleista kapsulė „su laišku ateinančioms kartoms, kurioje surašyta informacija apie Žalgirio mūšio svarbą“³²⁶. Paminklinė praktika Kaune, kaip akcentuojama jos pristatymuose, buvo atstatyta, minint 580-ąsias Žalgirio mūšio metines³²⁷. Taip pat nurodoma, kad paminklo vietoje yra užkastas iš Žalgirio mūšio vietos atvežtas akmuo arba tai, jog kultūrinėje atmintyje šis paminklas, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, matytas kaip paminklas būtent Žalgirio mūšiui atminti. Su Žalgirio mūšiu sietina ir vizualinė šio paminklo raiška: jo kampuose vaizduojami keturi sulinkę nuleistomis galvomis kariai – tai totorių, lenkų, rusų ir kryžiuočių kariai. Jei kartu su lietuviais dalyvavęs lenkų karys vaizduojamas su prie kojų nukritusiu skydu, rusų karys – su dešinėje rankoje laikomu nuleistu kalaviju ir kairėje rankoje laikomu skydu, o totorių karys³²⁸ – su pakelta dešine ranka, tai kryžiuočių karys pavaizduotas su nuleista galva ir prie kojų guliniu sulūžusiu kalaviju bei skydu. Kaip žinia, būtent kryžiuočiai ir buvo nugalėti šio mūšio metu, tad toks vizualinis sprendimas sustiprina paminklo sąsajas su Žalgirio mūšiu, o kartu ir su kovos už LDK, įveikiant priešiškas jėgas, reikšmę. Sąsaja su Žalgirio mūšiu paminklo Marijampolėje, išdygusio 2010 m., atveju išryškėja per šio objekto lingvistinę raišką – ant paminklo iškalti įrašai: „1410 liepos 15 d. Žalgirio mūšis vedė Vytautas ten didžiaviryių pulkus ir priešų sulaužė puikybę“ ir „Žalgirio pergalei 600 m.“. Žalgirio mūšis lietuvių kultūrinėje atmintyje, o neretai ir istoriografijoje pristatomas kaip viena

³²⁶ „Paminklas Vytautui Didžiajam Raižiuose“, *alytusinfo.lt*

(<https://www.alytusinfo.lt/lankytinos-vietos/paminklas-vytautui-didziajam-raiziuose/> žiūrėta 2021 05 23).

³²⁷ Smolienė Agnė, Milkova Vaida, „Vytauto Didžiojo paminklas – propagandos įrankis“, *kauno.diena.lt*, 2015 m. balandžio 20 d.

(<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/paminklas-propagandos-irankis-686441-ziureta-2021-05-22>) ir „Lietuvos respublikos monumentų atstatymas: Vytauto Didžiojo paminklas“, ten pat.

³²⁸ Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad Žalgirio mūšyje kovėsi Jogailos vadovaujama lenkų kariuomenė, Vytauto vadovaujama lietuvių kariuomenė, kuriai talkino totoriai, taip pat čekai, Smolensko kunigaikštystė tuo metu buvo LDK vasalas, todėl lenkų-lietuvių pusėje kovėsi ir rusai.

didžiausių pergalių, žyminti kelis šimtus metų trukusių kovų su istoriniu priešu – kryžiuočiais – pabaigą. Tad paminklinių praktikų susietumas su Žalgirio mūšiu, valstybės tapatumo požiūriu, formuoja intersubjektyvią nepriklausomos viduramžių Lietuvos valstybės, dėl kurios egzistencijos ir stiprinimo buvo kovota, sampratą, taikliai apibūdinamą paminklą Vytautui, stovintį Birštone, pristatančia citata: „Paminklas Vytautui Didžiajam primena, kad žmogus, kurio dėka LDK tapo galingiausia viduramžių Europos valstybe, atokvėpį rasdavo čia, Birštone“³²⁹.

Pasakojimą apie senąją Lietuvą, pristatomą per paminklus jos valdovams, po Vytauto Didžiojo chronologiškai tęsia kunigaikštį Aleksandrą, LDK vadovavusį 1492–1506 m., o Lenkijos karalystei – 1501–1506 m., įpaminklinanti praktika. Paminklas Aleksandriui Jogailaičiui 2003 m. atsirado Panevėžyje. Tiek atsiradimo data, kai paminklinė praktika iškilė, minint Panevėžio miesto 500 metų jubiliejų, tiek paminklo įrašas, tiek jo pristatymai yra susiję su pagrindine nuolat atsikartojančia reikšme – šis valdovas sietinas su Panevėžio miesto įkūrimu. Tai patvirtina žodinio diskurso analizė³³⁰, ant postamento lotyniškai iškalti valdymo metai ir žodžiai: „Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1503 IX 7 d. donacijos raštu paskyrė steigiamai bažnyčiai žemę tarp Nevėžio ir Lėvens, Astrave, aplink šią bažnyčią, pastatytą 1507 m., išaugo Panevėžio miestas“. Šią reikšmę atkartoja ir objekto vizualika: ant postamento stovi kunigaikštis Aleksandras ir rankoje laiko bažnyčią, aplink kurią ėmė formuotis Panevėžio miestas. Greta Algirdo ir Gedimino paminklinių praktikų, kuriomis atmenami konkretūs Lietuvos miestai, tapatybine prasme, paminklu atmenamas Aleksandras, labiausiai sietinas su senosios Lietuvos vystymusi ir raida, prasminiame šio naratyvo kontekste pasireiškiančiais per miestų, savo istoriją tęsiančių šiandienos Lietuvoje, kūrimą.

Valdovų įamžinimu grįstas pasakojimas užbaigiamas Žygimantą Augustą įpaminklinančiomis praktikomis. Bendroje paminklų imtyje sutinkami du jam skirti paminklai: paminklas „Karūnos“ Žygimantui Augustui ir Barbora Radvilaitei Druskininkuose, pastatytas 2011 m., ir paminklas Žygimantui Augustui Pasvalyje, iškilęs 2018 m.

Paminklai Žygimantui Augustui, išryškindami Gediminaičių dinastijos motyvą, susišaukia su šią dinastiją akcentuojančiu paminklu Gediminui ir referencijomis į šią giminę, išreiškiamomis per Gediminaičių stulpų simbolio naudojimą. Paskutinis Jogailaičių dinastijos, t. y. Gediminaičių giminės atšakos, atstovas³³¹ – toks akcentas

³²⁹ „Vytauto paminklas“, *lietuvoskurortai.lt*

(<https://www.lietuvoskurortai.lt/lankyimos-vietos/vytauto-paminklas/> žiūrėta 2021 05 23).

³³⁰ „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, *pavb.lt*

(<https://paneveziokrustas.pavb.lt/skulptura/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandriui/> žiūrėta 2021 05 21), „Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui“, *panevezysinfo.lt*

(<https://www.panevezysinfo.lt/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandriui/> žiūrėta 2021 05 21), „Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui“, *pamatyklietuvoje.lt*

(<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandriui/11318> žiūrėta 2021 05 21).

³³¹ „Pasvalyje atidengtas paminklas Žygimantui Augustui“, *lrt.lt*, 2018 m. gruodžio 7 d.

išryškinamas abiejų paminklų pristatymuose. Kaip liudija istoriniai šaltiniai, būtent nuo 1572 m., kai mirė Žygimantas Augustas, iki trečiojo ART padalijimo 1795 m., bendrą Lenkijos ir Lietuvos valstybę valdė svetimtaučiai valdovai. Žygimantui Augustui priskiriama paskutiniojo Jogailaičio, tai yra paskutinio Gediminaičių dinastijos atstovo, reikšmė. Tokiu būdu ne tik dar kartą pakartotinai išryškinama giminės, įsitvirtinusios Lietuvą tuomečių valstybių žemėlapyje ir atvedusios valstybę į galingiausią savo periodą, svarba. Tačiau kartu įpaminklinamam Žygimantui Augustui, kuriam, kaip rodo diskurso analizės medžiaga, priskiriamas paskutiniojo šios giminės atstovo vaidmuo, pasakojant apie senąją Lietuvą matomas kaip tas, su kurio mirtimi baigėsi šios giminės istorija.

Vizualinis ir diskursyvinis paminklų skaitymas leidžia teigti, kad Žygimanto Augusto atminimas per paminklines praktikas iš pasakojimo apie senąją Lietuvą neišbraukia ATR laikotarpio: paminkliniai objektai šį valdovą pristato kaip LDK didįjį kunigaikštį ir kartu Lenkijos karalių, Liublino unijos aktu sukūrusį bendrą šių valstybių darinį. Pavyzdžiui, pristatant paminklą Pasvalyje, neretai pateikiamas ir trumpas šio valdovo dosje: „Žygimantas Augustas (1520–1572) – Žygimanto Senojo sūnus, Lenkijos karalius (1548–1572) ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1544–1572), jo valdymo metu Lenkija ir Lietuvos Didžioji kunigaikštystė sudarė konfederaciją – Abiejų Tautų Respubliką“³³². Žygimanto Augusto, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, o kartu ir Lenkijos karaliaus suvokimas ryškėja ir aptariamų paminklinių praktikų vizualiojoje raiškoje. Pasvalyje randame ant aukšto postamento iškeltą valdovo biustą, vaizduojant, kad savo rankose jis laiko karaliaus simbolius – rutulį ir skeptrą. Karaliaus simbolis – karūna – vaizduojama ir paminklinės praktikos Druskininkuose atveju. Todėl galima manyti, kad ATR laikotarpis, valstybės tapatumo prasme, nors ir nėra stipriai išreikštas per paminklus Lietuvos valdovams, vis tik nėra visiškai užmirštas ar išstumiamas iš senosios Lietuvos naratyvo: per Žygimanto Augusto įpaminklinimą jis matomas kaip integrali tuometės Lietuvos valstybės vystymosi, raidos ir istorijos dalis.

Šiuo atveju svarbu ir tai, kad paminklo Žygimantui Augustui Druskininkuose pristatymuose akcentuojama, jog ši paminklinė praktika kartu simbolizuoja ir dviejų kaimyninių valstybių kurortinių miestų – Augustavo Lenkijoje ir Druskininkų Lietuvoje – bendradarbiavimą: „stela simbolizuoja dviejų kaimyninių valstybių kurortinių miestų bendradarbiavimą bei sukuria prielaidas gilintis į svarbius šaliai istorinius momentus, abiejų tautų heraldinių ženklų prasmes“³³³. Tai dar kartą

(<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/236859/pasvalyje-atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui-ziureta-2021-05-23>), „Skulptūra „Karūnos“, atraskdzukija.lt

(<https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/skulptura-karunos/> žiūrėta 2021 05 23). Kaip žinia, po Žygimanto Augusto mirties neliko jokių vyriškų giminės ipėdinių, liko tik seserys, kurių viena, tai yra, Ona vis dar buvo netekėjusi.

³³² BNS, „Pasvalyje atidengiamas paminklas Žygimantui Augustui“, *lrt.lt*, 2018 m. gruodžio 7 d.

(<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/236736/pasvalyje-atidengiamas-paminklas-zygimantui-augustui-ziureta-2021-05-23>).

³³³ „Karūnos“, *zybartuva.lt* (https://www.zybartuva.lt/index.php?cat_id=65&lang=lt žiūrėta 2021 05 23).

sustiprina reikšmę, kalbančią apie ATR atminimo integralumą, per paminklus pasakojant apie senosios Lietuvos praeitį. Nors bendrystė su Lenkija nėra akcentuojama ir gausiai atsikartojanti, bet ji nėra eliminuojama iš pasakojimo apie senąją Lietuvą.

Paminėtina ir tai, kad Žygimanto Augusto paminklas Pasvalyje atkartoja per senosios Lietuvos miestų minėjimą ir susiejimą su tuomečiais valdovais kuriamą senosios Lietuvos vystymosi reikšmę. Paminklo atidengimo metu nuolat atsikartojo ši žinutė: „1557 m. Pasvalyje Žygimantas Augustas pasirašė 3 istorines sutartis su Livonijos ordinu ir nukreipė kylančią grėsmę iš rytų, taip išgarsindamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakraščio miestelį“³³⁴. Remiantis E. Gudavičiaus aiškinimu, Pasvalio sutartys „apgynė Lietuvos šalininkus Livonijoje ir leido Lietuvai kištis į pastarosios reikalus, t. y. Livonija pateko į Lietuvos įtaką, tai žinoma, buvo iššūkis Rusijai“³³⁵. Taigi, ryškėja Žygimantui Augustui priskiriama valstybės vadovo, savo politika siekusio stiprinti tuometės Lietuvos pozicijas, ir Pasvalio miesto išgarsintojo ar net kūrėjo, įrašiusio šį LDK miestą į tuometį žemėlapi, reikšmė, nurodanti tuometinės valstybės raidos aspektą: jo valdymo laikais Lietuvoje kūrėsi ir stiprėjo miestai, kurie buvo žinomi jau ir svetur.

Per paminklus Lietuvos valdovams kuriamas pasakojimas apie senąją Lietuvą apima visą jos genezę: per kunigaikščių įpaminklinimą parodoma, kaip formavosi nepriklausoma, savarankiška viduramžių valstybė, iš pagonybės tradicijos perėjusi į krikščioniškąją ir tapusi lygiaverte tuomečių Europos valstybių kaimyne. Per viduramžių Lietuvos valdovų įpaminklinimą įtvirtinama intersubjektyvi kovos už valstybę – tuometę savarankišką Lietuvą – reikšmė: senoji Lietuva buvo valstybė, kurios išlikimą, egzistenciją ir plėtrą reikėjo ginti nuo išorės jėgų – istorinių priešų. Remiantis paminklinėmis praktikomis, senosios Lietuvos valdovų atminimas sietinas su nepriklausomos valstybės egzistencijai reikšmingais aspektais: ne tik kova, bet ir diplomatiniais valdovų sprendimais, o kartu ir Lietuvos miestų ar tam tikro Lietuvos regiono – Žemaitijos – kūrimu bei jų vardų įrašymu į to meto tarptautinę erdvę.

3.2. Senoji Lietuva: tapatumo raiška didikų gimines įpaminklinančiose praktikose

Prisidėdamos prie valstybės valdymo, užimdamos aukščiausias valdžios pozicijas, kurdamos miestus ir plėsdamos įtaką, senosios Lietuvos praeitį kūrė kilmingos LDK didikų giminės – tokias reikšmes pristato paminklinės praktikos. Nors bendroje paminklų imtyje randami šeši paminkliniai objektai, sietini su Lietuvos bajorijos elitą atstovavusiais didikais, šios paminklinės praktikos reprezentuoja išskirtinę reikšmę turėjusių, Lietuvoje plačiai žinomų giminių atstovus: Radvilas, Chodkevičius ir Tiškevičius.

³³⁴ „Pasvalyje atidengtas paminklas Žygimantui Augustui“, *lrt.lt*, ten pat.

³³⁵ Gudavičius Edvardas, *Lietuvos istorija I*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, p. 606.

Didikų giminė, kurios atstovams analizuotoje paminklų imtyje skiriami du paminklai, yra Chodkevičiai: 2009 m. Kretingoje pastatytas paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621), paminklas Jonui Chodkevičiui, kitaip dar vadinamam Jonui Jeronimaičiui Chodkevičiui, (1537–1579) 2003 m. iškilo Skuode. Vėlgį, čia svarbu atkreipti dėmesį, kad didikai, lygiai taip pat kaip ir dalis jau aptartų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, per paminklines praktikas siejami su Lietuvos miestų atsiradimu. Paminklas Skuodo miesto įkūrėjui – tokia dominuojanti reikšmė sutinkama paminko Jonui Chodkevičiui analizėje. Ši reikšmė grįsta atsikartojimu diskurso analizę sudarančioje medžiagoje³³⁶ ir paties paminklo raiškoje: paminklu vaizduojama ragą pučiančio berniuko figūra, rankoje laikanti pergamentą su Jono Jeronimačio atvaizdu, ant kurio yra įrašas „Jonas Chodkevičius Skuodo savivaldos įkūrėjas 1572 m.“.

Tai, kad Jonas Chodkevičius buvo reikšmingas ne vien Skuodui, bet ir visai tuometei Lietuvai liudija pasikartojantis nusipelnusio didiko reikšmės motyvas. „Žemaitijoje žemės valdas 1568 m. iš Žygimanto Augusto Jonas Jeronimas Chodkevičius gavo už nuopelnus valstybei“ – toks teiginys kartojasi beveik visuose šio paminklo aprašymuose. Kitaip sakant, žvelgiant iš valstybės tapatumo perspektyvos, jis matomas kaip tuometės valstybės kūrėjas, savo nuopelnais prisidėjęs prie jos valdymo.

Antrąjį Chodkevičių giminės atstovą įpaminklinanti praktika, analitiniu požiūriu, skleidžiasi per analogiškas reikšmines kryptis. Paminklo Jonui Karoliui analizė atskleidė, kad Jonas Karolis Chodkevičius matomas kaip Kretingos miesto kūrėjas, kartu jam priskiriant LDK etmono, Vilniaus vaivados vaidmenį – tai yra nuopelnus visos tuometės Lietuvos valdymo atžvilgiu. „Jonas Karolis Chodkevičius 1560–1621 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas, Vilniaus vaivada, Kretingos vienuolyno ir bažnyčios, miesto savivaldos įkūrėjas“, – toks dvigubą įpaminklinimo reikšmę atskleidžiantis įrašas iškaltas ant paminklinės praktikos. Jis atsikartoja ir paminklinio objekto pristatymuose, neapsieinančiuose ne tik be Kretingos miesto kūrėjo, bet ir be didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados pareigybės akcentavimo³³⁷. Su šios asmenybės reikšme bendrame LDK kontekste sietina ir dar viena paminklinė praktika – tai Biržuose stovintis paminklinis objektas, skirtas pergalei 1605 m. rugsėjo 27 d. Salaspilio mūšyje, į kurį vedė būtent Jonas Karolis,

³³⁶ „Lankytinos vietos“, *turizmas.lt* (<https://www.turizmas.lt/lankytinos-vietos/Paminklas-J-Chodkev%C4%8Diu/173> žiūrėta 2021 05 24), „Paminklas J. Chodkevičiui“, *infoskuodas.lt* (<https://www.infoskuodas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-j-chodkevičiui/> žiūrėta 2021 05 24), „Paminklas J. Chodkevičiui“, *skuods.lt* (<http://www.skouds.lt/lt/lankytinos-vietos/14-paminklas-j-chodkevičiui> žiūrėta 2021 05 24).

³³⁷ „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621) Kretingoje“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio 16d. (<https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-jonui-karoliui-chodkevičiui-1560-1621-kretingoje/> žiūrėta 2021 05 24), „Didžiajam karvedžiui Jonui Karoliui Chodkevičiui – 460 metų“, *kretingosmuziejus.lt*, 2020 m. rugpjūčio 24 d. (<http://www.kretingosmuziejus.lt/naujienos/didziajam-karvedziui-jonui-karoliui-chodkevičiui-460-metu> žiūrėta 2021 05 24).

paminėti. Kretingos kūrėjo reikšmę sustiprina ir tai, kad aptariamas paminklas iškilo minint būtent Magdeburgo teisės Kretingai suteikimo 400-ąsias metines, o kartu buvo finansuotas Kretingos savivaldybės lėšomis – taigi, pripažįstant šio Chodkevičių atstovo svarbą miesto istorijoje. Paminėtina ir tai, kad vizualinio paminklinės praktikos sprendimo aiškinimuose galima sutikti versiją, nurodančią, jog paminklas suplanuotas taip, kad sukurtų Jono Karolio, žiūrinčio į šiandieninę Kretingą, įspūdį: „Pagrindinis paminklo akcentas – prasivėrusios durys, ant kurių puikuojasi paties J. K. Chodkevičiaus bareljefas. <...> durų kompozicija įkūnija idėją, tarytum J. K. Chodkevičius iš amžių gilumos sugrįžęs žiūrėtų į savo darbus bei šiandieninę Kretingą“³³⁸.

Paminėtinas ir dar vienas aspektas – aptariamo paminklo viršuje yra įmontuotas iš bronzos iškaltas Chodkevičių giminės herbas, kuriam, kaip nurodoma paminklo aprašymuose, yra sumontuotas „atskiras šviestuvas, skirtas herbui apšviesti“³³⁹. Herbo išskyrimas iš bendro paminklo konteksto apšviečiant jį, leidžia teigti, kad per šį paminklą referuojama ir į Chodkevičių giminę bendrąja prasme – atmenama ir visa didikų giminė, kuri LDK elito galingųjų tarpe užėmė itin svarbų vaidmenį valstybės valdyje, jos reikalų sprendime³⁴⁰.

Senajoje Lietuvoje, remiantis dominuojančiu istoriografiniu aiškinimu³⁴¹, Chodkevičių konkurencijos valdžios elite sulaukusi Radvilų giminė pasakojimo apie senąją Lietuvą kūrime dalyvauja per jau minėtą paminklą Žygimantui Augustui ir Barborai Radvilaitei – žymiausiai šios giminės moteriai – ir per paminklinę praktiką 2006 m. atsiradusią Kėdainiuose. Kėdainių paminklas pristatomas dvejopai: paminklo aprašymuose jis vadinamas paminklu kunigaikščiams Radviloms „Skrynja“, kitur, pavyzdžiui, oficialiame Kėdainių rajono savivaldybės patvirtintame lankytinų vietų sąrašė³⁴² ši paminklinė praktika vadinama paminklu kunigaikščiui Jonušiui Radvilai. Toks paminklo siejimas su Radvilų gimine plačiaja prasme referuoja į bene svarbiausios didikų giminės Lietuvoje, istoriografijoje siejamos su labai stipriu proletuvišku³⁴³ nusiteikimu, ATR laikotarpiu užsiėmusios būtent Lietuvos, jos valstybingumo palaikymo reikalais, atminimu. Visos giminės, taigi kartu visos Radvilų giminės reikšmės senosios Lietuvos valdyje, lietuviškumo saugojime, atminimą patvirtina ir vizualinis paminklinio objekto skaitymas: paminkle vaizduojami trys šios giminės atstovai – svarbiausią vietą užima Jonušo Radvilos biustas, tačiau taip pat iškalti Kristupo Radvilos Perkūno ir Kristupo Radvilos II bareljefai. Šioje vietoje galima išvelgti reikšminių panašumų su ką tik aptartu

³³⁸ „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621) Kretingoje“, *kretvb.lt*, ten pat.

³³⁹ Ten pat.

³⁴⁰ Plačiau apie istoriografijoje pripažįstamą Chodkevičių giminės svarbą ir Jono Karolio Chodkevičiaus nuopelnus giminės didybei Kirkienė G., 2008, p. 5–6.

³⁴¹ Kirkienė G., 2008, p. 6.

³⁴² Sprendimas dėl Kėdainių rajono savivaldybės lankytinų vietų sąrašo patvirtinimo, 2018 m. vasario 15 d., TS-25

(<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=a63574a2174a11e88a05839ea3846d8e&category=TAD> žiūrėta 2021 05 24).

³⁴³ Aleksandrovič Volodymyr, Ragauskienė Raimonda (sud.), *Kunigaikščiai Radvilos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015, p. 179.

paminklu Jonui Karoliui Chodkevičiui, kai per žymų giminės atstovą atmenama ir visa didikų giminė.

Vis tik, oficialiuose dokumentuose, skulptoriaus Algirdo Boso aiškinimuose ir vizualinėje raiškoje savo masteliu išsiskiria Jonušo Radvilos biustas. Paminklo pristatymai dažniausiai atkartoja tokį paminklinės praktikos aiškinimą, susijusį su šio didiko asmenybe ir sąsajomis su Kėdainiais:

„Masyvi LDK išdą simbolizuojanti skrynia, virš jos iškilęs LDK didžiojo etmono Jonušo Radvilos biustas <...> Greta J. Radvilos biusto iškilusios ir viena prieš kitą sustingusios karių rikiuotės – švedų ir lietuvių. <...> Pavaizduotas Kėdainių miesto herbas, istoriniai simboliai, Kėdainių miesto panorama...1655 metai – tikras sunkmetis Lietuvai: iš vienos pusės į ją plūdo Maskvos caro, o iš kitos – Švedijos karaliaus armijos. J. Radvila su ištikimais kariais nusprendė iš Vilniaus trauktis į savo giminės valdomus Kėdaičius. Palikdamas sostinę, sudegino Žaliąjį tiltą per Nerį, bet pasiėmė valstybės išdą. 1655 m. jo iniciatyva pasirašoma sutartis su švedais, Kėdainių sutartį simbolizuoja dvi rankos“³⁴⁴.

Kaip rodo dominuojančio paminklo aiškinimo iliustracija, per „Skrynią“ atmenant Jonušo Radvilos asmenybę, kaip ir prieš tai aptartų didikų atveju, kuriamos ir įtvirtinamos didikų giminės svarbos valstybės reikaluose, o kartu ir tam tikro miesto – Kėdainių – istorijoje reikšmės. Paminklinės praktikos pristatymuose akcentuojama 1655 m. Jonušo Radvilos pasirašyta Kėdainių sutartis. Įsitvirtinęs istorinis aiškinimas nurodo, kad Kėdainių sutarties akte buvo numatyta, jog nutraukiama tuometės Lietuvos unija su Lenkija ir užmezgami tokie patys ryšiai su Švedija. Nors sutartis nebuvo sėkminga, unijos atminimą per paminklinę praktiką galima suprasti, kaip pakartotinį, istoriniuose aiškinimuose ir kolektyvinėje atmintyje įsitvirtinusių, Radvilų lietuviškos orientacijos įrodymą – Jonušas Radvila, užsiimdamas valstybės reikalais, saugodamas išdą, pasirašydamas uniją su Švedija, siekė stiprinti Lietuvos savarankiškumą ir nepriklausomą veikimą tuometėje politikoje.

Greta Radvilų giminės atminimo negalima neatkreipti dėmesio į paminklinį objektą, atmenantį Barbarą Radvilaitę – tai yra Druskininkuose stovintį paminklą „Karūnos“. Iš pirmo žvilgsnio galima pamanyti, kad tiek paminklinės praktikos pristatymais³⁴⁵, tiek vizualine raiška, kurioje matyti Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės bareljefai, referuojama į legenda tapusią jų meilės istoriją. Vis tik, cokolinėje paminklo dalyje, pritvirtinta lentelė su įrašu, parengtu pagal Juozo Grušo dramas „Barbora Radvilaitė“ ir „Unija“, susišaukia su jau aptartu Radvilų siekiu saugoti laisvą, savarankišką Lietuvą: „*Per amžius būk laisva, / O Lietuva. / Ir būk*

³⁴⁴ „Paminklas Radviloms „Skrynia“, *pamatyklietuvoje.lt*

(<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-radviloms-skrynia/7847> žiūrėta 2021 05 24), „Didžiosios Rinkos aikštė ir paminklas Radviloms“, *kedainiutvc.lt* (<https://www.kedainiutvc.lt/turizmas/lt/objektai/didziosios-rinkos-aikste-ir-paminklas-radviloms> žiūrėta 2021 05 24).

³⁴⁵ „Meilės miestas Druskininkai: nuo legendų iki kurortinių romanų“, *druskininkai.lt* (<https://druskininkai.lt/naujienos/meiles-miestas-druskininkai-nuo-legendu-iki-kurortiniu-romanu/> žiūrėta 2021 05 24), „Skulptūra „Karūnos“, *atraskdzukija.lt*, ten pat.

visiems teisinga ir gera, / <...> Žygimantai Augustai! / Išgirsk mane. / Tokia yra manos šalies valia“. Barboros Radvilaitės įpaminklinimas šiuo atveju kuria neabejotinas asociacijas su jos gimine. Žiūrint iš istoriografinio žiūros taško, sutariama, kad ši santuoka dar labiau sustiprino bene galingiausios Lietuvos didikų šeimos – Radvilų – poziciją tuometės valstybės reikaluose: didžiausią įtaką Radvilų atstovai „pasiekė dėl jauniausios Jurgio Radvilos dukros Barboros Radvilaitės vedybų su Žygimantu Augustu ir jos karūnacijos, abu pusbroliai Rudasis ir Juodasis (Radvilos – aut. past.) tapo svarbiausiais asmenimis po valdovo, užėmė svarbiausias valstybės pareigas“³⁴⁶.

Jei per valdovus įpaminklinančias praktikas pasakojimo apie senąją Lietuvą integralumas, apimant ATR laikotarpį, kuriamas atmenant Žygimantą Augustą, šią funkciją per didikų įpaminklinimą bene ryškiausiai atlieka Šalčininkų rajone 2012 m. iškilęs paminklas 1739–1827 m. gyvenusiam Paulavos respublikos prezidentui kun. Povilui Ksaverui Bžostovskiui. Kaip akcentuojama šios paminklinės praktikos pristatymuose, paminklu siekiama atminti P. K. Bžostovskio įkurtą Paulavos respubliką. Ant paminklinio objekto iškalti šie žodžiai:

„Pavlovo Respublika vienintelė tuometinėje Europoje miniatiūrinė valstybė, turinti Lietuvos ir Lenkijos Seimo patvirtintą Konstituciją, nuosavą herbą, vėliavą, seimą, kariuomenę ir pinigus. Jos įkūrėju ir prezidentu buvo kun. Povilas Ksaveras Bžostovskis Vilniaus kanauninkas, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio paskirtas Lietuvos reformatoriumi ir apdovanotas Baltojo Erelio ordinu, Pavlavo (Paulavos – aut. past.) gyventojų vadintas tiesiog žmonių draugu.“

Bendrame kontekste ryškėja, kad šiuo paminklu labiausiai siekiama atminti konkretų asmenį ir jo indėlį, kuriant išskirtinį darinį – Paulavos respubliką, kuri simbolizavo pažangą ir progresyvias reformas, lenkusias savo laikmetį. Tad bendrame pasakojime apie senąją Lietuvą tai labiau išskirtimi tampantis paminklas, svarbus dėl referencijų į vėlyvąjį ATR laikotarpį: neretai istoriniuose aiškinimuose nurodoma, kad P. K. Bžostovskis priklausė Balno kilpos giminės herbui ir buvo LDK didikų atstovas. Tad atmenant šį didikų atstovą, atmenama tuometė Lietuva ir vėlyvasis ATR laikotarpis – jis nėra eliminuojamas, taigi yra integrali pasakojimo apie senąją Lietuvą dalis.

Chronologiškai vėliausius senosios Lietuvos atgarsius pagal gyvenimo metus mena 2017 m. Palangoje iškilusi paminklinė kompozicija „Grafiėnė Antanina Sofija Loncka-Tiškevičienė“ ir „Grafas Feliksas Tiškevičius“. Analizuojant diskurso medžiagą, ryškėja dvi su aptariama paminkline kompozicija susijusios dominuojančios reikšmės. Pirma, Tiškevičiai, kaip ir anksčiau aptartos didikų giminės, tapatinami su Lietuvos didikais, prisidėjusiais prie tuometės Lietuvos kūrimo: Lietuvos bajorai, grafai, didikų giminės atstovai – taip įprastai pristatomas paminklas Antaninai ir Feliksui Tiškevičiams³⁴⁷. Antroji reikšminė kryptis papildo

³⁴⁶ Aleksandrovič Volodymyr, Ragauskienė Raimonda (sud.), 2015, p. 203.

³⁴⁷ „Grafių Antaninos ir Felikso Tiškevičių skulptūros“, *krastogidas.lt* (<http://www.krastogidas.lt/objektai/443-grafu-antaninos-ir-felikso-tiskevicu-skulpturos>)

Jonui Jeronimaičiui ir Jonui Karoliui Chodkevičiams, Jonušui Radvilai ir ankstesnėje potemėje pristatytų valdovų įpaminklinimo sąsajas su Lietuvos miestų kūrimu ir plėtojimu. Pabrėžiama šios giminės ir šių asmenybių reikšmė būtent Palangos miestui: F. Tiškevičius „paveldėjęs Palangos dvarą, pastatė daug vilų, kurhauzą, naujus dvaro rūmus (dabartinis Gintaro muziejus), pašildyto jūros vandens maudykles, jūros tiltą, įrengė artezinį šulinį, į Kurhauzą ir vilas nutiesė vandentiekį, įrengė elektros jėgainę, įkūrė parką, surinko gintarinių dirbinių kolekciją, rėmė Palangos bažnyčios statybą, dovanojo patalpas Palangos mokslo įstaigoms“³⁴⁸ – tai atsikartojantis paminklo pristatymo motyvas. Panašiai paminklinės kompozicijos pristatyme apibūdinama ir jo žmona Antanina, po vyro mirties perėmusi Palangos reikalus³⁴⁹.

Per didikų ir galingiausių senosios Lietuvos didikų giminių atstovų įpaminklinimą kuriamas senosios Lietuvos naratyvas formuoja ir įtvirtina intersubjektyvias reikšmes, susijusias su tuometės Lietuvos valstybės kūrimu ir stiprinimu, kuriame per reikšmingų valstybinių pareigų užėmimą, miestų kūrimą ir plėtojimą dalyvavo ir garsiausios didikų giminės. Didikai greta valdovų tampa neatsiejama pasakojimo apie senąją Lietuvą, kuriamo per paminklus dalimi.

3.3. Senoji Lietuva: tapatumo raiška mūsų atmenančiuose paminkluose

Su kuo ir kodėl buvo kautasi, nuo ko buvo gintasi kuriant senąją Lietuvą, kas buvo tuometei Lietuvai priešiškos jėgos – tokius atsakymus pateikia ir ankstesnėse potemėse apie valdovus bei didikų gimes išryškėjusias istorinių priešų reikšmes papildo ir sustiprina paminklai, apie senąją Lietuvą pasakojantys per mūsų įpaminklinančias praktikas. Chronologiškai ankstyviausias su pasakojimu apie senąją Lietuvą susijęs paminklinis objektas – 2016 m. Telšiuose išdygęs paminklas Durbės mūšiui atminti. „Paminklas skirtas svarbiausiam Žemaitijos, XIII–XIV a. Lietuvos ir Rytų Pabaltijo istorijos įvykiui. <...> Ši neblėstanti Žemaitijos pergalė nulėmė viso Rytų Baltijos šalių istorijos vystymosi eigą“³⁵⁰, istoriniam įvykiui³⁵¹ – pergalei skirtas paminklas, kai „ši pergalė kuriam laikui pristabdė Vokiečių ordino veržimasi į rytus, leido sustiprėti Lietuvos valstybei“³⁵² – toks paminklo pristatymas atsikartoja diskurso

žiūrėta 2021 05 24), Ziabkus Alvydas, „Tiškevičių garbei Palangoje atkurta grafų alėja“, *lrytas.lt*, 2017 m. gegužės 26 d.

(<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2017/05/26/news/tiskeviciu-garbei-palangoje-atkurta-grafu-aleja-1420167/> žiūrėta 2021 05 24), Benetis Edmundas, „Kaip Palangai įamžinti grafų giminę“, *ve.lt*, 2009 m. gruodžio 3 d.

(<https://ve.lt/naujienos/nuomones/nuomones/kaip-palangai-iamzinti-grafu-gimine-62018> žiūrėta 2021 05 24).

³⁴⁸ „Grafų Antaninos ir Felikso Tiškevičių skulptūros“, *krastogidas.lt*, ten pat.

³⁴⁹ Ten pat.

³⁵⁰ „Paminklas Durbės mūšiui“, *pamatyklietuvoje.lt*

(<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-durbes-musiu/8229> žiūrėta 2021 05 24).

³⁵¹ „Atidengtas Durbės mūšio paminklas“, *zemaitijospaveldas.eu*, 2016 m. spalio 3 d. (<https://zemaitijospaveldas.eu/lt/atidengtas-durbes-musio-paminklas> žiūrėta 2021 05 24).

³⁵² „Telšiuose istorinę žemaičių pergalę įprasmino paminklas Durbės mūšiui“, *pasauliolietuvis.lt*

analizės medžiagoje. Per paminklinę praktiką labai aiškiai išskiriama istorinių priešišku *kitų* reikšmė: tuometę valstybę, jos nepriklausomumą žemaičiai apgynė nuo kryžiuočių ir kalavijuočių. Kovos už tuometę Lietuvą motyvas sustiprinamas ir vizualiniame lygmenyje – vidurinioji paminklo dalis suformuota iš kovos akimirkas vaizduojančių karžygių bareljefų ir įrašo paminkle: „Herojiškai išlikimo kovai 1236–1422 metais ir Žemaitijos žemių konfederacijos pajėgų laimėtam Durbės mūšiu, nulėmusiam Žemaitijos, Lietuvos ir visos Rytų Baltijos šalių likimą“. Pabrėžtina, kad analizės metu išryškėjo ir Žemaitijos, kaip tam tikro tuometės Lietuvos savarankiško darinio, akcentas: būtent Žemaitija, prijungta prie Lietuvos, sėkmingai apgynė tuometę valstybę nuo priešišku jėgų. Tiesa, įdomu ir tai, kad paminklas tarsi paliudija, jog tuometė Lietuva buvo pilnateisė Europos valstybių narė, įsirašiusi į to meto valstybių žemėlapi: apatinėje paminklo dalyje yra pritvirtintas 1260 m. Europos žemėlapis, Lietuvos teritorijoje įrašyta Durbės mūšio data ir Klaipėdos vardas.

Tuometės grėsmingos jėgos – kryžiuočių – reikšmė atsikartoja ir 2007 m. pastatyto paminklo Sudargo gynėjams atveju. Šakių rajone Sudargo piliakalnių apsuptyje ant Bevardžio piliakalnio stovintis paminklas, kaip liudija jo įrašas, yra skirtas čia stovėjusios pilies gynėjų atminimui. Remiantis paminklinio objekto pristatymais ir istoriniu kontekstu, į kurį referuoja ant paminklo iškalti 1317 metai, Sudargo pilies gynėjai kovėsi su kryžiuočiais ir tuometę Lietuvą reprezentuojančią pilį gynė būtent nuo kryžiuočių. „Kryžiuočių kronikose galima aptikti kilmingo lietuvio Sudargo vardą. <...> Apylinkėse stovėjo galinga pilis, kuri saugojo Lietuvą nuo kryžiuočių puldinėjimų“³⁵³ – tokie aiškinimai randami paminklo pristatymuose. Su kilmingo lietuvio Sudargo, kuris istoriografijoje vaizduojamas, kaip karvedys, kovojęs su kryžiuočiais dar Vytenio valdymo laikais, o, Gediminui 1316 m. atėjus į valdžią, tapęs šio didžiojo kunigaikščio karvedžiu, atminimu sietina ir materialioji paminklo išraiška: viršutinėje paminklo dalyje virš užrašo vaizduojama karvedžio / karžygio galva su šalmu ir į viršų iškeltas kalavijas. Tokiu būdu pakartojama kovos už tuometę Lietuvą, saugant ją nuo kryžiuočių, reikšmė.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ne visi paminkliniai objektai, per mūšius pasakojantys apie senąją Lietuvą, sietini vien tik su išorės priešais, nuo kurių gintasi ir su kuriais kovota. Paminklas Pabaisko mūšiu atminti, 2005 m. iškilęs Ukmergės rajone, mena kovą tarp kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio ir kunigaikščio Švitrigailos bei jų pagalbininkų. Kovą tarp dviejų kunigaikščių liudija ir vizualioji aptariamo paminklo raiška: ant iš akmenų sumūryto postamento vaizduojami dviejų kunigaikščių biustai, o vienas iš jų virš kito laiko pakeltą kalaviją – pristatymuose nurodoma, kad tokiu būdu paminklinė praktika atspindi „mūšio vaizdus“³⁵⁴. Per paminklą atmenama, kad viduramžių Lietuvai vystantis vyko ir vidinės kovos, o,

(<https://pasauliolietuvis.lt/telsiuose-istorine-zemaičiu-pergale-iprasmino-paminklas-durbes-musiui/> žiūrėta 2021 05 25).

³⁵³ „Sudargas – miestelis, kuriam giedojo dviejų valstybių gaidžiai“, *suduvosgidas.lt*, 2021 m. birželio 16 d. (<https://suduvosgidas.lt/sudargas-miestelis-kuriam-giedojo-dvieju-valstybiu-gaidziai/> žiūrėta 2021 07 15).

³⁵⁴ „Pabaisko seniūnija“, *vilnijosvartai.lt*

(<http://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/pabaisko-seniunija/> žiūrėta 2021 05 25).

pasiziūrėjus į istorinius šio mūšio aiškinimus, matoma, kad galima pritraukti išorinių priešišku jėgų motyvą, nes pralaimėjusiam Švitrigilai talkino Livonijos ordinas – taigi, pakartotinai sutinkama, kad ir netiesiogiai išreikšta istorinio priešiško kito – kryžiuočių ir kalavijuočių – reikšmė. Tačiau labai svarbu, kad kai kuriuose paminklo pristatymuose, užsimenama, jog šį mūšį laimėjęs Žygimantas Kęstutaitis pergalei atminti 1436 m. pastatė bažnyčią ir dovanoją jai žemių ir taip ėmė formuoti dabartinis Pabaisko miestelis. Tai sustiprina ankstesnėse potėmėse aptartą senosios Lietuvos vystymosi per miestų ir miestelių reikšmę.

Chronologiniu požiūriu, po paminklo Pabaisko mūšiui, per paminklus mūšiams pasakojant apie senąją Lietuvą, rikiuojasi paminklinė praktika Salaspilio mūšiui, vykusiam 1605 m. rugsėjo 27 d. Tai 2014 m. Biržuose atidengtas paminklinis objektas, kitaip dar vadinamas „Patranka“. Apatinėje paminklo, vizualine išraiška atvaizduojančio patranką, dalyje pritvirtinta lentelė su įrašu „Prie Salaspilio 1605 m. rugsėjo 27 d. Lietuvos kariuomenė, vadovaujama didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus, sumušė Švedijos kariuomenę“, o įrašo fone vaizduojamas šalmas ir kardas. Tokiu būdu per šią paminklinę praktiką atmenamas ne tik Salaspilio mūšis ir lietuvių pergalė jame, bet ir į pergalę vedusi asmenybė – praeitoje potėmėje aptartas Jono Karolio Chodkevičiaus atminimas. „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas Biržuose“³⁵⁵ – tokie paminklo pristatymai dominuoja diskurso analizės medžiagoje. Analitinis paminklinės praktikos skaitymas išryškino paminklu kuriamą Salaspilio mūšio svarbą, kuri ryškėja ne tik per paminklo pristatymuose dominuojančią istorinės pergalės apibrėžtį, bet ir per mūšio datos atkartojimą. 1605 m. data kartojasi tiek ant prie paminklo pritvirtintos lentelės, tiek paminklo prieigose, kur iš ryškesnės spalvos trinkelėlių yra išdėliota stambaus masto 1605 m. data. Salaspilio mūšis yra viena išpūdingiausių Lietuvos kariuomenės ginklo pergalių, kuri visoje Europos istorijoje išgarsino LDK etmoną Chodkevičių – tokio pobūdžio paminklo pristatymas atsikartoja žodinio diskurso analizės dokumentuose³⁵⁶. Tapatybiniu požiūriu, šio įvykio įpaminklinimas, prisidėdamas prie Chodkevičių giminės atminimo, kartu atkartoja kovos už senąją Lietuvą reikšmę ir

³⁵⁵ „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas Biržuose“, *alkas.lt*, 2014 m. liepos 4 d. (<https://alkas.lt/2014/07/04/apie-lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-birzuose/> žiūrėta 2021 05 25), BNS, „Sėkmadienį minint Valstybės dieną Biržuose bus atidengtas Salaspilio mūšį įamžinantis paminklas“, *delfi.lt*, 2014 m. liepos 6 d.

(<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-birzuose.d?id=65218067> žiūrėta 2021 05 25).

³⁵⁶ „Krašto apsaugos ministerija kviečia prisidėti prie Salaspilio mūšio įamžinimo“, *bernardinai.lt*, 2012 m. vasario 9 d. (<https://www.bernardinai.lt/2012-02-09-krasto-apsaugos-ministerija-kviecia-prisideti-prie-salaspilio-musio-iamzinimo/> žiūrėta 2021 05 24), „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2014 m. liepos 3 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/apie-lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-637609> žiūrėta 2021 05 25), „Biržuose atidengtas paminklas Salaspilio mūšiui atminti“, *lrytas.lt*, 2014 m. liepos 8 d. (<https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2014/07/08/news/birzuose-atidengtas-paminklas-salaspilio-musiui-atminti-3016382> žiūrėta 2021 05 25).

nurodo dar vieną istorinį priešišką *kitą* – tai XVII a. švedus, su kuriais buvo kovota Salaspilio mūšyje.

Chronologiškai vėliausia paminklinė praktika, per mūšių įamžinimą kurianti pasakojimą apie senosios Lietuvos praeitį, yra paminklas Deltuvos mūšiui, vykusiam 1812 m. birželio 28 d. Iš pažiūros ši paminklinė praktika iškrenta iš kitus mūšius įamžinančių paminklų konteksto, nes tuo metu Lietuvos teritorija buvo inkorporuota į Rusijos imperiją. Vis tik, šis 1998 m. Ukmergės rajone atsiradęs paminklinis objektas, kaip atskleidė analizė, per savo pristatymus atmena įvykį susijusį būtent su Lietuva – jos kaip savarakiškos valstybės atminimu tuo metu, kai ji priklausė Rusijos imperijai. „Istorijoje Deltuvos mūšis, žinomas kaip „Vilkmergės mūšis“ <...> tai vienintelis Napoleono armijos mūšis, vykęs Lietuvos teritorijoje“³⁵⁷ – toks su Lietuvos valstybe susijęs paminklo aiškinimas aptinkamas viešuose paminklinės praktikos pristatymuose. Nors vizualiąja savo raiška obeliskas Deltuvos mūšiui, kuris yra išmargintas Prancūzijos ir Rusijos vėliavų spalvomis, referuoja į šiame mūšyje susirėmusias galybes, tai patvirtina ir įrašas akmenyje, nurodantis, kad mūšyje „susirėmė prancūzų ir rusų kariuomenių korpusai“, tačiau priežastis, kodėl paminklas atsirado, yra labai aiškiai apibrėžiama paminklinės praktikos pristatymuose – tai siekis atminti istorinį įvykį, kuris vyko būtent Lietuvos teritorijoje.

Paminėtina ir tai, kad bendroje paminklų imtyje randamos dvi³⁵⁸ paminklinės praktikos, per kurias atmenami ne konkretūs mūšiai, o įvairių laikmečių mūšių istorija, taigi, kartu ir senosios Lietuvos kovos už valstybę istorija bendrąja prasme. 2018 m. Kaune pastatytas paminklas „Laisvės karys“ pristatomas kaip paminklas kovoms už valstybingumą, už šimtmečius trukusias kovas už Lietuvos valstybę. Analogiška situacija yra su 2002 m. Anykščiuose pastatytu paminklu „Prisikėlimas“³⁵⁹. Šio paminklo pristatymuose taip pat dominuoja motyvas, kad per paminklinę praktika buvo siekiama įprasmiti „visų amžių ir visų kartų lietuvių amžiną laisvės siekį“³⁶⁰. Kitaip sakant, šie du labiau bendrinio pobūdžio paminklai atkartoja, taigi kartu ir sustiprina, kovos už Lietuvą, t. y. ir už senąją Lietuvą reikšmę.

Pasakojimas apie senąją Lietuvą, kuriame dalyvauja paminklai istoriniams mūšiams atminti, implikuoja jos egzistencijos ir valstybingumo sampratą. Tapatybiniame lygmenyje, šios paminklų grupės kontekste, labai aiškiai kristalizuojasi *mes* ir *jie* pamatinė tapatybinė skirtis, kai *mes* ašyje yra Lietuva, o *jie*

³⁵⁷ „Deltuvos (Vilkmergės) mūšio vieta“, *ukmergeinfo.lt*

(https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/deltuvos-musio-vieta/ žiūrėta 2021 05 25).

³⁵⁸ Paminklas Vilniuje „Aukojimas“, stovintis Vilniuje prie Televizijos bokšto, šiai grupei nepriskiriamas, nes jis, kaip paaiškėjo diskurso analizės metu, labiau sietinas su kova už Lietuvos laisvę konkrečiai XX a. – paminklo pristatymuose akcentuojama, kad tai paminklas Televizijos bokšto gynėjams Sausio 13-ąją ir kitiems kovotojams už Lietuvos laisvę. Tuo tarpu senojoje Lietuvoje kovos sietinos labiau su kovomis ne tik už laisvę, bet už tuometę valstybę, jos valstybingumo apgynimą ir išsaugojimą, o ne laisvės siekį, kuris kovose dominavo XX a., vaduojantis iš Rusijos imperijos ar Sovietų Sąjungos.

³⁵⁹ Plačiau apie šiuos du paminklus žr. Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą dalyje.

³⁶⁰ Baronienė Daiva, „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, anyksta.lt, 2012 m. liepos 25 d. (<http://www.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21056-anyksciu-centre-nebeliks-prisikelimo> žiūrėta 2021 05 25).

ašyje rikiuojasi priešiški istoriniai *kitti*, dažniausiai pasireiškę kryžiuočių ir kalavijuočių pavidalu, tačiau užfiksuoti ir XVII a. Švedijos vaidmenyje.

4. Pasakojimas apie tautinį atgimimą

Bendroje paminklų imtyje tautinio atgimimo tipui priskirtinos 52 paminklinės praktikos. Žvelgiant į kontekstinę-istoriografinę šio naratyvo laikotarpį ir tematinės paminklų vertes, šie paminklai aprėpia iš pasyvųjų ir aktyvųjų tautinio atgimimo laikotarpius. Vadovaujantis Vandos Daugirdaitės-Sruogienės aiškinimu, pirmasis tautinio atgimimo etapas sietinas su XIX a. pradžioje paplitusia tautiškumo sąvoka ir nacionalizmu. Šis etapas, vadinamas pasyviuoju tautinio atgimimo tarpsniu, pasižymėjo lietuvių literatūros poveikiu ir Lietuvos praeities idealizavimu ir truko iki 1864 m. 1864 m. uždraudus lietuvišką spaudą, prasidėjo antrasis tautinio atgimimo istorijos tarpsnis, kuriam buvo būdingas aktyvumas ir sąmoningumas³⁶¹.

Analizės metu išryškėjo, kad į tautinio atgimimo pasakojimą, kuriamą per paminklines praktikas, įsiterpia ir 1863–1864 m. sukilimą atmenantys objektai. Nors istoriografijoje šio sukilimo priežastys ir aplinkybės vertinamos įvairiai, kartais jas išskirtinai siejant su socialiniais ir ekonominiais tikslais, o nacionalinio išsivadavimo siekį kvestionuojant dėl skirtingų tautų – lietuvių, lenkų, baltarusių, ukrainiečių – dalyvavimo sukilime, vis tik šios paminklinės praktikos tyrimo kontekste yra reikšmingos ir nuosekliai įsiterpia į paminklų pristatomą pasakojimą apie tautinį atgimimą dėl kelių priežasčių. Visų pirma, po sukilimo 1864 m. buvo uždrausta lietuviška spauda, pasak V. Daugirdaitės-Sruogienės, „uždraudus spaudą, prasidėjo sąmoninga kova už savo tautos kalbą, spaudą, teises“³⁶² – tuomet prasidėjo antras tautinio atgimimo istorinis tarpsnis. Antra, su tautinio atgimimo siekiniais siejasi ir diskurse cirkuliuojantis paminklinių objektų, skirtų būtent 1863–1864 m. sukilimui, pristatymas. Anot šio sukilimo svarbą tapatybinėje Lietuvos valstybės savivokoje akcentavusio R. Balzos:

„Mes anksčiau neminėdavome sukilimų, nors tai svarbu patriotiškumui, savimonei, kaip kai kas vadina, mūsų revoliucijai naujos, modernios besiformuojančios nacijos, ėjimas į sukilimą tiek 1831 m., tiek 1863–1864 m.“³⁶³

Tematinis paminklų, susijusių su tautiniu atgimimu pobūdis, leidžia išskirti tris pagrindines paminklų grupes, priskiriamas aptariamam paminklų tipui: 1) pirmoji grupė yra sietina su 1863–1864 m. sukilimu ir jo dalyvių atminimu per paminklus, šiai grupei priskirtini 5 paminklai; 2) antroji grupė, kuriai priskirtina 10 paminklinių objektų, yra skirta knygnešių ir knygnešystės įamžinimui; 3) trečiąją ir gausiausią

³⁶¹ Daugirdaitė-Sruogienė Vanda, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vyturys, 1990, p. 254–256.

³⁶² Daugirdaitė-Sruogienė, 1990, p. 256.

³⁶³ Balza R., *interview*, 2020 12 11, op cit.

grupę apima paminklinės praktikos tautinio sąjūdžio lyderiams, šiai grupei priskiriami 42 paminklai (6 paminklai išskirtose grupėse persidengia).

Paveikslas nr. 10 Juozo Pavalkio-Vijūno paminklas Lukšiuose, 2002 m., V. Cikanos nuotr.

Paveikslas nr. 11 Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui Žemaičių Kalvarijoje, 2013 m., Plungės turizmo informacijos centro nuotr.

Tautinio atgimimo tipui priskirtinų paminklinių praktikų vizualiojoje raiškoje išryškėja knygos motyvas, kuris tampa telkusių tautą kovos už lietuvių kalbą simboliu. Atversta knyga vaizduojama paminkle knygnešiams Kalvarijoje, stilizuotas įrištos knygos motyvas regimas ant paminklo Kybartų krašto knygnešiams, knyga vaizduojama tautinio atgimimo lyderių ar ant paminkliniuose objektuose įamžintų konkrečių knygnešių rankose. Knygos pasikartojimas vizualiajame paminklinių praktikų lygmenyje sustiprina lietuvių kalbos, lietuviško rašto vaidmenį tautinio atgimimo naratyvo, formuojamo per paminklus, kontekste.

4.1. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška paminkluose 1863–1864 m. sukilimui

Per paminklines praktikas atmenant 1863–1864 m. sukilimą ir jo dalyvius kuriamos su dviem tematinėmis kryptimis susijusios reikšmės. Šis įvykis per paminklus atmenamas kaip valstiečių sukilimas prieš caro valdžią, tačiau kartu jis matomas, kaip kovos už Lietuvą, už Lietuvos laisvę dalis – jis tampa tam lietuvių tautos formavimosi liudininku.

Du paminklai iš penkių šiai grupei priskirtinų paminklinių objektų iškilo 2013 m., kai Seimas šiuos metus buvo paskelbęs būtent 1863 m. sukilimo metais. Tuomet pristatant tų metų iniciatyvą, žyminčią 150-ąsias sukilimo metines, buvo rašoma taip: „1863–1864 metų sukilimas – tai buvusio Abiejų Tautų Respublikos tautų nacionalinio ir socialinio išsivadavimo sukilimas prieš Rusijos imperijos valdžią. Laisvės kovos vyko Rusijos imperijos okupuotose Lenkijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje bei jų etnografinėse dalyse – Baltarusijoje ir Ukrainoje“³⁶⁴. Labai panašios reikšmės, apimančios ne tik socioekonominį, bet ir

³⁶⁴ BNS, „2013-ieji paskelbti 1863 metų sukilimo metais“, *Irytas.lt*, 2012 m. gegužės 22d. (<https://www.iryta.lt/kultura/istorija/2012/05/22/news/2013-ieji-paskelbti-1863-metu-sukilimo-metais-5289997/> žiūrėta 2021 05 25).

nacionalinį aspektus, išryškėjo ir analizuojant medžiagą, susijusią su 2013 m. Kėdainių rajone, Paberžėje atsiradusiu paminklu ir tais pačiais metais Eišiškėse pastatyta paminkline praktika. Aptariant Paberžėje stovinčio paminklo „1863 sukilimo 150-mečiui“ atidengimą, akcentuojama, kad paminklo pastatymo proga greta inscenizuojamos sukilimo scenos, kurios vaizduoja „sukilusius valstiečius ir sukilimą malšinusias caro armijos karius“³⁶⁵. Tokiu būdu palaikoma valstiečių sukilimo prieš caro valdžią reikšmė. Tačiau pažymėtina, kad greta šios reikšmės paminklinės praktikos pristatymuose itin ryški ir su kova už laisvę susijusi reikšmė, kurią galima iliustruoti šiuo diskurse cirkuliuojančiu paminklo atidengimo akcentu: „buvo paminėti 1863 metų sukilimo dalyviai ir visų laikų Lietuvos kovotojai už savo laisvę“³⁶⁶. Eišiškėse pastatyto paminklo įrašas taip pat implikuoja minėtos reikšmės, susijusios su kova už laisvę, motyvo atsikartojimą. Ant paminklo iškalti šie žodžiai: „šios žemės didvyrių, paaukėjusių savo gyvybę, kad gyventume laisvoje ir teisingoje tėvynėje, atminimui“.

Tiesa, atkreiptinas dėmesys, kad šis Šalčininkų rajone, Eišiškėse stovintis paminklas bendroje paminklinių objektų, susijusių su 1863–1864 m. sukilimo įamžinimu, grupėje pasižymi reikšme, kuri tapatybiniame lygmenyje būdinga išskirtinai šiam pietryčių Lietuvos regionui ir kuri yra grįsta bendros Lietuvos-Lenkijos istorijos atminimu. Būtent Eišiškėse stovinčio paminklo pavadinimas kai kuriuose šaltiniuose siejamas su lenkiškąja istoriografijos tradicija, kurioje šis sukilimas vadinamas Sausio sukilimu³⁶⁷, nes prasidėjo sausio mėnesį, tuo tarpu jo pradžia Lietuvoje fiksuojama vasario mėnesį. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajono savivaldybės aprašymuose, paminklinis objektas vadinamas paminklu, kuriuo siekiama įamžinti 150-ąsias Sausio sukilimo metines³⁶⁸. Į bendrystę su Lenkija, bendrą Lietuvos ir Lenkijos istoriją referuoja ne tik pavadinimas ir tai, kad anksčiau įvardintas paminklo įrašas pateikiamas tiek lietuvių, tiek lenkų kalbomis, bet ir jo estetinė raiška. Kaip rašoma paminklo aprašymuose: „paminklo postamentą sudaro keturi cokoliai, simbolizuojuantys 400 bendros Lenkijos karalystės bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos metus. Kiekvienas cokolis – tai vienas bendrų įvykių šimtmetis. Virš pjedestalo kylantys obeliskai – tai Lietuvos ir Lenkijos herbai – Erelis ir Vytis“³⁶⁹.

³⁶⁵ „Paberžėje bus atkurti 1863-ųjų metų sukilimo ir partizaninių kovų epizodai“, *alkas.lt*, 2013 m. gegužės 9 d. (<https://alkas.lt/2013/05/09/paberzeje-bus-atkurti-1863-uju-metu-sukilimo-ir-partizaniniu-kovu-epizodai/> žiūrėta 2021 05 26), „Paberžėje paminėtos 1863-ųjų metų sukilimo metinės“, *tv3.lt*, 2013 m. gegužės 19 d. (<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/paberzeje-paminetos-1863-uju-metu-sukilimo-metines-n733970> žiūrėta 2021 05 26).

³⁶⁶ Vertelka Bronius, „Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu“, *xxiamzius.lt*, 2013 m. gegužės 24 d. (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html žiūrėta 2021 05 26).

³⁶⁷ Medišauskienė Zita, Staliūnas Darius (sud.), *1863-1864 m. sukilimas: istorija ir atmintis*, Vilnius: LII, 2016, p. 7.

³⁶⁸ Pavyzdžiui, „Eišiškių seniūnija“, *salcininkai.lt*

(<http://www.salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/apie-rajona/eisiskiu-seniunija/1329> žiūrėta 2021 05 26).

³⁶⁹ Ten pat.

Analogišką dvigubą reikšmę, susijusią su socioekonominiais ir nacionalistiniais tikslais grįsto sukilimo atminimu atskleidžia ir 2019 m. Vilaviškio rajone, Pajevonyse, pastatytas paminklas. Į pirmąją reikšmę nurodo vizualinė raiška: metalinio paminklo pagrindą sudaro du sukryžiuoti dalgiai. Kultūrinėje ir komunikacinėje lietuvių atmintyje bei istoriniuose sukilimo aprašymuose dalgiai yra tapę 1863–1864 m. įvykių simboliu: kitų ginklų neturėję, todėl dalgiais ginkluoti valstiečiai ėjo kovoti dėl savo socialinių ir ekonominių teisių. Vis tik, viršutinę paminklinio objekto dalį sudaro ir Vyčio kryžiaus simbolis. Kaip žinia, Vyčio kryžius yra valstybinis simbolis – tai valstybės, kovos už ją atitikmuo. Valstybinį-nacionalinį dėmenį randame ne tik vizualiojoje raiškoje per Vyčio kryžiaus naudojimą, bet viešojoje erdvėje dominuojančiuose paminklo apibrėžimuose³⁷⁰.

Reikšmės, nurodančios, kad 1863–1864 m. sukilimą įpaminklinančios praktikos dėl nacionalinių tikslų elemento reprezentavimo dalyvauja pasakojime apie tautinį atgimimą, atsikartojimą liudija ir ankstyviausias šiai grupei priskirtinas paminklas. 1995 m. Lukšiuose buvo pastatytas paminklas Antanui Tatarei. Paminklinis objektas yra minimalistinis – jį sudaro kaltinė saulutė viršuje ir akmeninis stulpelis su iškaltais pastatymo metais, kurio viršutinėje dalyje yra įrašas „Antanui Tatarei 190“, o informacijos apie pačią paminklinę praktiką yra ne daug, ji pristatoma kaip „paminklas rašytojui ir švietėjui, vikarui Antanui Tatarei“³⁷¹. Dėl viešai prieinamos informacijos stygiaus į analizę įtraukus papildomą istoriografinę informaciją, ryškėja, kad A. Tatarė apibūdinamas kaip vienas svarbiausių tautinio sąjūdžio pradžios veikėjų³⁷², o jo biografijose dažnai akcentuojama, kad nors jis ir nedalyvavo 1863 m. sukilime, tačiau po sukilimo buvo apkaltintas pasyviu jo rėmimu ir ištremtas. Kitaip sakant, ši paminklinė praktika tik patvirtina, kad 1863–1864 m. sukilimą vienaip ar kitaip įpaminklinantys objektai yra susiję ir su tautine, nacionaline savivoka ir integraliai įsilieja į apie tautinį atgimimą per paminklus kuriamą pasakojimą.

Tokiame kontekste 1863–1864 m. sukilimas, tiksliau, jo įpaminklinimas tampa pasakojimo apie tautinį atgimimą XIX a. Lietuvoje dalimi, atskleidžiamas, kaip formuojasi *savo* ir *svetimo* supratimas: nors Rusijos imperijos sudėtyje kovota už valstiečių socialines ir ekonomines teises, paminklų diskurso analizė atskleidė, kad anticarinis nusiteikimas ir nacionalistiniai tikslai taip pat išryškunami per minėtą sukilimą atmenančias paminklines praktikas. Todėl Rusijos imperija tampa *svetima* jėga, kai prieš ją kovojama už tai, kas yra *sava*.

Negalima nepaminėti, kad analizuojant 1863–1864 m. sukilimui skirtus paminklus iš tapatybinės perspektyvos reikšminga ir tai, kad paminklų vizualinėje

³⁷⁰ „Susitikime aptarė galimybes pastatyti paminklą Pajevonyje“, *suduvosgidas.lt*, 2019 m. gegužės 31 d. (<https://suduvosgidas.lt/susitikime-aptare-galimybes-pastatyti-paminkla-pajevonyje/>; žiūrėta 2021 05 26), Žalnierukynaitė Kristina, „Paminklas sukilėliams atvežtas į Pajevonį“, *santaka.info*, 2019 m. birželio 10 d. (<https://www.santaka.info/?sidx=53241>; žiūrėta 2021 05 26), Žalnierukynaitė Kristina, „Paminklas sukilimui atminti stovi, liko sutvarkyti aplinką“, *santaka.info*, 2019 m. lapkričio 11 d. (<https://www.santaka.info/?sidx=55214>; žiūrėta 2021 05 26).

³⁷¹ „Atminimo skverelis“, *sakiaitic.lt* (<https://www.sakiaitic.lt/lankytinos-vietos/atminimo-skverelis-luksiuose/>; žiūrėta 2021 05 26).

³⁷² Šapoka A., 1936, p. 496.

raiškoje atmenamas ir bendros tuometės istorijos su baltarusiais ir lenkais aspektas. Nors analizė atskleidė, kad per paminklines praktikas minėtam sukilimui kuriama intersubjektyvi kovos už laisvę, turinčios tautinį, nacionalinį aspektą reikšmė, vis tik, kartu vizualioji paminklų raiška liudija, jog atmenama bendra lietuvių, lenkų, baltarusių istorija ir šių tautų kova už išsilaisvinimą. Šią reikšmę nurodo ant paminklinių objektų Pajevonyse ir Pabiržėje atsikartojantis 1863–1864 m. sukilimo herbas, kaip rašoma paminklo Paberžėje pristatyme, „matomas šio sukilimo herbas, kurį sudaro sukilime dalyvavusių tautų simboliai: Lenkijos erelis, Lietuvos Vytis ir Gudijos šv. arkangelas Mykolas“³⁷³. Su kitomis sukilime dalyvavusiomis tautomis bendrumo reikšmė dar kartą atsikartoja per Šalčininkuose pastatytą paminklą vienam iš sukilimo vadų – Konstantinui Kalinauskui. Baltarusių kultūros centro iniciatyva 1999 m. buvo atidengta K. Kalinauską įpaminklinanti praktika³⁷⁴, tai ant nedidelio postamento, kurio apatinėje dalyje iškaltas sukilimo vado vardas ir pavardė, akmenyje iškalta K. Kalinausko figūra. Pristatant paminklą pabrėžiamas šio sukilimo vadovo, kaip bendro lietuviams ir baltarusiams lyderio, aspektas³⁷⁵.

4.2. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška knygnešius atmenančiose paminklinėse praktikose

Per paminklines praktikas pasakojant apie tautinį atgimimą, išskirtinis dėmesys teikiamas knygnešystės tradicijai, kaip tautą telkusiame ir lietuvių išsaugoti padėjusiam XIX a. antrosios pusės reiškiniui. Per lietuviškų knygų – tai yra lietuvių kalbos ir kultūros – išsaugojimą lietuvių tauta buvo telkiama tautiniam atgimimui ir išsivadavimui iš Rusijos imperijos – tokia reikšmė skleidžiasi paminklinių objektų analizėje.

Tapatumo raiška šioje grupėje formuojama per tris paminklus atitinkamų vietovių / regionų knygnešiams – tai paminklai Knygnešiams Kybartuose (2005 m.), Kalvarijoje (2016 m.) ir Babtuose (2019 m.), taip pat trims konkrečioms ant paminklinių praktikų įvardintiems knygnešiams, tai yra Juozui Pavalkiui-Vijūnui (2002 m.), Petrui Avižoniui (2003 m.) ir Pranui Kriaučiūnui (2006 m.). Šiai grupei taip pat priskirtinos penkios paminklinės praktikos, atmenančios vyskupą M. Valančių, kaip knygnešystės tradicijos pirmeivį arba, kaip rašoma M. Valančiaus paminklų aprašuose, knygnešystės sąjūdžio kūrėją.

³⁷³ Vertelka Bronius, „Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu“, *xxiamzius.lt*, 2013 m. gegužės 24 d. (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html) žiūrėta 2021 05 26).

³⁷⁴ „Konstantinas Kalinauskas“, *vilnijosvartai.lt* (<http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/konstantinas-kalinauskas-%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81%D1%8C-%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%9E%D1%81%D0%BA/>) žiūrėta 2021 05 26).

³⁷⁵ „Šalčininkai – Jašiūnai – Rūdninkai – Rūdninkų giria“, *salcininkai.lt* (<http://salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/turizmas/salcininkai-jasiunai-rudninkai-rudninku-giria/1444>) žiūrėta 2021 05 26).

Vyskupui M. Valančiui atminti skirti paminklai stovi Kaune – čia paminklas buvo pastatytas 2005-aisiais metais, Žemaičių Kalvarijoje 2013-aisiais metais ir 2001-aisiais Kretingos rajone, Nasrėnuose. Dvi iš penkių šiai asmenybei atminti skirtų paminklinių praktikų yra atstatytos: paminklas Varniuose buvo pastatytas 1927 m., sovietmečiu nugriautas, o 1990 m. atstatytas; tais pačiais metais buvo atstatytas ir 1930 m. pastatytas paminklas M. Valančiui Pabiržėje. Įdomu tai, kad, kaip nurodoma viešuose paminklinės praktikos Kaune pristatymuose, ji suplanuota buvo dar tarpukariu, tačiau jos įgyvendinti tuomet nepavyko³⁷⁶. Trijų iš penkių paminklų sąsaja su tarpukariu parodo, kad M. Valančiaus asmenybė, jo veikla lietuvių savivokai buvo svarbi ir tarpukariu, o paminklinės praktikos, inicijuotos po nepriklausomybės atkūrimo 1990-aisiais, yra tąsa to, kas buvo kuriama ir formuojama jau tarpukariu. Taigi, tarpukariu pastatyti sovietmečiu nugriauti ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę atstatyti M. Valančiaus paminklai reikšminiame lygmenyje susišaukia su tokį patį likimą išgyvenusiomis ankstesniuose naratyvuose aptartomis paminklinėmis praktikomis, tad atkartoja valstybingumo tęstinumo reikšmę, jungiant tarpukario ir atkurtos nepriklausomybės periodus.

Paminklinių objektų raiška, kai vaizduojamas M. Valančiaus biustas ar figūra, įrašai bei aprašymai liudija, kad per M. Valančiaus įpaminklinimą siekiama atminti jo asmenybę ir šios asmenybės reikšmę. Ant paminklų postamentų Kaune ir Žemaičių Kalvarijoje iškalti įrašai „Vyskupas Motiejus Valančius“, o ant postamento Žemaičių Kalvarijoje papildomai nurodant ir jo gyvenimo metus „1801–1875“. Paminklo Varniuose ir Nasrėnuose atveju pabrėžiamas Žemaitijos momentas: ant šių paminklų postamentų yra įrašai „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius“, paminklo Varniuose atveju greta nurodant ir gyvenimo metus. Žemaitijos aspektas postamentų įrašuose, kuris taip pat sutinkamas ir dalyje paminklo pristatymų, implikuoja, kad šios iškilios asmenybės veiklos centru buvo būtent tam tikras Lietuvos regionas – Žemaitija. Žemaitijos išryškinimas atveria lokalojo pasakojimo apie tam tikrą Lietuvos regioną ir nacionalinio pasakojimo samplaiką, kuri detaliau bus aptariama 6 skyriuje. Tautinio atgimimo pasakojimo kontekste kur kas svarbiau suprasti, koks per paminklines praktikas vaidmuo priskiriamas šiai asmenybei. M. Valančius buvo dvasininkas, pasižymėjęs lietuvių kalbos puoselėjimu ir tautos blaivinimu, užėmęs kunigo, o vėliau – vyskupo pareigas. Be dvasininko atliekamų pareigų daug rašė, buvo tikru tautos blaivintoju, knygnešystės sąjūdžio įkūrėju ir rėmėju. Tokie ir panašūs M. Valančių apibūdinantys žodžiai atsikartoja paminklinių praktikų diskurso analizės medžiagoje³⁷⁷.

³⁷⁶ ELTA, „Paminklas Kaune įamžins vyskupą Motiejų Valančių“, *delfi.lt*, 2005 m. rugsėjo mėn. 25 d. (<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/paminklas-kaune-iamzins-vyskupa-motiejū-valanciu.d?id=7564961> žiūrėta 2021 05 26).

³⁷⁷ „Paminklas Motiejui Valančiui (1801–1875) Nasrėnuose“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio 16 d. (<https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-motiejui-valanciu-1801-1875-nasrenuose/> žiūrėta 2021 05 26), „Paminklas vyskupui M. Valančiui“, *visitplunge.lt*

Nors pristatant paminklines praktikas dvasininkas M. Valančius laikomas tiek kaip lietuvių tautos blaivintoju, tiek kaip lietuviškos spaudos gynėju, pastaroji reikšmė, remiantis analitiniu paminklų skaitymu, yra ryškesnė ar labiau dominuojanti. Tai įrodo atsikartojantys rankose laikomų knygų, rankraščių motyvai. Paminklo Žemaičių Kalvarijoje atveju, M. Valančius laiko atverstą knygą, knygos vaizduojamos ir vyskupo rankose paminklinėje praktikoje Nasrėnuose, raštai vienoje iš rankų vaizduojami ir paminklo Kaune vizualiojoje raiškoje. Žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos ryškėja, kad lietuvių kalbos, jos saugojimo momentas, per paminklus atmenant M. Valančių, yra ypač svarbus – tautinio atgimimo pasakojime, formuojamame per paminklines praktikas minėtai asmenybei, išskirtinai svarbią vietą užima lietuvių kalba, lietuviybė ir jos puoselėjimas spaudos draudimo metu. Tokiu būdu lietuvių kalba, kurią buvo siekta išsaugoti tuomet, kai Lietuva buvo imperinės Rusijos sudėtyje, tampa lietuvių tautos tapatinimosi elementu, diferencijuojančiu ją nuo Rusijos imperijos.

Ši reikšmė – lietuviško žodžio išsaugojimas kaip tautą telkusi, Lietuvos valstybės idėją palaikiusi jėga –formuojama per paminklus knygnešiams. Ankstyviausia knygnešiams skirta paminklinė praktika – 2005 m. iškilęs paminklinis objektas Kybartų krašto knygnešiams. Jo pristatyme labai aiški *tapatumo* ir *diferenciacijos* raiška: „knygos kelią į Didžiąją Lietuvą pastodavo caro valdžios užkardos: muitinė, pasienio sargyba ir akcizo taryba. 1898 m. sargybiniai gavo teisę šaudyti į sienos pažeidėjus. Dėl to keletas knygnešių buvo sužeista arba žuvo“³⁷⁸. Kitaip sakant, labai aišku, kad *mes* ašyje išsidėstė tie, kurie kovojo dėl lietuviško žodžio ir slapta gabeno lietuviškas knygas. Tuo tarpu *jie* ašyje rikiuojasi caro valdžia – tie, kurie uždraudė lietuvišką žodį ir baudė nelegaliu lietuviškų knygų platinimu užsiimančius asmenis. Analogiškas reikšmės formavimasis fiksuojamas ir kitų paminklų knygnešiams atveju. „Tai Kalvarijos krašto žmonių padėka šio krašto šviesuoliams: knygnešiams, daraktoriams, spaudos darbuotojams ir kitiems, išsaugojusiems lietuvišką žodį“ – taip pristatomas 2016 m. Kalvarijoje pastatytas paminklas knygnešiams. Atkreiptinas dėmesys, kad šios paminklų grupės atveju *svetimas kitas* priešišką pobūdį įgyja per paminklų aprašymuose akcentuojamą knygnešių veiklos pavojų ir riziką. Pavyzdžiu gali tapti jau minėtas paminklo Kybartų krašto knygnešiams pristatymas, kuriame nurodoma, kad caro valdžia baudė ar net šaudė lietuviškas knygas per sieną gabenusius knygnešius. Tą patį akcentuoja ir paminklas Kalvarijoje. „Per visą spaudos draudimo laikotarpį areštu ar kalėjimu buvo nubausti bei viename iš didžiausių Pietvakarių Lietuvoje Kalvarijos kalėjime buvo

<https://www.visitplunge.lt/lankytnos-vietos/paminklas-vyskupui-m-valanciu/> žiūrėta 2021 05 26), Kanopkaitė Rūta, „Miestas gavo dovanų Motiejaus Valančiaus paminklą“, *kauno.diena.lt*, 2005 m. balandžio 13 d.

<https://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/miestas-gavo-dovanu-motiejaus-valanciaus-paminkla-27257> žiūrėta 2021 05 26).

³⁷⁸ „Kybartų krašto knygnešiams“, *spaudos.lt*

(http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/kybartu.html žiūrėta 2021 05 26).

kalinami keli šimtai pasipriešinimo dalyvių³⁷⁹ – rašoma apie paminklinės praktikos Kalvarijoje atidengimą. Tad tie, kurie saugojo ir gynė lietuvišką žodį, susidūrė su ją uždraudusios *priešiškos* jėgos veikimu.

Lietuvių kalbos kaip tautą į atgimimą, į telkiamąsi vedusio veiksnio reikšmė išryškėja ir vizualiojoje paminklų raiškoje. Tiek paminklas Kybartų krašto knygnešiams, tiek paminklinė praktika knygnešiams Kalvarijoje, tiek naujausias paminklinis objektas knygnešiams, 2019 m. pastatytas Babtuose, yra susiję su estetiniu ar lingvistiniu knygos atvaizdavimu. Paminklo Kalvarijoje atveju ant akmeninio pjedestalo vaizduojama atversta knyga. Paminklo Kybartuose vienas kraštas primena įrištą, surištą knygą. Tuo tarpu paminklo Babtuose įrašas yra susijęs su knyga: „Jie nešė nežemišką šviesą – knygą“ – rašoma ant šio paminklo pritvirtintoje lentelėje, po kuria išvardinti Babtų knygnešiai. Be to, prie lentelės su užrašu primontuotas ir valstybinis simbolis – Gediminaičių stulpai, išryškinant knygos sąsają su valstybingumu per paminklus knygnešiams formuojamame naratyve apie tautinį atgimimą.

Knygos motyvas sutinkamas iš šiai grupei priskiriamų paminklų konkretiems knygnešiams atveju. Knyga vaizduojama paminklo Petriui Avižoniui Pasvalyje (2003 m.) raiškoje: „paminklo konstrukcija: rausvo granito knyga, simbolizuojanti žmogaus gyvenimo kelią, persmeigta pilkšvos piramidės – nenumaldomo siekio tobulėti, piramidės viršuje – akies kontūras“³⁸⁰. Trys knygos tarsi užbaigia paminklą Juozui Pavalkiui-Vijūnui Lukšiuose (2002 m.).

„Pranas Kriaučiūnas (1866–1940) varpininkas, spaudos darbuotojas, knygrišys, knygnešys“ – taip pristatomas 2006 m. Lukšiuose atsiradęs paminklas knygnešiui P. Kriaučiūnui, minint 140-ąsias jo gimimo metines. „Juozas Pavalkis (1872–1947) ūkininkas, publicistas, poetas knygnešys. Paminklas Juozui Pavalkiui-Vijūnui Lukšiuose, atidengtas 2002.IX.14, minint jo 130-ąsias gimimo metines“³⁸¹ – aprašomas kitas Lukšiuose stovintis paminklas knygnešiui. „2002 m. Vidas Cikana sukuria ir pastato paminklą knygnešio, poeto J. Pavalkio-Vijūno 130-mečiui paminėti, 2006-aisiais skverelį papildė paminklas Pranui Kriaučiūnui, Lukšiuose turėjusiam knygų rišyklą, kurioje buvo įrengęs ir draudžiamos spaudos slėptuvę“³⁸² – plačiau pristatoma šių paminklinių praktikų atsiradimo istorija. Diskurso analizė atskleidė, kad, atmenant šias asmenybes per knygnešio reikšmės jiems priskyrimą ir

³⁷⁹ Juodzevičienė Loreta, „Kalvarijoje pagerbtas knygnešių atminimas“, *lrytas.lt*, 2014 m. rugsėjo mėn. 14 d.

(<https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/aktualijos/2014/09/14/news/kalvarijoje-pagerbtas-knygnesiui-atminimas-4583869> žiūrėta 2021 05 26).

³⁸⁰ „Paminklas kraštiečiui profesoriui, oftalmologui ir visuomenės veikėjui Petriui Avižoniui Pasvalyje“, *pasvalia.lt*

<http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/66-paminklas-kraštiečiui-profesorui-oftalmologui-ir-visuomenes-veikejui-petriui-avizoniui-pasvalyje> žiūrėta 2021 05 26).

³⁸¹ „Juozas Pavalkis“, *pasvalia.lt*

http://www.spaudos.lt/knygnesiui_paminklai/knygnesiaii/juozas_pavalkis.html žiūrėta 2021 05 26).

³⁸² „Atminimo skverelis“, *sakiaitic.lt* (<https://www.sakiaitic.lt/lankytinos-vietos/atminimo-skverelis-luksiuose/> žiūrėta 2021 05 26).

išryškinimą, atsimenama ir knygnešystės epocha. Kiek silpniau knygnešio reikšmė, vadovaujantis analizuota diskurso medžiaga, išreiškiama paminklo P. Avižoniui atveju. „Paminklas kraštiečiui profesoriui, oftalmologui ir visuomenės veikėjui Petriui Avižoniui“³⁸³ – Pasvalio miesto gide pristatomas paminklinis objektas. Kituose apie paminklą pasakojančiuose tekstuose galima rasti informacijos apie jo, kaip knygnešio, veiklą: „Petras (būsimasis medicinos profesorius) dar mokydamasis Mintaujos gimnazijoje, buvo artimas knygnešystei, pats netiesiogiai dalyvavo jų veikloje. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, vėliau ir Julius Būtėnas atsiminimuose pažymi, kad <...> iš Mintaujos atvyko į Palangą, o iš jos – į Vokietiją, iš tenykštės slėptuvės per Nemirsetos stotį persigabėnę draudžiamos lietuviškos spaudos“³⁸⁴.

Per paminklines praktikas knygnešiams atsimenamas lietuviškos spaudos draudimo laikotarpis, kai kovą už lietuviybę reiškė kova už slapta gabenamą lietuvišką spaudą, t. y. lietuvišką žodį. Per lietuviškos spaudos platinimo ir gabenimo procesų įpaminklinimą ryškėja tapatybei svarbus *difrenciacijos* aspektas: lietuvių kalba tampa telkiančiu *tapatinimosi* elementu, atskiriančiu per lietuvių kalbą jungiamą bendruomenę nuo Rusijos imperijos, kuri, draudama lietuviybės puoselėjimą ir baudama kovotojus už lietuvių kalbą, yra matoma kaip *priešiška* jėga.

4.3. Tautinis atgimimas: tapatumo raiška paminkluose tautinio sąjūdžio lyderiams

Tautinis atgimimas, sužadinęs laisvos ir nepriklausomos valstybės kūrimo siekį, XIX a. Lietuvoje, kuri tuo metu vadinta Rusijos imperijai priklausiusiu Šiaurės vakarų kraštu, formavosi susidomėjimo lietuvių kalba, kultūra ir dėmesio tautos praeičiai pagrindu. Todėl per paminklines praktikas tautinio sąjūdžio lyderiams atmenami tuometei inteligentijai priklausę asmenys, kurie tam tikru būdu dalyvavo šiuose procesuose – skatino tautinę lietuvių tautos savivoką, puoselėjo lietuviybę, o vėliau ir nepriklausomos valstybės siekį. Paminklų formuojamas pasakojimas apie tautinį atgimimą per monumentalius objektus asmenybėms apima ne tik tuo metu aktyviai veikusius inteligentijos atstovus, tačiau ir tuos lietuvių tautos žadintojus, kuriems tautinio atgimimo epochoje atstovavo jų kūriniai, tapę lietuviybės simboliais – lietuvių kalbos ir kultūros pamatais. Ryškiausiai pavyzdžiais šiuo atveju galėtų būti pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas ir lietuvių grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis.

Pabrėžtina, kad, remiantis istoriniais epochos vertinimais, tautinis atgimimas yra neatsiejamas nuo spaudos draudimo laikotarpio, o kartu ir knygnešystės. Todėl, net ir tematiškai skirstant tautinį pasakojimą, tampa neįmanoma išvengti persipynimo ir persidengimo: nemaža dalis tautą savo darbais budinusių inteligentijos atstovų vienaip

³⁸³ „Paminklas kraštiečiui profesoriui, oftalmologui ir visuomenės veikėjui Petriui Avižoniui Pasvalyje“, *pasvalia.lt*, ten pat.

³⁸⁴ „Profesorius, medicinos daktaras Petras Avižonis“, *spaudos.lt* (http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/petras_avizonis2.html žiūrėta 2021 05 26).

ar kitaip buvo susiję su knygnešystės iniciatyvomis. Nors paminklai, kurie pristatomi kaip paminklinės praktikos knygnešiams arba yra įpaminklinantys kertinių vaidmenį knygnešystėje suvaidinusius asmenis priskirtini jau aptartai paminklų grupei, šioje paminklų grupėje taip pat randasi įpaminklinamų asmenybių, kurios gali būti siejamos su knygnešių veikla – draudžiamos spaudos slėpimu, vertimu ir kitomis panašiomis iniciatyvomis.

4.3.1. Tautinio sąjūdžio ištakos: lietuvių kalbos svarba

Analizuojant paminklines praktikas, kurios reprezentuoja tautinio atgimimo pasakojimą, bendroje paminklų imtyje ryškėja paminkliniai objektai, kurie yra išskirtinai susiję su lietuvių kalbos išryškinimu. Laikantis sutarimo, kad tautinio atgimimo laikotarpiui būdingas buvo praeities idealizavimas, paskatinęs praityje ieškoti lietuvių kalbos ir kultūros tradicijos pamatų, tokių lietuvių kalbos kontekste svarbių asmenybių kaip XVI a. gyvenęs ir veikęs M. Mažvydas ar XVIII a. rašęs K. Donelaitis įpaminklinimas ima funkcionuoti ir ieškant tautinio sąjūdžio ištakų. M. Mažvydas ir K. Donelaitis tampa lietuvių kalbos simboliais, o kartu atspirties taškais, ieškant lietuviybės, telkusios tautinį sąjūdį, pamatų. Pirmosios lietuviškos knygos autorius ir lietuvių grožinės literatūros pradininkas – tokios reikšmės, priskiriamos minėtoms asmenybėms, remiantis diskurso analize ir analitiniu paminklų skaitymu. Šios reikšmės tampa išskirtinai svarbiomis, lietuvių kalbai priskiriant tautinį atgimimą telkusio elemento vaidmenį. Kartu šios reikšmės atliepia kitose paminklų potemėse, tarkime, paminkliniuose objektuose knygnešystei, išryškėjusias reikšmes, lietuvių kalbai priskiriančias tautos telkėjos vaidmenį.

1997 m., minint pirmosios lietuviškos knygos 450-ąsias metines, Klaipėdoje buvo atidengtas paminklas M. Mažvydui. „Pastatytas paminklas Martynui Mažvydui – Katekizmo, pirmosios lietuviškos knygos autoriui, minint tos knygos išleidimo 450 metines. <...> Akmeniniai stulpeliai priešais skulptūrą simbolizuoja mokyklos suolus“³⁸⁵, „Martynas Mažvydas (1510?–1563) parengė ir 1547 m. Karaliaučiuje išleido pirmąją lietuvišką knygą – „Katekizmą“³⁸⁶ – tai diskurso analizės medžiagoje sutinkami paminklinės praktikos pristatymai, konstruojantys M. Mažvydo, kaip pirmosios lietuviškos knygos autoriaus, reikšmę. Šią reikšmę sustiprina ir apatinėje paminklo dalyje iškaltas įrašas „Pirmosios lietuviškos knygos autoriui Martynui Mažvydui“ bei vidurinėje paminklo dalyje suformuota sakykla, ant kurios išraižytas pirmosios lietuviškos knygos lapas. Tokiu būdu per M. Mažvydo įpaminklinimą nurodoma, kad lietuviška raštija gyvavo jau XVI a. Paminklą gaubianti vizualioji raiška kartu sustiprina ir lietuvių kalbos sklaidos momentą – paminklo pristatyme rašoma: „Jos (aikštės – aut. past.) šone – mokyklėlė: granitiniai suoleliai,

³⁸⁵ „Lietuvninkų aikštė ir paminklas Martynui Mažvydui“, *kapamatyti.lt* (<https://www.kapamatyti.lt/item/lietuvninku-aikste-ir-paminklas-martynui-mazvydui/> žiūrėta 2021 05 27).

³⁸⁶ „Paminklas Martynui Mažvydui“, *krastogidas.lt* (<http://www.krastogidas.lt/objektai/78-paminklas-martynui-mazvydui> žiūrėta 2021 05 27).

o ant grindinio išrėžtos gotikinės raidės – taip, kaip yra M. Mažvydo elementoriuje³⁸⁷. Taip per paminklinę praktiką atskleidžiama, kad lietuvių kalbos tradicija buvo kuriama ir skleidžiama tuo metu, kai gyveno ir pirmąją lietuvišką knygą išleido M. Mažvydas.

Lietuvių literatūra, kuria itin susidomėta, o kuri kartu aktyviai kurti ir puoselėti pradėta tautinio sąjūdžio XIX a. laikais, per paminklines praktikas datuojama nuo K. Donelaičio. „Lietuvių grožinės literatūros pradininkas“, „lietuvių literatūros klasikas“³⁸⁸ – tokios reikšminės K. Donelaičiui skirtų paminklų dominantės atsikartoja paminklinės praktikos šiai asmenybei pristatymuose. Bendroje tyrimo imtyje yra du K. Donelaičiui skirti paminklai, iškilę tais pačiais metais ir tai pačiai progai, tai yra 300-osioms jo gimimo metinėms atminti. 2013 m. paminkliniai objektai grožinėsv lietuvių literatūros pradininkui ir klasikui buvo pastatyti Panevėžyje ir Marijampolėje. Per paminklines praktikas labai aiškiai referuojama į K. Donelaičio asmenybę ir jo kūrinius. Ant abiejų paminklų yra įrašai „Kristijonas Donelaitis“, paminklo Marijampolėje atveju ant postamento pakeltas K. Donelaičio biustas, ant abiejų paminklų taip pat iškaltos citatos iš jo raštų. „Sveiks, svietelis margas...“ – tai paminklinės praktikos Marijampolėje įrašas. „Kožnas viens žmogus užgimdams pumpurui lygus“ ketureilis iškaltas ant paminklo Panevėžyje:

„Kožnas viens žmogus užgimdams pumpurui lygus,
Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukštin,
Ik po tam jis, peržydėjęs ir nusirėdęs,
Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia“.

Remiantis akademiniais K. Donelaičio raštų tyrinėjimais, šis kūrėjas savo pripažinimą pelnė būtent XIX a. (tuomet, kai ir kilo tautinis sąjūdis) į lietuvių tautinę savivoką įsirašydamas, kaip kertinė lietuvių literatūros figūra – jos pradininkas³⁸⁹. Analizė atskleidė, kad K. Donelaičio įpaminklinimas tautinio atgimimo naratyvo kontekste funkcionuoja kaip atspirties taškas lietuvių kalbos ir literatūros tradicijoje, kuria susidomėta būtent XIX a., kuomet ir kilo tautinis sąjūdis.

Su K. Donelaičiu susijusi ir dar viena paminklinė praktika – tai 1994 m. Juodkrantėje pastatytas paminklas Liudvikui Rėzai. Paminklo aprašymuose akcentuojama, kad tai yra paminklas „poetui, tautosakos rinkėjui, K. Donelaičio

³⁸⁷ Ten pat.

³⁸⁸ „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt* (<https://marijampoletic.lt/lankytinios-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-kristijonui-donelaiciui-2/> žiūrėta 2021 05 27), „Atidengtas paminklas K. Donelaičiui“, *marijampole.lt* (<https://www.marijampole.lt/naujienos/4/marijampoleje-atidengtas-paminklas-k-donelaiciui1729-ziureta-2021-05-27/>), „Skulptūros viešosiose Panevėžio ardvėse“, *pavb.lt* (<https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-skirtas-kristijono-donelaicio-300-osioms-gimimo-metinems/> žiūrėta 2021 05 27), „K. Donelaičio pėdsakas – Panevėžio gimnazijos kieme“, *lrytas.lt*, 2014 m. kovo 1 d. (<https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2014/03/01/news/k-donelaicio-pedsakas---panevezio-gimnazijos-kieme-4712173/> žiūrėta 2021 05 27).

³⁸⁹ Petreikis Tomas, „Senieji Kristijono Donelaičio atminties keliai“, *Knygotyra* 69, 2017, p. 253–263.

„Metai“ bei pasakėčių leidėjui“³⁹⁰. Tokiu būdu pakartotinai akcentuojant lietuvių kalbos svarbą pasakojime apie Lietuvą.

Kad per paminklines praktikas, formuojant tautinio atgimimo pasakojimą, ieškoma lietuvių kalbos ir kultūros tradicijos pradininkų, su kuriais tapatinantis pasakojama apie tautinio sąjūdžio lyderių veiklą liudija paminklas „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“ Marijampolėje. Nors šis paminklas, kaip monumentalioji praktika, priskirtinas valstybingumo pasakojimui, atkreiptinas dėmesys, kad kartu tai yra ir paminklas tautai ir kalbai: reikšmine prasme lietuvių tauta susiejama su kalba, o kalba, kaip aiškina paminklinės praktikos pristatymai, tampa ir laisvės simboliu: „Į viršų kylanti sraigtinė kolona įprasmina sunkų lietuvių tautos išlikimo kelią. Kolonos viršuje – sidabru spindintis raitelis ant žirgo. Žirgas simbolizuoja tautos veržlumą ir jos nenutrūkstantį kelią į ateitį, raitelis – tai laisva tauta, kuri savo rankose laiko pasaulio svertą – ietį – tautos kovos, žodžio ir išlikimo simbolį“³⁹¹ – rašoma paminklo pristatymuose. Paminklo vizualinė raiška ir įrašai ant jo nurodo į XIX a. kovoje už lietuvišką žodį veikusių asmenų santykį su tais, kurie tuo pačiu metu tapo lietuvių kalbos ir kultūros tradicijos simboliais. Aptariamo 2009 m. Marijampolėje atidengto paminklo pagrindą sudaro keturkampis neaukštas pjedestalas, kurio keturis šonus puošia bareljefai. Trečiasis ir ketvirtasis bareljefai yra susiję su lietuvių kalbos aspektu. Trečiasis paminklo šonas skirtas M. Mažvydo atminimui ir papuoštas pirmosios lietuviškos knygos – „Katekizmo“ – bareljefu. Ketvirtasis bareljefas vaizduoja bendrinės lietuvių kalbos kūrėją Joną Jablonskį, greta kurio iškalti Mikalojaus Daukšos „Postilės“ žodžiai: „*Kalba yra bendras meilės ryšys, Tėvynės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas*“. Tokiu būdu lietuvių kalba tampa M. Mažvydą, J. Jablonskį ir lietuvių tautą jungiančiu, tapatumą kuriančiu elementu. Kitaip sakant, parodoma, kad ištakas 1860–1930 m. gyvenusio ir tautinio atgimimo fone veikusio J. Jablonskio, kaip norminės lietuvių kalbos kūrėjo veikloms padėjo dar M. Mažvydas.

Paminėtina ir tai, kad M. Daukša, kaip vienas iš lietuvių puoselėtojų, įamžinamas ne tik minėto paminklo Marijampolėje atveju, bet ir Varniuose, kur nuo 1999 m. stovi paminklinis objektas Merkeliui Giedraičiui ir M. Daukšai. „Šios vyskupijos kanauninkui, pirmųjų lietuviškų knygų, išleistų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, vertėjui, garsiosios Postilės pratarinės autoriui“³⁹² – tokie atsikartojantys paminklo aprašymai sutinkami diskurso analizės medžiagoje, reikšminiame lygmenyje vėlgi išryškinant lietuvių kalbos svarbą per paminklines praktikas kuriamame pasakojime apie tai, kas yra Lietuva.

³⁹⁰ „Paminklas Liudvikui Rėzai Juodkrantėje“, visitneringa.com

(<http://visitneringa.com/lt/ka-pamatyti/skulpturos-paminklai/paminklas-liudvikui-rezai-juodkranteje/> žiūrėta 2021 05 29).

³⁹¹ „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt (<https://marijampoletic.lt/lankytnos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/j-basanaviciaus-aikste-ir-paminklas-tautai-ir-kalbai-2/> žiūrėta 2021 05 27).

³⁹² „Paminklas M. Giedraičiui ir M. Daukšai“, sodyboskaime.lt (<https://sodyboskaime.lt/lankytnos-vietos/paminklas-m-giedraičiui-ir-m-dauksai> žiūrėta 2021 05 27).

4.3.2. Tapatumo raiška paminkluose tautinio sąjūdžio lyderiams: tautos budintojai

Į tautinio atgimimo pasakojimą per paminklinius objektus tautinio sąjūdžio lyderiams, žvelgiant chronologiškai, kai sąjūdis suprantamas kaip apimantis ankstyvąjį ir vėlyvąjį laikotarpius, randami paminklai asmenybėms, kurias istorikė V. Daugirdaitė-Sruogienė priskiria svarbiausiems tautinio sąjūdžio ankstyvojo periodo veikėjams, tarp kurių rikiuojasi S. Daukantas, M. Valančius, A. Tatarė, A. Baranauskas ir Antanas Vienažindys.

Analizėje užfiksuotas paminklas S. Daukantui – tai 1993 m. Skuodo rajone, Lenkimuose iškilęs paminklas. Nurodoma, kad paminklas, kuris vaizduoja ant postamento pakeltą nedidelę S. Daukanto figūrą, pastatytas minint jo 200-ąsias gimimo metines. Vidurinėje postamento dalyje iškalti žodžiai: „Dėl ko gi žemaitis arba lietuvis negali būti giriamas, jei kantriai gynė savo namus ir liuosybę nuo neprietelių, mylėjo dorybę, o neapkentė nedorybės“. Paminklo raiškoje vaizduojama S. Daukanto figūra, postamente iškalta jo citata ir užrašas „Simonas Daukantas 1793–1864“ referuoja į per paminklinę praktiką atmenamą asmenybę: istoriografijoje S. Daukantas įprastai apibrėžiamas kaip Lietuvos istorikas, rašytojas, švietėjas, vienas iš pirmųjų tautinio atgimimo ideologų. Įpaminklinanti praktika analitiniame lygmenyje leidžia priskirti jam Lietuvos praeitimi besidomėjusio kultūrininko, plėtojusio ir tam tikrą tautinio atgimimo programą, reikšmę.

Analizuojant per paminklus tautinio sąjūdžio lyderiams formuojamą pasakojimą apie tautinį sąjūdį, sutinkamos dvi paminklinės praktikos A. Baranauskui: tai 1993 m. Anykščiuose ir 2003 m. Sedoje iškilę paminklai. „Tautą vienijantis paminklas“³⁹³, „paminklas vyskupui, poetui, „Anykščių šilelio“ autoriui“³⁹⁴ – taip, pabrėžiant A. Baranausko asmenybės reikšmę lietuvių kalbos grožio ir galimybių atskleidimui, įprastai pristatomi šią asmenybę įpaminklinantys objektai. Vizualūs šių paminklų skaitymas taip pat atskleidžia, kad pagrindinis dėmesys sutelkiamas į A. Baranausko asmenybę – paminklo Sedoje atveju vaizduojamas jo biustas, Anykščiuose – pilna A. Baranausko figūra. Ant abiejų paminklinių praktikų iškalti A. Baranausko vardą ir pavardę žymintys įrašai. Įpaminklinant A. Baranauską atmenama jo kaip dvasininko, rašytojo, plėtojusio tautinės tapatybės idėją³⁹⁵, kalbininko reikšmė.

³⁹³ Junevičius Jonas, „Paminklas, prieš 25-erius metus vienijęs tautą“, *anyksta.lt*, 2018 m. liepos 24 d. (<http://www.anyksta.lt/simtas-istorij/59908-paminklas-pries-25-erius-metus-vienij-s-tauta> žiūrėta 2021 05 27).

³⁹⁴ „Paminklas A. Baranauskui“, *minitrips.lt* (<https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-a-baranausku/> žiūrėta 2021 05 27), „Antanas Baranauskas“, *spaudos.lt* http://www.spaudos.lt/istorija/baranauskas_a.htm žiūrėta 2021 05 27), „Per Anykščius su A. Baranausku“, *bukdetektyvas.lt* (<http://www.bukdetektyvas.lt/marsrutai/per-anykscius-su-a-baranausku/> žiūrėta 2021 05 27), „Paminklas vyskupui Antanui Baranauskui“, *xxiamzius.lt*, 2003 m. liepos 4 d. (http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030704/katben_02.html žiūrėta 2021 05 27).

³⁹⁵ Čiočytė Dalia, „Religinė ir tautinė tapatybė Antano Baranausko poetinėje autorefleksijoje“, *Literatūra* 48, 2006, p. 97–104.

„Oigi gražus, gražus tolimasis dangus“ – tokia poeto A. Vienažindžio kūrybos eilutė iškalta jam skirtoje paminklinėje praktikoje, 1991 m. atsiradusioje Krinčine, Pasvalio rajone. „Paminklas kunigui, poetui“ – taip diskurso analizės medžiagoje pristatoma ši paminklinė praktika, kurios reikšmę, susijusią su lietuvių kalbos ir kultūros svarba, sustiprina ir minėta ant paminklo esanti A. Vienažindžio kūrybos citata. A. Vienažindžio, A. Baranausko, asmenybės tampa tautinio atgimimo dalyvių, į per paminklus pristatomą pasakojimą apie tautinį sąjūdį patenkančių dėl lietuvių kalbą ir kultūrą garsinusių, puoselėjusių veiklų, pavyzdžiai. O tematiškai į jų gretas įsirašo ir 132 psl. detalai aptarta paminklinė praktika A. Tatarei: „rašytojui ir švietėjui, vikarui Antanui Tatarei“³⁹⁶.

Paminklinių objektų kuriamame pasakojime apie tautinį atgimimą, įpaminklinant to laikotarpio lyderius, sutinkamas ir Adomo Mickevičiaus paminklas, pavadinimu „Iš širdies į širdį“, nuo 1998 m. stovintis Šalčininkuose. Tai paminklinė praktika sudaryta iš puslankio formos arkos, kurios viršuje – A. Mickevičiaus figūra, o ant arkos iškalta A. Mickevičiaus faksimilė ir užrašas-citata lietuvių ir lenkų kalbomis „Žvelk širdimi į širdį“. Diskurse atsikartojantis šio paminklo kaip „paminklo lenkų ir lietuvių poetui“³⁹⁷ pristatymas bei vizualioji paminklo raiška, vaizduojanti patį poetą, o kartu ir lingvistinė išraiška, atmenanti A. Mickevičiaus kūrybą, per paminklinę praktiką kuria lietuvių ir lenkų kultūrai svarbaus poeto reikšmę. Kaip buvo minėta 131-132 psl., lietuvių ir lenkų bendrystės paieška yra būdinga pietryčių Lietuvos regione dominuojančiam lokaliajam pasakojimui. Tačiau, šiuo atveju reikšminga tai, kad istoriografijoje A. Mickevičius priskiriamas ankstyvajam tautinio atgimimo laikotarpiui: „lietuvių tautinį sąmonėjimą veikė ir romantinė literatūra lenkų kalba, A. Mickevičiaus <...> kūriniai kurie idealizavo Lietuvos praeitį ir jos gamtą“³⁹⁸. Tad per paminklinę praktiką, atmenant A. Mickevičių ir jo kūrybą, taip pat plėtojamas pasakojimas apie tautinį atgimimą, kurio metu itin svarbų vaidmenį suvaidino kūrybinės praktikos, pagrindinį dėmesį sutelkiančios į lietuvių kultūros ir praeities puoselėjimą.

Nagrinėjant paminklines praktikas, per asmenybių įpaminklinimą dalyvaujančias pasakojimo apie tautinį sąjūdį XIX a. kūrime, randama visa eilė asmenybių, kurioms, kaip rodo paminklų diskurso analizė, priskiriamos kalbininkų, kultūrininkų, o kartu ir tautos budintojų, tautos žadintojų reikšmės. Šių asmenybių įpaminklinimas, remiantis diskurso analizės medžiaga, chronologiniu požiūriu, sietinas su aktyviuoju tautinio sąjūdžio periodu, o neretai kartu ir su „Aušros“ bei „Varpo“ leidinių pasirodymu. Asmenybė, kuriai bendroje analizuojamų paminklų imtyje skirtos penkios paminklinės praktikos ir kuri, remiantis istoriografija priskirtina tiek ankstyvajam-pasyviajam, tiek vėlyvajam-aktyviajam tautinio atgimimo laikotarpiui, yra jau aptartas M. Valančius. Bendroje analizuojamų paminklinių objektų imtyje sutinkamas vienas paminklas, atmenantis ne konkrečią

³⁹⁶ „Atminimo skverelis“, *sakiaitic.lt*, ten pat.

³⁹⁷ „Šalčininkų paminklai“, *arcgis.com*

(<https://www.arcgis.com/apps/MapTour/index.html?appid=0a3ee349216f40f096dbee376e53e> žiūrėta 2021 05 27).

³⁹⁸ Daugirdaitė-Sruogienė V., 1990, p. 256.

asmenybę, bet asmenybių grupę – tai 2003 m. Šiauliuose atidengtas paminklas „Aušra“, per kurį, kaip aiškinama paminklinės praktikos pristatymuose, atmenami iš Šiaulių krašto kilę „aušrininkai“. Pristatant paminklą nurodoma, kad „šiuo paminklu šiauliečiai įamžino „Aušros“ laikraščio ir jų leidėjų, savo kraštiečių, dalyvavusių judėjime už lietuviško žodžio atgavimą, atminimą“³⁹⁹, skiriant paminklinį objektą „iš Šiaulių krašto kilusių aušrininkų – daktaro Jono Šliūpo, poeto Juozapo Miliausko-Miglovaros atminimui“⁴⁰⁰. Kad per paminklą atmenamos ne tik aušrininkų asmenybės, bet kartu kuriama istorinės priešiškos jėgos – Rusijos imperijos –liudija istoriografijoje nurodomos „Aušros“ laikraščio politinės programos, susijusios su pasipriešinimu caro valdžiai, turėjimas, bet ją sustiprina ir ant paminklinės praktikos iškaltas įrašas. „Aušra, klausyki saulės spindulių slaptos maldos, tėvyne. Iš priespaudos tamsos bundančiai aušrai 1883 aušrininkams atminti“ – rašoma ant paminklinės praktikos, sudarytos iš masyvios, rusvo švediško granito 4 metrų aukščio moters figūros. Kitaip sakant, tėvynei bundant iš priespaudos tamsos metaforiškai įtvirtinama Lietuvos, kaip valstybės, siekiančios išsivaduoti iš priklausomybės nuo Rusijos imperijos, tai yra, priespaudos tamsos, reikšmė.

Paminklinės praktikos „Aušra“ pristatymuose minimam iš Šiaulių krašto kilusiam „aušrininkui“ J. Šliūpai skirtas paminklas nuo 2003 m. stovi Palangoje, o nuo 2004 m. ir Rakandžiuose. „Aušrininkas ir „Aušros“ vairininkas, drauge su J. Basanavičiumi ir J. Zauerveinu subrandinęs lietuvių mokslo draugijos idėją“⁴⁰¹; „gydytojas, kultūros, visuomenės, valstybės veikėjas, publicistas, aušrininkas, laisvamanis, redaktorius, lietuviybės puoselėtojas, diplomatas, pirmas Palangos burmistras, daktaras“⁴⁰² – taip, akcentuojant „aušrininko“ vaidmenį, paminklą aprašymuose pristatoma per paminklines praktikas atmenama asmenybė. Sutelktumas į J. Šliūpą ir jo veiklą per paminklinę praktiką skleidžiasi ir vizualiojoje raiškoje, kai abiejų paminklų atvejais ant postamento vaizduojamas J. Šliūpo biustas, po kuriuo iškalti įrašai „aušrininkas dr. J. Šliūpas“. Tokiame kontekste, įpaminklinant J. Šliūpą, kuriama tautos budintojo, tautinio atgimimo lyderio reikšmė.

„Aušrininkas“, kuriam per paminklines praktikas kuriant naratyvą apie tautinį atgimimą teikiamas išskirtinis dėmesys, yra pirmasis „Aušros“ redaktorius, jos sumanytojas J. Basanavičius. Paminklinės praktikos, kaip buvo aptarta plėtojant pasakojimą apie Lietuvos valstybingumą, šiai asmenybei skirtingose Lietuvos vietose išdygo skirtingu metu. Vizualiosios raiškos lygmenyje pagrindinis paminklinių praktikų dėmesys sutelkiamas į J. Basanavičiaus asmenybę: paminklai Mažeikiuose ir Palangoje yra sudaryti iš postamentų, ant kurių užkelti šios asmenybės biustai, po

³⁹⁹ „Aušra“, *visitsiauliai.lt* (<https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/skulptura-ausra/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁰BNS, „Šiauliuose bus atidengta beveik prieš 20 metų sumanyta skulptūra „Aušra“, *delfi.lt*, 2003 m. rugsėjo 1 d. <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/siauliuose-bus-atidengta-beveik-pries-20-metu-sumanyta-skulptura-ausra.d?id=2794281> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰¹ „Jonas Šliūpas“, *spaudos.lt* http://spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/jonas_sliupas.html žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰² „Palangos burmistro dr. Jono Šliūpo memorialinė sodyba“, *krastogidas.lt* (<http://www.krastogidas.lt/objektai/438-palangos-burmistro-dr-jono-sliupo-memorialine-sodyba> žiūrėta 2021 05 27).

jais pateikiami įrašai „Jonas Basanavičius“, šie įrašai sutinkami ir ant paminklinių praktikų Vilkaviškyje ir Vilniuje, kuriose vaizduojama J. Basanavičiaus figūra. „Aušrininkas“ ir tautos patriarchas – tokios pagrindinės reikšmės atsikartoja pristatant šiai asmenybei skirtas paminklines praktikas⁴⁰³. Diskurse įtvirtinama J. Basanavičiaus kaip Lietuvos patriarcho, budinusio tautą leidžiant „Aušrą“, o vėliau aktyviai dalyvavusio modernios Lietuvos valstybės kūrime (plačiau apie J. Basanavičiaus dalyvavimo modernios valstybės kūrime aspektą, žr. skyriuje „Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą“), reikšmė. Tautinio atgimimo naratyvo, konstruojamo per paminklus kontekste, itin svarbus J. Basanavičiaus kaip „aušrininko“ reikšmę sustiprinantis užrašas ant Vilniuje esančio paminklo apatinės dalies: „*Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų Lietuvos dvasė! Toks mūsų troškavimas ir noras*“. Ši citata atkartoja žodžius iš pirmojo „Aušros“ numerio, kurį ir redagavo J. Basanavičius, pratarė. Tokiu būdu, remiantis paminklinių praktikų analize, ryškėja J. Basanavičiaus, visų pirma, kaip kovotojo su spaudos draudimu, tapatinantis su lietuvių kalba saistoma bendruomene ir leidžiant lietuvišką „Aušros“ laikraštį, aspektas, per kurį skleidžiasi ir politinis lygmuo. „Aušra“ pristatė ir aiškiai, prieš – *svetimą kitą* – Rusijos imperiją nukreiptą politinę programą, atskleidusią, kas *mes* – lietuviškai kalbanti bendruomenė – buvome anksčiau: „1883 m. pasirodžiusio laikraščio „Aušra“ leidėjai manė, kad šlovingos istorinės tautos praeities atskleidimas, o pirmiausia priminimas apie praeityje turėtą valstybingumo galią – LDK laikus – veiksmingai kels tautinės bendruomenės narių savivertę“⁴⁰⁴.

Kaip J. Basanavičiaus asmenybė kolektyvinėje lietuvių atmintyje yra sietina su „Aušra“, taip V. Kudirkos, gyvenusio 1858–1899 m., asmenybė yra sietina su kitu, istoriografiniu požiūriu, kertiniu tautinio atgimimo leidiniu – „Varpu“. V. Kudirka per paminklines praktikas tautinio sąjūdžio lyderiams yra atmenamas Tauragėje, Šakiuose, Vilkaviškyje ir Vilniuje. Paminklinė praktika Tauragėje buvo pastatyta 1928 m., nugriauta 1968 m. ir atstatyta 1990 m., o 1998 m., minint 140-ąsias gimimo metines, paminklai iškilo Šakiuose ir Vilkaviškyje, 2009 m. – sostinėje. „Kudirka – ne tik Lietuvos himno autorius, jis ir visuomenininkas, iškili asmenybė, <...> Jis taip pat ir rašytojas, ir kompozitorius, ir gydytojas, ir tautos žadintojas, kvietęs visus prisiminti savo šaknis ir pamilti Lietuvą. Savo idėjas jis aprašė žurnale „Varpas“. Būtent čia pirmą kartą ir buvo išspausdinti būsimojo šalies himno žodžiai kartu su

⁴⁰³ „Paminklas Jonui Basanavičiui“, *pamatyklietuvoje.lt*
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-jonui-basanaviciui/11575> žiūrėta 2021 05 27), „Dr. Jono Basanavičiaus biustas“, *pamatyklietuvoje.lt*
(<http://www.krastogidas.lt/objektai/436-dr-jono-basanaviciaus-biustas> žiūrėta 2021 05 27), BNS, „Palangoje atidengiamas paminklas J. Basanavičiui“, *delfi.lt*, 2002 m. balandžio 24 d. (<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/palangoje-atidengiamas-paminklas-jbasanaviciui.d?id=966825> žiūrėta 2021 05 27), BNS, „Vilniuje susirinkus miniai žmonių atidengtas paminklas Jonui Basanavičiui“, *15min.lt*, 2018 m. lapkričio 23 d. (<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-susirinkus-miniai-zmoniu-atidengtas-paminklas-jonui-basanaviciui-1104-1064064> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁴ Mačiulis Dangiras, „Lietuvių kolektyvinę atmintį konstruojantis Vaižgantas“, *Colloquia* 44, 2020, p. 47–64.

natomis⁴⁰⁵, „didžiąją laiko dalį ir energiją skyrė kūrybai, tautiniam sąjūdžiui ir kultūrinei veiklai. Kudirkos butas tapo spaudos platintojų susitikimo vieta, o sode prie namo buvo įrengta draudžiamų knygų slėptuvė, kurią papildydavo knygnešiai“⁴⁰⁶, „lietuvių tautos žadintojui Vincui Kudirkai skirtas paminklas“⁴⁰⁷, „paminklinis biustas Vincui Kudirkai, vienam iš tautinio atgimimo šauklių, Lietuvos himno autoriui“⁴⁰⁸ – tokie aiškinimai dominuoja paminklų V. Kudirkai pristatymuose. Remiantis diskurso, kaip įtvirtinto kalbėjimo apie paminklus šiai asmenybei analize, ryškėja, kad V. Kudirkai priskiriamos tautos budintojo, žadinusio lietuvių tautą per kultūrinės praktikos, reikšmė: tai buvo varpininkas ir Lietuvos himno kūrėjas.

Vizualusis paminklų skaitymas pakartotinai atskleidė, kad pagrindinis dėmesys telkiamas į V. Kudirkos kaip „Varpo“ redaktoriaus ir Tautiškos giesmės kūrėjo atminimą. Trys paminklai vaizduoja ant postamento pakeltą V. Kudirkos biustą, tuo tarpu sostinėje stovinti paminklinė praktika apima visą šio tautos žadintojo figūrą. Du paminkliniai objektai savyje talpina varpo simbolį ir Tautiškos giesmės žodžius: paminklo Vilkaviškyje atveju už V. Kudirkos biusto stovi dvi paminklinės lentos, vienoje vaizduojamas varpas, o kitoje iškalti himno žodžiai; tuo tarpu Vilniuje už V. Kudirkos stovi į viršų kyšančios tiesų linijų kolonos, viršuje sudarančios Gediminaičių stulpų simbolį, sujungtos stikline plokšte su iškalta Tautiškos giesmės tekstu – toks metalo ir stiklo kūrinys sudaro stilizuotą varpo figūrą, aptariamą ir paminklo aprašymuose viešojoje erdvėje, nurodant, kad paminklo antroji dalis yra stilizuota kaip varpinės simbolis⁴⁰⁹. Tautiškos giesmės pirmojo posmo eilutės iškaltos ir ant paminklo postamento Tauragėje.

Paminėtina, kad analitinis paminklų skaitymas leidžia fiksuoti ir tam tikrus paminklinių sąsajų su tarpukario Lietuva ir senąja viduramžių Lietuva momentus. Vilniuje paminklinės praktikos viršuje vaizduojami Gediminaičių stulpai. Kitas valstybinis simbolis sutinkamas ant Tauragėje atstatyto paminklo – vidurinėje postamento dalyje iškilęs Vyčio simbolis. Kaip buvo minėta aptariant anksčiau pristatytus paminklų tipus, šie simboliai, kaip valstybiniai simboliai, pradėti naudoti tarpukariu, kuriant tarpukario Lietuvos valstybės ryšį su senąja Lietuva, kai LDK

⁴⁰⁵ „Paminklas Vincui Kudirkai“, *govilnius.lt*

(<https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyimos-vietos/paminklas-vincui-kudirkai> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁶ „Dr. Vinco Kudirkos paminklas“, *sakiaitic.lt* (<https://www.sakiaitic.lt/lankyimos-vietos/dr-vinco-kudirkos-paminklas/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁷ „Paminklas Vincui Kudirkai“, *krastogidas.lt* (<http://krastogidas.lt/objektai/622-paminklas-vincui-kudirkai> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁸ „Lankyimos vietos“, *turizmas.lt* (<https://www.turizmas.lt/lankyimos-vietos/Vinco-Kudirkos-paminklas/14469> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁰⁹ Šapoka Kęstutis, „Susvetimėjusios istorijos grimasos (apie paminklą V. Kudirkai Vilniuje ir kitus monumentus viešosiose erdvėse)“, *lrytas.lt*, 2009 m. spalio 20 d. (<https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2009/10/20/news/susvetimejusios-istorijos-grimasos-apie-paminkla-v-kudirkai-vilniuje-ir-kitus-monumentus-viesosiose-erdvесе--3142169/> žiūrėta 2021 05 27), BNS, „V.Kudirkos paminklas Vilniuje turėtų būti atidengtas pora mėnesių vėliau nei planuota“, *delfi.lt*, 2009 m. kovo 30 d. (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vkudirkos-paminklas-vilniuje-turetu-buti-atidengtas-pora-menesiu-veliau-nei-planuota.d?id=21239039> žiūrėta 2021 05 27).

laikais šie simboliai buvo pradėti naudoti. Tokiu būdu tautinio sąjūdžio naratyvo kontekste per šias paminklines praktikas ir jose vaizduojamus simbolius implikuojamas tam laikotarpiui itin svarbus istorinės praeities aspektas, parodantis, kad Lietuvos valstybingumas gyvavo dar LDK laikais – bundanti lietuvių tauta, o kartu ir valstybė savo, kaip nepriklausomos ir laisvos valstybės, ištakas turėjo dar viduramžiais.

Per paminklus konstruojamame pasakojime apie tautinį atgimimą Lietuvoje dalyvauja ir paminklinė praktika, kaip nurodoma jos pristatymuose, po V. Kudirkos mirties „Varpo“ redagavimą perėmusiam Povilui Višinskiui⁴¹⁰. 1991 m. pastatytas paminklinis objektas, sudarytas iš postamento ir pilko granito P. Višinskio biusto su ant jo įrašytu vardu ir pavarde, pristatomas kaip paminklas „XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių tautinio judėjimo veikėjui, publicistui, švietėjui, lietuvių literatūros ugdytojui, atvedusiam į literatūrą Žemaitę, Šatrijos Raganą, Lazdynų Pelėdą. Tai išskirtinio pilietiškumo ir veiklumo, brandžios galvosenos, unikalios įtaigumo asmenybės, suvaidinusi svarbų vaidmenį kuriant modernios Lietuvos sampratą“⁴¹¹. Panašiai ši paminklinė praktika pristatoma ir KPD registre: „Povilas Višinskis buvo visuomenės ir kultūros veikėjas, literatūros kritikas, publicistas. Aktyvus tautinio judėjimo dalyvis. <...> Publicistinėse knygelėse ir straipsniuose reiškė demokratinės politines pažiūras, kritikavo carinę santvarką, kėlė Lietuvos valstybingumo idėją, reikalavo žemės reformas“. Per paminklinę praktiką P. Višinskiui atmenamas lietuvių kalbos ir kultūros žmogus: įtvirtinama publicisto, kultūrininko, kūrσιο modernios Lietuvos idėją, atsiejant Lietuvos valstybę nuo carinės Rusijos, reikšmė.

Paminklo P. Višinskiui aprašyme minimai Lazdynų Pelėdai, kurią, kaip teigiama paminklinės praktikos P. Višinskiui pristatyme, į lietuvių literatūrą atvedė būtent P. Višinskis, paminklas 1995 m. iškilo Vilniuje: „1995 m. lapkričio 23 d. Vilniuje, skvere prie Visų šventųjų bažnyčios, atidengtas 11 metų kurtas bronzinis paminklas „Seserys“, (skulpt. Dalia Matulaitė), skirtas Lazdynų Pelėdos atminimui“⁴¹². Tai paminklinis objektas rašytojoms seserims Marijai Lastauskienei ir Sofijai Pšibiliauskienei, kūršioms Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. O šio paminklinio objekto pristatymuose atsiranda su ankstesnėmis paminklinėmis praktikomis susišaukiantis reikšminis aspektas – Lazdynų Pelėdos, kaip per lietuvių kalbą į tuomečius tautinio atgimimo procesus įsitraukusių asmenybių, apibūdinimas: „gyvenimo laikotarpis – XIX–XX a. Būtent tada, kai lietuvių literatūra atgijo ir vis daugiau žmonių pradėjo ieškoti lietuviškos spaudos, kuri parodė mūsų kalbos grožį ir tuo pačiu jos didingumą“⁴¹³. Kitaip sakant, per šią paminklinę praktiką lietuvių kalbos ir literatūros

⁴¹⁰ Kybartaitė Justina, „Šiauliai 1918–2017: mieste šimtas meno kūrinių. D. Striogaitė apie P. Višinskio paminklo Šiauliuose istoriją“, *snaujienos.lt*, 2017 m. rugpjūčio 11 d. (<http://www.snaujienos.lt/siauliai-780/34860-siauliai-1918-2017-mieste-simtas-meno-kuriniu-d-striogaitė-apie-p-visinskio-paminklo-siauliuose-istorija.html> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹¹ „Povilo Višinskio paminklas“, *visitsiauliai.lt* (<https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/povilo-visinskio-paminklas/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹² „Lazdynų Pelėda“, *vilnijosvartai.lt* (<http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/lazdynu-peleda/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹³ „Paminklas Lazdynų Pelėdai“, *turizmo-info.lt* (<http://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-lazdynu-peledai/> žiūrėta 2021 05 27).

vaidmuo tautinio sąjūdžio metu, vėlgi, parodomas kaip telkiantis tuometę tautą veiksnys.

Greta Lazdynų Pelėdos randamos ir kitos panašias reikšmes kuriančios paminklinės praktikos – tai Joniškėlyje 1994 m. pastatytas paminklas G. Petkevičaitėi-Bitei, ir Šakių rajone, Sintautuose 2013 m. atsiradęs paminklas Pranui Vaičiaičiui. Paminklinės praktikos, kurioje vaizduojamas ant postamento užkeltas biustas, pristatyme kalbama apie G. Petkevičaitės-Bitės įsitraukimą ir į tautinio sąjūdžio veiklas: „1889 m. Jurgis Bielinis jai (G. Petkevičaitėi-Bitei – aut. past.) pradėjo pristatinti draudžiamą spaudą lietuvių kalba. 1890 m. pasiuntė savo pirmąją korespondenciją į laikraštį „Varpas“. Rašydama į „Ūkininką“, pradėjo pasirašinėti Bitės slapyvardžiu <...> Per knygnešį Antaną Bataitį buvo organizuotas apylinkės žmonių mokymas. Intensyviai ėmė veikti „Žiburėlis“. Petkevičaitė užveisė bityną, kurio pajamas skyrė neturtingiems moksleiviams šelpti. Be literatūrinės, publicistinės veiklos, Petkevičaitė tuo metu nemažai laiko skyrė tautosakos rinkimui“⁴¹⁴.

Pristatant paminklinę praktiką P. Vaičiaičiui, gyvenusiam 1876–1901 m. ir savo poeziją kūrusiam lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu, taip pat atsikartoja rašytojo, puoselėjusio lietuvių kalbą, vaidmens tautinio atgimimo laikotarpiu reikšmė: „paminklas poetui, bene ryškiausiai savo kūryboje įtvirtinusiame Tėvynės ir tėviškės sampratą“⁴¹⁵. Pats paminklo autorius viešojoje erdvėje yra tikinęs, kad paminkline praktika įamžinamas ne tik poetas, bet ir spausdintas žodis spaudos draudimo laikotarpio kontekste.

„Manau, šis paminklas yra daugiau knygai. Bet taip pat ir P. Vaičiaičiui. Arba priešingai: P. Vaičaitis ir knyga <...>. Mes turime prisiminti okupacinį kontekstą, knygnešius“, – kalbėjo skulptorius Juozas Šlivinskas⁴¹⁶.

Spausdinto žodžio, prie kurio kūrimo ir platinimo spaudos draudimo kontekste prisidėjo poetas P. Vaičaitis, reikšmė atsikartoja ir vizualiojoje raiškoje: paminklu vaizduojama atversta knyga – viename iš puslapių pavaizduotas poeto biustas, kitame – ištrauka iš jo eilėraščio „Yra šalis, kur upės teka...“, kurio fone išraižytas Vytis.

Kai kur pristatant paminklą P. Vaičiaičiui minima, kad kai kurie šio poeto eilėraščiai virto liaudies dainomis⁴¹⁷, tokiu būdu pakartotinai sustiprinant lietuvių

⁴¹⁴ „Paminklas rašytojai Gabriėlei Petkevičaitėi-Bitei Joniškėlyje“, *pasvalia.lt* <http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/73-paminklas-rasytojai-gabrielei-petkevicaitei-bitei-joniskelyje> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹⁵ „Poeto Prano Vaičiaičio metai“, *aidas.lt* (<https://www.aidas.lt/istorija/article/14447-04-04-poeto-prano-vaicaicio-metai> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹⁶ Lankininkaitė Rūta, „Paminklas P. Vaičiaičiui – paminklas ne tik poetui“, *bernardinai.lt*, 2013 m. rugsėjo 21 d. (<https://www.bernardinai.lt/2013-09-21-paminklas-p-vaicaiciui-paminklas-ne-tik-poetui/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹⁷ „Sintautuose iškilis paminklas poetui P. Vaičiaičiui“, *lrt.lt*, 2015 m. rugsėjo 8 d. (<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/22618/sintautuose-iskils-paminklas-poetui-p-vaicaiciui> žiūrėta 2021 05 27).

kultūros, kaip tautą telkiančio, tautos tapatumą liudijančio aspekto, svarbą pasakojime apie tautinį sąjūdį, formuojamame per paminklus Lietuvoje. Bendroje analizuotų paminklų imtyje sutinkama ir dar viena įpaminklinama asmenybė, kurios poezija virto liaudies dainomis ir kuri suvaidino itin svarbų vaidmenį tautinio sąjūdžio kontekste, – Jonas Mačiulis-Maironis. 1995 m. Tytuvėnuose ir 2012 m. Raseiniuose jam pastatyti paminklai. 2012-tieji buvo paskelbti Maironio metais ir žymėjo 150-ąsias poeto gimimo metines – tais metais atsirado ir paminklinė praktika, kurios vizualioji raiška, sudaryta iš postamento su įrašu „Maironis“, ant kurio užkeltas jo biustą primenanti skulptūra, referuoja į Maironio asmenybę ir jos veiklą. Analogiška raiška būdinga ir Maironi įpaminklinančiam objektui Tytuvėnuose, kur ant postamento viršaus taip pat puikuojasi Maironio biusto skulptūra, o apatinėje dalyje iškaltas jo eilėraščio posmelis, tokiu būdu sustiprinant Maironio, kaip lietuvių kalbos ir kultūros kūrėjo reikšmę. Paminklas „Lietuvos dainiui ir krikščioniškų vertybių skleidėjui atminti“, kurio „nuopelnai yra didžiuliai, ypač tuomet, kai Lietuva XIX amžiaus pabaigoje kėlėsi naujam gyvenimui“⁴¹⁸, paminklas „garsiausia tautos dainiui“⁴¹⁹ – tokie Maironi įpaminklinančio objekto aprašymai, kuriantys šio poeto kaip per savo kalbines ir kultūrinės praktikas budinusio lietuvių tautą reikšmę, sutinkami diskurso analizės medžiagoje. Paminklu atmenant Maironi, vėlgi stiprinama lietuvių kalbos ir kultūros kaip to, kas tautinio atgimimo laikotarpiu buvo *sava*, reikšmė.

Tiek su jau minėtu „Varpu“, tiek su lietuvių kabos bei literatūros formavimusi sietina ir dar viena įpaminklinama asmenybė – tai Antanas Macijauskas. Paminklas jam 2004 m. iškilo Pabiržėje, Biržų rajone. Paminklinė praktika sudaryta iš postamento su įrašu „Antanas Macijauskas / Tautos dvasios, kultūros ir ūkio kėlėjas“, ant kurio užkelta šio asmens biusto imitacija. Tai, kad A. Macijauskas, gyvenęs 1874–1950 m. (tautinio atgimimo laikotarpiu, su kuriuo sutampa jo gimimo metai), dalyvavo tautos dvasios ir kultūros puoselėjime liudija ne tik paminklo lingvistinė išraiška. Viešojoje erdvėje pristatant paminklą akcentuojama, kad A. Macijauskas buvo rašytojas, vertėjas ir publicistas, užsiėmęs lietuviškų knygų leidyba ir jų platinimu bei politine veikla, kovojant dėl lietuviškos spaudos laisvės: „visuomenės veikėjas, inžinierius, „Ūkininko“ ir „Varpo“ bendradarbis. 1900 m. išleido lietuvišką žemėlapi, virtusį Spaudos draudimo pabaigos slenksčiu“⁴²⁰. Tokiu būdu dar kartą parodomas tautinio sąjūdžio santykis su lietuvių kalba: svarbiu tapatybės dėmeniu tautinio atgimimo laikotarpiu tapusi kova už lietuvių kalbą vėliau virto ir, kaip rašoma paminklo pristatymuose, politine veikla – kova už savos, nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimą.

⁴¹⁸ Gudžiūnas Sigitas, „Maironio parkas tapo puošmena ir susibūrimo vieta“, *xxiamzius.lt*, 2012 m. spalio 19 d.

(http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/10/19/fondasa_05.html žiūrėta 2021 05 27).

⁴¹⁹ „Maironio sugrįžimo į Raseinius kronika“, *alioraseiniai.lt*, 2017 m. gegužės 18 d. (<http://www.alioraseiniai.lt/maironio-sugrizimo-i-raseinius-kronika/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁰ „Antanas Macijauskas“, *spaudos.lt*

(http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/antanas_macijauskas.html žiūrėta 2021 05 27).

Su tautinio atgimimo simbolišiais tapusiais „Aušra“ ir „Varpu“ diskurso analizės medžiagoje sietina ir J. Jablonskio asmenybė – ji tautinio sąjūdžio pasakojime dalyvauja per tris paminklines praktikas, nuo 1992 m. stovinčias Marijampolėje, nuo 2012 m. – Šakių rajone, Griškabūdyje, ir nuo 2017 m. – Kaune, kurių pristatymuose galima sutikti pasakojimų, kad J. Jablonskis, neretai Rygiškių Jono slapyvardžiu, rašė į lietuviškus laikraščius „Varpą“, „Aušrą“ ir kitus tuometinius leidinius. Paminklinių praktikų raiškoje dėmesys sutelkiamas į J. Jablonskio asmenybės atminimą, per jo biusto ar figūros atvaizdavimą. Šiai asmenybei implikuojama reikšmė yra labai aiški – tai lietuvių (literatūrinės) kalbos tėvas. Ši reikšmė įtvirtinama per paminklų pristatymus: „atidengtas paminklas lietuvių kalbos tėvui Jonui Jablonskiui“⁴²¹, „literatūrinės kalbos tėvas“⁴²², „žymiausias bendrinės lietuvių kalbos normintojas, kūrėjas ir kalbininkas“⁴²³, „didžiausias bendrinės lietuvių kalbos ugdytojas, tobulintojas, jos pagrindų kūrėjas, pirmasis bendrinės kalbos sintaksės, terminologijos ir apskritai rašomosios kalbos teoretikas“⁴²⁴. J. Jablonskio paminklų atveju kuriama tautinio atgimimo, nacionalinio judėjimo XIX a. veikėjo, per savo kalbines ir kultūrinės veiklas dalyvavusio lietuvių kalbos, kaip to kas *sava* lietuvių tautai, formavime reikšmė.

Lietuvių kalbos, literatūros, kultūros, kaip telkiančių jėgų, per kurias, pasitelkiant paminklines praktikas tautinio atgimimo lyderiams, kuriamas pasakojimas apie tautinį sąjūdį Lietuvoje reikšmė svarbi ir kitose skirtingose šalies vietose pastatytose monumentaliosiose praktikose. „Atidengtas biustas tautos žadintojui, mąstytojui, filosofui, publicistui, rašytojui, dramaturgui, visuomenės veikėjui Vydūnui (Vilhelmas Storosta, vok. Wilhelm Storost)“⁴²⁵ – taip apibūdinamas vienas iš dviejų paminklinių objektų 1868–1953 m. gyvenusiam Vydūnui, 2018 m. atidengtas Kaune, Karo muziejaus sodelyje. Vos metais vėliau, 2019 m., paminklas šiam tautos žadintojui atsirado ir Klaipėdoje: „atidengtas 3 metrų bronzinis paminklas lietuvių tautos šviesuoliui ir filosofui Vydūnui“⁴²⁶. Abi paminklinės praktikos iškilo 150-ųjų šios asmenybės gimimo metinių minėjimo kontekste: 2018-ieji buvo paskelbti Vydūno metais. Kaip atskleidžia diskurso medžiaga, pristatant paminklus kuriama rašytojo, kultūrininko, tautos šviesuolio ir žadintojo reikšmė, kurią sustiprina

⁴²¹ „Paminklas kalbininkui Jonui Jablonskiui“, *pamatyklietuvoje.lt*

(<https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytnos-vietos/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/26428> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²² „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt* (<https://marijampoletic.lt/lankytnos-vietos/legendos-ir-padavimai/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²³ „Kaune atidengtas paminklas kalbininkui J. Jablonskiui“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. gruodžio 20 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengtas-paminklas-kalbininkui-j-jablonskiui-842877> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁴ „Griškabūdyje pastatytas paminklas J. Jablonskiui“, *alkas.lt*, 2012 m. birželio 18 d. (<https://alkas.lt/2012/06/18/griskabudyje-pastatytas-paminklas-j-jablonskiui/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁵ Bacevičius Romas, „Kaune – paminklas ir konferencija Vydūnui“, *xxiamzius.lt*, 2018 m. birželio 8 d. (<http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2018/06/08/zvil.html> žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁶ „Atnaujintame skvere Klaipėdoje iškilmingai atidengtas paminklas Vydūnui“, *delfi.lt*, 2019 m. rugsėjo 2 d. (<https://www.delfi.lt/miestai/klaipeda/atnaujintame-skvere-klaipedoje-iskilmingai-atidengtas-paminklas-vydunui.d?id=82133029> žiūrėta 2021 05 27).

ne tik paminklinė raiška, kai pagrindiniu referentu tampa Vydūno asmenybė – paminklo Kaune atveju ant postamento, kuriame iškalti Vydūno gyvenimo metai, vaizduojamas jo biustas, Klaipėdoje „irengta kompozicija „Versmė“ – fontanas, ant kurio krašto palikti Vydūno batai, pats Vydūnas basas“⁴²⁷. Šią reikšmę sustiprina ir paminklo Kaune postamente iškalti žodžiai: „Tautos augimui reikia visa aukoti“. Tokiu būdu sustiprinama Vydūno, kaip tautos žadintojo, per lietuvių kalbą ir kultūrą skatinusio tautos atbudimą, reikšmė.

Dar vienas per paminklines praktikas, pasakojančias apie tautinį atgimimą, atmenamas rašytojas, Vydūno amžininkas, gyvenęs 1869–1933 m., kuris, kaip nurodoma istoriniuose aiškinimuose, nors ir nepriklausė „aušrininkų“ kartai, buvo įsitraukęs į lietuvių tautinį judėjimą, yra Birštone įpaminklinamas Juozas Tumas-Vaižgantas. 2016 m. atidengto paminklo aprašymuose akcentuojama, kad tai yra paminklas rašytojui J. Tumui-Vaižgantui. Nors paminklinė praktika sietina su tapatybinėmis lokalumo reikšmėmis, plačiau pristatomomis 6 skyriuje, pagrindinis dėmesys vizualiajame lygmenyje sutelkiamas į Vaižganto figūrą, tokiu būdu atmenant ir jo kultūrinės veiklas, susijusias su lietuvių kalba ir jos puoselėjimu.

Tautinio atgimimo žadintojams, kaip rodo paminklinių praktikų analizė, priskiriami ir broliai Vileišiai. „Paminklas skirtas broliams Jonui, Petriui ir Antanui Vileišiams, tautinio atgimimo žadintojams, Nepriklausomos Lietuvos kūrėjams“⁴²⁸, Tautinio atgimimo šaukliams ir lietuviybės puoselėtojams⁴²⁹ – taip apibūdinama 2018 m. sostinėje iškilusi paminklinė praktika. Pristatant šį paminklą, kurio estetinė raiška susideda iš trijų sėdinčių brolių figūrų atvaizdavimo, pasakojama, kad nors broliai Vileišiai užsiėmė skirtingomis profesinėmis veiklomis, jie buvo aktyvūs visuomenės veikėjai, telkę lietuvių tautą per lietuviybės skatinimą, kaip rašoma paminklinės praktikos įrašė tai buvo „Didieji Lietuvos kėlėjai“: „Broliai Petras, Antanas, Jonas lietuviybę žadinti pradėjo XIX a. antroje pusėje. <...> Nuo mažų dienų siekė mokslo, išsilavinimą įgiję Peterburgo ir Maskvos universitetuose, broliai sau kėlė tikslą dirbti Lietuvai: žadinti lietuviybę, atkurti laisvą žodį, atgauti spaudą, sugrąžinti į bažnyčias lietuviškus pamokslus ir giedojimus, sukurti nepriklausomą demokratinę Lietuvą“⁴³⁰. Dar viena paminklinė praktika, susijusi su šia lietuviybę skatinusia ir lietuvių tautą žadinusia šeima bei atkartojanti minėtą Vileišių kaip tautos

⁴²⁷ Kesminė Virginija, „Klaipėdoje atidengtas paminklas Vydūnui“, *alkas.lt*, 2019 m. rugsėjo 1 d. (<https://alkas.lt/2019/09/01/klaipedoje-atidengtas-paminklas-vyduunii/>) žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁸ „Paminklas broliams Vileišiams“, *vilniusgo.lt*, 2014 m. lapkričio 14 d. (<http://www.vilniusgo.lt/2018/11/14/paminklas-broliams-vileisiams/>) žiūrėta 2021 05 27).

⁴²⁹ BNS, „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *15min.lt*, 2018 m. vasario 8 d. (<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams-1104-923054>) žiūrėta 2021 05 27), „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *vz.lt*, 2018 m. vasario 8 d.

<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/02/08/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams> žiūrėta 2021 05 27), „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *lrt.lt*, 2018 m. vasario 8 d.

(<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/202643/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams>) žiūrėta 2021 05 27).

⁴³⁰ „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *lrt.lt*, ten pat.

budintojų ir lietuviybės skatintojų reikšmę, realizuota Kaune – tai 2017 m. atsiradęs paminklas J. Vileišiui. Nors J. Vileišio figurą su, kaip aiškina paminklo iniciatoriai⁴³¹, simboliniais jo kasdienybės atributais – galvą dengiančiu cilindru, lazdele ir portfeliu – vaizduojančiu monumentalium objektu kuriamas labiausiai lokalus naratyvas, atskleidžiantis J. Vileišio kaip pirmojo Kauno miesto burmistro reikšmę, paminklo pristatymuose randamos ir jį, kaip visuomenininką pristatančios, reikšmės. J. Vileišis greta nuopelnų Kaunui pristatomas kaip aktyvus visuomenės veikėjas, politikas, žymus publicistas, tautos telkėjas⁴³².

Per paminklus kuriamas tautinio atgimimo pasakojimas tapatybinėje plotmėje pristato aiškinimą, kas yra *sava* – tai, kaip atskleidė analizė, yra lietuvių kalba, kultūra ir praeitis. Šie lietuvių kalbos, kultūros ir praeities motyvai, atmenant asmenybes, susijusias su tautiniu sąjūdžiu, tampa atamos taškais, telkusiais lietuvių tautą per kalbines, kultūrinės, mokslines praktikas, kuriomis užsiėmė per paminklinius objektus atmenamos asmenybės. Atkreiptinas dėmesys, kad paminklinės praktikos, kurios yra susijusios su asmenybių, veikusių XIX a. antrojoje pusėje ir / ar pabaigoje, ar net XX a. pradžioje, atminimu, jau gali būti suprantamos kaip pristatančios aiškiau išreikštą politinį tautos telkimo motyvą – lietuviybė puoselėjama, ginama jau ne vien per lietuvių tautą telkiančių elementų – kalbos, kultūros, praeities motyvų plėtojimą, bet ir per tam tikros politinės programos pristatymą, sietiną, su „aušrininkais“, „varpininkais“, kvietusiais vaduotis „iš priespaudos tamsos“ ir jų anticarinium nusiteikimu, apie kurį užsimenama ir paminklų pristatymuose. Kitaip sakant, tapatybiniame pasakojime per tautinio atgimimo naratyvą ryškėja ne tik tai, kas laikoma *sava*, bet ir nuo ko diferencijuojamasi – kas yra *svetima*.

Nemažiau svarbu ir tai, kad dalis paminklinių praktikų tautos budintojams XIX a. antrojoje pusėje sutampa ir persidengia su monumentaliomis praktikomis, dalyvaujančios ir Lietuvos valstybingumo kūrimo pasakojime, per modernios valstybės (politinių) institucijų kūrimą atmenančius paminklus, analizuotus „Pasakojimo apie Lietuvos valstybingumą“ dalyje. Persidengimas fiksuojamas paminklų J. Basanavičiui, G. Petkevičiūtei-Bitei, broliams Vileišiams, J. Vileišiui atvejais. Taigi, modernios tautos kūrėjai ir telkėjai, kaip rodo paminklinės praktikos, tampa ir modernios valstybės kūrėjais. O tam tikros kiekybinės monumentalių objektų konfigūracijos leidžia išskirti ryškiausius tautinio sąjūdžio dalyvius arba tautinio atgimimo laikotarpiu išryškėjusius valstybės kūrėjus. Kiekybine prasme, galima teigti, kad tautinio atgimimo lyderiai arba modernios lietuvių tautos telkėjai, tėvai, kūrėjai paminklų kuriamame ir įtvirtinamame pasakojime yra sietini su

⁴³¹ „Pirmojo Kauno burmistro skulptūra bus atidengta nelaukiant valstybės šimtmečio“, *sa.lt*, 2017 gegužės 9 d. (<https://sa.lt/pirmojo-kauno-burmistro-skulptura-bus-atidengta-nelaukiant-valstybes-simtmečio/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴³² Pavyzdžiui, „Kauniečiai spręš, kur iškilis paminklas Jonui Vileišiui“, *sa.lt*, 2017 m. kovo 15 d. (<https://sa.lt/kaunieciai-spreš-kur-iskils-jono-vileisio-paminklas/> žiūrėta 2021 05 27), BNS, „Kauno Rotušės aikštelėje bus statomas paminklas burmistru J. Vileišiui“, *15min.lt*, 2017 m. kovo 27d.

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/kauno-zinios/kauno-rotuses-aiksteje-bus-statomas-paminklas-burmistru-j-vileisui-798-774906> žiūrėta 2021 05 27).

J. Basanavičiaus, kuriam tyrimo imtyje skirti keturi paminklai, V. Kudirkos, kurį atmena taip pat keturios paminklinės praktikos, ir jau anksčiau aptarta M. Valančiaus, kurį įpaminklina net penki objektai, asmenybės. Tai tautinio atgimimo naratyvo kontekste dažniausiai, gausiausiai atsikartojančios įpaminklinamos asmenybės. Paminėtina, kad atsikartojimas per paminklus būdingas ir J. Jablonskio asmenybei – tyrimo imtyje randami trys šiam žmogui skirti paminklai ir vienas paminklas, tai yra Marijampolėje stovintis paminklas „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“, kuriame greta kitų tautos ir kalbos simbolių vaizduojamas ir J. Jablonskis.

5. Žydiškasis pasakojimas

Žydiškasis pasakojimas, sudarantis atskirą paminklinių objektų, stovinčių Lietuvos viešosiose erdvėse tipą, kiekybine prasme yra mažiausias. Jį sudaro 19 paminklų, tarp kurių dominuoja Holokausto atminimas – 9 paminklinės praktikos iš 19 yra susijusios būtent su Holokausto įamžinimu.

Anot Zigmo Vitkaus, tai yra bendra žydų istorijos Lietuvoje tendencija, būdinga ne tik paminklams: „Galima kalbėti apie Lietuvos žydų kultūrą nekalbant apie Holokaustą, bet fone visą laiką bus jo šešėlis“⁴³³. Todėl absoliuti dauguma paminklinių praktikų, susijusių su žydiškuoju pasakojimu, yra pastatytos būtent žydų kankinimų, žudynių ar užkasimo vietose. Tai paaiškina ir paminklų genėzė bei periodizacija:

„Pirmasis etapas – 1988–1990 m. <...> Jį reikėtų suvokti bendrame Lietuvos tautinio atgimimo kontekste. Šis atgimimas buvo ne tik lietuvių, bet ir žydų tautos atgimimas. Atsikuriančios Lietuvos žydų bendruomenės pastangomis, palaikant Sąjūdžio vadovybei, radosi pirmieji atminimo ženklai daugelyje „tarybinių piliečių“ žudynių vietose, kuriuose imtasi taisyti tai, kas keliasdešimt metų buvo slepiama. Antrasis etapas – 1990–1995 m., kai atsikūrusios Lietuvos Vyriausybė ir jos institucijos, bendradarbiaudamos su Lietuvos žydų bendruomene, nutarė centralizuotai sutvarkyti (ir sutvarkė) žinomas Holokausto vietas. <...> Šiuo laikotarpiu pažymėta ir kitos svarbios Lietuvos žydų istorijos vietos (geto, kapinių). 1995–2005 m. laikotarpiu bene svarbiausias projektas – Holokausto vietų (apie 180) paženklinimas juodomis krypties rodyklėmis į Holokausto vietas, kurios funkcionavo ir kaip savotiški paminklai. Šio ženklavimo iniciatyva kilo iš JK Holokausto švietimo fondo, taigi iš „išorės“. <...> Šio

⁴³³ Vitkus Zigmantas, *interviu*, 2020 09 01, op cit. (Autorės asmeninis archyvas)

laikotarpio pabaigoje pradėjo rasti intymesnių paminklų Lietuvos žydų istorijai atminti (pvz. paminklas Šabadiu Vilniuje). „Šiandienos“ etapo simbolinė pradžia – 2010-ieji. Šių metų pabaigoje LR premjeras A. Kubilius vizito į Izraelį metu pasižadėjo skirti daugiau dėmesio litvakų paveldui, taip pat kompleksiskai sutvarkyti Panerių memorialą, kuris iki tol naudotas daugiausia kaip skambių politinių pareiškimų apie Holokausto atminimo svarbą erdvė (2011-uosius Lietuvos Vyriausybė paskelbė Holokausto Lietuvoje aukų atminimo metais). Tais pačiais metais Lietuva priėmė ir Geros valios įstatymą, kuriuo, kaip žinia, įsipareigota išmokėti kompensacijas Lietuvos žydų bendruomenei už žydų religinių bendruomenių karo metais prarastą nekilnojamąjį turtą. Dalis lėšų skirta įvairiems atminimo projektams, jų tarpe ir paminklų statymui⁴³⁴.

Nors žydų istorija Lietuvoje prasidėjo dar viduramžiais, į analizės imtį neįtraukiant konkrečią vietą žyminčių paminklinių praktikų (plačiau apie paminklų atranką žr. „Metodologija“ dalyje.), tematine prasme, Holokausto atmintį įpaminklinantys objektai užima dominuojančią poziciją. Tačiau, kaip rodo kontekstinė informacija, toks atsiminimas nėra visiškai natūralus ar savaiminis: „atgavus nepriklausomybę, žydai, tarptautinės organizacijos formavo tam tikrą spaudimą dėl holokausto“⁴³⁵. Žydiškasis pasakojimas nėra suvokiamas kaip integrali Lietuvos istorijos dalis, o Holokausto atsiminimas siejamas labiau su įsipareigojimais tarptautinei bendruomenei:

„Reikia pripažinti, kad visuomenė žydų Lietuvoje istorijos netraktuoja kaip Lietuvos istorijos. Daugelis sako žydai Lietuvoje, bet ne Lietuvos žydai“⁴³⁶,

ir

„1995 m. LGGRTC pradėjo vykdyti ir koordinuoti atminimo ženklų įrengimo programą, bet ji apėmė vien tik lietuvių martirologijos vietas. Tai rodė, jog tuo metu Holokausto aukų atminimas buvo vis dar suvokiamas labiau kaip „ne mūsų“ reikalas“⁴³⁷.

Dėmesys Holokaustui žydiškojo pasakojimo tipui priskiriamuose paminkluose, chronologiniu požiūriu, sutampa su dalimi pasakojime apie okupaciją ir pasipriešinimą jai dalyvaujančių paminklų (plačiau skaityti 66–78 psl.). Nacistinės okupacijos laikotarpis per paminklines praktikas atmenamas labai menkai,

⁴³⁴ Vitkus Z., *interview*, 2020 09 01, op cit.

⁴³⁵ Jakulytė-Vasil Milda, *interview*, 2020 07 03, op cit. (Autorės asmeninis archyvas)

⁴³⁶ Černiauskas N., *interview*, 2020 08 11, op cit.

⁴³⁷ Vitkus Z., *interview*, 2020 09 01, op cit.

dažniausiai netiesiogiai, kai tiesiogiai nacistinė okupacija įvardijama vos vieno paminklo – memorialo politinių kalinių ir tremtinių atminimui Klaipėdoje – atveju, o kitos sąsajos atsekamos per paminklų įrašuose nurodytas datas, apimančias ir nacistinės okupacijos laikotarpį. Paminklų analizė atskleidė, kad šis istorinis laikotarpis paminklinių praktikų atveju atsimenamas labiau ne kaip okupacija, o kaip tam tikra trauminė, tragiška patirtis, su kuria susidūrė ir Lietuvos valstybė ir kurią reikia atsiminti. Tai leidžia teigti, kad per paminklus reprezentuojamoje ir kuriamoje Lietuvos valstybės tapatumo sampratoje holokausto, kaip žydų Lietuvoje ir pasaulyje išgyventos tragedijos, įamžinimas yra reikšmingesnis nei nacistinės okupacijos atminimas.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad žydiškojo pasakojimo tipui priskirtini paminklai Lietuvos viešosiose erdvėse per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį atsirasdavo dažniausiai būtent pačių žydų atstovų iniciatyva. Vos atkūrus nepriklausomybę dažniausiai iniciatyva statyti paminklus kildavo iš žydų ar jų bendruomenių: „daugmaž 1990 m. iniciatyvos tikrai buvo labiausiai žydų bendruomenės, 1990 m. ir daugmaž dar dvejus metus žydų bendruomenė tikrai bandė viską susiskaičiuoti, pastatyti, ką įmanoma, pastatyti naujus paminklus ar pakeisti lentas. Buvo tikrai toks aktyvus laikotarpis“⁴³⁸. Tam tikras pokytis fiksuotinas pastaraisiais metais, kai žydai praddami suvokti kaip integrale snė Lietuvos valstybės kūrimosi, vystymosi ir raidos dalis. „Per pastarąjį dešimtmetį viešojoje erdvėje apie Lietuvos žydų kultūrą ir Holokaustą imta kalbėti dažniau, įvairiau ir nuoširdžiau. „Žydų Lietuvoje istorija“ vis labiau tapo „Lietuvos žydų istorija“⁴³⁹.

5.1. Tapatumo raiška žydiškąjį naratyvą pasakojančiuose paminkluose

Per paminklus kuriant ir įtvirtinant žydiškąjį pasakojimą, pagrindinis dėmesys tenka Holokausto įamžinimui. 9 paminklinės praktikos iš 18 paminklų žydiškąja tema pastatytų atkūrus Lietuvos nepriklausomybę yra tiesiogiai ar netiesiogiai susiję su Holokausto atmintimi. Tiesiogiai Holokausto atmintį atliepia paminklas Holokausto aukoms atminti Zarasuose, paminklas masinių žydų žudynių aukoms atminti sostinėje ir paminklas „Geto vartai“ Panevėžyje, taip pat Vilniuje stovintys paminklai Čijunei Sugiharai ir Janui Zvartendeikui, prisidėjusiems prie žydų Lietuvoje gelbėjimo Holokausto metu. Ant Kelmėje stovinčio paminklo žydų kilmės rašytojui Icchokui Merui taip pat iškalti žodžiai, sujungiantys paminklą su Holokausto atmintimi: „gimė Kelmėje. Holokausto ugnyje sudegė jo tėvai“. Holokausto tematikai priskirtini Panevėžyje esantys paminklai Stela žydų labdaros organizacijos „Joint“ 100-mečiui ir „Liūdinti žydų motina“. Pirmojo paminklinio objekto atveju įrašė užsimenama apie geto suformavimą 1941 m., antruoju atveju – paminklo įrašas atmena „Mirusius ir žuvusius Panevėžio krašto žydus ir kitų tautų žmones“. Kaip žinia, daugiausia žydų mirė ir žuvo būtent Holokausto metu. Su Holokausto tematika sietinas ir paminklas

⁴³⁸ Jakulytė-Vasil M., *interviu*, 2020 07 03, op cit.

⁴³⁹ Vitkus Z., *interviu*, 2020 09 01, op cit.

Šeduvos žydams, paminklo pristatymo diskurse dominuoja aiški riba, nuo kada žydų Šeduvoje beveik neliko: „Paminklo Šeduvos žydams atidengimo ceremonijoje skambėjo skaudžiais atsiminimais besidalijančių žydų pasakojimai apie tai, kaip jų tėvai išsigelbėjo nuo gresiančios mirties“⁴⁴⁰, „prieš Antrąjį pasaulinį karą Šeduvoje žydai sudarė beveik du trečdalius iš 3 tūkst. miestelio gyventojų, per karą buvo išžudyta beveik visa vietos žydų bendruomenė“⁴⁴¹.

Tiek Holokaustui atminti skirti paminklai, tiek paminklai, atskleidžiantys kitas su žydais susijusias temas, liudija tam tikrą per kitų kalbų naudojimą paminklinėse praktikose formuojamą distanciją. 7 paminkluose yra vartojama anglų, o 10 paminklų – jidiš kalba. Vienintelio paminklo – paminklinės praktikos Telšiuose – atveju užrašas yra tik lietuvių kalba ir yra kiek platesnis, nurodantis žydų veiklos tarpukariu reikšmę Telšiuose⁴⁴². Ant paminklo Chaimui Frenkeliui Šiauliuose iškalti tik šios asmenybės vardas ir pavardė, jokia kita informacija nepateikiama. Tai leidžia teigti, kad įpaminklinimas susišaukia su bendromis pasakojimo apie Holokaustą Lietuvoje tendencijomis, kai prisimenama ne organiškai: svarbu ne tik atsiminti, bet ir per kitų kalbų naudojimą parodyti, kad Holokaustas Lietuvoje yra atsimenamas. Kitaip tariant, tai liudija ne tiek tapatinimąsi su žydais ir Holokausto patirtimi, bet siekį parodyti, kad atsimenama tai, ką reikia atsiminti.

Tam tikrą distanciją ir diferenciaciją nuo žydų, jų bendruomenės, atskleidžia ir ne Holokaustą atmenantys paminklai. Jei statomas paminklas žydų kilmės asmeniui, tai būtinai diskurse išryškina tiek asmens tautybę, tiek jo veiklos svarba ir reikšmė Lietuvai ar konkrečiam Lietuvos miestui, miesteliui. Pristatant 2014 m. Šiauliuose pastatytą paminklą Ch. Frenkeliui, išskirtinai akcentuojama, kad jis buvo žymus Šiaulių fabrikantas, vienas žinomiausių pramoninkų Šiaulių krašte⁴⁴³. Maža to, pats paminklas pastatytas prie žymaus Ch. Frenkelio odų fabriko ir vilos bei yra atsuktas būtent į tą pusę, kurioje stovi minėti su Ch. Frenkeliu tiesiogiai siejami statiniai. Analogiškas paminklo pavyzdys stovi Kretingoje, kur 2015 m. buvo iškilo paminklas

⁴⁴⁰ „Šeduvoje atidengtas paminklas Šeduvos žydams“, *radviliskionaujienos.lt* (<http://www.radviliskionaujienos.lt/seduvoje-atidengtas-paminklas-seduvos-zydams-1146> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁴¹ BNS „Šeduvoje buvo atidengtas paminklas miestelyje gyvenusiems žydams“, *kauno.diena.lt*, 2015 m. spalio 9 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/seduvoje-bus-atidengtas-paminklas-miestelyje-gyvenusiems-zydams-714207> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁴² Ant paminklo užrašyta: „Tarpukariu Telšiuose veikė du žydų bankai: žydų liaudies bankas ir žydų jungtinės kredito bendrijos žemės ūkiui remti filialas“.

⁴⁴³ Januševičius Alvydas, „Šiauliuose jau stovi paminklas fabrikantui Ch.Frenkeliui – su skrybėle ir be raudonų padų“, *15min.lt*, 2014 m. rugsėjo 17 d. (<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/siauliuose-jau-stovi-paminklas-fabrikantui-ch-frenkeliui-su-skrybele-ir-be-raudonu-padu-582-453925> žiūrėta 2021 05 27), „Paminklas Chaimui Frenkeliui“, *pamatyklietuvoje.lt* <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-chaimui-frenkeliui/24980#> žiūrėta 2021 05 27), Aksomaitienė Edita, „Ištepliotas Chaimo Frenkelio paminklas“, *skrastas.lt*, 2019 m. spalio 8 d. (<https://www.skrastas.lt/teisėtarka/istepliotas-chaimo-frenkelio-paminklas> žiūrėta 2021 05 27), „Paminklas Chaimui Frenkeliui – pagarbos ženklas jo šeimai, dovana miestui“, *gvf.lt*, 2014 m. rugsėjo 18 d. (<https://gvf.lt/blog/2014/09/18/paminklas-chaimui-frenkeliui-pagarbos-zenklas-jo-seimai-dovana-miestui/> žiūrėta 2021 05 27).

Berekui Joselevičiui. Šis paminklas „įteisinas“ per savo užrašą: „iškiliam žydų kilmės karvedžiui, kovojusiam už ATR laisvę, Napoleono karų dalyviui“. Akivaizdžių sąsajų su Lietuva ieškoma nuo 2019 m. Kelmėje stovinčiame paminkle I. Merui. Paminklo įrašas po vardo pavardės ir gimimo metų pradamas šiais žodžiais: „tik lietuviškai rašęs pasaulinio garso rašytojas, kurio romanai, apsakymai, novelės išversti į 24 kalbas“. Kad nusipelno stovėti Telšiuose, savo įrašu, nurodančiu žydų reikšmę ir indėlį miesto gyvenime, pasižymi ir čia stovintis paminklas „Skrynia“, kuriame išraižyti žodžiai apie du tarpukariu Telšiuose veikusius žydų valdytus bankus. Sostinėje stovinčio paminklo rašytojui Roman'ui Gary'ui, kuris, kaip nurodoma paminklinio objekto pristatymuose, buvo žydų kilmės, atveju greta gyvenimo Liteuvoje taip pat akcentuojamas rašytojo žinomumas pasauliniu mastu: „mažo berniuko su dideliu batu rankoje skulptūra vaizduoja devynmetį vilnietį Romaną Kacevą, pasaulyje žinomą prancūzų rašytoją Romain'o Gary pseudonimu“⁴⁴⁴. Analogišką pavyzdį galima sutikti ir Kaune paminklo Abraomui Mapu atveju, kai paminklo aprašymuose akcentuojama, kad šis su Lietuva susijęs žydas buvo garsus ir nusipelnęs ir už Lietuvos ribų: „gimęs ir Kaune mokytoju dirbęs XIX amžiaus žydų rašytojas Abraomas Mapu (1808–1867), laikomas modernaus romano hebrajų kalba pradininku“⁴⁴⁵. Pristatant 2007 m. Vilniuje atidengtą paminklą Cemachui Šabadui, vėlgi akcentuojama, kad šis žydų kilmės gydytojas, kuris „nusipelnė ne tik vilniečių, tačiau ir visos Lietuvos gyventojų pagarbos“ ir „buvo žinomas ir už Vilniaus ribų – bendravo su tokiais to meto Europos intelektualais kaip Albertas Einšteinas, buvo pažįstamas su Jozefu Pilsudskiu, Antanu Smetona“⁴⁴⁶. Statant paminklus ne Holokausto atminimui, bet žydiškos kilmės asmeniui, ieškoma būdų legitimizuoti poreikį ir galimybę pastatyti paminklinę praktiką – būdas legitimizuoti, įteisinti žydai skirtą paminklą atrandamas būtent per asmens indėlio į Lietuvos valstybės raidą, verslą, karybą išryškirimą ir pabrėžimą. Todėl, vadovaujantis analizės duomenimis, intersubjektyvios reikšmės, atskleidžiančios savęs ir žydų supratimą, išryškina skirtį tarp to, kas priskiriama *mes* kategorija, ir tarp žydų, suvokiamų *kito* plotmėje, kai to *kito* buvimas turi būti pagrįstas nuopelnais *mums* ir mūsų valstybei.

Lyginant su paminklinėmis praktikomis, atmenančiomis kitas nelietuvių kilmės asmenybes, tokia pasakojimo apie žydus reikšmė nėra išskirtinė. Pavyzdžiui, sostinėje stovintis paminklas Tarasui Ševčenkai taip pat pristatomas kaip paminklinis objektas ukrainiečių poetui, gyvenusiam ir kūruiam Lietuvoje. Paminklinės praktikos Žanui Poliuui Sartrui pristatymuose irgi dominuoja „prancūzų filosofo“ apibūdinimai.

⁴⁴⁴ „Paminklas Romain'ui Gary „Berniukas su batu“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio 2 d. (<http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/paminklas-romainui-gary-berniukas-su-batu/> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁴⁵ „Abraomo Mapu paminklas“, *mvb.lt* (<https://kaunas.mvb.lt/kaunozydai/encyclopedia.php?place=mapu&panos=84> žiūrėta 2021 05 27).

⁴⁴⁶ „Paminklas Cemachui Šabadui“, *govilnius.lt* (<https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/paminklas-cemachui-sabadui> žiūrėta 2021 05 27).

Analogiškų pavyzdžių galima rasti ir kituose Lietuvos miestuose bei miesteliuose. Vis tik, žydiškojo pasakojimo atveju žydų kaip kitų suvokimas gali būti patvirtinimas dėl dviejų dalykų. Visų pirma, diskurse nėra naudojamas litvakų – t. y. Lietuvos žydų – terminas, kuriantis bendrumo tarp lietuvių ir žydų reikšmės. Antra, kitų tautybių žmonių paminėjimas per paminklines praktikas žymi atskirus atvejus, o žydų paminėjimas sutinkamas net 19 paminklų – tai liudija atsikartojimą, kuris reikšmine prasme atliepia tam tikrą tendenciją per paminklus formuojamame žydiškajame pasakojime.

Šiame kontekste iškalbinga ir paminklo Plungėje „visiems doriems plungiškiams“, kurį inicijavo Jakovo Bunkos paramos ir labdaros fondas,⁴⁴⁷ istorija. „Nepaisant to, kad garsiai ir aiškiai buvo sakoma, jog fondas miestui dovanoja skulptūrą ne žydams, bet visiems doriems plungiškiams pagerbti, tačiau net rajono vadovai stėjo piestu prieš. Nors Plungėje šimtmečius egzistavo beveik vienodo dydžio žemaičių ir žydų bendruomenės, jie kategoriškai pareikalavo prie paminklo nedėti akmens su užrašais dviem kalbomis. Taip paminklas atsirado valstybinėje žemėje, o akmuo su užrašais – per pusmetrį esančioje privačioje“⁴⁴⁸. Kaip pasakojo po tėvo mirties tęsiantis jo iniciatyvas J. Bunkos sūnus: „buvo ginčų, buvo pykčio. Bet galop buvo pritarta, kad skulptūra liktų ten, kur ir stovi, bet su sąlyga – be jokio užrašo. Esą, jis netinka, nes Plungėje „buvo nedorų žmonių, kurie gali įsižeisti“⁴⁴⁹. Taigi, per paminklus formuojamoje Lietuvos savivokoje žydai nėra matomi, kaip visiškai integrali to, kas yra *sava*, to, kas priklauso *mes* kategorijai, dalis.

Minėtą intersubjektyvią reikšmę, išreiškiamą per *mūsų* ir *jų*, tai yra žydų, dichotomiją, sustiprina ir paminklų inicijavimo ir finansavimo aspektai. Paminklinės praktikos, susijusios su žydiškuoju pasakojimu ir žydų gyvenimo Lietuvoje atminimu, neretai yra pilnai ar dalinai finansuojamos pačių žydų, jų fondų ir bendruomenių. Pavyzdžiui, jau minėta Panevėžyje 2014 m. atidengta stela žydų labdaros organizacijos „Joint“ 100-mečiui buvo finansuota Panevėžio žydų bendruomenės ir užsienio rėmėjų lėšomis⁴⁵⁰. Monumentali praktika sostinėje, įamžinanti masinių žydų žudynių aukų atminimą, vėlgi finansuota pačių žydų lėšomis: „paminklą sukūrė skulptorius Levas Kaplanas, finansavo buvęs Vilniaus geto kalinys Jakovas Preneris“⁴⁵¹. Prie Šiauliuose esančio Ch. Frenkeliui skirto paminklo statybos ir atsiradimo taip pat daug prisidėjo Šiaulių žydų bendruomenės pirmininkas Borisas

⁴⁴⁷ „Bendrai apie fondą“, *jbfund.lt* (<http://jbfund.lt/pradinis/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁴⁸ Ten pat.

⁴⁴⁹ Srėbaliėnė Audrė, „Žydų skaudulių persunktas vietas Žemaitijoje noriai aplanko net vestuvininkai“, *lrytas.lt*, 2019 m. rugpjūčio 5 d.

(<https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2019/08/05/news/nepaprastas-sodas-zemaitijoje-sustoja-net-vestuvininkai-paskaityti-uzrasu-ant-obuoliu-11368011/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁰ „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, *pavb.lt*

(<https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/stela-skirta-zydu-labdaros-organizacijos-joint-100-meciui/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵¹ „Paminklas masinių žudynių aukoms atminti“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio 17 d.

(<https://www.vilniusgo.lt/2017/08/17/paminklas-masiniu-zydu-zudyniu-aukoms-atminti-2/> žiūrėta 2021 05 28).

Šteinas⁴⁵², paminklas „visiems doriems plungiškiams“ yra žydo J. Bunkos paramos fondo dovana Plungei, nors prie paminklo Holokausto aukoms atminti Zarasuose prisidėjo ir pusę išlaidų padengdama Zarasų rajono savivaldybė, paminklo pastatymo idėjos autoriumi buvo Izraelyje esančių zarasiškių-litvakų komiteto pirmininkas Griša Deičas kartu su kitais komiteto nariais⁴⁵³, lėšomis Kretingoje stovinčiam paminklui B. Joselevičiui pasirūpino Lietuvos žydų bendruomenė,⁴⁵⁴ paminklas „Šeduvos žydams“ finansuotas iš specialaus Šeduvos žydų memorialinio fondo, kuriam lėšas skiria Pietų Afrikos Respublikoje gyvenantis litvakas⁴⁵⁵, I. Merui skirto paminklo Kelmėje inicijavimo ir statymo procesuose aktyviai dalyvavo Lietuvos žydų bendruomenė, J. Bunkos labdaros ir paramos fondas ir Žydų bendruomenė „Vilnius – Lietuvos Jeruzalė“, bendradarbiaudami su Kelmės rajono savivaldybe⁴⁵⁶. Iniciatyvos ir finansai, ateinantys iš pačių žydų ir / ar jų bendruomenių dar kartą patvirtina, jog žydų istorijos Lietuvoje prisiminimas labiau rūpi patiems žydams, kurie ir tapatinasi su tuo, kas prisimenama per paminklines praktikas. Privatūs, su pačių žydų lėšomis susiję inicijavimo ir finansavimo šaltiniai liudija, kad šis naratyvas nėra matomas ir suvokiamas kaip tas, kurį, mąstant apie politinę Lietuvos tapatybę svarbu prisiminti siekiant apsibrėžti *save*. Žinoma, negalima atmesti, kad ir kitų paminklinių praktikų, nelietuvių tautybės žmonėms atvejais, finansavimu pilnai ar dalinai rūpinasi atitinkamų tautų ar valstybių bendruomenės ir institucijos. Pavyzdžiui, jau minėtas paminklas T. Ševčenkai buvo pastatytas „ukrainiečių tautinės mažumos Lietuvoje iniciatyva, visas išlaidas apmokėjo Ukrainos pusė“⁴⁵⁷. Vis tik, tai niekaip nepaneigia, kad su tautinėmis mažumomis susijusios įpaminklinamos asmenybės ir jų atminimas labiau rūpi atitinkamų tautybių atstovams. Žydų atveju tam tikrą apibendrinimą daryti leidžia šio fakto pasikartojimas beveik visuose paminkluose.

Pastarąjį dešimtmetį, ir ypač pastarųjų penkerių metų laikotarpiu, tai yra 2014–2019 m., žydų pasakojimui būdingas tam tikras pokytis. Tai patvirtina naujausios paminklinės praktikos. Pavyzdžiui, 2019 m. Zarasuose pastatytame paminkle įrašyta:

⁴⁵² Januševičius A., „Šiauliuose jau stovi paminklas fabrikantui Ch.Frenkelui – su skrybėle ir be raudonų padų“, *15min.lt*, ten pat.

⁴⁵³ „Zarasuose atidengtas paminklas Holokausto aukoms atminti“, *lzb.lt*, 2019 m. spalio 30 d. (<https://www.lzb.lt/2019/10/30/zarasuose-atidengtas-paminklas-holokausto-aukoms-atminti/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁴ „Paminklas Berekui Joselevičiui“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio 16 d. (<https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-berekui-joseleviciui/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁵ Šiuparys Gintaras, „Šeduvos pakrastyje atgims žudikų sunaikintas žydų miestelis“, *lrytas.lt*, 2018 m. gegužės 4 d.

(<https://www.lrytas.lt/bustas/architektura/2018/05/04/news/seduvos-pakrastyje-atgims-zudiku-sunaikintas-zydu-miestelis-6183712/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁶ Kėlmės r. sav. inf., „Kelmėje atidengtas Icchoko Mero paminklas“, *delfi.lt*, 2019 m. kovo 14 d.

(<https://www.delfi.lt/miestai/siauliai/kelmeje-atidengtas-icchoko-mero-paminklas.d?id=80613267> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁷ Žukovskis Andrėjus, „Sostinėje atidengtas paminklas T. Ševčenkai“, *kauno.diena.lt*, 2011 m. rugsėjo 4 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/sostineje-atidengtas-paminklas-tsevchenkai-277720> žiūrėta 2021 05 28).

„Tūkstančiams Zarasų miesto ir apylinkių žydų, Lietuvos piliečių – vaikų, moterų, vyrų nužudytų Krakynės miške atminti“. Žydai nors ir nedažnai, tačiau praddami matyti *savy, mūsų* ašyje – jie jau pristatomi ne tik kaip žydai, bet ir kaip Lietuvos piliečiai. Dar vienas itin ryškus pavyzdys – 2019 m. Jurbarke išdygęs paminklas, kuris diskurse pristatomas, kaip „paminklas žydų ir lietuvių bendrai istorijai“⁴⁵⁸, akcentuojant ne dviejų skirtingų bendruomenių egzistavimą, bet jų tarpusavio sugyvenimą ir bendrumą. Šiuo atveju reikšminga ir tai, kad minimas paminklas buvo finansuotas tiek privačiomis lėšomis, tiek Geros valios fondo (GVF) lėšomis. GVF (pilnas pavadinimas Viešoji įstaiga „Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą disponavimo fondas“) buvo įsteigtas 2011 m. po daugiau nei dešimtmetį vykusių derybų tarp Lietuvos valstybės institucijų ir derybinės grupės, kurią sudarė Lietuvos ir užsienio žydų organizacijų atstovų. Po derybų buvo priimtas įstatymas dėl „Geros valios kompensacijos“, kiek vėliau šio įstatymo pakeitimai⁴⁵⁹, kuriais numatyta, kad Lietuva įpareigojama iki 2023 m. iš Lietuvos valstybės biudžeto į GVF pervesti 37 071 362 eurų kompensaciją, skirtą Lietuvos žydų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo projektams Lietuvoje finansuoti. GVF finansavo ir 2018 m. Kaune išdygusią A. Mapu paminklinę praktiką. GVF dalyvavimas finansuojant paminklą Jurbarke, skirtą žydų ir lietuvių bendrai istorijai, ir Kaune, skirtą A. Mapu atminti, rodo, jog bendros istorijos atsiminimas įgyja nors ir nedideles, tačiau su institucionalizuota atmintimi susijusias apraiškas, kai bendros žydų ir lietuvių istorijos atsiminimas tampa ne vien pačių žydų, bet ir Lietuvos valstybės reikalu, tokiu būdu sušvelninant žydų priskyrimą *kito* kategorijai.

Paminklų, skirtų žydiškajai istorijai Lietuvoje analizė parodė, kad per paminklinius objektus atskleidžiamoje Lietuvos valstybės savivokoje žydų ir jų istorijos atsiminimas veikia kaip *savęs* apibrėžimas per tai, kas mes nesame. Žydai nėra matomi kaip integrali to, kas *sava*, dalis – jie nėra *priešiškas kitas*, tačiau nėra ir tai, su kuo tapatinama to, kas yra Lietuva, samprata. Diferenciacija nuo žydų, kaip to, kas *mes* nesame, po truputį mažėja pastaraisiais metais, kai pradeda kalbėti apie lietuvių ir žydų bendruomenių sugyvenimą ir bendrumą Lietuvoje, o žydai, kaip liudija paminklų įrašai, jau siejami ne tik su tam tikra atskira tautine grupe, bet pradami pristatyti kaip Lietuvos piliečiai.

⁴⁵⁸ Jurbarco savivaldybės informacija, „Sinagogų aikštės memorialas Jurbarke – žydų ir lietuvių bendrai istorijai“, *bernardinai.lt*, 2019 m. liepos 20 d. (<https://www.bernardinai.lt/2019-07-20-sinagogu-aikstes-memorialas-jurbarke-zydu-ir-lietuviu-bendrai-istorijai/> žiūrėta 2021 05 28), „Jurbarke atidengiamas paminklas, kokio pasaulyje dar nebuvo“, *lrytas.lt*, 2019 m. liepos 16 d. (<https://www.lrytas.lt/kultura/daile/2019/07/16/news/jurbarke-atidengiamas-paminklas-kokio-pasaulyje-dar-nebuvo-11119382/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁵⁹ Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas, 2011 m. birželio 21 d., *XI-1470* (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6EFCEA60E654/RcMvTHWsNI> žiūrėta 2021 05 28).

Lentelė nr. 4. Paminklų pasiskirstymas pagal naratyvus

NARATYVAS												
	Naratyvas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai		Pasakojimas apie Lietuvos valstybingumą			Pasakojimas apie senąją Lietuvą			Tautinio atgimimo pasakojimas			Žydiškasis pasakojimas
BENDRAS PAMINKLŲ SKAIČIUS	125		115			30			52			19
POTEMĖS	Partizaninis judėjimas	Tremtis	I-oji Lietuvos respublika	II-oji Lietuvos respublika	Valstybingumo genezė	Valdovai	Didikai	Mūšiai	1863 – 1864 m. sukilimas	Knygnešystė	Tautinio sąjūdžio lyderiai	-
PAMINKLŲ SKAIČIUS POTEMĖSEⁱ	98	45	89	13	13	18	6	7	5	10	42	-

ⁱ Paminklų skaičius potemėse gali būti didesnis nei bendras naratyvui priskiriamų paminklų skaičius dėl paminklų persidengimo skirtingose potemėse. Persidengiantys paminklai nurodomi kiekvieno naratyvo įvadinėje – kontekstinėje dalyje.

6. Lokalumas, nacionalumas, globalumas: trys tapatybinio pasakojimo lygmenys

Per paminklines praktikas istoriniams įvykiams ir asmenybėms kuriamas pasakojimas apie tai, kas yra Lietuvos valstybė, skleidžiasi trimis tarpusavyje susisiekančiais lygmenimis: lokaliuoju, per paminklus pasakojant su konkrečia geografine Lietuvos vietoje susijusias istorijas; nacionaliniu, įpaminklinančiomis praktikomis atsimenant tai, kas *sava* ar *svetima* visai Lietuvai; ir globaliuoju, paminkluose įamžinant Lietuvos buvimo pasaulyje ir sąsajų su europine ar pasauline aplinka ženklus. Šių lygmenų persidengimas labiausiai atskleidžia tapatybiniam pasakojimui kertinį reikšmių atsikartojimo momentą, o kartu padeda suprasti, kaip lokalieji pasakojimai sąveikauja su nacionaliniu pasakojimu.

Skirtinguose pasakojimo apie Lietuvą lygmenyse dalyvaujantys paminklai dauguma atvejų priklauso išskirtiems paminklinių praktikų tipams – penkiems aptartiems istoriniams naratyvams. Išskirtimi tampa 22 paminkliniai objektai, kurie pasakoja lokalias istorijas, tačiau neturi sąsajų nei su vienu paminklų tipu, taip pat nepretenduodami dalyvauti nacionalinio lygmens pasakojime apie valstybę. Bendroje paminklų imtyje galima rasti apie 10 paminklų, kurie yra orientuoti į labiau globalių reikšmių įamžinimą ir su nacionaliniu pasakojimu turi labai silpnai išreikštas sąsajas. Bendras paminklų skaičius, turintis sąsajų su globaliuoju pasakojimo lygmeniu, siekia 20, o jų reikšmės, be jau paminėtų 10, dažniausiai persidengia su nacionaliniu pasakojimu apie Lietuvą.

Pabrėžtina, kad galima paminėti vieną paminklą – tai 2006 m. Vilniuje pastatytą paminklinę praktiką žuvusiems Afganistano kare, kuri tampa išskirtimi – nepriklauso nė vienam iš paminklų tipų ir nė vienam iš išskirtų pasakojimo lygmenų. Iš bendrų reikšmių, atsikartojančių didžiojoje dalyje paminklų, konteksto iškrepta ar net tam tikra prasme dominuojančioms pasakojimo apie Lietuvą reikšmėms oponuoja dvi paminklinės praktikos, priskirtinos išskirtinai tik lokaliajam pietryčių Lietuvos naratyvui – tai Bagušių kaime esantis paminklas, įamžinantis Armijos Krajovos karius, kovojusius už savo nepriklausomybę, atidengtas 2004 m., bei Zalavo kaime 2017 m. iškilęs paminklas broliams Pilsudskiams. Likusius paminklinius objektus, nepriskirtinus ankstesnėse dalyse apibrėžtiems paminklų tipams, remiantis jų analitiniu skaitymu, galima apibrėžti, kaip diskursyvias praktikas, kurios nors ir grįstos labiausiai lokalų pasakojimą žyminčiomis reikšmėmis, tačiau kolektyvinėje atmintyje neretai yra sietinos ne tik su konkrečios vietovės tapatumu, tačiau kartu ir su labiau bendrinio pobūdžio reikšmėmis, per kurias atsiskleidžia, tai, kas yra *sava* visai Lietuvai.

6.1. Nuo lokalumo prie nacionalumo

Žvelgiant į paminklinių praktikų analizę, pabrėžtina, kad lokalusis lygmuo gali būti dvejopas: 1) per paminklus siekiama atsiminti konkrečiai vietai, jos tapatumui ir kolektyvinei atminčiai svarbius įvykius ar asmenis; 2) per paminklines praktikas

įpaminklinami nacionalinio lygmens, tai yra visai Lietuvos valstybei svarbūs, asmenys ar įvykiai, ieškant jų sąsajų su konkrečia vieta. Lokalūs, vietos tapatumą išreiškiantys paminklai reprezentuoja lokalias per paminklines praktikas kuriamas istorijas, nurodančias, su kuo *tapatinasi* ar nuo *diferencijuojasi* tam tikros vietos bendruomenės, kaip rodo analizė, taip pat dažniausiai dalyvauja ir bendro pasakojimo apie Lietuvą kūrime.

Diskursyvios praktikos, referuojančios į išskirtinai lokalią – tam tikros vietos – tapatybę atskleidžiančias reikšmes, sutinkamos gana retai. Galima paminėti keletą iliustratyvių pavyzdžių: paminklas Hugo Šojui, 2001 m. pastatytas Šilutėje, apibrėžiamas kaip skirtas miesto įkūrėjui ir mecenatui, dvarininkui H. Šojui; 1991 m. Mažeikiuose iškilusi paminklinė praktika Vladui Burbai, kuri pastatyta Mažeikių ligoninės steigėjui medikų iniciatyva⁴⁶⁰; paminklas Vaclovui Michnevičiui, atsiradęs 2007 m., kaip iš to krašto kilusį architektą, suprojektavusį ir Žeimių bažnyčią, įpaminklinanti praktika. Per vietos savitumo apibrėžimą pristatomas Šilelio kaime esantis paminklas čia gimusiam rašytojui ir dramaturgui Vladui Dautartui, pastatytas 2016 m., Smalininkuose. Lokalų tapatumą kuria ir pirmosios Plungės elektrinės 100-mečiui skirtas paminklas, atidengtas 2016 m. Tai, kas sava konkrečiai Telšiams ir Žemaitijai, atskleidžia ir 2007 m. iškilęs paminklas pirmam žemaitiškam spektakliui. Tapatinimasi su tam tikra vieta – Pasvalio kraštu – kuria 1998 m. Pasvalyje atidengta šiame krašte gimusių skulptorių Bronių Zalensą atmenanti praktika⁴⁶¹. Paminklas, kuriuo siekiama „sutelkti jūrinę bendruomenę“⁴⁶² – tokia lokalaus lygmens reikšmė žymimas paminklas „Albatrosas“ žuvusiems Lietuvos jūrininkams ir nuskendusiems laivams atminti, atidengtas 2011 m. Smiltynėje. Kauno rajone, Akademijos seniūnijoje šios vietos tapatumą atskleidžia paminklinės praktikos, skirtos Aleksandro Stulginskio universiteto rektoriams. Tokio pobūdžio, pavyzdžių, kaip buvo minėta, galima atrasti 22.

Likusią dalį paminklų, nedalyvaujančių nei viename iš ankstesnėse dalyse pristatytų naratyvų, remiantis jų analitiniu skaitymu, galima apibrėžti, kaip diskursyvias praktikas, kurios nors ir grįstos labiausiai lokalų pasakojimą žyminčiomis reikšmėmis, tačiau kolektyvinėje atmintyje yra sietinos ir su labiau bendrinio pobūdžio reikšmėmis, per kurias atsiskleidžia, tai, kas yra *sava* visai Lietuvai. Tai yra, mąstant apie per šiuos paminklus atmenamas asmenybes, jos suvokiamos kaip lietuvių muzikos, literatūros, verslo ir kitų sričių simboliai. Tarkime, Nidoje stovinti paminklinė praktika Vytautui Kernagiui atminti pristatoma per lokaliuosius ir nacionalinius aspektus turinčių naratyvų susiliejimą: „įamžinti maestro

⁴⁶⁰ „Mažeikių istoriniai paminklai ir memorialinės lentos“, *mke.lt*

(http://www.mke.lt/Ma%C5%BEEiki%C5%B3istoriniai_paminklai_ir_memorialin%C4%97s_lentos žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶¹ „Skulptūra „Parduotos vasaros“ Pasvalyje“, *pasvalia.lt*

(<http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/462-skulptura-parduotos-vasaros-pasvalyje> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶² „Paminklas žuvusiems jūrininkams ir nuskendusiems laivams „Albatrosas“, *pamatyklietuvoje.lt* (<https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-jurinkams-ir-nuskendusiems-laivams-albatrosas/26031> žiūrėta 2021 05 28).

nuspręsta būtent Nidoje, nes jis daugelį metų buvo glaudžiai susijęs su Nidos vasaros sezono atidarymo festivaliu“, tačiau kartu akcentuojama, kad tai visoje Lietuvoje žinomas pramoginių renginių režisierius, televizijos laidų vedėjas, dainuojamosios poezijos Lietuvoje pradininkas⁴⁶³. Nacionalumo aspektas fiksuotinas ir 1996 m. Preiloje pastatyto paminklo keliautojui Gintarui Paulioniui atminti atveju: paminklinis objektas leidžia atminti būtent Baltijos jūroje, prie Preilos krantų nuskendusį ir tokiu būdu su atitinkama vieta susijusį asmenį pabrėžiant, kad ši nelaimė „sutrūkdė nenuilstančiam keliautojui sėkmingai užbaigti turiningą, patriotinę, Lietuvos vardą garsinančią kelionę“⁴⁶⁴, taip susiejant paminklą su Lietuvos valstybės vardo garsinimu. Mosėdyje nuo 2009 m. stovintis paminklas Vaclovui Intui, kurdamas vietos tapatybę, nurodo ir į su nacionalumu susijusias reikšmes. Nors paminklas atidengtas pažymint šio žmogaus Mosėdyje įkurto akmenų muziejaus 30-metį, ant postamento yra užrašas, kalbantis apie visoje Lietuvoje unikalūs – respublikinio muziejaus įkūrimą. Su lokaliu tapatumu persipina ir Lietuvoje garsios dailininkės Sofijos Dembovskytės-Romerienės paminklas, 2016 m. iškilęs Tytuvėnuose: analizės medžiagoje nurodoma, kad jis skirtas nacionaliniu mastu svarbiai dailininkei, kurios „indėlis į miesto gyvenimą neblėsta iki šiol“⁴⁶⁵. Marijampolės apskrityje gimusį Vincą Mykolaitį-Putiną įpaminklinanti praktika šiame mieste atsidengta 1993 m., jos atveju lokalsios Marijampolės tapatumo paieškos, atmenant iš šio krašto kilusį rašytoją, persipina su kolektyvinėje lietuvių atmintyje dominuojančiu V. Mykolaičio-Putino įvaizdžiu, akcentuojamu ir paminklinės praktikos pristatymuose: „Lietuvos poetas ir prozininkas, literatūros istorikas, filosofas, vertėjas“⁴⁶⁶. Lokalusis pasakojimas apie Birštoną, kaip apie kurortą, kurio „takais vaikščiojo vienas žymiausių XX a. lietuvių rašytojų – Balys Sruoga“, konstruojamas per šią asmenybę įpaminklinančią praktiką, kurioje išsiskleidžia ir su tuo, kas sava visai Lietuvai, susijęs dėmuo: „kurorte jo atsiminimai, persmelkti ironija, sugulė į vieną žymiausių visų laikų lietuvių literatūros kūrinių – memuarų knygą „Dievų miškas“⁴⁶⁷. Žymiausio Lietuvos dailininko ir kompozitoriaus simboliu tapęs Mikalojus Konstantinas Čiurlionis paminklinių praktikų kontekste, būdamas nacionaliniu lygmeniu reikšminga asmenybė, įpaminklinama, visų pirma, per dalyvavimą lokalsios tapatybės kūrime: „Plungė kūrėjo gyvenime žymi datas, kurios turėjo ypatingą reikšmę tolesniam menininko

⁴⁶³ „Skulptūra Vytautui Kernagiui atminti“, *visitneringa.lt* (<https://visitneringa.com/lt/ka-pamatyti/skulptura-vytautui-kernagiui-atminti/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶⁴ „Paminklas Gintarui Paulioniui atminti“, *krastogidas.lt* (<http://www.krastogidas.lt/objektai/586-paminklas-gintarui-paulioniui-atminti> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶⁵ Kelmės rajono savivaldybės administracijos informacija, „Tytuvėnus puošia Sofijos Romerienės paminklas“, *regionunaujienos.lt*, 2016 m. spalio 4 d. (<https://www.regionunaujienos.lt/tytuvėnus-puosia-sofijos-romerienes-paminklas/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶⁶ „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt* (<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-vincui-mykolaičiui-putinui-2/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶⁷ „Paminklas Baliui Sruogai“, *visitbirstonas.lt* (<https://www.visitbirstonas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-baliui-sruogai/> žiūrėta 2021 05 28).

gyvenimui“⁴⁶⁸. Šiaulėnų miestelyje vietos tapatumas formuojamas per 2011 m. atsiradusią paminklinę praktiką kraštiečiui, žymiajam etnografinės fotografijos puoselėtojui, kraštotyrininkui Baliui Buračiui. Lokalusis naratyvas šiuo atveju persidengia su nacionalumo reikšmėmis: „B. Buračas – garsiausias visų laikų Lietuvos fotografas: jei ne jo fotografijos, menkai žinotume, kaip tarpukariu atrodė mūsų šalis“⁴⁶⁹ – rašoma paminklo atidengimo aprašymuose. Tapatinimasis su Kaunu ir visa Lietuva ryškėja per 2007 m. Danieliui Dolskiui pastatytą paminklą, kuriuo įamžinamas, sekant paminklo pristatymais, Lietuvos estrados pradininkas, kurio veikla sietina su būtent Kauno Laisvės alėjoje esančiais restoranais: „skulptūrą nuspręsta statyti Laisvės alėjoje, priešais „Metropolio“ restoraną, kuriame estrados pradininkas prieškaryje dažnai koncertuodavo“⁴⁷⁰. 2009 m. sostinės gatvėje, kurioje 1997–2007 m. gyveno rašytoja Jurga Ivanauskaitė, atidengta jos atminimui skirta paminklinė praktika „Katinas“, turinti ir nacionalinio lygmens aspektų: „Jurga Ivanauskaitė – viena žymiausių XX a. pabaigos – XXI a. pradžios Lietuvos rašytojų“⁴⁷¹, nacionalinės premijos laureatė – taip ši moteris pristatoma kalbant apie paminklinę praktiką. Panašaus pobūdžio reikšmių persidengimas būdingas ir Ievą Simonaitytę įpaminklinančios praktikos „Šventvakarių Ėvė“, nuo 1997 m. stovinčios Priekulėje, atveju. Lietuvoje žinomos ir pripažintos rašytojos reikšmė skleidžiasi per lokalųjį pasakojimą apie I. Simonaitytės gyvenimą Priekulėje. Tematine prasme šioje paminklų grupėje šiek tiek išsiskiria 2015 m. Jonavoje atidengtas paminklas koncerto „Achemos grupė“ įkūrėjui, Jonavos rajono garbės piliečiui Bronislovui Lubiui. Su lokalia Jonavos tapatybe siejama „Achemos grupė“ vis tik yra žinoma ir kaip stambaus Lietuvos verslo pavyzdys, todėl sieti šią paminklinę praktiką vien su lokaliajo naratyvo lygmeniu nebūtų tikslu.

Sąsaja tarp lokaliajo vietos pasakojimo ir bendro valstybės tapatumą reprezentuojančio pasakojimo skleidžiasi ir kitų paminklų atveju. Analogiška situacija, kai tam tikros vietos tapatumo paieškos, atmenant tam tikroje geografinėje lokacijoje gimusį ar gyvenusį asmenį ir tokiu būdu kuriant lokalųjį naratyvą, persidengia su kolektyvinėje lietuvių atmintyje egzistuojančiais vaizdiniais, ryškėja ir

⁴⁶⁸ „Paminklas M. K. Čiurlioniui“, *visitplunge.lt*

(<https://www.visitplunge.lt/lankytinos-vietos/paminklas-m-k-ciurlioniui/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁶⁹ Kažemėkaitytė Jolanta, „Prie paminklo B. Buračiui veda lietuviškų juostų takai“, *delfi.lt*, 2011 m. rugpjūčio 2 d. (<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/prie-paminklo-bburacui-veda-lietuvisku-juostu-takai.d?id=48170891> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁷⁰ BNS, „Kaune bus atidengtas paminklas Lietuvos estrados pradininkui D. Dolskiui“, *tv3.lt*, 2007 m. lapkričio 6 d. (<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/kaune-bus-atidengtas-paminklas-lietuvos-estrados-pradininkui-d-dolskiui-n173688> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁷¹ „Skulptūra „Katinas“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio 2 d.

(<http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/skulptura-katinas/> žiūrėta 2021 05 28), panašios reikšmės atsikartoja: Mažeikaitė Kristina, „Jurgos Ivanauskaitės atminimą saugos akmeninis katinas“, *15min.lt*, 2009 m. rugsėjo 25 d.

(<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/jurgos-ivanauskaites-atminima-saugos-akmeninis-katinas-papildyta-nuotraukos-56-57717> žiūrėta 2021 05 28), Jackevičius Mindaugas, „J. Ivanauskaitę primins katinas“, *delfi.lt*, 2009 m. rugsėjo 25 d.

(<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jivanauskaites-primins-katinas.d?id=24230460> žiūrėta 2021 05 28).

1990 m. Jonavoje pastatyto paminklo dramaturgui ir poetui Petruį Vaičiūnui atveju. Taip pat išskirti galima paminklinę praktiką, atidengtą 1994 m. Rumšiškėse, poetui Jonui Aisčiui ar Karsakiškyje nuo 2010 m. stovintį paminklą kunigui, poetui Antanui Strazdui bei Kaune 2014 m. aklujų ir kurčiųjų švietimo pradininkui ir lietuviškos Brailio abėcėlės sudarytojui Pranui Dauniui esantį paminklinį objektą.

Aptarus pirmąją išskirtą lokalumo raiškos kryptį, kai per paminklus siekiama atsimiti konkrečiai vietai, jos tapatumui ir kolektyvinei atminčiai svarbius įvykius ar asmenis, galima pereiti prie antrosios krypties, kai per paminklines praktikas įpaminklinami nacionalinio lygmens, tai yra, visai Lietuvos valstybei svarbūs asmenys ar įvykiai, ieškant jų sąsajų su konkrečia vieta. Šiuo atveju paminklas statomas konkrečioje geografinėje vietoje dėl asmenybės ar įvykio sąsajų su vieta, tačiau bendraja prasme tą įvykį ar asmenį atmenantis paminklas dalyvauja ir visos valstybės tapatumo apibrėžimui reikšmingame pasakojime. Tokiu būdu lokalūs tapatybiniai pasakojimai tampa integralia nacionalinio pasakojimo apie tai, kas yra Lietuva, dalimi. Pavyzdžiui, didžioji dalis paminklinių praktikų, sudarančių modernios valstybės kūrimosi naratyvą per tarpukario nepriklausomybės kovų įpaminklinimą, lygiai taip pat kaip ir dauguma pasakojime apie pasipriešinimą okupacijai per paminklus partizaniniam judėjimui ar tremčiai atminti dalyvaujančių paminklinių praktikų, labai aiškiai apibrėžia, kas yra Lietuva ir kas yra Lietuvai priešiškos jėgos, su kuriomis reikia kovoti dėl valstybės laisvės ir nepriklausomybės. Visgi, šiuos naratyvus sudarantys paminklai įprastai pasižymi suasmeninimu ir individualizavimu konkrečiai vietai. Iliustratyviais pavyzdžiais gali tapti atkurtos nepriklausomybės pradžioje aktyviai statyti paminklai konkrečių vietovių, nurodytų ant paminklų, partizanams. 1995–2009 m. laikotarpiu pastatyti 8 paminklai, skirti partizanų apygardoms, yra labai aiškiai susieti su tam tikros Lietuvos vietovės partizanais. Paminėtinos ir tremtį įamžinančios paminklinės praktikos, kurių postamentuose nurodoma, kad atmenami iš atitinkamo miesto ar miestelio geležinkelio stoties ištremti žmonės. Pavyzdžiais gali tapti paminklinis objektas Varėnoje, iš šios geležinkelio stoties į tremtį ir lagerius išvežtų Varėnos ir jos apylinkių gyventojų atminimui; taip pat Šeduvoje, kur pastatytas paminklas iš šios geležinkelio stoties ištremtų Šeduvos miestelio bei jo apylinkių gyventojų atminimui; ir kiti analogiško pobūdžio paminklai.

Minėtas santykis tarp lokaliajo pasakojimo ir nacionalinio naratyvo fiksuojamas ir paminklinių praktikų nepriklausomybės kovoms atveju. Paminklas 1918–1920 m. Tverėčiaus savanoriams, paminklas Žemaitkiemio savanoriams, paminklas 1918–1990 m. Žemaitijos kariams savanoriams, paminklas, skirtas Šveicarijos krašto 1919–1920 m. savanoriams bei kiti nepriklausomybės kovoms skirti paminklai formuoja labai aiškias visos valstybės tapatumui svarbias reikšmes, akivaizdžiai susiejamas su tam tikra vieta.

Panašūs vietos ir valstybės lygmenų reikšmių susidūrimai pastebimi ir senosios Lietuvos naratyvą per didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ar didikų giminių atstovų įpaminklinimą kuriančiose praktikose. Per viduramžių Lietuvos valdovus, pasakojant apie savarankiškos ir nepriklausomos valstybės viduramžiais kūrimą, stiprinimą ir vystymą, neretai, kaip atskleidė paminklinių praktikų analizė, ryškėja ir jų sąsajos su

Lietuvos miestais. Kitaip sakant, pasakojime apie valstybės kūrimą viduramžiais svarbų vaidmenį vaidinantys Lietuvos kunigaikščiai, dalyvauja ir lokaliuose pasakojimuose, per su jų veikla siejamą miestų, miestelių atsiradimą kuriančiuose ir lokaliuosius tapatybinius pasakojimus (plačiau žr. „Pasakojimas apie senąją Lietuvą“ dalyje).

Vietos tapatumo pasakojime dalyvaujančių paminklinių praktikų integralumo bendrame Lietuvos, kaip valstybės, pasakojime pavyzdžių arealą galima atrasti ir tautinio atgimimo naratyve. Charakteringu pavyzdžiu, iliustruojančiu nemažos dalies paminklų reikšmines kryptis, tampa Birštone stovintis paminklinis objektas Vaižgantui. Per šią paminklinę praktiką skleidžiasi Vaižganto kaip tautinio atgimimo dalyvio svarba. Nemenkas dėmesys tenka ir Birštonui: iš dviejų dalių sudarytos paminklinės praktikos antroji dominantė skirta būtent Birštonui – ant jos išgraviruota žymiausio rašytojo kūrinio apie Birštoną citata: „*Visiems visiems visiems / Tik birštonuotis, birštonuotis... / Be galo patriotiškai, lietuviškai*“; „*Birštonuokimės, birštonuokimės/ Kolei jauni esame...*“; „*Purvai, purvų, purvais, purvuose, apsipurvink, Vytautas nuplaus, Birutė atgaivins*“. Tai kuria Vaižganto, kaip lokaliajame pasakojime apie Birštono tapatumą svarbios asmenybės reikšmę, kurią sustiprina ir paminklinės praktikos pristatymuose atsikartojanti Vaižganto kaip Birštono metraštininko, nuolatinio kurorto svečio, mineralinių vandenių „Vytautas“ ir „Birutė“ krikštavio apibūdinimas. Kitu pavyzdžiu galėtų tapti J. Vileišio paminklas Kaune: nors J. Vileišis, kaip ir jo broliai, tematinėmis paminklų vertėmis priskirtini visos valstybės tapatumui reikšmingiems tautinio atgimimo žadintojams, ši paminklinė praktika stipriai susieta su vieta, tai yra, Kauno miesto, tapatybės kūrimu. Kaip rodo analizė, – tai paminklas Kauno burmistrui, kuriam „einant burmistro pareigas vyko intensyvi Kauno miesto plėtra <...> Šį istorinį laikmetį bene labiausiai reprezentuoja tuo metu susiformavęs kaunietiškos modernistinės architektūros stilius, 2015 m. įvertintas ir visos Europos mastu, suteikiant šiam reiškiniiui Europos paveldo ženklą“⁴⁷². Ryškus nacionalinių mastu reikšmingų asmenybių santykis su lokalaus vietos tapatumo paieškomis veriasi ir kitų paminklų tautiniam atgimimui, pavyzdžiui, M. Valančiaus, J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, J. Jablonskio, atvejais. Lygiai taip pat net ir nacionaliniu mastu reikšmingą knygnešystės tradiciją atmenantys objektai per paminklines praktikas susiejami su Kybartų krašto, Babtų, Kalvarijų knygnešiais.

Įdomu tai, kad lokalių tapatybinių pasakojimų, kuriuos konstruojančios paminklinės praktikos dalyvauja ir bendrame pasakojime apie Lietuvos valstybę, kontekste paminėtini ir trys išryškėję regioniniai, kuriuos sudarantys paminklai savo tematiniais ir reikšminiais aspektais su tam tikromis išimtimis integruojasi ir į nacionalinio lygmens pasakojimus. Tai yra lokalieji rytų-pietryčių Lietuvos, Klaipėdos krašto ir Žemaitijos regioninius tapatumus atskleidžiantys pasakojimai.

⁴⁷² Radzevičiūtė Edita, „Iškilingai atidengtas J. Vileišio paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. liepos 6 d.

(<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/iskilingai-atidengtas-j-vileisio-paminklas-819158> žiūrėta 2021 05 28).

Kaip buvo užsiminta analizuojant tautinio atgimimo naratyvą, pietryčių Lietuvoje, išryškėjo būtent šiam regionui būdingas lokalusis tapatybinis pasakojimas, sekant I. Šutinienės tyrimais⁴⁷³, apibrėžtiną per lenkiškojo tautos istorijos pasakojimo raiškos paieškas paminklinėse praktikose. Kuriant lokalią pasakojimą, siekiama pabrėžti krašto „lenkiškumą“ kaip regioninės *savasties* pagrindą. Tai liudija Eišiškėse stovintis paminklas 1863–1864 m. sukilimo dalyviams, kuris paminklinės praktikos pristatymuose, laikantis Lenkijoje dominuojančios istoriografijos tradicijos, apibrėžiamas kaip Sausio sukilimas. Pietryčių Lietuvos tapatybės raišką analizavusi I. Šutinienė yra aiškinusi, kad Šalčininkų rajone pastebėtiną lenkiškojo pasakojimo simbolinis dominavimas: „tarp įvairių miesto istorijos laikotarpių išryškinamas ir siekiamas padaryti pagrindiniu miesto simboliu būtent laikotarpis, kuris yra svarbus Lenkijos istorijos pasakojime“⁴⁷⁴. Tai atskleidžia ir šis paminklas, kuris ne tik vadinamas paminklu Sausio sukilimui, bet jo įrašas pateikiamas tiek lietuvių, tiek lenkų kalbomis, o į Lenkijos ir Lietuvos bendrystę apeliuoja ir vizualioji paminklo raiška, sudaryta iš abiejų valstybių herbų, o paminklinį objektą sudarantys cokoliai vaizduoja bendros valstybių istorijos šimtmečius. Į bendrą Lietuvos ir Lenkijos istorinę atmintį ir patirtį referuoja ir Šalčininkuose stovintis paminklas 1863–1864 m. sukilimo vadui K. Kalinauskui, kuris yra tapęs šio sukilimo, kaip bendro istorinio įvykio tiek lietuviams, tiek lenkams, tiek baltarusiams, simboliu. Reikšmė atsikartoja ir kitoje paminklinėje praktikoje lenkų ir lietuvių poetui A. Mickevičiui Šalčininkuose. Paminklinės praktikos įrašas „Žvelk širdimi į širdį“ ir šiuo atveju pateikiamas tiek lietuvių, tiek lenkų kalbomis, o ir paties A. Mickevičiaus autografas, vaizduojamas paminklinio objekto centrinėje dalyje po jo figūra, iškaltas lenkiškąja versija. Kitaip sakant, kaip pastebi I. Šutinienė, diegiant lenkiškąjį pasakojimą, pastebimos bendrų Lenkijos ir Lietuvos istorijos įvykių ir asmenybių paieškos⁴⁷⁵ – tai atsispindi ir per paminklines praktikas ryškėjančiame šio regiono lokaliajame tapatybiniame pasakojime.

Lenkiškojo pasakojimo diegimas paminklų atveju pastebimas ir kituose Lietuvos rytų regionuose. Pavyzdžiui, Vilniaus rajone, Bagušių kaime nuo 2004 m. stovi paminklas, kuriuo siekiama pagerbti Armijos Krajovos karių, kovojusių už savo nepriklausomybę. Į Armijos Krajovos atminimą aiškiai referuoja ir vizualioji paminklo raiška: jis sudarytas iš paminklinio akmens ir ant jo iškaltų simbolių – Armijos Krajovos simbolio ir įrašo lenkų kalba. Armija Krajova, remiantis istoriniu sutarimu, buvo Antrojo pasaulinio karo metu veikusi Lenkijos karinė pasipriešinimo organizacija, kurios vertinimas Lietuvoje yra nevienareikšmis, nes Lietuvoje ši organizacija yra įvykdžiusi karo nusikaltimų. Pasak I. Šutinienės, viešojoje kultūrinėje aptariamo krašto atmintyje Armija Krajova ir jos atstovai pristatomi kaip herojai⁴⁷⁶. Šis paminklas yra vienas iš dviejų pavyzdžių, kai lokaliajo lygmens tapatumo pasakojimas pasižymi konfliktiniu pobūdžiu nacionalinio lygmens

⁴⁷³ Šutinienė Irena, „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2(37), 2015, p. 85–105.

⁴⁷⁴ Ten pat.

⁴⁷⁵ Ten pat.

⁴⁷⁶ Ten pat.

pasakojimo atžvilgiu. Konfliktiškumas paprasčiausiu būdu gali būti atskleistas pateikiant Dubingių miestelyje stovinčio paminklo, kuriančio visiškai priešingą reikšmę, pavyzdį. Šiuo paminkliniu objektu atmenamas didžiausias ir žiauriausias Armijos Krajovos ir lietuvių susirėmimas – tai 1999 m. pastatytas paminklas 1944 m. birželio 23 d. Armijos Krajovos nužudytų gyventojų atminimui. Lenkiškojo dėmens integracija į lokalųjį regiono tapatumą ir potencialus nesuderinamumas su nacionalinio lygmens pasakojimo reikšmėmis ryškėja ir Švenčionių rajone, Zalavo kaime 2017 m. atsiradusio paminklo broliams Bronislavui Petru ir Juozapui Klemensui Pilsudskiams atveju. Šalių bendrystės paieškas liudija paminklinės praktikos įrašas: „LDK žemaičių bajorams Giniotams Pilsudams-Pilsudskiams“. Toliau seka įrašas: „1887 abu dalyvavo sąmoksle prieš Rusijos carą Aleksandrą III ir ištremti į Sibirą“, po šiais žodžiais iškalti keli sakiniai apie kiekvieno iš brolių gyvenimus ir pasiekimus. Galiausiai, apatinėje paminklo dalyje, po J. Pilsudskio pavarde ir bareljefu nurodyta: „Lietuvis esu ir lietuvišką tvarką jums įvesiu!“ Viešojoje erdvėje apie Lietuvos ir Lenkijos bendros istorijos paskatintą paminklinės praktikos atsiradimą yra pasisakęs ir vienas iš objekto kūrėjų: „Jeigu to nedaro valstybė, kas nors juk turi žengti pirmąjį žingsnį. Juk tai mūsų bendra istorija“, – paaiškino skulptorius Kęstutis Musteikis⁴⁷⁷. Šios paminklinės praktikos konfliktiškumas su nacionalinio lygmens tapatumo naratyvu itin ryškus santykyje su pasakojimui apie valstybingumą priskirtiniais nepriklausomybės dešimtmečiui, dvidešimtmečiui skirtais paminklais. Ant šių paminklų, tarkime, Jonišio miestelyje ar Šimonyse, yra užrašai „mes be Vilniaus nenurimsim“, suteikiant tuometei Lenkijai istorinės priešiškos jėgos vaidmenį. Kaip žinia, būtent J. Pilsudskio vadovaujama Lenkija buvo prisijungusi Vilniaus kraštą.

Dar vienas ryškus regioninis pasakojimas, atskleidžiantis lokalsiosios tapatybės apibrėžimą, sietinas su Klaipėdos kraštu – tai regioninis Mažosios Lietuvos tapatybės atskleidimas per paminklines praktikas. Nors nemaža dalis paminklinių praktikų, per kurias kuriamas šio regiono tapatumas, sėkmingai integruojasi į paminklų, dalyvaujančių naratyve apie nacionalinio lygmens tapatumą, tipus, vis tik, labai aiškūs atraminiai taškai, per kuriuos šis regionas išryškina tai, kas *sava* būtent jam. Su Mažosios Lietuvos vietos tapatumo atskleidimu bendroje paminklų imtyje sietina 12 paminklų. Simboliniu atminties tiltu, kaip rodo paminklų analizė, jungiančiu lokalųjį Klaipėdos krašto tapatybinį naratyvą su nacionaliniu pasakojimo lygmeniu, tampa Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos įpaminklinimas, susijęs su modernios Lietuvos valstybės kūrimo tarpukariu pasakojimu. 1997 m. Šilutėje išdygo paminklinis objektas 1923 m. Klaipėdos krašto sukilėliams. Remiantis šios paminklinės praktikos pristatymu, jam žinami tie, kurie kovojo, kad Klaipėdos kraštas tarpukariu taptų Lietuvos dalimi. Vadovaujantis istoriografijoje dominuojančiu aiškinimu, su Klaipėdos sukilimo įpaminklinimu galima sieti ir dar dvi paminklines praktikas – tai

⁴⁷⁷ BNS, „Švenčionių rajone atidengtas lietuvių statytas paminklas broliams Pilsudskiams“, *diena.lt*, 2017 m. balandžio 29 d.

(<https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/svencioniu-rajone-atidengtas-lietuviu-statytas-paminklas-broliams-pilsudskiams-809434> žiūrėta 2021 05 28).

Klaipėdoje stovintį paminklą E. Galvanauskui ir Merkinėje išdygusį paminklą V. Krėvei-Mickevičiui, kurie neretai apibrėžiami kaip šio sukilimo įkvėpėjai. Tematiškai sukilimui artima ir paminklinė kompozicija „Banga“, įamžinanti Martyno Reisgio ir jo šeimos atminimą. M. Reisgys paminklo aprašymuose pristatomas kaip Mažosios Lietuvos prezidentas, aktyvus Klaipėdos sukilimo organizatorius ir Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos šalininkas bei aktyvus kovotojas prieš krašto germanizaciją. Taigi, paminklų konstruojamos reikšmės atskleidžia, kad Mažoji Lietuva – Klaipėdos kraštas – yra tam tikras savo savitumu pasižymintis regionas, diferencijavęsis nuo Vokietijos ir tapatinęsis su Lietuva, kuris tarpukariu, kuriant laisvą ir nepriklausomą modernią Lietuvos valstybę, buvo prijungtas prie Lietuvos.

Mažosios Lietuvos prijungimo prie Lietuvos faktą atmena ir Klaipėdoje stovintis paminklas „Arka“, dar vadinamas paminklu vieningai Lietuvai, skirtas Mažosios Lietuvos susijungimo su Lietuva 80-mečiui. Kaip rašoma paminklo raiškos aptarimuose, „mažoji kolona iš raudonojo granito simbolizuoja Mažąją Lietuvą ir jos kultūrinį paveldą, o pilkoji – Didžiąją Lietuvą. Viršutinė tartum nuskelta paminklo dalis vaizduoja Karaliaučiaus sritį (Kaliningradą), dabar priklausančią Rusijai“⁴⁷⁸. Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo reikšmė atsikartoja ir paminklo Klaipėdos kraštui Pagėgiuose atveju. Reikšmę, kad Mažajai Lietuvai būdingas tam tikras savitumas, kaip kad paminklo „Arka“ atveju įvardijamas „kultūrinis paveldas“, įtvirtina ir paminklas Mažosios Lietuvos lietuvininkams Agluonėnuose. Su Mažosios Lietuvos lokaliuoju tapatumu sietina ir paminklinė praktika garsiai Lietuvos rašytojai I. Simonaitytei Priekulėje. Dvigubas – lokalus ir nacionalinis – tematinis pobūdis skleidžiasi ir per paminklą Vydūnui Klaipėdoje. Klaipėdos krašto savitumo dėmuo ryškus ir paminklo šio krašto menininkei L. Meškaitytei atveju.

Savitą krašto istoriją ir su ja susijusias tapatybines reikšmes atskleidžia ir Prūsijos–Prancūzijos karą, vykusį 1870–1871 m., atmenančios paminklinės praktikos, stovinčios Klaipėdoje ir Nidoje. 1993 m. Klaipėdoje atsirado paminklas „Nežinomų prancūzų, 1871 m. karo belaisvių, stačusių Vilhelmo kanalą ir žuvusių čia, atminimui“. 2018 m. paminklas, atmenantis prancūzų karo belaisvius, iškilo ir Nidoje, Mirties slėnyje. Nors nemaža dalis su Klaipėdos kraštu susisiejančių paminklų dalyvauja anksčiau aptartuose pasakojimuose, išryškinančiuose tai, kas yra Lietuvos valstybė, Mažosios Lietuvos akcentavimas kuria ir šio krašto regioninį tapatumą. Remiantis istorike-sociologe I. Štutiniene, Klaipėdos kraštas yra panašus į prieš tai aptartą pietryčių Lietuvos regioną: abu jie apibūdinami kaip paribio regionai, kurių formavimuisi didelę įtaką darė valstybių sienų kaita, ypač XX a.⁴⁷⁹

Ne Lietuva, bet Žemaitija – toks krašto tapatybės pasakojimas, kurį pristatančios paminklinės praktikos inkorporuojasi ir į valstybės tapatumą apibrėžiančias naratyvines linijas, tačiau kartu formuoja ir išskirtinę vietos tapatybę, atsiskleidė

⁴⁷⁸ „Arka“ – paminklas vieningai Lietuvai“, *klaipedatravel.lt*

(<https://klaipedatravel.lt/places/arka-paminklas-vieningai-lietuvai/> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁷⁹ Štutiniene Irena, „Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2 (41), 2017, p. 199–228.

paminklų diskurso analizės metu. Paminklinė praktika būtent žemaičių kunigaikščiui Vykintui Tveruose; Durbės mūšio, kaip svarbiausios Žemaitijos pergalės, įpaminklinimas Telšiuose; paminklai Žemaitijos vyskupui M. Valančiui Nasrėnuose ir Varniuose – taip per paminklines praktikas išryškinama šio etnografinio Lietuvos regiono svarba. Lokalią Žemaitijos tapatybę akcentuoja ir paminklas pirmam žemaitiškam spektakliui, Telšiuose išdygęs 2007 m. Tai, kad toponimų – žemaičiai, žemaičių žemė, žemaičių kraštas ir Žemaitija – naudojimas nėra atsitiktinis ir turi savo prasminį krūvį, susijusį su tam tikru požiūriu į žemaičių etniškumą, savo tyrimuose, analizuojant žemaičių tapatybę, yra pastebėjęs ir Tomas Petreikis⁴⁸⁰. Vadovaujantis jo tyrimais, žemaičių tapatybę, jų savivoka, atsiskleidžianti per įvairias praktikas, yra susijusi žemaičių etniškumu – savęs apibrėžimu per Lietuvos subetnosą. Tai patvirtina ir paminklų analizė.

Taigi, nors, žvelgiant iš tapatybinės perspektyvos, didžioji dalis lokalių tapatybių – rytų-pietryčių Lietuvos, Klaipėdos krašto, Žemaitijos – konstravime dalyvaujančių paminklų yra integrali pasakojimų apie tai, kas yra ir kas nėra Lietuvos valstybė dalis, paminklinių praktikų analizė atskleidė, kad šios paminklinės praktikos kuria nors ir paminklų kiekiu negausius, bet bendroje paminklų imtyje aiškiai išsiskiriančius lokalius pasakojimus. Šie lokalieji pasakojimai atskleidžia vietos tapatybės dimensiją, kuri įgalina būtent tam regionui reikšmingų paminklinių praktikų, apibrėžiančių konkrečiau regiono tapatumą, atsiradimą. Tačiau analitine prasme dar svarbiau, kad lokaliųjų pasakojimų reikšmės ir jų persidengimas su nacionalinio lygmens naratyvu parodo, kaip lokalūs regiono tapatumai sąveikauja su nacionaliniu pasakojimu apie tai, kas yra Lietuva ir ją supantis pasaulis.

Kaip pastebi Ewa Ochmann, lokalieji tapatumai neretai yra persipynę su nacionaliaja valstybės tapatumo versija, bet jie lygiai taip pat gali kelti iššūkius nacionaliniam pasakojimui apie valstybę – kvestionuoti, fragmentuoti, diversifikuoti jį⁴⁸¹. Kaip rodo paminklinių praktikų Lietuvoje analizė, bendroje analizuotų paminklinių praktikų imtyje vos du paminklai – Armijai Krajovai atminti ir broliams Pilsudskiams – atsiradę kaip lokalojo pasakojimo ženklai, prieštarauja ir konfliktuoja su nacionalinio pasakojimo apie Lietuvą ir ją supantį pasaulį reikšmėmis. Didžioji dalis paminklų, dalyvaujančių lokaliuosiuose pasakojimuose, yra nacionalinio naratyvo dalis, maža to, didžioji dalis paminklų, net ir priklausydami išskirtiems pasakojimo apie Lietuvą tipams – istoriniams naratyvams – turi aiškias konotacijas su tam tikra vieta. Tai liudija labai aiškų santykį tarp lokaliųjų pasakojimų ir nacionalinio lygmens pasakojimo apie Lietuvą: šie du lygmenys yra persipynę ir tarpusavyje persidengiantys. Lokalojo lygmens veikėjai, tyrimo atveju paminklokūros procesų dalyviai ir šių procesų rezultatai, t. y. paminklai, gali medijuoti nacionalinį diskursą ir vaidinti svarbų vaidmenį, sujungiant nacionalinį diskursą su lokaliais mąstymo

⁴⁸⁰ Petreikis Tomas, „Žemaitijos regioninė knyga ir žemaičių tapatybė XX a. I pusėje“, *Tautosakos darbai* 43, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 85–108.

⁴⁸¹ Ochman Ewa, „Municipalities and the Search for the Local Past. Fragmented Memory of the Red Army in Upper Silesia“, *East European Politics and Societies* 23(03), 2009, p. 392–420, Ochman Ewa, „Soviet war memorials and the re-construction of national and local identities in post-communist Poland“, *Nationalities Papers* 38(4), 2010, p. 509–530.

būdais⁴⁸². Šis medijacijos procesas Lietuvos atveju yra gana aiškus: lokalusis tapatumas tampa steigiančiu nacionalinį tapatumą ir atvirkščiai. Kitaip sakant, per paminklus kuriant pasakojimą apie Lietuvą, ieškoma tokių asmenybių ar įvykių, su kuriomis būtų galima tapatintis lokaliajame lygmenyje, o pasakojant lokaliuosius pasakojimus dažniausiai bandoma atsiminti tai, kas svarbu ir visai valstybei.

Laikantis nuostatos, kad lokalaus unikalumo išsaugojimas, šiuo atveju įpaminklinimas, ir integravimas lemia balansą tarp lokaliųjų tapatumų pliuralizmo ir nacionalinio identiteto imperatyvų⁴⁸³, matoma, kad Lietuvos atveju lokalieji pasakojimai ir paminklinės praktikos, turinčios lokaliųjų konotacijų, yra reikšmingos nacionaliniame pasakojime. Lokaliosios reikšmės, neskaitant tam tikrų retai pasitaikančių išimčių, integruojasi į pasakojimą apie visą Lietuvą: tapatumas nacionaliniu lygmeniu yra sustiprinamas tapatumu lokaliajame lygmenyje, valstybės tapatumas, kuriamas per paminklus, sustiprinamas, parodant, kad tai, su kuo tapatinasi Lietuva, yra, visų pirma, konkrečių vietovių tapatumo elementai.

6.2. Globalios Lietuvos paieškos

Kaip jau buvo minėta, per paminklus nors ir ne itin aktyviai, bet siekiama įtvirtinti Lietuvos, kaip valstybės, atpažįstamos ir pripažįstamos globalioje erdvėje reikšmę. Tokiu atveju per paminklines praktikas įprastai ieškoma Lietuvą garsinusių įvykių ar asmenų arba įpaminklinamos asmenybės ar datos, susiję su tarptautiniu mastu garsiais, nusipelnusiais, pasaulyje pripažįstamais ir atpažįstamais asmenimis ar įvykiais, ieškant jų sąsajų su Lietuva. Bandytas apibrėžti, kas yra *sava* Lietuvai, bet žinoma, pažįstama, įdomu pasauliui, ir tokiu būdu parodyti Lietuvą, kaip integralią globalios aplinkos veikėją, reikšminiame lygmenyje susišaukia su paminklų tipuose atsikartojančia Lietuvos, kaip pilnateisės, lygiavertės vakarų pasaulio valstybės, reikšme.

Į Lietuvos pripažinimo ir atpažinimo globalioje erdvėje reikšmę galima pažiūrėti per praktinius pavyzdžius. Tai, kas *sava* Lietuvai, tapo svarbu ir pasauliui – taip globalumo kontekste galima aiškinti įpaminklinamą Algirdą Julijų Greimą – lietuvių, vieną žymiausių šiuolaikinės semiotikos atstovų, pasaulyje pripažintą Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėją, kurį atmena dvi paminklinės praktikos: 2017 m. Kaune ir Šiauliuose pastatyti paminklai. „Vienas žymiausių lietuvių kilmės humanitarų pasaulyje“, „paminklas semiotikos pradininkui, vadinamosios Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėjui Algirdui Julijui Greimui“⁴⁸⁴ – taip per lietuvių santykį su globalia

⁴⁸² Carter M. Phillip, „National narratives, institutional ideologies, and local talk: The discursive production of Spanish in a „new“ US Latino community“, *Language in Society* 43, 2014, p. 209–240.

⁴⁸³ Confino Alan, „The nation as a local metaphor: Heimat, national memory and the German Empire, 1871–1918“, *History and Memory* 5(1), 1993, p. 42–86.

⁴⁸⁴ LRT TV, „Kaune atidengiamas paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje J. Greimui“, *diena.lt*, 2017 m. gruodžio 18 d.

(<https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-j-greimui-842441> žiūrėta 2021 05 28), ELTA, „Kaune

aplinka pristatoma paminklinė praktika, pabrėžiant, kad „A. J. Greimo 100-osios gimimo metinės (metai, kai ir buvo pastatyti abu paminklai – aut. past.) yra įtrauktos į UNESCO Generalinės konferencijos 2016–2017 metų minimų sukakčių sąrašą“⁴⁸⁵. Šiuo atveju, paminėtina, kad A. J. Greimą įpaminklinančios praktikos sietinos ir su lokaliomis reikšmėmis: Šiauliuose, sekant paminklo pristatymu, žymusis semiotikas mokėsi ir mokytojavo, o Kaune – studijavo Vytauto Didžiojo universitete.

Paminklai užsieniečiams, nelietuvių kilmės asmenims, gimusiems, kurį laiką gyvenusiems Lietuvoje ar aplankiusiems Lietuvą, vadovaujantis analize, legitimuojami per tų asmenybių nuopelnus Lietuvai, Lietuvos įtaką jų veiklai ar per geografinius saitus su Lietuva, išreiškiamus gimimo ar gyvenimo čia motyvais. Tokiu būdu jie įsiterpia ir į tapatybinį pasakojimą, atskleidžiantį Lietuvos vaidmenį, jos žinomumą globalioje aplinkoje. 2018 m. Nidoje atsirado paminklas Žanui Poliui Sartrui. Kaip rašoma paminklinės praktikos pristatymuose, paminkline praktika įamžinama akimirka, „kuomet 1965-ųjų liepą jis čia lankėsi kartu su rašytoja Simona de Bovuar“⁴⁸⁶. Apatinėje paminklo dalyje lietuvių ir prancūzų kalbomis užrašytos Ž. P. Sartro Nidoje ištartos frazės: „Jaučiuosi, lyg stovėčiau rojaus prieangyje“ bei „Pirmą kartą debesys man po kojomis“. Tokiu būdu, per paminklinę praktiką pasaulyje puikiai pažįstamam filosofui siekiama parodyti Lietuvos savitumą. Globalumo paieškos per Lietuvos ir Prancūzijos saitų parodymą fiksuojamos ir paminklo R. Gary'ui, nuo 2007 m. esančio Vilniuje, atveju. Paminklinė praktika Vilniuje gimusiam ir vaikystę praleidusiam prancūzų rašytojui ir diplomatui – tokios kuriamos reikšmės veriasi analizės metu, nurodant, kad tai paminklas „Vilniuje gimusiam vienam žymiausių XX a. prancūzų rašytojų“⁴⁸⁷.

atidengiamas paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje Algirdui Juliiui Greimui“, *delfi.lt*, 2017 m. gruodžio 18 d.

(<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-algirdui-juliiui-greimui.d?id=76670019> žiūrėta 2021 05 28), „Kaune atidengtas J. Greimui skirtas paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. gruodžio 19 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/kaune-atidengtas-j-greimui-skirtas-paminklas-842776> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁸⁵ Irmantienė Lėja, „Paskelbti meninių akcentų plenero-konkurso „(Ne)atrasti Šiauliai“ nugalėtojai“, *snaujienos.lt*, 2017 m. birželio 29 d.

<http://www.snaujienos.lt/miesto-gyvenimas/34493-paskelbti-meniniu-akcentu-plenero-konkurso-ne-atrasti-siauliai-nugaletojai.html> žiūrėta 2021 05 28), LRT TV, „Kaune atidengtas paminklas A. J. Greimui“, *diena.lt*, 2017 m. gruodžio 18 d.

(<https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-j-greimui-842441> žiūrėta 2021 05 28).

⁴⁸⁶ Beniušis Vaidotas, „Nidoje atidengta skulptūra prancūzų filosofui J. P. Sartre'ui įamžinti 1965 metų viešnagė“, *15min.lt*, 2018 m. birželio 21 d.

(<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/nidoje-atidengta-skulptura-prancuzu-filosofui-j-p-sartre-ui-iamzinti-1965-metu-viesnage-1104-990544> žiūrėta 2021 05 29), „Skulptūra „Prieš vėją“, *visitneringa.lt* (<http://visitneringa.com/lt/ka-pamatyti/skulptura-pries-veja/> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁸⁷ <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/vilniuje-atidengtas-paminklas-rasytojui-romain-gary-paskirtas-pasimatymams.d?id=13597305> žiūrėta 2021 05 29), <https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/romain-gary-skulptura> žiūrėta 2021 05 29), <https://www.jewish-heritage-lithuania.org/lt/kiti-objektai/paminklas-romain-gary-vilniuje/> žiūrėta 2021 05 29).

Simbolinių jungčių su užsienio valstybėmis ieškoma ir per kitus skirtingose Lietuvos vietovėse išsidėsčiusius paminklus. „Paminklas Indijos tautos tėvui Mahatma Gandžiui ir jo bendražygiui, Rusnės sūnui Hermanui Kalenbachui“, paminklas „Indijos nepriklausomybės didvyriui Mahatmai Gandhi ir šiame miestelyje gimusiam jo draugui žydai architektui Hermanui Kallenbachui“⁴⁸⁸ – taip vietinį žydą H. Kalenbachą ir jo ryšius su visame pasaulyje žinomu M. Gandžiu įpaminklinanti praktika pristatoma diskurso analizės medžiagoje per 2015 m. Rusnėje pastatytą paminklą. Dviejų valstybių ryšys gali būti sietinas su paminkline praktika, kaip rašoma jos pristatymuose, „rusų ir lietuvių dailininkui, scenografui, grafikui ir tapytojui Mstislavui Dobužinskiui“⁴⁸⁹, nuo 2011 m. stovinčia sostinėje. Kai kuriose paminklų pristatymuose net nurodoma, kad šią asmenybę labiausiai išgarsino būtent XX a. pradžios Vilniaus Senamiesčio piešiniai⁴⁹⁰. Su šia paminkline praktika reikšminiame kontekste susišaukia dar vienas sostinėje stovintis paminklas – 2011 m. iškilusi paminklinė praktika vienam iškiliausių ir originaliausių XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios rusų poetų Konstantinui Balmontui. Užsienyje žinoma asmenybė, sekant paminklo pristatymais, įamžinama Lietuvoje, nes „poetas simbolistas, rašęs rusų kalba, yra žinomas kaip lietuvių mitologijos, tautosakos ir istorijos interpretacijų kūrėjas“⁴⁹¹. Per sostinėje stovintį paminklą ukrainiečių poetui Tarasui Ševčenkai ieškoma Lietuvos ir Ukrainos saitų. 2011 m. atidengtos paminklinės praktikos pristatyme akcentuojama, kad šio ne vienoje šalyje žinomo rašytojo kūryboje Lietuva paliko nemenką pėdsaką: „Vilnius tapo ta kultūrine ir kūrybine terpe, kurioje T. Ševčenka susiformavo kaip būsimas dailininkas ir poetas. Vilnius ir Lietuva paliko ryškų pėdsaką šios asmenybės kūryboje“⁴⁹².

Galima atrasti ir daugiau pavyzdžių, kaip per paminklus, siekiama įtvirtinti Lietuvos vardą globalioje aplinkoje. Pavyzdžiui, „1926 08 11 Želvoje gimė Nobelio premijos laureatas Aaronas Klugas“ – toks įrašas iškaltas 2005 m. Želvos miestelyje atidengtos paminklinės praktikos postamente. Nors, sekant paminklinės praktikos aprašymais, 1928 m. Klugų šeima išvyko į PAR, tačiau per paminklinę praktiką įtvirtinamas šios pasauliniu mastu žinomos asmenybės ryšys būtent su Lietuva: „Mokslininko nuopelnai itin reikšmingi pasaulio biomedicinos mokslų istorijoje. Jo

⁴⁸⁸ <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusneje-atidengta-skulptura-indijos-herojui-mgandhi-ir-jo-draugui-rusniskiuui.d?id=69172878> žiūrėta 2021 05 29), <https://www.lzb.lt/2015/10/02/paminklas-mahatmai-gandziui-ir-hermanui-kalenbachui/> žiūrėta 2021 05 29), <http://siluteinfo.lt/silutes-krastas/lankomi-objektai/rusne/paminklas-mahatma-gandziui-ir-hermanui-kalenbachui/> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁸⁹ „Paminklas dailininkui Mstislavui Dobužinskiui“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. liepos 25 d. (<http://www.vilniusgo.lt/2017/07/25/paminklas-dailininkui-mstislavui-dobuzinskiui/> žiūrėta 2021 05 29),

⁴⁹⁰ Ten pat.

⁴⁹¹ ELTA, „Sostinėje atidengtas paminklas poetui K. Balmontui“, *delfi.lt*, 2011 m. gegužės 12 d. (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sostineje-atidengtas-paminklas-poetui-kbalmontui.d?id=45418225> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹² „Paminklas Tarasui Ševčenkai“, *pamatyklietuvoje.lt* (<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-tarasui-sevcenkai/2479> žiūrėta 2021 05 29).

sukurta kristalografinė elektroninė mikroskopijaatvėrė kelius viso pasaulio mokslininkams išspręsti iki tol neįmanoma laikytą problemą⁴⁹³. Panaši situacija atsikartoja ir 1996 m. Šilutėje atstatyto, 1930 m. (kai kuriuose šaltiniuose nurodoma, kad 1936 m. – aut. past.) pastatyto ir 1945 m. nugriauto paminklo rašytojui, dramaturgui, gimusiam ir augusiam Šilutėje, o studijų metais išvykusiam į Vokietiją Hermanui Zudermanui atveju. Nors rašytojas Šilutėje, kaip nurodoma paminklinės praktikos pristatymuose, gyveno tik 12 metų, tačiau akcentuojama, kad garsiausi jo kūriniai buvo susiję būtent su gimtuoju kraštu: „Sumaniai vaizduodamas savo gimto krašto vietas ir žmones „Lietuviškose apysakose“ (Litauische Geschichten) (1917 m.), rašytojas dar kartą pasiekia apogėjaus viršūnę⁴⁹⁴. Per esperanto kalbos kūrėjo įpaminklinimą Lietuvos ryšio su pasauliu ieškoma paminklinės praktikos Veisiejuose atveju – čia nuo 1998 m. stovi paminklas Liudvikui Lazariui Zamenhofui, per kurį siekiama atminti globalioje aplinkoje žinomos esperanto kalbos kūrėją ir tai, kad „Veisiejai laikomi esperanto kalbos gimtine“⁴⁹⁵.

Į minėtų pavyzdžių gretas stoja paminklinė kompozicija A. Mapu, Kaune pastatyta 2018 m. Moderniojo hebrajų romano pradininkas, gimęs Vilijampolėje (Kaune) kurio romanai buvo išversti į daugybę kalbų (tarp jų arabų, prancūzų, vokiečių) ir ypač paplito jaunimo tarpe⁴⁹⁶ – skelbiama paminklinės praktikos, kurią sudaro stilizuota rašytojo figūra ir kėdžių rikiuotė, aprašymuose. Tokiu būdu kuriama pasaulinio lygio rašytojo reikšmė, kurios globalumas yra susietas ne tik su nacionalinio lygmens žydiškuoju pasakojimu, bet ir su lokaliaja tapatybe – tai žmogus, kuris gimė ir kūrė Kaune. Analogiškos krašto tapatumo, valstybės tapatumo ir jos sąsajų su globalia aplinka naratyvinės linijos veriasi ir jau anksčiau minėtame Kelmėje stoviniame paminkle I. Merui. Globalumo ir lokalumo persidengimas skleidžiasi 2012 m. Tauragės rajone pastatytoje paminklinėje praktikoje, skirtoje Tauragės konvencijai. Per ją atmenant tarptautinių mastų garsų įvykį – Napoleono karus, kurių metu buvo pasirašyta Tauragės konvencija, kartu atsimenama ir konkrečios vietovės – Tauragės – tapatumui reikšminga data. Pristatant šį paminklą teigiama, kad būtent ši konvencija, gavusi Tauragės konvencijos vardą, išgarsino šį

⁴⁹³ „Paminklas Nobelio premijos laureatui Aaronui Klugui“, *ukmergeinfo.lt* (https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/paminklas-nobelio-premijos-laureatui-aaronui-klugui/ žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹⁴ „Hermano Zudermano paminklas“, *siluteinfo.lt* (<http://siluteinfo.lt/silutes-krastas/lankomi-objektai/silute/hermano-zudermano-1857-1928-paminklas/> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹⁵ „Liudviko Lazario Zamenhofo paminklas-biustas“, *atraskdzukija.lt* (<https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/liudviko-lazario-zamenhofo-paminklas-biustas/> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹⁶ „Kauniečiams pristatė originalią A. Mapu skulptūrą“, *diena.lt*, 2018 m. gegužės 5 d. (<https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaunieciams-pristate-originalia-mapu-skulptura-862227> žiūrėta 2021 05 29), Javaitytė Skirmantė, „Iškilių Kaune gimusių žydų pavardės žino visas pasaulis“, *kasvyksta.lt*, 2020 m. rugpjūčio 25 d. (<https://kaunas.kasvyksta.lt/2020/08/25/kultura/iskiliu-kaune-gimusiu-zydu-pavardes-zino-visas-pasaulis/> žiūrėta 2021 05 29), Skučaitė Virginija, „Žydiškojo Kauno ikona, mėgusi kurti Aleksote“, *kauno.diena.lt*, 2018 m. vasario 24 d. (<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/zydiskojo-kauno-ikona-megusi-kurti-aleksote-852361> žiūrėta 2021 05 29).

miestą Europoje⁴⁹⁷. Na, o apie Lietuvos valstybės vietą globalioje aplinkoje, tiksliau – būtent Europoje, pasakoja ir 2004 m. Vilniaus rajone, Girijos kaime, atsiradusi paminklinė praktika Lietuvos narystei ES (plačiau žr. „Pasakojimas apie senąją Lietuvą“).

Bendrame kontekste galima išskirti dvi paminklines praktikas, stovinčias Vilniuje ir skirtas pasaulyje plačiai žinomiems žmonėms, kurių tiesioginės sąsajos su Lietuva nėra apibrėžtos. Tai nuo 1995 m. sostinėje stovintis paminklas Frankui Zappai ir dviem dešimtmečiais vėliau, tai yra 2015 m., iškilęs paminklas Džonui Lenonui. Kaip teigiama paminklo F. Zappai aprašymuose, tai paminklas, skirtas žymiam Amerikos XX a. JAV kompozitoriui, gitaristui ir dainininkui⁴⁹⁸. Aprašymuose aiškiai nurodoma, kad įpaminklintas muzikantas sąsajų su Lietuva neturi, tačiau kartu pasakojama, kaip buvo bandoma tuos ryšius prasimanyti⁴⁹⁹. Paminklas Dž. Lenonui taip pat neturi jokių tiesioginių ryšių su Lietuva. Vis tik, sąryšio su Lietuva ieškoma per pretenzijas į pasaulietiškumą, norint parodyti, kad Vilnius demokratiškas ir kosmopolitiškas miestas⁵⁰⁰, ir per Jurgio Mačiūno asmenybę, nurodant, kad „J. Lennonas <...> priklausė „Fluxus“ judėjimui, kurio pradininkas buvo Jurgis Mačiūnas“⁵⁰¹.

Globalumo paieškos paminklinėse praktikose veikia kaip bandymas įrašyti Lietuvos vardą pasaulyje. Tokiu būdu kuriama ir įtvirtinama reikšmė, kad Lietuvos valstybė yra globalios europinės aplinkos narė. Vis tik, pabrėžtina, kad net ir į globalųjų elementą pasakojime apie Lietuvą pretenduojantys paminklai paraleliai integruojasi ir į lokaliajo bei nacionalinio lygmens naratyvus. Tai yra nekuria įtampų ar konfliktuojančių tematinų linijų, bet kaip tik sustiprina kai kurias nacionalinio lygmens pasakojimo apie Lietuvą dalis, atkartojant Lietuvos, kaip į vakarus orientuotos, Europos valstybės reikšmę.

⁴⁹⁷ „Paminklas Tauragės konvencijai“, *pamatyklietuvoje.lt* (<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-taurages-konvencijai/7779> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹⁸ „Paminklas Frankui Zappai“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. spalio 8d. (<http://www.vilniusgo.lt/2017/10/08/paminklas-frankui-zappai/> žiūrėta 2021 05 29), „Paminklas Frankui Zappai“, *pamatyklietuvoje.lt* (<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-frankui-zappai/11383> žiūrėta 2021 05 29).

⁴⁹⁹ „Paminklas Frankui Zappai“, *govilnius.lt* (<https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyimos-vietos/paminklas-frankui-zappai> žiūrėta 2021 05 29).

⁵⁰⁰ „Vilniuje atidengtas paminklas Dž. Lenonui“, *alkas.lt*, 2015 m. gegužės 22 d. (<https://alkas.lt/2015/05/22/vilniuje-atidengtas-paminklas-dz-lenonui/> žiūrėta 2021 05 29), „(Ne)atrastas Vilnius: Paminklas John‘ui Lennon‘ui“, *madeinvilnius.lt*, 2018 m. lapkričio 24 d. (<https://madeinvilnius.lt/vilniaus-istorija/neatrastas-vilnius/neatrastas-vilnius-paminklas-johnui-lennonui/> žiūrėta 2021 05 29).

⁵⁰¹ „Paminklas John‘ui Lennon‘ui“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. liepos 3 d. (<http://www.vilniusgo.lt/2017/07/03/paminklas-johnui-lennonui/> žiūrėta 2021 05 29).

Valstybės tapatumo metanaratyvas paminklinėse praktikose: paminklokūros procesų principai

Įgyvendinta analizė įrodė, kad paminklai atsiveria kaip praktikos, kuriančios, įtvirtinančios ir reprezentuojančios Lietuvos valstybės sampratą, tad diskutuojant apie paminklus iš tiesų yra diskutuojama apie vienokį ar kitokį Lietuvos suvokimą. Atliktas tyrimas leidžia pagrįstai pripažinti, kad diskusijos, perlipančios paminklų vizualiosios raiškos ir estetikos klausimus, yra politinės diskusijos – jos sukasi apie tai, kas yra Lietuva ir kas – ją supantis pasaulis. Šių diskusijų objektu tampa valstybės tapatumo samprata ir šios sampratos monumentalioji – paminklinė raiška: ką reikėtų vaizduoti, kaip Lietuvą kūrusias jėgas, su kuo buvo kovota, kuriant Lietuvą, kas šiandienos Lietuvoje yra priešiškos jėgos, kaip išreikšti šiandieninės Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės idėją.

Per paminklus kuriamas ir įtvirtinamas Lietuvos tapatumas yra grįstas *savo* ir *svetimo* apibrėžimu, atskleidžiančiu, *kaip* ir *kokia* suprantama Lietuva ir ją supantis pasaulis. Šis supratimas, kaip atskleidė įgyvendinta analizė, yra grįstas penkiais pagrindiniais paminklų tipais – egzistuojančiais istoriniais naratyvais, kurių įvykius ar personalijas dažniausiai ir reprezentuoja paminklai. Būtent šių istorinių pasakojimų rėmuose dažniausiai vyksta paminklokūros procesai: planuojant ir sprendžiant, koks paminklinis objektas turi atsirasti, įprastai renkamasi būtent iš šiems istoriniams naratyvams priskirtinų datų ar asmenybių. Ir nors lokali savivoka, lokalus tapatumas paminklokūros procesuose yra svarbus, dominuoja tos per paminklus reprezentuojamos reikšmės, kurios yra svarbios, reikšmingos ir atpažįstamos visos valstybės mastu. Lokalieji pasakojimai Lietuvos atveju turi aiškias sąsajas su nacionalinio lygmens pasakojimu apie Lietuvą: per paminklus ieškoma, kas bendra konkrečiai lokacijai ir visai Lietuvai, kas bendra Lietuvai ir jos atpažinimui pasaulyje, kas atpažįstama globaliu mastu, bet svarbu ir lokaliajame lygmenyje. Taigi, per paminklinius objektus kuriamas pasakojimas apie tai, kas yra ir kaip suvokiama Lietuva bei ją supantis pasaulis, paminklinėse praktikose *skleidžiasi trimis lygmenimis: lokaliuoju, nacionaliniu ir globaliuoju*, kai reikšmės šiuose lygmenyse ne konkuruoja ar konfliktuoja, bet papildo ir pratęsia, savo atsikartojimu sustiprina viena kitą. Lygmenų išsiskyrimas leido užfiksuoti dažniausiai tyrėjų dėmesio stokojantį lokaliųjų pasakojimų santykį su nacionalinio lygmens pasakojimu apie valstybę. Remiantis tyrimu, šis santykis pasižymi lokalojo ir nacionalinio lygmens persipynimu ir vienas kito papildymu: lokalojo tapatybė paminklinių praktikų atveju išlieka svarbi, tačiau dalyvauja ir nacionalinio lygmens pasakojime, susiejant tai, kas svarbu konkrečiai vietai ir jos bendruomenei su tuo, kas svarbu ir visai valstybei. Lokalieji pasakojimai sėkmingai integruojasi į pasakojimą apie visą Lietuvą ir ne tik, kad nekuria įtampų tarp vietos ir valstybės tapatybės, bet medijuoja tapatinimosi procesą, kai vietos tapatumas tampa reikšmingu visos valstybės kontekste.

Skirtinguose lygmenyse per paminklus atsiveriantis *savo* ir *svetimo* suvokimas yra pamatinis tapatybės bruožas, kartu liudijantis, kad paminklai, būdami objektais, per kuriuos reiškiasi šios skirtys, yra valstybės tapatumą kuriančios, įtvirtinančios,

reprezentuojančios praktikos, lygiai taip pat jos gali būti analizuojamos siekiant atskleisti valstybės tapatumo sampratą. Vadovaujantis analize, valstybės tapatumo samprata per Lietuvos viešosiose erdvėse nuo 1990 m. iki 2019 m. pastatytus paminklus reiškiasi per penkis istorinius naratyvus – tai yra per penkis pagrindinius paminklų tipus:

1) *Pasakojimas apie okupaciją ir pasipriešinimą jai*. Šiam tipui priskirtini paminklai: 1) partizaninio judėjimo ir jį įgyvendinusių asmenų atminimui bei 2) paminklai, atmenantys tremtį. Žvelgiant iš valstybės tapatumo perspektyvos, šiose paminklų grupėse kartojasi toks intersubjektyvus valstybės tapatumo apibrėžimas: Lietuva – tai laisva ir nepriklausoma valstybė, pasižyminti tęstinumu – kylanti iš viduramžiais egzistavusio politinio darinio ir tarpukariu susiformavusios Lietuvos valstybės. Dėl šios valstybės okupacijos laikotarpiu kovota ir žūta: *mes* esame tie, kurie kovojome ar žuvome dėl laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės, o tie, kurie kėsinosi į ją, yra priešiški *kiti*. Diferenciacija nuo Lietuvą supančio pasaulio šiame paminklų reprezentuojamame naratyve skleidžiasi trimis kryptimis: grėsmingas *kitas* intersubjektyviai apibrėžiamas per Sovietų Sąjungą ir jos įpėdinę Rusiją, nacistinę Vokietiją ir tarpukario Lenkiją. Tremtį įpaminklinančių paminklų grupėje priešiškas *kitas* labiausiai išryškėja Sovietų Sąjungos vaidmenyje. Vis tik, paminklų įrašai, nurodantys atmenamą laikotarpį, nors ir nedažnai, tačiau referuoja ir į nacistinės okupacijos laikotarpį, tad grėsmingo *kito* reikšmė, nors ir neaiškiai artikuliuota, priskirtina ir nacistinei Vokietijai. Stipriausiai kuriant valstybės tapatumą pristatantį pasakojimą per paminklus ir Lietuvą pristatant kaip laisvą ir nepriklausomą valstybę su istorine tąsa, atsiriboti siekiama nuo Sovietų Sąjungos arba, kitaip sakant, nuo dabartinės Rusijos: Rusijos kaip priešiško *kito* reikšmė šio naratyvo kontekste yra aktualizuojama pastarąjį dešimtmetį, tad būtent Rusija, skirtingai nei tarpukario Lenkija ar nacistinė Vokietija, perlipa istorinio priešiško *kito* sampratą.

2) *Valstybingumo pasakojimas*. Ši tipą sudaro paminklai, išsidėstantys 3 tematiniuose masyvuose: 1) tai pirmosios Lietuvos respublikos laikotarpį, jos kūrimą atspindintys ir su juo bei kova dėl valstybės nepriklausomybės susiję paminklai; 2) paminklai, įamžinantys valstybės atkūrimą ir jo aplinkybes 1990 m.; 3) paminkliniai objektai pasakojantys apie valstybingumo genezę – tai yra per tam tikrų sukakčių atminimą ieškantys valstybingumo gijų. Naratyvo rėmuose per paminklus išryškėjo tokia intersubjektyvi valstybės tapatumo samprata: Lietuva yra savarankiška, nuo kitų valstybių nepriklausoma, laisva valstybė, kurios ištakos siejamos su viduramžiais. Per paminklus išryškėjęs Lietuvos laisvės ir nepriklausomumo reikšmės persidengimas su kovomis dėl nepriklausomybės padeda apsibrėžti, kad esame *mes* ir kas šiuo atveju yra priešiški *kiti*. *Kiti*, su kuriais teko kovoti ir nuo kurių siekiama atsiriboti, reiškiasi trimis kryptimis: tai yra tuometinė Rusija, tuometinė Vokietija ir tuometinė Lenkija. Pabrėžtina, kad Rusijos kaip grėsmingo *kito* suvokimas, ryškėja ne tik per nepriklausomybės kovas ir jose dalyvavusius savanorius atmenančius paminklus. Nepriklausomybės 5-mečio, 10-mečio, 20-mečio sukaktis įpaminklinančios praktikos pristatomos kaip tos, kurios buvo pastatytos nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, nugriautos sovietmečiu ir vėl atstatytos, 1990 m. atgavus nepriklausomybę. Tokiu būdu pakartotinai išryškėja

Sovietų Sąjungos, kaip grėsmingo *kito*, reikšmė – per paminklus parodoma, kad sovietmečiu nugriovus paminklus simboliškai nutrūko ir pasakojimas apie valstybingumą. Ši priešiško *kito* reikšmė dar kartą atsikartoja paminklinėse praktikose valstybės atkūrimui 1990 m. Paminklinės praktikos, pasakojančios apie valstybingumo genezę, įtvirtina minėtas laisvos, nepriklausomos, viduramžiais užgimusios valstybės intersubjektyvias reikšmes, susijusias su valstybės tapatumo samprata.

3) *Pasakojimas apie senąją Lietuvą*. Šis tipas sudarytas iš paminklinių objektų, tematiškai išsiskaidančių į tris grupes: 1) paminklus senosios Lietuvos valdovams; 2) senosios Lietuvos didikų gimines įpaminklinančias praktikas; 3) paminklines praktikas, atmenančias senosios Lietuvos istorijai reikšmingus mūšius ir kitus įvykius. Per šiam tipui priskirtinas paminklines praktikas pasakojama, kaip buvo kuriama viduramžiška Lietuvos valstybė – tai dėl savo egzistencijos tuomečiame žemėlapyje kovojusi, savo ribas ir įtaką plėtusi, per krikščionybės priėmimą lygiaverte kitoms Europos valstybėms tapusi senoji Lietuva. Krikščionybė šiame naratyve tampa itin svarbiu motyvu, išsiskleidžiančiu per vakarietiškos valstybės krypties pasirinkimą. Intersubjektyvi viduramžiškos valstybės kūrimo ir stiprinimo reikšmė tiek senosios Lietuvos valdovus, tiek didikų gimines įpaminklinančiuose objektuose sietina ir su įvairių miestų kūrimo akcentais. Už viduramžiais kurtą valstybę, už jos valstybingumą ir egzistenciją, įrašius ją į tuometės Europos žemėlapi, reikėjo kovoti – tai dar vienas itin ryškus pasakojimo apie senąją Lietuvą momentas, išryškėjęs ne tik paminkluose viduramžių Lietuvos valdovams ar didikų giminėms, bet ir mūšiams, per kurių įamžinimą, diferencijuojamasi nuo priešiškų jėgų. *Savęs* apibrėžimas per istorinį priešišką *kitą* paminklų kuriamame pasakojime apie senąją Lietuvą labiausiai išryškėja per atsikartojantį atsiskyrimą nuo kryžiuočių ir kalavijuočių – tai yra istorinis priešiškas *kitas*, su kuriuo buvo kovota ginant ir saugant viduramžių Lietuvą. Nors ir neaktyviai artikuliuojamas, bet išryškėjo ir istorinio grėsmingo *kito* vaidmuo, priskiriamas tuometei Švedijai.

4) *Tautinio atgimimo pasakojimas*. Šis tipas, tematinis požiūriu, gali būti išskaidomas į tris paminklinių praktikų grupes: 1) tai 1863–1864 m. sukilimą įpaminklinančios ir šio sukilimo dalyvius atmenančios paminklinės praktikos; 2) paminklinės praktikos, įamžinančios knygnešystės tradiciją – paminklai konkretiems knygnešiams ar knygnešiams, kaip bendrinei tautinio atgimimo dalyvių grupei; 3) paminklinės praktikos tautinio sąjūdžio lyderiams. Per paminklinius objektus, atmenančius 1863–1864 m. sukilimą, įtvirtinama ne tik šio sukilimo, kaip kovos dėl socioekonominių tikslų atmintis, bet ir kovos už laisvę, turinčios tautinį, nacionalinį aspektą reikšmė. Nors laisvos ir nepriklausomos Lietuvos samprata šioje paminklų grupėje dar nėra aiškiai artikuliuojama, vis tik, paminklinėmis praktikomis įtvirtinamas siekis diferencijuotis nuo Rusijos imperijos. Tautinio atgimimo naratyve per paminklus knygnešiams, tautinio sąjūdžio lyderiams išryškunami tam tikrą bendruomenę, kurios pagrindu vėliau imta mąstyti apie laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę, sujungę, palaikę tautiniai elementai – tai yra lietuvių kalba ir kultūra. Tautinio atgimimo pasakojime ryški diferenciacijos nuo Rusijos imperijos reikšmė, kuri itin ryškiai atsikartoja paminklinėse praktikose tautinio sąjūdžio

lyderiams. Atmenant ryškiausias tautinio atgimimo asmenybes, to, kas yra *sava*, pagrindą sudaro lietuvių kalba, kultūra ir praeitis – tai tampa tam tikra lietuvių tautą jungiančia bendryste, kurios pagrindu vėliau imama mąstyti ir apie politinius elementus – laisvos ir nepriklausomos valstybės kūrimą.

5) *Žydiškasis pasakojimas*. Tarp šiam tipui priskirtinų paminklų dominuoja paminklinės praktikos, susijusios su Holokausto atminimu. Holokaustas per paminklus suvokiamas kaip intersubjektyvi Lietuvos istorinė, trauminio pobūdžio patirtis, kurią reikia atsiminti. Per Holokausto ir kitų žydiškąjį gyvenimą Lietuvoje įpaminklinančių praktikų kuriamas reikšmės atsiskleidžia, kad, tapatybine prasme, žydai yra suvokiami kaip *kiti*: žydai nėra priešiškas ar grėsmingas *kitas*, tačiau su jais nėra tapatinamasi. Žvelgiant į žydiškąjį pasakojimą būdingą dichotomiją, nubrėžiančią skirtį tarp *mūsų* – Lietuvos – ir *ju*, tai yra žydų, pastebėtina, kad 2014–2019 m. laikotarpiu žydiškąjį naratyvui būdingas tam tikras pokytis: pastaraisiais metais diferenciacija nuo žydų mažėja, pradedant akcentuoti lietuvių ir žydų bendruomenių sugyvenimą ir bendrumą Lietuvoje, o žydus pradedant suvokti kaip ne tik tautinės mažumos atstovus, bet kartu ir Lietuvos piliečius.

Siekiant suprasti dabartinių paminklokūros procesų tendencijas, svarbūs ne tik išskirti istoriniai naratyvai, kuriais kliaujantis dažniausiai įgyvendinamos paminklokūros iniciatyvos, ar įvykių ir asmenybių, kurios būtų svarbios ir lokaliai, ir nacionaliniu, ir globaliu lygiu, paieškos. Labai svarbios yra nuolat skirtinguose paminklų tipuose – istoriniuose naratyvuose – ir skirtinguose lygmenyse – lokaliajame, nacionaliniame ir globaliajame – atsikartojančios reikšmės. Dažniausiai atsikartojančios reikšmės Lietuvos paminklų kontekste sukuria metanaratyvą – ne didįjį pasakojimą, kuris užima dominuojančią poziciją kitų naratyvų atžvilgiu, bet tam tikrą pasakojimą apie pasakojimus, kuris sufleruoja, kokiomis reikšmėmis pastaruoju metu dažniausiai grindžiami ir, nevykstant ryškiems valstybės tapatumo pokyčiams, artimiausiu metu turėtų būti grįsti per paminklus reprezentuojami istoriniai pasakojimai bei juos atstovaujančių įvykių ar asmenybių atminimas. Analitiniame lygmenyje apibrėžiamas kaip metanaratyvas, praktiniame lygmenyje šis dažniausiai atsikartojančių reikšmių, per kurias pristatoma, kas yra Lietuva ir kas – ją supantis pasaulis, rinkinys gali būti suprantamas, kaip šiandieninių paminklokūros procesų Lietuvoje principai, žvelgiant į juos iš turinio perspektyvos. Galima išskirti šias, nuolat skirtinguose naratyvuose atsikartojančias reikšmes: laisvos ir nepriklausomos Lietuvos samprata, valstybės tęstinumas, kovos už Lietuvą ir vakarietiškos valstybės krypties motyvai.

Per paminklines praktikas, kuriant ir įtvirtinant atsakymą, kas yra Lietuva, sutinkama nuolat atsikartojanti ir dominuojanti *laisvos ir nepriklausomos valstybės* reikšmė. Kitaip sakant, 1990 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę viešosiose visos šalies erdvėse atsirandančios paminklinės praktikos pristato Lietuvą kaip laisvą ir nepriklausomą valstybę. Žvelgiant retrospektyviai į išskirtų naratyvų išsidėstymą laike, matoma, kad tam tikro savarankiško politinio darinio – tuometės viduramžiškos valstybės – reikšmė skleistis pradeda dar senosios Lietuvos naratyve. Per paminklines praktikas Lietuvos valdovams, didikų giminėms, mūšiams parodoma, kaip kurtas tuometis politinis darinys – kaip formavosi miestai, kaip vyko valstybės plėtra, kaip

buvo ieškoma vietos tuomečiame pasaulyje ir ginamasi nuo to pasaulio atstovų, besikėsiančių į viduramžių Lietuvą. Savarankiško politinio darinio stoka, neartikuliuojant tos stokos per laisvos ir nepriklausomos valstybės sampratą, skleidžiasi ir tautinio atgimimo naratyve. Kuriant tautinio atgimimo naratyvą per paminklines praktikas 1863–1864 m. sukilimui, knygnešiams ar tautinio sąjūdžio lyderiams labai aiškiai apeliuojama į lietuvių *kalbos ir kultūros* reikšmes, kaip į tam tikrą tautinę bendruomenę jungiančius saitus, kurių pagrindu vėliau pamažu išsikristalizuoja ir savarankiškos valstybės idėja. Aiškiai apibrėžta laisvos ir nepriklausomos valstybės artikuliacija išryškėja valstybingumo naratyve, pasakojant apie modernios valstybės kūrimą XX a. pirmojoje pusėje, įamžinant 1918 m. sukaktis, tarpukariu vykusias nepriklausomybės kovas, modernios valstybės (politinių) institucijų kūrėjus. Vėliau ši reikšmė paminklinių objektų reprezentuojamame pasakojime apie valstybingumą atsikartoja per paminklus modernios valstybės atkūrimui XX a. pabaigoje ir per paminklines praktikas valstybingumo genezei. Laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės apibrėžtis ryški pasipriešinimo okupacijai naratyve: per paminklus tremčiai ir partizaniniam judėjimui kalbama apie laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Laisva ir nepriklausoma Lietuvos valstybė nėra naujas darinys – tai yra tąsa to, kas buvo kurta dar nuo viduramžių. Tarp dažniausiai viešosiose Lietuvos erdvėse atsirandančių paminklinių objektų yra tie, kurie suponuoja *valstybės tęstinumo* reikšmę. Pavyzdžiui, valstybingumo naratyvą kuriantys ir pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį atmenantys paminklai, per savo vizualiąją raišką ir su senąja Lietuva susijusių simbolių – Gediminaičių stulpų, Vyčio ir dvigubo kryžiaus arba Jogailaičių simbolio – naudojimą žymi 1918 m. sukurtą valstybę kaip tąsą to, kas buvo kurta dar senosios Lietuvos laikotarpiu. Tęstinumo reikšmė itin ryškiai skleidžiasi per pirmosios Lietuvos Respublikos 10-mečiui, 20-mečiui skirtus ir po 1990-ųjų gausiai atstatytus paminklus: atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę 1990 m., atstatant tarpukario paminklines praktikas, sustiprinama atkurto Lietuvos, kaip 1918 m. sukurtos modernios Lietuvos valstybės, tąsos reikšmė. Šios reikšmės atsikartojimas taip pat aptinkamas paminklinėse praktikose, mininčiose 1990 m. datą, o valstybės tęstinumo reikšmę suponuoja ir pasipriešinimo okupacijai naratyvą pristatantys paminklai, pasižymintys aktyviu Gediminaičių stulpų, dvigubo kryžiaus naudojimu savo vizualiojoje raiškoje.

Tam, kad dar viduramžiais kurti pradėta ir XX a. pirmojoje pusėje modernios valstybės pavidalą įgijusi laisva ir nepriklausoma Lietuva būtų išsaugota, dėl jos ir už ją buvo kovota. Valstybės tapatumo raiška paminkluose yra neatsiejama nuo *kovos už Lietuvos valstybę* motyvo, atsikartojančio skirtinguose naratyvuose. Atkreiptinas dėmesys, kad kovos už Lietuvą reikšmė apima dvi kryptis. Senosios Lietuvos naratyve, per mūsų, karaliaus Mindaugo ir didžiųjų kunigaikščių, kovojusių už tuometę valstybę įpaminklinimą, kova reiškiasi kaip kova už valstybingumą – kovą už tai, kad viduramžių Lietuvos valstybė gyvuotų, egzistuotų, plėstų savo ribas ir įtakos sferas bei apsigintų nuo puldinėjusių istorinių priešų. Kovą už valstybingumą galima sieti ir su tautinio atgimimo naratyve sutinkamais paminklais 1863–1864 m. sukilimui. Kova, įgyjanti kovos už valstybės laisvę reikšmę, ima skleistis per

paminklines praktikas tautinio sąjūdžio lyderiams, siejamiems su vėlyvuoju tautinio sąjūdžio etapu – laikotarpiu, kai pradėta mąstyti apie laisvos ir nepriklausomos valstybės kūrimą. Vis tik, ryškiausiai kovos už valstybės laisvę ir nepriklausomumą reikšmė gali būti fiksuojama nuo paminklinių praktikų, atmenančių tarpukariu vykusias nepriklausomybės kovas. Dar ryškiau kovos už laisvę reikšmė ryškėja naratyve apie okupaciją ir pasipriešinimą jai. Šią reikšmę įtvirtina ir modernios valstybės atkūrimą, tai yra 1990 m. datą, atmenantys paminklai.

Laisva ir nepriklausoma Lietuvos valstybė, dėl kurios sukūrimo, egzistencijos ir išlikimo buvo kovota ir kuri turi istorinę tąsą, užsimezgusią dar viduramžiais, kai Lietuva pasirinko ir *vakarietišką valstybės orientaciją*. Apsisprendimo Lietuvą sieti su Vakarais reikšmė formuojasi paminklinėse praktikose, pasakojančiose apie senąją Lietuvą. Vakarietiškumo kryptis kartojasi ir per paminklus reprezentuojamame ir konstruojamame naratyve apie valstybingumą. Apie Lietuvos valstybingumo genezę kalbanti paminklinė praktika stojimui į ES, Lietuvos vardo tūkstantmetį atmenantys paminklai, įprasminantys nuo 1009 m. egzistuojančias Lietuvos sąsajas su Vakarų pasauliu, sustiprina atsikartojančią vakarietiškos valstybės orientacijos reikšmę.

Turinio lygmenyje paminklokūros procesai šiandienos Lietuvoje yra grįsti būtent išskirtomis dažniausiai atsikartojančiomis reikšmėmis. Šios reikšmės leidžia numatyti, kokie paminklai Lietuvos viešosiose erdvėse gali iškilti, o kurie, nevykstant ryškioms valstybės tapatumo sampratos slinktimis neturi galimybių išvysti dienos šviesos. Nors pastebėtina, kad tos pačios dažniausiai reprezentuojamos paminklinių praktikų reikšmės atsikartoja per visus 30 metų, galima išskirti tam tikrą paminklų diachroniją, suskaidant paminklines praktikas į tris dešimtmečius pagal pastatymo metus:

1990–1999 metai

Tai yra kiekybine paminklų atsiradimo prasme aktyviausias laikotarpis, kai skirtingų Lietuvos vietovių viešosiose erdvėse iškilo 170 paminklų. Pirmasis atkurto nepriklausomybės laikotarpis pasižymi dviem ryškiomis išskirtimis. Pirma, net 36 iš 38 per visus 30 metų sovietmečiu nugriautų ir atstatytų paminklų buvo atstatyti būtent per pirmąjį atkurto nepriklausomybės dešimtmetį. Absoliuti dauguma atstatytų paminklų atmena pirmosios Lietuvos respublikos dešimtmetį, dvidešimtmetį ar kitas sukaktis arba yra skirti nepriklausomybės kovoms, vykusioms tarpukariu. Taigi, šiuo laikotarpiu labai ryškus „normalybės“ atstatymo siekis, kai atstatant tai, kas buvo nugriauta sovietmečiu, norima simboliškai atkurti ir įtvirtinti tarpukariu sukurtos laisvos ir nepriklausomos valstybės siekį. Antroji išskirtis yra sietina su ryškiu paminklų tematiniu pasiskirstymu, kuriame išsiskiria dvi paminklų kryptys. 46 paminkliniai objektai yra vienaip ar kitaip susiję su tarpukario Lietuva – minėtomis pirmosios Lietuvos Respublikos sukaktimis, nepriklausomybės kovomis, tarpukario Lietuvos asmenybėmis. 65 paminklai dalyvauja pasakojime apie okupaciją ir atmena partizaninį judėjimą bei tremtį. Šiuo atveju vėlgi galima pastebėti, kad dėmesys tarpukariui ir noras deramai atminti, pagerbti tuos, kurie okupacijos metu žuvo dėl tarpukariu sukurtos Lietuvos valstybės yra sietinas su „normalybės“ atstatymu. Dar

vienas ryškus šio dešimtmečio bruožas – paminklų partizanams pobūdis. Absoliuti dauguma partizaninių judėjimą atmenančių paminklų yra dedikuoti ne išskirtinėms partizaninio judėjimo asmenybėms – partizanų vadams, bet eiliniams kovose žuvusiems partizanams, kurie atmenami neretai per antkapinius paminklus primenančias monumentalias praktikas, ant kurių išrašytos žuvusiųjų partizanų grupių pavardės, o neretai ir gimimo metai.

2000–2009 metai

Antrasis atkurtos nepriklausomybės dešimtmetis, paminklų statymo požiūriu, yra pasyviausias, lyginant su pirmuoju ir trečiuoju dešimtmečiais, 2000–2009-aisiais Lietuvos viešosiose erdvėse atsirado 97 nauji paminklai. Tematine prasme, tai gana įvairus laikotarpis, per kurį dygo visiems penkiems paminklinių praktikų tipams priskirtini paminklai. Gausiausia grupė sietina su pasakojimu apie okupaciją, taigi kartu su tremtį ir partizaninį judėjimą atmenančiais monumentaliais objektais, kurių galima suskaičiuoti 31. Tiesa, paminėtina, kad 6 paminklai atsirado pagal 1995 m. prasidėjusią, taigi, dar pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį pradėtą LGGRTC programą, atmenančią partizanų apygardas. Dar vienas šio laikotarpio bruožas – paminklinės praktikos, kurios bando apjungti įvairių istorinių laikotarpių kovų už Lietuvą atminimą, t. y. atmenamos ne, pavyzdžiui, tik nepriklausomybės kovos ar partizaninis karas, bet visų laikų kovotojai už valstybę. Tokių paminklinių praktikų šį dešimtmetį galima suskaičiuoti 3, iš viso bendroje paminklinių praktikų imtyje tokių paminklų – 4. Galiausiai, būtent šiuo laikotarpiu pradeda reikštis tendencija, sustiprėjanti vėlesniame dešimtmetyje, paminklus susieti su įvairiomis sukaktimis ir minėjimais. Ši tendencija 2000–2009 m. laikotarpiu ryškiausiai išsiskleidė per paminklines praktikas tūkstantmečiui, kai valstybinio masto sukakties progą palydėjo ir naujų paminklų atsiradimas, kuris vėliau atsikartojo, minint kitas datas.

2010–2019 metai

Trečiojo atkurtos nepriklausomybės dešimtmečio laikotarpiu, kai buvo pastatyti 133 paminklai, tematiškai priklausantys skirtingiems paminklų tipams, išryškėjo tam tikros paminklinių praktikų charakteristikos. Visų pirma, paminėtina, kad 2010–2019 m. laikotarpiu gana aktyviai radosi paminklai, atkartojantys minėtą 2000–2009 m. susiformavusią tendenciją ir susieti su atmintinų datų įpaminklinimu. Ryškiausiai pavyzdžiais galėtų tapti valstybės šimtmečio datos; šimtmečio po nepriklausomybės kovų pradžios minėjimo, atmenant savanorius; K. Donelaičio, minint jo 300-ąsias gimimo metines, įpaminklinimas. Apibrėžiant šio dešimtmečio charakteristikas, pabrėžtina, kad šiuo laikotarpiu iškilo 29 paminkliniai objektai, susiję su pasakojimu apie okupaciją ir skirti būtent partizanų atminimui. Lyginant su pirmojo dešimtmečio laikotarpiu, galima pastebėti gana akivaizdų skirtumą: paminkluose partizanams dominuoja konkrečių asmenybių, susijusių su jų heroizavimu ir lyderyste partizaninio karo metu, įpaminklinimas, palydimas kur kas sudėtingesnės, antkapinių paminklų

nebeprimenančios paminklų raiškos. Taip pat būtent šiam dešimtmečiui būdingas siekis ieškoti Lietuvos sąsajų su globalia erdve, per paminklines praktikas parodant nacionalinio pasakojimo ryšius su europinėje ar pasaulinėje aplinkoje atpažįstamomis asmenybėmis ar įvykiais. Bandoma parodyti, kad Lietuva per su ja susijusias – čia gimusias, gyvenusias, apsilankusias – asmenybes yra žinoma, atpažįstama ir reikšminga Europoje bei pasaulyje.

Apibendrinant svarbu paminėti, kad paminklinių praktikų analizės metu išryškėjusi valstybės tapatumo samprata stipriai nenukrypsta nuo to, kaip Lietuva suvokiama kituose jau įgyvendintuose tapatybinės krypties tyrimuose. Tai dar kartą paliudija, kad valstybės tapatumas yra sąlyginai stabilus, pasižymintis abipusiu struktūros ir veikėjo ryšiu: nevykstant ryškiems tapatybiniam pokyčiams nesikeičia ir praktikos, per kurias kuriama tapatybė, lygiai taip pat masiškai ir tendencingai nekintant šioms praktikoms, valstybės tapatumas išlieka santykinai stabilus. Vis tik, būtent paminklinių praktikų analizė, per kurią siekta išanalizuoti valstybės tapatumo sampratą ir jos formavimo procesą, esamų tyrimų kontekste padėjo išryškinti tam tikrus cirkuliuojančius valstybės tapatumo sampratos niuansus. Šių niuansų galima išskirti keletą. Pavyzdžiui, būtent visos Lietuvos paminklinių praktikų analizė, kai paminklai suvokiami kaip tapatybę kuriančios, įtvirtinančios, reprezentuojančios praktikos, leidžia paaiškinti, kaip tampa įmanoma, kad tam tikros paminklinės praktikos atsiranda, o kitos neturi jokios galimybės atsirasti Lietuvos viešosiose erdvėse. Kol paminklinių praktikų perduodamos žinutės, kuriamos ir reprezentuojamos reikšmės daugiau ar mažiau sutampa su esama ir dominuojančia valstybės tapatumo samprata, formuojama per paminklus, tol nauji paminklai sklandžiai ir sėkmingai atsiranda viešosiose Lietuvos erdvėse.

Kitas niuansas susiškaukia su klausimu kas yra lietuviškumas, kuris itin jautriai tapatumo tyrimuose tapo po Lietuvos įstojimo į ES ir NATO. Nors tokio pobūdžio tyrimuose dažniausiai nurodoma, kad Europos integracijos ir globalizacijos procesai neigiamai veikia Lietuvos valstybės tapatumą, paminklinių praktikų analizė atskleidė kiek kitokią tapatumo formavimo trajektoriją: europeizacijos ir globalizacijos kontekste per paminklus siekiama parodyti Lietuvos kaip vakarietiškos valstybės potencialą, įpaminklinant Lietuvos sąsajas su Europa ir pasauliu. Po 2004 m., o ypač pastaruosius dešimt metų, aktyviau įpaminklinamos asmenybės, kurios yra lietuviškos kilmės, gyvenusios Lietuvoje, besilankiusios Lietuvoje, tačiau susijusios ir su globaliu pasauliu – žinomi europiniu ar pasauliniu mastu. Kitaip sakant, per paminklines praktikas siekiama ieškoti ryšių su Lietuvos valstybę supančiu pasauliu, per paminklus parodant, kad Lietuva yra žinoma, įdomi pasauliui ir atpažįstama pasauliniame kontekste.

Šiandien Lietuvai esant ES ir NATO nare, valstybės vakarietiškos orientacijos kryptis tapatumo tyrimuose beveik nekvestionuojama, Lietuvai grėsmingos jėgos sampratą priskiriant Rusijai. Tai ryškiai atsispindi ir per paminklus formuojamame pasakojime apie Lietuvą. Vis tik, atkreiptinas dėmesys, kad paminklų analizė atskleidė, kad Lietuvos viešosiose erdvėse, kurias užpildo paminklai, inicijuojami įvairių grupių tiek „iš viršaus“, „tiek iš apačios“, cirkuliuoja ne tik įprastas ir nusistovėjęs Rusijos kaip priešiško *kito* suvokimas. Paminklai reprezentuoja ir

istorinius priešiškus *kitus*, kurie sietini ne tik su rytais, bet ir su vakarais: tai yra nacistinė Vokietija, J. Pilsudskio Lenkija, kryžiuočiai ir kalavijuočiai, XVII a. Švedija. Išsiaiškinus, kokios priešiškų jėgų, grėsmingų *kitų*, net jei jie ir yra istoriniai, reikšmės cirkuliuoja viešosiose Lietuvos erdvėse, kurias užpildo paminkliniai objektai, lengviau suprasti įtampų, nesutarimų ar skirtingų politinių pozicijų, susijusių su valstybės krypties pasirinkimu, priežastis. Lygiai taip pat tai atskleidžia kur kas įvairiapusiškesnį Lietuvos valstybei nedraugiškų jėgų vaizdinį, kad ir gana neaktyviai, bet palaikomą per paminklus.

Valstybės tapatumo analizė, pasitelkiant paminklus, vertinga ne tik dėl to, kad geba atskleisti tuos valstybės sampratos niuansus, kurių atsekti nepajėgia praktikos, reprezentuojančios kur kas siauresnių politinio, intelektualinio, kultūrinio elito grupių turimą valstybės tapatumo vaizdinį. Paminklai reprezentuoja valstybės tapatumo sampratą, kurios kūrime ir formavime dalyvauja labai įvairios grupės, pradedant politiniu nacionalinės ar savivaldos valdžios lygmeniu ir formaliomis atminties institucijomis, baigiant miestų ir miestelių bendruomenėmis, visuomeninėmis organizacijomis, fondais ar pavienių žmonių iniciatyvomis. Šiuo atveju, labai reikšminga tai, kad, nepriklausomai nuo skirtingų paminklokūros iniciatyvų šaltinių, tarp visos Lietuvos viešosiose erdvėse stovinčių paminklų atsikartoja tos pačios dominuojančios reikšmės, per kurias reprezentuojama valstybės tapatumo samprata atspindi daugiau ir platesnių visuomenės grupių turimus Lietuvos valstybės vaizdinius.

IŠVADOS

Disertacijoje keliant pagrindinį tikslą išanalizuoti kokia Lietuvos valstybės tapatybė yra kuriama ir reprezentuojama per viešosiose Lietuvos erdvėse stovinčius paminklus ir tokiu būdu atskleisti teorines paminklų dalyvavimo valstybės tapatumo formavime ir reprezentavime galimybes ir parodyti paminklų kaip tapatybės kūrimo praktikų vaidmenį Lietuvoje, buvo laikomasi socialinio konstruktyvizmo teorinių prielaidų. Atlikus viešosiose 60 Lietuvos savivaldybių erdvėse randamų 395 paminklinių praktikų analizę, apimančią vizualųjį ir žodinį diskursus bei kontekstinę ir intertekstinę informaciją, galima išskirti pagrindinius šio tyrimo rezultatus:

1. Istoriniams įvykiams, veikėjams ar jų grupėms skirti paminklai, būdami materialiais, simboliškai raiška ir dekoratyvumu pasižyminčiais vizualiais objektais, atlikdami istorinės ir kolektyvinės atminties formavimo ir palaikymo, dominuojančius galios santykius palaikančio naratyvo ir diskurso įtvirtinimo, dominuojančio politinio elito legitimavimo, politinės bendruomenės telkimo bei edukavimo funkcijas, kuria intersubjektyvias reikšmes, praktiniame lygmenyje prisidedančias prie valstybės tapatumo formavimo ir reprezentavimo. Todėl paminklai tiek teoriniame, tiek empiriniame-analitiniame lygmenyse funkcionuoja kaip praktikos, per kurias yra reprezentuojamas valstybės tapatumas – kuriamas pasakojimas, kas yra ir kas nėra valstybė. Konstruodamos ir reprezentuodamos tam tikrą valstybės tapatumo versiją, dėl jų iniciavimo, finansavimo, įgyvendinimo procesuose dalyvaujančių įvairių visuomenės grupių ir skirtingų valdžios lygmenų, paminklinės praktikos labiau atskleidžia visuomenės grupių turimus valstybės tapatumo vaizdinius nei atspindi tos tapatumo tyrimuose įprastai analizuojamos diskursyvosios praktikos, kurios yra orientuotos į elito, oficialių institucijų, istorinių šaltinių, sprendimų priėmėjų tyrimus.

2. Viešosiose Lietuvos erdvėse stovintys paminklai, skirti istoriniams įvykiams, asmenybėms ar jų grupėms atminti, nėra neutralūs – jie kuria, įtvirtina, reprezentuoja politines reikšmes, susijusias su tuo, kaip yra suprantama Lietuva ir ją supantis pasaulis. Paminklų dalyvavimas valstybės tapatumo formavime lemia politinį jų pobūdį ir patvirtina, kad diskusijos apie paminklus, peržengiančios paminklų vizualikos klausimus, iš tiesų yra diskusijos apie tai, kaip suprantama Lietuva. Paminklai yra atskiras politinį valstybės tapatumą formuojantis ir reprezentuojantis veiksnys, turintis specifinius bruožus – atskleidžiantis skirtingų grupių, skirtingų politinių lygmenų ir institucijų atstovų, dalyvaujančių paminklokūros procesuose, turimą Lietuvos valstybės sampratą, o kartu iškomunikuojantis per paminklus reprezentuojamą valstybės tapatumo vaizdinį itin plačiai auditorijai.

3. Lietuvos viešosiose erdvėse stovintys paminklai, per kuriuos skleidžiasi valstybės tapatumo samprata, sugula į penkis tipus – egzistuojančius istorinius pasakojimus: 1) pasakojimą apie okupaciją ir pasipriešinimą jai, 2) pasakojimą apie valstybingumą, 3) pasakojimą apie senąją Lietuvą, 4) tautinio atgimimo pasakojimą ir 5) žydiškąjį pasakojimą. Išskirti paminklų tipai leidžia suprasti, kokie paminklai egzistuoja Lietuvos viešosiose erdvėse, koks yra šių paminklų tematinis pasiskirstymas ir bendra visuma.

Išryškėję paminklų tipai ir per juos reprezentuojami istoriniai pasakojimai skleidžiasi trimis, tarpusavyje įprastai persidengiančiais, lygmenimis: lokaliuoju, nacionaliniu ir globaliuoju. Lokaliosios reikšmės tampa kertinėmis nacionalinio pasakojimo dalimis – tai, kas *sava* konkrečiai Lietuvos vietovei, kaip atskleidė paminklų analizė, neretai *sava* ir visai Lietuvai. Lygiai taip pat per paminklines praktikas ieškoma ir to, kas *sava* Lietuvai, bet pažįstama ir pasauliui, parodant, kad Lietuvos valstybė yra globalios, europinės aplinkos narė.

Reikšmių persidengimas ir atsikartojimas skirtinguose paminklų tipuose bei skirtinguose lygmenyse pakartotinai įrodo, kad paminklai Lietuvos viešosiose erdvėse kuria, įtvirtina ir reprezentuoja valstybės tapatumo sampratą.

4. Paminklų kaip diskursyvių praktikų pobūdis, kai būdami valstybės tapatumo reprezentantais paminklai atsiranda konkrečiose vietovėse, atskleidžia santykį tarp vietos pasakojimų ir nacionalinio lygmens pasakojimo apie visą valstybę. Šie du lygmenys Lietuvos atveju yra persipynę ir tarpusavyje persidengiantys arba, kitaip sakant, vienas kitą steigiantys. Lokaliosios reikšmės sėkmingai integruojasi į pasakojimą apie visą Lietuvą: tapatumas nacionaliniu lygmeniu yra sustiprinamas tapatumu lokaliajame lygmenyje, valstybės tapatumas, kuriamas per paminklus, sustiprinamas, parodant, kad tai, su kuo tapatinasi Lietuva, yra, visų pirma, konkrečių vietovių lokalaus tapatumo elementai.

5. Valstybės apibrėžtis per paminklines praktikas skleidžiasi ne tik per tapatinimosi elementus, bet ir per diferencijavimąsi nuo to, kas yra *kitas*, t. y. kas nėra Lietuva. *Kito* paieška yra atsikartojantis skirtingų tipų bruožas, tačiau *kito* pobūdis nėra vienodas. Istoriniai priešiški *kiti* reiškiasi per kryžiuočių, kalavijuočių, XVII a. Švedijos, Rusijos imperijos, Tarybų Rusijos, tarpukario Lenkijos, tarpukario Vokietijos (bermontininkų), Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos reikšmes. Ryškiausiai artikuliuota yra Rusijos – Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos – reikšmė, kuri pretenduoja peržengti istorinio priešiško *kito* ribas. Apibrėžiant valstybės tapatumą, *kito* vaidmuo taip pat priskiriamas žydams, tačiau jiems nebūdingas priešiškas pobūdis.

6. Reikšmių kartojimąsis skirtinguose paminklų tipuose, atspindinčiuose skirtingus istorinius pasakojimus, reprezentuojamus paminklais, sukuria tam tikrus principus, kuriais vadovaujantis Lietuvoje vyksta paminklokūros procesas. Dažniausiai Lietuva per paminklines praktikas suvokiama kaip laisva ir nepriklausoma Lietuvos valstybė, dėl kurios sukūrimo, egzistencijos ir išlikimo buvo kovota ir kuri turi istorinę tąsą, užsimezgusią dar viduramžiais, kai Lietuva pasirinko vakarietišką valstybės orientaciją. Teoriniame lygmenyje tai veikia kaip tam tikras metanaratyvas – pasakojimas apie pasakojimus, nurodantis, kokios reikšmės dominuoja skirtinguose istoriniuose pasakojimuose, reprezentuojamuose per paminklus. Praktiniame lygmenyje tai atskleidžia šiandieninio paminklokūros proceso Lietuvoje principus, parodant, kokių paminklinių praktikų atsiradimas šiandienos Lietuvoje yra labiausiai tikėtinas.

Lietuvos valstybės tapatybę apibrėžiančios dažniausiai atsikartojančios reikšmės, nurodančios paminklokūros principus, suformuoja struktūrą, kurios ribose dažniausiai randasi nauji paminklai. Tačiau, šios struktūros egzistavimas

neeliminuoja galimų išskirčių, kai skirtingose Lietuvos vietose iškyla pavieniai paminklai, neatitinkantys dominuojančių reikšmių. Tokių pavyzdžių Lietuvos atveju galima fiksuoti vos keletą: tai paminklai Armijai Krajovai ir broliams Pilsudskiams, atsiradę kaip lokalsiosios pietryčių Lietuvos tapatybės išdavos ir savo reikšmėmis konfliktuojančios su dominuojančia Lietuvos tapatumo samprata, ir paminklas žuvusiems Afganistano kare, savo reikšme neįsirašantis į dominuojančias Lietuvos tapatumą apibrėžiančias reikšmes.

7. Per paminklines praktikas atskleista Lietuvos valstybės tapatumo versija stipriai nenukrypsta nuo to, kaip įprastai suvokiama Lietuva ir kaip Lietuva apibrėžiama kituose jau įgyvendintuose tapatybinės krypties tyrimuose. Tai įrodo, kad valstybės tapatumas yra sąlyginai stabilus, pasižymintis abipusiu struktūros ir veikėjo ryšiu: nevykstant ryškiems tapatybiniams pokyčiams, nesikeičia ir praktikos, per kurias „rašoma“ tapatybė, lygiai taip pat masiškai ir tendencingai nekintant šioms praktikoms, valstybės tapatumas išlieka santykinai stabilus. Kartu tai patvirtino, kad paminklų kaip diskursyvių praktikų, dalyvaujančių valstybės tapatumo reprezentavimo, formavimo, įtvirtinimo procesuose praktinė analizė yra reikšminga teorinė ir metodologinė prieiga, padedanti atsekti dominuojančių valstybės tapatumo sampratą.

Maža to, tokia samprata dėl paminklokūros procesuose dalyvaujančių veikėjų įvairovės reprezentuoja ne tik politinio elito ar siauros grupės politikos formuotojų turimą valstybės tapatybės vaizdinį, bet suteikia holistinį vaizdą apie įsitvirtinusias tapatybines reikšmes ir viešosiose erdvėse cirkuliuojančius valstybės sampratos niuansus, kurių galima išskirti keletą. Pagrindinį priešiško *kito* vaizdinį esamuose tapatybės tyrimuose priskiriant išskirtinai Rusijai, paminklų analizė atskleidė įvairesnes istorinių priešišku *kitų*, tokių kaip nacistinė Vokietija ar XVII a. Švedija, reikšmes. Valstybės tapatumo analizei renkantis klasikinės ar labiau tradicinės diskursyvias praktikas, globalizacija ir Europos integracija dažniausiai apibrėžiama kaip valstybės tapatybę labiau neigiamai nei teigiamai veikianti jėga. Globalizacijos ir europeizacijos kontekstuose per paminklines praktikas „rašant“ Lietuvos tapatumą, siekiama ieškoti ryšių su supančiu pasauliu, per paminklines praktikas parodant, kad Lietuva yra žinoma, įdomi pasauliui ir atpažįstama europiniame bei pasauliniame kontekste.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Oficialūs dokumentai

1. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas, 2011 m. birželio mėn. 21 d., XI-1470.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“, 1999 m. sausio mėn. 12 d., VIII-1021, Vilnius.
3. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl pavadinimo ir herbo, 1990 m. kovo mėn. 11 d., I-11, Vilnius.
4. Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas, 2020 m. birželio mėn. 29 d., XIII-3202, Vilnius.
5. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, 1999 m. vasario mėn. 11 d., VIII-1070, Vilnius.
6. Lietuvos Respublikos valstybės herbo, kitų herbų ir herbinių ženklų įstatymas, 1990 m., balandžio mėn. 10 d., I-130, Vilnius.
7. Sprendimas dėl Kėdainių rajono savivaldybės lankytinų vietų sąrašo patvirtinimo, 2018 m. vasario mėn. 15 d., TS-25, Kėdainiai.

Interviu

8. Anušauskas Arvydas, *interviu*, 2020 11 27. (Autorės asmeninis archyvas).
9. Balza Raimundas, *interviu*, 2020 12 11. (Autorės asmeninis archyvas).
10. Bezaras Vidmantas, *interviu*, 2020 08 10. (Autorės asmeninis archyvas).
11. Černiauskas Norbertas, *interviu*, 2020 08 11. (Autorės asmeninis archyvas).
12. Jakulytė-Vasil Milda, *interviu*, 2020 12 18. (Autorės asmeninis archyvas).
13. Dangiras Mačiulis, *interviu*, 2020 07 18. (Autorės asmeninis archyvas).
14. Trimonienė Rūta, *interviu*, 2020 06 23. (Autorės asmeninis archyvas).
15. Vitkus Zigmas, *interviu*, 2020 09 01. (Autorės asmeninis archyvas)

Žiniasklaidos pranešimai / internetiniai šaltiniai

16. „(Ne)atrastas Vilnius: Paminklas John'ui Lennon'ui“, *madeinvilnius.lt*, 2018 m. lapkričio mėn. 24 d.,
<https://madeinvilnius.lt/vilniaus-istorija/neatrastas-vilnius/neatrastas-vilnius-paminklas-johnui-lennonui/>.
17. „2013-ieji paskelbti 1863 metų sukilimo metais“, *lrytas.lt*, 2012 m. gegužės mėn. 22d.,
<https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2012/05/22/news/2013-ieji-paskelbti-1863-metu-sukilimo-metais-5289997/>.
18. „Abraomo Mapu paminklas“, *mvb.lt*,

- <https://kaunas.mvb.lt/kaunozydai/encyclopedia.php?place=mapu&panos=84>.
19. „Antanas Baranauskas“, *spaudos.lt*,
http://www.spaudos.lt/istorija/baranauskas_a.htm.
 20. „Antanas Macijauskas“, *spaudos.lt*,
http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/antanas_macijauskas.html.
 21. „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas Biržuose“, *alkas.lt*, 2014 m. liepos mėn. 4 d.,
<https://alkas.lt/2014/07/04/apie-lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-birzuose/>.
 22. „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2014 m. liepos mėn. 3 d.,
<https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/apie-lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-637609>.
 23. „Arka“ – paminklas vieningai Lietuvai“, *klaipedatravel.lt*,
<https://klaipedatravel.lt/places/arka-paminklas-vieningai-lietuvai/>.
 24. „Atgimimo paminklai Šiaurės Lietuvoje“, *grazitumano.lt*,
http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Atgimimo_paminklai_%C5%A0iau_r%C4%97s_Lietuvoje#.C5.A0iauli.C5.B3_miestas.
 25. „Atidengtas Durbės mūšio paminklas“, *zemaitijospaveldas.eu*, 2016 m. spalio mėn. 3 d., <https://zemaitijospaveldas.eu/lt/atidengtas-durbes-musio-paminklas>.
 26. „Atidengtas paminklas K. Donelaičiui“, *marijampole.lt*,
<https://www.marijampole.lt/naujienos/4/marijampoleje-atidengtas-paminklas-k.-donelaiciui1729>.
 27. „Atidengtas paminklas Lietuvos karaliui Mindaugui“, *delfi.lt*, 2003 m. liepos mėn. 6 d.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/atidengtas-paminklas-lietuvos-karaliui-mindaugui.d?id=2574017>.
 28. „Atminimo skverelis“, *sakiaitic.lt*, <https://www.sakiaitic.lt/lankytinos-vietos/atminimo-skverelis-luksiuose/>.
 29. „Atnaujintame skvere Klaipėdoje iškilmingai atidengtas paminklas Vydūnui“, *delfi.lt*, 2019 m. rugsėjo mėn. 2 d.,
<https://www.delfi.lt/miestai/klaipeda/atnaujintame-skvere-klaipedoje-iskilmingai-atidengtas-paminklas-vydunui.d?id=82133029>.
 30. „Aušra“, *visitsiauliai.lt*, <https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/skulptura-ausra/>.
 31. „Baigėsi savivaldybės organizuota apklausa dėl paminklo-obelisko demontavimo“, *kaisiadorieciams.lt*, 2017 m. balandžio mėn. 8 d.,
<https://www.kaisiadorieciams.lt/baigesi-savivaldybes-organizuota-apklausa-del-paminklo-obelisko-demontavimo/>.
 32. „Bendrai apie fondą“, *jbfund.lt*, <http://jbfund.lt/pradinis/>.
 33. „Biržuose atidengtas paminklas Salaspilio mūšiui atminti“, *lrytas.lt*, 2014 m. liepos mėn. 8 d.,

- <https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2014/07/08/news/birzuose-atidengtas-paminklas-salaspilio-musiui-atminti-3016382>.
34. „Bus įamžinti kovotojų už Lietuvos laisvę žygiai per Baltijos jūrą“, *alkas.lt*, 2011 m. rugpjūčio mėn. 25 d., <http://alkas.lt/2011/08/25/bus-iamzinti-kovotoju-uz-lietuvos-laisve-zygiai-per-baltijos-jura/>.
 35. „Deltuvos (Vilkmergės) mūšio vieta“, *ukmergeinfo.lt*, https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/deltuvos-musio-vieta/.
 36. „Didžiajam karvedžiui Jonui Karoliui Chodkevičiui – 460 metų“, *kretingosmuziejus.lt*, 2020 m. rugpjūčio mėn. 24 d., <http://www.kretingosmuziejus.lt/naujienos/didziajam-karvedziui-jonui-karoliui-chodkeviciui-460-metu>.
 37. „Didžiosios Rinkos aikštė ir paminklas Radviloms“, *kedainiutvc.lt*, <https://www.kedainiutvic.lt/turizmas/lt/objektai/didziosios-rinkos-aikste-ir-paminklas-radviloms>.
 38. „Dr. Jono Basanavičiaus biustas“, *pamatyklietuvoje.lt*, <http://www.krastogidas.lt/objektai/436-dr-jono-basanaviciaus-biustas>.
 39. „Dr. Vinco Kudirkos paminklas“, *sakiaitic.lt*, <https://www.sakiaitic.lt/lankytinos-vietos/dr-vinco-kudirkos-paminklas/>.
 40. „Eišiškių seniūnija“, *salcininkai.lt*, <http://www.salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/apie-rajona/eisiskiu-seniunija/1329>.
 41. „G. Nausėda: „Istorinė atmintis neturėtų būti vieno kurio nors miesto ar savivaldybės sprendimas“, *15min.lt*, 2019 m. liepos mėn. 30 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prezidentas-g-nauseda-kviecia-diskutuoti-apie-nacionaline-atminties-politika-56-1181502>.
 42. „Gedimainaičių stulpai“, *lrs.lt*, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38114&p_k=1.
 43. „Girija“, *vilnijosvartai.lt*, <http://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/girija/>.
 44. „Grafų Antaninos ir Felikso Tiškevičių skulptūros“, *krastogidas.lt*, <http://www.krastogidas.lt/objektai/443-grafu-antaninos-ir-felikso-tiskeviciu-skulpturos>.
 45. „Griškabūdyje pastatytas paminklas J.Jablonskiui“, *alkas.lt*, 2012 m. birželio 18 d., <https://alkas.lt/2012/06/18/griskabudyje-pastatytas-paminklas-j-jablonskiui/>.
 46. „Hermano Zudermano paminklas“, *siluteinfo.lt*, <http://siluteinfo.lt/silutes-krastas/lankomi-objektai/silute/hermano-zudermano-1857-1928-paminklas/>.
 47. „Iniciatyvos“, *lietuvai1000.lt*, <http://www.lietuvai1000.lt/iniciatyvos.htm>.
 48. „Išmintingai statęs Lietuvos valstybingumo rūmą“, *xxiamzius.lt*, 2008 m. sausio mėn. 9 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/09/atmi_01.html.
 49. „Jonas Šliūpas“, *spaudos.lt*, http://spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/jonas_sliupas.html.

50. „Jonavoje bus atidengtas paminklas laisvės kovotojams atminti“, *Jonavos žinios*, <https://www.jonavoszinios.lt/naujiena/jonavoje-bus-atidengtas-paminklas-laisves-kovotojams-atminti>.
51. „Juozas Pavalkis“, *pasvalia.lt*, http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/juozas_pavalkis.html.
52. „Jurbarke atidengiamas paminklas, kokio pasaulyje dar nebuvo“, *lrytas.lt*, 2019 m. liepos mėn. 16 d., <https://www.lrytas.lt/kultura/daile/2019/07/16/news/jurbarke-atidengiamas-paminklas-kokio-pasaulyje-dar-nebuvo-11119382/>.
53. „K. Donelaičio pėdsakas – Panevėžio gimnazijos kieme“, *lrytas.lt*, 2014 m. kovo mėn. 1 d., <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2014/03/01/news/k-donelaicio-pedsakas---panevezio-gimnazijos-kieme-4712173/>.
54. „Kaišiadorių rajono savivaldybės Istorinės atminties įamžinimo komisijos pranešimas“, *kaišiadorys.lt*, 2021 m. liepos mėn. 9 d., <https://kaišiadorys.lt/naujienos/21/kaišiadoriu-rajono-savivaldybes-istorines-atminties-iamzinimo-komisijos-pranesimas:14873>.
55. „Karaliaus Mindaugo paminklas“, *govilnius.lt*, <https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/karaliaus-mindaugo-paminklas>.
56. „Karaliaus Mindaugo paminklas“, *ivilnius.lt*, <http://www.ivilnius.lt/lankytinos-vietos/paminklai/karaliaus-mindaugo-paminklas/>.
57. „Kariuomenės šimtmečio proga – paminklas savanoriams“, *santaka.info*, 2018 m. lapkričio mėn. 26 d., <https://www.santaka.info/?sidx=50769>.
58. „Karūnos“, *zybartuva.lt*, https://www.zybartuva.lt/index.php?cat_id=65&lang=lt.
59. „Kaune atidengiama paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje J. Greimui“, *diena.lt*, 2017 m. gruodžio mėn. 18 d., <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-j-greimui-842441>.
60. „Kaune atidengiamas paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje Algirdui Juliui Greimui“, *delfi.lt*, 2017 m. gruodžio mėn. 18 d., <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-algirdui-julii-greimui.d?id=76670019>.
61. „Kaune atidengtas J. Greimui skirtas paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. gruodžio mėn. 19 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/kaune-atidengtas-j-greimui-skirtas-paminklas-842776>.
62. „Kaune atidengtas paminklas kalbininkui J. Jablonskiui“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. gruodžio mėn. 20 d. <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengtas-paminklas-kalbininkui-j-jablonskiui-842877>.

63. „Kaune bus atidengtas paminklas Lietuvos estrados pradininkui D.Dolskiui“, *tv3.lt*, 2007 m. lapkričio mėn. 6 d.,
<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/kaune-bus-atidengtas-paminklas-lietuvos-estrados-pradininkui-d-dolskiui-n173688>.
64. „Kauniečiai spęs, kur iškils paminklas Jonui Vileišiui“, *sa.lt*, 2017 m. kovo mėn. 15 d., <https://sa.lt/kaunieciai-spres-kur-iskils-jono-vileisio-paminklas/>.
65. „Kauniečiams pristatė originalią A. Mapu skulptūrą“, *diena.lt*, 2018 m. gegužės mėn. 5 d., <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaunieciams-pristate-originalia-mapu-skulptura-862227>.
66. „Kauno Rotušės aikštėje bus statomas paminklas burmistru J.Vileišiui“, *15min.lt*, 2017 m. kovo mėn. 27 d.,
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/kauno-zinios/kauno-rotuses-aiksteje-bus-statomas-paminklas-burmistrui-j-vileisiui-798-774906>.
67. „Kelmėje atidengtas Icchoko Mero paminklas“, *delfi.lt*, 2019 m. kovo mėn. 14 d.,
<https://www.delfi.lt/miestai/siauliai/kelmeje-atidengtas-icchoko-mero-paminklas.d?id=80613267>.
68. „Kelmėje atidengtas paminklas Šaulių sąjungos įkūrėjui V. Putvinskiui“, *diena.lt*, 2019 m. rugsėjo mėn. 21 d.,
<https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/kelmeje-atidengtas-paminklas-sauliu-sajungos-ikurejui-v-putvinskiui-931530>.
69. „Kybartų krašto knygnešiams“, *spaudos.lt*,
http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/kybartu.html.
70. „Kokią žinią mums atneša „Žinia“?“, *bernardinai.lt*, 2010 m. gruodžio mėn. 22 d. (<https://www.bernardinai.lt/2010-12-22-kokia-zinia-mums-atnesa-zinia/>).
71. „Kovų su bolševikais atminties takais“, *etaplus.lt*,
<https://www.etaplus.lt/kovu-su-bolsevikais-atminties-takais>.
72. „Krašto apsaugos ministerija kviečia prisidėti prie Salaspilio mūšio įamžinimo“, *bernardinai.lt*, 2012 m. vasario mėn. 9 d., <https://www.bernardinai.lt/2012-02-09-krasto-apsaugos-ministerija-kviecia-prisideti-prie-salaspilio-musio-iamzinimo/>.
73. „Kultūros viceministrė: nereikėtų skubėti statyti Vyčio paminklą Lukiškių aikštėje“, *delfi.lt / BNS*, 2017 m. sausio mėn. 11 d.,
<https://www.delfi.lt/veidai/kultura/kulturos-viceministre-nereiketu-skubeti-statyti-vycio-paminkla-lukiskiu-aiksteje.d?id=734209>.
74. „Laisvės paminklas Žiežmariuose“, *turizmas.kasiadorys.lt*, 2019 m. liepos mėn. 2 d., <http://turizmas.kasiadorys.lt/ka-veikti/laisves-paminklas-ziezmaruose/>.
75. „Laisvės paminklui Plateliuose sugrąžins buvusį grožį“, *zemaitijosnp.lt*, 2019 m. birželio mėn. 4 d., <http://zemaitijosnp.lt/laisves-paminklui-plateliuose-sugrazins-buvusi-grozi/>.
76. „Lankytinos vietos“ // „Rozalimo šilas“, *rozalimas.lt*,
http://www.rozalimas.lt/?page_id=105.
77. „Lankytinos vietos“, *turizmas.lt*, <https://www.turizmas.lt/lankytinos-vietos/Paminklas-J-Chodkevi%C4%8Diui/173>.

78. „Lankytinos vietos“, *turizmas.lt*, <https://www.turizmas.lt/lankytinos-vietos/Vinco-Kudirkos-paminklas/14469>.
79. „Laukuvos atgimimo paminklai“, *grazitumano.lt*, http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Laukuvos_atgimimo_paminklai.
80. „Lazdynų Pelėda“, *vilnijosvartai.lt*, <http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/lazdynu-peleda/>.
81. „Lietuvių tautos kovos už Lietuvos nepriklausomybę“, *svencioniukrastas.lt*, 2019 m. rugpjūčio mėn. 28 d., https://www.svencioniukrastas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=6892:lietuvi-tautos-kovos-u-lietuvos-nepriklausomyb&catid=833:2019-m-rugpjio-28-d-treadienis-nr621882&Itemid=59.
82. „Lietuvninkų aikštė ir paminklas Martynui Mažvydui“, *kapamatyti.lt*, <https://www.kapamatyti.lt/item/lietuvininku-aikste-ir-paminklas-martynui-mazvydui/>.
83. „Lietuvos nepriklausomybės kovos įamžintos pašto ženkle“, *pamarys.eu*, 2019 m. sausio mėn. 31 d., <http://www.pamarys.eu/lietuvos-nepriklausomybes-kovos-iamzintos-pasto-zenkle/>.
84. „Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Sauginiuose“, *grazitumano.lt*, http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Lietuvos_Nepriklausomyb%C4%97s_paminklas_Sauginiuose.
85. „Lietuvos respublikos monumentų atstatymas: Vytauto Didžiojo paminklas“, *atmintiesvietos.lt*, <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/tekstai/moksliniai-ir-publicistiniai-kaunotyrimai/lietuvos-respublikos-monumentu-atstatymas-vytauto-didziojo-paminklas/>.
86. „Liudviko Lazario Zamenhofo paminklas-biustas“, *atraskdzukija.lt*, <https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/liudviko-lazario-zamenhofo-paminklas-biustas/>.
87. „Maironio sugrįžimo į Raseinius kronika“, *alioraseiniai.lt*, 2017 m. gegužės mėn. 18 d., <http://www.alioraseiniai.lt/maironio-sugrizimo-i-raseinius-kronika/>.
88. „Mažeikių istoriniai paminklai ir memorialinės lentos“, *mke.lt*, http://www.mke.lt/Ma%C5%BEEiki%C5%B3_istoriniai_paminklai_ir_memorialin%C4%97s_lentos.
89. „Meilės miestas Druskininkai: nuo legendų iki kurortinių romanų“, *druskininkai.lt*, <https://druskininkai.lt/naujienos/meiles-miestas-druskininkai-nuo-legendu-iki-kurortiniu-romanu/>.
90. „Memorialas 17-ai sušaudytų pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 - 1940) ministrų“, *ukmerge.info.lt*, https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/memorialas-17-ai-susaudytu-pirmosios-lietuvos-respublikos-1918-1940-ministru/.
91. „Memorialinis paveldas“, *asvejosparkas.lt*, 2009 m. spalio mėn. 3 d., <http://asvejosparkas.lt/?p=447>.

92. „Nepriklausomybės paminklas Degučių kaime“, *zvb.lt*,
http://www.krastotyra.zvb.lt/lt/kulturos_paminklai/istorijos_paminklai/nepriklausomybes_paminklas_deguciu_kaime.html.
93. „Nepriklausomybės paminklas Lazdijuose“, *lazdijumuziejus.lt*,
<http://www.lazdijumuziejus.lt/lt/nepriklausomyb%C4%97s-paminklas-lazdijuose>.
94. „Nuo Žaliojo tilto nukeltos paskutinės sovietinės skulptūros“, *BNS*, 2015 m. liepos mėn. 21 d., <https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/nuo-zaliojo-tilto-nukeltos-paskutines-sovietines-skulpturos-701874>.
95. „Oficialiai pristatyta „Laisvės kario“ skulptūra Kaune – paaiškėjo, kieno veidas puošia Vytį“, *delfi.lt*, 2018 m. liepos mėn. 5 d.,
<https://www.delfi.lt/video/aktualijos/oficialiai-pristatyta-laisves-kario-skulptura-kaune-paaiskejo-kieno-veidas-puosia-vyti.d?id=78506577>.
96. „Pabaisko seniūnija“, *vilnijosvartai.lt*
<http://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/pabaisko-seniunija/>.
97. „Paberžėje bus atkurti 1863-ųjų metų sukilimo ir partizaninių kovų epizodai“, *alkas.lt*, 2013 m. gegužės mėn. 9 d.,
<https://alkas.lt/2013/05/09/paberzeje-bus-atkurti-1863-uju-metu-sukilimo-ir-partizaniniu-kovu-epizodai/>.
98. „Paberžėje paminėtos 1863-ųjų metų sukilimo metinės“, *tv3.lt*, 2013 m. gegužės mėn. 19 d., <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/paberzeje-paminetos-1863-uju-metu-sukilimo-metines-n733970>.
99. „Palangoje atidengiamas paminklas J. Basanavičiui“, *delfi.lt*, 2002 m. balandžio mėn. 24 d., <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/palangoje-atidengiamas-paminklas-jbasanaviciui.d?id=966825>.
100. „Palangos burmistro dr. Jono Šliūpo memorialinė sodyba“, *krastogidas.lt*,
<http://www.krastogidas.lt/objektai/438-palangos-burmistro-dr-jono-sliupo-memorialine-sodyba>.
101. „Paminklai ir skulptūros // Paminklas LDK kunigaikščiui Vyteniui“, *marijampoletic.lt*,
<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-ldk-kunigaiksciui-vyteniui/>.
102. „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt*,
<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-kristijonui-donelaiciui-2/>.
103. „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt*,
<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/j-basanaviciaus-aikste-ir-paminklas-tautai-ir-kalbai-2/>.
104. „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt*,
<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/legendos-ir-pdavimai/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/>.
105. „Paminklai ir skulptūros“, *marijampoletic.lt*,
<https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-vincui-mykolaiciui-putinui-2/>.

106. „Paminklai Lietuvos partizanų apygardoms“ // Molėtų rajono savivaldybė, *genocid.lt*, <http://genocid.lt/centras/lt/2576/a/>.
107. „Paminklai“ // Varėnos rajono savivaldybė, *genocid.lt*, http://genocid.lt/Statiniai/Vietos/Paminklai/Varena_paminklai.htm.
108. „Paminklas „Laisvės šauklys“, *krastogidas.lt*, <http://krastogidas.lt/objektai/619-paminklas-laisves-saukllys>.
109. „Paminklas „Tautai ir kalbai“, *noriuzinoti.lt*, <http://www.noriuzinoti.lt/lt/pavelda/paveldas/88-skulpturos/896-paminklas-tautai-ir-kalbai>.
110. „Paminklas 1918–1920 metų savanoriams“, *xxiamzius.lt*, 2017 m. rugsėjo mėn. 8 d. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/09/08/gkras_02.html.
111. „Paminklas A. Barnauskui“, *minitrips.lt*, <https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-a-baranauskui/>.
112. „Paminklas Baliui Sruogai“, *visitbirstonas.lt*, <https://www.visitbirstonas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-baliui-sruogai/>.
113. „Paminklas Berekui Joselevičiui“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio mėn. 16 d., <https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-berekui-joseleviciui/>.
114. „Paminklas broliams Vileišiams“, *vilniusgo.lt*, 2014 m. lapkričio mėn. 14 d., <http://www.vilniusgo.lt/2018/11/14/paminklas-broliams-vileisiams/>.
115. „Paminklas Cemachui Šabadui“, *govilnius.lt*, <https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/paminklas-cemachui-sabadui>.
116. „Paminklas Chaimui Frenkeliui – pagarbos ženklas jo šeimai, dovana miestui“, *gvf.lt*, 2014 m. rugsėjo mėn. 18 d., <https://gvf.lt/blog/2014/09/18/paminklas-chaimui-frenkeliui-pagarbos-zenklas-jo-seimai-dovana-miestui/>.
117. „Paminklas Chaimui Frenkeliui“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-chaimui-frenkeliui/24980#!>.
118. „Paminklas dailininkui Mstislavui Dobužinskiui“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. liepos mėn. 25 d., <http://www.vilniusgo.lt/2017/07/25/paminklas-dailininkui-mstislavui-dobuzinskiui/>.
119. „Paminklas Durbės mūšiui“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-durbes-musiui/8229>.
120. „Paminklas Frankui Zappai“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-frankui-zappai/11383>.
121. „Paminklas Frankui Zappai“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. spalio mėn. 8 d., <http://www.vilniusgo.lt/2017/10/08/paminklas-frankui-zappai/>.
122. „Paminklas Gintarui Paulioniui atminti“, *krastogidas.lt*, <http://www.krastogidas.lt/objektai/586-paminklas-gintarui-paulioniui-atminti>.
123. „Paminklas J. Chodkevičiui“, *infoskuodas.lt*, <https://www.infoskuodas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-j-chodkeviciui/>.

124. „Paminklas J. Chodkevičiui“, *skuods.lt*,
<http://www.skuods.lt/lt/lankytinos-vietos/14-paminklas-j-chodkeviciui>.
125. „Paminklas John'ui Lennon'ui“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. liepos mėn. 3 d.,
<http://www.vilniusgo.lt/2017/07/03/paminklas-johnui-lennonui/>.
126. „Paminklas Jonui Basanavičiui“, *pamatyklietuvoje.lt*,
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-jonui-basanaviciui/11575>.
127. „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621) Kretingoje“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio mėn. 16d.,
<https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-jonui-karoliui-chodkeviciui-1560-1621-kretingoje/>.
128. „Paminklas kalbininkui Jonui Jablonskiui“, *pamatyklietuvoje.lt*,
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/26428>.
129. „Paminklas Kaune įamžins vyskupą Motiejų Valančių“, *delfi.lt*, 2005 m. rugsėjo mėn. 25 d.,
<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/paminklas-kaune-iamzins-vyskupa-motiej-u-valanciu.d?id=7564961>.
130. „Paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę Pavištytyje“, *geocities.ws*,
<http://www.geocities.ws/kociubaitis/paminklpav.html>.
131. „Paminklas kraštiečiui profesoriui, oftalmologui ir visuomenės veikėjui Petriui Avižoniui Pasvalyje“, *pasvalia.lt*,
<http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/66-paminklas-krastieciui-profesoriui-oftalmologui-ir-visuomenes-veikejui-petriui-avizoniui-pasvalyje>.
132. „Paminklas Lazdynų Pelėdai“, *turizmo-info.lt*,
<http://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-lazdynu-peledai/>.
133. „Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, *pamatyklietuvoje.lt*,
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/1464>.
134. „Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, *turizmo-info.lt*, 2018 m. spalio mėn. 8 d.,
<http://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/>.
135. „Paminklas Lietuvai“, *atraskdzukija.lt*,
<https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/paminklas-lietuvai/>.
136. „Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui“, *pamatyklietuvoje.lt*,
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandrui/11318>.
137. „Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui“, *panevezysinfo.lt*,
<https://www.panevezysinfo.lt/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandrui/>.
138. „Paminklas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui“, *krastogidas.lt*,

- <http://www.krastogidas.lt/objektai/63-paminklas-lietuvos-vardo-paminejimo-tukstantmečiui>.
139. „Paminklas Liudvikui Rėzai Juodkrantėje“, *visitneringa.com*, <http://visitneringa.com/lt/ka-pamatyti/skulpturos-paminklai/paminklas-liudvikui-rezai-juodkranteje/>.
140. „Paminklas M. Giedraičiui ir M. Daukšai“, *sodyboskaime.lt*, <https://sodyboskaime.lt/lankyimos-vietos/paminklas-m-giedraiciui-ir-m-dauksai>.
141. „Paminklas M. K. Čiurlioniui“, *visitplunge.lt*, <https://www.visitplunge.lt/lankyimos-vietos/paminklas-m-k-ciurlioniui/>.
142. „Paminklas Martynui Mažvydui“, *krastogidas.lt*, <http://www.krastogidas.lt/objektai/78-paminklas-martynui-mazvydui>.
143. „Paminklas masinių žudynių aukoms atminti“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio mėn. 17 d., <https://www.vilniusgo.lt/2017/08/17/paminklas-masiniu-zydu-zudyniu-aukoms-atminti-2/>.
144. „Paminklas Motiejui Valančiui (1801–1875) Nasrėnuose“, *kretvb.lt*, 2018 m. spalio mėn. 16 d <https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-motiejui-valanciui-1801-1875-nasrenuose/>.
145. „Paminklas Nobelio premijos laureatui Aaronui Klugui“, *ukmergeinfo.lt*, https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/paminklas-nobelio-premijos-laureatui-aaronui-klugui/.
146. „Paminklas pergalei prieš bermontininkus atminti“, *manokrastas.lt*, 2016 m. vasario mėn. 17 d., <https://www.manokrastas.lt/straipsnis/paminklas-pergalei-pries-bermontininkus-atminti>.
147. „Paminklas Radviloms „Skrynia“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-radviloms-skrynia/7847>.
148. „Paminklas rašytojai Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei Joniškėlyje“, *pasvalia.lt*, <http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/73-paminklas-rasytojai-gabrielei-petkevicaitei-bitei-joniskelyje>.
149. „Paminklas Romain'ui Gary „Berniukas su batu“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio mėn. 2 d., <http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/paminklas-romainui-gary-berniukas-su-batu/>.
150. „Paminklas Tarasui Ševčenkai“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-tarasui-sevcenkai/2479>.
151. „Paminklas Tauragės konvencijai“, *pamatyklietuvoje.lt*, <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-taurages-konvencijai/7779>.
152. „Paminklas Tautos kančioms atminti“, *skouds.lt*, <http://www.skouds.lt/lt/istoriniai-objektai/1142-paminklas-tautos-kancioms-atminti>.
153. „Paminklas Tautos kančioms atminti“, *skouds.lt*,

- <http://www.skouds.lt/lt/istoriniai-objektai/1142-paminklas-tautos-kancioms-atminti>.
154. „Paminklas Vykintui“, *tverai.lt*,
<http://tverai.lt/main/pages/page/paminklas-vykintui>.
155. „Paminklas Vincui Kudirkai“, *govilnius.lt*,
<https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinios-vietos/paminklas-vincui-kudirkai>.
156. „Paminklas Vincui Kudirkai“, *krastogidas.lt*,
<http://krastogidas.lt/objektai/622-paminklas-vincui-kudirkai>.
157. „Paminklas vyskupui Antanui Baranauskui“, *xxiamzius.lt*, 2003 m. liepos mėn. 4 d.,
http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030704/katben_02.html.
158. „Paminklas vyskupui M. Valančiui“, *visitplunge.lt*,
<https://www.visitplunge.lt/lankytinios-vietos/paminklas-vyskupui-m-valanciui/>.
159. „Paminklas Vytautui Didžiajam Raižiuose“, *alytusinfo.lt*,
<https://www.alytusinfo.lt/lankytinios-vietos/paminklas-vytautui-didziajam-raiziuose/>.
160. „Paminklas Vladui Putvinskiui-Pūtviui“, *krastogidas.lt*,
<http://krastogidas.lt/objektai/621-paminklas-vladui-putvinskiui-putviui>.
161. „Paminklas žuvusiems jūrininkams ir nuskendusiems laivams „Albatrosas“, *pamatyklietuvoje.lt*,
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinios-vietos/paminklas-zuvusiems-jurinkams-ir-nuskendusiems-laivams-albatrosas/26031>.
162. „Paminklinis akmuo Lietuvos pasienio policininkams“, *ignalina.info.lt*,
<https://www.ignalina.info/lankytinios-vietos/paminklas-zuvusiems-pasienieciams-linkmenyse/>.
163. „Paminklo projektas Kęstučio apygardos partizanams Tauragėje nuvely“, *XXI a.*, 2009 m. birželio mėn. 12 d.,
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/06/12/mraso_02.html.
164. „Pasvalyje atidengtas paminklas Žygimantui Augustui“, *lrt.lt*, 2018 m. gruodžio mėn. 7 d.,
<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/236859/pasvalyje-atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui>.
165. „Per Anykščius su A. Baranausku“, *bukdetektyvas.lt*,
<http://www.bukdetektyvas.lt/marsrutai/per-anykscius-su-a-baranausku/>.
166. „Pirmojo Kauno burmistro skulptūra bus atidengta nelaukiant valstybės šimtmečio“, *sa.lt*, 2017 gegužės mėn. 9 d., <https://sa.lt/pirmojo-kauno-burmistro-skulptura-bus-atidengta-nelaukiant-valstybes-simtmecio/>.
167. „Plechavičius Povilas“, *kvb.lt*,
<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PLECHAVI%C8IUS%20POVILAS>.
168. „Poeto Prano Vaičiaičio metai“, *aidas.lt*,

- <https://www.aidas.lt/lt/istorija/article/14447-04-04-poeto-prano-vaicaicio-metai>.
169. „Povilo Višinskio paminklas“, *visitsiauliai.lt*, <https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/povilo-visinskio-paminklas/>.
170. „Prezidento pasiūlymai dėl atminimo lentų varžytų savivaldos teises“, *lrytas.lt* / *BNS*, 2019 m. rugsėjo mėn. 4 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/aktualijos/2019/09/04/news/prezidento-pasiulymai-del-atminimo-lentu-varzytu-savivaldos-teises-11698749/>.
171. „Prie televizijos bokšto – paminklas laisvės gynėjams“, *delfi.lt*, 2005 m. birželio mėn. 15 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prie-televizijos-boksto-paminklas-laisves-gynejams.d?id=6902571>.
172. „Profesorius, medicinos daktaras Petras Avižonis“, *spaudos.lt*, http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/petras_avizonis2.htm l.
173. „Protestas dėl laisvės paminklo „Prisikėlimas“ iškėlimo iš miesto centrinės aikštės“, *anyksta.lt*, 2012 m. liepos mėn. 30 d., <http://m.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21133-protestas-del-laisves-paminklo-prisikelimas-iskelimo-is-miesto-centrines-aikstes>.
174. „Sausio 13-osios minėjimas Kauno rajone“, *kaunieciams.lt*, 2017 m. sausio mėn. 5 d., <https://www.kaunieciams.lt/sausio-13-osios-minejimas-kauno-rajone/>.
175. „Sekmadienį minint Valstybės dieną Biržuose bus atidengtas Salaspilio mūši įamžinantis paminklas“, *delfi.lt*, 2014 m. liepos mėn. 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-birzuose.d?id=65218067>.
176. „Senuosiuose Trakuose – naujas paminklas“, *madeinvilnius.lt*, 2018 m. liepos mėn. 22 d., <https://madeinvilnius.lt/naujienos/rajonas/senuosiuose-trakuose-naujas-paminklas/>.
177. „Sintautuose iškils paminklas poetui P. Vaičiaiui“, *lrt.lt*, 2015 m. rugsėjo mėn. 8 d. (<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/22618/sintautuose-iskils-paminklas-poetui-p-vaicaiciui>).
178. „Skulptūra „Karūnos“, *atraskdzukija.lt*, <https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/skulptura-karunos/>.
179. „Skulptūra „Katinas“, *vilniusgo.lt*, 2017 m. rugpjūčio mėn. 2 d., <http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/skulptura-katinas/>.
180. „Skulptūra „Parduotos vasaros“ Pasvalyje“, *pasvalia.lt*, <http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/462-skulptura-parduotos-vasaros-pasvalyje>.
181. „Skulptūra „Prieš vėją“, *visitneringa.lt*, <http://visitneringa.com/lt/kapamatyti/skulptura-pries-veja/>.
182. „Skulptūra „Žinia“ iškils be ekspertų pritarimo“, *15min.lt*, 2010 m. gruodžio mėn. 13 d.,

- <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skulptura-zinia-iskils-be-ekspertu-pritarimo-56-128597>.
183. „Skulptūra „Žinia“ iškils be ekspertų pritarimo“, *15min.lt*, 2010 m. gruodžio mėn. 13 d.,
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skulptura-zinia-iskils-be-ekspertu-pritarimo-56-128597>.
184. „Skulptūra Vytautui Kernagui atminti“, *visitneringa.lt*,
<https://visitneringa.com/lt/ka-pamatyti/skulptura-vytautui-kernagui-atminti/>.
185. „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, *pavb.lt*,
<https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandru/>.
186. „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, *pavb.lt*,
<https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-skirtas-kristijono-donelaicio-300-osioms-gimimo-metinems/>.
187. „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, *pavb.lt*,
<https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/stela-skirta-zydu-labdaros-organizacijos-joint-100-meciui/>.
188. „Sostinėje atidengtas paminklas poetui K. Balmontui“, *delfi.lt*, 2011 m. gegužės mėn. 12 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sostineje-atidengtas-paminklas-poetui-kbalmontui.d?id=45418225>.
189. „Sudargas – miestelis, kuriam giedojo dviejų valstybių gaidžiai“, *suduvosgidas.lt*, 2021 m. birželio mėn. 16 d.,
<https://suduvosgidas.lt/sudargas-miestelis-kuriam-giedojo-dvieju-valstybiu-gaidziai/>.
190. „Susitikime aptarė galimybes pastatyti paminklą Pajevonyje“, *suduvosgidas.lt*, 2019 m. gegužės 31 d.,
<https://suduvosgidas.lt/susitikime-aptare-galimybes-pastatyti-paminkla-pajevonyje/>.
191. „Šalčininkai – Jašiūnai – Rūdnininkai – Rūdninkų giria“, *salcininkai.lt*,
<http://salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/turizmas/salcininkai-jasiunai-rudninkai-rudninku-giria/1444>.
192. „Šalčininkų paminklai“, *arcgis.com*,
<https://www.arcgis.com/apps/MapTour/index.html?appid=0a3ee349216f40f096dbeefcb376e53e>.
193. „Šeduvoje atidengtas paminklas Šeduvos žydams“, *radviliskionaujienos.lt*,
<http://www.radviliskionaujienos.lt/seduvoje-atidengtas-paminklas-seduvos-zydams-1146>.
194. „Šeduvoje buvo atidengtas paminklas miestelyje gyvenusiems žydams“, *kauno.diena.lt*, 2015 m. spalio mėn. 9 d.,
<https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/seduvoje-bus-atidengtas-paminklas-miestelyje-gyvenusiems-zydams-714207>.
195. „Šiauliuose bus atidengta beveik prieš 20 metų sumanyta skulptūra „Aušra“, *delfi.lt*, 2003 m. rugsėjo mėn. 1 d.,

- <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/siauliuose-bus-atidengta-beveik-pries-20-metu-sumanyta-skulptura-ausra.d?id=2794281>.
196. „Šimašius atsakė į Nausėdos kritiką dėl Generolo Vėtros atminimo lentelės“, *delfi.lt*, 2019 m. liepos mėn. 30 d.,
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simasius-atsake-i-nausedos-kritika-del-generolo-vetros-atminimo-lenteles.d?id=81865203>.
197. „Šveicarija, „Rudens mozaika“ 2018“, *youtube.lt*, 2018 m. rugsėjo mėn. 9 d.,
<https://www.youtube.com/watch?v=ueDdt311dqU&feature=share>.
198. „Švenčionių rajone atidengtas lietuvių statytas paminklas broliams Pilsudskiams“, *diena.lt*, 2017 m. balandžio mėn. 29 d.,
<https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/svencioniu-rajone-atidengtas-lietuviu-statytas-paminklas-broliams-pilsudskiams-809434>.
199. „Šviesuliai. Patriotų kaimas turėjo ir generolą, ir poliglota“, *panskliautas.lt*, 2018 m. kovo mėn. 23 d.,
<http://panskliautas.lt/sviesuliai-patriotu-kaimas-turejo-ir-generola-ir-poliglota-nuotraukos>.
200. „Telšiuose istorinę žemaičių pergalę įprasmino paminklas Durbės mūšiui“, *pasauliolietuvis.lt*,
<https://pasauliolietuvis.lt/telsiuose-istorine-zemaiciu-pergale-iprasmino-paminklas-durbes-musiu/>.
201. „Už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę Plungės krašte“, (stendas), *lndm.lt*,
<https://www.lndm.lt/wp-content/uploads/2016/12/21-stendas72.compressed.pdf>.
202. „Užsienio žiniasklaida atsigrėžė į Generolo Vėtros istoriją: „taip Lietuvoje atrodo neigimas“, *lrt.lt*, 2019 m. rugpjūčio mėn. 12 d.,
<https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1087499/uzsienio-ziniasklaida-atsigreze-i-generolo-vetros-istorija-taip-lietuvoje-atrodo-neigimas>.
203. „V.Kudirkos paminklas Vilniuje turėtų būti atidengtas pora mėnesių vėliau nei planuota“, *delfi.lt*, 2009 m. kovo mėn. 30 d.,
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vkudirkos-paminklas-vilniuje-turetu-buti-atidengtas-pora-menesiu-veliau-nei-planuota.d?id=21239039>.
204. „Vilniaus koalicijos programa: svarbiausių pokyčių kryptys“, *vilnius.lt*, 2019 m. balandžio mėn. 11 d.,
<https://vilnius.lt/wp-content/uploads/2019/04/Vilniaus-koalicijos-programa.pdf>.
205. „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *15min.lt*, 2018 m. vasario mėn. 8 d.,
<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams-1104-923054>.
206. „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *lrt.lt*, 2018 m. vasario mėn. 8 d.,
<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/202643/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams>.

207. „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, *vz.lt*, 2018 m. vasario mėn. 8 d.,
<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/02/08/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams>.
208. „Vilniuje atidengtas paminklas Dž. Lenonui“, *alkas.lt*, 2015 m. gegužės mėn. 22 d., <https://alkas.lt/2015/05/22/vilniuje-atidengtas-paminklas-dz-lenonui/>.
209. „Vilniuje atidengus paminklą Kovo 11-ajai, pasigesta paminklo laisvės kovotojams“, *Irytas.lt*, 2011 m. sausio mėn. 8 d.,
<https://www.irytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2011/01/08/news/vilniuje-atidengus-paminkla-kovo-11-ajai-pasigesta-paminklo-laisves-kovotojams-nuotraukos-video-papildyta--5595341/>.
210. „Vilniuje atidengus paminklą Kovo 11-ajai, pasigesta paminklo laisvės kovotojams“, *15min.lt*,
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniuje-atidengus-paminkla-kovo-11-ajai-pasigesta-paminklo-laisves-kovotojams-56-132271>.
211. „Vilniuje susirinkus miniai žmonių atidengtas paminklas Jonui Basanavičiui“, *15min.lt*, 2018 m. lapkričio mėn. 23 d.,
<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-susirinkus-miniai-zmoniu-atidengtas-paminklas-jonui-basanaviciui-1104-1064064>.
212. „Vytauto Didžiojo laisvės dvasia atgimė Tūbinėse“, *tubiniuistorija.ll*,
<https://tubiniuistorija.lt/paveldas/paminklo-atstatymas>.
213. „Vytauto Didžiojo paminklai“, *lietuviai.lt*,
https://lietuvai.lt/wiki/Vytauto_Did%C5%BEiojo_paminklai.
214. „Vytauto paminklas“, *lietuvoskurortai.lt*,
<https://www.lietuvoskurortai.lt/lankytinos-vietos/vytauto-paminklas/>.
215. „Zarasų rajono kultūros paveldas“, *zarasumuziejus.lt*,
(http://www.zarasumuziejus.lt/?page_id=706).
216. „Zarasų rajono kultūros paveldas“, *zarasumuziejus.lt*,
http://www.zarasumuziejus.lt/?page_id=706.
217. „Zarasuose atidengtas paminklas Holokausto aukoms atminti“, *lzb.lt*, 2019 m. spalio mėn. 30 d., <https://www.lzb.lt/2019/10/30/zarasuose-atidengtas-paminklas-holokausto-aukoms-atminti/>.
218. „Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę: 1918-1928-2018“, *merkinesmuziejus.lt*, 2018 m. rugpjūčio mėn. 22 d.,
<http://www.merkinesmuziejus.lt/naujienos/params/post/1586577/zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe-1918-1928-2018>.
219. Akmenytė-Ruzgienė Vilma, „Lietuvos valstybės simboliai“ // „Dvigubas kryžius“, *lrs.lt*,
https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38115&p_k=1.
220. Aksomaitienė Edita, „Ištepliotas Chaimo Frenkelio paminklas“, *skrastas.lt*, 2019 m. spalio mėn. 8 d.,
<https://www.skrastas.lt/teisetvarka/istepliotas-chaimo-frenkelio-paminklas>.

221. Augustaitytė Rugilė, „Kritikuoja sprendimą nugriauti P. Cvirkos paminklą: tai visiškai menko kultūros supratimo ženklas“, *diena.lt*, 2012 m. lapkričio mėn. 19 d.,
<https://m.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/kritikuoja-sprendima-nugriauti-p-cvirkos-paminkla-tai-visiskai-menko-kulturos-supratimo-zenklas-1052060>.
222. Ažubalis Audronius, Kasčiūnas Laurynas, „Įstatymo dėl draudimo propaguoti komunizmą bei kitas totalitarines santvarkas viešuosiuose objektuose projekto pristatymas“ (spaudos konferencija, Vilnius 2017 m. gruodžio mėn. 4 d.),
<https://www.youtube.com/watch?v=UkLnRz2uza8>.
223. Bacevičius Romas, „Kaune – paminklas ir konferencija Vydūnui“, *xxiamzius.lt*, 2018 m. birželio mėn. 8 d.,
<http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2018/06/08/zvil.html>.
224. Baltakis Jonas, „Tremtiniai nė akimirkai neprarado Vilties sugrįžti“, *mignalina.lt*, 2016 m. lapkričio mėn. 10 d.,
<https://www.mignalina.lt/2016/11/10/tremtiniai-ne-akimirkai-neprarado-vilties-sugrizti/>.
225. Baronienė Daiva, „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, *anyksta.lt*, 2012 m. liepos mėn. 25 d.,
<http://www.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21056-anyksciu-centre-nebeliks-prisikelimo>.
226. Baronienė Daiva, „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, *anyksta.lt*, 2012 m. liepos mėn. 25 d.,
<http://www.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21056-anyksciu-centre-nebeliks-prisikelimo>.
227. Benetis Edmundas, „Kaip Palangai įamžinti grafų giminę“, *ve.lt*, 2009 m. gruodžio mėn. 3 d.,
<https://ve.lt/naujienos/nuomones/nuomones/kaip-palangai-iamzinti-grafu-gimine-62018>.
228. Beniušis Vaidotas, „Nidoje atidengta skulptūra prancūzų filosofui J. P. Sartre'ui įamžinti 1965 metų viešnagė“, *15min.lt*, 2018 m. birželio mėn. 21 d.,
<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/nidoje-atidengta-skulptura-prancuzu-filosofui-j-p-sartre-ui-iamzinti-1965-metu-viesnage-1104-990544>.
229. Grigaliūnaitė Violeta, „Paminklą P. Cvirkai žada nukelti „jau greitai“, rašytojo anūkas tikras – tai verslo interesai“, *15min.lt*, 2021 m. gegužės mėn. 31 d.,
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vel-prisimintas-paminklas-petru-i-cvirkai-zada-nukelti-jau-greitai-56-1512296>.
230. Gudavičiūtė Dalia, „Jono Basanavičiaus paminklo konkursas – lyg kvailių komedija“, *lrytas.lt*, 2017 m. gegužės mėn. 17 d.,
<https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2017/05/17/news/jono-basanaviciaus-paminklo-konkursas-lyg-kvailiu-komedija-1205976>.
231. Gudžiūnas Sigitas, „Maironio parkas tapo puošmena ir susibūrimo vieta“, *xxiamzius.lt*, 2012 m. spalio mėn. 19 d.,
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/10/19/fondasa_05.html.

232. Irmantienė Lėja, „Paskelbti meninių akcentų plenero-konkurso „(Ne)atrasti Šiauliai“ nugalėtojai“, *snaujienos.lt*, 2017 m. birželio mėn. 29 d., <http://www.snaujienos.lt/miesto-gyvenimas/34493-paskelbti-meniniu-akcentu-plenero-konkurso-ne-atrasti-siauliai-nugaletojai.html>.
233. Jackevičius Mindaugas, „J. Ivanauskaitę primins katinas“, *delfi.lt*, 2009 m. rugsėjo mėn. 25 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jivanauskaite-primins-katinas.d?id=24230460>.
234. Jačauskas Ignas, „Vyčio autoriai Lukiškių memorialo konkursą apskundė Aukščiausiajam Teismui“, *15min.lt*, 2021 sausio mėn. 30 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vycio-autoriai-lukiskiu-memorialo-konkursu-apskunde-auksciausiajam-teismui-56-1448224>.
235. Januševičius Alvydas, „Šiauliuose jau stovi paminklas fabrikantui Ch.Frenkeliui – su skrybėle ir be raudonų padų“, *15min.lt*, 2014 m. rugsėjo mėn. 17 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/siauliuose-jau-stovi-paminklas-fabrikantui-ch-frenkeliui-su-skrybele-ir-be-raudonu-padu-582-453925>.
236. Javaitytė Skirmantė, „Iškilių Kaune gimusių žydų pavardės žino visas pasaulis“, *kasvyksta.lt*, 2020 m. rugpjūčio mėn. 25 d., <https://kaunas.kasvyksta.lt/2020/08/25/kultura/iskiliu-kaune-gimysiu-zydu-pavardes-zino-visas-pasaulis/>.
237. Junevičius Jonas, „Paminklas, prieš 25-erius metus vienijęs tautą“, *anyksta.lt*, 2018 m. liepos mėn. 24 d., <http://www.anyksta.lt/simtas-istorij/59908-paminklas-pries-25-erius-metus-vienij-s-tauta>.
238. Juodzeičienė Loreta, „Kalvarijoje pagerbtas knygnešių atminimas“, *lrytas.lt*, 2014 m. rugsėjo mėn. 14 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2014/09/14/news/kalvarijoje-pagerbtas-knygnesiu-atminimas-4583869>.
239. Jurbarko savivaldybės informacija, „Sinagogų aikštės memorialas Jurbarke – žydų ir lietuvių bendrai istorijai“, *bernardinai.lt*, 2019 m. liepos mėn. 20 d., <https://www.bernardinai.lt/2019-07-20-sinagogu-aikstes-memorialas-jurbarke-zydu-ir-lietuviu-bendrai-istorijai/>.
240. Jurčenkaitė Indrė, Tracevičiūtė Roberta, „Pasikeitus valdžioms, pristabdomas paminklo A. Smetonai įgyvendinimas“, *15min.lt*, 2021 m. kovo mėn. 12 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pasikeitus-valdzioms-stabdomas-paminklo-a-smetonai-igyvendinimas-56-1469090>.
241. Kanopkaitė Rūta, „Miestas gavo dovanų Motiejaus Valančiaus paminklą“, *kauno.diena.lt*, 2005 m. balandžio mėn. 13 d., <https://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/miestas-gavo-dovanu-motiejaus-valanciaus-paminkla-27257>.
242. Kazlauskienė Donata, „Telšiuose atidengtas unikalus paminklas tremties aukoms“, *diena.lt*, 2016 m. birželio mėn. 14 d.,

- <https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/telsiuose-atidengtas-unikalus-paminklas-tremties-aukoms-755307>.
243. Kažemėkaitytė Jolanta, „Prie paminklo B. Buračiui veda lietuviškų juostų takai“, *delfi.lt*, 2011 m. rugpjūčio mėn. 2 d.,
<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/prie-paminklo-bburacui-veda-lietuvisku-juostu-takai.d?id=48170891>.
244. Kelmės rajono savivaldybės administracijos informacija, „Tytuvėnus puošia Sofijos Romerienės paminklas“, *regionunaujienos.lt*, 2016 m. spalio mėn. 4 d.,
<https://www.regionunaujienos.lt/tytuvėnus-puosia-sofijos-romerienes-paminklas/>.
245. Kesminė Virginija, „Klaipėdoje atidengtas paminklas Vydūnui“, *alkas.lt*, 2019 m. rugsėjo mėn. 1 d.,
<https://alkas.lt/2019/09/01/klaipėdoje-atidengtas-paminklas-vydunei/>.
246. Kybartaitė Justina, „Šiauliai 1918 – 2017: mieste šimtas meno kūrinių. D. Striogaitė apie P. Višinskio paminklo Šiauliuose istoriją“, *snaujienos.lt*, 2017 m. rugpjūčio 11 d.,
<http://www.snaujienos.lt/siauliai-780/34860-siauliai-1918-2017-mieste-simtas-meno-kuriniu-d-striogaite-apie-p-visinskio-paminklo-siauliuose-istorija.html>.
247. Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.
248. Kurowska Aneta, „Ką reiškia pastoliai prie Petro Cvirkos paminklo?“, *madeinvilnius.lt*, 2021 m. lapkričio mėn. 11 d.,
<https://madeinvilnius.lt/naujienos/miestas/ka-reiskia-pastoliai-prie-petro-cvirkos-paminklo/>.
249. Kvietkauskas Mindaugas, „Ar nugriautas tik Cvirka?“, *15min.lt*, 2020 m. lapkričio mėn. 20 d.,
<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/mindaugas-kvietkauskas-ar-nugriautas-tik-cvirka-285-1600784>.
250. Lankininkaitė Rūta, „Paminklas P. Vaičiaičiui – paminklas ne tik poetui“, *bernardinai.lt*, 2013 m. rugsėjo mėn. 21 d.,
<https://www.bernardinai.lt/2013-09-21-paminklas-p-vaicaiciui-paminklas-ne-tik-poetui/>.
251. Laurinavičienė Beatričė, „Kovos laukas – Lukiškių aikštė“, *vz.lt*, 2018 m. balandžio mėn. 30 d.,
<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/04/30/kovos-laukas--lukiskiu-aikste>.
252. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras,
<http://www.genocid.lt/centras/lt/765/a/>.
253. Lietuvos Nepriklausomybės paminklas, *sartai.info.lt*,
<http://www.sartai.info/zemelapis/nepriklausomybes%20paminklas.html>.
254. Maišiagalos piliakalnis ir paminklas kunigaikščiui Algirdui“, *exploretakai.lt*,
<https://exploretakaivilnius.lt/lt/pilys-ir-piliavietes/maisiagalos-piliakalnis-ir-paminklas-kunigaiksciui-algirdui>.

255. Mažeikaitė Kristina, „Jurgos Ivanauskaitės atminimą saugos akmeninis katinas“, *15min.lt*, 2009 m. rugsėjo mėn. 25 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/jurgos-ivanauskaites-atminima-saugos-akmeninis-katinas-papildyta-nuotraukos-56-57717>.
256. Paminklai“ // Molėtų rajono savivaldybė, *genocid.lt*, http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Moletai_paminklai.htm#Dubingi_u.
257. Pavyzdžiui: „Memorialinis kompleksas Antanui Kraujeliui atminti – paminklas visiems Lietuvos partizanams“, *etaplus.lt*, 2019 sausis, <https://www.etaplus.lt/memorialinis-kompleksas-antanui-kraujeliui-atminti-paminklas-visiems-lietuvos-partizanams>.
258. Platūkytė Domantė, „Ukmergė ir toliau negirdi raginimų nukelti paminklą žydus naikinusiam partizanui Krikštaponiui“, *lrt.lt*, 2021 m. birželio mėn. 15 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1431382/ukmerge-ir-toliau-negirdi-raginimu-nukelti-paminkla-zydus-naikinusiam-partizanui-krikstaponiui>.
259. Radzevičiūtė Edita, „Iškilingai atidengtas J. Vileišio paminklas“, *kauno.diena.lt*, 2017 m. liepos mėn. 6 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/iskilingai-atidengtas-j-vileisio-paminklas-819158>.
260. Raginytė Lina, „Iškilingai atidengtas paminklas Lietuvos laisvės gynėjams“, *mignalina.lt*, 2016 m. liepos mėn. 4 d., <https://www.mignalina.lt/2016/07/04/iskilingai-atidengtas-paminklas-lietuvos-laisves-gynejams/>; http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/09/03/gkras_05.html.
261. Skučaitė Virginija, „Žydiškojo Kauno ikona, mėgusi kurti Aleksote“, *kauno.diena.lt*, 2018 m. vasario mėn. 24 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/zydiskojo-kauno-ikona-megusi-kurti-aleksote-852361>.
262. Smolienė Agnė, Milkova Vaida, „Vytauto Didžiojo paminklas – propagandos įrankis“, *kauno.diena.lt*, 2015 m. balandžio mėn. 20 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/paminklas-propagandos-irankis-686441>.
263. Srėbaliėnė Audrė, Žydų skaudulių persunktas vietas Žemaitijoje noriai aplanko net vestuviniškai“, *lrytas.lt*, 2019 m. rugpjūčio mėn. 5 d., <https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2019/08/05/news/nepaprastas-sodas-zemaitijoje-sustoja-net-vestuviniškai-paskaityti-uzrasu-ant-obuoliu-11368011/>.
264. Stepanovaitė Vaida, „Konkursas paminklui kaip paminklas konkursui“, *artnews.lt*, 2017 m. sausio mėn. 23 d., <https://artnews.lt/konkursas-paminklui-kaip-paminklas-konkursui-40338>.
265. Šakienė Jurgita, „Kaune pristatytas „Laisvės karys“: paaiškėjo, kieno veidas parinktas raiteliui“, *kauno.diena.lt*, 2018 m. liepos mėn. 5 d.,

- <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/finalinis-akordas-atidengtas-laisves-karys-871452>.
266. Šapoka Kęstutis, „Susvetimėjusios istorijos grimasos (apie paminklą V.Kudirkai Vilniuje ir kitus monumentus viešosiose erdvėse)“, *lrytas.lt*, 2009 m. spalio mėn. 20 d.,
<https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2009/10/20/news/susvetimejusios-istorijos-grimasos-apie-paminkla-v-kudirkai-vilniuje-ir-kitus-monumentus-viesosiose-erdvесе--3142169/>.
267. Šiuparys Gintaras, „Šeduvos pakraštyje atgims žudikų sunaikintas žydų miestelis“, *lrytas.lt*, 2018 m. gegužės mėn. 4 d.,
<https://www.lrytas.lt/bustas/architektura/2018/05/04/news/seduvos-pakrastyje-atgims-zudiku-sunaikintas-zydu-miestelis-6183712/>.
268. Šiuparis Gintaras, „Šiauliai atsikratė obelisko sovietų kariams“, *lrytas.lt*, 2019 m. gruodžio mėn. 5 d.,
<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/12/05/news/siauliai-atsikrate-obelisko-sovietu-kariams-12803492/>.
269. *Tvbokstas.lt*, <https://tvbokstas.lt/ka-pamatyti/>.
270. Valatkienė Lilija, „Pasityčiojimas iš paminklo patriarchui – išdidintas ir su romėniška toga“, *delfi.lt*, 2017 m. vasario mėn. 17 d.,
<http://www.delfi.lt/veidai/kultura/pasityciojimas-is-paminklo-patriarchui-isdidintas-ir-su-romeniska-toga.d?id=70399730>.
271. Vaškevičius Algis, „Paminklas 1918–1920 metų savanoriams“, *XXI amžius* 34 (2251), 2017,
(http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/09/08/gkras_02.html).
272. Vertelka Bronius, „Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu“, *xxiamzius.lt*, 2013 m. gegužės mėn. 24 d.,
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html.
273. Vertelka Bronius, „Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu“, *xxiamzius.lt*, 2013 m. gegužės mėn. 24 d.,
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html.
274. Vyšniūnas Algis, „Kas gali paneigti, kad diskusija apie heraldinį simbolį yra būdas išvengti paminklo pokario rezistencijai“, *tiesos.lt*, 2019 m. rugsėjo mėn. 29 d.,
<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/algis-vysniunas.-kas-gali-paneigti-kad-diskusija-apie-hieraldini-simboli-yr>.
275. Ziabkus Alvydas, „Okupantų simboliai Lietuvoje tapo vertybe: užsimojus atsikratyti paminklo su draudžiamais ženklais – netikėta kliūtis“, *lrytas.lt*, 2021 m. gegužės mėn. 11 d.,
<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2021/05/11/news/okupantu-simboliai-lietuvoje-tapo-vertybe-uzsimojus-atsikratyti-paminklo-su-draudziamais-zenklais-netiketa-kliutis-19315855/>.
276. Ziabkus Alvydas, „Tiškevičių garbei Palangoje atkurta grafų alėja“, *lrytas.lt*, 2017 m. gegužės mėn. 26 d.,

- <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2017/05/26/news/tiskeviciu-garbei-palangoje-atkurta-grafu-aleja-1420167/>.
277. Žalnierukynaitė Kristina, „Paminklas sukilėliams atvežtas į Pajevonį“, *santaka.info*, 2019 m. birželio mėn. 10 d., <https://www.santaka.info/?sidx=53241>.
278. Žalnierukynaitė Kristina, „Paminklas sukilimui atminti stovi, liko sutvarkyti aplinką“, *santaka.info*, 2019 m. lapkričio mėn. 11 d., <https://www.santaka.info/?sidx=55214>.
279. Žukovskis Andrėjus, „Sostinėje atidengtas paminklas T. Ševčenkai“, *kauno.diena.lt*, 2011 m. rugsėjo mėn. 4 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/sostineje-atidengtas-paminklas-tsevcenkai-277720>.

Knygos

280. Abousnnouga Gill, Machin David, *The Language of War Monuments*, London: Bloomsbury Academic, 2013.
281. Aleksandrovič Volodymyr, Ragauskienė Raimonda (sud.), *Kunigaikščiai Radvilos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015.
282. Anderson Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
283. Antanavičiūtė Rasa, *Menas ir politika: Vilniaus viešosiose erdvėse*, Vilnius: Lapas, 2019.
284. Barthes R., *Realumo efektas*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.
285. Barthes Roland, *Teksto malonumas*, Vilnius: Vaga, 1991.
286. Berger Peter L., Luckmann Thomas, *Socialinis tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999.
287. Beržiūnas Valentinas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo tapatybiniai veiksniai*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.
288. Bhabha Homi K., *Nation and Narration*, London, New York: Routledge, 1990.
289. Bogner Alexander, Littin Beate, Menz Wolfgang, *Interviewing Experts*, London: Palgrave Macmillan, 2005.
290. Briedis Laimonas, *Vilnius: savas ir svetimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2010.
291. Bumblauskas Alfredas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005.
292. Campbell David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
293. Daugirdaitė-Sruogienė Vanda, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vyturys, 1990.

Disertacijos / magistro darbai

294. *Enciklopedinis žinynas, Lietuvos valdovai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
295. Fairclough Norman, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London: Routledge, 2010.

296. Fischer Frank, Forester John (eds.) *The argumentative turn in policy analysis and planning*, Durham, NC: Duke University Press, 2002.
297. Foucault Michel, *The Archeology of Knowledge*, New York: Vintage Books, 1972.
298. Fujii Lee A., *Interviewing in Social Science Research: A Relational Approach*, London: Routledge, 2017.
299. Gaižutytė-Filipaviečienė Žilvinė, Rubavičius Vytautas, *Nacionalinis tapatumas medių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
300. Geertz Clifford, *Kultūrų interpretavimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
301. Giddens Anthony, *Modernity and Self-Identity*, Redwood City: Stanford University Press, 1991.
302. Gillian Rose, *Visual Methodologies: an Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage, 2007.
303. Given Lisa M. (eds.), *Typological Analysis*, London: Sage, 2008.
304. Greimas A. J., *Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
305. Greimas Algirdas J., *Struktūrinė Semantika*, Vilnius: Baltos lankos, 2012.
306. Grigas Romualdas, *Lietuvių tapatybė ir Europa istoriosofinis aspektas*, Vilnius: Versmė 2016.
307. Gudavičius Edvardas, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
308. Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *The Phenomenology of Mind*, Dover: Philosophical classics, 2003.
309. Hopf Ted, *Social Construction of International Politics, Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2002.
310. Jakniūnaitė Dovilė, *Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.
311. Jakobson Roman, *Lingvistika ir poetika*, Baltos lankos, 2004.
312. Kirkienė Genutė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV-XVI a.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
313. Koselleck Reinhart, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*, Redwood City: Stanford University Press, 2002.
314. Kress Gunther, Leeuwen Theo van, *Reading Images. The Grammar of Visual Design*, London and New York: Routledge, 2006.
315. Kučinskaitė Justina, *Vilniaus skulptūros viešojoje erdvėje sampratos pokyčiai po 1990-ųjų*, (magistro darbas), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.
316. Kvale Steinar, *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, London: Sage, 1996.
317. Kwai Anna A., *Solomon Islanders in World War II*, Australia: ANU Press, 2017.
318. Medišauskienė Zita, Staliūnas Darius, *1863-1864 m. sukilimas: istorija ir atmintis*, Vilnius: LII, 2016.

319. Mikalajūnė Eglė, Antanavičiūtė R. (sud.) *Vilniaus paminklai. Kaitos istorija*, Vilnius: VDA leidykla, 2012.
320. Mottier Veronique, *Naratives of National Identity: Sexuality, Race and the Swiss Dream of Order*, University of Geneva Department of Political Science, 1999.
321. Nastopka Kęstutis, *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010.
322. Neumann Iver B., *Uses of the Other: The East in European Identity Formation*, Mineapolis: University of Minnesota Press, 1998.
323. Paulauskas Kęstutis, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
324. Putinaitė Nerija, *Trys lietuviškosios Europos: tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje*, Vilnius: Naujasis židinys-aidai, 2014.
325. Rabinow Paul, Sullivan William M., (eds.) *Interpretive social science*, Berkeley: University of California, 1979.
326. Safronovas Vasilijus, *Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX a. Klaipėdos atvejo tyrimas*, (daktaro disertacija), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010.
327. Said Edward W., *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006.
328. Schmitt Carl, *The Concept of the Political: Expanded Edition*, Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 2007.
329. Schwartz-Shea Peregrine, Yanow Dvora, *Interpretive Research design: Concepts and Processes*, New York, London: Routledge, 2012.
330. Seidman Irwing, *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*, New York: Teachers College Press, 2006.
331. Sirutavičius Vladas, Staliūnas Darius (sud.), *Nacionalizmas ir emocijos: Lietuva ir Lenkija XIX-XX a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001.
332. Smith Anthony D., *National identity*, London: Penguin Books, 1991.
333. Statulevičiūtė-Kaučikienė Rūta, *Memorialas kovotojams už Lietuvos laisvę Lukiškių aikštėje Vilniuje: konkuruojančių diskursų analizė*, (magistro darbas) Vilnius: Vilniaus universitetas, 2021.
334. Šapoka Adolfas, *Lietuvos istorija*, Kaunas: Šviesa, 1936.
335. Trimonienė Rūta, *Paminklai Lietuvos sovietinio genocido aukoms ir rezistencijos dalyviams atminti*, (magistro darbas), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006.
336. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2017.
337. Wang Zheng, *Memory Politics, Identity and Conflict*, London: Palgrave Macmillan, 2018.
338. Wittgenstein Ludwig, *Pastabos apie psichologijos filosofiją*, Vilnius: Kitos knygos, 2018.

339. „Dėl paminklo Kęstučio apygardos partizanams Tauragėje“, *Tremtinys* 13, 2003 m. kovo mėn. 30 d.
340. Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva, „Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007. p. 14–31.
341. Aleksandravičius Egidijus, „Lost in freedom: competing historical grand narratives in post-soviet Lithuania“, *Darbai ir dienos* 60, 2013, p. 319–338.
342. Andrijauskas Antanas, „Searching for Lithuanian Identity Between East and West“ in Savicka A. (sud.), *Lithuania: Identity and Values Lithuanian Philosophical Studies*, Washington (D.C.): The Council for Research in Values and Philosophy, 2007, p. 53–79.
343. Ater Renée, „Slavery and Its Memory in Public Monuments“, *American Art* 1 (24), 2010, p. 20–23.
344. Atkinson David, Cosgrove Denis, „Urban Rhetoric and Embodied Identities: City, Nation, and Empire at the Vittorio Emanuele II Monument in Rome, 1870–1945“, *Annals of the Association of American Geographers* 1 (88), 1998, p. 28–49.
345. Auerbach Yehudith, „The Reconciliation Pyramid: A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts“, *Political Psychology* 2 (30), 2009, p. 291–318.
346. Bellentani F., „Relocating the Past: The Case of the Bronze Soldier of Tallinn“, *A Transdisciplinary Journal* 7, 2018, p. 131–149.
347. Bellentani F., „The multiple meanings of monuments in transitional societies: The case of Estonia“, *Semiotics, Communication and Cognition* 24, 2021, p. 33–44.
348. Bellentani Federico, Mario Panico, „The meanings of monuments and memorials: Toward a semiotic approach“, *Punctum. International Journal of Semiotics* 2 (1), 2016, p. 28–46.
349. Benton-Short Lisa, „Politics, Public Space and Memorials: The Brawl Mall on the Mall“, *Urban Geography* 4 (27), 2006, p. 297–329.
350. Buhr Renee, Fabrykant Marharyta S., Hoffman Steven M., „The Measure of a Nation: Lithuanian Identity in the New Century“, *Journal of Baltic Studies* 2 (45), 2014, p. 143–168.
351. Buivydas Rimantas, „Viešųjų erdvių transformacija Lietuvos miestuose“, *Logos* 66, 2011, p. 132–141.
352. Carter M. Phillip, „National narratives, institutional ideologies, and local talk: The discursive production of Spanish in a ‚new‘ US Latino community“, *Language in Society* 43, 2014, p. 209–240.
353. Citvarienė Daiva, „Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje“, *Darbai ir dienos* 49, 2008, p. 165–195.
354. Confino Alan, „The nation as a local metaphor: Heimat, national memory and the German Empire, 1871-1918“, *History and Memory* 1 (5), 1993, p. 42–86.

355. Čepaitienė Rasa „Miestas kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai“ in Nikžentaitis Alvydas (sud.), *Atminties daugiasluksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 57–86.
356. Čepaitienė R. „Nacionalinis pasakojimas versus lokali istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“ in Nikžentaitis A. (sud.), *Atminties daugiasluksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 229–264.
357. Čepaitienė R., „Nuo monumento prie smūtkelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5 (14), 2005, p. 171–188.
358. Čiočytė Dalia, „Religinė ir tautinė tapatybė Antano Baranausko poetinėje autorefleksijoje“, *Literatūra* 48, 2006, p. 97–104.
359. Čiočytė Dalia, „Vladislavo Sirokoslės poema Margiris: archetipiniai poetinės struktūros bruožai“, *Literatūra* 56 (1), 2014, p. 31–39.
360. Daukšas Darius, „Tarp savimonės ir kilmės: lietuviškumo konstravimas atsikuriančioje Lietuvoje 1988–1993 m.“, *Lituanistica* 1 (115), 2019, p. 1–11.
361. Dementavičius J., „Lituania Restituta: paminklo supolitininimo ir nupolitininimo aspektai posovietinėje Lietuvoje“ in Lopata Raimundas, Dementavičius J. (sud.), *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 350–380.
362. Dementavičius Justinas, „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiško klausimu“, in Radžvilas V. (sud.), *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 91–112.
363. Devereaux Mary, „Protected Space: Politics, Censorship, and the Arts“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 2 (51), 1993, p. 207–215.
364. Foote Kennteh E., Toth Attila, Arvay Anett, „Hungary After 1989: Inscripting a New Past on Place“, *The Geographical Review* 3 (90), 2000, p. 301–334.
365. Forest Benjamin, Johnson Juliet, „Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow“, *Annals of the Association of American Geographers* 3 (92), 2002, p. 524–547.
366. Girkontaitė Agnė, „Struktūros ir veikėjo santykis diskurso analizėje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (42), 2018, p. 45–72.
367. Glasersfeld Ernst von, „An Exposition of Constructivism: Why Some Like It Radical“, *Journal for Research in Mathematics Education* 4, 1990, p. 19–29, 195–210.
368. Grant Bruce, „New Moscow Monuments, or, States of Innocence“, *American Ethnologist* 2 (28), 2001, p. 332–362.
369. Hague Euan, Sebest Edward H., „The Jefferson Davis Highway: Contesting the Confederacy in the Pacific Northwest“, *Journal of American Studies* 2 (45), 2011, p. 281–301.
370. Yanow Dvora, Schwartz-Shea Peregrine, „Reading and Writing as Method: in Search for trustworthy texts“ in Ybema Sierk, Yanow D., Wels Harry,

- Kamsteeg Frans (eds.), *Organizational Ethnography: Studying the Complexities of Everyday Life*, London: Sage, 2009, p. 45–82.
371. Jakulytė-Vasil Milda, „Lietuvos Holokausto paminklų istorija ir jų įtaka istorinei atminčiai“, *Kultūros paminklai* 17, 2013, p. 133–143.
372. Jankevičiūtė Giedrė, „Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiu. Lietuva 1919 – 1940 ir 1989–1993“, *Menotyra* 2, 1995, p. 57–60.
373. Jarutis Vytautas, „Kultūros paveldas, tautinė valstybė ir globalizacija: tarpusavio ryšiai ir įtakos“, *Politologija* 3 (63), 2011, p. 87–116.
374. Jeffrey Robin, „What the Statues Tell: The Politics of Choosing Symbols in Trivandrum“, *Pacific Affairs* 3 (53), 1980, p. 484–502.
375. Jorgensen Knud E., „Four Levels and a Discipline“, in Fierke Karin M., Jorgensen K. E. (eds.) *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York, London: M. E. Sharpe, 2001, p. 1–19.
376. Korzeniewska Katarzyna, „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Przegląd Polonijny. Kwartalnik* 1 (83), p. 59–86.
377. Krzyzanowska Natalia, „The discourse of counter-monuments: semiotics of material commemoration in contemporary urban spaces“, *Social semiotics* 5 (26), 2016, p. 465–485.
378. Kuolys Darius, „LDK palikimas ir lietuviškoji tapatybė“, *Literatūra* 7 (48), 2015, 9–14.
379. Kuznecovienė J., „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaramo ir atvirumo dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13.
380. Kuznecovienė J., „Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (20), 2006, p. 84–107.
381. Kuznecovienė Jolanta, „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaramo ir atvirumo dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13.
382. Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 91–122.
383. Lileikė Monika, „Archeologinio paveldo suvokimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje 1940–1944“, *Kultūros paminklai* 21, 2017, p. 19–25.
384. Lingevičius Justinas, „Lietuvos tapatybė saugumo ir užsienio politikoje 1991–1994 m.: grįžimo keliai ir įtampos“, *Politologija* 3 (79), p. 127–162.
385. Maciuika John V., „East Block, West View: Architecture and Lithuanian National Identity“, *Traditional Dwellings and Settlements Review* 1 (11), 1999, p. 23–35.
386. Mačiulis D., „Monumentali lokalsios atminties raiška Lietuvos provincijoje 1926-1940“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 24, 2016, p. 20–33.
387. Mačiulis D., „Kolektyvinės atminties raiška Šiaulių miesto kraštovaizdyje XX a.“, *Kultūros paminklai* 14, 2009, p. 218–234.
388. Mačiulis Dangiras, „Kolektyvinė atmintis ir miesto įvaizdis: Šiaulių atvejais“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 9, 2009, p. 218–234.

389. Mačiulis Dangiras, „Lietuvių kolektyvinę atmintį konstruojantis Vaižgantas“, *Colloquia* 44, 2020, p. 47–64.
390. Mažeikis Gintautas, „Lietuvos tautinis polimorfizmas ir politinė evoliucija“, *Darbai ir dienos* 53, 2010, p. 49–74.
391. Mikailienė Živilė, „Kultūrinės atminties raišką Vilniuje sovietmečiu: tarp lietuviškumo ir sovietiško“, in Nikžentaitis A. (sud.), *Atminties daugiaskluskniškumas: miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 199–215.
392. Miniotaitė G., „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, 2005, p. 83–98.
393. Miniotaitė Gražina, Jakniūnaitė Dovilė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 3 (23), 2001, p. 21–43.
394. Mitchell Katharyne, „Monuments, Memory and the Politics of Memory“, *Urban Geography* 5 (24), 2003, p. 442–459.
395. Negash Girma, „Art Invoked: A Mode of Understanding and Shaping the Political“, *International Political Science Review* 2 (25), 2005, p. 185–201.
396. Nekrašas Evaldas, „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 123–142.
397. Nientied Peter, Janku Eranda, „Ambiguous Memorial Landscapes in Post-Socialist Cities: The Case of Tirana’s Pyramid“, *Italian Journal of Planning Practices* 9, 2019, p. 1–23.
398. Novickas Audrius, „Naujausi paminklų pavidalai Vilniaus miesto centrinės dalies aikštėse“, *Urbanistika ir architektūra* 3 (33), 2009, p. 145–157.
399. Ochman Ewa, „Municipalities and the Search for the Local Past. Fragmented Memory of the Red Army in Upper Silesia“, *East European Politics and Societies* 3 (23), 2009, p. 392–420.
400. Ochman Ewa, „Soviet war memorials and the re-construction of national and local identities in post-communist Poland“, *Nationalities Papers* 4 (38), 2010, p. 509-530.
401. Osborne Brian, Osborne Geraint, „The Casteing of Heroic Landscapes of Power: Constructing Canada’s Pantheon on Parliaments Hill“, *Material Culture Review* 60, 2004, p. 1–15.
402. Petreikis Tomas, „Senieji Kristijono Donelaičio atminties keliai“, *Knygotyra* 69, 2017, p. 253–263.
403. Petreikis Tomas, „Žemaitijos regioninė knyga ir žemaičių tapatybė XX a. I pusėje“, *Tautosakos darbai* 43, 2012, p. 85–108.
404. Petrušonis Vytautas, „Kultūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą“, *Urbanistika ir architektūra* 5 (35), 2010, p. 252–261.
405. Ranonytė Asta, „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 15 (4), 2004, p. 1–9.
406. Reklaitė Julija, „Nacionalumo paradoksai. Tapatybės paieška Lietuvos architektūroje“, *Kūrybos erdvės* 19, 2013, p. 24–42.

407. Renan Ernest, „What is a Nation“ in Bhabha H. K., *Nation and Narration*, London, New York: Routledge, 1990, p. 8–22.
408. Riegl Alois, „The modern cult of monuments: its essence and its development“ in Price Nicholas S., Talley Kirby M. Jr., Vaccaro Alessandra M. (eds.) *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, Los Angeles: Getty Conservation Institute, 1996.
409. Rimaitė V., „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu“, *Politologija* 4 (96), 2019, p. 60–91.
410. Rimaitė Viktorija, „Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity“, *Punctum International Journal of Semiotics*, 2019 2 (5), p. 72–90.
411. Rindzevičiūtė Eglė, „Nation“ and „Europe“: Reapproaching the debates about Lithuanian national identity“, *Journal of Baltic Studies* 1 (34), 2003, p. 74–91.
412. Rindzevičiūtė Eglė, „Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose 1940–2009“, *Lietuvos etnologija* 14 (23), 2004, p. 87–112.
413. Savicka A., „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija*, 4 (29), 2018, p. 262–275.
414. Savicka Aida, „Lietuviškosios tapatybės sampratos kaita visuomenės sąmonėje 2008–2017 m.“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (45), 2019, p. 68–83.
415. Savicka Aida, „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija* 4 (29), 2018, p. 262–275.
416. Savukynas Virginijus, „Lithuania and Europe Possibilities for Reconstructing Identity“ in Savicka A. (sud.), *Lithuania: Identity and Values Lithuanian Philosophical Studies*, Washington (D.C.): The Council for Research in Values and Philosophy, 2007, p. 37–51.
417. Savukynas Virginijus, „What comes after the nation? Possible scenarios of postnationalism in central eastern Europe (The case of Lithuania)“, *Limes* 2 (1), p. 113–123.
418. Shaya Josephine, „The Public Life of Monuments: The Summi Viri of the Forum of Augustus“, *American Journal of Archeology* 1 (117), 2013, p. 83–110.
419. Spiriajevienė Irma, Spiriajevas Eduardas, „Nuo tautinės iki regioninės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris“, *Regional Formation and Development Studies* 1 (15), 2015, p. 109–120.
420. Strimaitytė Dalia, „Antrosios Lietuvos Respublikos geokultūrinės orientacijos: etninės valstybės propagavimo atvejis“, *Lietuvos istorijos studijos* 3 (35), 2015, p. 143–156.
421. Šlekys Devidas, „Lietuvos didžiosios kunigaikštystės istorijos naratyvo ir santykio su politiniu tapatumu analizė“, in Radžvilas Vytautas (sud.), *Istorinės*

- atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 2014, p. 113–163.
422. Šutinienė I., „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (37), 2015, p. 85–105.
 423. Šutinienė Irena, „Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (41), 2017, p. 199–228.
 424. Šutinienė Irena, „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (37), 2015, p. 85–105.
 425. Šutinienė Irena, „Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1 (24), 2009, p. 40–62.
 426. Taljūnaitė Meilutė, „Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose“, *Filosofija. Sociologija* 2, 2006, p. 8–17.
 427. Taljūnaitė Meilutė, „Tautinio identiteto sociologiniai tyrimai Lietuvoje (iki 2005 m.)“, in Čiubrinskas Vytis, Kuznecovienė Jolanta (sud.), *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas 2008, p. 39–51.
 428. Tiškus G., „Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestuose“, *Logos* 85, 2015, p. 181–217.
 429. Tiškus Gintautas, „Lukiškių aikštės Vilniuje reprezentacinių savybių tyrimas“, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 10, 2018, p. 1–7.
 430. Trilupaitytė Skaidra, „Medijų kultūra ar atminties transformacijos? Žaliojo tilto atvejis ir kiti paminklai“ in Gaižutytė-Filipaviečienė Žilvinė, Rubavičius Vytautas, *Nacionalinis tapatumas medijų kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 84–104.
 431. Trilupaitytė Skaidra, „Viešojo kultūros, vartojimo ar kultūringo vartojimo erdvė? Vilniaus atvejis“, *Lietuvos kultūros tyrimai* 2, 2012, p. 82–102.
 432. Trimonienė R., „Paminklai sovietinio genocido aukoms ir rezidencijos dalyviams atminti Lietuvoje“, *Atminties vietos*, p. 180–202;
 433. Trinkūnienė Inija, „Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išsilaikymo galimybės“, *Filosofija. Sociologija* 1 (13), 2002, p. 10–16.
 434. Tumėnas Vytautas, „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile“, *Lietuvos etnologija* 7 (16), 2007, p. 125–156.
 435. Valantiejus Algimantas, „Socialinės struktūros samprata“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (18), 2006, p. 48–68.
 436. Venckūnas Valius, „Užslėptas tapatybių konfliktas: LDK paveldo diskursai Lietuvos ir Baltarusijos interneto žiniasklaidoje 2013-2014 m.“, *Informacijos mokslai* 83, 2018, p. 155–176.
 437. Wikander Ola, „The Hebrew Consecutive Waw as a Northwest Semitic ‚Augment‘: A Typological Comparison with Indo-European“, *Vetus Testamentum* 2 (60), 2010, p. 260–270.

438. Zuckert Catherine, „Why Political Scientists Want to Study Literature“, *Political Science and Politics* 2 (28), 1995, 301–307.
439. Žilinskaitė Vytautė, „Lithuanian Code: Captures of history in Vilnius city scapes“, *Informacijos mokslai* 45, 2008, p. 90–96.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Pilnas paminklų sąrašas

PAVADINIMAS IR AUTORIUS (jei žinomas)	PASTATYMO / ATSTATYMO METAI	VIETA	NUOTRAUKA	ŠALTINIAI
VISAGINO MIESTO SAVIVALDYBĖ				
Nėra				
ZARASŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ				
1. Lietuvos nepriklausomybės paminklas Dusetose	1928 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas	Dusetos		Pamatyk Lietuvoje, „Lietuvos nepriklausomybės paminklas Dusetose“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.pamatyklietuvoje .lt/lankytinos-vietos/lietuvas- nepriklausomybes-paminklas- dusetose/562 . Sartų regioninis parkas, „Lietuvos nepriklausomybės paminklas“, sartai.info,

				<p>žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.sartai.info/zemela/pis/nepriklauomybes%20paminklas.html.</p>
2. Paminklas Domininkui Bukontui	1993 m.	Zarasai		<p>Visit Zarasai, „Paminklas Domininkui Bukontui“, visitzarasai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.visitzarasai.lt/lt/ankytnos-vietos/paminklai-skulpturos-akmenys/paminklas-bukontui.</p> <p>Mini trips, „Paminklas Domininkui Bukontui“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d. https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-domininkui-bukontui/.</p> <p>Zarasų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Krašto žinynas, „Domininkui Bukontui 140“, zvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastotyra.zvb.lt/lt/virtualios_parodos_2013/domininkui_bukontui_140/.</p>

<p>3. Lietuvos Nepriklausomybės paminklas</p>	<p>1930 m. pastatytas, 1958 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Degučiai</p>		<p>Juškienė Daiva, „Kovų su bolševikais atminties takais“, etaplus.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.etaplus.lt/kovu-su-bolsevikais-atminties-takais.</p> <p>Zarasų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Krašto žinynas, „Nepriklausomybės paminklas Degučių kaime“, zvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastotyra.zvb.lt/lt/kulturos_paminklai/istorijos_paminklai/nepriklausomybes_paminklas_deguciu_kaime.html.</p> <p>Visit Zarasai, „Nepriklausomybės paminklas Degučiuose“, visitzarasai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.visitzarasai.lt/lt/ankytnos-vietos/paminklai-skulpturos-akmenys/nepriklausomybes-paminklas-deguciuose.</p>
---	---	-----------------	--	--

				<p>Gražutės regioninis parkas, „Lankytini objektai“, grazute.lt, žiūrėta 2022 m. sausio 19 d., http://grazute.lt/lankymas/lankytini-objektai.</p>
<p>4. Paminklas Holokausto aukoms atminti</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Zarasai</p>		<p>Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė, „Zarasuose atidengtas paminklas Holokausto aukoms atminti“, lzb.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.lzb.lt/2019/10/30/zarasuose-atidengtas-paminklas-holokausto-aukoms-atminti/.</p> <p>Ivanovas Petras, „Zarasuose – paminklas Holokausto aukoms atminti“, etaplius.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.etaplius.lt/zarasuose-paminklas-holokausto-aukoms-atminti.</p> <p>Zarasų krašto žydų istorija, „Paminklo Holokausto aukoms Zarasuose atidengimas 2019 m. spalio 29 d.“, zarasu-zydai.lt, 2019 m.,</p>

				<p>žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.zarasu-zydai.lt/index.php/project/paminklo-holokausto-aukoms-zarasuose-atidengimas-2019-m-spalio-29-d/.</p>
NERINGOS SAVIVALDYBĖ				
<p>5. Paminklas Vytautui Kernagiui atminti</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	2009 m.	Nida		<p>Visit Neringa, „Skulptūra Vytautui Kernagiui atminti“, visitneringa.com, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://visitneringa.com/lt/kapamatyti/skulptura-vytautui-kernagiui-atminti/.</p> <p>Nidos kultūros ir turizmo informacijos centras „Agila“, „Skulptūra Vytautui Kernagiui atminti“, krastogidas.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastogidas.lt/objectai/575-skulptura-vytautui-kernagiui-atminti.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Vytauto Kernagio-Beno paminklas“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d.,</p>

				https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/vytauto-kernagio-beno-paminklas/11189 .
6. Paminklas Žanui Poliui Sartrui Autorius Klaudijus Pūdymas	2018 m.	Nida		<p>Činga Evaldas, „Nidoje atidengta skulptūra Žanui Poliui Sartrui“, welovelithuania.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://welovelithuania.com/nidoje-atidengta-skulptura-zanui-poliui-sartrui/.</p> <p>Atvira Klaipėda, „Nidoje atidengs skulptūrą Žanui Poliui Sartrui“, atviraklaipeda.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.atviraklaipeda.lt/2018/06/20/nidoje-atidengs-skulptura-zanui-poliui-sartrui/.</p> <p>Atvira Klaipėda, „Paminklas Ž. P. Sartrui – ant Parnidžio kopos?“, atviraklaipeda.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.atviraklaipeda.lt/2018/02/23/paminklas-z-p-sartrui-ant-parnidzio-kopos/.</p>

<p>7. Paminklas Martynui Liudvikui Rėzai</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Juodkrantė</p>		<p>PrieJūros.LT, „Paminklas Liudvikui Rėzai Juodkrantėje“, priejuros.lt, 2020, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.priejuros.lt/lt/pramoga/paminklas-liudvikui-rezai/.</p> <p>Nidos kultūros ir turizmo informacijos centras „Agila“, „Paminklas Liudvikui Rėzai Juodkrantėje“, krastogidas.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.krastogidas.lt/objektai/594-paminklas-liudvikui-rezai-juodkranteje.</p>
<p>8. Paminklas Gintarui Paulioniui atminti</p> <p>Autorius Julius Narušis</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Preila</p>		<p>Nidos kultūros ir turizmo informacijos centras „Agila“, „Paminklas Gintarui Paulioniui atminti“, krastogidas.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/586-paminklas-gintarui-paulioniui-atminti.</p> <p>Visit Neringa, „Paminklas Gintarui Paulioniui atminti“, visitneringa.lt, žiūrėta</p>

				2021 m. sausio 19 d. https://visitneringa.com/lt/kapamatyti/paminklas-gintarui-paulioniui-atminti/ .
9. Paminklas Prancūzijos karo belaisvių, prisidėjusių prie Kuršių nerijos kraštovaizdžio formavimo, atminimui Autorius Kęstutis Musteikis	2018 m.	Nida (Mirties slėnis)		Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, „Paminklas, Prancūzijos karo belaisvių, prisidėjusių prie Kuršių nerijos kraštovaizdžio formavimo, atminimui“, nerija.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.nerija.lt/lankytois-vietos/kultros-paminklai . Pilaitis Gediminas, „Kuršių nerija: Mirties slėnyje nutūpęs paukštis primins prancūzų kančias smėlynuose“, lrytas.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2018/09/21/news/kursiu-nerija-mirties-slenyje-nutupes-paukstis-primins-prancuzu-kancias-smelynuose-7646336/ .

ŠIRVINTŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>10. Paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę (Širvintose)</p> <p>Skulptorius Robertas Antinis (vyresnysis), atstatytos versijos Robertas Antinis (jaunesnysis).</p>	<p>1927 m. pastatytas, 1991 m. atstatytas</p>	<p>Širvintos</p>		<p>Molėtų turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę (Širvintose)“, infomoletai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.infomoletai.lt/lan-kytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe-sirvintose/.</p> <p>Bielskis Gintaras, „Kovose žuvę amžinai gyvens“, Širvintų rajono laikraštis „Širvintų kraštas“, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.sirvinta.net/krastotyra/kovose-zuve-amzinai-gyvens/.</p>
<p>11. Paminklas Didžiosios Kovos apygardos partizanams</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Gelvonai</p>		<p>Trimonienė Rūta, „Didžiosios Kovos partizanų apygarda“ <i>Genocidas ir rezistencija</i>, nr. 1(3) (1998), http://genocid.lt/Leidyba/3/kronika1.htm.</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Didžiosios</p>

				<p>kovos apygarda“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.vle.lt/straipsnis/d-idziosios-kovos-apygarda/</p>
12. Paminklas Ignui Šeiniui	2016 m.	Širvintos		<p>Pamatyk Lietuvoje „Paminklas Ignui Šeiniui, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-ignui-seiniui/25476.</p> <p>Širvintų rajono laikraštis „Širvintų kraštas“, „Spalio 6 d. Širvintose – istorinis įvykis: atidengtas paminklas Ignui Šeiniui“, Širvintų rajono laikraštis „Širvintų kraštas“ 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.sirvinta.net/kultura-svietimas-laisvalaikis/spalio-6-d-sirvintose-istorinis-ivykis-atidengtas-paminklas-ignui-seiniui/</p> <p>BNS, „Ketvirtadienį Širvintose, Igno Šeinaus alėjoje, bus atidengtas</p>

				<p>paminklas rašytojui, diplomatu, visuomenės veikėjui Ignui Šeiniui atminti“, 15min.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/sirvintose-atidengiamas-paminklas-rasytojui-ignui-seiniui-29-693143.</p>
<p>13. Paminklas Vyties Kryžiaus kavalieriams ir oficialiai pripažintiems 1918–1920 metų savanoriams</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Musninkai</p>		<p>Vaškevičius Algis, „Paminklas 1918–1920 metų savanoriams“, xxiamzius.lt, nr. 34 (22151) (2017), http://www.xxiamzius.lt/numerai/2017/09/08/gkras_02.html.</p> <p>Bagočiūnienė Andželika, „Musninkuose atidengtas paminklas (vaizdo įrašas)“, sirvis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://sirvis.lt/musninkuose-atidengtas-paminklas-vyties-kryziaus-kavalieriams-ir-1918-1920-metu-savanoriams-vaizdo-irasas/.</p>

MOLĖTŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>14. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui (1918–1928)</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Joniškio miestelis</p>		<p>Info Molėtai, „Paminklas Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui (1918–1928) Joniškyje“, infomolėtai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.infomolėtai.lt/lankytoinos-vietos/paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečiui-1918-1928/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui (1918–1928) Joniškyje“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytoinos-vietos/paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečiui-19181928-joniskyje/26522.</p>
---	---	---------------------------	--	---

<p>15. Paminklas 1944 m. birželio 23 d. Armijos Krajovos penktosios, Breslaujos ir Naručio brigadų kareivių nužudytų Dubingių, Joniško, Inturkės, Molėtų, Bijutiškio, Giedraičių ir Siužionių apylinkių gyventojų atminimui</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Dubingiai</p>		<p>Garšva Kazimieras, „Armija krajoja ir Vietinė rinktinė Lietuvoje“, xxiamzius.lt, nr. 61 (1264) (2004), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/08/18/zvil_01.html.</p> <p>Jackevičius Mindaugas, „Vilniaus r. savivaldybė ir Lenkų sąjunga nutarė minėti Armijos Krajovos bandymą paimti Vilnių“, delfi.lt, 2011, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniaus-r-savivaldybe-ir-lenku-sajunga-nutare-mineti-armijos-krajovos-bandyma-paimti-vilniu.d?id=47532557.</p> <p>Molėtų rajono savivaldybė, „Paminklas 1944 m. birželio mėn. 23 d. Armijos Krajovos penktosios, Breslaujos ir Naručio brigadų kareivių nužudytų Dubingių, Joniško, Inturkės, Molėtų, Bijutiškio, Giedraičių ir Siužionių apylinkių gyventojų atminimui“, moletai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.molėtai.lt/index.php?-211922941.</p>
---	----------------	------------------	--	--

<p>16. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės paminėjimui 1918–1928 m.</p> <p>Atstatė dailininkas E. Vilkočinskas</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1952 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Balninkai</p>		<p>Turizmas po Lietuvą, „Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Balninkuose“, tpl.lt, 2008, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.tpl.lt/lietuvos-nepriklausomybes-paminklas-balninkuose/.</p> <p>Info Molėtai, „Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio paminklas (1918-1928)“, infomolėtai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.infomolėtai.lt/lankytinos-vietos/paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-paminejimui-1918-1928/.</p>
<p>UTENOS RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>17. Paminklas „Aukuras“ Vytauto apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui</p> <p>Autoriai: skulptorius Vidmantas Gylikis, architektas Marius Markūnas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Utena</p>		<p>Trimonienė Rūta, „Vytauto apygarda“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2015/201508_vytauto.pdf.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Utenos aikštė“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Utena_paminklai.htm.</p>

<p>18. Paminklas Narvydžių apylinkės gyventojų, 1945–1953 m. žuvusių partizaniniame judėjime, atminimui</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Narvydžių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Narvydžių kaimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Utena_paminklai.htm.</p>
<p>19. Paminklas Šarkių apylinkės 1941–1951 m. žuvusių sukilėlių ir partizanų atminimui</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Šarkių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Šarkių kaimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Utena_paminklai.htm.</p>

<p>20. Paminklas Antanui Kraujeliui atminti</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Papiškių kaimas</p>		<p>Etaplius, „Memorialinis kompleksas Antanui Kraujeliui atminti – paminklas visiems Lietuvos partizanams“, etaplius.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.etaplius.lt/memorialinis-kompleksas-antanui-kraujeliui-atminti-paminklas-visiems-lietuvos-partizanams.</p> <p>Utenos turizmo informacinis centras, „Ženklas–rodyklė partizanui A. Kraujeliui atminti“, utenainfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.utenainfo.lt/lankytinos-vietos/paminklas-partizanui-antanui-kraujeliui-atminti/.</p> <p>Voruta, „Paminklas Antanui Kraujeliui“, voruta.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.voruta.lt/paminklas-antanui-kraujeliui/.</p>
---	----------------	------------------------	--	---

<p>21. Paminklas Lietuvos nepriklausomybės 20-mečio atkūrimui</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Bikuškis</p>		<p>Missoni, „Bikuškis“, miestai.net, 2013, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.miestai.net/forumas/forum/bendrosios-diskusijos/miestai-ir-architekt%C5%ABra/16087-lt-nepriklausomyb%C4%97s-paminklai-1918-1940-m/page4.</p>
<p>22. Paminklas Vytauto apygardos Liūto rinktinės Perkūno būrio partizanams</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Kubiliai</p>		<p>Utenos turizmo informacinis centras, „Paminklas Vytauto apygardos Liūto rinktinės Perkūno būrio partizanams Kubiliuose“, utenainfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.utenainfo.lt/lankytoinos-vietos/paminklas-vytauto-apygardos-liuto-rinktines-perkuno-burio-partizanams-kubiliuose/.</p> <p>Utenos r. Daugailių seniūnija, „Paminklas Vytauto apygardos Liūto rinktinės Perkūno būrio partizanams“, daugailiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.daugailiai.lt/lankytoinos-vietos/122-paminklas-vytauto-apygardos.</p> <p>Dargužytė Žydrė, „Įamžintas partizanų atminimas“, xxiamzius.lt, nr. 53 (1256) (2004), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/07/14/atmi_01.html.</p>

ŠILALĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>23. Paminklas „Laisvės šauklys“; skirtas 1990 m. Kovo 11-ajai atminti</p> <p>Autorius Kazimieras Kisielius</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Šilalė</p>		<p>Šilalės rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Paminklas „Laisvės šauklys“, krastogidas.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://krastogidas.lt/objektai/619-paminklas-laisves-sauklys.</p> <p>Krašto gidas, „Skulptūra „Laisvės šauklys“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytnos-vietos/skulptura-laisves-sauklys/25416.</p>
<p>24. Paminklas lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui</p> <p>Architektai Marija ir Martynas Purviniai, skulptoriai Jonas ir Paulius Juodišiai</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Šilalė</p>		<p>Šilalės rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Paminklas lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://krastogidas.lt/objektai/655-paminklas-lakunams-s-dariui-ir-s-girenui.</p> <p>Graži tu mano, „Paminklas lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui“, grazitumano.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://grazitumano.lt/mediawiki/index.php?title=%C5%BDyma:Paminklas_lak%C5%ABnams_S._Dariui_ir_S._Gir%C4%97nui&render=body</p>

				<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://www.krastogidas.lt/en/objects/655-monument-for-the-pilots-s-darius-and-s-girenas</p>
<p>25. Memorialas „Žuvusiems Sibire ir žuvusiems už Lietuvą“</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Pajūrio miestelis</p>		<p>Šilalės Vlado Statkevičiaus muziejus, „Memorialas „Žuvusiems Sibire ir žuvusiems už Lietuvą“, silalesmuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.silalesmuziejus.lt/lt/pajurio-seniunija.</p> <p>Bartkienė Daiva, „Atminties memorialas stiprins valstybės pamatus“, Šilalės artojas, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://silales-artojas.lt/naujienos/aktualijos/946-atminties-memorialas-stiprins-valstybes-pamatus.</p>

<p>26. Paminklas Žemaičių apygardos štabo narės, pogrindinių laikraščių redaktorės, poetės Irenos Petkutės-Neringos, žuvusios 1953 m., atminimui</p> <p>Autorius Antanas Kmieliauskas</p>	<p>2008 m.</p>	<p>Laukuva</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklai“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centas, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Silale_paminklai.htm.</p> <p>Kalnikaitytė Lotera, Montvydaitė-Giedraitienė Irena, „Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės partizanų takais“, xxiamzius.lt, nr. 6 (65) (2015), http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/anemuno/20150904/abipus_09.html.</p>
<p>27. Paminklas Lietuvos partizanams, žuvusiems Šilalės rajone</p> <p>Autorius Titas Žymančius</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Šilalė</p>		<p>Šilalės rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Granitinis paminklas „Lietuvos partizanams, žuvusiems Šilalės rajone“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/646-granitinis-paminklas-lietuvos-partizanams-zuvusiems-silales-rajone.</p> <p>Lietuvos turizmas, „Paminklas Lietuvos partizanams žuvusiems Šilalės rajone“, turizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.turizmas.lt/lankytinos-vietos/Paminklas-Lietuvos-partizanams-%C5%BEuvusiems-%C5%A0ilal%C4%97s-rajone/13068.</p>

				Almonaitis, Almonaitienė, „Paminklas Lietuvos partizanams, žuvusiems Šilalės rajone“, silalesmuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://silalesmuziejus.lt/lankytinos-vietos/ .
28. Paminklas Aleksandriui Stulginskiui	2019 m.	Kaltinėnai		Činga Evaldas, „Kaltinėnuose atidengta skulptūra Aleksandriui Stulginskiui“, welovelithuania.com, 2019, žiūrėta 2021 m., sausio 19 d., https://welovelithuania.com/kaltinenuose-atidengta-skulptura-aleksandriui-stulginskiui/ . Andrijauskienė Ligita, „Paminklo Aleksandriui Stulginskiui atidengimo šventė“, Kaltinėnų Aleksandro Stulginskio gimnazija, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://stulginskis.silale.lm.lt/index.php/lt/832-paminklo-aleksandriui-stulginskiui-atidengimo-svente .
29. Paminklas, skirtas Lietuvos dešimtmečiui	pastatytas 1928 m, nugriautas 1949 m., atstatytas 1991 m.	Laukuva		Europeana, „Nuotrauka „Nepriklausomybės paminklas Laukuvoje (Šilalės r.) 1936 metais“, europeana.eu, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.europeana.eu/en/item/2023808/emuziejai_Eksponatas_asp_paroda_24_kodas_9343 .

<p>30. Tūbinių paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui</p> <p>Autorius Jeronimas Jasudas, atkurto paminklo architektas Antanas Plaipa, skulptorius Osvaldas Neniškis</p>	<p>Atstatytas 2015 m.</p>	<p>Tūbinės</p>		<p>Kavaliauskaitė Živilė, „Paminklas Vytautui – gimtajame kaime“, skrastas.lt, 2015 m., žiūrėta 2021 m., sausio 19 d., http://old.skrastas.lt/?data=2015-11-06&rub=1144521111&id=1442596576&prjed=2015-09-19.</p> <p>Žukauskas Pranciškus, „Vytauto Didžiojo laisvės dvasia atgimė Tūbinėse“, tubiniuistorija.lt, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://tubiniuistorija.lt/paveldas/paminklo-atstatymas.</p> <p>Šilalės naujienos, „Tūbinėse bus atidengtas Vytauto Didžiojo paminklas“, silalesnaujienos.lt, 2015, žiūrėta 2021 m., sausio 19 d., https://silalesnaujienos.lt/naujienos/tubines-e-bus-atidengtas-vytauto-didziojo-paminklas/.</p>
--	---------------------------	----------------	--	---

ŠILUTĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>31. Paminklas Hermanui Zudermanui (Hermann Sudermann)</p> <p>Autorius Erichas Šmidtas-Kestneris</p>	<p>Atstatytas 1996 m.</p>	<p>Šilutė</p>		<p>Šilutės turizmo informacijos centras, „Hermano Zudermano paminklas“, Šilutės turizmo informacijos centras, 2021, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:y6erW-pwePUJ:siluteinfo.lt/LT/silutes-krastas/lankomi-objektai/silute/hermano-zudermano-1857-1928-paminklas/+&cd=14&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&client=firefox-b-d.</p> <p>Krašto gidas, „Paminklas Hermanui Zudermanui (Hermann Sudermann)“, krastogidas.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.krastogidas.lt/objektai/515-paminklas-hermanui-zudermanui-hermann-sudermann.</p> <p>Žaneta, „Zudermanas Hermanas“, silutesknygininkai.lt, 2016, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.silutesknygininkai.lt/silute/zudermanas-hermanas/.</p>
--	---------------------------	---------------	--	--

<p>32. Paminklas Hugo Šojui</p> <p>Autorius Erikas Daugulis</p>	<p>2001 m.</p>	<p>Šilutė</p>		<p>Krašto gidas, „Paminklas Hugo Šojui“, krastogidas.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/502-paminklas-hugo-sojui. Jagintavičienė Lijana, „Ant H. Šojaus skulptūros iškaltas dar vienas vardas ir pavardė“, Šilo karčema, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.silokarcema.lt/naujiena/8626-ant-h-sojaus-skulpturos-iskaltas-dar-vienas-vardas-ir-pavarde.html.</p>
<p>33. Memorialas Tėvynės kančioms atminti</p> <p>Autorė Adelė Jankienė</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Žemaičių Naumiestis</p>		<p>Šilutės turizmo informacijos centras, „Memorialas Tėvynės kančioms atminti“, siluteinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://siluteinfo.lt/silutes-krastas/lankomi-objektai/zemaičiu-naujamiestis/memoarialas-tevynes-kancioms-atminti/.</p> <p>Ką pamatyti, „Memorialas Tėvynės kančioms atminti Žemaičių Naumiestyje“, kapamatyti.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d. https://www.kapamatyti.lt/listings/memorialas-tevynes-kancioms-atminti/</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Memorialas Tėvynės kančioms atminti“, Lietuvos gyventojų genocido ir</p>

				<p>rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Silute_paminklai.htm</p>
<p>34. Paminklas 1923 m. Klaipėdos krašto sukilėliams</p>	1997 m.	Šilutė		<p>Šilutės rajono savivaldybės F. Bajoraičio viešoji biblioteka, „Klaipėdos krašto prijungimui prie Lietuvos paminklinis ženklas“, krastogidas.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/503-klaipedos-krasto-prijungimui-prie-lietuvos-paminklinis-zenklas.</p>
<p>35. Paminklas tautos aukoms atminti</p>	2009 m.	Švėkšna		<p>Švėkšnos naujienos, „Prisiminkime: Tautos aukų įamžinimui skirtas paminklas Švėkšnoje (Nuotraukos, Video)“, sveksnosnaujienos.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.sveksnosnaujienos.lt/aktualijos/prsiminkimetautos-uk-aminimui-skirtas-paminklas-vknoje-nuotraukos-video.</p> <p>Vakarų ekspresas, „Švėkšnoje pašventintas paminklas Tautos aukoms“, ve.lt, 2009 m. spalio 26 d., žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., https://ve.lt/naujienos/lietuva/vakaru-lietuva/sveksnoje-pasventintas-paminklas-tautos-aukoms-</p>

<p>36. Paminklas Vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signatarui Kazimierui Steponui Šauliui</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Švėkšna</p>		<p>Pilaitis Gediminas, „Švėkšnoje paminklas Nepriklausomybės Akto signatarui Kazimietu Šauliui – kelrodis patriotams“, Irytas.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/aktualijos/2017/09/19/news/sveksnoje-atidengtas-paminklas-lietuvs- nepriklausomybes-akto-signatarui-kazimierui-sauliui---kelrodis-patriotams-2609863/.</p> <p>Šilutės knyginkai, „Paminklas Vasario 16-osios Akto signatarui Steponui Kazimierui Šauliui“, silutesknygininkai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 20d., https://www.silutesknygininkai.lt/silute/paminklas-vasario-16-osios-akto-signatarui-steponui-kazimierui-sauliui/.</p>
<p>37. Paminklas Mahatmai Ghandi ir Hermanui Kalenbachui</p> <p>Autorius Romualdas Kvintas</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Rusnė</p>		<p>Mikalčiūtė–Urbanė Raimonda, „Rusnės stebuklai – nuo paminklo Mahatmai Ghandi iki moterims seksualumą gražinančio medžio“, 15min.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/kelioniu-ekspertas/rusnes-stebuklai-nuo-paminklo-mahatmai-ghandi-iki-moterims-seksualuma-grazinancio-medzio-638-661279?copied.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Mahatma Ghandžiui ir Hermanui Kalenbachui“,</p>

				<p>pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-mahatma-ghandziui-ir-hermanui-kalenbachui/7879</p> <p>Šliutės naujienos, „Paminklas M.Gandžiui ir H.Kalenbachui primins indo ir rusniškio draugystę“, silutesnaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., https://www.silutesnaujienos.lt/lt/paminklas-m-gandziui-ir-h-kalenbachui-primins-indo-ir-rusniskio-draugyste/</p>
VARĖNOS RAJONO SAVIVALDYBĖ				
<p>38. Paminklas 1941 m., 1944–1952 m. iš šios geležinkelio stoties į tremtį ir lagerius išvežtų Varėnos ir jos apylinkių gyventojų atminimui</p> <p>Autorius Alfonsas Ambraziūnas, architektas A. Klyza</p>	1991 m.	Varėna		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1941 m., 1944–1952 m. iš šios geležinkelio stoties į tremtį ir lagerius išvežtų Varėnos ir jos apylinkių gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Varena_paminklai.htm</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas į tremtį ir lagerius išvežtų gyventojų atminimui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d.,</p>

				https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-i-tremti-ir-lagerius-isveztu-gyventoju-atminimui/4048
39. Paminklas Nedzingės parapijos žuvusių 1941 m. Birželio sukilėlių ir 1945–1953 m. žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui	1999 m.	Nedzingė		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Nedzingės parapijos žuvusių 1941 m. Birželio sukilėlių ir 1945–1953 m. žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Varena_paminklai.htm
40. Paminklas 1944–1952 m. žuvusių ir suimtų 48-ių Perlojos krašto Dainavos apygardos partizanų atminimui Autorius Alfonsas Lukšys	1995 m.	Perloja		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1952 m. žuvusių ir suimtų 48-ių Perlojos krašto Dainavos apygardos partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 20 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Varena_paminklai.htm Kaziulionis Vytautas, „Žuvę už Perloją ir visą Lietuvą“, biblioteka.varena.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://biblioteka.varena.lt/images/gyvieji%20archyvai/MK%2056-18.pdf

41. Norulių paminklas partizanams	1997 m.	Noruliai		<p>Wikipedia, „Norulių paminklas partizanams“, wikipedia.org, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Noruli%C5%B3_paminklas_partizanams.</p>
42. Paminklas sušaudytiems partizanams Autorius Saulius Lampickas	2004 m.	Lizdų kaimas	Nėra nuotraukos	<p>Dainavos kraštas, „Alytaus rajonas Raitininkų seniūnija Paminklas sušaudytiems partizanams Lizdų kaime“, dainavoskrastas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., „https://www.dainavoskrastas.lt/vietoves/paminklas-susaudytiems-partizanams-lizdu-kaime/“</p>
43. V. Krėvės-Mickevičiaus paminklas	1994 m.	Merkinė		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Vincui Krėvei-Mickevičiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-vincui-kreveimickeviciumi/97.</p> <p>Savenkovaitė Aistė, „Vinco Krėvės-Mickevičiaus muziejus Subartonyse“, Gintarinė svajonė, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://gintarinesvajone.lt/2012/09/04/vinco-kreves-mickeviciaus-muziejus-subartonyse/</p>

RIETAVO SAVIVALDYBĖ

<p>44. Paminklas Vytautui Didžiajam</p> <p>Autorius A. Šlapikas, architektas V. Juozaitis</p>	<p>1936 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Medingėnai</p>		<p>Wikimapia, „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto paminklas, wikimapia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://wikimapia.org/18735410/Lt/Lietuvos-did%C5%BEiojo-kunigaik%C5%A1%C4%8Dio-Vytauto-paminklas</p> <p>Rietavo savivaldybė, „Medingėnų“, rietavas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., https://www.rietavas.lt/go.php/lit/Medingenu</p>
<p>45. Paminklas Rietavo ir jo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui</p> <p>Autorius Albertas Negreckas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Rietavas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Rietavo ir jo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Rietavas_paminklai.htm</p> <p>Ekonominė ir demografinė situacija Rietavo sav., rietavovic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d. http://www.rietavovic.lt/files/download</p>

<p>46. Paminklas žemaičių kunigaikščiui Vykintui</p> <p>Autorius Juozas Grigaliūnas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Tverai</p>		<p>Tverai, „Paminklas Vykintui“, tverai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://www.tverai.lt/main/pages/page/paminklas-vykintui</p> <p>Turizmas po Lietuvą, „Paminklas žemaičių kunigaikščiui Vykintui“, tpl.lt, 2018 m. rugpjūčio 12 d., žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://www.tpl.lt/paminklas-zemaiciu-kunigaiksciui-vykintui/</p> <p>Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui, „Tverų seniūnija“, lietuvi.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., https://lietuvi.lt/wiki/Tver%C5%B3_seni%C5%ABnija</p>
<p>47. Nepriklausomybės dešimtmečiui skirtas paminklas</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1992 m. atkurtas</p>	<p>Rietavas</p>		<p>Rietavo savivaldybė, „Lankytini objektai“, rietavas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.rietavas.lt/go.php/lit/Lankytini-objektai</p> <p>LIMIS, „Lietuvos Nepriklausomybės 10 m. sukaktuvių paminklas Rietave“, limis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.limis.lt/en/paieska/perziura/-/exhibit/preview/209314528?s_id=dcUHKMhYNjULnCJR&s_ind=1&valuable_type=FO TOTEKA</p> <p>Anonsas, „Ką veikti Rietave“, anonsas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.anonsas.lt/portal/categories/1/0/0/1/article/44204/ka-veikti-rietave</p>

SKUODO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>48. Paminklas Vaclovo Into atminimui</p> <p>Autorius Rimantas Eidėjus, architektas Tomas Bagočius</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Mosėdis</p>		<p>XXI Amžius, „Paminklas Akmenų muziejaus įkūrėjui“, xxiamzius.lt, 2009 m. lapkričio 25 d., žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., „http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/11/25/atmi_01.html“</p> <p>ELTA ir lrytas.lt, „Mosėdyje bus pagerbtas akmenų muziejaus įkūrėjas“, lrytas.lt, 2009 m. lapkričio 12 d., žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.lrytas.lt/kultura/menopulsas/2009/11/12/news/mosedyje-bus-pagerbtas-akmenu-muziejaus-ikurejas-5752476</p>
<p>49. Simono Daukanto paminklas</p> <p>Autorius Regimantas Midvikis, architektas Adomas Skiezgila</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Lenkimai</p>		<p>Skuods Kultūros ir turizmo skyrius, „Lenkimų seniūnija“, skuods.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.skuods.lt/lt/seniunijos/303-lenkim-seniunija.</p> <p>Skuodo rajono savivaldybės biblioteka, „Paminklas Simonui Daukantui“, svb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., „https://skuodas360.svb.lt/lenkimu-seniunija/paminklas-simonui-daukantui/“</p> <p>Baltic 360, „Paminklas S. Daukantui Lenkimų k. Skuodo raj.“, baltic360.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d.,</p>

				http://baltic360.lt/lt/miestas360/panoram/a/paminklas_simonui
50. Paminklas Jonui Jeronimaičiui Chodkevičiui Autorius Marius Grušas, architektas Adomas Skiežgilas	2003 m.	Skuodas		Skuods Kultūros ir turizmo skyrius, „Paminklas J. Chodkevičiui“, skuods.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.skouds.lt/lt/lankytinos-vietos/14-paminklas-j-chodkeviciui . Skuodo infomacijos centras, „Paminklas J. Chodkevičiui“, infoskuodas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.infoskuodas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-j-chodkeviciui/
51. Paminklas 1941–1991 m. laikotarpiu patirtų lietuvių tautos kančių atminimui Autorius Vytautas Narušis	1992 m.	Skuodas		Skuods Kultūros ir turizmo skyrius, „Paminklas Tautos kančioms atminti“, skuods.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://www.skouds.lt/lt/istoriniai-objektai/1142-paminklas-tautos-kancioms-atminti . Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1941–1991 m. laikotarpiu patirtų lietuvių tautos kančių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Skuodas_paminklai.htm

				<p>Skuodo informacijos centras, „Paminklas Tautos kančioms atminti“, infoSKUODAS.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.infoSKUODAS.lt/lankytoinos-vietos/paminklas-tautos-kancioms-atminti/</p>
<p>52. Paminklas 1952–1956 m. žuvusių, suimtų ir nežinia kur dingusių Žemaičių apygardos Kardo rinktinės Mosėdžio (Tautvaišo) kuopos būrio vadų Jono Eidėjaus-Sakalo ir Juozo Stasiaus-Tigro, šio būrio partizanų Antano Mockaus-Perkūno, Prano Petrausko-Žemaičio, Igno Pociaus-Kumo ir Aleksandro Viršilos-Vokiečio atminimui</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Šačių miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1952–1956 m. žuvusių, suimtų ir nežinia kur dingusių Žemaičių apygardos Kardo rinktinės Mosėdžio (Tautvaišo) kuopos būrio vadų Jono Eidėjaus-Sakalo ir Juozo Stasiaus-Tigro, šio būrio partizanų Antano Mockaus-Perkūno, Prano Petrausko-Žemaičio, Igno Pociaus-Kumo ir Aleksandro Viršilos-Vokiečio atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Skuodas_paminklai.htm</p>

KUPIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>53. Paminklas Lietuvos 10-mečio nepriklausomybei paminėti</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1997 m. atstatytas</p>	<p>Šimonys</p>		<p>Wikipedia, „Šimonys“, wikipedia.org, 2021, Žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0imonys.</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Šimonys“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.vle.lt/straipsnis/simonys/</p> <p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „ŠIMONYS - NEPRIKLAUSOMYBĖS DEŠIMTMEČIO PAMINKLAS“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://sena.pavb.lt/lt/straipsnis/3673-kupiskis-paminklas-kariams-savanoriams</p>
<p>54. Paminklas Jonui Černiui Autorius Vaclovas Krutinis</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Kupiškis</p>		<p>Mapio, „Paminklas generolui Jonui Černiui“, mapio.net, žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., https://mapio.net/pic/p-76574481/</p> <p>Kačerauskienė Aldona, „Išmintingai stačius Lietuvos valstybingumo rūmą“, xxiamzius.lt, 2008 m. sausio 9 d., žiūrėta 2021 m. sausio 21 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/09/atmi_01.html</p>

				<p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Jonas Černius“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-cernius/</p>
<p>55. Paminklas Antanui Starkui-Monteii</p> <p>Autoriai Vladas Pajarskis, Rokas Pajarskis</p>	2018 m.	Aluotų kaimas		<p>Anykščių rajono savivaldybė, „Atidengtas paminklas partizanų vadui Antanui Starkui-Monteii“, anyksciai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.anyksciai.lt/naujienos/atidengtas-paminklas-partizanu-vadui-antanui-starkui-monteii/3465.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklo atidengimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://genocid.lt/centras/lt/2994/a/.</p>
<p>56. Paminklas „Lietuva“ žuvusiems partizanams</p> <p>Autoriai: Žybartas Simonaaitis, dr. Gediminas Kaluina, inžinierius Rimantas Skaistis</p>	2016 m.	Stuburų kaimas		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas „Lietuva“ kraštiečiams Stuburuose“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://genocid.lt/centras/lt/2743/a/.</p> <p>Temainfo.lt, „Kupiškėnų paminkle partizanams – per šimtą pavardžių“, temainfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d.,</p>

				<p>https://www.temainfo.lt/kupiskenu-paminkle-partizanams-per-simta-pavardziu/</p> <p>Kupiškis.lt, „Lietuvos laisvės kovotojų pagerbimo vietos kupiškio rajone“, kupiskis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.kupiskis.lt > download > 1lk</p>
57. Lietuvos valstybės ir Lietuvos kariuomenės 100-mečiui atminti	2019 m.	Subačius		<p>Račkauskas Vytautas, „Paminklas Subačiuje – kariuomenės ir visuomenės bendrystei“, kariuomeneskurejai.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., http://kariuomeneskurejai.lt/paminklas-subaciuje-kariuomenes-ir-visuomenes-bendrystei/.</p> <p>Kupiškio KC Subačiaus padalinys, „Lietuvos valstybės ir Lietuvos kariuomenės 100-mečiui skirtas paminklas atidengimo šventė Subačiuje“, kupiskiokultura.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://kupiskiokultura.lt/lietuvos-valstybes-ir-lietuvos-kariuomenes-100-meciui-skirto-paminklo-atidengimo-svente-subaciuje/.</p>

IGNALINOS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>58. Paminklas „Lietuvos partizanams atminti“</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Naujasis Daugėliškis</p>		<p>Raginytė Lina, „Iškilingai atidengtas paminklas Lietuvos laisvės gynėjams“, Mūsų Ignalina, 2016, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.mignalina.lt/2016/07/04/iskilingai-atidengtas-paminklas-lietuvos-laisves-gynejams/.</p> <p>Raginytė Lina, „Iškilingai atidengtas paminklas Lietuvos laisvės gynėjams“, <i>Voruta</i>, nr. 7 (825) (2016), p. 1 ir 10, http://www.voruta.lt/wp-content/uploads/Voruta-2016-nr.-7.pdf.</p>
<p>59. Paminklas žuvusių už Lietuvos laisvę atminimui</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Ceikiniai</p>		<p>Kačerauskienė Aldona, „Savo krauju palaistę laisvės medį“, <i>xxiamzius.lt</i>, nr. 64 (1849) (2010), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/09/03/gkras_05.html.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas žuvusių už Lietuvos laisvę atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Ignalina_paminklai.htm</p>

<p>60. Paminklas žuvusiems Ceikinių valsčiaus savanoriams nepriklausomybės kovose</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Ceikiniai</p>		<p>Ignalina info, „Kryžių kalnelis. Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę partizanams“, ignalina.info.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.ignalina.info/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-laisve/</p>
<p>61. Paminklas 1952 m. kovo 27 d. Švenčionių r. Bujutiškės vnk. kautynėse su MGB Ignalinos pasienio būrio kareiviais, Ignalinos ir Ceikinių stribus bei milicininkais žuvusio Rytų Lietuvos srities vado pavaduotojo ir Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo nario Vinco Žaliaduonio-Cezario, jo kovos draugų, žuvusių</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Ceikiniai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1952 m. kovo 27 d. Švenčionių r. Bujutiškės vnk. kautynėse su MGB Ignalinos pasienio būrio kareiviais, Ignalinos ir Ceikinių stribus bei milicininkais žuvusio Rytų Lietuvos srities vado pavaduotojo ir Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo nario Vinco Žaliaduonio-Cezario, jo kovos draugų, žuvusių Ceikinių karšto partizanų, taip pat 1831 m. kovo 31 d. Švenčionių mūšyje žuvusių Ceikinių filijos kapeliono Anupro Labučio ir jo bendražygių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Ignalina_paminklai.htm</p>

<p>Ceikinių karšto partizanų, taip pat 1831 m. kovo 31 d. Švenčionių mūšyje žuvusių Ceikinių filijos kapeliono Anupro Labučio ir jo bendražygių atminimui</p>				<p>Ignalina info, „Kryžių kalnelis. Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę partizanams“, ignalina.info.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.ignalina.info/lankytnos-vietos/paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-laisve/</p>
<p>62. Paminklas 1918–1920 m. Tverečiaus savanoriams</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Tverečius</p>		<p>Ignalina info, „Paminklas 1918–1920 Tverečiaus savanoriams“, ignalina.info, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.ignalina.info/lankytnos-vietos/paminklas-1918-1920-tvereciaus-savanoriams/.</p> <p>Mūsų Ignalina, „Keliaujant krašto istorijos vieškeliu, stabtelėta trijose stotelėse“, mignalina.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., „https://www.mignalina.lt/2018/06/29/keliaujant-krašto-istorijos-vieskeliu-stabteleta-trijose-stoteles/“</p>

63. Paminklas tremtiniams Dūkšte	2016 m.	Dūkštas		<p>Baltakis Jonas, „Tremtiniai nė akimirkai neprarado Vilties sugrįžti“, Mūsų Ignalina, 2016, žiūrėta 2021 m. sausio 19 d., https://www.mignalina.lt/2016/11/10/tremtinaiai-ne-akimirkai-neprarado-vilties-sugrizti/.</p> <p>Ignalina info, „Vilties aikštė“, ignalina.info, žiūrėta 2022 m. sausio 19 d., https://www.ignalina.info/lankytinos-vietos/vilties-aikste/.</p>
64. Paminklas žuvusiems pasieniečiams Linkmenyse	2018 m.	Linkmenys		<p>Ignalina info, „Paminklinis akmuo Lietuvos pasienio policininkams“, ignalina.info, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.ignalina.info/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-pasienieciams-linkmenyse/.</p> <p>Dumauskienė Loreta, „Vasario 16-ąją atidengtas paminklas pasieniečiams Linkmenyse“, pasienieciuklubas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.pasienieciuklubas.lt/news.php?readmored=383</p> <p>Linkmenys info, „Planuojama statyti atminimo paminklą ir įrengti ažuolų parkelį“, linkmenys.info.lt, 2014 m. balandžio 23 d., žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.linkmenys.info/planuojama-statyti-atminimo-paminkl261-ir-303rengti-a382uol371-parkel303-2014-04-23.html</p>

UKMERGĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>65. Paminklas Prezidentui Antanui Smetonai</p> <p>Autorius Antanas Žukauskas</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Užgiris (Užulėnio kaimas)</p>		<p>ELTA ir lrytas.lt, „G. Naudėda atidengė paminklą prezidentui A. Smetonai“, lrytas.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/08/10/news/g-nauseda-atidenge-paminkla-prezidentui-a-smetonai-11424783/.</p> <p>Pėšina Arvydas, „Gimtajame kaime atidengtas paminklas Prezidentui Antanui Smetonai“, gzeme.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.gzeme.lt/2019/08/15/gimtajame-kaime-atidengtas-paminklas-prezidentui-antanui-smetonai/.</p> <p>Ukmergė info, „Paminklas Prezidentui Antanui Smetonai“, ukmerge.info, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.ukmergeinfo.lt/lankytinos-vietos/paminklas-prezidentui-antanui-smetonai/.</p>
---	----------------	--	--	--

<p>66. Paminklas Pabaisko mūšiui atminti</p> <p>Autorius Viktoras Žentelis</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Pabaiskas</p>		<p>Vilnijos vartai, „Pabaisko seniūnija“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/pabaisko-seniunija/</p> <p>Alkas, „Kviečia gyvosios viduramžių istorijos šventė – Šventosios (Pabaisko) mūšis 1435-2011“, alkas.lt, 2011 m. rugsėjo 8 d., žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://alkas.lt/2011/09/08/kviecia-gyvosios-viduramziu-istorijos-sventosios-pabaisko-musis-1435-2011/</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Pabaisko mūšis“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.vle.lt/straipsnis/pabaisko-musis/</p> <p>Wikimapia, „Paminklas Pabaisko mūšiui atminti“, wikimapia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://wikimapia.org/23366056/lt/Paminklas-Pabaisko-m%C5%AB%C5%A1iui-atminti</p>
--	----------------	------------------	--	---

<p>67. Obeliskas Deltuvos mūšiui atminti</p> <p>Autorius G. Karvelis</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Žalgirių kaimas</p>		<p>Ukmergė info, „Deltuvos mūšis“, ukmerge.info.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.ukmergeinfo.lt/lankyimos-vietos/deltuvos-musis/.</p> <p>Vilnijos vartai, „Deltuvos mūšio vieta“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/obeliskas-1812-m-rusijos-ir-prancuzijos-kariuomeniu-musiui-atminti/</p> <p>Pėšina Arvydas, „Deltuvos (Vilkmergės) mūšis 2013“, ukmergeskulturospuslapiai.lt, 2013 m. birželio 29 d., žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., „http://www.ukmergeskulturospuslapiai.lt/index.php/kronika/818-deltuvos-vilkmerges-musis-2013</p>
<p>68. Paminklas „Lithuania Restituta“ Lietuvos nepriklausomybei</p> <p>Autorius E. Varnas</p>	<p>1930 m. pastatytas, 1951 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Ukmergė</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Lietuvos nepriklausomybei „Lithuania Restituta“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-lietuvos-nepriklausomybei-lithuania-restituta/4665.</p> <p>Ukmergė info, „Lietuvos nepriklausomybės paminklas „Lithuania Restituta“, ukmergeinfo.lt, žiūrėta 2021 m.</p>

				<p>sausio 22 d., https://www.ukmergeinfo.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-paminklas-lituania-restituta/</p> <p>Ukmergės žinios, „Atnaujins paminklą „Lituania Restituta“, ukzinios.lt, 2020 m. rugpjūčio 3 d., žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.ukzinios.lt/politika/savivaldybe/22475-atnaujins-paminkla-lituania-restituta</p> <p>Vasiliauskaitė-Dančenkoviėnė Skaistė, „Kapsulė su kreipimusi į ateities kartas ir paminklinė lenta. Paminklas „Lituania Restituta“, ukzinios.lt, 2021 m. vasario 16 d., žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.ukzinios.lt/lietuva/praeities-integracija/23349-kapsule-su-kreipimusi-i-ateities-kartas-ir-paminkline-lenta-paminklas-lituania-restituta</p>
--	--	--	--	---

<p>69. Paminklas Nobelio premijos laureatui Aronui Klugui</p> <p>Autorius Vaidotas Ramoška</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Želvos miestelis</p>		<p>Ukmerge info, „Paminklas Nobelio premijos laureatui Aronui Klugui“, ukmergeinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://ukmergeinfo.lt/ka_pamatyti/listing/paminklas-nobelio-premijos-laureatui-aaronui-klugui/</p> <p>Vilnijos vartai, „Aronas Klugas“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. suasio 24 d., https://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/aronas-klugas-aaron-klug/</p> <p>Mapio, „Paminklas Aronui Klugui - Nobelio premijos lauretui, mikrobiologui“, mapio.net, žiūrėta 2021 m. suasio 24 d., https://mapio.net/pic/p-78978428/.</p>
<p>70. Memorialas 17-ai sušaudytų pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940) ministrų</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Ukmergė</p>		<p>Ukmergė info, „Memorialas 17-ai sušaudytų pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 – 1940) ministrų“, ukmergeinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.ukmergeinfo.lt/lankytinovietos/memorialas-17-ai-susaudytu-pirmosios-lietuovos-respublikos-1918-1940-ministru/.</p> <p>Ukmergė info, „Svarinsko parkas“, ukmergeinfo.lt, žiūrėta 2022 m. sausio 20 d., https://www.ukmergeinfo.lt/lankytinovietos/svarinsko-parkas/.</p>

<p>71. Akmeninis paminklas Žemaitkiemio savanoriams</p> <p>Autorius Valerijonas Januškevičius</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Žemaitkiemis</p>		<p>Ukmergės žinios, „Žemaitkiemis švenčia 450 metų jubiliejų“, ukzinos.lt., 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.ukzinos.lt/kultura/bendruomene/19713-zemaitkiemis-svencia-450-metu-jubilieju.</p> <p>Ukmergės rajono savivaldybė, „Paminklai ir lankytinos vietos“, ukmerge.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://old.ukmerge.lt/go.php/lit/Zemaitkiemio-seniunijos-paminklai-ir-lankytinos-vietos</p>
<p>ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>72. Paminklas Povilui Višinskiui</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Šiauliai</p>		<p>Visit Šiauliai, „Povilo Višinskio paminklas“, visitsiauliai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d./, https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/povilo-visinskio-paminklas/.</p> <p>Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, „Povilo Višinskio paminklui Šiauliuose – 30 metų“, savb.lt, žiūrėta 2022 m. sausio 20 d., https://savb.lt/lt/krastieciai/virtualios-parodos/virtualios-parodos/povilo-visinskio-paminklui-siauliuose-30-metu/.</p> <p>Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas Povilui Višinskiui“, siauliurajonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.siauliurajonas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-povilui-visinskiui/</p>

<p>73. Skulptūra „Aušra“</p> <p>Autorė Dalia Matulaitė</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Šiauliai</p>		<p>BNS, „Šiauliose bus atidengta beveik prieš 20 metų sumanyta skulptūra „Aušra“, delfi.lt, 2003, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/siauliose-bus-atidengta-beveik-pries-20-metu-sumanyta-skulptura-ausra.d?id=2794281.</p> <p>Visit Šiauliai, „Aušra“, visitsiauliai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/skulptura-ausra/.</p> <p>Šiaulių turizmo informacinis centras, „Skulptūra „Aušra“, turizmogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://turizmogidas.lt/lt/lankytinos-vietos/siauliu-rajono-savivaldybe/skulptura-ausra-466.</p>
<p>74. Paminklas Chaimui Frenkeliui</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Šiauliai</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Chaimui Frenkeliui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-chaimui-frenkeliui/24980#.</p> <p>Januševičius Arvydas, „Šiauliuose jau stovi paminklas fabrikantui Ch.Frenkeliui – su skrybėle ir be raudonų padų“, 15min.lt, žiūrėta 2021 m., sausio 22 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/siauliuose-jau-stovi-paminklas-fabrikantui-ch-frenkeliui-su-skrybele-ir-be-raudonu-padu-582-453925.</p>

<p>75. Paminklas Algirdui Juliiui Greimui</p> <p>Autorius Gintautas Lukošaitis</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Šiauliai</p>		<p>Šiaulių galerija, „IV PLENERO-KONKURSO „(NE)ATRASTI ŠIAULIAI“, SKIRTO A.J. GREIMO METAMS, rezultatai – GREIMO LAUMĖ IR PAMINKLAS A. J. GREIMUI“, siauliugalerija.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://siauliugalerija.lt/projektas/iv-meniu-akcentu-pleneras-konkursas-neatrasti-siauliai-skirtas-a-j-greimo-metams/.</p> <p>Irmantienė Lėja, „Paskelbti menininkų akcentų plenero-konkurso „(Ne)atrasti Šiauliai“ nugalėtojai“, snaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.snaujienos.lt/miesto-gyvenimas/34493-paskelbti-meniu-akcentu-plenero-konkurso-ne-atrasti-siauliai-nugaletojai.html.</p>
<p>ŠIAULIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>76. Paminklas 1944–1953 m. Jonelaičių k. apylinkėse žuvusių partizanų atminimui</p> <p>Autorius Algimantas Jukna</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Jonelaičių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1953 m. Jonelaičių k. apylinkėse žuvusių partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Siauliai_paminklai.htm</p>

77. Laisvės angelas	1930 m. pastatytas, 1991 m. atstatytas	Meškuičiai		<p>Graži tu mano, „Atgimimo paminklas Šiaurės Lietuvoje“, grazitumano.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Atgimimo_paminklai_%C5%A0iaur%C4%97s_Lietuvoje#.C5.A0iauli.C5.B3_miestas.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas „Laisvės angelas“, pamatyklietuvoje.lt, 2021 m. sausio 24 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-laisves-angelas/4068</p> <p>Ką pamatyti, „Paminklas „Laisvės angelas“, kapamatyti.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.kapamatyti.lt/listings/laisves-angelas/</p>
78. Paminklas rezistentams atminti Autorius Adomas Danilaitis	1993 m.	Kuršėnai		<p>Kuršėnai, „Lankytinos Kuršėnų vietos. Paminklai“, kursenai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://kursenai.lt/apie-kursenus/lankytinos-kursenu-vietos/paminklai/.</p> <p>Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas rezistentams atminti“, siauliurajonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.siauliurajonas.lt/lankyto-s-vietos/paminklas-rezistentams-atminti-vyties-paminklas/</p>

<p>79. Lietuvos Nepriklausomybės paminklas</p>	<p>1929 m. pastatytas, atstatytas 1991 m.</p>	<p>Sauginiai</p>		<p>Graži tu mano, „Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Sauginiuose“, grazitumano.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Lietuvos_Nepriklausomyb%C4%97s_paminklas_Sauginiuose.</p>
<p>80. Paminklas 1947–1952 m. tremčiai atminti</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Drąsučiai</p>		<p>Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas 1947–1952 m. tremčiai atminti“, siauliurajonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.siauliurajonas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-kursenu-gelezinkelio-stotyje-tremties-metams-atminti/</p>

<p>81. Paminklas „Mūsų kančioms atminti“ 1945–1953 skirtas žuvusiems partizanams ir sovietinio genocido aukoms</p>	<p>1992 m.</p>	<p>Sereikiai</p>		<p>Kirkutis Vytautas, „100 laisvės paminklų“, Vilnius: Žuvėdra, 2018.</p>
<p>BIRŽŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>82. Paminklas „Patranka“ Salaspilio mūšiui atminti Autorė Rasa Gumbrevičienė</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Biržai</p>		<p>Alkas, „Apie lietuvių istorinę pergalę Salaspilio mūšyje primins paminklas Biržuose“, alkas.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://alkas.lt/2014/07/04/apie-lietuviu-istorine-pergale-salaspilio-musyje-primins-paminklas-birzuose/</p> <p>Krašto apsaugos ministerija, „Išpūdingą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pergalę primins originalus paminklas Biržuose“, kam.lt, 2014 m. liepos 7 d., žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijo</p>

				<p>s 875/ispudinga lietuvas didziosios kunigaikstystes pergale primins originalus paminklas birzuose.html.</p> <p>Lrytas.lt, „Biržuose atidengtas paminklas Salaspilio mūšiui atminti“, lrytas.lt, 2014 m. liepos 8 d., žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2014/07/08/news/birzuose-atidengtas-paminklas-salaspilio-musiui-atminti-3016382</p>
83. Paminklas Runikių pradinės mokyklos mokytojo Jono Dargio, suimto 1941 m. birželio 14 d. ir 1942 m. sušaudyto Krasnojarsko kr., atminimui	1992 m.	Runikiai		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Runikių pradinės mokyklos mokytojo Jono Dargio, suimto 1941 m. birželio 14 d. ir 1942 m. sušaudyto Krasnojarsko kr., atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Birzai_paminklai.htm</p>

<p>84. Paminklas 1944–1949 m. Vabalninko valsčiaus Ilgalaukių ir Smilgiškio kaimo apylinkėse veikusių ir žuvusių partizanų atminimui</p>	<p>1992 m.</p>	<p>Vabalninkas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1949 m. Vabalninko valsčiaus Ilgalaukių ir Smilgiškio kaimo apylinkėse veikusių ir žuvusių partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Birzai_paminklai.htm</p>
<p>85. Paminklas „Birutė“ žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę Autorius Robertas Antinis</p>	<p>1946 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas, 2006–2007 m. restauruotas</p>	<p>Biržai</p>		<p>Paškevičienė Zinaida, „Paminklas Biržuose vėl kelia ginčus“, 15min.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/paminklas-birzuose-vel-kelia-gincus-56-463237.</p> <p>Visit Biržai, „Birutė“, visitbirzai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.visitbirzai.lt/lt/paminklai_s_kulpturos.</p> <p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičiatės-Bitės viešoji biblioteka, „Biržai – paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://sena.pavb.lt/lt/straipsnis/3672-birzai-paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe</p>

<p>86. Paminklas tautos dvasios, kultūros ir ūkio kėlėjui Antanui Macijauskui</p> <p>Autorius Gediminas Piekuras, architektas Evaldas Purlys</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Pabiržė</p>		<p>Visit Biržai, „Paminklai ir skulptūros“, visitbirzai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.visitbirzai.lt/paminklai-ir-skulpturos/</p> <p>Visit Biržai, „Pabiržės seniūnija“, visitbirzai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.visitbirzai.lt/pabirzes-seniunija/</p> <p>„Pasvalio krašto kultūros, istorijos leidinys – Pasvalia“, 2004 m., žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.pasvalia.lt > img > dm850_850_838_</p>
<p>87. Paminklas Motiejui Valančiui</p>	<p>1930 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Pabiržė</p>		<p>LIMIS, „Motiejaus Valančiaus paminklas Pabiržėje“, limis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.limis.lt/paieska/perziura/-/exhibit/preview/6121836?s_id=460BHawLymVvRsxB&s_ind=454&valuable_type=EKSPONATAS</p> <p>Visit Biržai, „Paminklai ir skulptūros“, visitbirzai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.visitbirzai.lt/paminklai-ir-skulpturos/</p>

ROKIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>88. Paminklinė kompozicija Rokiškio tremtinių ir politinių kalinių atminimui</p> <p>Autorius Robertas Antinis</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Rokiškis</p>		<p>Rokiškio turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas sovietų okupacijos aukoms atminti“, rokiskiotic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.rokiskiotic.lt/objektai/paminklas-sovietu-okupacijos-aukoms-atminti.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklinė kompozicija Rokiškio tremtinių ir politinių kalinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Rokiskis_paminklai.htm</p>
<p>89. Paminklas Ragelių parapijos gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir sovietiniuose lageriuose, mirusių tremtyje, atminimui</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Ragelių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Ragelių parapijos gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir sovietiniuose lageriuose, mirusių tremtyje, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Rokiskis_paminklai.htm</p>

<p>90. Paminklas Leonardui Vilhelmui Grigoniui-Užpaliui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Sėlynės kaimas</p>		<p>Urbonienė Dalia, „Paminklas Leonardui Grigoniui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://genocid.lt/centras/lt/2605/a/.</p> <p>Rokiškio turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas Leonardui Vilhelmui Grigoniui – Užpaliui“, rokiskiotic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.rokiskiotic.lt/objektai/paminklas-leonardui-vilhelmui-grigoniui-uzpaliui.</p>
<p>91. Paminklas Vytautui Gužui-Kardui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Kazliškis</p>		<p>Kolonautienė Violeta, „Atidengtas paminklas Vytautui Gužui-Kardui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://genocid.lt/centras/lt/2817/a/.</p> <p>Kulys Algirdas, „Informacija turistams ir svečiams“, Rokiškio rajono savivaldybė, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., http://195.182.83.198/lt/seniunijos/kazliškio-seniunija/informacija-turistams-ir-sveciams_5280.html.</p> <p>Dūdaitė-Kralikienė Lina, „Kazliškyje bus iškilmingai atidengtas paminklas signatarui Vytautui Gužui-Karui“,</p>

					Gimtasias Rokiškis 2016, žiūrėta 2021 m. sausio 22 d., https://www.grokiskis.lt/aktualijos/kazlis-kyje-bus-iskilmingai-atidengtas-paminklas-signatarui-vytautui-guzui-kardui .
DRUSKININKŲ SAVIVALDYBĖ					
92. Karaliaus Mindaugo paminklas Autorius Vytautas Kašuba	1995 m.	Druskininkai			Lietuvos kurortai, „V. Kašubos paminklas Lietuvai“, lietuvsurortai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.lietuvsurortai.lt/lankyti-os-vietos/v-kosubos-paminklas-lituvai/ Dzūkija gamta ir kultūra, „Druskininkų lankomiausios vietos“, atraskdzukija.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.atraskdzukija.lt/marsrutai/druskininku-lankomiausios-vietos/ Sakralas, „Druskininkų miesto sakralas“, sakralas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.sakralas.lt/uploads/1/4/1/9/14191837/druskininku_miesto_sakralas.pdf

<p>93. Paminklas Žygimantui Augustui ir Barbarai Radvilaitei</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Druskininkai</p>		<p>Žybartuva, „Karūnos“ Paminklas Žygimantui Augustui ir Barbarai Radvilaitei“, zybartuva.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.zybartuva.lt/index.php?cat_id=65&lang=lt</p> <p>Dzūkija gamta ir kultūra, „Skulptūra „Karūnos“, atraskdzukija.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.atraskdzukija.lt/lankytinos-vietos/skulptura-karunos/</p> <p>Druskininkų savivaldybė, „Pasivaikščiok meilės maršrutu“, druskininkai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://druskininkai.lt/meiles-kelias/</p>
<p>BIRŠTONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>94. Paminklas Vytautui Didžiajam Autorius Gediminas Jokūbonis</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Birštonas</p>		<p>Visit Birštonas, „Skulptūra Vytautui Didžiajam“, visitbirstonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.visitbirstonas.lt/lankytinos-vietos/skulptura-vytautui-didziajam/</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Vytauto paminklas Birštone“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/vytauto-paminklas-birstone/247</p>

				<p>Lietuvos kurortai, „Vytauto paminklas“, lietuvsukurortai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.lietuvsukurortai.lt/lankytnos-vietos/vytauto-paminklas/</p>
<p>95. Paminklas Baliui Sruogai</p> <p>Autorius Giedrius Plechavičius</p>	1997 m.	Birštonas		<p>Visit Birštonas, „Paminklas Baliui Sruogai“, visitbirstonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.visitbirstonas.lt/lankytnos-vietos/paminklas-baliui-sruogai/</p> <p>Birštono viešoji biblioteka, „Birštonas saugo Balio Sruogos atminimą“, birstonasvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.birstonasvb.lt/birstonas-saugo-balio-sruogos-atminima/</p> <p>Turizmo Gidas, „Paminklas Baliui Sruogai“, turizmogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://turizmogidas.lt/lt/lankytnos-vietos/birstono-rajono-savivaldybe/paminklas-baliui-sruogai-42</p>

<p>96. Paminklas Juozui Tumui–Vaižgantui</p> <p>Autorius Gediminas Piekuras</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Birštonas</p>		<p>Visit Birštonas, „Skulptūra Juozui Tumui-Vaižgantui“, visitbirštonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.visitbirštonas.lt/lankytinos-vietos/skulptura-juozui-tumui-vaizgantui/.</p> <p>Birštono viešoji biblioteka, „Birštono padėka Vaižgantui – paminklas“, birštonasvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.birštonasvb.lt/birštono-padeka-vaizgantui-paminklas/</p> <p>BNS, „Birštone iškils paminklas J. Tumui-Vaižgantui“, 15min.lt, 2016 m. gegužės 9 d., žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/birstone-iskils-paminklas-j-tumui-vaizgantui-582-623829</p>
<p>KALVARIJOS SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>97. Paminklas Kalvarijos krašto knygnešiams</p> <p>Autorius Zlgmas Buterlevičius</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Kalvarija</p>		<p>Lrytas, „Kalvarijoje pagerbtas knygnešių atminimas“, lrytas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/kalvarijoje-pagerbtas-knygnesiu-atminimas.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=COPY.</p>

				Striuogaitienė Karolina, „Atidengtas paminklas knygnešiams“, Sūduvos ateitis, 2014, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.suduvosateitis.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=110:atidengtas-paminklas-knygneiams&catid=1:naujienos .
PALANGOS MIESTO SAVIVALDYBĖ				
98. Paminklas 1918 m. Būtingės savanoriams	1998 m.	Būtingė		-
99. Paminklas 1918–1990 m. Žemaitijos kariams savanoriams Autorius Jonas Jagėla	2014 m.	Palanga		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1918–1990 m. Žemaitijos kariams savanoriams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Palangos_m_paminklai.htm

				<p>Kariuomenės kūrėjai, „Paminklas Žemaitijos kariams savanoriams Palangoje“, kariuomenskurejai.lt, 2014 m. gegužės 15 d., žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://kariuomenskurejai.lt/paminklas-zemaitijos-kariams-savanoriams-palangoje/</p>
<p>100. Paminklas generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	2004 m.	Palanga		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas partizanų vadui Jonui Žemaičiui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/439-paminklas-partizanu-vadui-jonui-zemaičiui.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Palangos_m_paminklai.htm</p> <p>Gedvilaitė Rasa, „Pagerbtas generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimas“, 2019 m. kovo 25 d., palangostiltas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.palangostiltas.lt/pagerbtas+g</p>

				enerolo+jono+zemaiciovytauto+atminimas,7,2,9382.html
101. Stela Nepriklausomybės Šimtmečiui Autoriai Algirdas Žebrauskas ir Arūnas Sakalauskas	2018 m.	Palanga		<p>Palanga, „Signatarų alėja“, palangatic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d. https://www.palangatic.lt/lankytinos-vietos/signataru-aleja/.</p> <p>Palangos miesto savivaldybė, „Šimtmečio metus Palanga vainikuoja Signatarų alėjos atidarymu“, palanga.lt, 2018 m. gruodžio 10 d., žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.palanga.lt/naujienos/simt-mecio-metus-palanga-vainikuoja-signataru-alejos-atidarymu/5009.</p> <p>Janauskaitė Daiva, „Palanga pasipuošė nauju paminklu ir Signatarų alėja“, diena.lt, 2018 m. gruodžio 8 d., žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/palanga-pasipuose-nauju-paminklu-ir-signataru-aleja-892382</p>

<p>102. Grafų Antaninos ir Felikso Tiškevičių skulptūros</p> <p>Autorius Klaudijus Pūdymas, architektė Snieguolė Stripinienė</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Palanga</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Grafų Antaninos ir Felikso Tiškevičių skulptūros“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/443-grafu-antaninos-ir-felikso-tiskeviciu-skulpturos.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Grafų Tiškevičių alėja“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/grafu-tiskeviciu-aleja/11689</p> <p>MiniTrips, „Grafų Tiškevičių alėja“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.minitrips.lt/objektai/grafu-tiskeviciu-aleja/</p>
--	----------------	----------------	--	---

<p>103. Paminklas Dr. Jonui Basanavičiui</p> <p>Autorius Juozas Zikaras, architektas Vytautas Moncevičius</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Palanga</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Dr. Jono Basanavičiaus biustas“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/436-dr-jono-basanaviciaus-biustas.</p> <p>BNS, „Palangoje iškilis paminklas Jonui Basanavičiui“, delfi.lt, 2002 m. vasario 7 d., žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/palangoje-iskilis-paminklas-jonui-basanaviciui.d?id=771882</p> <p>Mukienė Danutė, „Jono Basanavičiaus paminklas Palangoje“, zemaitiuzeme.lt, 2022 m. sausio 16 d, žiūrėta 2022 sausio 30 d., https://zemaitiuzeme.lt/aktualijos/jono-basanaviciaus-paminklas-palangoje/</p>
<p>104. Paminklas Jonui Šliūpai</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Palanga</p>		<p>Krašto gidas, „Palangos burmistro dr. Jono Šliūpo memorialinė sodyba“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/438-palangos-burmistro-dr-jono-sliupo-memorialine-sodyba</p> <p>Wikimapia, „Paminklas Jonui Šliūpai“, wikimapia.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d.,</p>

				https://wikimapia.org/9583751/lt/Paminklas-Jonui-%C5%A0li%C5%ABpui Lietuvos nacionalinis muziejus, „Jono Šliūpo muziejus“, lnm.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://lnm.lt/muziejai/jono-sliupo-muziejus/
105. Paminklas kovotojų už Lietuvos laisvę istoriniams žygiams per Baltijos jūrą 1944–1953 metais atminti ir įamžinti Lietuvos pasipriešinimo okupacijai dalyvių ryšius su Vakarų valstybėmis	2011 m.	Šventoji		XXI amžius, „Prisiminti laisvės kovotojų žygiai per Baltijos jūrą“, xxiamzius.lt, nr. 61 (1941) http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2011/08/31/aktu_01.html Alkas, „Bus įamžinti kovotojų už Lietuvos laisvę žygiai per Baltijos jūrą“, alkas.lt, 2011, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://alkas.lt/2011/08/25/bus-iamzinti-kovotoju-uz-lietuvos-laisve-zygiai-per-baltijos-jura/ .

KRETINGOS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>106. Nepriklausomybės paminklas</p> <p>Atstatymo autorius Edmundas Giedrimas</p>	<p>1931 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Kretinga</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Kretingos nepriklausomybės paminklas“, kretingoturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kretingoturizmas.info/lt/lankytinos-vietos/paminklai/686-kretingos-nepriklausomybes-paminklas.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti Kretingoje (Laisvės paminklas)“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/253-paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečiui-pamineti-kretingoje-laisves-paminklas</p> <p>Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui (1928–1928) paminėti Kretingoje (Laisvės paminklas)“, kretvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečiui-1928-1928-pamineti-kretingoje-laisves-paminklas/.</p>
---	---	-----------------	--	---

<p>107. Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui</p> <p>Autorius Adomas Skiežgelas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Kretinga</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui“, kringosturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kringosturizmas.info/lt/lankytinos-vietos/paminklai/688-paminklas-jonui-karoliui-chodkeviciui.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/254-paminklas-jonui-karoliui-chodkeviciui.</p> <p>Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklas Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621) Kretingoje“, kretvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-jonui-karoliui-chodkeviciui-1560-1621-kretingoje/.</p>
---	----------------	-----------------	--	---

<p>108. Paminklas Jurgiui Ambroziejui–Pabrėžai</p> <p>Autorius Algirdas Bosas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Kretinga</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Paminklas Jurgiui Ambroziejui-Pabrėžai“, kringosturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kringosturizmas.info/lt/lankytinos-vietos/paminklai/687-paminklas-jurgiui-ambroziejui-pabrezai.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Jurgiui Ambroziejui Pabrėžai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-jurgiui-ambroziejui-pabrezai/9432</p>
<p>109. Paminklas Berekui Joselevičiui</p> <p>Autoriai Vytenis Mazurkevičius ir Gintautas Jonkus</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Kretinga</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Paminklas Berekui Joselevičiui“, kringosturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kringosturizmas.info/lt/lankytinos-vietos/paminklai/702-paminklas-berekui-joseleviciui.</p> <p>Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklas Berekui Joselevičiui“, kretvb.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-berekui-joseleviciui/.</p>

<p>110. Paminklas prezidentui Aleksandriui Stulginskiui</p> <p>Autoriai Motiejus Narbutas ir Edmundas Giedrimas</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Jokūbavo kaimas</p>		<p>Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklas Aleksandriui Stulginskiui (1885–1969) Jokūbave“, kretvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-aleksandriui-stulginskiui-1885-1969-jokubave/.</p> <p>Jokūbavo kaimo bendruomenė, „Apie mus“, jokubavas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.jokubavas.lt/?ses=367107&ln=1&pg=6</p>
<p>111. Lietuvos 1000-mečio paminklas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Salantai</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Salantu Lietuvos 1000-mečio paminklas“, kretingoturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kretingoturizmas.info/lt/laikytinos-vietos/paminklai/695-salantu-lietuvos-1000-mecio-paminklas.</p>

<p>112. Paminklas 1945–1965 m. žuvusiems Kretingos apskrityje veikusiai Žemaičių apygardos „Kardo“ rinktinės partizanams atminti</p> <p>Autorius Gintautas Jonkus</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Darbėnai</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Darbėnų paminklas kardo rinktinės partizanams atminti“, kretingoturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kretingoturizmas.info/lt/laikytinos-vietos/paminklai/689-darbenu-paminklas-kardo-rinktines-partizanams-atminti.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945–1965 m. žuvusiems Kretingos apskrityje veikusiai Žemaičių apygardos „Kardo“ rinktinės partizanams atminti“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kretinga_paminklai.htm</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Pasipriešinimo sovietinei okupacijai atminimo ženklai Darbėnuose“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., http://www.krastogidas.lt/marsrutai/44-pasipriesinimo-sovietinei-okupacijai-atminimo-zenklai-darbenuose.</p>
---	----------------	-----------------	--	---

<p>113. Baublių paminklas okupacijų kančioms atminti</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Baubliai</p>		<p>Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklinis akmuo Baublių kaime 1940–1990 m. okupacijų aukoms atminti“, kretvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/atminimo-iamzinimas/paminklinis-akmuo-baubliu-kaime-1940-1990-m-okupaciju-aukoms-atminti/.</p> <p>Lithuania in World, „Baublių paminklas okupacijų kančioms atminti“, lithuaniainworld.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.lithuaniainworld.lt/lt/paminklai/ad/baubliu-paminklas-okupaciju-kancioms-atminti-604.html</p>
<p>114. Paminklas Rimantui Dauginčiui</p> <p>Autorius Juozas Paulauskas</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Baubliai</p>		<p>Kretingos r. turizmo informacijos centras, „Paminklas Rimantui Dauginčiui“, kringosturizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.kringosturizmas.info/lt/laankytnos-vietos/paminklai/1042-paminklas-rimantui-dauginciui.</p> <p>Lithuania in World, „Paminklas Rimantui Dauginčiui“, lithuaniainworld.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d.,</p>

				https://www.lithuanianworld.lt/de/freiz eit/tourismus/ad/Monumente-206/paminklas-rimantui-dauginciui-613.html .
115. Paminklas Motiejui Valančiui Autoriai: Kęstutis Balčiūnas, Edmundas Giedrimas	2001 m.	Nasrėnai		Kretingos krašto enciklopedija, „Paminklas Motiejui Valančiui (1801–1875) Nasrėnuose“, kretvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.kretvb.lt/enciklopedija/kultura/kulturos-paveldas/istorinis-paveldas/paminklai/paminklas-motiejui-valanciui-1801-1875-nasrenuose/ . Lietuvai, „Nasrėnai“, lietuvas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://lietuvas.lt/wiki/Nasr%C4%97nai
MAŽEIKIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ				
116. Paminklas 1944 m. spalio 7 d. Sedos kautynėse žuvusių Tėvynės apsaugos rinktinės karių atminimui Autorius Osvaldas Neniškis	1999 m.	Seda		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944 m. spalio 7 d. Sedos kautynėse žuvusių Tėvynės apsaugos rinktinės karių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/10/201410_kautynes.pdf

<p>117. Vyskupo Antano Baranausko paminklas</p> <p>Autorius Osvaldas Neniškis</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Seda</p>		<p>Mini Trips, „Paminklas A. Baranauskui“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-a-baranauskui/.</p> <p>Mažeikių viešoji biblioteka, „Antano Baranausko biustas Sedoje“, mrvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.mrvb.lt/lankyimos-vietos/antano-baranausko-biustas-sedoje/</p>
<p>118. Paminklas Biržiškų šeimai</p> <p>Autoriai: Česlovas Pečiukas, Reginaldas Palukaitis</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Viekšniai</p>		<p>Ventos parkas, „Paminklas Biržiškų šeimai“, ventosparkas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.ventosparkas.lt/23593/informacija-lankytojams/lankyimos-vietos/vieksniuose-ir-ju-pylinkese/paminklas-birzisku-seimai.html.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Biržiškų šeimai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-birzisku-seimai/24907</p>

<p>119. Paminklas Jonui Basanavičiui</p> <p>Autorius Alfonsas Ambraziūnas</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Mažeikiai</p>		<p>Mažeikių krašto enciklopedija, „Mažeikių istoriniai paminklai ir memorialinės lentos“, mke.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.mke.lt/Ma%C5%BEeiki%C5%B3_istoriniai_paminklai_ir_memorialin%C4%97s_lentos.</p>
<p>120. Paminklas Vladui Burbai</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Mažeikiai</p>		<p>Mažeikių krašto enciklopedija, „Vladas Burba“, mke.lt, 2013, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., http://www.mke.lt/Vladas_Burba?fbclid=IwAR2AaTTNyUUnF2MsL4pfNxoVekqLN5p9cv-tWeojfbLyhSf9jB9zImtLQq8.</p> <p>Mažeikių krašto enciklopedija, „Mažeikių istoriniai paminklai ir memorialinės lentos“, mke.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 23 d., https://www.mke.lt/Ma%C5%BEeiki%C5%B3_istoriniai_paminklai_ir_memorialin%C4%97s_lentos.</p>

JONIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

Nėra

PAKRUOJO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>121. Paminklas Linkuvos miestelio ir jo apylinkės gyventojų, 1944–1953 m. kovojusių ir žuvusių už Lietuvos laisvę, atminimui</p> <p>Autoriai Gintautas Jonkus, Liucijus Dringelis</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Linkuva</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Linkuvos miestelio ir jo apylinkės gyventojų, 1944–1953 m. kovojusių ir žuvusių už Lietuvos laisvę, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Pakruojis_paminklai.htm.</p> <p>Lietuvai, „Linkuvos istorija“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://lietuvai.lt/wiki/Linkuvos_istorija</p>
<p>122. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečiui</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Rozalimas</p>		<p>Graži tu mano, „Atgimimo paminklai Šiaurės Lietuvoje, grazitumano.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Atgimimo_paminklai_%C5%A0iaur%C4%97s_Lietuvoje#Pakruojo_rajonas.</p> <p>Rozalimas, „Lankytinos vietos“, rozalimas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.rozalimas.lt/?page_id=105..</p>

AKMENĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>123. Paminklas Purvių kaimo žmonių, žuvusių tremtyje, lageriuose ir partizaniniame judėjime, atminimui</p> <p>Autorius Kazimieras Karbauskas</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Purviai</p>	<p>-</p>	<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Purvių kaimo žmonių, žuvusių tremtyje, lageriuose ir partizaniniame judėjime, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Memo/Paminklai/akmenes.htm.</p>
---	----------------	----------------	----------	--

KĖDAINIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>124. Paminklas Juozui Tonkūnui ir Lietuvos agronomams tremtiniams, kitaip dar paminklas pirmosios sovietų okupacijos metu (1940 m. birželio 15 d.–1941 m. birželio 14 d.) nužudytų, ištremtų ir į sovietų lagerius išvežtų Žemės ūkio</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Dotnuva</p>		<p>Kėdainių turizmo ir verslo informacijos centras, „Paminklas Juozui Tonkūnui ir Lietuvos agronomams tremtiniams“, kedainiutvic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.kedainiutvic.lt/turizmas/lt/objektai/paminklas-juozui-tonkunui-ir-lietuvos-agronomams-tremtiniams.</p> <p>Krikštaponis Vilmantas, „Tarnavęs mokslui ir tėvynei“, mokslolietuva.lt, 2015 m. liepos 15 d., žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://mokslolietuva.lt/2014/07/tarnaves-mokslui-ir-tevynei-2/</p>
--	----------------	----------------	---	---

<p>akademijos dėstytojų ir studentų atminimui</p> <p>Autoriai Vladas Vildžiūnas, Rimantas Dičius</p>				
<p>125. Paminklas Smilgos upės pakrantėje likusių užkastų 1944–1953 m. Krakių apylinkėse žuvusių Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio, Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės partizanų, taip pat įamžintų žuvusių Krakių krašto partizanų atminimui</p> <p>Autorius Juozas Meškuotis</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Krakių miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Smilgos upės pakrantėje likusių užkastų 1944–1953 m. Krakių apylinkėse žuvusių Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio, Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės partizanų, taip pat įamžintų žuvusių Krakių krašto partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kedainiai_paminklai.htm.</p>

<p>126. Paminklas 1944–1955 m. žuvusių Kėdainių aps. Kėdainių vls. Slikių ir Žeimių vls. Akmenų kaimų Vyčio apygardos partizanų atminimui</p> <p>Autorius Vytautas Kundrotas</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Slikių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1955 m. žuvusių Kėdainių aps. Kėdainių vls. Slikių ir Žeimių vls. Akmenų kaimų Vyčio apygardos partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kedainiai_paminklai.htm.</p>
<p>127. Paminklas 1918–1920 m. kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės, 1944–1954 m. partizaniniame judėjime ir sovietų lageriuose žuvusių, tremtyje mirusių Pagirių krašto gyventojų atminimui</p> <p>Autoriai Pranas Binkauskas ir Pranas Žlabeckas</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Pagiriai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1918–1920 m. kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės, 1944–1954 m. partizaniniame judėjime ir sovietų lageriuose žuvusių, tremtyje mirusių Pagirių“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kedainiai_paminklai.htm.</p>

<p>128. Paminklas 1945–1952 m. Truskavos apylinkėse žuvusių Vyčio apygardos partizanų, sovietų lageriuose ir kalėjimuose žuvusių, tremtyje mirusių Truskavos parapijos gyventojų, taip pat žuvusių Truskavos krašto partizanų atminimui</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Truskava</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945–1952 m. Truskavos apylinkėse žuvusių Vyčio apygardos partizanų, sovietų lageriuose ir kalėjimuose žuvusių, tremtyje mirusių Truskavos parapijos gyventojų, taip pat žuvusių Truskavos krašto partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kedainiai_paminklai.htm.</p>
<p>129. Paminklas kunigaikščiams Radviloms „Skrynia“ Autorius Algirdas Bosas</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Kėdainiai</p>		<p>Kėdainių turizmo ir verslo informacijos centras, „Didžiosios Rinkos aikštė ir paminklas Radviloms“, kedainiutvic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.kedainiutvic.lt/turizmas/lt/objektai/didziosios-rinkos-aikste-ir-paminklas-radviloms. Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Radviloms „Skrynia“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-radviloms-skrynia/7847</p>

<p>130. Paminklas, skirtas 1863 m. sukilimo 150-mečiui paminėti</p> <p>Autoriai: Juozas Šlivinskas, Vaidas Špečkauskas</p>	<p>2013 m.</p>	<p>Paberžės kaimas</p>		<p>Vertelka Bronius, „Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu“, xxiamzius.lt, nr. 21 (2045), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html.</p> <p>LRT, „Paberžėje paminėtos 1863-ųjų metų sukilimo metinės (nuotraukas)“, lrt.lt, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/18090/paberzeje-paminetos-1863-uju-metu-sukilimo-metines-nuotraukas.</p> <p>Kėdainiai, „Paminklas 150-mečio sukilimui paminėti“, kedainiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.kedainiai.lt/popup2.php?ru=bS9tX2FydGJjbGUvZmlsZXMvdl9hcnRpY2xlX3ByaW50LnBocA==&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=1022.</p>
<p>131. Paminklas Lietuvos laisvės kovotojams</p> <p>Autoriai: Marius Mateika ir Džiugas Jurkūnas</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Kėdainiai</p>		<p>Mano Kėdainiai, „Bus atidengtas paminklas už Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atkūrimą“, manokedainiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://manokedainiai.lt/naujiena/bus-atidengtas-paminklas-skirtas-kovojusiems-uz-lietuvos-laisves-ir-nepriklausomybes-atkurima.</p>

132. Paminklas žuvusiems Kėdainių krašto savanoriams	2018 m.???	Kėdainiai		Kėdainiai, „Paminklas žuvusiems Kėdainių krašto savanoriams“, kedainiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.kedainiai.lt/popup2.php?ru=rszAOzolBw&tmpl_name=m_article_print_vie&article_id=5474 .
133. Paminklas Lietuvos vardo paminėjimo 1000-mečiui	2018 m.	Krakiai	-	Kėdainių rajono savivaldybės taryba, „SPRENDIMAS DĖL KĖDAINIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖS LANKYTINŲ VIETŲ SĄRAŠO PATVIRTINIMO“, lrs.lt, 2018 m. vasario 15 d., žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=riwvzvpvg&documentId=a63574a2174a11e88a05839ea3846d8e&category=TAD
PAGĖGIŲ SAVIVALDYBĖ				
134. Paminklas Klaipėdos kraštui Autorius Steponas Juška	2005 m.	Pagėgiai		Pažink Mažąją Lietuvą, „Paminklas Klaipėdos kraštui Pagėgiuose“, tic.pagegiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.tic.pagegiai.lt/28018/lankyminos-vietos/paminklai-skulpturos.html . Wikimapia, „Paminklas Klaipėdos kraštui (Pagėgiai)“, wikimapia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://wikimapia.org/35267074/lt/Paminklas-Klaip%C4%97dos-kra%C5%A1tui

KAZLŲ RŪDOS SAVIVALDYBĖ

<p>135. Paminklas Nepriklausomybės Akto signatarui Pranui Dovydaičiui</p> <p>Autorius Zigmas Buterlevičius</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Kazlų Rūda</p>		<p>Kazlų Rūda, „Nepriklausomybės Akro signataro atminimas įamžintas paminkle“, kazluruda.info, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://kazluruda.info/2015/02/20/nepriklausomybes-akto-signataro-atminimas-iamzintas-paminkle/.</p>
<p>RADVILIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>136. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1990 m. atkurtas</p>	<p>Aukštelkų kaimas</p>		<p>Wikipedia, „Aukštelkai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Auk%C5%A1telkai.</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Aukštelkai“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.vle.lt/straipsnis/aukstelkai/.</p> <p>Laurinkienė Aušra, „Kultūros paveldo svarba ir reikšmė Radviliškio rajone:</p>

				<p>Paminklų istorija ir galia“, radviliskionaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.radviliskionaujienos.lt/kulturos-paveldo-svarba-ir-reiksme-radviliskio-rajone-paminklu-istorija-ir-galia-2136.</p>
<p>137. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1970 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Kaulinių kaimas</p>		<p>Wikipedia, „Kauliniai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Kauliniai.</p> <p>Laurinkienė Aušra, „Kultūros paveldo svarba ir reikšmė Radviliškio rajone: Paminklų istorija ir galia“, radviliskionaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.radviliskionaujienos.lt/kulturos-paveldo-svarba-ir-reiksme-radviliskio-rajone-paminklu-istorija-ir-galia-2136.</p> <p>Mūsų kraštas, „130 kilometrų dviračiais po istorines vietas“, musukrastas.lt, 2018 m. liepos 13 d., žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://musu.krastas.lt/?data=2019-05-28&rub=1065924810&id=1531407095.</p>

<p>138. Paminklas 1945–1950 m. žuvusių ir suimtų Aukštelkų k. apylinkių Žaliosios rinktinės (vėliau Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios rinktinės) partizanų atminimui</p> <p>Autoriai: G. Šateika ir A. Litinskas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Aukštelkių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945–1950 m. žuvusių ir suimtų Aukštelkų k. apylinkių Žaliosios rinktinės (vėliau Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios rinktinės) partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Radviliskis_paminklai.htm.</p> <p>Prascevičiūtė Laura, „Partizaninio karo atminties vietos Radviliškio rajone“, radviliskis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.radviliskis.lt > get_file > file=bUdYQ2...</p>
<p>139. Paminklas Prisikėlimo apygardos partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų atminimui</p> <p>Autoriai: Romanas Kazlauskas, Arūnas Eduardas Paslaitis ir Viktorija Paslaitytė</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Šeduva</p>		<p>Molienė Viktorija, „Šeduvoje įamžintas Prisikėlimo apygardos partizanų atminimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://genocid.lt/centras/en/601/a.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Prisikėlimo apygardos partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų atminimui“, Lietuvos</p>

				<p>gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Radviliskis_paminklai.htm. Radviliškis, „PAMINKLAS PRISIKĖLIMO APYGARDOS PARTIZANAMS ŠEDUVOJE“, inforadviliskis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.inforadviliskis.lt/lankytinos-vietos/paminklas-prisikelimo-apygardos-partizanams-seduvoje/.</p>
<p>140. Paminklas iš šios geležinkelio stoties 1941, 1944–1952 m. ištremtų Šeduvos miestelio bei jo apylinkių gyventojų atminimui</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Šeduva</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas iš šios geležinkelio stoties 1941, 1944–1952 m. ištremtų Šeduvos miestelio bei jo apylinkių gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Radviliskis_paminklai.htm. Wikipedia, „Šeduvos geležinkelio stotis“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0eduvos_gele%C5%BEinkelio_stotis.</p>

<p>141. Šeduva paminklas skirtas visiems Šeduvos žydams</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Šeduva</p>		<p>Radviliškis, „Paminklas Šeduvos žydams“, inforadviliskis.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.inforadviliskis.lt/lankytinos-vietos/paminklas-seduvos-zydams/.</p> <p>Radviliškio rajono savivaldybė, „Šeduvoje atidengtas paminklas Šeduvos žydams“, radviliskionaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.radviliskionaujienos.lt/seduvoje-atidengtas-paminklas-seduvos-zydams-1146.</p>
<p>142. Paminklas pergalei prieš bermontininkus (1919 m.)</p> <p>Autorius Petras Mazūras</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Radviliškis</p>		<p>Radviliškio biblioteka, „Paminklas pergalei prieš bermontininkus atminti“, manokrastas.lt, 2016, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.manokrastas.lt/straipsnis/paminklas-pergalei-pries-bermontininkus-atminti.</p> <p>Visit Šiauliai, „Paminklas pergalei prieš bermontininkus“, visitsiauliai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.visitsiauliai.lt/lankytinos-vietos/paminklas-pergalei-pries-bermontininkus/.</p>

<p>143. Paminklas etnografiui Baliui Buračiui</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Šiaulėnų miestelis</p>		<p>Kažemėkaitytė Jolanta, „Prie paminklo B. Buračiui veda lietuviškų juostų takai“, delfi.lt, 2011, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/prie-paminklo-bburacui-veda-lietuvisku-juostu-takai.d?id=48170891.</p> <p>Lietuvai, „Balys Buračas“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://lietuvai.lt/wiki/Balys_Bura%C4%8Das.</p>
<p>KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>144. Laisvės paminklas „Baladė“</p> <p>Autoriai: Martynas Lukošius ir Kunotas Vildžiūnas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Kelmė</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Laisvės paminklas „Baladė“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kelme_paminklai.htm.</p> <p>Lietuvai, „Vladas Vildžiūnas“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://lietuvai.lt/wiki/Vladas_Vild%C5%BEi%C5%ABnas.</p>

<p>145. Paminklas Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjui Vladui Putvinskiui</p> <p>Autorius Stasys Pūtvis</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Kelmė</p>		<p>Etaplius, „Kelmėje atidengtas paminklas Vladui Putvinskiui“, etaplius.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.etaplius.lt/kelmeje-atidengtas-paminklas-vladui-putvinskiui.</p> <p>Naureckaitė Indrė, „Kelmėje atidengtas paminklas Šaulių sąjungos įkūrėjui V. Putvinskiui“, kauno.diena.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/saulies-pulsas/kelmeje-atidengtas-paminklas-sauliu-sajungos-ikurejui-v-putvinskiui-931530.</p>
<p>146. Icchoko Mero paminklas</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Kelmė</p>		<p>Kelmės rajono savivaldybė, „Kelmėje atidengtas Icchoko Mero paminklas“, delfi.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.delfi.lt/miestai/siauliai/kelmėje-atidengtas-icchoko-mero-paminklas.d?id=80613267.</p> <p>Lietuvos žydų bendruomenė, „Kelmėje atidengtas paminklas Icchokui Merui“, lzb.lt, 2019 m. kovo 14 d., žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.lzb.lt/2019/03/14/icchoko-mero-paminklo-kelmeje-atidengimas/.</p>

<p>147. Sofijos Romerienės paminklas</p> <p>Autorius Gintautas Lukošaitis</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Tytuvėnai</p>		<p>Kelmės rajono savivaldybės administracija, „Tytuvėnu puošia Sofijos Romerienės paminklas“, regionunaujienos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.regionunaujienos.lt/tytuvenu- -puosia-sofijos-romerienes-paminklas/.</p> <p>Karpavičienė Dalia, „Tytuvėnuose stovės paminklas Sofijai Romerienei“, skrastas.lt, 2015 m. birželio 12 d., žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://old.skrastas.lt/?data=2015-06-20&rub=1065924810&id=1434039300.</p>
<p>148. Paminklas Lietuvos šimtmečiui atminti</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Grinių kaimas</p>	<p>-</p>	<p>Kelmės rajono savivaldybė, „Paminklas Lietuvos šimtmečiui atminti“, kelme.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., http://www.kelme.lt/index.php?3286822036.</p> <p>Kelmės savivaldybės administracijos informacija, „Gyvename Pakražančio seniūnijoje“, Bičiulis, 2018 m. spalio 22 d., žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.biculis.net/gyvename- pakrazancio-seniunijoje/.</p>

<p>149. Paminklas Maironiui</p> <p>Autorius Donatas Lukoševičius</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Tytuvėnai</p>		<p>Vertelka Bronius, „Prie paminklo nevysta gėlės“, xxiamzius.lt, nr. 39 (2014), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/10/19/fondasa_06.html.</p> <p>„Maironis – XIX-XX amžiaus romantizmo poetas“, silutevb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://silutevb.lt/media/public/stories/Virtualios_parodos/maironis.pdf</p>
<p>ALYTAUS MIESTO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>150. „Nurimęs varpas“ memorialas</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Alytus</p>		<p>Alytaus kraštas, „Memorialas „Nurimęs varpas“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytinos-vietos/memorialas-nurimes-varpas/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Memorialas „Nurimęs varpas“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/memorialas-nurimes-varpas/4176.</p> <p>MiniTrips, „Memorialas „Nurimęs varpas“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.minitrips.lt/objektai/memorialas-nurimes-varpas/</p>

<p>151. Paminklas „Kančių motina“ (Tremtinė) Alytaus miesto ir rajono tremtinių atminimui</p> <p>Autorius A. Ambrulevičius</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Alytus</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas „Kančių motina“ (Tremtinė) Alytaus miesto ir rajono tremtinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Alytaus_m_paminklai.htm.</p> <p>Dainavos kraštas, „Alytaus miestas“, dainavoskrastas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.dainavoskrastas.lt/vietoves/alytaus-miestas-lt/.</p>
<p>152. Paminklas „Laisvės angelas“</p> <p>Autorius Antanas Aleksandravičius, atkurto paminklo autoriai: Jonas Meškelevičius, Jonas Blažaitis</p>	<p>1929 m. pastatytas, 1991 m. atstatytas</p>	<p>Alytus</p>		<p>Alytaus Kraštas, „Paminklas „Laisvės angelas“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.alytusinfo.lt/lankyimos-vietos/paminklas-laisves-angelas/www.rinkodara.lt.</p> <p>Turizmo gidas, „Paminklas „Laisvės angelas“, turizmogidas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://turizmogidas.lt/lt/lankyimos-vietos/alytaus-rajono-savivaldybe/paminklas-laisves-angelas-1006.</p>

<p>153. Paminklas Vytautui Didžiajam</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Raižiai</p>		<p>Alytaus kraštas, „Paminklas Vytautui Didžiajam Raižiuose“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytnos-vietos/paminklas-vytautui-didziajam-raiziuose/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Vytautui Didžiajam Raižiuose“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-vytautui-didziajam-raiziuose/7317.</p>
<p>154. Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę</p> <p>Pagal Vinco Grybo projektą</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Nemunaitis</p>		<p>Alytaus kraštas, „Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 24 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytnos-vietos/paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe-nemunaityje/.</p> <p>Mano kraštas, „Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę Nemunaityje“, manokraštas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.manokraštas.lt/straipsnis/paminklas-zuvusiems-uz-lietuvos-nepriklausomybe-nemunaityje.</p>

ALYTAUS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>155. Paminklas Peršėkininkų kaimo stalinizmo represijų aukų atminimui</p> <p>Autorius Vladas Krušna</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Peršėkininkų kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Peršėkininkų kaimo stalinizmo represijų aukų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Alytus_paminklai.htm.</p> <p>Alytaus kraštas, „Paminklas stalinizmo represijų aukoms atminti Peršėkininkuose“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytnos-vietos/paminklas-stalinizmo-represiju-aukoms-atminti-persekininkuose/.</p>
<p>156. Paminklas Dainavos apygardos partizanams pagerbti</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Mirolavas</p>		<p>Alytaus kraštas, „Paminklas Dainavos apygardos partizanams pagerbti Mirolave“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytnos-vietos/paminklas-dainavos-apygardos-partizanams-pagerbti-mirolave/.</p> <p>Bernardinai, „Algimantas ir Mindaugas Černiauskai. Paminklas Dainavos apygardos partizanams“, bernardinai.lt, 2014 m. kovo 25 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.bernardinai.lt/2014-03-25-</p>

				<p>algimantas-ir-mindaugas-cerniauskai-paminklas-dainavos-apygardos-partizanams/.</p> <p>Alytaus rajono savivaldybės kultūros centras, „Paminklas Dainavos apygardos partizanams pagerbti Miroslave“, arskc.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.arskc.lt/paminklas-dainavos-apygardos-partizanams-pagerbti-mirolave.html.</p>
<p>157. Paminklas Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signatarui kunigui Alfonsui Petruliui</p> <p>Autoriai: M. Jakubauskas, A. Janušonis</p>	2006 m.	Pivašiūnai		<p>Alytaus kraštas, „Paminklas kunigui Alfonsui Petruliui Pivasiūnuose“, alytusinfo.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 25 d., https://www.alytusinfo.lt/lankytinovietos/paminklas-kunigui-alfonsui-petruliui-pivasiunuose/.</p> <p>Mano kraštas, „Paminklas Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signatarui Alfonsui Petruliui“, manokraštas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.manokraštas.lt/straipsnis/paminklas-vasario-16-osios-nepriklausomybes-akto-signatarui-alfonsui-petruliui.</p>

<p>158. Paminklas Pilėnų gynėjams „Margiris – legendinis kunigaikštis“ prie Punios piliakalnio</p>	<p>Po 1990 m.</p>	<p>Punios piliakalnių papėdė</p>		<p>Wikipedia, „Pilėnai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Pil%C4%97nai.</p> <p>Voruta, „Garsieji Pilėnai šalia Skaudvilės?“, voruta.lt, 2010 m. sausio 10 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://www.voruta.lt/garsieji-pilenai-salia-skaudviles/.</p> <p>Lietuvai, „Margiris“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://lietuvai.lt/wiki/Margiris.</p>
<p>LAZDIJŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>159. Paminklas 1944–1954 m. Šventežerio apylinkėse žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Šventežerio miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1954 m. Šventežerio apylinkėse žuvusių Dainavos apygardos partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 27 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Lazdijai_paminklai.htm.</p>

<p>160. Paminklas esperanto kalbos kūrėjui Liudvikui Lazariui Zamenhofui</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Veisiejai</p>		<p>Wikipedia, „Liudvikas Zamenhofas“, wikipedia.org, 2021, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Liudvikas_Zamenhofas.</p> <p>Lazdijų kraštas, „Esperanto kalbos kūrėjo Liudviko Lazario Zamenhofo biustas“, lazdijai-turizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.lazdijai-turizmas.lt/lankyimos-vietos/esperanto-kalbos-kurejo-liudviko-lazario-zamenhofo-biustas/.</p> <p>Mano kraštas, „Liudvikas Zamenhofas ir Lietuva“, manokraštas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.manokraštas.lt/straipsnis/liudvikas-zamenhofas-ir-lietuva.</p>
<p>170. Paminklas Adolfui Ramanauskui-Vanagai Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Lazdijai</p>		<p>Lazdijų turizmas, „Žymūs rajono žmonės“, lazdijai-turizmas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.lazdijai-turizmas.lt/24844/lankyimos-vietos/zymus-rajono-zmones.html.</p> <p>Sadauskas-Kvietkevičius Romas, „Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną Lazdijuose atidengtas paminklas Dzūkijos partizanų vadui, generolui Adolfui Ramanauskui-Vanagai“, delfi.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d.,</p>

				https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lazdijuose-atidengtas-paminklas-a-ramanauskui-vanagui.d?id=74017666 .
171. Nepriklausomybės paminklas	1930 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas	Lazdijai		Lazdijų krašto muziejus, „Nepriklausomybės paminklas Lazdijuose“, lazdijumuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://www.lazdijumuziejus.lt/lt/nepriklausomyb%C4%97s-paminklas-lazdijuose .
172. Paminklas Lazdijų krašto partizanams Autorius Jonas Jagėla	2018 m.	Seirijai		BNS, „Seirijuose atidengiamas paminklas Lazdijų krašto partizanams“, etaplus.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., https://www.etaplus.lt/seirijuose-atidengiamas-paminklas-lazdiju-krasto-partizanams . Lankininkaitė Rūta, „Pagerbti Lazdijų krašto partizanai“, lrt.lt, 2018 m. lapkričio 23 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/235180/pagerbti-lazdiju-krasto-partizanai .

				Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklo atidengimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://genocid.lt/centras/lt/3007/a/ .
173. Nepriklausomybės paminklas Autoriai A. Neverdauskas ir M. Supranavičius	pastatytas 1928 m., 1952 m. nugriautas, 1991 m. atstatytas	Veisiejai		Butkienė Lina, „Iš Veisiejų praeities“, Gintarinė svajonė, 2013, žiūrėta 2021 m. sausio 26 d., http://gintarinesvajone.lt/2013/10/20/is-veisiejy-praeities/ . Mapio, „Nepriklausomybės paminklas Veisiejuose“, mapio.net, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://mapio.net/pic/p-53120073/ .
JONAVOS RAJONO SAVIVALDYBĖ				
174. Memorialas Neries pakrantėje užkastų 1944–1955 m. Jonavos apylinkėse žuvusių ir NKVD-MVD-MGB Jonavos valsčiaus poskyrio pastate nužudytų Didžiosios Kovos ir Vyčio	1994 m.	Jonava		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Memorialas Neries pakrantėje užkastų 1944–1955 m. Jonavos apylinkėse žuvusių ir NKVD-MVD-MGB Jonavos valsčiaus poskyrio pastate nužudytų Didžiosios Kovos ir Vyčio apygardų partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d.,

<p>apygardų partizanų atminimui</p> <p>Autoriai: Vytautas Juraška ir Antanas Akelis</p>				<p>http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Jonava_paminklai.htm</p>
<p>175. Paminklas už Lietuvos laisvę žuvusių Bukonių kaimo gyventojų atminimui</p>	2012 m.	Bukonių kaimas		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas už Lietuvos laisvę žuvusių Bukonių kaimo gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Jonava_paminklai.htm.</p>
<p>176. Paminklas Vaclovui Michnevičiui</p> <p>Autorius Konstantinas Bogdanas</p>	2007 m.	Žeimiai		<p>Wikipedia, „Žeiliai“, Wikipedia, 2020, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDeimiai.</p> <p>Jonavos turizmo informacinis centras, „Lankytinos vietos rajone“, jonavatic.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://www.jonavatic.lt/lankytinos-vietos-rajone/.</p>

<p>177. Paminklas Petruai Vaičiūnui</p> <p>Autorius Vladas Vildžiūnas</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Jonava</p>		<p>Jonava, „Lankytinos vietos“, jonava.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://www.jonava.lt/lankytinos-vietos.</p> <p>Grybauskienė Petronėlė, „Petras Vaičiūnas“, bernardinai.lt, 2015 m. rugpjūčio 14 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.bernardinai.lt/2015-08-13-petras-vaiciunas/.</p>
<p>178. Paminklas Abraomui Kulviečiui</p> <p>Autoriai Konstantinas Bogdanas ir Mindaugas Šnipas</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Jonava</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Abraomui Kulviečiui“, pamatyklietuvoje.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-abraomui-kulvieciui/25361.</p> <p>Jonavos turizmo informacijos centras, „Paminklas Abraomui Kulviečiui“, jonavatic.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://jonavatic.lt/straipsnis/paminklas-abraomui-kulvieciui.</p>

<p>179. Paminklas Jonavos krašto laisvės kovotojams</p> <p>Autorius Gintaris Juozas Česiūnas</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Jonava</p>		<p>Jonavos žinios, „Jonavoje bus atidengtas paminklas laisvės kovotojams atminti“, jonavoszinios.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://www.jonavoszinios.lt/naujiena/jonavoje-bus-atidengtas-paminklas-laisves-kovotojams-atminti.</p> <p>Mano kraštas, „Jonavoje pastatytas paminklas žuvusiems už laisvę“, manokraštas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.manokraštas.lt/straipsnis/jonavoje-pastatytas-paminklas-zuvusiems-uz-laisve.</p>
<p>180. Paminklas koncerno „Achemos grupė“ įkūrėjui, Jonavos rajono Garbės piliečiui dr. Bronislovui Lubiui</p> <p>Autorius Alfonsas Vaura</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Jonava</p>		<p>Jonavos rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Jonavos krašto istorijos datos“, jonbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://jonbiblioteka.lt/jonavos-krasto-istorijos-datos.</p> <p>News, „B. Lubio paminklas Jonavoje“, news.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://www.news.lt/B-Lubio-paminklas-Jonavoje.media?id=262582.</p>

<p>181. Paminklas (stela), skirtas Šveicarijos krašto 1919–1920 m. savanoriams atminti</p> <p>Autorius Jonas Butkevičius</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Šveicarijos kaimas</p>		<p>Alio Jonava, „Šveicarijoje gyvena ištis nuostabūs žmonės“, aliojonava.lt, 2018 m. rugsėjo 18 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., http://www.aliojonava.lt/story/2302/sveicarijoje-gyvena-isties-nuostabus-zmones.</p> <p>Jonavos TV, „Šveicarija, „Rudens mozaika“ 2018“, youtube.com, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.youtube.com/watch?v=ueDdt311dqU.</p>
<p>KAIŠIADORIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>182. Paminklas tremtyje mirusių ir sovietų lageriuose žuvusių Kaišiadorių krašto gyventojų atminimui</p> <p>Autorius Stasys Petrauskas</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Kaišiadorys</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas tremtyje mirusių ir sovietų lageriuose žuvusių Kaišiadorių krašto gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kaisiadorys_paminklai.htm.</p> <p>Kaišiadorių TVIC, „Paminklas Kaišiadorių rajono tremtiniais bei politiniams kaliniams atminti“, turizmas.kaisiadorys.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://turizmas.kaisiadorys.lt/ka-veikti/paminklas-kaisiadoriu-rajono-tremtiniais-bei-politiniams-kaliniams-atminti/.</p>

<p>183. Poeto Jono Aisčio paminklinis biustas</p> <p>Autoriai Vladas Žuklys, Stasys Petrauskas, Ruslanas Aranauskas</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Rumšiškių miestelis</p>		<p>Kaišiadorių muziejus, „Aistis Jonas“, kaisiadoriumuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Aistis_Jonas.</p> <p>Kaišiadorys, „Jonas Aistis“, kaisiadorys.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://kaisiadorys.lt/apie-savivaldybe/garbes-pilieciai/jonas-aistis/1597.</p>
<p>184. Laisvės paminklas</p> <p>Pirmojo projekto autorius Adomas Jakševičius</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1991 m. atstatytas</p>	<p>Žiežmariai</p>		<p>Kaišiadorių TVIC, „Laisvės paminklas Žiežmariuose“, turizmas.kaisiadorys.lt, 2021 m. vasario 6 d., http://turizmas.kaisiadorys.lt/kaveikti/laisves-paminklas-ziezmaruose/.</p> <p>Kaišiadorių muziejus, „Laisvės paminklas Žiežmariuose“, kaisiadoriumuziejus.lt, 2015, 2021 m. vasario 6 d., http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Laisv%C4%97s_paminklas_%C5%BDie%C5%BEariuose.</p>

TRAKŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ				
185. Paminklas Lietuvos šimtmečiui „Senieji Trakai“ 1918–2018 Autorius Kęstutis Musteikis	2018 m.	Senieji Trakai		Vilniaus kraštas, „Senuose Trakuose naujas Vyčio ir Gediminaičių stulpų kompozicinis paminklas“, vilniauskraštas.lt, 2018, 2021 m. vasario 6 d., https://vilniauskraštas.lt/senuose-trakuose-naujas-vycio-ir-gediminaiciu-stulpu-kompozicinis-paminklas/ Made in Vilnius, „Senuosiuose Trakuose – naujas paminklas“, madeinvilnius.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://madeinvilnius.lt/naujienos/rajonas/senuosiuose-trakuose-naujas-paminklas/ .
ELEKTRĖNŲ SAVIVALDYBĖ				
Nėra				
PRIENŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ				
186. Paminklas šios mokyklos mokytojų Kazimiero Petraškos–Vėjo (1952 m. birželio 20 d. sušaudytas Baltarusijoje) ir Vinco Matulevičiaus (1944 m. spalio 29 d.	1996 m.	Žiūronių kaimas		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas šios mokyklos mokytojų Kazimiero Petraškos–Vėjo (1952 m. birželio 20 d. sušaudytas Baltarusijoje) ir Vinco Matulevičiaus (1944 m. spalio 29 d. suimtas, kalintas Steplage (Kazachija), mirė 1981 m.) atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d.,

<p>suimtas, kalintas Steplage (Kazachija), mirė 1981 m.) atminimui</p> <p>Autorius Antanas Ambrulevičius</p>				<p>http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm</p>
<p>187. Paminklas 1945 m. kovo 28 d. šioje vietoje buvusiame Voseliūnų k. Paverknių kautynėse žuvusių dešimties Geležinio Vilko rinktinės partizanų atminimui</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Paverknių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945 m. kovo 28 d. šioje vietoje buvusiame Voseliūnų k. Paverknių kautynėse žuvusių dešimties Geležinio Vilko rinktinės partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm</p>
<p>188. Paminklas 1945–1952 m. Jasenavos kaimo apylinkėse ir šalia esančiame Varnabūdės miške žuvusių Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanų atminimui</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Jasenavos kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945–1952 m. Jasenavos kaimo apylinkėse ir šalia esančiame Varnabūdės miške žuvusių Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm</p>

<p>189. Paminklas LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos <i>Partizanai</i> autoriaus Juozo Lukšos-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto, žuvusio 1951 m. rugsėjo 4 d. Kauno r. Pabartupio k. apylinkių miške MGB 2-N valdybos vadovaujamų agentų smogikų grupės surengtoje pasaloje, atminimui</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Veiverių miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos <i>Partizanai</i> autoriaus Juozo Lukšos-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto, žuvusio 1951 m. rugsėjo 4 d. Kauno r. Pabartupio k. apylinkių miške MGB 2-N valdybos vadovaujamų agentų smogikų grupės surengtoje pasaloje, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm.</p>
<p>190. Paminklas brolių LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos <i>Partizanai</i> autoriaus Juozo-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto, Tauro apygardos</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Veiveriai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas brolių LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininko ir LLKS atstovo užsieniui, knygos <i>Partizanai</i> autoriaus Juozo-Skirmanto, Skrajūno, Daumanto, Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanų Jurgio-Piršlio ir Stasio-Juodvarnio Lukšų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir</p>

<p>Geležinio Vilko rinktinės partizanų Jurgio-Piršlio ir Stasio-Juodvarnio Lukšų atminimui</p> <p>Autoriai: Pijus Petraitis ir Leonas Juozėnas</p>				<p>rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm.</p>
<p>191. Paminklas brolių Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės būrio vado Vytauto-Paparčio ir šios rinktinės Vyčio tėvūnijos vado pavaduotojo Antano-Speigo Gudynų atminimui</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Veiveriai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas brolių Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės būrio vado Vytauto-Paparčio ir šios rinktinės Vyčio tėvūnijos vado pavaduotojo Antano-Speigo Gudynų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Prienai_paminklai.htm.</p>

<p>192. Paminklas filosofui Antanui Maceinai</p> <p>Autorius Alfonsas Ambraziūnas</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Prienai</p>		<p>Prienų krašto muziejus, „Maceina Antanas-Jasmantas“, prienumuziejus.lt, 2021 m. vasario 6 d., http://www.prienumuziejus.lt/maceina-antanas-jasmantas/.</p>
<p>193. Paminklas 1919–1920 metų Lietuvos savanoriams</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Balbieriškis</p>		<p>Voruta, „Ūkininko Svajūno Nevecko žemėje buvo atidengtas ir pašventintas paminklas 1919–1920 metų Lietuvos savanoriams“, voruta.lt, 2018 m. liepos 30 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.voruta.lt/ukininko-svajuno-nevecko-zemeje-buvo-atidengtas-ir-pasventintas-paminklas-1919-1920-metu-lietuvos-savanoriams/.</p> <p>Naujasis Gėlupis, „Balbieriškio seniūnijos šventėje pagerbtas ir kovotojų atminimas“, naujasisgelupis.lt, 2018 m. rugpjūčio 2 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.naujasisgelupis.lt/?p=38439.</p>

RASEINIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>194. Paminklas 1944–1950 m. žuvusių Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio (nuo 1948 m. balandžio 1 d. – Kęstučio apygardos Maironio) rinktinės Armonų būrio (vadas Antanas Armonas) partizanų atminimui</p> <p>Autorė Gražina Gadliauskienė</p>	<p>2000 m.</p>	<p>Riogliškių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1950 m. žuvusių Jungtinės Kęstučio apygardos Povilo Lukšio (nuo 1948 m. balandžio 1 d. – Kęstučio apygardos Maironio) rinktinės Armonų būrio (vadas Antanas Armonas) partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Raseiniai_paminklai.htm.</p>
<p>195. Paminklas Maironiui</p> <p>Autorius Tadas Gutauskas</p>	<p>2012 m.</p>	<p>Raseiniai</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Raseinių Maironio parkas“, pamatyklietuvoje.lt, 2021 m. vasario 6 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankyti/os-vietos/raseiniu-maironio-parkas/7338.</p> <p>Marcelijaus Martinaičio viešoji biblioteka, „Maironio paminklo atidengimas Raseiniuose 2011 metais“, rvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.raseiniai.rvb.lt/maironio-paminklo-atidengimas-raseiniuose-2011-metais/.</p>

				<p>Gudžiūnas Sigitas, „Maironio parkas tapo puošmena ir susibūrimo vieta“, xxiamzius.lt, 2012 m. spalio 19 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/10/19/fondasa_05.html.</p>
<p>196. Paminklas Jonui Žemaičiui-Vytautui ir Petru Bartkui-Žadgailai atminti</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	2019 m.	Raseiniai		<p>Mano Raseiniai, „Nepriklausomybės gynėjų aikštėje paminklai Lietuvos partizanų vadams“, manoraseiniai.lt 2021 m. vasario 6 d. http://www.manoraseiniai.lt/naujiena/nepriklausomybes-gyneju-aiksteje-paminklai-lietuvos-partizanu-vadams.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Kronika - Memorialiniai ženklai Deklaracijos signatarams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/centras/lt/3166/a/.</p> <p>Etaplius, „Nepriklausomybės gynėjų aikštėje – paminklai kraštiečiams kovotojams“, etaplius.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.etaplius.lt/nepriklausomybes-gyneju-aiksteje-paminklai-krastieciams-kovotojams.</p>

KAUNO MIESTO SAVIVALDYBĖ

<p>197. Paminklas Lietuvos savanorio, Lietuvos vietinės rinktinės įkūrėjo, gen. Povilo Plechavičiaus, 1973 m. gruodžio 19 d. mirusio JAV, atminimui</p> <p>Autoriai Juozas Šlivinskas, Kęstutis Linkus</p>	<p>2008 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Lietuvos savanorio, Lietuvos vietinės rinktinės įkūrėjo, gen. Povilo Plechavičiaus, 1973 m. gruodžio 19 d. mirusio JAV, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kauno_m_paminklai.htm.</p> <p>Kauno viešoji biblioteka, „Plechavičius Povilas“, kvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=PLECHAVI%C8IUS%20POVILA%20S.</p> <p>Blaževičius Kazys, „Generolo Povilo Plechavičiaus įamžinimas“, xxiamzius.lt, 2008 m. lapkričio 12 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/11/12/atmi_01.html.</p>
--	----------------	---------------	--	--

<p>198. Paminklas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataro, LLKS Tarybos prezidento pirmininko, gen. Jono Žemaičio-Vytauto atminimui</p> <p>Autorius Juozas Šlivinskas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataro, LLKS Tarybos prezidento pirmininko, gen. Jono Žemaičio-Vytauto atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Kauno_m_paminklai.htm.</p> <p>Povilaitis Nerijus, „Kaunas įamžino partizanų generolo J.Žemaičio–Vytauto atminimą“, lrytas.lt, 2008 m. kovo 11 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2009/03/11/news/kaunas-iamzino-partizanu-generolo-j-zemaičio-vytauto-atminima-video-nuotraukos--5827594.</p> <p>Wikipedia, „Jonas Žemaitis-Vytautas“, wikipedia.org., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Jonas_%C5%BDemaitis-Vytautas.</p>
---	----------------	---------------	--	---

<p>199. Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto paminklas</p> <p>Autorius Vincas Grybas</p>	<p>1932 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Tripus, „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto paminklas“, tripus.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.tripus.lt/objektai/lietuvos-didziojo-kunigaikscio-vytauto-paminklas.</p> <p>Atminties vietos // laisvieji Kauno archyvai, „Paminklas Vytautui Didžiajam“, atmintiesvietos.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.atmintiesvietos.lt/lt/atminties-vietos-2/paminklas-vytautui-didziajam/.</p> <p>DayTrip, „Vytauto Didžiojo paminklas Kaune“, daytrip.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://daytrip.lt/objektai/vytauto-didziojo-paminklas-kaune/.</p>
<p>200. Skulptūra pirmajam Lietuvos estrados artistui Danieliui Dolskiui</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Travelnews, „Kaune atidengiama pirmojo Lietuvos estrados artisto Danieliaus Dolskio skulptūra“, travelnews.lv, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://m.travelnews.lv/?pid=32795.</p> <p>Garkauskas Paulius, Achmedov Rafael, „V. Kernagis atidengė paminklą D. Dolskiui“, delfi.lt, 2 007 m. lapkričio 11 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.delfi.lt/veidai/muzika/vkern</p>

				<p>agis-atidenge-paminkla-ddolskiui-foto.d?id=14973190.</p> <p>Kuzmickaitė Jūratė, „Kaunui siūloma dovana - Danieliaus Dolskio paminklas“, kauno.diena.lt, 2006 m. birželio 3 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/kaunui-siuloma-dovana-danieliaus-dolskio-paminklas-38115.</p>
<p>201. Paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje Algirdui Juliiui Greimui</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	2017 m.	Kaunas		<p>ELTA, „Kaune atidengiamas paminklas semiotikos pradininkui Lietuvoje Algirdui Juliiui Greimui“, delfi.lt, 2017 m. gruodžio 18 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-algirdui-juliiui-greimui.d?id=76670019.</p> <p>LRT TV, „Kaune atidengtas paminklas A. J. Greimui“, kauno.diena.lt, 2017 m. gruodžio 18 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengiamas-paminklas-semiotikos-pradininkui-lietuvoje-j-greimui-842441.</p> <p>Vytauto Didžiojo universitetas, „Kaune – paminklo Algirdui Juliiui Greimui atidengimas“, vdu.lt, žiūrėta 2021 m.</p>

				<p>sausio 29 d., https://www.vdu.lt/lt/kaune-paminklo-algirdui-juliui-greimui-atidengimas/.</p>
<p>202. Paminklinė kompozicija Jonui Jablonskiui</p> <p>Autorius Mindaugas Šnipas</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Kauno diena, „Kaune atidengtas paminklas kalbininkui J. Jablonskiui“, kauno.diena.lt, 2017 m. gruodžio 20 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengtas-paminklas-kalbininkui-j-jablonskiui-842877.</p> <p>Kauno miesto savivaldybė, „Kaune bus atidengtas paminklas Jonui Jablonskiui“, kaunas.lt, 2017 m. gruodžio 18 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.kaunas.lt/2017/12/naujienos/kaune-bus-atidengtas-paminklas-jonui-jablonskiui/.</p> <p>BNS, „Kaune bus atidengtas paminklas kalbininkui Jonui Jablonskiui“, 15min.lt, 2017 m. gruodžio 20 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/kauno-zinios/kaune-bus-atidengtas-paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui-798-899558?copied.</p>

<p>203. Skulptūrinė kompozicija Abraomui Mapu</p> <p>Autorius Martynas Gaubas</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Kauno viešoji biblioteka, „Abraomo Mapu paminklas“, kaunas.mvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kaunas.mvb.lt/kaunozydai/encyclopedia.php?place=mapu&panos=84.</p> <p>Diena, „Kauniečiams pristatė originalią A. Mapu skulptūrą“, diena.lt, 2018 m. gegužės 3 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaunieciams-pristate-originalia-mapu-skulptura-862227.</p> <p>Kajėnas Kostas, Buidovaitė Kristina, „Abraomas Mapu. Pirmojo pasaulyje romano hebrajų kalba autorių įkvėpė Kauno vaizdai“, bernardinai.lt, 2021 m. rugpjūčio 12 d., žiūrėta 2021 m. spalio 20 d., https://www.bernardinai.lt/abraomas-mapu-pirmojo-pasaulyje-romano-hebraju-kalba-autoriu-ikvepe-kauno-vaizdai/.</p>
<p>204. Laisvės karys</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Skulptūra „Laisvės karys“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/skulptura-laisves-karys/10216.</p>

<p>205. Stepono Dariaus ir Stasio Girėno paminklas</p> <p>Autoriai Juozas Šlivinskas, Algimantas Nasvytis</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>LRT, „Tvarkomas Stepono Dariaus ir Stasio Girėno paminklas“, 15min.lt, 2013, 2021 m. vasario 6 d., https://www.15min.lt/kultura/naujiena/ivykiai/tvarkomas-stepono-dariaus-ir-stasio-gireno-paminklas-693-351270?copied.</p> <p>Šakienė Jurgita, „Kaune pristatytas „Laisvės karys“: paaiškėjo, kieno veidas parinktas raiteliui“, kauno.diena.lt, 2018 m. liepos 5 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/finalinis-akordas-atidengtas-laisves-karys-871452.</p> <p>Delfi, BNS, „Kaune oficialiai atidengta „Laisvės kario“ skulptūra: įvardijo, kieno veidas puošia Vytį“, lrt.lt, 2018 m. liepos 5 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/218434/kaune-oficialiai-atidengta-laisves-kario-skulptura-ivardijo-kieno-veidas-puosia-vyti.</p> <p>Alkas, „Kaune iškilmingai atidengta Vyčio skulptūra – „Laisvės karys“, alkas.lt, 2018 m. liepos 5 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://alkas.lt/2018/07/05/kaune-iskilmingai-atidengta-vycio-skulptura-laisves-karys-video/.</p>
---	----------------	---------------	--	---

<p>206. Jono Basanavičiaus paminklas Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>207. Simono Daukanto paminklas Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>208. Vinco Kudirkos paminklas Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>

<p>209. Paminklas Vydūnui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Javaitytė Skirmantė, „Kaunas švenčia Vydūno 150-ąsias gimimo metines: atidengtas paminklas“, kasvyksta.lt, 2018 m. kovo 21 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kaunas.kasvyksta.lt/2018/03/21/kuItura/kaunas-svencia-vyduno-150-aias-gimimo-metines-atidengtas-paminklas/.</p> <p>Bagdonavičius Vacys, „Paminklas Vydūnui – Kauno miesto garbės“, diena.lt, 2017 m. birželio 4 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kauno-miesto-garbes-reikalas-814658?full</p>
<p>210. Paminklas Martynui Jankui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>

<p>211. Paminklas Vladui Putvinskiui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>212. Paminklas Petru Vileišiui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>213. Paminklas Maironiui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>

<p>214. Paminklas Povilui Lukšiu Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>215. Paminklas Antanui Juozapavičiui Karo muziejaus sodelis</p>	<p>1988-1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>-</p>
<p>216. Paminklas Silvestrui Žukauskui Karo muziejaus sodelis</p>		<p>Kaunas</p>		<p>-</p>

<p>217. Paminklas Žuvusiems už Lietuvos laisvę Karo muziejaus sodelis</p>	<p>Pastatytas 1921 m. Atstatytas 1990 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Vanderkrogt, „Laisvės paminklai“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=CO&record=lt145.</p> <p>Vytauto Didžiojo karo muziejus, „Dabartis praeityje: „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, vdkaromuziejus.lt, 2021 m. vasario 8 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vdkaromuziejus.lt/dabartis-praeityje-zuvusiems-uz-lietuvos-laisve/.</p>
<p>218. Kauno burmistro Jono Vileišio paminklas Autorius Kęstutis Balčiūnas</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Radzevičiūtė Edita, „Iškilingai atidengtas J. Vileišio paminklas“, kauno.diena.lt, 2017, 2021 m. vasario 6 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/iskilingai-atidengtas-j-vileisio-paminklas-819158.</p> <p>Karaliūnas Arūnas, „Paminklas legendiniam Kauno burmistrui grąžintas į įprastinę vietą“, lrytas.lt, 2020 m. kovo mėn. 16 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2020/03/16/news/paminklas-legendiniam-kauno-burmistrui-grazintas-i-iprastine-vieta-14052187</p>

<p>219. Paminklas Vyskupui Motiejui Valančiui</p> <p>Autoriai Leonas Žuklys, Algimantas Sprindys</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>ELTA, „Paminklas Kaune įamžins vyskupą Motiejų Valnačių“, DELFI, 2005, 2021 m. vasario 6 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/paminklas-kaune-iamzins-vyskupa-motiejuv-alanciu.d?id=7564961.</p> <p>Vanderkrogt, „Paminklas Motiejui Valančiui“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=ST&record=lt133.</p> <p>Kanopkaitė Rūta, „Miestas gavo dovanų Motiejaus Valančiaus paminklą“, kauno.diena.lt, 2005 m. balandžio 13 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/miestas-gavo-dovanu-motiejaus-valanciaus-paminkla-27257.</p>
<p>220. Paminklas Pranui Dauniui</p> <p>Autorius Jonas Gencevičius</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Kaunas</p>		<p>Smolienė Agnė, „Kaune atidengtas paminklas aklujų globėjui P. Dauniui“, Kauno diena, 2014, 2021 m. vasario 6 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaune-atidengtas-paminklas-akluju-globejui-p-dauniui-633236.</p> <p>15min, „Kaune iškilis paminklas lietuviškos brailio abėcėlės sudarytojui Pranui Dauniui“, 15min.lt, 2013, 2021 m. vasario 6 d.,</p>

				https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kaune-iskils-paminklas-lietuviskosios-brailio-abeceles-sudarytojui-pranui-dauniui-56-363056?copied
KAUNO RAJONO SAVIVALDYBĖ				
221. Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas	1928 m. pastatytas, 2010 m. atstatytas	Lapės		<p>Kauno rajonas, „Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas“, kaunorajonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.kaunorajonas.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečio-paminklas/.</p> <p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Lietuvos Nepriklausomybės 10– mečiui Lapėse“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/veiklaa/34-straipsniai/1956-kauno-rajono-paminklai-lietuvos-nepriklausomybes-10-meciui-lapese.</p>

<p>222. Paminklas Lietuvos laisvės armijos vadui Kaziui Veverskiui</p> <p>Autoriai Marijus Petrauskas, Violeta Beigienė</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Romainiai</p>		<p>Kauno rajonas, „Paminklas Lietuvos laisvės armijos vadui Kaziui Veverskiui“, kaunorajonas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.kaunorajonas.lt/lankytinos-vietos/paminklas-lietuvos-laisves-armijos-vadui-kaziui-veverskiui/.</p> <p>Diena, „Prie Nevėžio iškilo paminklas Lietuvos laisvės armijos vadui“, diena.lt, 2014 m. spalio 31 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/salia-nevezio-iskilo-paminklas-lietuvos-laisves-armijos-vadui-657305?full.</p> <p>Bernardinai, „Atidengiamas paminklas Lietuvos laisvės armijos vadui K. Veverskiui“, bernardinai.lt, 2014 m. spalio 30 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.bernardinai.lt/2014-10-30-atidengiamas-paminklas-lietuvos-laisves-armijos-vadui-k-veverskiui/.</p>
---	----------------	------------------	--	---

<p>223. Prof. Jono Bulavo biustas Aleksandro Stulginskio universiteto Rektorių atminimo alėjoje</p> <p>Autorius Marijus Petrauskas</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Akademijos seniūnija</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Profesoriaus Jono Bulavo biustas“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/klubai/34-straipsniai/1911.</p> <p>Vanderkrogt, „Rektorių atminimo alėja“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=LE&record=lt094.</p>
<p>224. Profesoriaus Povilo Matulionio biustas</p> <p>Autorius Marijus Petrauskas</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Akademijos seniūnija</p>		<p>Vanderkrogt, „Rektorių atminimo alėja“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=LE&record=lt094.</p> <p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Profesoriaus Povilo Matulionio biustas“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/klubai/34-straipsniai/1913.</p>

<p>225. Prof. Vinco Vilkaičio biustas</p> <p>Autorius Raimundas Žiupka</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Akademijos seniūnija</p>		<p>Vanderkrogt, „Rektorių atminimo alėja“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=LE&record=lt094.</p> <p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Profesoriaus Vinco Vilkaičio biustas“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/klubai/34-straipsniai/1914.</p>
<p>226. Prof. Juozo Tonkūno biustas</p> <p>Autorius Marijus Petrauskas</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Akademijos seniūnija</p>		<p>Vanderkrogt, „Rektorių atminimo alėja“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=LE&record=lt094.</p> <p>Kauno viešoji biblioteka, „Tonkūnas Juozas“, kvb.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=TONK%DBNAS%20JUOZAS.</p>

<p>227. Prof. Balio Vitkaus biustas</p> <p>Autorius Marijus Petrauskas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Akademijos seniūnija</p>		<p>Vanderkrogt, „Rektorių atminimo alėja“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=LE&record=lt094.</p> <p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Profesoriaus Balio Vitkaus biustas“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/component/content/article/34-straipsniai/5220-kauno-rajono-paminklai-profesoriaus-balio-vitkaus-biustas.</p>
<p>228. Knygnešiams Bابتuose</p> <p>Autorius Algimantas Sakalauskas</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Babtai</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Knygnešiams Bابتuose“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/ivykiai/34-straipsniai/6043-kauno-rajono-paminklai-knygnesiams-baptuose.</p>

<p>229. Paminklas Vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signatarui, Ministrui pirmininkui Pranui Dovydaičiui (1886–1942)</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Čekiškė</p>		<p>Bernardinai, „Čekiškėje atidengtas paminklas signatarui Pranui Dovydaičiui“, bernardinai.lt, 2017 m. rugsėjo 1 d., https://www.bernardinai.lt/2017-09-01-cekiskeje-atidengtas-paminklas-signatarui-pranui-dovydaiciui/.</p> <p>Kauno rajono savivaldybė, „Rugsėjo 1-ąją Kauno rajono savivaldybės pastangomis atidengtas paminklas Vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signatarui, Ministrui pirmininkui Pranui Dovydaičiui (1886-1942)“, krs.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krs.lt/savivaldybe/naujienos/cekiskeje-atidengtas-paminklas-signatarui-pranui-dovydaiciui/.</p>
<p>230. Nepriklausomybės 20-mečio paminklas</p> <p>Autorius Jurgis Vaitkūnas</p>	<p>1938 m. pastatytas, 1992 m. atstatytas</p>	<p>Ežerėlis</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Lietuvos Nepriklausomybės 20-mečiui Ežerėlyje“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://krsvbiblioteka.lt/lt/krastotyros-knygos/34-straipsniai/1938-kauno-rajono-paminklai-lietuvos-nepriklausomybes-20-meciui-ezerelyje.</p> <p>Wikipedia, „Ežerėlis“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/E%C5%BEer%C4%97lis.</p>

<p>231. Viktoro Vizgirdos paminklas</p> <p>Autorius Kęstutis Lanauskas</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Garliava</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Dailininkui Viktorui Vizgirdai“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/component/content/article/34-straipsniai/1941-kauno-rajono-paminklai-dailininkui-v-vizgirdai.</p>
<p>232. Garliavos krašto kariams ir savanoriams, žuvusiems 1918–1923 m. kovose už nepriklausomybę</p> <p>Autoriai V. Andriuškevičius ir V. Urbelis</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Garliava</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Garliavos valsčiaus kariams ir savanoriams“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/klubai/34-straipsniai/1947-kauno-rajono-paminklai-garliavos-valsčiaus-kariams-ir-savanoriams.</p>

<p>233. Paminklas Sausio 13-tosios dešimtmečiui paminėti</p> <p>Autorius Vladas Krušna</p>	<p>2001 m.</p>	<p>Juragių kaimas</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Laisvės gynėjams Juragiuose“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/component/content/article/34-straipsniai/1946-kauno-rajono-paminklai-laisves-gynejams-juragiuose.</p> <p>Kauno rajono savivaldybė, „Paminklas prie Juragių radijo televizijos stoties“, krs.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krs.lt/savivaldybe/rajonas/ku-ltuos-paveldas/paminklas-prie-juragi%C5%B3-radijo-televizijos-stoties/.</p>
<p>234. Paminklas Antanui Merkiui</p> <p>Autorius Gintas Jonkus</p>	<p>1991m.</p>	<p>Mažosios Lapės</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Ministrui Pirmininkui A. Merkiui“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/veiklaa/34-straipsniai/1955-kauno-rajono-paminklai-ministrui-pirmininkui-a-merkiui.</p> <p>Atodaira, „Paminklas Antanui Merkiui (Lapės)“, youtube.com, 2016 m. liepos 24 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.youtube.com/watch?v=Ii0YxuhamBk.</p>

<p>235. Paminklas rašytojui, eseistui ir dramaturgui Vladiui Dautartui</p> <p>Autorius Danielius Sodeika</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Šilelio kaimas</p>		<p>Lrytas.lt, „Šilelyje įamžintas rašytojo V. Dautarto atminimas“, lrytas.lt, 2016 m. spalio 3 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2016/10/03/news/silelyje-iamzintas-rasytojo-v-dautarto-atminimas-925554.</p> <p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Rašytojui Vladiui Dautartui“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/krastotyros-knygos/34-strapsniai/3904-kauno-rajono-paminklai-rasytojui-v-dautartui?device=xhtml.</p> <p>Valstietis, „Įamžintas rašytojo V. Dautarto atminimas“, valstietis.lt, 2016 m. spalio 3 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.valstietis.lt/archyvas/iamzintas-rasytojo-v-dautarto-atminimas/16223.</p>
--	----------------	-----------------------	--	--

<p>236. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės 15-osioms metinėms paminėti</p> <p>Autorius Albinas Fokas</p>	<p>1933 m. pastatytas, 1998 m. atstatytas</p>	<p>Vandžiogala</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Lietuvos Nepriklausomybės 15-osioms metinėms paminėti Vandžiogaloje“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/krastotyros-knygos/34-straipsniai/1963-kauno-rajono-paminklai-lietuvos-nepriklausomybes-15-osioms-metinems-pamineti-vandziogaloje.</p> <p>Vandžiogala, „Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės 15-mečiui“, vandziogala.lt, 2008 m. gruodžio 5 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.vandziogala.lt/turizmas/paminklas-lietuvos-nepriklausomybes-15-meciui.</p>
<p>237. Paminklas Partizanui Alfonsui Arlauskui</p> <p>Autorė Elena Krušinskaitė</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Žiemkelis</p>		<p>Kauno rajono savivaldybės biblioteka, „Kauno rajono paminklai - Partizanui A. Arlauskui“, krsvbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.krsvbiblioteka.lt/lt/klubai/34-straipsniai/5247-kauno-rajono-paminklai-paminklas-partizanui-a-arlauskui.</p> <p>Skučaitė Virginija, „Apie partizanų vadą Alfonsą, kurį vertino ne tik J. Lukša“, diena.lt, 2018 m. lapkričio 5 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/apie-partizanu-vada-alfonsa-kuri-vertino-ne-tik-j-luksa-887718.</p>

JURBARKO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>238. Gediminaičių stulpai</p> <p>Autorius Paulius Ganusauskas</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Girdžiai</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Girdžių Gediminaičių stulpai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/girdziu-gedimainaičiu-stulpai/11169.</p> <p>Jurbarko rajono laikraštis <i>Šviesa</i>, „Girdžiuose kyla Gediminaičių stulpai“, jurbarkosviesa.lt, 2016 m. liepos 20 d., https://jurbarkosviesa.lt/Naujienos/Aktualijos/Girdziuose-kyla-Gedimainaičiu-stulpai.</p> <p>Ką pamatyti, „Gediminaičių stulpai Girdžiuose“, kapamatyti.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.kapamatyti.lt/listings/gedimainaičiu-stulpai/.</p>
<p>239. Sinagogų aikštės memorialas- paminklas, skirtas šimtus metų drauge gyvenusių žydų ir lietuvių bendrai istorijai</p> <p>Autorius Dovydas Zundelovičius</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Jurbarkas</p>		<p>Bernardinai, „Sinagogų aikštės memorialas Jurbarke – žydų ir lietuvių bendrai istorijai“, bernardinai.lt, 2019 m. liepos 20 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://www.bernardinai.lt/2019-07-20-sinagogu-aikstes-memorialas-jurbarke-zydu-ir-lietuviu-bendrai-istorijai/.</p> <p>Santara, „Jurbarko Sinagogų aikštė – paminklas tragedijai ir vilčiai“, lrt.lt, 2019 m. rugpjūčio 1 d., žiūrėta 2021 m. vasario 1 d.,</p>

				<p>https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000075536/santara-jurbarko-sinagogu-aikste-paminklas-tragedijai-ir-vilciai.</p> <p>BNS, „Sinagogų aikštės memorialas įprasmins žydų ir lietuvių bendrą istoriją“, diena.lt, 2018 m. balandžio 9 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/sinagogu-aikstes-memorialas-iprasmins-zydu-ir-lietuviu-bendra-istorija-858668.</p>
<p>240. Mažosios Lietuvos dailininkei, miniatiūros meistrei Lidijai Meškaitytei</p> <p>Autorius Rigimantas Stanaitis</p>	2017 m.	Smalininkai		<p>Jurbarko miesto ir rajono laikraštis <i>Mūsų laikas</i>, „Paminklas miniatiūros meistrei Lidijai Meškaitytei“, mlaikas.lt, 2017 m. liepos 18 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.mlaikas.lt/naujiena/kultura-ir-istorija/paminklas-miniatiuros-meistrei-lidijai-meskaitytei.</p> <p>Jurbarko rajono laikraštis <i>Šviesa</i>, „Miniatiūrų kūrėją primins jos kėdutė“, jurbarkosviesa.lt, 2017 m. liepos mėn. 26 d., žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://jurbarkosviesa.lt/Priedai/Kulturos-sala/Miniatiuru-kureja-primins-jos-kedute.</p>

TAURAGĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>241. Paminklas Jungtinės Kęstučio apygardos 3-osios kuopos vado Broniaus Gaižausko-Slapuko, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės 3-osios kuopos 2-o būrio vado Stanislovo Sadausko-Bijūno, Kęstučio apygardos Jūros būrio partizano Petro Rokaičio-Mindaugo, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės Lelijos būrio partizano Stasio Vaivados-Karaliaus, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės Šalnos kuopos Žalgirio būrio partizano, politinio kalinio Antano Petriko-Ryklio ir Reksčių bei Rekstukų kaimo tremtinių atminimui</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Rekstukų kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Jungtinės Kęstučio apygardos 3-osios kuopos vado Broniaus Gaižausko-Slapuko, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės 3-osios kuopos 2-o būrio vado Stanislovo Sadausko-Bijūno, Kęstučio apygardos Jūros būrio partizano Petro Rokaičio-Mindaugo, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės Lelijos būrio partizano Stasio Vaivados- Karaliaus, Kęstučio apygardos Butigeidžio rinktinės Šalnos kuopos Žalgirio būrio partizano, politinio kalinio Antano Petriko-Ryklio ir Reksčių bei Rekstukų kaimo tremtinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Taurage_paminklai.htm.</p>
--	----------------	------------------------	--	--

<p>242. Paminklas Kęstučio apygardos partizanams</p> <p>Autorius Regimantas Midvikis</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Tauragė</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Įamžintas Vytauto ir Kęstučio apygardų partizanų atminimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., http://genocid.lt/centras/lt/813/a.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Kęstučio apygardos partizanams atminti“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/661-paminklas-kestucio-apygardos-partizanams-atminti.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklai Lietuvos partizanų apygardoms“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., http://www.genocid.lt/centras/lt/2576/a/.</p>
<p>243. Paminklas Tauragės konvencijai</p>	<p>2012 m.</p>	<p>Požėrūnų kaimas</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Tauragės konvencijai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-taurages-konvencijai/7779.</p> <p>Tauragės konvencija, „Tauragės konvencija“, taurageskonvencija.lt,</p>

				<p>žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., „http://www.taurageskonvencija.lt/“.</p> <p>Wikipedia, „Tauragės konvencija“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Taurag%C4%97s_konvencija.</p>
<p>244. Vlado Putvinskio paminklas</p> <p>Autorius Antanas Bagdonas</p>	<p>1930 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	Tauragė		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Vladui Putvinskiui-Pūtviui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://krastogidas.lt/objektai/621-paminklas-vladui-putvinskiui-putviui.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Vladui Putvinskiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-vladui-putvinskiui/7780.</p>
<p>245. Paminklas Vincui Kudirkai</p> <p>Pirmojo projekto autorius Juozas Zikaras</p>	<p>1928 m. pastatytas, 1968 m. nugriautas, 1990 m. atstatytas</p>	Tauragė		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Vincui Kudirkai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-vincui-kudirkai/7781.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Vincui Kudirkai“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d.,</p>

				http://krastogidas.lt/objektai/622-paminklas-vincui-kudirikai . Tauragės kurjeris, „Vincio Kudirkos skvero istoriniai tarpsniai“, kurjeris.lt, 2010 m. kovo 26 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://kurjeris.lt/kitos/tauragis/vinco-kudirkos-skvero-istoriniai-tarpsniai/ .
246. Paminklas bermontininkų sušaudytiems šauliams	1993 m.	Skaudivilė	-	-
PLUNGĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ				
247. Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Autorius Vilimas Ketvirtis	1928–1931 m. statytas, 1992 m. atstatytas	Plungė		Plungės parkas, „Laisvės paminklas“, plungesparkas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 1 d., https://plungesparkas.lt/lt/turas/kulturos-turas/laisves-paminklas . Tripus, „Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio paminklas“, tripus.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.tripus.lt/objektai/lietuvos-nepriklausomybes-desimtmečio-paminklas .

				<p>Krašto paveldo gidas, „Laisvės paminklas Plungėje“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/237-laisves-paminklas-plungeje.</p> <p>Plungės rajono savivaldybė, „Plungėje – aukščiausias Žemaitijoje Nepriklausomybės paminklas!“, plunge.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.plunge.lt/naujienos/plungeje-auksciausias-zemaitijoje-nepriklausomybes-paminklas/.</p>
<p>248. Paminklas skirtas visiems doriems plungiškiams</p> <p>Autorius Antanas Vaškys</p>	2011 m.	Plungė		<p>Jakovo Bunkos labdaros ir paramos fondas, „Bendrai apie fondą“, jbfund.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://jbfund.lt/pradinis/.</p> <p>Srėbaliėnė Audrė, „Žydų skaudulių persunktas vietas Žemaitijoje noriai aplanko net vestuvininkai“, lrytas.lt, 2019 m. rugpjūčio 5 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2019/08/05/news/nepaprastas-sodas-zemaitijoje-sustoja-net-vestuvininkai-paskaityti-uzrasu-ant-obuoliu-11368011.</p> <p>Kanovičius Sergejus, „Sergejus Kanovičius. Nereikalingas paminklas? Nereikalingi žmonės?“, bernardinai.lt,</p>

				2009 m. lapkričio 16 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.bernardinai.lt/2009-11-16-sergejus-kanovicus-neraikalingas-paninklas-neraikalingi-zmones/ .
249. Paminklas Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui „Sakmė“ Autorė Dalia Matulaitė	2018 m.	Plungė		Pamatyk Lietuvoje, „Skulptūra M. K. Čiurlioniui „Sakmė. Karaliai“ Plungėje“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytnos-vietos/skulptura-m-k-ciurlioniui-sakme-karaliai-plungeje/24633 . Plungės turizmo informacijos centras, „Paminklas M. K. Čiurlioniui“, visitplunge.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., „ https://www.visitplunge.lt/lankytnos-vietos/paminklas-m-k-ciurlioniui/ “.
250. Paminklas išstremtoms šeimoms atminti	1990 m.	Babrungo kaimas		Žemaitijos nacionalinis parkas, „BabrungeŅų kaimo tremtinių prisiminimas“, zemaitijosnp.lt, 2015 m. gegužės 22 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://zemaitijosnp.lt/babrunge-nu-kaimo-tremtiniu-prisiminimas/ . Plungės rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „BabrungeŅų kaimo istorija“, plungervb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.plunge.rvb.lt/lt/2012-04-13-08-00-54/110-straipsnis/839-babrunge-nu-kaimo-istorija .

<p>251. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui 1918– 1928 m.</p>	<p>Atstatytas 1990 m.</p>	<p>Kuliai</p>		<p>Europeana, „Nepriklausomybės paminklo atidengimas Kuliuose. 1928“, europeana.eu, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.europeana.eu/en/item/2021802/LIMIS_151394661.</p>
<p>252. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui 1918– 1928 m.</p>	<p>atstatytas 1990 m.</p>	<p>Plateliai</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Lietuvos nepriklausomybės paminklas Plateliuose“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-paminklas-plateliuose/310.</p> <p>Žemaitijos nacionalinis parkas, „Laisvės paminklui Plateliuose sugrąžins buvusį grožį“, zemaitijosnp.lt, 2019 m. birželio 4 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., „http://zemaitijosnp.lt/laisves-paminklui-plateliuose-sugrazins-buvusi-grozi/“.</p>

<p>253. Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2013 m.</p>	<p>Žemaičių Kalvarijos miestelis</p>		<p>Bernardinai, „Ž. Kalvarijoje pašventintas paminklas vyskupo Motiejaus Valančiaus atminimui“, bernardinai.lt, 2013 m. lapkričio 26 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.bernardinai.lt/2013-11-26-z-kalvarijoje-pasventintas-paminklas-vyskupo-motiejaus-valanciaus-atminimui/.</p> <p>Plungės turizmo informacijos centras, „Paminklas vyskupui M. Valančiui“, visitplunge.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.visitplunge.lt/lankytnos-vietos/paminklas-vyskupui-m-valanciui/.</p> <p>Žemaitijos nacionalinis parkas, „Žemaičių Kalvarija“, zemaitijosnp.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://zemaitijosnp.lt/veikla/lankytni-objektai/zemaičiu-kalvarija/.</p>
<p>254. Paminklas pirmosios Plungės elektrinės 100-mečiui atminti</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Plungė</p>		<p>Plungės rajono ir Rietavo krašto laikraštis <i>Plungė</i>, „Pirmosios Plungės elektrinės 100-mečiui – paminklas“, laikrastisplunge.lt, 2016 m. rugpjūčio 30 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://laikrastisplunge.lt/pirmosios-plunges-elektrines-100-meciui-paminklas/.</p>

<p>255. 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės atkūrimo progai skirtas paminklas „Dieve, saugok Lietuvą“</p> <p>Autorius Antanas Vaškys</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Plungė</p>		<p>Wikipedia, „Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės paminklai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_laisvės_ir_nepriklausomybės_paminklai.</p>
<p>256. Paminklas partizanams, ryšininkams, jų rėmėjams, politiniams kaliniams atminti</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Stalgėnai</p>		<p>Jankuvienė Nijolė, „Stalgėnai sulaukė savojo paminklo“, zemaiciolaikrastis.lt, 2019 m. spalio 23 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.zemaiciolaikrastis.lt/aktualijos/stalgenai-sulauke-savojo-paminklo.</p>

TELŠIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>257. Paminklas Barvydžių, Viekšnalių ir Žiograkalnio kaimų kovotojų už Lietuvos laisvę ir tremtinių atminimui</p>	<p>2008 m.</p>	<p>Barvydžių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Barvydžių, Viekšnalių ir Žiograkalnio kaimų kovotojų už Lietuvos laisvę ir tremtinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Telsiai_paminklai.htm.</p> <p>Telse, „Paminklas Barvydžių, Viekšnalių ir Žiograkalnio kaimų kovotojų už Lietuvos laisvę ir tremtinių atminimui“, visit.telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://visit.telsiai.lt/lankyimos-vietos/paminklas-barvydziu-vieksnaliu-ir-ziograkalnio-kaimu-kovotoju-uz-lietuvos-laisve-ir-tremtiniu-atminimui/.</p>
<p>258. Paminklas 1944–1954 m. Žarėnų apylinkėse žuvusių Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės partizanų atminimui</p> <p>Autorius Osvaldas Neniškis</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Žarėnai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1954 m. Žarėnų apylinkėse žuvusių Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Telsiai_paminklai.htm.</p> <p>Telse, „Partizanų keliais“, visit.telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://visit.telsiai.lt/marsrutai/partizanukeliais/.</p>

<p>259. Paminklas Žemaičių apygardos partizanams</p> <p>Autoriai: Regimantas Midvikis, Algirdas Žebrauskas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Telse, „Paminklas „Žemaičių apygardos partizanams ir Laisvės kovoms atminti“, visit.telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://visit.telsiai.lt/lankytnos-vietos/paminklas-zemaičiu-apygardos-partizanams-ir-laisves-kovoms-atminti/.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Telšiuose įamžintas Žemaičių apygardos partizanų atminimas“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.genocid.lt/centras/lt/270/a/.</p> <p>MiniTrips, „Paminklas „Žemaičių apygardos partizanams atminti“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-zemaičiu-apygardos-partizanams-ir-laisves-kovoms-atminti/.</p>
<p>260. Paminklas skrynia, skirtas priminti išnykusios Telšių žydų diasporos svarbą ne tik Telšių, Žemaitijos, bet ir daug platesnėje geografinėje erdvėje, diasporos gebėjimą</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Mamukynas, „Lekiam Lietuvos keliais. Telšiai“, mamukynas.lt, 2020 m. rugsėjo 5 d., http://www.mamukynas.lt/2020/09/lekiam-lietuvos-keleais-telsiai.html.</p> <p>Žemai.lt, „Skulptūra „Skrynia“, zemai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.zemai.lt/lankytnos-vietos/skulptura-skrynia/.</p>

<p>kurti ir vystyti verslus</p> <p>Autoriai: Romualdas Inčirauskas, Algirdas Žebrauskas</p>				<p>We love Lithuania, „Miesto ženklai Telšiuose“, welovelithuania.com, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://welovelithuania.com/miesto-zenklai-telsiuose/.</p>
<p>261. Paminklas Durbės mūšiui</p> <p>Autoriai Romualdas Inčirauskas, Rimantas Mickevičius</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Telse, „Skulptūra Durbės mūšiui“, visit.telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://visit.telsiai.lt/lankytoinivietos/skulptura-durbes-musiui/.</p> <p>Pasaulio lietuvis, „Telšiuose istorinę žemaičių pergalę įprasmino paminklas Durbės mūšiui“, pasauliolietuvis.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://pasauliolietuvis.lt/telsiuose-istorine-zemaiciu-pergale-iprasmino-paminklas-durbes-musiui/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Durbės mūšiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-durbes-musiui/8229.</p> <p>SA.lt, „Apie Durbės mūšį primins paminklas Telšiuose“, sa.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://sa.lt/apie-durbes-musi-primins-paminklas-telsiuose/.</p>

<p>262. Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui</p> <p>Autorius A. Rimeika</p>	<p>1927 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Varniai</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-vyskupui-motiejui-valanciui/1056.</p> <p>Varnių regioninis parkas, „Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui“, varniurp.am.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://varniurp.am.lt/VI/article.php?article_id=137.</p> <p>Mapio, „Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui“, mapio.net, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://mapio.net/pic/p-48321485/.</p>
<p>263. Paminklas pirmam žemaitiškam spektakliui Telšiuose</p> <p>Autorius Egidijus Šikšnius</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Telšių rajono savivaldybė, „Galerija“, telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 28 d., https://www.telsiai.lt/go.php/lit/2/111/25/2.</p>

<p>264. Paminklas tremties aukoms</p> <p>Autorė Birutė Saulė</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Kazlauskienė Donata, „Telšiuose atidengtas unikalus paminklas tremties aukoms“, diena.lt, 2016 m. birželio 14 d., žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/telsiuose-atidengtas-unikalus-paminklas-tremties-aukoms-755307.</p> <p>Akavickienė Giedra, „Telšiuose atidengtas paminklas tremtiniams atminti“, lrytas.lt, 2016 m. birželio 14 d., žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.lrytas.lt/liuvosdiena/aktualijos/2016/06/14/news/telsiuose-atidengtas-paminklas-tremtiniams-atminti-1313692.</p>
<p>265. Paminklas Telšių krašto gyventojų, žuvusių sovietiniuose lageriuose ir mirusių tremtyje, atminimui</p> <p>Autoriai J. Gudonis ir O. Neniškis</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Telšiai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Telšių krašto gyventojų, žuvusių sovietiniuose lageriuose ir mirusių tremtyje, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Telsiai_paminklai.htm.</p> <p>Telse, „Skulptūra „Trys kryžiai“, visit.telsiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://visit.telsiai.lt/lankytinos-vietos/skulptura-trys-kryziai/.</p>

<p>266. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės 20-mečiui paminėti</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Ryškėnai</p>		<p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Ryškėnai“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.vle.lt/straipsnis/ryskenai/.</p> <p>Lietuvai, „Laisvės ir nepriklausomybės paminklai“, lietuvi.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://lietuvi.lt/wiki/Laisv%C4%97s_ir_nepriklausomyb%C4%97s_paminklai.</p>
<p>267. Paminklas, skirtas Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo šimtmečiui Autorius Viktoras Piluckis</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Lauko Soda</p>		<p>Telšių žinios, „Lauko Sodoje – paminklas Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo šimtmečiui“, tzinios.lt, 2018 m. vasario 20 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://tzinios.lt/lauko-sodoje-paminklas-nepriklausomos-lietuvas-atkurimo-simtmečiui/.</p>
<p>268. Lietuvos nepriklausomybės paminklas</p>	<p>1929 m. pastatytas, 1951 m. nugriautas, 1992 m. atstatytas</p>	<p>Luokė</p>		<p>Wikipedia, „Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės paminklai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_laisv%C4%97s_ir_nepriklausomyb%C4%97s_paminklai.</p> <p>Wikipedia, „Luokė“, wikipedia.org., žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Luok%C4%97.</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Luokė“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.vle.lt/straipsnis/luoke/.</p>

<p>269. Paminklas Telšių būrio partizanams, žuvusiems už Lietuvos laisvę 1945–1953 metais Juodlinkių, Kalnėnų ir Sarakų miškuose</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Nevarėnai</p>		<p>Telšių žinios, „Nevarėnų seniūnijoje atidengtas paminklas Žemaičių būrio partizanams“, tzinios.lt, 2014 m. gegužės 16 d., žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://tzinios.lt/nevarenu-seniunijoje-atidengtas-paminklas-zemaiciu-burio-partizanams/.</p>
<p>270. Paminklas vysk. Merkeliui Giedraičiui ir kan. Mikalojui Daukšai</p> <p>Autoriai: Arūnas Sakalauskas, architektas Linas Jurgaitis</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Varniai</p>		<p>Sodybos kaime, „Paminklas M. Giedraičiui ir M. Daukšai“, sodyboskaime.lt, žiūrėta 2021 m. gegužės 27 d., https://sodyboskaime.lt/lankyimos-vietos/paminklas-m-giedraiciui-ir-m-dauksai.</p> <p>Telšių žinios, „Varniai. Šeiminkai nori atsikratyti didingu paminklu prie Žemaičių vyskupystės muziejaus“, tzinios.lt, 2016 m. rugpjūčio 5 d., https://tzinios.lt/varnai-seimininkai-nori-atsikratyti-didingu-paminklu-prie-zemaiciu-vyskupystes-muziejaus/.</p>
<p>280. Paminklas Žemaičių apygardos vadui, pulkininkui Vladui Montvydui- Žemaičiui</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Gatautiškės kaimas</p>		<p>Etaplius, „Atidengtas paminklas Žemaičių apygardos vadui Vladui Montvydui-Žemaičiui“, etaplius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.etaplius.lt/atidengtas-paminklas-zemaiciu-apygardos-vadui-vladui-montvydui-zemaiciui-foto.</p>

ANYKŠČIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>281. Antano Baranausko paminklas</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Anykščiai</p>		<p>Junevičius Jonas, „Paminklas, prieš 25 – erius metus vienijęs tautą“, anyksta.lt, 2018 m. liepos mėn. 24 d., žiūrėta 2021 m. gegužės 27 d., http://www.anyksta.lt/simtas-istorij/59908-paminklas-pries-25-erius-metus-vienij-s-tauta.</p> <p>Anykščiai kultūros miestas, „Vyskupo Antano Baranausko paminklas“, kultūros-miestas.lt, žiūrėta 2021 m. sausio 29 d., https://www.kulturos-miestas.lt/lt/anyksčiai-apsilankykite/anyksčiai-vyskupo-antano-baranausko-paminklas.</p> <p>MiniTrips, „Paminklas Antanui Baranuskui“, minitrips.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.minitrips.lt/objektai/paminklas-antanui-baranuskui/.</p> <p>Mano kraštas, „Edukacinis maršrutas „KALBOS KELIAS“. ANTANAS BARANAUSKAS“, manokrastas.lt, 2020 m. rugpjūčio 8 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://www.manokrastas.lt/straipsnis/edukacinis-marsrutas-%E2%80%9Ekalbos-kelias%E2%80%9C-antanas-baranuskas</p>
--	----------------	------------------	--	--

<p>282. Paminklas Debeikių krašto Algimanto ir Vytauto apygardos partizanų, 1944–1954 m. žuvusių už Lietuvos laisvę, atminimui</p> <p>Autorius Regimantas Midvikis</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Debeikių miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Debeikių krašto Algimanto ir Vytauto apygardos partizanų, 1944–1954 m. žuvusių už Lietuvos laisvę, atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Anyksčiai_paminklai.htm.</p>
<p>283. Paminklas Svėdasų krašto kovotojams dėl Lietuvos laisvės</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Svėdasai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Kronika - Svėdasuose išreikšta pagarba laisvės kovotojams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://genocid.lt/centras/lt/904/a/.</p> <p>Sonetas ir Ko, „Paminklas - Svėdasų krašto kovotojams dėl Lietuvos laisvės. Autorius- skulptorius - J. Jagėla“, akmenadarbai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.akmenadarbai.lt/paminklas_svedasu_krasto_kovotojams_del_lietuvas_laisves.</p>

				<p>Bagdonas Vytautas, „Paminklas laisvės kovotojams“, xxiamzius.lt, 2009 m. birželio 17 d., žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/uzlaisve/20090617/uzlaisve_03.html.</p> <p>Dapkienė Lina, „Svėdasai“, svedasai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://www.svedasai.lt/informacija/statistika.html.</p>
<p>284. Paminklas 1947 m. liepos 28 d. Traupio miestelyje Pučinsko name žuvusių Vyčio apygardos Antano Juzukėno (Juozukėno)-Liūto būrio partizanų Albino Sauliūno-Saulėgražos ir Kleopo Timinsko-Maros atminimui</p>	2006 m.	Traupio miestelis		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1947 m. liepos 28 d. Traupio miestelyje Pučinsko name žuvusių Vyčio apygardos Antano Juzukėno (Juozukėno)-Liūto būrio partizanų Albino Sauliūno-Saulėgražos ir Kleopo Timinsko-Maros atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Anyksciai_paminklai.htm.</p>

<p>285. Paminklas „Vartai“ Algimanto apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Troškūnų miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas „Vartai“ Algimanto apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Anyksčiai_paminklai.htm.</p>
<p>286. Paminklas 1944 m. gruodžio 22 d. sovietų represinių struktūrų sudegintų Petkūnų ir Važdėlės kaimų, nužudytų jų gyventojų Antano Deveikio, Antano ir jo sūnaus Povilo Gasiūnų, V. Kanapecko, Jurgio Krišiūno, Jono Kulboko, Benedikto Peleko, Povilo Užusienio ir Povilo Vareikos atminimui</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Važdėlės</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944 m. gruodžio 22 d. sovietų represinių struktūrų sudegintų Petkūnų ir Važdėlės kaimų, nužudytų jų gyventojų Antano Deveikio, Antano ir jo sūnaus Povilo Gasiūnų, V. Kanapecko, Jurgio Krišiūno, Jono Kulboko, Benedikto Peleko, Povilo Užusienio ir Povilo Vareikos atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Anyksčiai_paminklai.htm.</p>

<p>287. Laisvės paminklas „Prisikėlimas“</p> <p>Autorius Vladas Vildžiūnas</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Anykščiai</p>		<p>Anykščiai, „Laisvės paminklas „Prisikėlimas“, infoanyksčiai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., https://www.infoanyksčiai.lt/pramogos-ka-veikti/laisves-paminklas-prisikelimas/.</p> <p>Baronienė Daiva, „Anykščių centre nebeliks „Prisikėlimo“, anyksta.lt, 2012 m. liepos mėn. 25 d., žiūrėta 2021m. gegužės 18 d., http://www.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21056-anyksciu-centre-nebeliks-prisikelimo.</p> <p>„Protestas dėl laisvės paminklo „Prisikėlimas“ iškėlimo iš miesto centrinės aikštės“, anyksta.lt, 2012 m. liepos mėn. 30 d., žiūrėta 2021 m. gegužės 18 d., http://m.anyksta.lt/naujienos/naujienos/21133-protestas-del-laisves-paminklo-prisikelimas-iskelimo-is-miesto-centrines-aikstes.</p> <p>Baltic360, „Paminklas Priskėlimas. Anykščiai“, baltic360.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., http://baltic360.lt/lt/iv/miestas360/panoram a/paminklas_prisikelimas.</p>
--	----------------	------------------	--	---

PASVALIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>288. Paminklas tremties ir pokario metų raudonojo teroro aukų atminimui</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Pasvalys</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas tremties ir pokario metų raudonojo teroro aukų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Pasvalys_paminklai.htm.</p>
<p>289. Paminklas 1944–1955 m. Daujėnų apylinkėse žuvusių partizanų atminimui Autorius Vladas Radūnas</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Mikėnų kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1944–1955 m. Daujėnų apylinkėse žuvusių partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Pasvalys_paminklai.htm.</p>

<p>290. Paminklas lakūnui Vytautui Lapėnui</p> <p>Autorius Kęstutis Krasauskas</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Tetervinai</p>		<p>Pasvalios e.gidas, „Paminklas lakūnui Vytautui Lapėnui Tetirvinų kaime“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 3 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/403-paminklas-lakunui-vytautui-lapenui-tetirvinu-kaime.</p> <p>15min., „Vytauto Lapėno atminimui įamžinti statomas paminklas“, 15min.lt, 2010 m. liepos 26 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vytauto-lapeno-atminimo-iamzinimui-statomas-paminklas-56-108857?copied.</p> <p>Repovienė Vaida <i>Sekundė</i>, „Garsaus lakūno V.Lapėno atminimui - paminklas Pasvalio r.“, delfi.lt, 2010 m. rugpjūčio 11 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://www.delfi.lt/verslas/transportas/garsaus-lakuno-vlapeno-atminimui-paminklas-pasvalio-r.d?id=35341987.</p>
<p>291. Paminklas mokslininkui Petruvi Avižoniui</p> <p>Autorius Algirdas Bosas</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Pasvalys</p>		<p>Pasvalio e.gidas, „Paminklas kraštiečiui profesoriui, oftalmologui ir visuomenės veikėjui Petruvi Avižoniui Pasvalyje“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.pasvalia.lt/nekilnojamasis-paveldas/66-paminklas-mokslininkui-petruvi-avizoniui-pasvalyje.</p> <p>Spaudos, „Profesorius, medicinos daktaras Petras Avižonis“, spaudos.lt, žiūrėta 2021 m. gegužės 26 d., http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/petras_avizonis2.html.</p>

<p>292. Broniaus Zalenso skulptūra „Parduotos vasaros“, skirta jam atminti</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Pasvalys</p>		<p>Pasvalios e.gidas, „Skulptūra „Parduotos vasaros“ Pasvalyje“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/462-skulptura-parduotos-vasaros-pasvalyje.</p>
<p>293. Paminklas rašytojai Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei Joniškėlyje</p> <p>Autorius Antanas Dimžlys</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Joniškėlis</p>		<p>Pasvalios e.gidas., „Paminklas rašytojai Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei Joniškėlyje“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/73-paminklas-rasytojai-gabrielei-petkevicaitei-bitei-joniskelyje.</p> <p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė // Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo įamžinimas“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/virtuali-fotoparoda/gabriele-petkevicaite-bite-2/gabrieles-petkevicaites-bites-atminimo-iamzinimas/.</p>

<p>294. Paminklas Žygimantui Augustui</p> <p>Autoriai: Borisas Krylovas, Olesius Sydorukas</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Pasvalys</p>		<p>LRT, „Pasvalyje atidengtas paminklas Žygimantui Augustui“, lrt.lt, 2018 m. gruodžio mėn. 7 d., žiūrėta 2021 m. gegužės 23 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/236859/pasvalyje-atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui.</p> <p>Pasvalios e.gidas, „Paminklas Lenkijos karaliui ir LDK didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui Pasvalyje“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/638-paminklas-lenkijos-karaliui-ir-ldk-didziajam-kunigaiksciui-zygimantui-augustui-pasvalyje.</p> <p>SA, „Karaliui pastatytas paminklas“, sa.lt, 2019 m. liepos 12 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://sa.lt/karaliui-pastatytas-paminklas/.</p>
<p>295. Paminklas Kunigui ir poetui Antanui Vienažindžiui</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Krinčinas</p>		<p>Pasvalios e.gidas, „Atminimo paminklai kunigui poetui Antanui Vienažindžiui Krinčine“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/93-atminimo-paminklai-kunigui-poetui-antanui-vienazindziui-krincine.</p>

<p>296. Paminklas Leliškių mūšyje žuvusiems partizanams</p>	<p>2001 m.</p>	<p>Leliškių kaimas</p>		<p>Pasvalios e.gidas.lt, „Paminklas Leliškių mūšyje žuvusiems partizanams“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/77-paminklas-leliskiui-musyje-zuvusiems-partizanams.</p> <p>Kelmės kraštas, „Leliškių mūšis“, kelmės.kraštas.lt, 2015 m. gegužės 15 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://kelmes.kraštas.lt/?data=2015-05-20&id=1431672141&pried=2015-05-15.</p>
<p>297. Paminklas poetui kunigui Mykolui Šežiui- Dagilėliui</p>	<p>1992 m.</p>	<p>Šiukštonių kaimas</p>		<p>Pasvalios e.gidas, „Paminklas poetui kunigui Mykolui Šežiui-Dagilėliui“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/153-paminklas-poetui-kunigui-mykolui-seziui-dagileliui.</p> <p>Wikipedia, „Mikalojus Šežys-Dagilėlis“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Mikalojus_%C5%A0ei%C5%BEys-Dagil%C4%97lis.</p>

298. Paminklas rašytojui Kaziui Kielai	2009 m.	Žadeikonių kaimas		<p>Pasvalios e.gidas.lt, „Paminklas rašytojui Kaziui Kielai“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/284-paminklas-rasytojui-kaziui-kielai.</p> <p>Lietuvai, „Kazys Kiela“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://lietuvai.lt/wiki/Kazys_Kiela.</p>
299. Paminklas žuvusiems partizanams	2008 m.	Daujėnai		<p>Pasvalios e.gidas, „Paminklas žuvusiems partizanams Daujėnų miestelyje“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/254-paminklas-zuvusiems-partizanams-daujenu-miestelyje.</p>
300. Paminklas trėmimams atminti	2010 m.	Pasvalys		<p>Pasvalios e. gidas, „Paminklinė kompozicija „Trėmimams atminti“, pasvalia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/249-paminkline-kompozicija-tremimams-atminti.</p>

<p>301. Paminklas Saločių valsčiaus savanoriams</p> <p>Autoriai Valius Remeika, Balys Tuskėnas</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Saločiai</p>		<p>„Paminklas savanoriams“, xxiamzius.lt, 2015 m. gruodžio 11 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2015/12/11/kbend_04.html</p>
<p>PANEVĖŽIO MIESTO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>302. Paminklas tremtinių atminimui</p> <p>Autorius A. Gilius</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-tremtiniu-kancioms-atminti/.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas tremtinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezio_m_paminklai.htm.</p>

<p>303. Paminklas Panevėžio apskrities sovietų genocido aukoms atminti</p> <p>Autorius Algimantas Šironas</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-sovietu-genocido-aukoms-atminti/.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Panevėžio apskrities sovietų genocido aukoms atminti“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezio_m_paminklai.htm.</p>
<p>304. Paminklas Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui</p> <p>Autorius Stanislovas Kuzma</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandrui/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-aleksandrui/11318.</p>

<p>305. Paminklas Juozui Miltiniui</p> <p>Autorius Regimantas Midvikis</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/mintis-paminklas-juozui-miltiniui/.</p> <p>Jalaniauskienė Vitalija, „Panevėžyje atidengtas paminklas J.Miltiniui“, delfi.lt, 2007 m. spalio 9 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/panevezyje-atidengtas-paminklas-jmiltiniui.d?id=14656021</p>
<p>306. Paminklas Stasiui Petrauskui (Bitlui) atminti</p> <p>Autorius Rimas Idzelis</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-stasiui-petrauskui-atminti/.</p> <p>Kontrimavičiūtė Inga, „Panevėžį palieka paskutiniai Bitlo aidai“, sekunde.lt, 2019 m. vasario 21 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/panevez-i-palieka-paskutiniai-bitlo-aidai/.</p>

<p>307. Paminklas Juozui Balčikoniu</p> <p>Autoriai: Algimantas Vytėnas, Šironas Algimantas</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-juozui-balcikoniu/.</p> <p>VYMaps, „Juozo Balčikonio paminklas“, vymaps.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://vymaps.com/LT/Juozo-Bal-ikonio-paminklas-256358/.</p>
<p>308. Stela žydų labdaros organizacijos „Joint“ 100-mečiui</p> <p>Autorius Albertas Jasiūnas</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/stela-skirta-zydu-labdaros-organizacijos-joint-100-meciui/.</p> <p>Lietuvos žydų bendruomenė, „Panevėžyje atidengiama stela JOINTO veiklos Lietuvoje 100-mečiui“, lzb.lt, 2014 m. spalio 29 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://www.lzb.lt/2014/10/29/panevezyje-atidengiama-stela-jointo-veiklos-lietuvoje-100-meciui/.</p> <p>Žydų kelio maršrutas, „Žydų kelio maršrutas“, storymaps.com, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://storymaps.arcgis.com/stories/5d2b7f2b22614584a3948f0d9994fe15.</p>

<p>309. Paminklas Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms</p> <p>Autorius Alfridas Pajuodis</p>	<p>2013 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pav.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-skirtas-kristijono-donelaicio-300-osioms-gimimo-metinems/.</p>
<p>310. Paminklas krepšinio treneriui Raimundui Sargūnui</p> <p>Autorius Algimantas Vytėnas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pav.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-krepšinio-treneriui-ramundui-sargunui/.</p> <p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Panevėžio šlovės alėja: žymiausieji kraštiečiai“, pav.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/panevezio-sloves-aleja-zymiausieji-kraštieticiai/sargunas-ramundas/.</p> <p>Basketnews, „Panevėžyje atidengtas paminklas R.Sargūnui“, basketnews.lt, 2005 m. rugsėjo 3 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://www.basketnews.lt/news-2227-panevezyje-atidengtas-paminklas-rsargunui.html.</p>

<p>311. Paminklas Jonui Variakojui</p> <p>Autorius Vytautas Tallat-Kelpša</p>	<p>2001 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/paminklas-jonui-variakojui/.</p> <p>Vertelka Bronius, „Miesto išvadotojui – garbės piliečio vardas“, xxiamzius.lt, 2018 m. liepos 13 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2018/07/13/istdab_02.html.</p>
<p>312. Paminklas žydų holokaustui atminti „Geto vartai“</p> <p>Autorius Vidas Žigas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/geto-vartai-paminklas-zydu-holokaustui-atminti/.</p> <p>Žydų kelio maršrutas, „Žydų kelio maršrutas“, storymaps.com, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://storymaps.arcgis.com/stories/5d2b7f2b22614584a3948f0d9994fe15.</p>

<p>313. Liūdinti žydų motina</p> <p>Autorius Vytautas Tallat-Kelpša</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Panevėžys</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Skulptūros viešosiose Panevėžio erdvėse“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/skulptura/liudinti-zydu-motina/.</p> <p>Savickienė Daiva, „Atmintį saugantis miestas“, sekunde.lt, 2020 m. rugsėjo 14 d., žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://sekunde.lt/leidinys/paneveziobalsas/atminti-saugantis-miestas/.</p> <p>Gerbkime kapines, „Panevėžys“, kapines.com, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://www.kapines.com/gerbkime/%C5%A0altiniai/Panev%C4%97%C5%BEys.</p>
<p>PANEVĖŽIO RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>314. Paminklas Vyčio apygardos, veikusios Kėdainių, Panevėžio ir Ukmergės apskrityse, vadų, partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui</p>	<p>2000 m.</p>	<p>Šilai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Vyčio apygardos, veikusios Kėdainių, Panevėžio ir Ukmergės apskrityse, vadų, partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezys_paminklai.htm.</p>

<p>315. Paminklas 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovų Ramygalos valsčiaus Vyties Kryžiaus Kavaleriams</p> <p>Autorius Vytautas Tallat-Kelpša</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Ramygala</p>		<p>Jūsų Panevėžys, „Ramygaloje iškilo paminklas Vyties Kryžiaus kavaleriams“, jp.lt, 2018 m. birželio 26 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://jp.lt/ramygaloje-iskilo-paminklas-vyties-kryziaus-kavaleriams/.</p> <p>„Paminklas Vyties Kryžiaus kavaleriams“, xxiamzius.lt, 2018 m. liepos 13 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2018/07/13/fondasa.html.</p>
<p>316. Paminklinis ansamblis Uliūnų apylinkėse žuvusių Vyčio apygardos mjr. Petro Januškevičiaus-Tėvo, Kazimiero Vazonio-Vėtros, Juozo Kučo ir Antano Žygo-Aptiekoriaus būrių partizanų bei jų rėmėjų atminimui</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Šilaičiai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklinis ansamblis Uliūnų apylinkėse žuvusių Vyčio apygardos mjr. Petro Januškevičiaus-Tėvo, Kazimiero Vazonio-Vėtros, Juozo Kučo ir Antano Žygo-Aptiekoriaus būrių partizanų bei jų rėmėjų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezys_paminklai.htm.</p>

<p>317. Paminklas Smilgių valsčiaus 1940–1953 m. stalinizmo aukoms atminti</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Smilgiai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Smilgių valsčiaus 1940–1953 m. stalinizmo aukoms atminti“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezys_paminklai.htm.</p>
<p>318. Paminklas Vyčio apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui Autorius Gediminas Karalius</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Vadokliai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Vyčio apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezys_paminklai.htm.</p> <p>Mažeikienė Ona, „06 15. Prikelta atminčiai tragiškiausios Lietuvos istorijos atkarpa. Dviejų šimtmečių už Lietuvos nepriklausomybę kovų atminimo ženklai Jono Paršeliūno fotografijų parodoje“, Lietuvos aidas, žiūrėta 2021 m. vasario</p>

				5 d., https://www.aidas.lt/lt/istorija/article/4446-06-15-prikelta-atminciai-tragiskiausios-lietuvos-istorijos-atkarpa-dvieju-simtmečiu-uz-lietuvos-nepriklausomybe-kovu-atminimo-zenklai-jono-parseliuno-fotografiju-parodoje .
319. Paminklas 1918–1922 m. Nepriklausomybės kovų Vyčių kaimo savanoriams	1991 m.	Vyčių kaimas		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Virtuali paroda Nepriklausomybės kovos Panevėžio krašte“, pavb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://paneveziokrastas.pavb.lt/virtuali-fotoparoda/nepriklausomybes-kovos-panevezio-kraste/nepriklausomybes-kovu-atminimo-iamzinimas/.</p> <p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Panevėžio krašto paminklai Nepriklausomybei“, pavb.lt, 2016, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://sena.pavb.lt/lt/straipsnis/3677-panevezio-krasto-paminklai.</p>
320. Monumentas „Strazdas-strazdelis“	2010 m.	Karsakiškis	-	-

<p>321. Paminklas Vyčio apygardos partizanams „Sopulingoji“</p> <p>Autorius Kazimieras Kisielis</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Ramygala</p>		<p>Architektūra ir kultūra: kasdien Pilotas.lt, „LAISVĖS KOVOMS ATMINTI: Ramygalos centre – paminklas Bronislovui Liesiui-Nakčiai“, pilotas.lt, 2020 m. balandžio 10 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://pilotas.lt/2020/04/10/kultura/laisves-kovoms-atminti-ramygalos-centre-paminklas-bronislovui-liesiui-nakciai/.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklinė kompozicija šioje aikštėje niekintų 1944–1953 m. žuvusių Vyčio apygardos Krikštaponio ir Briedžio (vėliau Gedimino) rinktinių mjr. Petro Januškevičiaus–Tėvo, Stasio Eitminavičiaus–Rupūžėno, Petro Bliekos–Bliekinio, Kazimiero Vazonio–Vėtros, Kazio Kirdonio, Vlodo Drąsučio–Vytenio, Juozo Kučo, Prano (Petro) Pakščio–Cezario, Antano Žygo–Aptiekoriaus, Jono Vepšto–Paukštelio, Ipolito Mulevičiaus–Pavasario ir Mykolo Janulio–Tautvydo būrių partizanų atminimui.“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Panevezys_paminklai.htm.</p>
---	----------------	-----------------	--	---

				<p>Panevėžio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Ramygala“, panrbiblioteka.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d., https://panrbiblioteka.lt/krastotyra/virtualus-archyvas/3819-ramygala.</p>
<p>322. Paminklas savanoriams, žuvusiems 1919 m. kovose su rusų bolševikais</p>	<p>1923 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Ramygala</p>		<p>Ramygala, „Ramygalos istorija“, ramygala.lt, 2007 m. rugpjūčio 4 d., žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., http://www.ramygala.lt/index.php/ramygalos-istorija.</p> <p>Wikipedia, „Ramygala“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 6 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Ramygala.</p> <p>Lietuvai, „Ramygala“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://lietuvai.lt/wiki/Ramygala.</p>
<p>323. Nepriklausomybės paminklas Šiluose</p>	<p>1938 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Šilai</p>		<p>Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, „Panevėžio krašto paminklai Nepriklausomybei“, pavb.lt, 2016, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://sena.pavb.lt/lt/straipsnis/3677-panevezio-krasto-paminklai.</p> <p>Jalaniauskienė Vitalija, „Šilus jau šimtmetį budina Jonas ir Vladas“, sekunde.lt, 2019 m. lapkričio 10 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/silus-jau-simtmeti-budina-jonas-ir-vladas/.</p>

KLAIPĖDOS MIESTO SAVIVALDYBĖ

<p>324. Memorialas politinių kalinių ir tremtinių komunistinės ir nacistinės okupacijos aukoms atminti</p> <p>Autorius Juozas Genevičius</p>	<p>1993 m. pirmasis paminklas, papildomos dalys 1997 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Memorialas politinių kalinių ir tremtinių atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Klaipedos_m_paminklai.htm#Klaipeda.</p>
<p>325. Paminklas Ernestui Galvanauskui</p> <p>Autorius Vytautas Balsys</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Ernestui Galvanauskui“, krastogidas.lt, žiūrėti 2021 m. vasario 7 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/93-paminklas-ernestui-galvanauskui.</p> <p>Žymūs Kauno žmonės: elektroninis žinynas, „Galvanauskas Ernestas“, atminimas.kvb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=GALVANAUSKAS%20%20ERNESTAS.</p> <p>Lietuvai, „Ernestas Galvanauskas“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://lietuvai.lt/wiki/Ernestas Galvanauskas.</p>

<p>326. Skulptūrinė kompozicija „Banga“ Martyno Reisgio ir jo šeimos atminimui</p> <p>Autorius Vytautas Karčiauskas, Gintas Reisgys</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Skulptūrinė kompozicija „Banga“ M. Reisgio ir jo šeimos atminimui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/196-skulpturine-kompozicija-banga-m-reisgio-ir-jo-seimos-atminimui.</p> <p>Petronytė Jurga, „Banga“ studentams primins apie tremtinius“, ve.lt, 2009 m. balandžio 1 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://ve.lt/naujienos/lietuva/liuovos-naujienos/banga-studentams-primins-apie-tremtinius.</p>
<p>327. Paminklas Martynui Mažvydui</p> <p>Autoriai: Regimantas Midvikis, Vytenis Mazurkevičius</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Martynui Mažvydui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/78-paminklas-martynui-mazvydui.</p> <p>„PAMINKLAI MARTYNUI MAŽVYDUI“, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://alka.mch.mii.lt/Mazvydas/klpaminkl.lt.htm.</p> <p>Uostas, „Paminklas Martynui Mažvydui“, uostas.info, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/28-paminklai/104-mazvydas.html.</p>

<p>328. Paminklas Vydūnui</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Dr. Bagdonavičius Vacys, „Klaipėdoje atidengtas paminklas Vydūnui“, mokslolietuva.lt, 2019, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://mokslolietuva.lt/2019/10/klaipedoje-atidengtas-paminklas-vydunui/.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Vydūnui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/741-paminklas-vydunui.</p> <p>Kesminė Virginija, „Klaipėdoje atidengtas paminklas Vydūnui“, alkas.lt, 2019 m. rugsėjo 1 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://alkas.lt/2019/09/01/klaipedoje-atidengtas-paminklas-vydunui/.</p> <p>Delfi, „Atnaujintame skvere Klaipėdoje iškilmingai atidengtas paminklas Vydūnui“, delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 2 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.delfi.lt/miestai/klaipeda/atnaujintame-skvere-klaipedoje-iskilmingai-atidengtas-paminklas-vydunui.d?id=82133029.</p>
--	----------------	-----------------	--	--

<p>329. Paminklas vieningai Lietuvai „Arka“ (Mažosios Lietuvos susijungimo su Lietuva 80-mečiui)</p> <p>Autoriai: Arūnas Sakalauskas, Ričardas Krištapavičius</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Uostas, „Arka“ - paminklas vieningai“, uostas.info, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., Lietuvai http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/paminklai.html.</p> <p>Wikipedia, „Paminklas vieningai Lietuvai „Arka“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Paminklas_vieningai_Lietuvai_%E2%80%9EArka%E2%80%9C.</p> <p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas „Arka“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/54-paminklas-arka.</p> <p>Klaipėda, „Arka“ – paminklas vieningai Lietuvai“, klaipedatravel.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://klaipedatravel.lt/places/arka-paminklas-vieningai-lituvai/.</p>
---	----------------	-----------------	--	--

<p>330. Paminklas Lietuvos vardo tūkstantmečiui</p> <p>Autoriai: Regimantas Midvikis, Vytenis Mazurkevičius</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/63-paminklas-lietuvos-vardo-paminejimo-tukstantmečiui.</p> <p>Turizmo Gidas, „Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui skirtas paminklas“, turizmogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://turizmogidas.lt/lt/lankytinos-vietos/klaipedos-rajono-savivaldybe/lietuvos-vardo-paminejimo-tukstantmečiui-skirtas-paminklas-159.</p> <p>Vanderkrogt, „Paminklas Lietuvos vardo tūkstantmečiui“, vanderkrogt.net, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=ST&record=lt203.</p> <p>Diena, „Klaipėdoje pradėtas statyti paminklas Lietuvos tūkstantmečiui“, kauno.diena.lt, 2009 m. liepos 21 d., 2021 m. vasario 7 d., https://kauno.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedoje-pradetas-statyti-paminklas-lietuvos-tukstantmečiui?full</p>
---	----------------	-----------------	--	--

<p>331. Žuvusiems Lietuvos jūrininkams ir nuskendusiams laivams atminti skirtas paminklas „Albatrosas“</p> <p>Autoriai: Klaudijus Pūdymas, Mindagas Zabarauskas</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Smiltynė</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas žuvusiems jūrininkams ir nuskendusiams laivams „Albatrosas“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-jurininkams-ir-nuskendusiams-laiivams-albatrosas/26031.</p> <p>Uostas, „Paminklas „Albatrosas“, uostas.info, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/28-paminklai/277-paminklas-albatrosas.html.</p> <p>ELTA, „Žuvusius jūrininkus ir nuskendusius laivus primins „Albatrosas“, delfi.lt, 2011 m. gruodžio 3 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/zuvusius-jurininkus-ir-nuskendusius-laiivus-primins-albatrosas.d?id=52491361.</p>
---	----------------	-----------------	--	--

<p>332. Paminklas Antanui Paškevičiui-Poškai</p> <p>Autorius Arūnas Sakalauskas</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Antanui Paškevičiui-Poškai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankyti-os-vietos/paminklas-antanui-paskeviciuiposkai/25413.</p> <p>Turizmo info, „Paminklas Antanui Paškevičiui-Poška“, turizmo-info.lt, 2018 m. gruodžio 28 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://turizmo-info.lt/lankyti-os-vietos-klaipedoje/paminklas-antanui-paskeviciui-poska/.</p> <p>Vakarų istorijos fondas, „Naujas paminklas Klaipėdoje“, mememoto.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://mememoto.lt/.</p>
<p>333. Paminklas prancūzų belaisviams (nežinomų prancūzų, 1871 m. karo belaisvių, stačiosių Vilhelmo kanalą ir žuvusių čia, atminimui)</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Klaipėda</p>		<p>Europeana, „[Paminklas prancūzų karo belaisviams mirusiems kasant Karaliaus Vilhelmo kanalą. 1993 m. Klaipėda] / Bernardas Aleknavičius. - 1993.V.24“, europeana.net, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.europeana.eu/da/item/2021803/C160000529212.</p>

<p>Autorius Adomas Skiežgelas</p>				<p>Atvira Klaipėda, „Paminklas prancūzų karo belaisviams perkeltas į naują vietą“, atviraklaipeda.lt, 2021 m. gruodžio 2 d., žiūrėta 2022 sausio 3 d., https://www.atviraklaipeda.lt/2021/12/02/paminklas-prancuzu-karo-belaisviams-perkeltas-i-nauja-vieta/.</p> <p>Atvira Klaipėda, „Klaipėdoje pagerbti žuvę Prancūzijos karo belaisviai“, atviraklaipeda.lt, 2020 m. birželio 16 d., žiūrėta 2021 vasario 7 d., https://www.atviraklaipeda.lt/2020/06/16/klaipedoje-pagerbti-zuve-prancuzijos-karo-belaisviai/.</p>
-----------------------------------	--	--	--	--

KLAIPĖDOS RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>334. Stela 1941 m. birželio 24–25 d. naktį Telšių aps. Rainių miškelyje NKVD-NKGB Telšių aps. skyriaus darbuotojų ir jų pagalbininkų nukankintų Kretingos apskrities Gargždų, Endriejavo ir Veiviržėnų valsčių, dabar priklausančių Klaipėdos r., gyventojų atminimui</p> <p>Autorius Juozas Žilinskis</p>	<p>2014 m.</p>	<p>Gargždai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Stela 1941 m. birželio 24–25 d. naktį Telšių aps. Rainių miškelyje NKVD-NKGB Telšių aps. skyriaus darbuotojų ir jų pagalbininkų nukankintų Kretingos apskrities Gargždų, Endriejavo ir Veiviržėnų valsčių, dabar priklausančių Klaipėdos r., gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Klaipeda_paminklai.htm.</p> <p>Klaipėdos rajono savivaldybės informacija, „Atidengtas monumentas Rainių kankiniams“, 2014 m. birželio 25 d., mano-gargzdai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://mano-gargzdai.lt/component/k2/item/2892-atidengtas-monumentas-raini-kankiniams.</p> <p>Klaipėdos rajono savivaldybė, „Paminklai Klaipėdos rajone: praėtis dabartyje ir – kas rūpės ateičiai?“, klaipedosr.lt, 2016 m. gruodžio 2 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.klaipedos-r.lt/popup2.php?ru=zkj3LdIRZ&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=2289.</p>
---	----------------	-----------------	--	--

<p>335. Skulptūra „Stotelė“, skirta Nepriklausomybės Akto signatarui Kazimierui Antanavičiui atminti</p> <p>Autorius Antanas Šnaras</p>	<p>2016 m.</p>	<p>Balsėnų kaimas</p>		<p>Vakarų ekspresas, „Veiviržėnų seniūnijoje – skulptūra signataro Kazimiero Antanavičiaus atminimui“, ve.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/vakaru-lietuva/veivirzenu-seniunijoje--skulptura-signataro-kazimiero-antanaviciaus-atminimui-1510896/.</p> <p>Klaipėdos rajono savivaldybės informacija, „Atidengta skulptūra Nepriklausomybės Akto signataro Kazimiero Antanavičiaus atminimui“, mano-gargzdai.lt, 2016 m. lapkričio 25 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://mano-gargzdai.lt/component/k2/item/9543-atidengta-skulptura-nepriklausomybes-akto-signataro-kazimiero-antanaviciaus-atminimui.</p>
<p>336. Paminklas Mažosios Lietuvos krašto gyventojams lietuvininkams atminti</p> <p>Autorius J. Čepas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Agluonėnai</p>		<p>Klaipėdos rajonas 4 vandenų kraštas, „Agluonėnai“, klaipedosrajonas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.klaipedosrajonas.lt/lankytnos-vietos/agluonenai-ir-vanagai/.</p> <p>Lietuvos turizmas, „Paminklas Mažosios Lietuvos krašto gyventojams lietuvininkams atminti“, turizmas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.turizmas.lt/lankytnos-vietos/Paminklas-Ma%C5%BEosios-Lietuvos-kra%C5%A1to-gyventojams-lietuvininkams-atminti/6075.</p>

				<p>Kesminė Virginija <i>Vakarų ekspresas</i>, „Klaipėdos rajone esančio kaimo parke – netikėti atradimai: laiko spirale sudarantys ažuolai ir unikalūs malūnas“, delfi.lt, 2020 m. rugpjūčio 8 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.delfi.lt/miestai/klaipeda/klaipedos-rajone-esancio-kaimo-parke-netiketi-atradimai-laiko-spirale-sudarantys-azuolai-ir-unikalus-malunas.d?id=84952119.</p>
<p>337. Paminklas Ievai Simonaitytei „Šventvakarių Evė“</p> <p>Autorė Dalia Matulaitė</p>	1997 m.	Priekulė		<p>Krašto paveldo gidas, „Paminklas Ievai Simonaitytei „Šventvakarių Evė“, krastogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., http://www.krastogidas.lt/objektai/508-paminklas-ievai-simonaitytei-sventvakariu-eve.</p> <p>Sodybos kaime, „Paminklas Ievai Simonaitytei „Šventvakarių Evė“, sodyboskaime.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://sodyboskaime.lt/lankyimos-vietos/paminklas-ievai-simonaitytei-sventvakariu-eve.</p> <p>Gargždų krašto muziejus, „Kultūrinis pažintinis maršrutas „Evės takais“, gargzdumuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.gargzdumuziejus.lt/naujienos/kulturi-nis-pazintinis-marsrutas-eves-takais/.</p>

<p>338. Gediminaičių stulpų paminklas-aukuras</p> <p>Autorius Justas Mickevičius</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Agluonėnai</p>		<p>Klaipėdos rajono savivaldybė, „Gediminaičių stulpų paminklas-aukuras“, klaipėdos-r.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.klaipėdos-r.lt/index.php?3792641666.</p> <p>Kesminė V. <i>Vakarų ekspresas</i>, „Klaipėdos rajone esančio kaimo parke – netikėti atradimai: laiko spirale sudarantys ažuolai ir unikalus malūnas“, delfi.lt, 2020 m. rugpjūčio 8 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.delfi.lt/miestai/klaipeda/klaipėdos-rajone-esancio-kaimo-parke-netiketi-atradimai-laiko-spirale-sudarantys-azuolai-ir-unikalus-malunas.d?id=84952119.</p>
<p>MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>339. Paminklas Tauro apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui</p> <p>Autoriai Alfonsas Ambraziūnas, Arūnas Lukoševičius</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Tauro apygardos partizanams“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-tauro-apygardos-partizanams/26473.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Tauro apygardos partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos</p>

				<p>tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Marijampole_paminklai.htm.</p> <p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-tauro-apygardos-partizanams/.</p>
<p>340. Paminklas 1945 m. rugpjūčio 6–15 d. Žuvinto mūšyje žuvusių Tauro apygardos Šarūno būrio partizanų atminimui</p> <p>Autorius Jurgis Nevulis</p>	1995 m.	Riečių kaimas		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1945 m. rugpjūčio 6–15 d. Žuvinto mūšyje žuvusių Tauro apygardos Šarūno būrio partizanų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., http://www.genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Marijampole_paminklai.htm.</p>

<p>341. Paminklas kalbininkui Jonui Jablonskiui</p> <p>Autorius Petras Aleksandravičius</p>	<p>1992 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas kalbininkui Jonui Jablonskiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-kalbininkui-jonui-jablonskiui/26428.</p> <p>Marijampolės gatvės žinynas, „Paminklas Jonui Jablonskiui“, gatves.marvb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., http://gatves.marvb.lt/index.php?page=paminklas-jonui-jablonskiui.</p>
<p>342. Lauko akmenų paminklas politiniams kaliniams ir tremtiniams atminti</p> <p>Autorius Jurgis Nevulis</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Noriu žinoti, „Paženklintų lauko akmenų paminklas“, noriuzinoti.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.noriuzinoti.lt/lt/pavelda/paveldas/88-skulpturos/1395-pazenklint-lauko-akmen-paminklas.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paženklintų lauko akmenų paminklas“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/pazenklintu-lauko-akmenu-paminklas/26476.</p>

<p>343. Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vyteniui</p> <p>Atkurto paminklo autorius Julius Narušis</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Marijampolės turizmo ir informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://marijampoletic.lt/lankytoinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/beatrices-kleizaites-vasaris-menu-galerija-4-6/.</p> <p>Ivoškevičienė Rita, „Vytenio batalionas padeda atkurti Marijampolės parke stovėjusią kunigaikščio Vytenio skulptūrą“, Krašto apsaugos ministerija, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://kam.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2008_metai/ziniu_archyvas_2008_-_05/vytenio_batalionas_padedas_atkurti_marijampoles_parke_stovejusia_kunigaikscio_vytenio_skulptura.html?pbck=0.</p>
<p>344. Paminklas „Tautai, Kalbai, Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“</p> <p>Autorius Kęstutis Balčiūnas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Noriu žinoti, „Paminklas „Tautai ir kalbai“, noriuzinoti.lt žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.noriuzinoti.lt/lt/pavelda/paveldas/88-skulpturos/896-paminklas-tautai-ir-kalbai.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas „Tautai ir kalbai, Lietuvos 1000-mečiui paminėti“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/pamin</p>

				<p>klas-tautai-ir-kalbai-lietuvos-1000meciui-pamineti/11541.</p> <p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/j-basanaviciaus-aikste-ir-paminklas-tautai-ir-kalbai/.</p>
<p>345. Paminklas Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Vytautui</p> <p>Autorius Julius Narušis</p>	2010 m.	Marijampolė		<p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-vytautui-didziajam/.</p> <p>Bernardinai, „Marijampolėje atidengtas paminklas Vytautui Didžiajam“, bernardinai.lt, 2010 m. gegužės 23 d., žiūrėta 2021 m. vasario 7 d., https://www.bernardinai.lt/2010-05-23-atidengtas-paminklas-vytautui-didziajam/.</p> <p>We love Lithuania, „Paminklai Marijampolėje“, welovelithuania.com, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://welovelithuania.com/paminklai-marijampoleje/.</p>

<p>346. Paminklas Kristijonui Donelaičiui</p> <p>Autorius Zigmas Buterlevičius</p>	<p>2013 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Noriu žinoti, „Paminklas Kristijonui Donelaičiui“, noriuzinoti.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.noriuzinoti.lt/lt/paveldas/87-paminklai/981-paminklas-kristijonui-donelaiciui.</p> <p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://marijampoletic.lt/lankytinos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-kristijonui-donelaiciui/.</p> <p>Marijampolės savivaldybė, „Marijampolėje atidengtas paminklas K. Donelaičiui“, marijampole.lt, 2013 m. lapkričio 26 d., https://www.marijampole.lt/naujienos/4/marijampoleje-atidengtas-paminklas-k-donelaiciui:1729.</p>
--	----------------	--------------------	--	--

<p>347. Paminklas Vincui Mykolaičiui-Putinui</p> <p>Autorius Alfonsas Ambraziūnas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Marijampolės turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, marijampoletic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://marijampoletic.lt/lankytnos-vietos/paminklai-ir-skulpturos/paminklas-vincui-mykolaiciui-putinui/.</p> <p>Marijampolės gatvės žinynas, „Paminklas Vincui Mykolaičiui-Putinui“, gatves.marvb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://gatves.marvb.lt/index.php?page=paminklas-vincui-mykolaiciui-putinui.</p> <p>We love Lithuania, „Paminklai Marijampolėje“, welovelithuania.com, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://welovelithuania.com/paminklai-marijampoleje/.</p>
<p>348. Memorialas skirtas gimnazistams, žuvusiems kovose už Lietuvos laisvę</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Marijampolė</p>		<p>Noriu žinoti, „Paminklas Rygiškių Jono gimnazijos mokiniams, žuvusiems už Lietuvos laisvę“, noriuzinoti.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.noriuzinoti.lt/lt/pavelda/paveldas/93-memorialai/1674-paminklas-gimnazistams-zuvusiems-uz-lietuvos-laisv.</p> <p>Lrytas.lt, „Marijampolėje pagerbtas laisvės kovose žuvusių gimnazistų atminimas“, lrytas.lt, 2017 m. rugsėjo 28 d., žiūrėta 2021</p>

				m. vasario 9 d., https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2017/09/28/news/marijampoleje-pagerbtas-laisves-kovose-zuvusiu-gimnazistu-atminimas-2730162 .
349. Paminklas 1940–1953 m. bolševizmo kankiniams kalėjime atminti Autorius Julius Narušis	1992 m.	Marijampolė		-
ŠAKIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ				
350. Paminklas 1949 m. spalio 18 d. Gražiškių k. per susišaudymą su Barzdų vls. MGB poskyrio operatyvine grupe žuvusių Tauro apygardos Kęstučio	1997 m.	Gražiškių kaimas		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas 1949 m. spalio 18 d. Gražiškių k. per susišaudymą su Barzdų vls. MGB poskyrio operatyvine grupe žuvusių Tauro apygardos Kęstučio rinktinės partizanų Jono Brazio-Klajūno ir Liudviko Juodkojo-Kariūno atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d.,

rinktinės partizanų Jono Brazio-Klajūno ir Liudviko Juodkojo-Kariūno atminimui				http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Saikiai_paminklai.htm .
351. Paminklinis ansamblis 1947 m. gruodžio 29 d. Šakių aps., prie Barzdų ir Griškabūdžio valsčių ribos (Stogučių, Auksučių, Mergbudžio k. apylinkėse), kautynėse su MGB vidaus kariuomenės 298-ojo šaulių pulko kareivių ir Barzdų vls. MGB poskyrio sribų, žuvusių Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Vyčio kuopos būrio vado	2007 m.	Galinių kaimas		Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklinis ansamblis 1947 m. gruodžio 29 d. Šakių aps., prie Barzdų ir Griškabūdžio valsčių ribos (Stogučių, Auksučių, Mergbudžio k. apylinkėse), kautynėse su MGB vidaus kariuomenės 298-ojo šaulių pulko kareivių ir Barzdų vls. MGB poskyrio sribų, žuvusių Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Vyčio kuopos būrio vado Vyto Svoltelio-Naro ir partizanų Jono Cimbolaičio-Šarvo, Vyto Endziulaičio-Svajūno, Kosto (Prano) Svogūnaičio-Klevo, Adomo Tumosos-Matroso atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Saikiai_paminklai.htm .

<p>Vyto Svitelio-Naro ir partizanų Jono Cimbolaičio-Šarvo, Vyto Endziulaičio-Svajūno, Kosto (Prano) Svogūnaičio-Klevo, Adomo Tumosos-Matroso atminimui</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>				
<p>352. Paminklas Gerdžiūnų miestelio ir jo apylinkių gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir ištremtų 1941, 1944–1952 m., atminimui</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Gerdžiūnų miestelis</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Gerdžiūnų miestelio ir jo apylinkių gyventojų, žuvusių partizaniniame judėjime ir ištremtų 1941, 1944–1952 m., atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Saikiai_paminklai.htm.</p>

<p>353. Paminklas kaime 1951 m. vasario 2 d. kautynėse su MGB vidaus kariuomenės 353-iojo šaulių pulko kareivių grupė žuvusių Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto, Saidoko, Žalgirio rinktinės štabo Ūkio skyriaus viršininko Prano Basčio-Dūmo, Vasario 16-osios tėvūnijos vado Prano Rudmicko-Uosio, jo adjutanto Vytauto Pažerecko-Mindaugo ir apygardos štabo apsaugos būrio partizano Jono Račiukaičio-Jono atminimui</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Endrikių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas kaime 1951 m. vasario 2 d. kautynėse su MGB vidaus kariuomenės 353-iojo šaulių pulko kareivių grupė žuvusių Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto, Saidoko, Žalgirio rinktinės štabo Ūkio skyriaus viršininko Prano Basčio-Dūmo, Vasario 16-osios tėvūnijos vado Prano Rudmicko-Uosio, jo adjutanto Vytauto Pažerecko-Mindaugo ir apygardos štabo apsaugos būrio partizano Jono Račiukaičio-Jono atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Sa_kiai_paminklai.htm.</p>
--	----------------	------------------------	--	--

<p>354. Paminklas Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Vytautui</p> <p>Autorius Vincas Grybas, atstatyto paminklo autoriai Saulius Ikamas ir Kęstutis Mikšys</p>	<p>pastatytas 1930 m., atstatytas 1990 m.</p>	<p>Kudirkos Naumiestis</p>		<p>Wikipedia, „Sąrašas:Vytauto Didžiojo paminklai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/S%C4%85ra%C5%A1as:Vytauto_Did%C5%BEiojo_paminklai.</p> <p>Kultūros vertybių registras, „Kudirkos Naumiesčio istorinė dalis“, kvr.kpd.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/df1bc7b0-6f68-4a9e-9e9d-91bcc5a1c9ee.</p>
<p>355. Paminklas signatarams Šakiuose: Saliamonui Banaičiui, Justinui Staugaičiui, Jonui Vailokaičiui</p> <p>Autorius Mindaugas Šnipas</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Šakiai</p>		<p>BNS, „Valstybės šimtmečio proga – paminklų gausa“, ve.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/valstybes-simtmečio-proga---paminklų-gausa-1607312/.</p> <p>Bacevičius Romas, „Tūkstančių zanavykų akcijoje atidengti du paminklai kraštiečiams signatarams“, 2018 m. liepos 13 d., xxiamzius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2018/07/13/gkras_05.html.</p> <p>Šakių rajono laikraštis <i>Draugas</i>, „Visuomenei pristatytas paminklas signatarams“, drg.lt, 2018 m. sausio 22 d., žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.drg.lt/kultura/15708-visuomenei-pristatytas-paminklas-signatarams.</p>

<p>356. Paminklas Vincui Kudirkai</p> <p>Autorius Stasys Žirgulis</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Šakiai</p>		<p>Šakiai, „Dr. Vinco Kudirkos paminklas“, sakaiaitic.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.sakaiaitic.lt/lankytinos-vietos/dr-vinco-kudirkos-paminklas/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Dr. Vinco Kudirkos paminklas“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/dr-vinco-kudirkos-paminklas/8237.</p> <p>We love Lithuania, „Gido diena Šakiuose: apie Lietuvos himną, Vincą Kudirką, Juozą Lingį ir atgyjančią Šakių miesto istoriją“, welovelithuania.com, 2019 m. vasario 20 d., žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://welovelithuania.com/gido-diena-sakiuose-apie-lietuvos-himna-vinca-kudirka-juoza-lingi-ir-atgyjancia-sakiu-miesto-istorija-kaip-ir-kasmet-pasaulio-turizmo-gidu-asociacijos-federacija-kviecia/.</p>
---	----------------	---------------	--	---

<p>357. Paminklas Jonui Jablonskiui</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2012 m.</p>	<p>Griškabūdis</p>		<p>Zemlickas Gediminas, „Paminklas lietuvių kalbos gyvosios dvasios ieškotojui“, mokslolietuva.lt, 2012, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://mokslolietuva.lt/2012/08/paminklas-lietuviu-kalbos-gyvosios-dvasios-ieskotojui/.</p> <p>Lankininkaitė Rūta, „Šakių rajone pastatytas paminklas J. Jablonskiui“, lrt.lt, 2012, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1194/sakiu-rajone-pastatytas-paminklas-j-jablonskiui.</p> <p>Alkas, „Griškabūdyje pastatytas paminklas J. Jablonskiui“, alkas.lt, 2012 m. birželio 18 d., žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://alkas.lt/2012/06/18/griskabudyje-pastatytas-paminklas-j-jablonskiui/.</p>
<p>358. Paminklas Pranui Vaičiaičiui</p> <p>Autorius Juozas Šlivinskas</p>	<p>2013 m.</p>	<p>Sintaūtai</p>		<p>Lankininkaitė Rūta, „Paminklas P. Vaičiaučiu – paminklas ne tik poetui“, lrt.lt, 2013, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.bernardinai.lt/2013-09-21-paminklas-p-vaicaiciui-paminklas-ne-tik-poetui/.</p> <p>Bernardinai, lrt.lt, „Paminklas P. Vaičiaičiui – paminklas ne tik poetui“, bernardinai.lt, 2013 m. rugsėjo 21 d., žiūrėta 2021 m. vasario</p>

				<p>9 d., https://www.bernardinai.lt/2013-09-21-paminklas-p-vaicaiciui-paminklas-ne-tik-poetui/.</p> <p>Zemlickas Gediminas, „Sintautai pasipuošę Prano Vaičaičio paminklu, įgijo ir savąją „Iliadą“, Mokslo Lietuva, 2014 m. sausio 9 d., žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.versme.lt/pdf/Mokslo_Lietuva_2014_01.pdf.</p>
<p>359. Paminklas Sudargo gynėjams</p> <p>Autoriai: Vidas Cikana, Aldas Cikana</p>	2007 m.	Sudargas		<p>Mano ūkis, „Ir piliakalniai lengviau atsidūseja“, manoukis.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.manoukis.lt/mano-gyvenimas/pazintis/ir-piliakalniai-lengviau-atsiduseja.</p> <p>Sušinskas Tomas, „Sudargas – miestas, kuriam giedojo dviejų valstybių gaidžiai“, suduvosgidas.lt, 2021, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://sduvosgidas.lt/sudargas-miestelis-kuriam-giedojo-dvieju-valstybiu-gaidziai/.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Sudargo gynėjams“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-sudargo-gynejams/25406.</p>

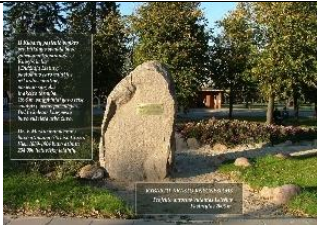

<p>360. Paminklas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) deklaracijos signatarui Aleksandriui Grybinui-Faustui</p> <p>Autorius Jonas Jagėla</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Lukšiai</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas Aleksandriui Grybinui-Faustui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centas, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://genocid.lt/centras/lt/2768/a/.</p> <p>„Paminklų įamžino LLKS tarybos Vasario 16-osios Deklaracijos signatarą“, xxiamzius.lt, 2017 m. vasario 24 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/02/24/gkras_02.html.</p>
<p>361. Juozo Pavalkio-Vijūno paminklas</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Lukšiai</p>		<p>Pavalkis Kąstytis, „Ūkininkas, knygnešys ir korespondentas“, xxiamzius.lt, 2002 m. spalio 16 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20021016/atmi_01.html.</p> <p>Spaudos, „Juozas Pavalkis“, spaudos.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/juozas_pavalkis.html.</p> <p>Lietuvai, „Lukšiai“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://lietuvai.lt/wiki/Luk%C5%A1iai.</p>

VILKAVIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>362. Paminklas ežero prieigose 1950 m. birželio 22–23 d. naktį kautynėse su Marijampolės aps. MGB skyriaus operatyvine grupe ir MGB vidaus kariuomenės 353-iojo šaulių pulko kareiviais žuvusių Tauro apygardos štabo nario Juozo Tamaliūno-Stumbro, Vytauto rinktinės vado Anzelmo Algimanto Mausevičiaus (Matūno)-Neptūno ir partizanų Vygando Mausevičiaus</p>	<p>2003 m.</p>	<p>Žiūrių kaimas</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas ežero prieigose 1950 m. birželio 22–23 d. naktį kautynėse su Marijampolės aps. MGB skyriaus operatyvine grupe ir MGB vidaus kariuomenės 353-iojo šaulių pulko kareiviais žuvusių Tauro apygardos štabo nario Juozo Tamaliūno-Stumbro, Vytauto rinktinės vado Anzelmo Algimanto Mausevičiaus (Matūno)-Neptūno ir partizanų Vygando Mausevičiaus (Matūno), Jono Raulinaičio–Lokio, Juozo Žemaičio-Kanto atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Vilkaviskis_paminklai.htm.</p>
--	----------------	----------------------	--	--

(Matūno), Jono Raulinaičio–Lokio, Juozo Žemaičio-Kanto atminimui				
363. Paminklas Jonui Basanavičiui Autorius Antanas Žukauskas	1996 m.	Vilkaviškis		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Jonui Basanavičiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-jonui-basanaviciui/11575.</p> <p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas Jonui Basanavičiui“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/lt/objekta/i/639-paminklas-jonui-basanaviciui.</p>
364. Paminklas Vincui Kudirkai Autorius Antanas Žukauskas	1998 m.	Vilkaviškis		<p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Vincio Kudirkos paminklas“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/lt/objekta/i/421-vinco-kudirkos-paminklas.</p> <p>Lietuvos turizmas, „Vincio Kudirkos paminklas“, turizmas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.turizmas.lt/lankytinos-vietos/Vinco-Kudirkos-paminklas/14469.</p>

				<p>Wikipedia, „Vaizdas:Vilkaviškio Vinco Kudirkos paminklas“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Vilkavi%C5%A1kio_Vinco_Kudirkos_paminklas.JPG.</p>
<p>365. Paminklas Lietuvos Nepriklausomybei</p> <p>Autoriai Rimantas Daugintis, Vytautas Kazimieras Balčiūnas</p>	<p>pastatytas 1923 m., atstatytas 1991 m.</p>	<p>Vilkaviškis</p>		<p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas Lietuvos nepriklausomybei“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/objektai/422-paminklas-lietuvos-nepriklausomybei.</p> <p>LIMIS, „Paminklas, Lietuvos Nepriklausomybės atgimimo atminčiai, pastatytas 1923 m.“, limis.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/44833651.</p> <p>Europeana, „Paminklas, Lietuvos Nepriklausomybės atgimimo atminčiai, pastatytas 1923 m.“, europeana.eu, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.europeana.eu/en/item/2024906/photography_ProvidedCHO_Vilkavi_kio_kra_to_muziejus__Vilkavi_kis_Area_Museum_LIMIS_44833651.</p>

				<p>Wikipedia, „Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės paminklai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_laisv%C4%97s_ir_nepriklausomyb%C4%97s_paminklai.</p>
<p>366. Paminklas Kybartų krašto knygnešiams</p> <p>Autorius Vytautas Lelešius</p>	2005 m.	Kybartai		<p>Spaudos, „Kybartų krašto knygnešiams“, spaudos.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/kybartu.html.</p> <p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklinis akmuo Kybartų knygnešiams“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/objektai/831-paminklinis-akmuo-kybartu-knygnesiams.</p>
<p>367. Paminklas Lietuvos savanoriams</p>	2018 m.	Bartninkai		<p>Žilinskas Antanas, „Bartninkuose atidengtas paminklas Lietuvos savanoriams“, santaka.info, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.santaka.info/?sidx=49631.</p> <p>Žilinskas Antanas, „Bartninkuose atidengtas paminklas Lietuvos savanoriams“, msavaite.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.msavaite.lt/bartninkuose-atidengtas-paminklas-lietuvos-savanoriams/.</p>

<p>368. Antano Tatarės paminklas</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Lukšiai</p>		<p>Wikipedia, „Lukšiai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Luk%C5%A1iai.</p> <p>Lietuvai, „Lukšiai“, lietuvas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lietuvas.lt/wiki/Luk%C5%A1iai.</p>
<p>369. Paminklas bolševizmo aukoms atminti</p>	<p>1990 m.</p>	<p>Keturvalakiai</p>		<p>Neėnienė Birutė, „Keturvalakietis gyvenimą skyrė lietuviškumui“, santaka.info 2008, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.santaka.info/?sidx=11665.</p> <p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas „Bolševizmo aukoms atminti 1940-1952“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/objektai/911-paminklas-bolsevizmo-aukoms-atminti-1940-1952.</p> <p>Vilkaviškio rajono savivaldybė, „Vilkaviškio rajono savivaldybės administracijos Keturvalakių“, vilkaviskis.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., seniunijahttps://vilkaviskis.lt/administracija/struktura-ir-kontaktai/seniunijos/keturvalakiu-seniunija/.</p>

<p>370. Paminklas partizanams</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Pajevonys</p>		<p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas Pajevonyje žuvusiems partizanams atminti“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/objektai/637-paminklas-pajevonyje-zuvusiems-partizanams-atminti.</p> <p>Vilkaviškio rajono savivaldybė, „Pajevonio seniūnija“, vilkaviskis.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://195.182.83.27/go.php/lit/Pajevonio-seniunija.</p>
<p>371. Paminklas Vytautui Didžiajam</p> <p>Atkurto paminklo autorius Vladas Žuklys</p>	<p>1930 m. pastatytas, 1990 m. atstatytas</p>	<p>Pabiržė, Biržų raj.</p>		<p>Wikipedia, „Sąrašas:Vytauto Didžiojo paminklai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/S%C4%85ra%C5%A1as:Vytauto_Did%C5%BEiojo_paminklai.</p> <p>Biržų turizmo informacijos centras, „Paminklai ir skulptūros“, visitbirzai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.visitbirzai.lt/paminklai-ir-skulpturos/.</p> <p>Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Pabiržė“, vle.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.vle.lt/straipsnis/pabirze/.</p>

<p>372. Paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Pavištytis</p>		<p>Vištytis, „Paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę“, geocities.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.geocities.ws/kociubaitis/paminklpa1.jpg.</p> <p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę Pavištytyje“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/staff?id=645.</p>
<p>373. Paminklas 1863–1864 metų anticarinio nacionalinio išsivadavimo sukilimo dalyviams</p> <p>Autorius Vilius Puronas</p>	<p>2019 m.</p>	<p>Pajevonys</p>		<p>Vilkaviškio rajono savivaldybė, „Susitikime aptarė galimybes pastatyti paminklą Pajevonyje“, suduvosgidas.lt 2019, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://suduvosgidas.lt/susitikime-aptare-galimybes-pastatyti-paminkla-pajevonyje/.</p> <p>Žalnierukynaitė Kristina, „Paminklas sukilėliams atvežtas į Pajevonį“, santaka.info, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.santaka.info/?sidx=53241.</p> <p>Vilkaviškio rajono savivaldybė, „Pajevonyje atidengtas paminklas 1863-1864 metų sukilimui atminti“, vilkaviskis.lt, 2021 m.</p>

				<p>rugsėjo 27 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://vilkaviskis.lt/pajevonyje-atidengtas-paminklas-1863-1864-metu-sukilimui-atminti/.</p>
374. Paminklas Pilviškių krašto savanoriams	2018 m.	Pilviškiai		<p>Kviesulaitienė Eglė, „Kariuomenės šimtmečio proga – paminklas savanoriams“, santaka.info, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.santaka.info/?sidx=50769.</p>
375. Paminklas tremtiniam	2001 m.	Pilviškiai		<p>Vilkaviškio krašto e-etnografijos akademija, „Paminklas prie Pilviškių geležinkelio stoties“, vilkaviskis.etnografija.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/paieska?c[0]=1.</p>

<p>376. Prano Kriauciūno paminklas</p> <p>Autorius Vidas Cikana</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Lukšiai</p>		<p>Lietuvai, „Lukšiai“, lietuvai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lietuvai.lt/wiki/Luk%C5%A1iai.</p> <p>Spaudos, „Pranas Kriauciūnas“, spaudos.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/pranas_kriauciunas.html.</p>
<p>ŠALČININKŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>377. Paminklas Adomui Mickevičiui Šalčininkuose „Iš širdies į širdį“</p> <p>Autoriai: Bronius Vyšniauskas, Rimvydas Vyšniauskas</p>	<p>1998 m.</p>	<p>Šalčininkai</p>		<p>Šalčininkai, „Mirė nusipelnęs meno veikėjas, skulptorius Bronius Vyšniauskas“, salcininkai.lt, 2015, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.salcininkai.lt/naujienos/394/mire-nusipelnes-meno-veikejas-skulptorius-bronius-vysniauskas:3022.</p> <p>Vilniaus krašto savaitraštis, „Prasidėjo Šalčininkų centro rekonstrukcija“, 124.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., http://124.lt/lt/visuomene/item/29818-prasidejo-salcininku-centro-rekonstrukcija.</p>

				<p>Mapio, „A. Mickevičiaus paminklas“, mapio.net, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://mapio.net/pic/p-65485758/.</p>
<p>378. Paminklas 1863–1864 m. sukilimo dalyviams arba paminklas, skirtas įamžinti 150 -ąsias Sausio sukilimo metines</p>	2013 m.	Eišiškės		<p>Kolosovska Irena, „Eišiškiečiai pagerbė Sausio sukilimo dalyvius“, salcininkai.lt, 2014, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.salcininkai.lt/naujienos/394/eisis-kieciai-pagerbe-sausio-sukilimo-dalyvius:2140.</p> <p>Wikipedia, „Eišiškės“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Ei%C5%A1%C5%A1k%C4%97s.</p> <p>Vilnijos vartai, „Šalčininkų rajonas“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/salcininku-rajonas/.</p>
<p>379. Paminklas Paulavos respublikos prezidentui kun. Povilui Ksaverui Bžostovskiui</p>	2012 m.	Merkinės kaimas		<p>Viskas turizmui, „Šalčininkų r. pažintinio turizmo objektai“, viskasturizmui.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.viskasturizmui.lt/lankytinos/vietos/22.</p> <p>Bernardinai, LRT, „Pristatyta knyga apie XVIII a. Lietuvoje buvusią Paulavos respubliką“, bernardinai.lt, žiūrėta 2021 m.</p>

				<p>vasario 12 d., https://www.bernardinai.lt/2014-01-22-pristatyta-knyga-apie-xviii-a-lietuvoje-buvusia-paulavos-respublika/.</p>
<p>380. Paminklas Konstantinui Kalinauskui</p> <p>Autorius Valerijan Januškevič</p>	1999 m.	Šalčininkai		<p>Šalčininkų rajono savivaldybė, „Šalčininkai – Jašiūnai – Pavlovo Respublika – Vilkiškės – Turgeliai – Tabariškės“, salcininkai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/turizmo-marsrutai/salcininkai-jasiunai-pavlovo-respublika-vilkiskes-turgeliai-tabariskes/731.</p> <p>Viskas turizmui, „Šalčininkų r. pažintinio turizmo objektai“, viskasturizmui.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.viskasturizmui.lt/lankytinos/vietos/22.</p> <p>Kijakovskaja Olga, „KONSTANTINAS KALINAUSKAS (КАCTYCB КАЛIHOЎCKI)“, vilnijosvartai.lt, 2010, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/konstantinas-kalinauskas-%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81%D1%8C-%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%9E%D1%81%D0%BAi.</p>

ŠVENČIONIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖ

<p>381. Lietuvos vardo paminėjimo 1000-mečio paminklas</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Reškutėnai</p>		<p>Wikipedia, „Reškutėnai“, wikipedia.org, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://lt.wikipedia.org/wiki/Re%C5%A1kut%C4%97nai.</p> <p>Aukštaitijos nacionalinis parkas, „Tūkstantmečio paminklas“, aparkai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.aparkai.lt/lankytinos-vietos/tukstantmecio-paminklas/.</p>
<p>382. Paminklas broliams Pilsudskiams Autoriai Vytautas ir Kęstutis Musteikiai</p>	<p>2017 m.</p>	<p>Zalavo kaimas</p>		<p>Švenčionių rajono savivaldybės viešoji biblioteka, „Švenčionys respublikinėje spaudoje“, svencioniuvb.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.svencioniuvb.lt/data/public/uploads/2019/01/svencionys-respublikineje-spaudoje-2018.pdf.</p> <p>Tiukšienė Zita, „JUZEFAS KLEMENSAS PILSUDSKIS (JÓZEF KLEMENS PILSUDSKI)“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/juzefas-klemensas-pilsudskis-jozef-klemens-pilsudski/.</p> <p>Bendru keliu, „Juzefo Pilsudskio atminties memorialas Zalave“, bendrukeliu.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.bendrukeliu.lt/lt/juzefo-pilsudskio-atminties-memorialas-zalave.htm.</p>

VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖ

<p>383. Paminklas tremtiniams Jakutijoje</p> <p>Autoriai: Jonas Jagėla, Algis Vyšniūnas</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Kronika - paminklas Lietuvos tremtiniams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., http://www.genocid.lt/centras/lt/471/a/.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Vilniuje atidengtas paminklas Lietuvos tremtiniams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 11 d., http://genocid.lt/centras/lt/407/a/print_version/.</p> <p>Vilnius Go, „Atminimo paminklas tremtiniams“, vilniusgo.lt, 2017 m. sausio 26 d., žiūrėta 2021 m. vasario 11 d., https://www.vilniusgo.lt/2017/01/26/atminimo-paminklas-tremtiniams/.</p> <p>DELFI, „Vilnių papuoš du nauji paminklai“, delfi.lt, 2006 m. birželio 23 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/vilniu-papuos-du-nauji-paminklai.d?id=9946438.</p>
---	----------------	----------------	--	---

<p>384. Paminklas „Tremtinių aukuras“</p>	<p>1994 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas „Tremtinių aukuras“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 11 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Vilniaus_m_paminklai.htm.</p>
<p>385. Paminklas „Prarastoji karta“ 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. iš šios geležinkelio stoties masiškai tremtų Lietuvos gyventojų atminimui</p> <p>Autoriai Vidmantas Gylikis, Valensas Jarmuševičius ir Mykolas Maročkinas.</p>	<p>1991 m.</p>	<p>Naujoji Vilnia</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas „Prarastoji karta“ 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. iš šios geležinkelio stoties masiškai tremtų Lietuvos gyventojų atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 11 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Vilniaus_m_paminklai.htm.</p> <p>Vilnius Go, „Naujosios Vilnios geležinkelio stotis“, vilniusgo.lt, 2018 m. rugsėjo 14 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.vilniusgo.lt/2018/09/14/naujosios-vilnios-gelezinkelio-stotis/.</p>

<p>386. Paminklas pirmojo Lietuvos Banko valdytojo, profesoriaus akademiko, Štuthovo kalinio Vlado Rafaelio Jurgučio atminimui</p> <p>Autorius Gediminas Piekuras</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Paminklas pirmojo Lietuvos Banko valdytojo, profesoriaus akademiko, Štuthovo kalinio Vlado Rafaelio Jurgučio atminimui“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 11 d., http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Vilniaus_m_paminklai.htm.</p> <p>Pinigų muziejus, „Pirmajam Lietuvos banko valdytojui Vladui Jurgučiiui – 135“, pinigumuziejus.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.pinigumuziejus.lt/lt/naujienos/pirmajam-lietuvos-banko-valdytojui-vladui-jurguciui-135.</p> <p>Lietuvos bankas, „Paminklas pirmajam Lietuvos banko valdytojui atidengiamas kitą penktadienį Vilniaus centre“, lb.lt, 2015 m. gruodžio 11 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.lb.lt/lt/naujienos/paminklas-pirmajam-lietuvos-banko-valdytojui-atidengiamas-kita-penktadieni-vilniaus-centre.</p>
---	----------------	----------------	--	---

<p>387. Paminklas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo pirmininko, generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimui</p> <p>Autoriai: Gintautas Lukošaitis, Mindaugas Mačiulis</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>I Vilnius, „Jono Žemaičio – Vytauto paminklas“, ivilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.ivilnius.lt/lankytinos-vietos/paminklaj/jono-zemaicio-vytauto-paminklas/.</p> <p>Turizmo info, „Paminklas generolui Žemaičiui“, turizmo-info.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-generolui-zemaiciui/.</p> <p>Dainienė Danguolė, „Jonas Žemaitis-Vytautas“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/jonas-zemaitis-vytautas/.</p>
<p>388. Paminklas didžiajam kunigaikščiui Gediminui</p> <p>Autorius Vytautas Kašuba</p>	<p>1996 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Go Vilnius, „Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/.</p> <p>700 Vilnius, „Paminklas Gediminui“, 700vilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.700vilnius.lt/marsrutai/xiv-</p>

				<p>amzius-zilas-ir-legendinis-vilnius/paminklas-gediminui/.</p> <p>Vilnius GO, „Memorialinė skulptūra skirta Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui“, vilniusgo, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilniusgo.lt/2016/12/05/memorialine-skulptura-skirta-lietuvos-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/.</p> <p>I Vilnius, „Paminklas didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Gediminui“, ivilnius, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.ivilnius.lt/lankyimos-vietos/paminklai/paminklas-gediminui/.</p>
<p>389. Paminklas dailininkui Mstislavui Dobužinskiui</p> <p>Autoriai: Kęstutis Musteikis, Algirdas Umbrasas</p>	2011 m.	Vilnius		<p>Vilnius GO, „Paminklas dailininkui Mstislavui Dobužinskiui“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/07/25/paminklas-dailininkui-mstislavui-dobuzinskiui/.</p> <p>Vilnijos vartai, „Paminklas rusų dailininkui, scenografui Mstislavui Dobužinskiui (Katedros a., Vilnius)“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/paminklas-rusu-dailininkui-scenografui-mstislavui-dobuzinskiui-katedros-a/.</p>

				<p>Made in Vilnius, „Neįprasta skulptūra šalia Katedros: rėmelis į Tiltų gatvę“, madeinvilnius.lt, 2021 m. lapkričio 07 d., žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://madeinvilnius.lt/vilniaus-istorija/neatrastas-vilnius/neiprasta-skulpturasalia-katedros-remelis-i-tilto-gatve/.</p>
<p>390. Paminklas Karaliui Mindaugui</p> <p>Autorius Regimantas Midvikis</p>	2003 m.	Vilnius		<p>Go Vilnius, „Karaliaus Mindaugo paminklas“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/karaliaus-mindaugo-paminklas.</p> <p>Šulcas Gediminas, „Mažoji Vilniaus istorija. Paminklas vieninteliui Lietuvos karaliui Mindaugui“, bernardinai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.bernardinai.lt/mazoji-vilniaus-istorija-paminklas-vieninteliui-lietuvos-karaliui-mindaugui/.</p> <p>I Vilnius, „Karaliaus Mindaugo paminklas“, ivilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.ivilnius.lt/lankytinos-vietos/paminklai/karaliaus-mindaugo-paminklas/.</p> <p>Turizmo Info, „Paminklas karaliui Mindaugui“, turizmo-info.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-karaliui-mindaugui/.</p>

<p>391. Paminklas Čijunei Sugiharai</p> <p>Autorius Yusuke Sakurab</p>	<p>2001 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Dainienė Danguolė, „Čijunė (Chiune) Shugihara“, vilnijosvartai.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/cijune-chiune-sugihara/.</p> <p>Go Vilnius, „Paminklas Čijunei Sugiharai, Upės g.“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/savarankiskas-pazinimas/japoniskas-vilnius/paminklas-cijunei-sugiharai-upes-g.</p>
<p>392. Paminklas Vincui Kudirkai</p> <p>Autoriai Arūnas Sakalauskas, Ričardas Krištopavičius</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Go Vilnius, „Paminklas Vincui Kudirkai“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankytinos-vietos/paminklas-vincui-kudirikai.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Vincui Kudirkai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/lankytinos-vietos/paminklas-vincui-kudirikai/25376</p> <p>Turizmo info, „Paminklas Vincui Kudirkai“, turizmo-info.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-vincui-kudirikai/.</p>

<p>393. Paminklas Vilniaus Gaonui</p> <p>Autorius Mindaugas Šnipas</p>	<p>1997 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius GO, „Paminklas Vilniaus Gaonui“, vilniusgo.lt, 2017, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/08/21/paminklas-vilniaus-gaonui/.</p> <p>I Vilnius, „Vilniaus Gaono paminklas“, ivilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.ivilnius.lt/lankytinos-vietos/paminklai/vilniaus-gaono-paminklas/.</p> <p>Vilnijos vartai, „Paminklas žydų išminčiui, Talmudo žinovui Vilniaus gaonui (Žydų g. 3, Vilnius)“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/paminklas-zydu-isminciui-talmudo-zinovui-vilniaus-gaonui-zydu-g-3/.</p> <p>Turizmo info, „Paminklas Vilniaus Gaonui“, turizmo-info.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-vilniaus-gaonui/.</p>
--	----------------	----------------	--	--

<p>394. Paminklas Cemachui Šabadui</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Go Vilnius, „Paminklas Cemachui Šabadui“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyto-s-vietos/paminklas-cemachui-sabadui.</p> <p>Jewish Heritage Lithuania, „Paminklas gydytojui Cemachui Šabadui Vilniuje“, jewish-heritage-lithuania.org, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.jewish-heritage-lithuania.org/lt/memorialai-ir-muziejai/paminklas-gydytojui-cemachui-sabadui-vilniuje/.</p> <p>Made in Vilnius, „Vienas mylimiausių paminklų Vilniuje – Doktorui Aiskaudai“, madeinvilnius, 2021 m. gegužės 22 d., žiūrėta 2021 m. gruodžio 10 d., https://madeinvilnius.lt/vilniaus-istorija/neatrastas-vilnius/neatrastas-vilnius-paminklas-cemachui-sabadui-daktarui-aiskaudai/.</p>
<p>395. Paminklas masinių žydų žudynių aukoms atminti</p> <p>Autorius Levas Kaplanas</p>	<p>1993 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius Go, „Paminklas masinių žydų žudynių aukoms atminti“, vilniusgo.lt, 2017 m. rugpjūčio 17 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/08/17/paminklas-masiniu-zydu-zudyniu-aukoms-atminti-2/.</p>

<p>396. Paminklas Tarasui Ševčenkai</p> <p>Autorius Vitalijus Andrijanovas</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Tarasui Ševčenkai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-tarasui-sevcenkai/2479.</p> <p>Vilnius Go, „Skulptūra skirta Tarasui Ševčenkai“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilniusgo.lt/2016/11/30/skulptura-skirta-tarasui-sevcenkai/.</p> <p>Bernardinai, „Vilniuje iškilo paminklas ukrainiečių poetui Tarasui Ševčenkai“, bernardinai.lt, 2011, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.bernardinai.lt/2011-09-03-vilniuje-iskilo-paminklas-ukrainieciu-poetui-tarasui-sevcenkai/.</p>
<p>397. Paminklas Lazdynų Pelėdai</p> <p>Autorė Dalia Matulaitė</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius Go, „Paminklas Lazdynų pelėdai“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2018/08/12/paminklas-lazdynu-peledai/.</p> <p>Turizmo Info, „Paminklas Lazdynų pelėdai“, turizmo-info.lt, 2018 m. spalio 9 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmo-info.lt/lankytinos-vietos-vilniuje/paminklas-lazdynu-peledai/.</p>

				<p>Vilnijos vartai, „Paminklas rašytojoms seserims Marijai Ivanauskaitei-Lastauskienei ir Sofijai Ivanauskaitei-Pšibiliauskienei, slap. Lazdynų Pelėdai (Visų Šventųjų g., Vilnius)“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/paminklas-rasytojoms-lazdynu-peledai-visu-sventuju-g/.</p>
<p>398. Paminklas broliams Vileišiams</p> <p>Autoriai: Regimantas Midvikis, Linas Krūgelis ir Ričardas Krištapavičius</p>	2018 m.	Vilnius		<p>Vilnius Go, „Paminklas broliams Vileišiams“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2018/11/14/paminklas-broliams-vileisiams/.</p> <p>Šulcas Gediminas, Kajėnas Kostas et. al, „Mažoji Vilniaus istorija. Paminklas broliams Vileišiams, tautinio atgimimo žadintojams“, bernardinai.lt, 2021 m. gegužės 14 d., žiūrėta 2021 m. spalio 30 d., https://www.bernardinai.lt/mazoji-vilniaus-istorija-paminklas-broliams-vileisiams-tautinio-atgimimo-zadintojams/.</p> <p>BNS, „Vilniuje atidengtas paminklas broliams Vileišiams“, delfi.lt, 2018 m. vasario 8 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-atidengtas-paminklas-broliams-vileisiams-1104-923054?copied.</p>

<p>399. Paminklas Jonui Basanavičiui</p> <p>Autorius Gediminas Piekuras</p>	<p>2018 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Jonui Basanavičiui“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-jonui-basanaviciui/11578.</p> <p>Vilniaus galerija, „Pamatykite: Vilniuje iškilmingai atidengtas paminklas Jonui Basanavičiui“, vilniausgalerija.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://vilniausgalerija.lt/2018/11/23/pamatykite-vilniuje-iskilmingai-atidengtas-paminklas-jonui-basanaviciui/.</p> <p>LRT, „J. Basanavičius grįžo į Vilnių: atidengtas paminklas tautos patriarchui“, lrt.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/235193/j-basanavicius-grizo-i-vilniu-atidengtas-paminklas-tautos-patriarchui.</p> <p>15min, „Vilniuje susirinkus miniai žmonių atidengtas paminklas Jonui Basanavičiui“, 15min.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/vilniuje-susirinkus-miniai-zmoniu-atidengtas-paminklas-jonui-basanaviciui-1104-1064064.</p>
---	----------------	----------------	--	---

<p>400. Paminklas Romain'ui Gary „Berniukas su batu“</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2007 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius Go, „Paminklas Romain'ui Gary „Berniukas su batu“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/paminklas-romainui-gary-berniukas-su-batu/.</p> <p>Jewish Heritage Lithuania, „Paminklas Roman Gary Vilniuje“, jewish-heritage-lithuania.org, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.jewish-heritage-lithuania.org/lt/kiti-objektai/paminklas-romain-gary-vilniuje/.</p> <p>Jackevičius Mindaugas, „Vilniuje atidengtas paminklas rašytojui Romain Gary paskirtas pasimatymams“, delfi.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/vilniuje-atidengtas-paminklas-rasytojui-romain-gary-paskirtas-pasimatymams.d?id=13597305.</p>
<p>401. Paminklas Nyderlandų konsului Lietuvoje Janui Zwartendeikui</p> <p>Autorius Antanas Šnaras</p>	<p>1999 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Elvyra, „#100 Vilniaus skulptūrų ir paminklų (II dalis)“, kamtoreikia.lt, 2018, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://kamtoreikia.eu/2018/11/15/100-vilniaus-skulpturu-ir-paminklu-ii-dalis/.</p> <p>Šaulianskaitė Žydrūnė, „Janas Zwartendeikas (Jan Zwartendijk)“, vilnijosvartai.lt, 2011, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/janas-zwartendeikas-jan-zwartendijk/.</p>

<p>402. Paminklas Konstantinas Balmontas</p> <p>Autorius Mindaugas Šnipas</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>ELTA, „Sostinėje atidengtas paminklas poetui K. Balmontui“, delfi.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sostineje-atidengtas-paminklas-poetui-kbalmontui.d?id=45418225.</p> <p>Vilnijos vartai, „Konstantinas Balmontas (Константин Дмитриевич Бальмонт)“, vilnijovartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/konstantinas-balmontas-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD-%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87/.</p> <p>15min, „Vilniuje bus atidengtas paminklas rusų poetui Konstantinui Balmontui“, 15min.lt, 2011 m. gegužės 11 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/vilniuje-bus-atidengtas-paminklas-rusu-poetui-konstantinui-balmontui-285-150377?copied.</p>
---	----------------	----------------	--	--

<p>403. Paminklas „Laisvės kelias“</p> <p>Autorius Tadas Gutauskas</p>	<p>2010 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Laisvės kelias, „Apie projektą“, laisveskelias.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://laisveskelias.lt/.</p> <p>Turizmo gidas, „Laisvės kelias“, turizmogidas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://turizmogidas.lt/lt/lankytinos-vietos/vilniaus-rajono-savivaldybe/laisves-kelias-1024.</p> <p>Vilnius Go, „laisves-kelias“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilniusgo.lt/laisves-kelias/.</p>
<p>404. Paminklas žuvusiems Afganistano kare</p> <p>Autoriai Virginija Bakšienė, Antanas Kmieliauskas</p>	<p>2006 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius Go, „Paminklas žuvusiems Afganistano kare“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/09/27/paminklas-zuvusiems-afganistane/.</p> <p>Vilniaus miesto savivaldybės administracija Žirmūnų seniūnija, „Paminklas žuvusiems Afganistane“, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., „http://zirmunuseniunija.lt/lankytinos-vietos/paminklas-zuvusiems-afganistane/“.</p> <p>BNS, „Atidengiamas paminklas Afganistane žuvusiems kariams“, delfi.lt, 2006 m. gruodžio 5 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/atide</p>

				<p>ngiamas-paminklas-afganistane-zuvusiems-kariams.d?id=11428977.</p> <p>Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Kronika - paminklas afganistaniečiams“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.genocid.lt/centras/lt/545/a/.</p>
<p>405. Paminklas „Žinia“, skirtas Lietuvos valstybingumui pagerbti</p> <p>Projekto autorius Kęstutis Patamsis, restauravo Tadas Gutauskas</p>	2011 m.	Vilnius		<p>Grigaliūnaitė Violeta, „Skulptūra „Žinia“ iškils be ekspertų pritarimo“, 15min.lt, 2010, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skulptura-zinia-iskils-be-ekspertu-pritarimo-56-128597?copied.</p> <p>Zolubas Algimantas, „Pagerbtas paminklas „Žinia“, xxiarnzius.lt, 2011 m. birželio 22 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.xxiarnzius.lt/numeriai/2011/06/22/aktu_01.html.</p> <p>Bernardinai, „Kokią žinią mums atneša „Žinia“?“, bernardinai.lt, 2010 m. gruodžio 22 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.bernardinai.lt/2010-12-22-kokia-zinia-mums-atnesa-zinia/.</p>

<p>406. Skulptūra „Žaliasis obuolys” – paminklas labdariams</p> <p>Autorius Romas Kvintas</p>	<p>2011 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Elvyra, „#100 Vilniaus skulptūrų ir paminklų (II dalis)“, kamtoreikia.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://kamtoreikia.eu/2018/11/15/100-vilniaus-skulpturu-ir-paminklu-ii-dalis/.</p> <p>Lrytas.lt, „Vilniuje iškilo paminklas miesto labdariams (nuotraukos)“, lrytas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d.,https://zmones.lrytas.lt/-13063333111306072169-vilniuje-i%C5%A1kilo-paminklas-miesto-labdariams-nuotraukos.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.</p> <p>Vilnius go, „Skulptūra „Žaliasis obuolys“, vilniusgo.lt, 2017 m. rugpjūčio 10 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.vilniusgo.lt/2017/08/10/skulptura-zaliasis-obuolys/.</p>
<p>407. Paminklas Jurgai Ivanauskaitei</p> <p>Autorė Ksenija Jaroševaitė</p>	<p>2009 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Vilnius Go, „Skulptūra „Katinas“, vilniusgo.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.vilniusgo.lt/2017/08/02/skulptura-katinas/.</p> <p>Jackevičius Mindaugas, „J. Ivanauskaite primins „katinas“, delfi.lt, 2009, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jivanauskaite-primins-katinas.d?id=24230460.</p>

<p>408. Paminklas Frankui Zappai</p> <p>Autorius Konstantinas Bagdonas</p>	<p>1995 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Go Vilnius, „Paminklas Frankui Zappai“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyti-os-vietos/paminklas-frankui-zappai.</p> <p>Maželytė Edita, „Šypsena keliančios Vilniaus skulptūros: neįtikėtinos jų atsiradimo istorijos“, delfi.lt, 2015, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/kultura/naujieno/s/sypsena-keliancios-vilniaus-skulpturos-neitiketinos-ju-atsiradimo-istorijos.d?id=68288588&page=5.</p> <p>Pamatyk Lietuvoje, „Paminklas Frankui Zappai“, pamatyklietuvoje.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 10 d., https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paminklas-frankui-zappai/11383.</p>
<p>409. Paminklas Džonui Lenonui</p> <p>Autoriai: Saulius Paukštys, Jonas Gencevičius</p>	<p>2015 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>Alkas, „Vilniuje atidengtas paminklas Dž. Lenonui“, alkas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://alkas.lt/2015/05/22/vilniuje-atidengtas-paminklas-dz-lenonui/.</p> <p>Go Vilnius, „Džono Lenono (John Lennon) skulptūra“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyti-os-vietos/dzono-lenono-john-lennon-skulptura.</p> <p>BNS, „Londone atidengtas paminklas Lenonui“, delfi.lt, 2000 m. liepos 14 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/veidai/zmones/londone-atidengtas-paminklas-lennonui.d?id=36520</p>

<p>410. Skulptūra „Aukojimas“, skirta visiems kada nors kovojusiems už Lietuvos laisvę</p> <p>Autoriai: Darius Bražiūnas, Artūras Asauskas</p>	<p>2005 m.</p>	<p>Vilnius</p>		<p>BNS, „Prie televizijos bokšto – paminklas laisvės gynėjams“, delfi.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prie-televizijos-boksto-paminklas-laisves-gynejams.d?id=6902571.</p> <p>TV Bokštas, „Ką pamatyti“, tvbokstas.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://tvbokstas.lt/ka-pamatyti/.</p>
<p>VILNIAUS RAJONO SAVIVALDYBĖ</p>				
<p>411. Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui</p> <p>Autorius Domas Čiapas</p>	<p>2002 m.</p>	<p>Maišiagala</p>		<p>Explore Trakai Vilnius, „Maišiagalos piliakalnis ir paminklas kunigaikščiui Algirdui“, exploretrakaivilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://explorettrakaivilnius.lt/lt/pilys-ir-pilavietes/maisiagalos-piliakalnis-ir-paminklas-kunigaiksciui-algirdui.</p> <p>Lietuvos Respublikos Valstybinė Kultūros Paveldo Komisija, „Paminklas Algirdui Maišiagaloje“, facebook.com, 2017, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.facebook.com/kulturospaveldokomisija/photos/paminklas-algirdui-mai%C5%A1iagaloje-kurioje-didysis-kunigaik%C5%A1tis-mir%C4%97-algirdas-buvo-/391887804505244/.</p>

<p>412. Paminklas, pagerbti Armijos Krajojovos karius, kovojusius už savo nepriklausomybę</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Bagušių kaimas</p>		<p>Voruta, „Vilniaus rajono savivaldybė pagerbė karo nusiklaidimus Lietuvoje vykdžiusios lenkų Armijos krajojovos atminimą“, voruta.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., http://www.voruta.lt/armijos-krajojovos-atminimo-pagerbimas/.</p>
<p>413. Paminklas Lietuvos narystei Europos Sąjungoje Autorius Gediminas Jokūbonis</p>	<p>2004 m.</p>	<p>Girija</p>		<p>Lrytas.lt, „Prisiminkime įstojimą į ES prieš 15 metų: ilgas kelias ir aukščiausias dangoraižis – archyviniai kadrai“, lrytas, 2019 m. gegužės 1 d., žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/05/01/news/prisiminkime-istojima-i-es-pries-15-metu-ilgas-kelias-ir-auksciausias-dangorazis-archyviniai-kadrai-10170169. Vilnijos vartai, „Girija“, vilnijosvartai.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 9 d., https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/girija/. Go Vilnius, „Europos geografinis centras“, govilnius.lt, žiūrėta 2021 m. vasario 12 d., https://www.govilnius.lt/aplankykite/lankyтино-s-vietos/europos-geografinis-centras.</p>

Interviu dalyvių sąrašas – protokolais

Eil. Nr.	Vardas pavardė	Eksperto statusas	Data	Vieta
1.	Anušauskas Arvydas	Buvęs LGGRTC vadovas, istorikas	2020 11 27	Nuotoliniu būdu
2.	Balza Raimundas	Paveldosaugininkas, istorikas, buvęs KPD Šiaulių padalinio vadovas	2020 12 11	Nuotoliniu būdu
3.	Bezaras Vidmantas	KPD vadovas	2020 08 10	Vilnius
4.	Černiauskas Norbertas	Istorikas, Vilniaus miesto savivaldybės Istorinės atminties komisijos narys	2020 08 11	Vilnius
5.	Gelūnas Arūnas	Buvęs kultūros ministras, buvęs ambasadorius prie UNESCO	2020 12 18	Nuotoliniu būdu
6.	Gumuliauskas Arūnas	Istorikas, buvęs LRS Valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkas	2020 12 11	Nuotoliniu būdu
7.	Jakulytė-Vasil Milda	Holokausto atlaso sudarytoja, Holokausto tyrėja	2020 07 03	Vilnius
8.	Mačiulis Dangiras	Istorikas, analizavęs paminklus kaip kolektyvinės atminties praktikas	2020 07 18	Šiauliai
9.	Safronovas Vasilijus	Istorikas	2021 01 19	Nuotoliniu būdu
10.	Trimonienė Rūta	Rūta Trimonienė LGGRTC Memorialinio departamento vyriausioji istorikė, inventorizuojanti įpaminklintas memorialines vietas ir statinius, sudaranti paminklinių objektų sąvadą	2020 06 23	Nuotoliniu būdu
11.	Verbickienė Jurgita	Istorikė, Lietuvos žydų istorijos ekspertė	2020 12 04	Nuotoliniu būdu
12.	Vitkus Zigmantas	Holokausto ekspertas, analizavęs memorialų reikšmę atminimo politikoje	2020 09 01	Raštu, Nida

Savivaldybių darbuotojų, su kuriais buvo bendradarbiauta, sąrašas

Eil. Nr.	Vardas pavardė	El. paštas
1.	Gerda Belokopytova	gerda.belokopytova@silute.lt
2.	Regina Svirskienė	regina.svirskiene@varena.lt
3.	Kristina Vaičienė	manager@visitneringa.lt
4.	Linas Jurgaitis	architektas@rietavas.lt
5.	Inga Jablonskė	inga.jablonske@skouds.lt
6.	Vytis Zavackas	vytis.zavackas@kupiskis.lt
7.	Lina Kovalevskienė	lina.kovalevskiene@ignalina.lt
8.	Julius Zareckas	j.zareckas@ukmerge.lt
9.	Diana Grigienė	d.grigiene@siauliai.lt
10.	Vytautas Kirkutis	vytautas.kirkutis@siauliuiraj.lt
11.	Dalius Mikelionis	dalius.mikelionis@birzai.lt
12.	Danutė Lisauskienė	danute.lisauskiene@kalvarija.lt
13.	Jolanta Mažrimė	jolanta.mazrime@palanga.lt
14.	Reda Kasnauskė	reda.kasnauske@kretinga.lt
15.	Daiva Stakonaitė	daiva.stakonaite@mazeikiai.lt
16.	Regina Leknickienė	regina.leknickiene@joniskis.lt
17.	Mindaugas Veliulis	mindaugas.veliulis@pakruojis.lt
18.	Julius Lukoševičius	julius.lukosevicius@kedainiai.lt
19.	Virginija Sirvidienė	v.sirvidiene@pagegiai.lt
20.	Lilovatė Jašmontienė	krkcentras@gmail.com
21.	Artūras Valuckas	arturas.valuckas@radviliskis.lt
22.	Rima Rimdeikienė	rima.rimdeikiene@kelme.lt
23.	Vaida Anušauskienė	vaida.anusauskiene@alytus.lt
24.	Vytenis Skendelis	vytenis.skendelis@arsa.lt
25.	Vaidas Zakarauskas	vaidas.zakarauskas@jonava.lt
26.	Dominyka Semionovė	trakukrastas@gmail.com
27.	Edita Jakimavičiūtė	edita.jakimaviciute@prienai.lt
28.	Zenonas Girčys	zenonas.gircys@kaunas.lt
29.	Gintaras Ramonas	gintaras.ramonas@plunge.lt
30.	Gintarė Baltrūnė	gintare.baltrune@telsiai.lt
31.	Daiva Stankevičienė	daiva.stankeviciene@anyksčiai.lt
32.	Gražvydas Balčiūnaitis	g.balciunaitis@pasvalys.lt
33.	Rima Stoškūnienė	rima.stoskuniene@panevezys.lt
34.	Milda Paipulienė	milda.paipuliene@panrs.lt
35.	Mindaugas Petrusis	Mindaugas.Petrulis@klaipeda.lt
36.	Jūratė Leškevičienė	jurate.leskeviciene@marijampole.lt
37.	Aurelija Papieviėnė	aurelija.papieviene@sakiai.lt
38.	Artūras Žemaitaitis	arturas.zemaitaitis@vilkaviskis.lt
39.	Erika Sudnicka	erika.sudnicka@salcininkai.lt
40.	Giedrė Viščionytė	giedre.viscionyte@svencionys.lt
41.	Valdemar Višnevski	Valdemar.Visnevski@vrsa.lt

Lentelių ir iliustracijų sąrašas

Lentelės

1. Lentelė nr. 1 Trijų teorinių atramų schema
2. Lentelė nr. 2 Apibendrinta analitinė strategija
3. Lentelė nr. 3 Tapatybinių reikšmių išsidėstymo schema.
4. Lentelė nr. 4 Paminklų pasiskirstymas pagal naratyvus

Iliustracijos

1. Paveikslas nr.1 Analizuotų paminklų išsidėstymas Lietuvoje
2. Paveikslas nr. 2. Paminklas 1944–1949 m. Vabalninko valsčiaus Ilgalaukių ir Smilgiškio kaimo apylinkėse veikusių ir žuvusių partizanų atminimui, 1992 m., LGGRTC nuotr.
3. Paveikslas nr. 3 Paminklas 1944 m. gruodžio 22 d. sovietų represinių struktūrų sudegintų Petkūnų ir Važdėlės kaimų, nužudytų jų gyventojų Antano Deveikio, Antano ir jo sūnaus Povilo Gasiūnų, V. Kanapecko, Jurgio Krisiūno, Jono Kulboko, Benedikto Peleko, Povilo Užusienio ir Povilo Vareikos atminimui, 1990 m., R. Trimonienės nuotr.
4. Paveikslas nr. 4 Paminklas tremtyje mirusių ir sovietų lageriuose žuvusių Kaišiadorių krašto gyventojų atminimui, 1996 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.
5. Paveikslas nr. 5 Paminklas Rietavo ir jo apylinkės gyventojų, ištremtų ir kalintų sovietiniuose lageriuose, atminimui, 1993 m., LGGRTC nuotr.
6. Paveikslas nr. 6 Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui (1918–1928) Joniškių miestelyje, 1928 m., 1990 m. atstatytas, V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.
7. Paveikslas nr. 7 Paminklas Lietuvos Nepriklausomybės paminėjimui 1918–1928 m. Balninkuose, 1928 m., 1990 m. atstatytas, V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.
8. Paveikslas nr. 8 Paminklas Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui Panevėžyje, 2003 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės nuotr.
9. Paveikslas nr. 9 Paminklas Vytautui Didžiajam Birštone, 1998 m., V. Rimaitės-Beržiūnienės
10. Paveikslas nr. 10 Juozo Pavalkio-Vijūno paminklas Lukšiuose, 2002 m., V. Cikanos nuotr.
11. Paveikslas nr. 11 Paminklas vyskupui Motiejui Valančiui Žemaičių Kalvarijoje, 2013 m., Plungės turizmo informacijos centro nuotr.

SUMMARY

For some time now, discussions about monuments and monumental objects have been active in the Lithuanian public sphere. Although monuments do have a decorative and aesthetic function in filling public spaces due to their spatio-content format, it is not their visual expression that provokes these debates and disagreements, as evidenced by the objects that have triggered debates on monuments. Monumental relics of the Soviet era in Lithuania often raise questions about the role and place of Soviet heritage in the history of the state and its relationship to the occupation regime. Initiatives to erect new monuments also provoke discussions and often do not result in a unanimous consensus, with disagreements over which historical personalities or events in Lithuania should be commemorated, giving them the status of those without whom there would be no Lithuanian state.

Discussions about monuments usually revolve not around the visual and aesthetic expression of monuments. Looking at the ongoing debate, one can assume that it is about how we understand what Lithuania is and what Lithuania is not – what we need to remember and what we need to forget in the narrative of Lithuania represented through monuments, what is important for Lithuania's statehood, what historical experiences cause disagreements and contradictions. In other words, they are related to certain collective images of Lithuania and the world around it. Although this assumption is made in the public debate, it is not verified at academic level. Such an assumption cannot be confirmed at the academic level without analyzing whether monuments in Lithuanian public spaces can actually act as creators and representatives of state identity.

A discursive reading of monumental practices⁵⁰² is necessary in order to reveal the potential of monuments to participate in the processes of representing, shaping, reshaping or affirming state identity. This is what this dissertation has focused on, firstly by demonstrating the theoretical potential of monuments as practices for analyzing state identity, and then by applying this theoretical potential to a practical case study of Lithuania, which helps to understand what the debate about monuments in the Lithuanian public sphere is really about. The practical analysis shows that through monumental practices in Lithuania, a certain conception of the Lithuanian state is represented and shaped, unfolding through certain dominant types of monuments, which reveal how Lithuania and the world around it are understood.

Overview of research

At the academic level, answers to the question of what Lithuania is, how it and the world around it are defined or understood, are usually sought in identity studies.

⁵⁰² It should be stressed that in the context of this work the terms "monument", "monumental practice" and "monumental object" are used synonymously. That is, both "monument" and "monumental practice" refer to a monument with spatial-content expression, standing in public space, dedicated to a real historical event, person or group of persons.

Research in this field covers a wide range of disciplines – political science, sociology, history, philosophy, ethnology, cultural studies. Regardless from the discipline, they are all united by the search for an answer to what Lithuania is, what Lithuanianess is, what Lithuania identifies with and what Lithuania is trying to distance itself from. Looking at the totality of analyses of Lithuanian identity, which are often characterized by interdisciplinarity, several main research directions can be identified:

Research in the field of sociology, which is focusing on the concept and features of national identity, among which national identity in Lithuania is most closely associated with the Lithuanian language, Lithuanian origin, memory of a common past, and in some cases, civic ties. Research in this field is actively carried out by Meilutė Taljūnaitė⁵⁰³, Aida Savicka⁵⁰⁴, Irma Spiriajeviėnė and Eduardas Spiriajevas⁵⁰⁵, Darius Daukšas, Inija Trinkūnienė, Ieva Akstinavičiūtė, Daiva Petraitytė, Irena Šutinienė⁵⁰⁶, Jolanta Kuznecovienė⁵⁰⁷ and other researchers. Sociological research usually attempts to reveal Lithuania's collective identity by analyzing data from quantitative surveys, surveys of European values, and various types of interviews. Although a convincing narrative is constructed about Lithuania and the world around it, the notion of state identity represented through monumental practices is not addressed.

Foreign and security policy research. Through the analysis of foreign and security practices, the research aims to trace the definitions of state identity that influence the formation of Lithuanian foreign and security policy. In this area of identity research, the analyses of Dovilė Jakniūnaitė and Gražina Miniotaitė⁵⁰⁸,

⁵⁰³ The analysis of M. Taljūnaitė is presented in Taljūnaitė Meilutė, „Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose“, *Filosofija. Sociologija* 2, 2006, p. 8–17; Taljūnaitė M., „Tautinio identiteto sociologiniai tyrimai Lietuvoje (iki 2005 m.)“, in Čiubrinkas Vytis, Kuznecovienė Jolanta (sud.), *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas 2008, p. 39–51.

⁵⁰⁴ Savicka Aida, „Lietuviškosios tapatybės sampratos kaita visuomenės sąmonėje 2008–2017 m.“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (45), 2019, p. 68–83; Savicka A., „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija* 4 (29), 2018, p. 262–275.

⁵⁰⁵ Spiriajeviėnė Irma, Spiriajevas Eduardas, „Nuo tautinės iki regioninės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris“, *Regional Formation and Development Studies* 1 (15), 2015, p. 109–120.

⁵⁰⁶ Daukšas Darius, „Tarp savimonės ir kilmės: lietuviškumo konstravimas atsikuriančioje Lietuvoje 1988–1993 m.“, *Lituanistica* 1 (115), 2019, p. 1–11; Trinkūnienė Inija, „Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išsilaikymo galimybės“, *Filosofija. Sociologija* 1 (13), 2002, p. 10–16; Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva, „Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 14–31; Šutinienė Irena, „Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (24), 2009, p. 40–62.

⁵⁰⁷ Kuznecovienė Jolanta, „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaramo ir atvirumo dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13; Kuznecovienė J., „Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (20), 2006, p. 84–107; Kuznecovienė J., „Lietuvių tautinė tapatybė: uždaramo ir atvirumo dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 2 (18), 2007, p. 1–13.

⁵⁰⁸ Miniotaitė Gražina, Jakniūnaitė Dovilė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 3 (23), 2001, p. 21–43, Miniotaitė G.,

Evaldas Nekrašas⁵⁰⁹, Česlovas Laurinavičius, Raimundas Lopata and Vladas Sirutavičius⁵¹⁰, Kęstutis Paulauskas⁵¹¹, Valentinas Beržiūnas⁵¹², Justinas Lingevičius⁵¹³, as well as others are outstanding and should be noted. In foreign and security policy studies, Lithuania's identity is approached by analyzing strategic documents, the reflections (discourse) of the political and academic elite, and images formed in the media. They do not pay attention to monumental practices and the definition of Lithuania's collective identity that is created through them.

Research on Lithuanian identity in the context of European integration and globalization. This is another prominent strand of identity studies in Lithuania, developed in an interdisciplinary field. The research in this field is united by the analysis of the relationship between Lithuanianness and Europeanness, which often captures the erosion of national identity. Perhaps the most notable in this field are the books by Nerija Putinaitė⁵¹⁴, as well as the works of Asta Ranonytė⁵¹⁵, Dalia Strimaitytė⁵¹⁶, Vytautas Jarutis⁵¹⁷, Virginijus Savukynas⁵¹⁸, Romualdas Grigas⁵¹⁹, and other researchers. These studies reveal a truly multifaceted perception of Lithuanian identity in the context of its relationship to the processes of European integration and globalization. However, to crystallize the narrative of Lithuania under the influence of European integration and globalization, the analysis of texts, intellectual elite debates, historical works is the most common choice, while some studies close to the sociological field of studies tend to use survey data or interest in symbols associated with Lithuanianness, without paying additional attention to monumental practices.

„Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004, 2005*, p. 83–98.

⁵⁰⁹ Nekrašas Evaldas, „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 123–142.

⁵¹⁰ Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 2 (54), 2009, p. 91–122.

⁵¹¹ Paulauskas Kęstutis, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 184.

⁵¹² Beržiūnas Valentinas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo tapatybiniai veiksniai*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 133–134.

⁵¹³ Lingevičius Justinas, „Lietuvos tapatybė saugumo ir užsienio politikoje 1991–1994 m.: grįžimo keliai ir įtampos“, *Politologija* 3 (79), p. 127–162.

⁵¹⁴ Putinaitė Nerija, *Trys lietuviškosios Europos: tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje*, Vilnius: Naujasis židinys-aidai, 2014, p. 8.

⁵¹⁵ Ranonytė Asta, „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 15 (4), 2004, p. 1–9.

⁵¹⁶ Strimaitytė Dalia, „Antrosios Lietuvos Respublikos geokultūrinės orientacijos: etninės valstybės propagavimo atvejis“, *Lietuvos istorijos studijos* 3 (35), 2015, p. 143–156.

⁵¹⁷ Jarutis Vytautas, „Kultūros paveldas, tautinė valstybė ir globalizacija: tarpusavio ryšiai ir įtakos“, *Politologija* 3 (63), 2011, p. 87–116.

⁵¹⁸ Savukynas Virginijus, „What comes after the nation? Possible scenarios of postnationalism in central eastern Europe (The case of Lithuania)“, *Limes* 2 (1), p. 113–123, Savukynas V., „Lithuania and Europe Possibilities for Reconstructing Identity“ in Savicka A. (sud.), *Lithuania: Identity and Values Lithuanian Philosophical Studies*, Washington (D.C.): The Council for Research in Values and Philosophy, 2007, p. 37–51.

⁵¹⁹ Grigas Romualdas, *Lietuvių tapatybė ir Europa istoriosofinis aspektas*, Vilnius: Versmė 2016, p. 19, 39, 52.

The growing trends in new media and visuality studies around the world have not left the field of identity studies in Lithuania. Although few in number, there is a distinctive research strand that is *interested in how Lithuania and Lithuanianness are perceived through visual and new media*. The book "Nacionalinis tapatumas medių kultūroje" (National identity in media culture) by Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė and Vytautas Rubavičius⁵²⁰, the analyses by Odeta Žukauskienė, Antanas Andrijauskas⁵²¹ stand out in this field of research. The expression of Lithuanian national identity in architecture has been analyzed by Julija Reklaitė⁵²² and John V. Maciuika⁵²³. Vytautas Tumėnas, in his research, classifies works of folk art as representatives of identity⁵²⁴. Monuments again do not become a significant material for analysis in this research area. Even in Skaidra Trilupaitytė's analysis, which reflects on the transformation of collective memory in the context of the Green bridge and other monuments⁵²⁵, the examples of monuments become reflections of trends in collective memory, but not practices that help to identify the state's identity.

Analyses of the definition and components of Lithuanian – national, folk – identity, Lithuanianness *are also found in other historical, philosophical, ethnological studies*⁵²⁶. In this case, the narrative about Lithuania is usually traced through the analysis of historical works, documents, public or elite debates, but not through an analytical reading of monumental practices.

⁵²⁰ Gaižutytė-Filipavičienė Žilvinė, Rubavičius Vytautas, *Nacionalinis tapatumas medių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 10.

⁵²¹ Ten pat, p. 199, 206, Andrijauskas Antanas, „Searching for Lithuanian Identity Between East and West“ in Savicka A., 2007, p. 53–79.

⁵²² Reklaitė Julija, „Nacionalumo paradoksai. Tapatybės paieška Lietuvos architektūroje“, *Kūrybos erdvės* 19, 2013, p. 24–42.

⁵²³ Maciuika John V., „East Block, West View: Architecture and Lithuanian National Identity“, *Traditional Dwellings and Settlements Review* 1 (11), 1999, p. 23–35.

⁵²⁴ Tumėnas Vytautas, „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile“, *Lietuvos etnologija* 7 (16), 2007, p. 125–156.

⁵²⁵ Trilupaitytė Skaidra, „Medių kultūra ar atminties transformacijos? Žaliojo tilto atvejis ir kiti paminklai“ in Gaižutytė-Filipavičienė Ž., Rubavičius V., 2011, p. 84–104.

⁵²⁶ For example, Kuolys Darius, „LDK palikimas ir lietuviškoji tapatybė“ (The Legacy of the GDL and Lithuanian Identity), *Literatūra* 7 (48), 2015, 9-14, Venckūnas Valius, "Užslėptas tapatybių konfliktas: LDK paveldo diskursai Lietuvos ir Baltarusijos interneto žiniasklaidoje 2013-2014 m." (The Hidden Conflict of Identities: the Discourses of the GDL Heritage in the Lithuanian and Belarusian internet media in 2013-2014). *Informacijos mokslai* 83, 2018, p. 155-176, Šlekys Devidas, „Lietuvos didžiosios kunigaikštystės istorijos naratyvo ir santykio su politiniu tapatumu analizė“ (Analysis of the Lithuanian Grand Duchy's historical narrative and its relation to political identity), in Radžvilas Vytautas (comp.) *"Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai"* (Premises and contradictions of historical memory discourse), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 2014, p. 113-163, Aleksandravičius Egidijus, "Lost in freedom: competing historical grand narratives in post-soviet Lithuania", *Darbai ir dienos* 60, 2013, p. 319-338, Mažeikis Gintautas, "Lietuvos tautinis polimorfizmas ir politinė evoliucija" (National polymorphism of Lithuania and its political evolution), *Darbai ir dienos* 53, 2010, p. 49-74, Rindzevičiūtė E., „Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose 1940-2009“ (Soviet Lithuanians, Amber and "New Balts": national and regional identities in Lithuanian museums 1940-2009). *Lietuvos etnologija* 14 (23), 2004, p. 87–112.

A review of the field of identity studies shows that although research on the national identity of Lithuania, the definition and features of the nation-state occupy a solid part of the academic field, monumental practices have not become the object of analysis in these studies. Meanwhile, analyses abroad that seek to define through monuments what is perceived as a particular state, how state identity or its elements are defined through monumental practices, are being actively pursued in foreign countries⁵²⁷. In the theoretical and practical academic work of Annie Kwai, Alois Riegl, Lisa Benton-Short, Katharyne Mitchell⁵²⁸, there is a broad consensus that monuments can be seen as empirical "documents", symbolic "media" through which a state's identity is disseminated and can be "read" by bringing to life past events of relevance to the present. Historical examples in Lithuania and around the world show that when a system changes, monuments are the first to fall. We can see this example in the recent past, when monuments to Soviet political leaders were actively removed from Lithuania's public spaces as the Soviet Union began to disappear. This shows that monumental practices are very important for the articulation of a collective state identity. It is precisely this field of research that the dissertation claims to address.

In recent decades, there has been an interest in monuments in Lithuania, but existing research does not reveal what the totality of monuments is and how it defines and represents Lithuania. In the Lithuanian academic field, research is mostly carried out in the following directions: 1) urban research perspective; 2) cultural studies perspective; 3) field of memory studies; 4) analyses of city/regional identity through monuments; 5) the search for an ideology or a predefined historical narrative in monuments; 6) studies of the visuality of monuments.

The research carried out *in the urban perspective*⁵²⁹ focuses on the public space in which the monumental object is located – the field of political science relevant to

⁵²⁷ Examples of such works include: Nientied Peter, Janku Eranda, „Ambiguous Memorial Landscapes in Post-Socialist Cities: The Case of Tirana’s Pyramid“, *Italian Journal of Planning Practices* 9, 2019, p. 1–23; Atkinson David, Cosgrove Denis, „Urban Rhetoric and Embodied Identities: City, Nation, and Empire at the Vittorio Emanuele II Monument in Rome, 1870–1945“, *Annals of the Association of American Geographers* 1 (88), 1998, p. 28–49; Forest Benjamin, Johnson Juliet, „Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow“, *Annals of the Association of American Geographers* 3 (92), 2002, p. 524–547, etc.

⁵²⁸ For more, see: Riegl Alois, "The modern cult of monuments: its essence and its development" in Price Nicholas S., Talley Kirby M. Jr., Vaccaro Alessandra M. (eds.) *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, Los Angeles: Getty Conservation Institute, 1996; Kwai Anna A., *Solomon Islanders in World War II*, Australia: ANU Press, 2017, p. 93–111; Mitchell Katharyne, „Monuments, Memory and the Politics of Memory“, *Urban Geography* 5 (24), 2003, p. 442–459; Benton-Short Lisa, „Politics, Public Space and Memorials: The Brawl Mall on the Mall“, *Urban Geography* 4 (27), 2006, p. 297–329.

⁵²⁹ Examples of these studies include: Novickas Audrius, „Naujausi paminklų pavidalai Vilniaus miesto centrinės dalies aikštėse“ (Recent forms of monuments in the squares of the central part of Vilnius city), *Urbanistika ir architektūra* 3 (33), 2009, p. 145-157, Buivydas Rimantas, „Viešųjų erdvių transformacija Lietuvos miestuose“ (Transformation of public spaces in Lithuanian cities), *Logos* 66, 2011, p. 132-141, Žilinskaitė Vytautė, "Lithuanian Code: Captures of history in Vilnius city squares", *Informacijos mokslai* 45, 2008, p. 90-96, Čepaitienė

the thesis is usually entered through the recognition of the potential political character of public space. The urban perspective acknowledges the relationship between monuments and politics, accepting that through public spaces and the filling of them with monuments, a certain ideology, a certain political discourse, can be established. However, there is no active interest in how the conceptual, ideological level is shaped, how ideological messages are conveyed, how the filling of public spaces interacts in different places. In simple terms, this line of research usually concludes that political meanings can be conveyed through monuments, but in explaining how the process of constructing these meanings takes place, it is limited to the analysis of a specific public space (usually a square).

From a cultural studies perspective,⁵³⁰ research on monuments develops from the perspective of cultural policy and heritage protection. By linking monumental practices to cultural policy in research, monumental initiatives are seen as politically motivated choices, usually linked to the goals of historical memory, collective memory, and the formation of cultural memory. Even if it is acknowledged that the emergence of monuments through the prism of cultural policy can be linked to political decisions represented through monuments, the practices of memorialization, as a representation of state identity, have not been the focus of this type of research.

The most abundant and active analyses of monumental practices in Lithuania are related to the field of memory studies.⁵³¹ In this case, one is used to working within the perspectives of cultures of memory and memory politics, explaining what kind of memory is shaped and how it is shaped at national and local level. The research recognizes that historical, collective and cultural memory is formed through monuments, and the processes of memory formation are usually approached from the perspective of historical science, identifying periods or historical figures around which memory formation strategies are focused. There are also works found that talk

Rasa, „Miestas kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai“ (City as an ideological text: theoretical and interpretation aspects) in Nikžentaitis Alvydas (ed.), *Atminties daugiaslulakniškumas: miestas, valstybė, regionas* (Many layers of remembrance: city, state, region), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 83, Tiškus Gintautas, „Lukiškių aikštės Vilniuje reprezentacinių savybių tyrimas“ (Study of representative features of Lukiškės square in Vilnius), *Mokslas – Lietuvos ateitis* 10, 2018, p. 1–7.

⁵³⁰ Examples of these studies include: Lileikė Monika, „Archeologinio paveldo suvokimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje 1940–1944“, *Kultūros paminklai* 21, 2017, p. 19–25; Čepaitienė R., „Nuo monumento prie smūtkelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5 (14), 2005, p. 171–188, Novickas A.; taip pat žiūrėti: Antanavičiūtė Rasa, „Menas ir politika: Vilniaus viešosiose erdvėse“, Vilnius: Lapas, 2019; Mikalajūnė Eglė, Antanavičiūtė R. (ed.) *Vilniaus paminklai. Kaitos istorija*, Vilnius: VDA leidykla, 2012.

⁵³¹ Examples of these studies include: Mačiulis Dangiras, „Kolektyvinė atmintis ir miesto įvaizdis: Šiaulių atvejis“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 9, 2009, p. 218–234; Mačiulis D., „Kolektyvinės atminties raiška Šiaulių miesto kraštovaizdyje XX a.“, *Kultūros paminklai* 14, 2009; Trimonienė R., „Paminklai sovietinio genocido aukoms ir rezidencijos dalyviams atminti Lietuvoje“, *Atminties vietos*, p. 180–202; Čepaitienė R. „Nacionalinis pasakojimas versus lokalis istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“ in Nikžentaitis A., 2013, p. 229–264, Citvarienė Daiva, „Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje“, *Darbai ir dienos* 49, 2008, p. 165–195.

about the formation and consolidation of collective identity, but it is not linked to the identity of the state, often focusing on the regional aspect of collective identity, analyzing the monuments of a particular place.

The *identity of the city and the region*⁵³², as revealed through monuments, is becoming an important subject of current analyses. Although this group of studies is the closest to the dissertation's subject matter, it focuses on the identity of a place – a city, a region – without wondering whether monumental practices can help to define the identity of Lithuania as a whole, rather than that of an individual place, or whether it is possible to find significant repetitions among the monuments in different cities and regions of Lithuania that claim to tell the story of a national rather than local identity.

Another important research area, often overlapping with the academic perspectives already mentioned in the analysis of monuments in Lithuania, is the *search for predefined historical narratives or reflections of certain regimes in monuments*⁵³³. Although these and other similar works are concerned with certain intersubjectively understood identarian meanings through the search for and interpretation of strategies for the formation of collective memory through monuments, they are focused on analyses of the reflection of specific historical periods in monumental practices. Researches in this field do not cover the totality of monuments erected in Lithuania after the restoration of independence and do not allow us to say what kind of monuments presenting what kind of historical narratives were erected in Lithuania during the three decades of restored independence.

It should be noted that regardless of the disciplinary perspective from which monuments are viewed, the *research and studies carried out in Lithuania have been exclusively concerned with moments of change*. Most of the works in the Lithuanian academic field are interested in which monuments reflect a particular historical/political period and how, when the historical/political period changes, some monuments are replaced by others. The aim of such analyses is to show that when the historical/political/ideological period changes, so do the monumental practices that signify it. Meanwhile, how, for example, monuments are situated in terms of their purposeful significance within the framework of an established historical and/or

⁵³² Examples of these studies include: Čepaitienė R., 2013, p. 57-85, 83, Mačiulis D., „Monumentali lokalios atminties raiška Lietuvos provincijoje 1926-1940“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 24, 2016, p. 20–33, Safronovas Vasilijus, *Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX a. Klaipėdos atvejo tyrimas*, (doctoral dissertation), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010, Šutinienė I., „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (37), 2015, p. 85–105, Mikailienė Živilė, „Kultūrinės atminties raišką Vilniuje sovietmečiu: tarp lietuviškumo ir sovietiško“, in Nikžentaitis A., 2013, p. 199–215, Trilupaitytė S., „Viešojo kultūros, vartojimo ar kultūringo vartojimo erdvė? Vilniaus atvejis“, *Lietuvos kultūros tyrimai* 2, 2012, p. 82–102.

⁵³³ Examples of such analyses include: Jankevičiūtė Giedrė, „Apie paminklus tautinio atgimimo laikotarpiams. Lietuva 1919 – 1940 ir 1989 – 1993“, *Menotyra* 2, 1995, p. 57-60, Trimonienė R., 2006, p. 180–202, Jakulytė-Vasil Milda, „Lietuvos Holokausto paminklų istorija ir jų įtaka istorinei atminčiai“, *Kultūros paminklai* 17, 2013, p. 133–143.

ideological period, especially during the entire period of restored independence, is not explained. There is no mention of the monuments found in public spaces throughout Lithuania, no analysis of how, through which historical narratives, the meanings shaping the overall narrative of the Lithuanian state are formed and represented by the monuments erected during the entire period of the restored independence, i.e., from 1990 to the present day.

Another important research area concerns the *analysis of the visuality of monuments*. These analyses often overlap with the other aforementioned areas of research, with additional attention paid to the aesthetic expression of monumental objects. In the perspectives of art and art history⁵³⁴, it is often acknowledged that monuments in Lithuania, built between the wars, during the Soviet period and in the post-Soviet period, are characterized by a traditional-realist expression and certain visual/aesthetic parallels.

In the context of political science, Justinas Dementavičius' works on monuments deserve special mention. In his book „Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema“ (The subject of history as a problem of the politics of history), the author examines the relationship between monuments and politics from a theoretical perspective. Recognizing that monuments are used to shape the integrity of society and the historical narrative that legitimizes the regime, J. Dementavičius also reviews the state of monumental architecture in Lithuania, which, according to him, is sporadic⁵³⁵. A year later, in the published Dementavičius' analysis of the monumental practices in Ukmergė, the author aptly defines the state of the existing research on monumental practices in Lithuania: according to him, "the existing levels of analysis touch upon the political dimension only partially or indirectly."⁵³⁶ The article analyses monuments as "political phenomena", concluding that "the coexistence of monuments in the space of a single city, signifying different historical periods, indicates <...> a pluralistic and multidimensional public consciousness, but not the dominance of a single national narrative"⁵³⁷. However, even in this case, the focus is on the tendency, recurrent in Lithuanian research, to analyze a specific city and a few monumental practices in the urban space, without providing answers about the situation of monuments and the meanings they create in Lithuania as a whole.

The presented overview of research on Lithuanian identity and monuments aims to illustrate the general tendencies prevailing in this field, which reveal that visual

⁵³⁴ For more information see: Rimaitė Viktorija, „Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity“, *Punctum International Journal of Semiotics*, 2019 2 (5), p. 72–90; Kučinskaitė Justina, *Vilniaus skulptūros viešojoje erdvėje sampratos pokyčiai po 1990-ųjų*, (master's thesis), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Antanavičiūtė R., 2019, p. 352 etc.

⁵³⁵ Dementavičius Justinas, „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiškumo klausimu“, in Radžvilas V. (ed.), *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 91–112.

⁵³⁶ Dementavičius J., „Lithuania Restituta: paminklo supolitavimo ir nupolitavimo aspektai posovietinėje Lietuvoje“ in Lopata R., Dementavičius J. (sud.), *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 350–380, 351 op cit.

⁵³⁷ *Ibid.*, p. 380.

practices, which have been internationally recognized as crucial measures for the last three decades in providing information about social and political reality⁵³⁸, have not been chosen to be used to analyze Lithuanian identity. In Lithuania, there is a lack of attention to monumental practices, the discussions about which in the public sphere go beyond issues of aesthetic expression and turn them into objects of political debate.

Research problem

As the public space debate about monuments transcends the issues of their visual and aesthetic expression, it is not clear what becomes the subject of this debate and why it is taking place. Existing research on monuments and identity does not explain the relationship between monuments and the identity of the state, how it is possible for certain monuments to exist and appear in Lithuania, while others are called for to be destroyed. There are no studies that present the totality and typologisation of monuments that stand not in a specific city or region, but in the whole country, thus leaving a kind of vacuum of information about the political meanings represented by monuments throughout Lithuania. As monuments become creators and representatives of the identity of a city or a region in existing studies⁵³⁹, it is not clear how the local identity of a city or a particular region of Lithuania interacts with the national narrative of what Lithuania and the world around it are. Identity field studies focus on the attempt to define Lithuanianness, the national or folk identity of Lithuania, i.e. a national level narrative of what Lithuania is, while acknowledging the existence of local narratives with which one also tends to identify with.⁵⁴⁰ However, it is not clear what the relationship is between the local and the national narrative are, are they competing, creating, negating, complementing or extending each other.

The problem of the research is formulated starting from the theoretical level, which indicates that monuments can be practices through which state identity is represented, created and revealed, and the practical situation in the Lithuanian

⁵³⁸ Negash Girma, „Art Invoked: A Mode of Understanding and Shaping the Political”, *International Political Science Review* 2 (25), 2005; Devereaux Mary, „Protected Space: Politics, Censorship, and the Arts”, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 2 (51), 1993; Zuckert Catherine, „Why Political Scientists Want to Study Literature“, *Political Science and Politics* 2 (28), 1995.

⁵³⁹ For example, R. Čepaitienė singles out the uniqueness of the narrative based on collective memory that dominates in Žemaitija, D. Mačiulis linked the story of Šiauliai with monumental practices, V. Safranovas identifies the local narrative existing in the Klaipėda region, I. Štūnienė - the local narrative of south-eastern Lithuania, and the narrative of Vilnius, created through monumental practices, receives special attention.

⁵⁴⁰ The existence of local identities is acknowledged in Savukynas V., "What comes after the nation? Possible scenarios of postnationalism in Central Eastern Europe (The Case of Lithuania)", *Limes* 2 (1), 2008, p. 113–123; Savicka A., „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos įžvalgos“, *Filosofija. Sociologija*, 4 (29), 2018, p. 262–275; Korzeniewska Katarzyna, „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (research in Dieveniškės, Kernavėj and Turgėliai)“, *Przegląd Polonijny. Kwartalnik* 1 (83), p. 59–86.

academic field, where the notion of state identity being represented through monumental practices is not given the attention it deserves. This dictates the **main question of the study**: *what kind of identity of the Lithuanian state is formed through monuments?* In this case, it is not only important to identify the version of the Lithuanian state identity that is revealed through monuments, but also to trace the process of the formation of this meaning, that is, how – through which monuments that are dedicated to whom, through which groups of monuments that were erected in the memory of who and at what time, through the monuments that represent which levels of the identity narrative – such a version of the Lithuanian state identity is self-formed and shaped.

The dissertation does not seek to define a single and universal version of the Lithuanian state identity, nor does it pretend to create a new concept of state identity. The following analysis is implemented: *firstly*, it highlights the theoretical possibilities of monuments as discursive practices through which the analysis of the processes of forming, reshaping or consolidating state identity can be performed, and such possibilities, that can present the monument as a practice of state identity analysis in the Lithuanian context. This is the theoretical aspect of the dissertation, which aims to show the uniqueness of monuments as an object of identity analysis. *Secondly*, these possibilities are realized in a practical case study of Lithuania – a list and typologisation of monuments in Lithuanian public spaces is presented that was non-existent previously, and the levels of the identity narrative that is created and represented through monuments are revealed – the notion of the identity of the Lithuanian state, represented by monuments, is brought to light. *Thirdly*, the analysis helps us to understand that the debates in the Lithuanian public space about monuments, which go beyond the visual and aesthetic expression of monuments, are in fact about the perception of Lithuania and the world around it. An analysis of monumental practices reveals that the debate about monuments is primarily shaped by political factors.

Aim and objectives of the dissertation

The **objective** of the research is to analyze what kind of identity of the Lithuanian state is created and represented through the monuments that stand in the public spaces of Lithuania. The author seeks to reveal the theoretical possibilities of the participation of monuments in the formation and representation of state identity and to show the role of monuments as identity construction practices in Lithuania.

In order to achieve the main objective of the dissertation, the following **tasks** are set:

5. To develop a theoretical framework for the analysis of monuments, based on the perspective of social constructivism. To present a theoretical concept for the analysis of monuments as discursive practices involved in the processes of forming, reshaping or consolidating state identity.

6. To develop a research methodology suitable for the study of monuments as discursive identity practices involved in the processes of state identity construction.

7. To create a typology of monuments erected in Lithuanian public spaces after the restoration of independence, to reveal the levels of identity narrative presented through monuments.

8. To reveal the what is the concept of state identity represented through monumental practices.

The dissertation is interested in the intersubjective, that is, collective meanings through which the identity of the state is expressed. The analysis focuses on monuments dedicated to a specific historical event, personality or group of personalities, standing in public spaces throughout Lithuania, whose material expression includes spatial-content objects made of stone, granite, concrete, metal or other sustainable materials. Since the main objective of the research is related to the analysis of the monument as a practice enabling the articulation of state identity and its expression through monuments during the period of independent Lithuania, the analysis focuses on the monuments erected from 1990 to the beginning of the research – 2019.

Theses

7. Monuments are a distinct factor shaping the political identity of a state, with specific characteristics. These features allow to reveal how monuments participate in the processes of forming, reshaping or consolidating state identity, and at the same time help to understand why monuments arise debates in the public sphere and what are such discussions about.

8. Not only the concept of Lithuania is disseminated through monumental practices that construct and represent the identity of the Lithuanian state, but also the perception of what is not Lithuania – that is, what is the world around Lithuania and its conception:

a) Lithuania is defined through its monuments as an independent state with origins in the middle ages;

b) the meaning of Russia as *other* is most clearly articulated through monuments.

9. The identity of the Lithuanian state unfolds through recurring historical narratives. Five main types of monuments can be distinguished – occupation and resistance to occupation, statehood, ancient Lithuania, national revival, and Jewish narrative.

10. The repetition of meanings in different types of monuments, reflecting different historical narratives represented by monuments, creates certain principles that guide the process of monumental architecture in Lithuania.

11. The most recurrent meanings defining the identity of the Lithuanian state, indicating the principles of monumental architecture, form a structure within which new monuments are most often found, but the existence of this structure does not eliminate the possibility of exceptions, when individual monuments that do not correspond to the dominant meanings emerge in different places in Lithuania.

12. Monuments, as commemorative practices in terms of historical events, personalities or groups of personalities, which stand in specific locations and are

created by different groups of society and representatives of different levels of government, can reveal different levels of identity narratives through the narratives they create and represent, helping us to understand the relationship between local narratives and the national narrative.

Methodology

To uncover the collective/political identities of states, a variety of practices are usually analysed – quantitative surveys, politicians' speeches, states' strategic documents, foreign-security policy practices – from which definitions of *self/we* and *other/others* are crystallized, allowing to understand how the state and the world around it are understood. In this work, based on the established metatheoretical frameworks of social constructionism, the main one of which states that intersubjective meanings that create and reflect the social world are socially constructed, an analysis of the construction of state identity through monuments is conducted. In the context of the dissertation, monuments function as an innovative and unconventional social practice in the Lithuanian academic space, through which the identity of the state can be shaped, represented, and at the same time "read". The function of these practices is fulfilled by monuments erected in public spaces in Lithuania (60 municipalities) after 1990 and until 2019 (the beginning of the study).

The research methodology follows Gunter Kress and Theo van Leeuwen's analytical strategy for visual objects, which states that analyses of visual practices should not only focus on individual images, but also on a certain *syntax* – that is, not only what the image being analysed is, but how it is being talked about, and also what the historical, cultural, political context is that surrounds these images, which can help to construct a statement representing a specific meaning⁵⁴¹. Thus, in this study, the monument as a material, visual object becomes the carrier of meaning, as well as the discussion surrounding it, which allows for the identification of intersubjective meaning, constructed and represented through monumental practices and linguistic practices. Departing from the role of context and intertext in analyses of the social and political meanings of monuments, emphasized by Mario Panico, Federico Bellentani, Gill Absnougou and David Machin⁵⁴², *three* analytically significant modalities of monuments as discursive practices are distinguished at the methodological level: 1) the *image* that produces a visual discourse: the monument as a material object and the inscriptions on the monument; 2) *talks* – verbal discourse: discussions and other linguistic practices (descriptions, presentations) related to the monuments under analysis; 3) *context and intertext*, as the elements on the basis of which the meaning of the monument as a discursive practice is articulated in the structures of meaning.

⁵⁴¹ Kress Gunther, Leeuwen Theo van, *Reading Images. The Grammar of Visual Design*, London and New York: Routledge, 2006, p. 1–5.

⁵⁴² Read more: Bellentani Federico, Mario Panico, „The meanings of monuments and memorials: Toward a semiotic approach“, *Punctum. International Journal of Semiotics* 2 (1), 2016, p. 28–46; Abousnougou Gill, Machin David, *The Language of War Monuments*, London: Bloomsbury Academic, 2013, p. 19–20.

Based on the identified modalities, the analysis is carried out through a multimodal critical discourse analysis. This analysis consists of visual discourse analysis, verbal discourse analysis, typologisation of the monuments, and contextual and intertextual information from expert interviews and historiographical material related to the monuments under analysis. By combining complementary analytical methods, which correspond to the principles of multimodal critical discourse analysis, an answer to the main research question is sought: *what kind* of identity of the Lithuanian state is formed through monuments.

Relevance, novelty and significance of the dissertation

The dissertation presents an unconventional practice in political science in Lithuania in the study of state identity, that is, the access of the monument. Thus expanding the concept of discursive practices, documents through which intersubjective identity meanings related to representations of state identity can be traced, and echoing the tendencies of interdisciplinary visuality studies that are gaining stronger positions abroad. While quantitative surveys, interviews of various kinds, politicians' speeches, strategic state documents, foreign security policy practices, elite debates, which are usually chosen to reveal Lithuanian state collective (political) identity, the monumental practices analysis reflects the images of Lithuania held by groups of society to a much greater extent than the practices that are the subject of identity studies, which are oriented to the research of elites, official institutions and decision makers. Moreover, monuments, as practices of commemoration of historical events, personalities or groups of personalities, which stand in specific places – specific locations – and which are contributed to by different groups in society and different levels of government, have the potential to reveal not only the national level of the narrative of the state through the narratives they create and represent, but also the local narratives created through monuments and the relationship of these narratives with the national level narrative of the state.

In order to understand what meanings monuments create and convey at the political level – in the definition of Lithuanian identity – it is first necessary to know what kind of monuments are found in Lithuanian public spaces in general. There is no list of monumental practices erected in Lithuania during the period of restored independence to commemorate historical events, personalities or groups of personalities, and no existing studies of monuments can provide such information. Without knowing the totality of the monuments, it is not clear how to typologize the monuments that stand throughout the territory of Lithuania, i.e. it is not known what historical narratives⁵⁴³ these monuments reflect, nor is it known whether and how the narrative of the state interacts with the local narratives through the monuments in regards of the places in which specific monuments stand. Therefore, in addition to the theoretical approach of the monument as a discursive practice involved in the

⁵⁴³ The concepts of historical "narrative" and historical "storytelling" are used synonymously in the work.

processes of forming, reshaping or supporting state identity and its practical application to the case study of Lithuania, an additional added value of the dissertation is a list of monuments that complements the existing knowledge about monuments in Lithuania, a typology of monumental objects that has not yet been developed, and a distinction of the layers through which the narrative of the Lithuanian state is constructed and shaped.

Unlike the analyses that have already been carried out, the study does not explain how monuments or the meanings they create change with the change of the political system, but analyses what the monumental objects erected during the entire period of the restored independence say about the identity of the state – which configurations of meanings are related to the identity of the state, and how are they created by them. Finally, while existing research in Lithuania focuses mainly on the search for specific historical narratives or ideologies in monuments, this study, by typologizing monuments according to their thematic values, reveals all the historical narratives that emerge through monuments in Lithuania's public spaces. And through the recurring meanings and distinctions of these narratives, a meta-narrative is constructed that reveals how monuments related to state identity are discussed in Lithuania. It is also useful on a practical level, in anticipating and understanding what kind of monumental initiatives we can expect in Lithuania in the absence of major changes in the system.

CONCLUSIONS

The theoretical assumptions of social constructivism were followed in the dissertation's main objective to analyze the way in which the Lithuanian state identity is created and represented through monuments in public spaces in Lithuania, and thus to reveal the theoretical possibilities of monuments' participation in the formation and representation of state identity and to show the role of monuments as identity-building practices in Lithuania. An analysis of 395 monumental practices found in the public spaces of 60 municipalities in Lithuania, including visual and verbal discourses as well as contextual and intertextual information, has led to the main results of this study:

1. Monuments dedicated to historical events, figures or groups of historical figures, as material visual objects, symbolic expression and decorativeness, while performing the functions of forming and sustaining historical and collective memory, consolidating the narrative and discourse supporting dominant power relations, legitimizing the dominant political elite, and concentrating and educating the political community, create intersubjective meanings that, on a practical level, contribute to the formation and representation of the state's identity. Therefore, monuments, on both the theoretical and empirical-analytical levels, function as practices through which the identity of the state is represented – a narrative of what the state is and what it is not. By constructing and representing a certain version of state identity, monumental practices, due to the involvement of different groups of society and different levels of government in their initiation, financing and implementation processes, reveal much

more images of state identity held by a number of groups of society than the discursive practices that are usually analysed in identity studies, which are focused on the elites, official institutions, historical sources and decision-makers.

2. Monuments in Lithuania's public spaces dedicated to historical events, personalities or groups are not neutral – they create, consolidate and represent political meanings related to how Lithuania and the world around it are understood. The participation of monuments in the formation of state identity determines their political nature and confirms that the debate on monuments, which goes beyond the visibility of monuments, is in fact a debate on how Lithuania is understood. Monuments are a separate factor forming and representing the political identity of the state, having specific features – revealing the conception of the Lithuanian state held by different groups, representatives of different political levels and institutions involved in the monument creation processes, and, at the same time, communicating the image of the state's identity represented by the monuments to an extremely wide audience.

3. The monuments erected in Lithuanian public spaces, through which the notion of state identity is conveyed, can be separated into five types – existing historical narratives: 1) the narrative of occupation and resistance to it, 2) the narrative of statehood, 3) the narrative of old Lithuania, 4) the narrative of national revival and 5) the Jewish narrative. The types of monuments identified allow us to understand what kind of monuments exist in Lithuanian public spaces, what is the thematic distribution of these monuments and what is the overall totality.

The types of monuments that emerge and the historical narratives they represent unfold at three overlapping levels: local, national and global. Local meanings become the core parts of the national narrative – what is *own* to a particular place in Lithuania, as the analysis of the monuments has revealed, is often *own* to Lithuania as a whole. In the same way, monumental practices are used to search for that which is *own* to Lithuania, but also familiar to the world, showing that the Lithuanian state is a member of a global, European environment.

The overlapping and repetition of meanings in different types of monuments and at different levels repeatedly proves that monuments in Lithuania's public spaces create, consolidate and represent the notion of state identity.

4. The nature of monuments as discursive practices, whereby monuments appear in specific locations as representatives of state identity, reveals the relationship between local narratives and the national narrative of the whole country. In the case of Lithuania, these two levels are intertwined and overlapping or, in other words, mutually constitutive. Local meanings are successfully integrated into the narrative of Lithuania as a whole: the identity at the national level is reinforced by the identity at the local level, the identity of the state created through the monuments is reinforced by demonstrating that what Lithuania identifies with is primarily elements of the local identity of specific places.

5. The definition of the state through monumental practices is not only done through elements of identification, but also through differentiation from what is *other*, i.e. what is not Lithuania. The search for the *other* is a recurring feature of the different types, but the nature of the *other* is not uniform. Historical hostile *others* manifested

themselves through the meanings of Crusaders, the Livonian Brothers of the Sword, the 17th century Sweden, the Russian Empire, Soviet Russia, inter-war Poland, inter-war Germany (Bermontists), the Soviet Union and Nazi Germany. The most articulated is the meaning of Russia – the Russian Empire and the Soviet Union – which claims to go beyond the meaning of historical hostile *other*. In defining the identity of the state, the role of the *other* is also attributed to the Jews, but it is not hostile.

6. The repetition of meanings in different types of monuments, reflecting different historical narratives represented by monuments, creates certain principles that guide the process of monumental architecture in Lithuania. Most often, Lithuania is perceived through monumental practices as a free and independent Lithuanian state, the creation, existence and survival of which was fought for, and which has a historical continuity dating back to the Middle Ages, when Lithuania opted for a Western orientation. On a theoretical level, it functions as a kind of metanarrative – a narrative of narratives – indicating which meanings dominate the different historical narratives represented through monuments. On a practical level, it reveals the principles of today's monomialization process in Lithuania, showing which monumental practices are most likely to emerge in today's Lithuania.

The most recurrent meanings defining the identity of the Lithuanian state, indicating the principles of monumental architecture, form a structure within which new monuments are usually created. However, the existence of this structure does not eliminate the possibility of isolated monuments in different parts of Lithuania that do not correspond to dominant meanings. In the case of Lithuania, there are only a few such examples: the monuments to Armia Krajowa and to the Pilsudski brothers, which emerged as localized betrayals of the identity of south-eastern Lithuania and whose meanings clash with the diminutive notion of the Lithuanian identity, and the monument to those who died in the war in Afghanistan, which does not fit in with the dominant meanings defining the Lithuanian identity.

7. The version of the Lithuanian state identity revealed through monumental practices does not deviate significantly from the common perception of Lithuania and the way Lithuania is defined in other already implemented researches on identity. This demonstrates that state identity is relatively stable, characterized by a reciprocal relationship between the structure and actor: in the absence of pronounced identity changes, the practices through which identity is "written" remain unchanged, and in the absence of a massive and tendentious change in these practices, state identity remains relatively stable. At the same time, it confirmed that the practical analysis of monuments as discursive practices involved in the processes of representation, formation and consolidation of state identity is a significant theoretical and methodological approach that helps to trace the dominant conception of state identity.

Moreover, due to the diversity of actors involved in the monomialization process, this concept does not only represent the image of the state's identity held by a political elite or a narrow group of policy makers, but also provides a holistic view of the established identity meanings and nuances of the concept of the state circulating in public spaces, of which there are several that can be identified. While the main

image of the hostile *other* in existing identity studies is exclusively attributed to Russia, the analysis of the monuments has revealed a wider range of historical meanings of hostile *others*, such as Nazi Germany or the 17th century Sweden. In the analysis of state identity, when classical or more traditional discursive practices are chosen, globalization and European integration are usually defined as a force that affects state identity more negatively than positively. In the contexts of globalization and Europeanisation, the "writing" of Lithuania's identity through monumental practices seeks to find links with the surrounding world, showing through monumental practices that Lithuania is known, interesting to the world, and recognizable in the European and global context.

ABOUT THE AUTHOR

Viktorija Rimaitė-Beržiūnienė finished Šiauliai University Gymnasium in 2011.

In 2011-2015, she studied in the Institute of Political Sciences and International Relations of Vilnius University. Her bachelor degree was in political science with specialization in the relationship between art and politics. Bachelor's thesis: „Political Implications of Lithuanian Conceptual Art“.

In 2015-2017, she did MA degree in the Politics and Media studies program in the Institute of International Relations and Political Sciences of Vilnius University. Master's thesis: „The Concept of Political in Lithuanian Art Discourse“.

In 2017-2021, Doctoral studies in Political science in the Institute of International Relations and Political Sciences of Vilnius University. Doctoral dissertation: „Paminklai Lietuvoje: valstybės tapatybės konstravimas“.

APIE AUTORE

2011 m. Viktorija Rimaitė-Beržiūnienė baigė Šiaulių universiteto gimnaziją.

2011-2015 m. studijavo Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute. Bakalauro darbo tema buvo orientuota į meninių praktikų ir politikos santykio analizę, parengiant bakalauro darbą „Politinės implikacijos Lietuvos konceptualiajame mene“.

2015-2017 m. laikotarpiu Politikos ir medijų magistrantūros studijos Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių institute. Magistro darbo tema: „Politiškumas šiuolaikiniame Lietuvos meno diskurse“.

2017-2021 m. Politikos mokslų doktorantūros studijos Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute. Daktaro disertacijos tema: „Paminklai Lietuvoje: valstybės tapatybės konstravimas“.

LIST OF PUBLICATIONS

1. Viktorija Rimaite, "Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity", *Punctum International Journal of Semiotics* 2019 5(2), p. 72-90.
DOI: [10.18680/hss.2019.0024](https://doi.org/10.18680/hss.2019.0024)
2. Viktorija Rimaite, "Political Relationship among Monuments: Monuments as the Subject of political Debate", *Politology* 2019, 4 (96), p. 60-91.
DOI: [10.15388/Polit.2019.96.3](https://doi.org/10.15388/Polit.2019.96.3)

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Viktorija Rimaitė, Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity, *Punctum International Journal of Semiotics*, 2019 5(2), 72-90.
DOI: [10.18680/hss.2019.0024](https://doi.org/10.18680/hss.2019.0024)
2. Viktorija Rimaitė, Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapimas politinių diskusijų objektu, *Politologija*, 2019, 4 (96), 60-91.
DOI: [10.15388/Polit.2019.96.3](https://doi.org/10.15388/Polit.2019.96.3)

PADĖKA

Ši disertacija nebūtų išvydusi dienos šviesos be gerų žmonių pagalbos. Nuoširdi padėka darbo vadovui profesoriui Alvydui Jokubaičiui už palaikymą, patarimus, puikų pedagoginį pavyzdį ir pasitikėjimą bei akademinę laisvę daryti tai, kas įdomu. Ypač dėkinga jaučiuosi savo nuostabiai šeimai – vyrui ir mamai, kurie visada padėjo, palaikė, išklausė ir patarė, kantriai lankė ir fotografavo į disertaciją sugulusius paminklus.

Dėkoju Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto administracijai už pagalbą, rengiant disertaciją, ir kolegoms doktorantams už idėjas ir palaikymo žodžius. Esu dėkinga doc. dr. Ingai Vinogradnaitei ir doc. dr. Nerijai Putinaitei, kurių kritiškas žvilgsnis ir konstruktyvios pastabos padėjo judėti pirmyn ir rasti reikiamus sprendimus.

Viktorija

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 15 egz.